SZÁRSZÓ

1943

Szárszó
1943

SZÁRSZÓ 1943

ELŐZMÉNYEI, JEGYZŐKÖNYVE ÉS UTÓÉLETE

DOKUMENTUMOK

Kossuth Könyvkiadó / 1983

A HAZAFIAS NÉPFRONT ORSZÁGOS TANÁCSA

AZ ANYAGOT GYŰJTÖTTÉK, SZERKESZTETTÉK
ÉS AZ ÖSSZEKÖTŐ SZÖVEGEKET ÍRTÁK:

GYŐRFFY SÁNDOR, PINTÉR ISTVÁN (főszerkesztő), SEBESTYÉN LÁSZLÓ,
SIPOS ATTILA

A SZERKESZTŐK MUNKATÁRSA:

S. AMBRUS SÁNDOR

ISBN 963 09 2274 6
© GYŐRFFY SÁNDOR, PINTÉR ISTVÁN, SEBESTYÉN LÁSZLÓ,
SIPOS ATTILA, 1983
(3678)

Előszó

Ezzel a kötettel jelentős dokumentumgyűjteményt vesz kezébe a Tisztelt Olvasó.

A benne foglalt írások a magyar politika történetének, a fasizmus és a háború elleni harcnak, a magyar nép felszabadulásáért és országunk társadalmi haladásáért vívott küzdelmének egyik jelentős állomását idézik fel.

Az anyag egy része már 1943-ban megjelent. Az elmúlt negyven esztendő azonban nem csökkentette, hanem növelte értékét, s az iránt uk való érdeklődést is. És nemcsak a szakemberek, a történészek és közéleti emberek, hanem a nagyközönség körében is. Ma megvan minden lehetőségünk arra, hogy az akkor publikált anyagot megtisztítsuk bizonyos korabeli szennyeződésektől, lényegesen kiegészítsük, s jobban beleillesszük a magyar nép felszabadulásáért folytatott harcának folyamatába. Úgy gondoljuk, ez a kiadvány a nemzeti önismeret újabb értékes forrása lehet.

Az egész kötetet egyetlen rövid szóval jelölhetjük meg: Szárszó. Azt, ami benne foglaltatik, eddig is ezzel a szóval emlegettük. Balatonszárszót, e Balaton melletti kis üdülőhelyet már régóta nemcsak földrajzi fogalomként ismerjük. Nevét rövidített formában – a helységnév második tagjára helyezve a hangsúlyt – őrizte meg a történelmi emlékezet.

1943 augusztusában ez a kisközség adott biztonságos otthont annak a tanácskozásnak, amelyről már akkor sejtettük, hogy jelentős eseménye a független, szabad, demokratikus Magyarországért folyó harcainknak. A népi írók kiadójának, a Magyar Élet könyvkiadónak és a református egyház évtizedes haladó hagyományokkal bíró ifjúsági szervezetének, a Soli Deo Gloriának a felhívására mintegy hatszázan jöttek itt össze nyári táborozásra és tanácskozásra. A jelenlévők többsége diák, de szép számban vettek részt munkás- és parasztfiatalok, szegényparasztok és értelmiségiek. Főleg pedig írók, akik a harmincas évek közepétől a magyar nép, mindenekelőtt a parasztság sorskérdéseit boncolgatták, s műveikben nagy politikai bátorsággal keresték a pusztulással fenyegető helyzetből kivezető utat.

Mindenkinek, aki ebben az időben a magyar nép jövőjének alakulásával foglalkozott, két nagy kérdéssel kellett megbirkóznia. Egyiknek a tisztázása sem volt könnyű feladat.

Első és legfontosabb teendőink egyike volt meghatározni: milyen irányban, milyen célok érdekében induljunk a küzdelembe. A másik: felmérni az ország erőviszonyait: ki melyik oldalon áll, ki kinek a szövetségese, s céljainknak megfelelően a társadalmi erőknek milyen átcsoportosítására, csatasorba állítására van szükség?

A felkészülésnek, az erőgyűjtésnek ez a munkája már évekkel ezelőtt megkezdődött. Akkor, amikor 1935-ben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán kidolgozott platform és stratégia alapján a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom új utakon indult el a dolgozó nép felszabadításáért folyó harcban, egybekapcsolva azt a fasizmus és a háború elleni küzdelemmel. Ebben a harcban tömörültek és szerveződtek, érlelődtek és edződtek, alakultak és kristályosodtak társadalmi és nemzeti céljaink. A fasizmus és a háború ellen küzdve így fogalmazódott meg a két, egymástól elválaszthatatlan követelmény: nemzeti függetlenség nélkül nincs társadalmi felemelkedés, és fordítva: társadalmi felemelkedés nélkül nem lehetséges az ország függetlensége és szabadsága.

Kétségtelen, hogy e két követelményt elsősorban az ipari munkásság írta zászlajára. Az ország legnagyobb, legszervezettebb, eszmeileg és politikailag legiskolázottabb, s ennélfogva a leggazdagabb tapasztalatokkal rendelkező ereje. A társadalmi és az osztályharcoknak az ipari munkásság állt az élvonalában. Ő volt a jövő, az új Magyarország hordozója és megtestesítője. Sokan ezt akkor még nem látták, vagy talán nem is akarták elismerni. Ám nem kizárólagos, egyedüli formálója és alakítója volt a jövendőnek. Maga is tudatában volt annak, hogy küzdelmeinek sikere mindenkor attól függ, mennyire képes maga mellé állítani az ország más társadalmi osztályait és rétegeit. A munkások politikai céljait megismerve egyre többen győződtek meg arról, hogy az évtizedek harcaiban osztállyá szerveződött munkásság és pártja, a kommunista párt valóban képes és alkalmas ennek a szerepnek a betöltésére, képes és alkalmas arra, hogy a demokratikus népi-nemzeti egység megteremtéséért, az ország szuverenitásának helyreállításáért, belső rendjének mélyreható demokratikus átalakításáért mozgósítsa az ország haladó társadalmi erőit.

Mennyire illeszkedett bele ebbe a politikai összképbe, ebbe a harci rendbe a szárszói tanácskozás?

Szerintem teljes mértékben.

Nem azért, mintha a résztvevők egyhangú helyesléssel foglaltak volna állást az ország jelenét és jövőjét illetően, úgy, ahogyan azt a jelenlévő

kommunisták javasolták. És nem is azért, mintha ez a tanácskozás Veres Péter megállapítása szerint „az első igazi népfronttalálkozó" lett volna.

A harmincadik évfordulón elhangzott szép és tartalmas emlékbeszédében ezt a megtisztelő minősítést Darvas József is megkérdőjelezte. Ő azért érezte Veres Péter megállapítását egyoldalúnak, mert szerinte a szellemi progressziónak fontos irányzatai hiányoztak innen. Szerintem a tanácskozástól ilyen teljességre törekvést kívánni ebben az időben irreális dolog lett volna. Szárszó így is jelentős szerepet játszott a magyarországi népfront-mozgalom kialakulásában és fejlődésében.

Szárszó olyan összejövetel, olyan tanácskozás volt, amely hosszú és alapos előkészítő munka után a fasizmus és a háború elleni harc, a munkásosztály, a parasztság és a haladó értelmiség összefogásának, egy népi demokratikus Magyarország megteremtésének a jegyében jött össze. Szárszó előkészítő munkát végzett. Széles körű vitafórum volt, különböző világnézeti és politikai álláspontot képviselve, a kommunista Nagy Istvántól a „harmadik utas" Németh Lászlóig. Ezt látva, helyesen ismerte fel Veres Péter, hogy ami itt és ekkor történt, az elsősorban „ébresztő és erjesztő munka" volt. Szárszó olyan fórummá alakult, ahol sokan találtak rá az igazi népi demokratikus Magyarország felé vezető útra.

Kétségtelen, hogy ilyen széles körű vitafórum az egyes társadalmi osztályok és rétegek, az egyes eszmei és politikai áramlatok között, a felszabadulás előtt még nem bontakozott ki Magyarországon. S ha azt mondom, hogy Szárszó szellemi és politikai talajelőkészítés volt, azt is meg kell mondanom, hogy ebbe a talajba elsősorban a kommunisták hintették el a termő magot.

A tanácskozás fő beszámolóját és néhány hozzászólását a marxizmus szelleme hatotta át. Nem elvont elméleti tételek formájában, hanem a marxizmusnak a harmincas évek közepén bekövetkezett reneszánsza, stratégiai jelentőségű alkotó alkalmazása, a Komintern VII. kongresszusán kidolgozott, a fasizmus és a háború elleni nemzetközi méretű küzdelem irányvonalának a szellemében. Nem véletlen, hogy a tanácskozásnak azok voltak a legnagyobb hatású előadói és vitapartnerei – Erdei Ferenc, Darvas József, Nagy István –, akik általában nemcsak megismerkedtek a marxizmus elméletével, hanem akik e forradalmi tanítás szellemét és alkotó alkalmazását elsősorban a VII. kongresszus elemzései és határozatai alapján sajátították el.

Szárszó társadalmi és politikai – s most már nyugodtan mondhatjuk: történelmi – jelentőségét kiemelte egy rendkívül fontos nemzetközi esemény is, amely a második világháború menetében épp ekkor következett be. 1943 augusztusában Olaszország, a háromhatalmi egyezmény egyik állama, kiugrott a fasiszták háborújából. A tengelyhatalmak további had-

viselése szempontjából valóságos „tengelytörést" szenvedtek. Sztálingrád után most már ez is vitathatatlanul jelezte, hogy a fasiszták elveszítették a háborút, s a teljes és végleges vereség nem sokáig várat magára.

Az olasz összeomlás a második világháború törvényszerűen bekövetkező eseménye volt. Az viszont, hogy percnyi pontossággal egybeesett a konferencia megnyitásával, már merő véletlen. Érthető, hogy ez az esemény felforrósította a tanácskozás légkörét, amelyben élesebben vetődtek fel hazai problémáink is. Az előadók egy része a független, szabad, demokratikus Magyarország, s egy új társadalmi rend, a szocializmus megteremtésének szükségességét fogalmazta meg.

A szárszói konferenciát a magyar kormányzati körök – mint minden más ilyen jellegű megmozdulást – hintapolitikájuknak megfelelően igyekeztek a saját szekerükbe fogni, s tömegbázisuk erősítésére felhasználni. A tanácskozás alakulását, s az olasz események kapcsán kialakult helyzetet látva azonban hirtelen taktikát változtattak. A jobboldali és szélsőjobboldali sajtó elítélte a konferenciát, mert szerintük az a marxizmus fedőszerve volt. Hogy mennyire komolyan vették a taktika megváltoztatását, mutatja, hogy a szociáldemokraták meg a kommunisták fiataljai és a Györffy-kollégium diákjai által tervezett, majd többször is elhalasztott ifjúsági ankét megtartását végül nem engedélyezték, sőt szervezői egyrészét hamarosan letartóztatták.

A szárszói tanácskozás jelentős állomása a társadalmi haladásért vívott küzdelmeinknek. Munkájához kedvező hátteret biztosított a Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazdapárt vezetősége azzal, hogy politikai szövetségre lépett egymással. A Békepárt üdvözölte ezt, s azon munkálkodott, hogy a két párt szövetsége ne a magyar reakció tömegbázisa, hanem a magyar demokratikus erők szervezett összefogásának újabb állomása legyen. A haladó erők ezt igyekeztek biztosítani a szárszói tanácskozáson is, majd a második világháború ezt követő súlyos másfél esztendejében a Magyar Front, s a fegyveres ellenállás szervezésével.

Azzal a határozott meggyőződéssel bocsátjuk útjára könyvünket, hogy vele és általa újabb hiteles betekintést adunk történelmi közelmúltunkba. Megmutatjuk, hogy az óriási nehézségek ellenére munkálkodtak az országban olyan erők, amelyek akartak és mertek tenni azért, hogy negyven év múltán valóban új ország virágozzék a régi helyén.

Kállai Gyula

Szárszó, 1943

Bevezető tanulmány

Dokumentumkötetünkkel szeretnénk az olvasónak bemutatni annak az útnak a fontosabb állomásait, amelyek az antifasiszta erőket elvezették az 1943-as szárszói konferenciához. Közreadjuk magát a tanácskozás jegyzőkönyvét, továbbá azokat a fontosabb iratokat, amelyek érzékeltetik „Szárszónak" az ellenállásban játszott szerepét. Végül Szárszó „utóéleteként" a róla szóló, a résztvevők tollából származó értékeléseket is közlünk. Bevezető tanulmányunkkal pedig a szárszói konferenciát kívánjuk elhelyezni abban a történelmi miliőben, amelyben fontos küldetését betöltötte, egyben értékelő megjegyzésekkel szeretnénk az olvasót eligazítani Szárszónak az antifasiszta mozgalomban betöltött tényleges szerepéről.

Szárszó annak a kemény küzdelemnek egyik fontos állomása, amelyet a magyar demokratikus erők a 30-as évek közepétől a kommunisták és a velük szimpatizáló erők kezdeményezésére – és legtöbbször irányításával – a fasizmus, a háború ellen, majd 1941-től a háborúból való kilépésért, a hitleri Németországgal való szakításért, az ország függetlenségének helyreállításáért és az ország demokratikus átalakításáért folytattak.

Balatonszárszó 1943-ban nem először adott otthont a jórészt egy irányba törekvő, de a remélt cél eléréséhez eszközök és módszerek tekintetében megoszló antifasiszta tábor, mindenekelőtt az értelmiség képviselőinek. Az 1943-as szárszói konferencia azonban mind a kialakult katonai és politikai helyzet, mind a napirendre került problémák tekintetében kiemelkedett előzményei sorából.

Az 1943 nyarán bekövetkezett politikai és katonai események nyomában a magyar belpolitikában tapasztalható ígéretes kezdeményezések megnövelték a találkozó jelentőségét, egyben az ott egybegyűltek politikai felelősségét is.

1943. július elején angol–amerikai csapatok szálltak partra Szicíliában. Ennek hatására néhány héttel később Mussolini hatalma összeomlott, a „tengely" déli szárnya megrendült. Az olaszországi eseményekkel majdnem egyidőben súlyos csapás érte a fasisztákat a keleti fronton is. Az Orjel–Kurszk–Belgorod térségében nagy náci propagandával beharangozott német páncélos offenzíva napok alatt összeomlott és a szovjet csapatok ellentámadásba mentek át. Megkezdődött a Szovjetunió megszállt területeinek felszabadítása. A két esemény együttes hatása, főleg az Olaszországban történtek ismét mozgásba hozták Kállay Miklós kormányfő kora tavasszal kezdett, majd megtorpant béketapogatódzó diplomáciáját. A miniszterelnök titkos diplomáciája már előzetes fegyverszüneti megállapodásról alkudozott, miközben idehaza azon fáradozott, hogyan térhessen ki a határozott cselekvés elől. Nyilatkozataiban, diplomáciai úton arról igyekezett meggyőzni a tetteket sürgető antifasiszta hatalmakat, hogy Magyarország de facto semleges, „a magyar politika útja nem a hódítás, hanem az önvédelem". Pontosabban fogalmazott Horthy kormányzó a Bajcsy-Zsilinszky Endrével folytatott – utóbbi részéről tetteket sürgető – megbeszélésen. „Mi is gondolkodunk és igyekszünk elhárítani a veszedelmet – hangoztatta Horthy –, de nem idézhetünk elhamarkodott lépésekkel még nagyobb veszedelmet az országra... [Minden lépésünkhöz] meg kell szereznünk a németek beleegyezését, mert annyira össze vagyunk fonódva a németekkel, hogy egy ilyen lépést [különbéke kérést] csak velük egyetértve tehetünk meg." Kállay ehhez az ellenzéki vezetőkkel folytatott megbeszélésen még hozzátette: „toljuk az időt, hogy minden kockázatot elkerüljünk".

Kállayék tehát változatlanul folytatták a hintapolitikára épülő kivárási taktikájukat.

A nemzetközi események és Kállay ingadozása mozgásba hozta az egész belpolitikai életet. Gyorsan nőtt a tömegek körében a különbékét, „cselekedjünk olasz módra" politikát sürgetők tábora. A csepeli munkások polltikailag érett rétegei e napokban levélben követelték Kállaytól, hogy az ország urai hagyják abba a céltalan vérontást, a reménytelen küzdelmet, az idegen érdekek szolgálatát. „Ha már lelkiismeretlenül belevitték ezt a szerencsétlen népet egy háborúba, amelyre nem volt semmi szükségünk, és amelyet nem kényszerített ránk Hitleren kívül senki, akkor legalább most, amikor az utolsó alkalom van, cselekedjenek... Békét akarunk!" – olvasható a levélben. A baloldali sajtó – a cenzúra adta lehetőségek közt – üdvözölte az olasz eseményeket és szolidaritásáról biztosította az olasz népet. A Szabad Szó, *a Nemzeti Parasztpárt lapja nem frázisokat, hanem tetteket sürgetett.*

Ezekben a napokban nyújtották át Kállay miniszterelnöknek a Független Kisgazdapárt nevében Bajcsy-Zsilinszky Endre memorandumát. Ennek tar-

talmát már megismerték a szociáldemokraták és a kommunisták is. A memorandumban Bajcsy-Zsilinszky leszögezte, hogy elérkezett a külpolitikai lépések ideje, de azt meg kell előznie a „belső átállásnak", mert nélküle minden megnyilatkozás „többé-kevésbé üres szó marad csupán". A belső átállás alapkövetelményeként sürgette: távozzanak a kormányból, a vezérkarból és tisztikarból, a közélet minden vezető helyéről a „német–magyar sorsközösség" hirdetői, a németbarát politika hívei. Követelte a hadsereg olyan átszervezését, amely képes az „átállás" külső és belső feltételeinek biztosítására. Sürgette a szabadabb sajtópolitikát, a demokratikus pártok, szervezetek nyiltabb működését, hogy propagandájukkal helyes irányba befolyásolhassák a hosszú évek során „félrenevelt és megtévesztett közvéleményt". Bajcsy-Zsilinszky tisztában volt azzal, hogy a németek nem fogják ölbe tett kézzel nézni Magyarország kilépését a háborúból. Számolt katonai beavatkozásuk lehetőségével. Ezért hangoztatta, hogy ennek ismeretében kell készülni a németektől való elszakadásra. Annak a kormánynak, amely „Magyarország kivezetését az özönvízből tűzi ki céljául", vállalnia kell az ilyen elháríthatatlan kockázatot is – állapította meg. Majd így folytatta: „hatalmi erővel kell szembeszállni, nem egy esetleges német megszállás kísérletével, hanem még egy német katonai átvonulással is". A memorandumban tehát megfogalmazták mindazokat a javaslatokat, amelyek egy valóban eredményes kiugrás feltételeit biztosították volna. Bajcsy-Zsilinszky követelései a kormány, sőt még a tőle balra álló pártok vezetői számára is túl radikálisak, ezért elfogadhatatlanok voltak. Kállay azzal érvelt, hogy ez végső soron a tömegek aktivizálásához, egy olyan folyamat elindulásához vezetne, amely nem a kormány elképzeléseinek, hanem az oroszoknak és belső támogatóiknak kedvezne. Így a Bajcsy-Zsilinszky-féle memorandum a kormány részéről „ad acta" került.

A belpolitikai élet másik nagy „szenzációja" a kisgazdák és a szociáldemokraták 1943. augusztus elején megkötött pártszövetsége volt. A szövetség feladatát az országnak a háborúból való kivezetésében és ennek belpolitikai előkészítésében jelölte meg. Az együttműködést a demokratikus erők balszárnya a széles nemzeti összefogás megteremtésére tett lépésnek tekintette. A kommunisták röpiratban üdvözölték a kezdeményezést és felhívtak mindenkit, hogy „támogassa a demokratikus erők harcát, sorakozzon a fenti egység mögé". A Hitler-ellenes polgári erők viszont a radikális baloldal törekvéseit fékező, a kormány hintapolitikáját, ha nem is közvetlenül, de közvetve támogató, vagy legalábbis tevékenységét nem keresztező magatartást reméltek tőle. A politikai pezsgést jelzi, hogy ez időben ülésezett az SZDP választmánya, a Kisgazdapárt Nagybizottsága s agrártagozatának vezetősége. Napirenden a fentebb vázolt témák szerepeltek.

Az olasz események hatására felgyorsult a Hitler-ellenes értelmiségi cso-

portok helyezkedése, közeledése a baloldali pártokhoz. Ennek eredményeként jött létre 1943 nyarán a Független Kisgazdapárt polgári tagozata, ahol a résztvevők többségét értelmiségiek alkották. Ugyancsak ez időben alakult meg az SZDP Értelmiségi Bizottsága és Titkársága.

Az események hatására sikeresnek ígérkezett a kommunista és szociáldemokrata fiataloknak az a kezdeményezése, amely a szociáldemokrata Országos Ifjúsági Bizottság által szervezett 1938–1939-es augusztus 20-i sikeres munkás-paraszt ifjúsági találkozó felújítását szorgalmazta. A fiatalok a találkozót az értelmiségi ifjúságra is ki akarták terjeszteni. Előkészületei – az 1941–1942-es tapasztalatok alapján – már nyár elejétől sajtóankét formájában folytak. A terv az volt, hogy a baloldali lapokban vitát indítanak az ország és a fiatalok előtt álló feladatokról. Az így összegyűlt javaslatok alapján Ságvári Endre vezetésével megalakult ankét-bizottság olyan programtervezetet készít, amelyet a találkozón megvitatnak, majd elfogadnak. A baloldali sajtó – a Népszava, *a* Szabad Szó, *a* Magyar Nemzet, A mai nap, *a* Kis Újság *és más lapok – felkarolták a kezdeményezést és helyet adtak az ankéttal kapcsolatos leveleknek, követeléseknek. (Ezekből közlünk is néhányat kötetünkben.) Az ankét-bizottság – a javaslatok alapján – elkészítette a programtervezetet, amelyben a különböző baloldali ifjúsági csoportok követeléseit és a kommunisták szorgalmazta nemzeti összefogás főbb célkitűzéseit összegezte. A fiatalok találkozóját augusztus 20-ára a fővárosba tervezték. A szervezők több száz munkás-, paraszt- és értelmiségi fiatal résztvevővel számoltak. A belügyminiszter azonban először csak a találkozó napját, augusztus 20-át kifogásolta, később pedig a találkozót betiltotta, több szervezőjét letartóztatta.*

Tulajdonképpen a fentebb vázolt politikai képben helyezhető el az 1943. augusztus 23–29. között megtartott szárszói konferencia. Szárszó és gazdája, a református egyház kebelében működő ifjúsági, elsősorban diákszervezet, a Soli Deo Gloria Szövetség – mint már említettük – nem első ízben adott otthont politikai jellegű tanácskozásoknak. A szárszói telep – megvásárlása utáni első években – vallásos összejöveteleknek, tanácskozásoknak és e keretek között az üdülésnek, sportnak, egyszóval a nyaralásnak adott otthont. Csak a 30-as évek közepétől „fűszerezték" a vallásos megbeszéléseket a népi irodalommal kapcsolatos viták, s így kapcsolódott először a mozgalomhoz a politika is. 1936 nyarán a fiatalok népfrontos követeléseit első ízben megfogalmazó Debreceni Diéta után a Márciusi Front előkészítésén fáradozó kommunisták itt találkoztak először a Soli Deo Gloria Szövetség képviselőivel, és cseréltek véleményt közös dolgaikról. A Szövetség 1937-ben több alkalommal is állást foglalt a Márciusi Front célkitűzései mellett.

Az OIB Ságvári Endre vezetésével, amikor 1941 nyarán úgy döntött,

hogy augusztus 20-án – az ifjúsági egység jegyében – ismét találkozót szervez, már számolt az értelmiségi és a különböző egyházak kebelén belül tevékenykedő ifjúsági szervezetekkel, köztük a Soli Deo Gloriával is. Magyarország belépése a Szovjetunió elleni háborúba keresztülhúzta a tervezett találkozót. A történtek a Hitler-ellenes erők minden szintjén, így ifjúsági vonalon is sürgették a háborúellenes és demokratikus erők összefogását és nyílt fellépését. Első eredményei az 1941 őszén, telén lezajlott antifasiszta akciókban mutatkoztak meg.

1941 végétől az ifjúsági mozgalmak két területén: az SZDP Országos Ifjúsági Bizottsága szervezésében és a Soli Deo Gloria Szövetség kebelében működő Kabay Márton Kör révén – párhuzamosan – folynak a baloldali ifjúság közös fellépését szorgalmazó találkozó előkészületei. 1942 februárjában Budapesten a Kabay Kör tanácskozásán találkoznak az azonos célért küzdő, de eddig külön-külön utakon járó fiatalok. Itt vannak a református diákság képviselői, munkás- és parasztfiatalok, a Bolyai-kollégisták és a meghívottak között számos népi író is. A találkozó jelentőségét csak növeli, hogy a résztvevők elhatározták: a konferencián létrehozott Ifjúsági Bizottság csatlakozik az e napokban megalakult Magyar Történelmi Emlékbizottsághoz, részt vesz a március 15-re tervezett antifasiszta tüntetés előkészítésében. Ott találjuk őket nagy számban a Vigadóban és a munkásotthonokban rendezett antifasiszta kultúrmegmozdulásokon is, amelyek mind részei voltak a március 15-re tervezett tüntetésnek. (A találkozónak külön fejezetet szentel kötetünk.)

A konferenciát nagyra értékelte a kommunista párt is. „A Soli Deo Gloria keretein belül működő Kabay Márton Körnek sikerült többszöri próbálkozás után összehozni egy 150 tagú Munkás-Paraszt-Értelmiség egyesületközi találkozót" – olvashatjuk a Szabad Népben. *Majd így folytatja: „az eddigi szakadással, különéléssel, ellenségeskedéssel szemben nagy haladást jelent ez a találkozó... Az eddig csak elméletben lévő ifjúsági szabadságfront gyakorlatilag a megvalósulás útjára lépett."*

A háború alatt, 1942 nyarán újból hallatta hangját Szárszó. Voltak, akik azt remélték, hogy a Kabay Körben megindult pozitív folyamat folytatója, a szélesedő antifasiszta tábornak otthont adó, a már felvetett gondolatok továbbgondolására, cselekvésre ösztönző fóruma lesz. Ezek a remények azonban csak részben valósulhattak meg. Igaz, a tanácskozásnak mintegy 250–300 résztvevője volt, de hiányoztak azok a munkás-, értelmiségi fiatalok, akik a harcos együttműködésnek korábban kovácsai voltak. 1942 nyarán ugyanis súlyos veszteség érte az antifasiszta mozgalmat. A Kállay-kormány 1942 tavaszán, nyarán százával fogatta le, börtönözte be a kommunistákat, küldte büntetőszázadokba, katonai frontszolgálatra az antifasiszta harc következetes harcosait és szórta szét azokat a szociáldemokrata ifjú-

sági csoportokat, amelyek élesztői, motorjai voltak a Hitler-ellenes egységfront megteremtésének. Így az 1942-es nyári szárszói konferencia összetételében és részben mondanivalójában is magán viselte a letartóztatások következményeit.

A súlyos gondok ellenére az 1942-es Szárszó – olyan előadók, mint Nagy István, Darvas József, Veres Péter révén – megpróbált hidat verni azon szakadék fölé, amelyet a letartóztatások okoztak, és megkísérelte átemelni e veszélyzónán azoknak az értékeknek legalább egy részét, amelyek az elmúlt évek eredményeiből fakadtak. E konferencia középpontjába – mint később Nagy István megállapította – „a társadalmi osztályok viszonyának tisztázása" került, és egyetértésre jutottak abban, hogy az értelmiségnek „felfogásbeli különbsége" ellenére ott a helye a „kétkezi dolgozókkal való küzdelemben". Megállapodtak abban is, hogy az itt elkezdett vitát folytatni kell. Így az 1942-es Szárszó részben már előkészítője, megalapozója volt az 1943-as szárszói eseményeknek.

Joggal írta a konferencia után Darvas József: a tanácskozás „vitái fölé egyetlen gond és szándék terít sátrat, hogyan lehetne jobbítani a magyar nép során". (Kötetünk teljes fejezetet szentel ennek a konferenciának is.)

A nemzetközi és hazai politikában történt változások még jobban tükröződnek az egy évvel később megtartott 1943-as szárszói találkozón.

Az olasz események mellett – magától értetődően – még mindig erősen éreztette hatását Sztálingrád és Voronyezs is. A tömegek körében éppen Sztálingrád után – ha lassan is – növekedett a háború- és németellenes hangulat, ahogyan egyes vezető politikusok fogalmazták, „az oktalan béke utáni vágyakozás", a „fertőző kishitűség", azaz a háború elvesztésének felismerése. Magától értetődően az uralkodó osztályok körében is nőtt azok száma, akik kezdték belátni, hogy Németország elveszítheti a háborút. Ezek, elsősorban a konzervatív nagybirtokos és nagytőkés csoportokból kikerülők választ előtt álltak. A tét nagy volt. A kérdés náluk így vetődött fel: „rendszer- vagy honmentés", a kettő egyszerre nem ment. Részükről természetesen a rendszermentés kapott zöld utat. E törekvés gyakorlati megoldását szolgálta az 1943 elején kibontakozó Kállay-féle hintapolitika. Lényegét a kormányfő a külügyi bizottság 1943. februári ülésén fogalmazta meg: „Magyarország a Nyugat elleni háborúban nem érdekelt, a hangsúly Magyarországon a keleten folytatott háborún van..." Ennek a csak Nyugat felé kiutat kereső politikának belpolitikai vetülete: menteni a rendszert, elkerülni az „1918–1919-es" forradalmakat. Kállay politikájának középpontjába tehát a forradalmi átalakulás „veszélyének" elhárítása került. Ezzel érzékeny pontján támadt ismét az antifasiszta erők balszárnyára azzal a szándékkal, hogy megakadályozza az 1942-es letartóztatásokkal már erősen meggyengült demokratikus tábor esetleges tömörítését. Kállay rendszer-

mentő politikájának lényeges eleme volt egy „széles nemzeti egység" megteremtése. Ezért szánt a jövő alakításában „domináns" szerepet a Független Kisgazdapártnak és kínálta fel a csatlakozást a szociáldemokratáknak és mindazoknak, akik egyszerre voltak náci- és szovjetellenesek. Ez a politika nem maradt hatástalan a baloldali pártokra, s rajtuk keresztül tömegeikre sem.

Sztálingrád, Voronyezs hatására magától értetődően újabb erők közeledtek a Hitler-ellenes mozgalomhoz. 1943 tavaszán különösen megnőtt azoknak a nagybirtokos, nagytőkés és hozzájuk közelálló polgári-értelmiségi csoportoknak az érdeklődése a mozgalom iránt, amelyek a Hitlertől való elszakadást – mint említettük – csak a belső átalakulás megakadályozásának részeként fogadták el. Bár támogatták az ismét erősödő munkás-paraszt-értelmiségi összefogás gondolatát, de igyekeztek megfosztani attól a tartalomtól, amellyel egy évvel korábban sikeresen zászlót bontott: a kommunisták, a legális munkásbaloldal és a radikális paraszti erők képviselte következetes antifasiszta politikától. Kállayhoz hasonlóan ők is igyekeztek összemosni a német és a szovjet, illetve a belpolitikában a nyilas és a kommunista – értsd alatta a forradalom veszélyét. Pregnánsan fogalmazta meg ennek lényegét 1943 márciusában Barankovics István, a Független Magyarország *felelős szerkesztője. Milyen összefogásra van szükség? – tette fel a kérdést, és íme a válasz: „Ki vonhatná kétségbe, hogy a háborút a békével összekötő időszak sikeres átvészeléséhez a valóságos társadalmi erők szilárd fundamentumán nyugvó egységre van szükség... E holnapot alapozó idő a nemzettől azt a fegyelmet és mérsékletet követeli meg, amely ez alatt az átmeneti időszak alatt a rendnek a legjogosabb reformigények elé és fölé helyezését biztosítja..." (Kiemelés tőlem. – P. I.)*

A kommunisták 1943 tavaszán azonnal felismerték, hogy a nemzeti összefogás hangoztatása mögött megbúvó új törekvés milyen tényleges célokat szolgál. Kiindulópontja ugyan ennek is a Hitlertől való elszakadás követelése, de ebben a hangsúly egyre inkább a szovjet veszélyre, a forradalom víziójának felidézésére tevődik át. S míg az előbbi csak a kormánytól balra álló erők részéről virágnyelven kaphat publicitást, addig az utóbbi a szélsőjobb és a kormány propagandájának is középpontjában áll, és erősödik az egyes antifasiszta csoportok körében is.

A szovjet előretörés és a forradalom veszélyének harsogása nem volt véletlen. A német katonai vereségek, a gyorsan növekvő háborús terhek és immár a súlyos vérveszteség miatt a holtpontról lassan elmozduló és a politika felé forduló tömegek tevékenységének befolyásolását szolgálta. Cél: kézben tartani a dolgozó tömegeket, megakadályozni, hogy a baloldal révén

cselekedeteikben a rendszer urai által fékezhetetlenné váljanak a háborúból a békébe vezető kritikus szakaszban.

A fentiek miatt az 1943 tavaszán, nyarán a széles antifasiszta tábor politikai-ideológiai megosztottságát sem sikerült leküzdeni. Tevékenységét főleg a publicisztikában nemegyszer a védekezés, a magyarázkodás, a visszavonulás, sőt egyeseknél néha a harsány antikommunista propagandába való bekapcsolódás jellemezte. Hasonló volt a helyzet a népiek és követőik táborában is. Ebben szerepet játszott, állapította meg Kállai Gyula egyik cikkében, hogy hiányzott „egy mélysodrú, erős lüktetésű tömegmozgalom", amely „irányíthatta, inspirálhatta volna őket... és friss élményanyagával gazdagíthatta volna... [az írók] társadalomszemléletét". Hangsúlyozta egyben azt is, hogy ma éppen az író, a politikus kötelessége, feladata lenne felvilágosítani, segíteni a népet a helyes út megtalálásában, ehelyett azonban inkább akadályozzák teendői felismerésében.

Kállai Gyula cikke mintegy előfutára volt a KMP Központi Bizottsága 1943 áprilisában közzétett programjának. Célja: ismételten világossá tenni, hogy a párt legfőbb feladata a Hitlerrel való szakítás, a háborúból való kilépés. Ennek megvalósítására pedig kész minden Hitler-ellenes erővel együttműködni. Továbbá annak leszögezése, hogy a háború után nem a szocializmus, hanem a demokratikus Magyarország megteremtése a közvetlen célja. Ezt pedig nem feltétlen forradalom útján, hanem a Hitler-ellenes harcot vállalók közös elhatározásával, reformokkal is megoldhatónak tartja. A „függetlenség harcosai" nem tekinthetik harmadrendű kérdésnek a tengellyel való szakítást – szögezte le a dokumentum –, amikor az országnak, a nemzetnek ez a legfontosabb. Ma már nem szavakra, hanem tettekre van szükség, és olyan közéleti férfiakra, akik „bátran és ingadozás nélkül" mernek „a cselekvés útjára lépni". A kommunisták mindent elkövettek, hogy a nemzeti összefogás táborában mutatkozó káros jelenségeket leküzdjék, a hintapolitika, a kivárás, a rendszermentés átkos szellemét visszaszorítsák. Munkájuknak mutatkoztak pozitív eredményei többek között a szegényparasztságot tömörítő földmunkás szakosztály, a kisgazdapárt polgári tagozatának létrehozásában, vagy éppen az ifjúsági ankét kezdeményezésében. Elszigeteltségüket, s vele összefüggésben a kommunisták iránti bizalmatlanságot és a kormányterrortól való félelmet nem sikerült feloldani, s így a demokratikus erők szervezett összefogásában sem tudtak előrelépni. Ezek a tényezők játszottak szerepet abban, hogy a párt vezetősége 1943 júniusában Békepártra változtatta a nevét, remélve, hogy ezzel az összefogás ügyét kimozdíthatják a holtpontról, és a tettek mezejére lehet lépni.

1943 nyarán az olasz események, s még a szárszói előkészületek is az átalakulás stádiumában érték a pártot. A Békepárt első – e kötetben is közölt – röpirata azonban nemcsak a párt tagjai, hanem a Szárszóra készülők

számára is útmutatás volt. Figyelmeztetett, hogy a kedvező helyzet ellenére Kállay cselekvőképtelen, és ez a későbbiek során komoly veszélyt jelent az országra. Különösen akkor, ha a Hitler-ellenes tábor ezt tudomásul veszi, és nem lép fel ellene. Hangsúlyozta, hogy a demokratikus mozgalmak vezetőinek kibontakozóban lévő együttműködése: a szociáldemokrata–kisgazdapárti szövetség, az ígéretes nyilatkozatok csak akkor válnak hatásossá, ha igénylik a tömegek erejét és erre támaszkodnak, ha céljuk „nem történelmi alibi" a jövő számára, hanem valóban a nemzet érdekeinek szolgálata. A kommunista fiatalok – gondokkal telve – a fenti útravalóval, valamint az ifjúsági ankét programjával érkeztek a szárszói találkozóra.

A szárszói tanácskozás tehát kül- és belpolitikai szempontból kedvező időpontban, a fejekben viszont annál több zavaros, válaszra váró gondolat kavargása közben ült össze. A kérdés az volt, hogy Szárszó megragad-e ebben a fentebb vázolt zavaros helyzetben, vagy kísérletet tesz a problémák tisztázására, a pontos célok, feladatok meghatározására, és így cselekvésre, tettekre ösztönöz.

Az 1943-as – augusztus 23–29-e között megrendezett – balatonszárszói konferencia házigazdája és részben rendezője a Soli Deo Gloria Szövetség volt. Mellette azonban központi szerepet vállalt a „Magyar Élet Könyvbarátai"-nak társasága és a kormány támogatását élvező Magyar Ifjúság Nagybizottsága is. A találkozó megtartásához hozzájárult az a körülmény is, hogy találkozott bizonyos kormánykörök támogatásával is. Ennek ellenére nem volt teljesen gond nélküli a konferencia megrendezése. Az egyházi vezetők között is akadtak, akik politikailag kockázatosnak tartották, féltek a hatóságok esetleges beavatkozásától. Végül „simán lezajlott minden" – ahogy Püski Sándor, az összejövetel egyik szervezője írja, még csak hatósági jelenlétre sem került sor.

Soha annyi fiatal, politikus és író nem volt jelen Balatonszárszón, mint ezen az egyhetes tanácskozáson. „A megbeszélések iránt minden várakozást felülmúló hatalmas érdeklődés nyilatkozott meg" – írja Püski Sándor a Szárszóról szóló kiadvány bevezetőjében. „Kerek számban 600-an vettek részt..." Ott voltak a Soli Deo Gloria Szövetség, a Györffy-kollégium, az Egyetemi Diákegységmozgalom, a Parasztszövetség, a Katolikus Legényegylet vezetői, a Turul kiadó, a Magyar Élet *és a* Magyar Út *lapok szerkesztői, papok, tanárok, mindenféle foglalkozású értelmiségiek, felsőközépiskolás és egyetemista fiatalok, és kisebb számban paraszt- és munkásfiatalok, ez utóbbiak közül legtöbben a diósgyőri vasgyárból. Meghívták a konferenciára az olyan munkásmozgalmi vezetőket, mint Kállai Gyula, Marosán György, Somogyi Miklós. Ők azonban nem tudtak elmenni. A szociáldemokrata párt pedig elutasította a meghívást. Viszont ott voltak*

a Kisgazdapárt, a Parasztszövetség vezetői – többek között Nagy Ferenc, Dobi István. A meghívottak között volt Illyés Gyula, Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Kerék Mihály, aki előadást is vállalt, de ők nem tettek, vagy nem tudtak eleget tenni a meghívásnak. Ott volt viszont, bár csak rövid ideig, Kovács Imre. A kolozsvári Balogh Edgár katonai behívása miatt a Kis Újságban *közzétett levélben üdvözölte a konferenciát. Ebben – feltehetően a megjelentek többségének reményeit is megfogalmazva – annak az óhajának adott hangot, hogy Szárszón nyíljék lehetőség arra – József Attilát idézve: „...a hozzáértő dolgozó nép okos gyülekezetében hányni-vetni meg száz bajunk". Valóban – mint később Darvas József is megállapította – Szárszó a magyar valóság méhében kavargó társadalmi és politikai problémák, „a nemzeti sorskérdések vitafóruma lett".*

A megjelentek zöme – mintegy kétharmada – olyan fiatal volt, aki először jött el Szárszóra, s így először találkozott nagy számban olyan politikusokkal, írókkal, akik nem a hivatalos, hanem a születőben lévő „másik" Magyarország képviselői voltak. Ugyanakkor jelen volt ezen a konferencián mintegy 100–150 olyan személy – baloldali intézmények, diákszervezetek, politikai pártok, szervezetek vagy csoportok képviseletében –, aki a 30-as évek második felétől különböző fórumokról már ismerte egymás véleményét. Többségének kapcsolata volt a népi írókkal, műveiken nevelkedtek, s így közelítettek a politikához. A népi írók, főleg a baloldaliak közvetítették a csoportok felé a munkásmozgalom, a kommunisták felfogását, nézeteit. Néhány év után így váltak ezek valamilyen formában az antifasiszta és Hitler-ellenes erők tömörítésének, a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtésének szószólóivá, harcosaivá. Ez az aktív gárda kommunistákból, szociáldemokratákból, a Szabad Szó *olvasótáborából, a Györffy-kollégistákból, a népfőiskolások egy-egy csoportjából, a Turul balra tartó képviselőiből, a „Magyar Élet" könyvterjesztő hálózat aktivistáiból és természetesen a Soli Deo Gloria Szövetségnek a baloldali politika iránt fogékony tagjaiból került ki. Tulajdonképpen ez a „gárda" a 30-as, 40-es évek antifasiszta tanácskozásainak politikailag aktív magja, hangadója, az egyes elhatározások végrehajtója. Közülük sokan ott vannak 1941. november 1-én a Kerepesi úti temetőben, majd – mint említettük – 1942. március 15-én a Petőfi-szobornál lezajlott antifasiszta tüntetésen.*

Az 1943-as találkozón résztvevők többsége – ahogy Darvas írja – sokféle „szellemi-világnézeti batyuval, hittel, tévhittel, rokonszenvvel, ellenszenvekkel megrakottan" érkezett. Tulajdonképpen itt szembesült először a sajtóban olvasott, vagy különböző beszélgetéseken hallott politikai problémákkal, egyben itt találkozott ezek személyes képviselőivel is. A konferencián az először megjelentekre természetesen azok az előadások, politikai megnyilatkozások hatottak, azokért lelkesedtek, amelyek politikai felfogá-

sukhoz, szellemi neveltetésükhöz, vallásos és erkölcsi magatartásukhoz közel álltak, amelyek egyúttal ebben az időben az országos politikában is meghatározó szerepet játszottak. Szárszón, mint csepp a tengerben, jelentkeztek azok az útkereső, jövőt kutató, a „hogyan tovább"-ra választ fontolgató elképzelések, gondolatok, politikai nézetek, amelyek az országban mindenütt tetten érhetőek voltak.

A „Magyar Élet Konferencia" néven tartott találkozó napirendjére a rendezők a magyar társadalom előtt álló nagyon is aktuális kérdéseket tűzték. Az előadások tartására pedig a problémák legavatottabb ismerőit kérték fel.

A konferenciát Bognár István, a Soli Deo Gloria Szövetség alelnöke nyitotta meg, s ezt követően Kodolányi János tartott bevezető előadást. Figyelmeztetett, hogy ezen a konferencián a „szavak inflációjában", „az iszonyú bábeli" zűrzavarban „újra kell fogalmaznunk viszonyunkat egymáshoz és a világhoz". Ugyanakkor már e bevezető előadás is a tennivalók megfogalmazása helyett a kivárásra buzdított. „Történelmünkben süvölt a végzet – mondta Kodolányi –, minden napunk, minden korszakunk egy kicsikart haladék. S ezt a haladékot kell örökkévalósággá nyújtanunk."

Kodolányi János megnyitója után került sor a konferencia tartalmában és mondanivalójában legkiforrottabb előadására. Erdei Ferenc nagy hatású referátuma „A magyar társadalom" címen hangzott el. Erdeinek a konferencián való részvétele is meglepetés volt, hiszen az előadó az elmúlt évek közvetlen politikai „csatározásaiban" a többi népi íróhoz képest kevésbé hallatta hangját, ritkán jelent meg baloldali összejöveteleken. Erdei Ferenc látszólag a korábbi évekhez képest a politikától visszavonultabban élt. Úgy tűnik – s ezt bizonyítja előadása is –, a gondolatok, a politikai elhatározások érlelődései voltak ezek az évek. Erdei Ferenc ugyanekkor, ezekben a hónapokban ismerkedett meg Révai József 1938-ban írt „Marxizmus és népiesség" című munkájával, amely igen nagy hatást gyakorolt rá, ezért Révai megállapításaira erőteljesen támaszkodott is előadásában.

Erdei Ferenc a marxista szociológia segítségével átfogó elemzését nyújtotta az 1867 utáni magyar társadalom fejlődésének. Ebből a széles ívű áttekintésből vezette le, hogy a magyar társadalom választ elé érkezett. Szerinte három lehetőség között választhat. Az első, amelyen jelenleg halad a nyílt fasiszta diktatúra felé, s amely végső soron elvezet „a nemzeti-szocializmus politikai törekvéséhez". Erdei ennek az alternatívának nem jósolt jövőt. Előadásában tudományos alapossággal éppen azt mutatta ki, hogy a fasizmus pusztulásra van ítélve.

Második lehetőségként az előadó a „harmadik oldalt" nevezte meg, amelynek célja pontosan nem körvonalazott, lényege: a társadalmi átalakulás fölé a magyarság valamiféle belső „gyarmati" sorsból való „népi

felszabadulását" helyezi. Hívei, mint megállapította, „legnagyobbrészt az értelmiségből származnak, és számosan kapcsolódnak hozzá a parasztság most felkerült elemei is".

A harmadik lehetőség, amelynek Erdei szerint a magyar társadalom jövő fejlődése szempontjából legnagyobb a realitása: „a polgári demokrácia útja... ennek távolabbi perspektívájában a szocialista társadalom". Erdei részletesen meg is indokolta az utóbbi realitását, amikor leszögezte: „fejlődésileg tökéletesen érett és indokolt annak a gyökeres polgári átalakulásnak a megvalósulása, amely sem a múlt háború végén, sem pedig annak idején, a szabadságharcban nem sikerült". Erdei szerint az átalakulás előremutató politikai programja ma csak „a demokrácia" teljes megvalósulása lehet. Erdei előadásában azt is tisztázta, hogy mit ért ezalatt. „Olyan társadalomnak kell kialakulnia, amely következetesen és teljesen kiformálja országunkban is a modern polgári társadalmat", és átvezet a szocialista társadalomba. Fejtegetéseinek lényege: ma Magyarországon olyanok a gazdasági és társadalmi viszonyok, hogy a modern polgári társadalom tartós megmaradásának nincsenek meg a feltételei. Ez a fejlődésnek csak „átmeneti", de „feltétlenül szükséges" szakasza lesz. (Kiemelés tőlem. – P. I.) Erdei Ferenc megállapította azt is, hogy a fejlődés „kikerülhetetlenül" túlmutat ezen az átmeneti szakaszon, mindenekelőtt azért, mert napjainkban „vitathatatlanul elsősorban a munkásság, másodsorban a parasztság képviseli azt a társadalmi erőt, amelyik a további átalakulást meg fogja határozni". A munkásság társadalmunk gyökeres átalakítását azonban nem kívánja csupán saját osztálykeretei között megoldani, hanem „politikai céltudatossággal keresi a parasztsággal és az értelmiség szabadabb elemeivel a szövetkezést", mert meg van győződve arról, hogy „ezek a rétegek mind az átalakulás kiharcolásának, mind pedig az új társadalmi szervezet felépítésének elengedhetetlen és nélkülözhetetlen elemei".

Erdei Ferenc előadásához szervesen kapcsolódott a felvidéki Jócsik Lajos referátuma, amely gazdasági vonatkozásban támasztotta alá Erdei szociológiai fejtegetéseit. Hasonlóan összecsengett a fentiekkel Erdei és Veres Péter közös előadása „A magyar földkérdésről". Ebben túllépve a baloldalt a földkérdésben évtizedek óta megosztó nagyüzem–kisüzem termelési fölényének problémakörén, hangsúlyozták: „távolról sem az üzem nagyságán fordul meg a termelési kultúra szintje és a termelés eredményessége, hanem azokon a társadalmi körülményeken, amelyek a különböző birtoknagyságokban fennállanak". Ezért szögezte le Erdei Ferenc, hogy a parasztság sorsának alakulása függvénye a földbirtokviszonyokat is módosító társadalmi változásnak.

Erdei Ferenc első előadása tulajdonképpen szorosan kapcsolódott a Kom-

munisták Magyarországi Pártja stratégiai programjához. Igaz ugyan, hogy a KMP 1936 után politikai irányvonalában a hangsúlyt nem a szocializmusra, hanem a szocializmushoz vezető munkás-paraszt demokratikus diktatúrára, a demokratikus, majd 1941-től a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtésére helyezte. Vagyis a kommunisták közvetlen stratégiai célja a Hitler-Németországgal való szakítás, a fasizmust és a nagybirtokot megsemmisítő demokratikus átalakulás volt. Egy pillanatig sem tagadták azonban, hogy a párt végcélja változatlanul a szocializmus megteremtése. Nemegyszer leszögezték, hogy az ország demokratikus átalakítása közben teremtődhetnek meg azok a kedvező feltételek, amelyek elvezetnek a szocialista átalakuláshoz. A munkásosztály „a legkövetkezetesebb harcosa a háború befejezésének és a demokratikus fejlődésnek azért is, mert a demokratikus fejlődés feltárja a munkásosztály, a falusi dolgozók szervezkedésének és öntudatosításának lehetőségét – szögezte le a Szabad Nép *1942. márciusi száma. – Ez pedig közelebb hozza a munkásosztály teljes felszabadításának idejét." Még pontosabban fogalmazott a párt 1944 őszén: „A nemzetközi munkásmozgalom és a Szovjetunió előretörése, az a támogatás, amelyet az egységessé váló munkásosztály a paraszтságtól és a kispolgárságtól kap, lehetővé teszi a szocializmus kiharcolását, a fasizmus elleni harc, a demokratikus átalakulás állomásain keresztül."*

Erdei Ferenc előadása és a kapcsolódó referátumok tehát egyértelműen a kommunisták stratégiájával egybecsengő baloldali alternatíva mellett foglaltak állást. Ha valamiben mégis eltérés volt a KMP álláspontja és az Erdei által kifejtettek között, az abban mutatkozott, hogy a kommunisták ebben a szakaszban a konkrét és közvetlen feladatokra koncentráltak – mint ezt a program is mutatja: a németekkel való szakításra és az ország demokratikus átalakítására. Ennek ekkor – azon túl, hogy a párt célja valóban a fentiekre korlátozódott – igen fontos taktikai magyarázata is volt. Mint már az előzőekben volt erről szó, a különböző németellenes irányzatok azzal vádolták és egyben azért támadták a radikális baloldalt, mert – mint hangsúlyozták – forradalmat, szocializmust akar. Vagyis olyan politikai alternatívát tulajdonítottak a kommunistáknak, amit azok nem tűztek közvetlenül napirendre, és amit akkor az ország politikailag aktív közvéleményének többsége nem támogatott, sőt vele szembe is helyezkedett. Cél: a kommunistákat lejáratni és elszigetelni. Erdei Ferenc, aki elsősorban mint tudós és csak másodsorban mint politikus fogalmazta meg a marxista szociológiára alapozott és a tudományos elemzés által igazolt gondolatait, a taktikai megfontolásokra azonban nem fordított nagyobb figyelmet.

Erdei Ferenc előadását követte s vele alapvető kérdésekben polemizált Németh László beszéde. Németh László is elutasította a fasizmust, és elha-

tárolta magát annak minden változatától. Nagy erővel figyelmeztetett a „Drang nach Osten" elleni harc szükségességére. Ő is harcot hirdetett az arisztokrácia, a klérus és a nagytőke „szentháromsága" ellen. Ugyanakkor úgy vélte: a háború utáni „rendezés" akár az angol, akár az orosz koncepció alapján történjen is, „én azt másnak, mint a magyarság súlyos megpróbáltatásának elképzelni nem tudom". Világosan látja, hogy az elkövetkezendő hónapok olyan nagy történelmi lehetőséget tartogatnak a magyarság számára, amely biztosítaná, hogy „a legjobb gondolkodóinak tervei szerint minél nagyobb tömegek javára rendezze be az életet". Mit értett ő ez alatt, mit javasolt legjobb megoldásként? Olyan „emberiessé" formált új társadalmat, amit nevezhetünk szocializmusnak is, de – mint a 30-as évek „minőségforradalmában" már megfogalmazta – mentes mindenfajta külső hatásoktól, köztük a marxi szocializmustól is. Földrésznyi összecsapások nyomában bontakozó társadalmi átalakulások idején – mint ezt a történelem már annyiszor bizonyította – olyan elképzelés, amelynek mind politikai, mind társadalmi alapja illuzórikus, aligha megvalósítható. Németh László minőségszocializmusa nem a valóság talaján, hanem olyan, mintegy lombikban készült alternatíva volt, amely a változás előtt álló ország számára nem jelenthetett reális társadalmi kibontakozást. Ez az úgynevezett harmadik út – mint Veres Péter felszólalásában jogosan állapította meg – „mindig és mindenhol jelentkezik, de sohasem történelemcsináló tényező".

Az utópista koncepciót – amelynek kétségtelen voltak akkor és később is megszívlelendő részletei – Németh tetézte azzal, hogy ennek a születő új társadalomnak vezető erejévé az értelmiséget tette meg. „A delta, amely felé az egész nemzet tart: az értelmiség" – mondta előadásában. Igaz, ő igyekezett bizonyítani, hogy olyan értelmiségi társadalomra gondol, amelybe előbb-utóbb belenő a munkás és paraszt is, hisz az ő munkájuk is „egyre inkább értelmiségi munkává alakul". Ez az új társadalom azonban – mint Németh fogalmazta – mentes lesz mindenféle osztályelőítélettől, idegen, köztük marxi ideológiai hatásoktól is. Így legkövetkezetesebben tudja egybeforrasztani a múlt előrevivő hagyományait és a jövő értékeit. S mint később igen sokan Németh László szemére vetették, koncepciójából egy, de a leglényegesebb elem hiányzott, mégpedig az, hogy „milyen társadalmi és termelési rendje is lenne ennek a nemzeti közösségnek".

Németh László előadásában a harmadik út kifejtésével nemcsak saját minőségforradalmával kapcsolatos elképzeléseit élesztette fel, hanem a jelenlévők többségének kiforratlan, de jórészt e koncepcióval rokonszenvező, a fasizmust elutasító, de a demokratikus tábor vezető erejétől, a munkásosztálytól, főleg annak forradalmi szárnyától és a cselekvéstől visszariadó értelmiség gondját-baját fogalmazta meg. Alig hangzottak el Németh László szavai, azonnal voltak olyanok, akik továbbgondolták mondanivalóját. Egy

református teológus például hozzászólásában úgy vélekedett, hogy a magyarság nem vehet részt az egymással szemben álló politikai és világnézeti mozgalmakban, mert egyik világméretű csoportosulás sem lehet alkalmas arra, hogy valóban „a magyar nép ügyét őszintén képviselje".

Normális helyzetben Németh László harmadik utas gondolatai a gyakorlati politika számára nem jelentettek volna nagyobb veszélyt. Sőt békés körülmények között szükséges a különböző nézetek és felfogások kicserélése, tisztázása. 1943 nyarán a helyzet azonban korántsem volt ilyen. Dönteni, választani kellett, hogy ki hol, melyik oldalon áll, mit akar tenni. A résztvevők többsége azért jött Szárszóra, hogy növekvő „dilemmájára" választ, segítséget kapjon. Ezzel szemben Németh László a nyílt válaszadás helyett kitérőt javasolt. A harmadik út hirdetésével, ha nem is közvetlenül és szándékosan, de közvetve a kivárás politikáját képviselőkhöz akarta csatlakoztatni a résztvevőket. Ebből a szempontból saját koncepciója is sántított. A külső – hangsúlyozni szeretnénk, hogy negatív – hatásokkal szemben – amitől ő annyira tartott – eredményesen védekezni mindenekelőtt úgy lehetett, ha az országon belül a demokratikus és németellenes erők nemcsak szellemi felkészüléssel, hanem aktív, cselekvő szándékkal elébe mennek az eseményeknek, részt vállalnak a küzdelemből, így a külső hatásokkal szemben jobban érvényesíthetik a belső politikai tényezők elképzeléseit.

Ha közvetetten is, a harmadik utas koncepcióhoz kapcsolódott a konferencia második felében a tanácskozást mintegy bezárva Karácsony Sándornak „A magyar nevelésről" szóló nagy hatású beszéde, amely érzelmileg próbálta a jelenlévőket a harmadik út elképzeléseinek megnyerni. Mondanivalójának lényege: évszázadokon át, így most is a vallás az egyetlen, amelyhez kritikus helyzetekben fordulhatunk, és ami eligazítást, megnyugvást ad számunkra. Igaz ugyan, hogy előadásában nem lépett fel közvetlenül a baloldal ellen. Tulajdonképpen a harmadik út mellett tette le a voksát Fitos Vilmos, a Magyar Élet *folyóirat szerkesztője és a Magyar Ifjúság Nagybizottságának elnöke is, aki a „magyarság önálló történelmi műhelyét" féltette a jobb- és baloldaltól.*

A konferencia „legizzóbb és legtöbb ellentmondást kiváltó témája", ahogy Püski Sándor a találkozóról írta, a Németh László által megfogalmazott „harmadik oldal" lett. A konferencia résztvevőinek többsége elfogadta, a mind hevesebbé váló vitában támogatta, sőt – mint már jeleztük – tovább is gondolta ezt. A „harmadik oldal" hívei, mint ez a vitából egyértelműen kiderült, a felvázolt alternatívák közül elsősorban a kivárás, a fasiszták és antifasiszták világméretű küzdelmében a félreállás, a cselekvéstől való húzódozás politikájával való azonosulást, vagy annak akarva-akaratlanul is támogatását választották.

Veres Péter első hozzászólóként elismerte ugyan a harmadik út létjogosultságát, de azonnal hozzátette, hogy csak akkor teljesítheti „történelmi és magyar szerepét, ha kellő időben tud második oldallá válni". „A történelmet egymásnak feszülő szélsőségek csinálják", és kritikus helyzetekben könyörtelenül érvényesül ennek vaslogikája: „aki nincs velünk, az ellenünk". „Ez a politika ábécéje", szögezte le, s aki ezzel nem számol, az vessen magára.

Ebben a keményedő vitában talán leghatározottabban a kommunista Nagy István, kolozsvári író lépett fel a Németh László-i koncepcióval szemben. Nagy hangsúlyozta: az egymással szemben álló erők világméretű küzdelmében elkerülhetetlen a valamelyik oldalra állás, és tarthatatlan mindenféle lavírozás, amely a kivárásnak, a harcról való lemondásnak ad tápot. Erdei előadása – mondotta – kiállás volt a demokrácia, a szocializmus és az érte való küzdelem oldalán. A Németh László előadásában megfogalmazottak pedig egyenesen „a nemzeti öngyilkosságra való felhívást" sugallták. Ezután Nagy István álláspontját bővebben is megindokolta: ma, amikor a haladás és haladásellenes erők egymás ellen vívják harcukat, a magyarság sem választhat valamiféle közbülső utat, hanem dönteni kell, a kettő közül melyik az, amely „a dolgozó nép szociális felszabadítását" szolgálja, „melyik áll a nemzetek egyenjogúsága és függetlensége alapján, melyik akarja a népek megbékélését az igazság és szabadság alapján".

Nagy István kitért arra is, hogy Németh László bizalmatlanságot szít a munkásság és parasztság demokratikus törekvéseivel szemben, elvitatva elsőbbségi jogukat és érettségüket egy új társadalom megteremtésében, egyben az „idegenvezetők mozgalmának" gyanújába keverte őket. Kitért azokra a vádaskodásokra, amelyek 1919-ért érték a dolgozó osztályokat. Nem tagadta, hogy történtek hibák, de ma a magyar munkásosztály ezeknek tanulságait megszívlelve készül az új feladatokra. A két dolgozó osztály „érettsége kezesség arra, hogy népünk jövőjéért helyesen küzd" – hangsúlyozta beszédének befejezéseként.

Veres Péter, Nagy István gondolataihoz kapcsolódott a többi baloldali felszólaló is, többek között Dobi István, Erdei Ferenc, Darvas József, Asztalos István, egyetértve abban, hogy a harmadik út 1943-ban menekülés a történelmi felelősség vállalása elől, kivonulás „a mindennapok harcaiból". Joggal állapította meg Darvas József, hogy ebben a világméretű küzdelemben még az írónak sincs joga, hogy kivonuljon „valami külön szigetre". De arra sem – tette hozzá –, hogy „az egyetemes és részigazságok sorrendjét" összetévessze.

Erdei Ferenc vitazárójában kitért a saját és Németh László előadásával összefüggésben felmerült heves polémiákra, amelyek a konferencia további részében is újból és újból tűzbe hozták a résztvevőket. Elismerte, hogy a

Németh László által kifejtetteknek igen nagy a visszhangja. Hívei és követői „az ő érvelésére támaszkodva aggodalommal és bizalmatlansággal követték azt a vonalat, amelyet előadásomon végigvezettem". Erdei Ferenc azonban úgy vélte a konferencián, hogy Németh László mint író, és nem mint politikus fogalmazta meg elképzeléseit, és a legteljesebb jószándék és tisztesség vezette gondolatai közreadásánál. Figyelmeztette azonban Németh Lászlót és követőit, hogy a történelem kritikus helyzetekben nem ismer meditálást: „vagy együtt haladnak a helyes politikai alakulással, vagy ellene fordulnak. Számukra harmadik út nincs." Erdei még megjegyezte: sem az alkotó író vagy tudós, sem követőik nem kaphatnak felmentést saját elgondolásaik következményei alól. A konferencián felmerült nagyon is aktuális, megoldásra váró társadalmi és politikai problémák nem jelenthetnek a jelenlévők számára olyan „feketepiacot", ahol adok-veszek, válogatok elv érvényesül – szögezte le befejezésül Erdei –, mert ezek tényleges gyakorlati és mindennapi helytállást és munkát, valamint „fenntartás nélküli beilleszkedést" követelnek. Veres Péter pedig külön kérte a jelenlévőket, főleg az értelmiségieket: végre szokjanak le arról, hogy maguknak vindikálják a jogot arra, hogy az egész nemzet nevében beszéljenek és úgy lépjenek fel, mintha „a nemzet sorsáért csak ők felelnének".

A szárszói konferencia vitáiban és politikai arculatának alakulásában fontos szerepre vállalkozott a kommunista és szocialista fiatalok kis csoportja, s a velük együttműködő Györffy-kollégisták. Jelenlétük, a baloldali népi írókkal közös fellépésük tette a szárszói tanácskozást tényleges politikai fórummá. Helyzetük több szempontból sem volt könnyű. Mindenekelőtt zavarta őket az a körülmény, hogy többségük most találkozott először ilyen népes értelmiségi táborral. Felkészülésük a konferenciára nem volt eléggé alapos. Egyrészt náluk is éreztette hatását – egyébként a kommunisták egészét érintő – a párt nevének megváltoztatása nyomán keletkezett átmeneti zavar. Másrészt a konferencia előestéjén ők nem Szárszóra, hanem – a már említett – munkás-paraszt-értelmiségi fiatalok budapesti találkozójára készültek, ahol a hangsúly a közös programon és cselekvésen volt. Ságvári Endre és Orbán László irányításával – utóbbi a Békepárt Központi Bizottságának is tagja volt – az ankét-bizottság augusztus elején végleges formába öntötte a programot, amelynek fontos eleme volt, hogy közös cselekvésre ösztönzött. A budapesti találkozó engedélyének elodázása, illetve elutasítása után döntöttek úgy, hogy néhány ifjúmunkást Szárszóra küldenek. Gyorsan sor került a program némi átformálására és lerövidítésére. S mintegy 8–10 fiatal ezzel a programmal érkezett Szárszóra. A cél: az 1942-es Kabay Kör tanácskozásához hasonlóan a népi írók balszárnyával együttműködve kíséreljék meg a programmal megismertetni és mögéje felsorakoztatni a konferencia részt-

vevőit, s ha lehetséges – a programban foglaltak megvalósítására – valamilyen közös ifjúsági szervezet megteremtésére is tegyenek kísérletet.

A fentieken túl a munkásfiatalok tevékenységét némiképp gátolta a Szociáldemokrata Párt magatartása is. A szociáldemokrata vezetők ugyanis elutasították a tanácskozásra történt felkérést. Döntésükben szerepet játszott egyrészt, hogy a peyeri szárny, amely a vezetésben visszaszerezte vezető szerepét, már a munkás-paraszt-értelmiségi fiatalok találkozóját sem támogatta. Így magától értetődően ez a másik ifjúsági találkozó sem volt kedvére. Másrészt az SZDP vezetőinek többsége nem szívlelte a népi írókat, vagy éppen szemben állt nézeteikkel. Nacionalista, faji „beütéssel" vádolta őket. Ahelyett, hogy vitatkozott volna téves nézeteikkel, s megpróbált volna közös nevezőre jutni velük, egyszerűbbnek tartotta a népiektől való elzárkózást. Állításaiknak kétségtelenül volt reális alapja, még akkor is, ha tény, hogy a népi írók többségének, főleg balszárnyának politikai felfogásában a nacionalizmus és az antiszemitizmus nem volt meghatározó.

Hozzátehetjük ehhez, hogy a szárszói konferencia nem volt mentes nacionalista, sőt antiszemita megnyilvánulásoktól sem. Utóbbi a konferencián jelenlévő jobboldali álláspontot képviselő Gombos Gyula és az ekkor hasonló nézeteket valló Féja Géza felszólalásaiban jelentkezett disszonáns hangként. Gombos azzal vádolta a baloldalt, hogy „gerincét a zsidóság" képezi, és a politikai küzdelem középpontjában nem társadalmi, hanem „faji kérdések" húzódnak meg. Hasonlóan, ha talán kicsit mértéktartóbban vélekedett Féja Géza is. Ez a szélsőséges és a konferencia résztvevőinek nagy többsége által nem tolerált álláspont azonban nem volt jellemző sem a népiek, sem a konferencia megnyilatkozásaira.

Végül, az SZDP távolmaradásában szerepet játszott az a meggondolás is, hogy óvja saját szervezeteit és a szervezés alatt álló értelmiségi csoportokat a szocialista mozgalomra nézve „ártalmas" hatásoktól. Így azután – mint Püski Sándor is megjegyzi, sajnálatos módon – hiányoztak a munkásmozgalom ismert politikusai a találkozóról, míg a kisgazdapárt, a parasztszövetség, a földmunkástagozat jeles képviselői nemcsak jelenlétükkel, hanem felszólalásaikkal, illetve a csoportos beszélgetések vitáiba való bekapcsolódással igyekeztek befolyásolni a résztvevőket.

A konferencián a baloldali fiatalok törekvése kettős volt. Elsősorban azon dolgoztak, hogy a harmadik út és a mögötte mint spanyolfal mögött felvonuló, a kivárás politikáját hirdetőkkel polemizálva bizonyítsák a félreállás rendkívül káros hatását és cselekvésre ösztönözzenek. A konferencia résztvevőinek növekvő megosztottsága láttán viszont azon fáradoztak, hogy keressék azokat a közös dolgokat, amelyek összefogják és nem szétszabdalják a jelenlévők sorait, hogy kísérletet tegyenek a „szekértábor" egységé-

nek megteremtésére. Kató István a munkásfiatalok nevében arról beszélt, hogy közös dolgaink megoldására ne külön-külön keressük a megoldást, mert az nem vezet sikerre. Továbbá hangsúlyozta: „ne azt keressük, ami elválaszt, hanem azt, ami összehoz, nem ami különbözik, hanem ami megegyezik". Hasonlóan fogalmazott Urfy Sándor újpesti asztalos munkás is. „A jelenlegi hatalmas társadalmi kérdéseket nem a vezetés és bizonyos csoportok saját problémáinak megoldásán keresztül lehet majd megoldani – szögezte le –, hanem a közös összefogás révén, olyan alapon, hogy egymás elleni vélt sérelmekkel, pozícióféltéssel ne bontsuk meg a dolgozók egységét s így megakadályozhatjuk azt, hogy ezzel újabb visszaesés álljon be a fejlődés irányvonalán." Ezek a világos gondolatok nem új keletűek, véletlenek, hanem a magyar kommunisták 1936 óta vallott népfrontos célkitűzéseinek ismételt megnyilatkozásai. „A Kommunista Párt nem azt keresi, ami elválasztja a munkásosztályt a többi dolgozó rétegtől – olvasható a Dolgozók Lapja *1937-es áprilisi programadó cikkében –, hanem azt teszi a népfront programjává, ami összeköti a munkásságot az ország dolgozó népével." Közel egy évtized óta hirdetett és sürgetett gondolatok és követelések fogalmazódtak tehát ismét meg a munkásfiatalok révén, ha nem is nyíltan a kommunista párt nevében, de a többség tudta, hogy a program mögött a kommunisták állnak.*

E szellemben és gondolatok jegyében terjesztette be Palotás Mihály ifjúmunkás a fentebb már említett 11 pontos programot. A munkásfiatalok abban reménykedtek, hogy a programban megfogalmazott sok közös követelés, az ország függetlenségének biztosítása, a nagybirtokrendszer megszüntetése, az általános, titkos választójog, gyülekezési és sajtószabadság stb. kiindulópontja lehet valamilyen közös elhatározásnak. A munkásfiatalok sürgették e követelések megoldására „a haladó értelmiség, munkásság és parasztság összefogásával országos és helyi bizottságok" létrehozását. Támogatta a programot a Györffy-kollégisták nevében Kardos László, a kollégium igazgatója, aki a programot már korábbról is ismerte. Kardos a Márciusi Front eredményeit és tanulságait felelevenítve arról beszélt, hogy a jövőért aggódó ifjúságnak „Petőfiék útját, de a valóságos és teljes Petőfiét" kell járniuk. Most ismét itt „az alkalom az egész magyar ifjúság számára, hogy a maga magyar erőivel követelje és teremtse meg a független, szabad, demokratikus Magyarországot. Ennek az útja pedig nem egyéb, mint az, hogy a magyar értelmiségi fiatalság közösen, mellékgondolat és feltétel nélkül álljon a magyar parasztság és a magyar munkásság ügye mellé – reálpolitikailag is."

A népi írók baloldalának, a munkásfiataloknak és a Györffy-kollégistáknak azon erőfeszítései, hogy a konferencia az új Magyarország megteremtéséért folyó küzdelemben közös elhatározásra jusson, nem vezettek

eredményre. A konferencia után Nagy István első értékelő reagálásában erről a következőket írja: „A szocialista munkások egyike, hivatkozva a konferencia eredeti céljaira, a gyakorlati feladatok kijelölésére, tizenegy pontból álló indítványt olvasott fel: tizenegy olyan politikai és gazdasági, meg kulturális követelést, ami az elhangzott előadások természetéből önként következett, s amely pontosan fedte az ország tömegeinek békére, demokráciára és függetlenségre sóvárgó vágyait." A munkásfiatalok újból és újból hangsúlyozták: nem elég akarni, a jövőért tenni is kell; „aki valóban egy boldogabb Magyarországot óhajt teremteni", az vállalja is érte a küzdelmet. Nagy István mindehhez még hozzáfűzi: „a konferencia az indítványtevőket ugyan megtapsolta, felhívásuk azonban süket fülekre talált".

A konferencia többsége, miközben a baloldal által sürgetett közös programjavaslattól és a cselekvéstől még visszariadt, határozottan elutasította a jobboldal politikai platformját. Ezért kísérte teljes érdektelenség Kis Istvánnak „Az állam élete" című előadását, amelyben a keresztény hivatásszervezeti államformának erkölcsi és politikai magasabbrendűségét és elhivatottságát próbálta igazolni. Püski Sándor visszaemlékezésében sajnálatos tévedésnek tartja Kis felkérését. Vele „csődöt mondtunk – írja –, mert mi szakelőadást vártunk, ő pedig politikait tartott, és kifejtett hivatásrendi elmélete sehogy sem illett bele a mi politikai gondolkodásunkba". Ahogy Kis előadása nem talált különösebb visszhangra, ugyanúgy nem kísérte támogatás – a már említett – Gombos Gyula és Féja Géza – utóbbi mérsékelten jobboldali – felszólalását.

A résztvevők, legalábbis a nyilvános vitákban kerülték a közvetlen napi eseményekkel kapcsolatos megnyilatkozásokat. Ennek fő oka feltétlenül az volt, hogy a konferenciát nem akarták kitenni a zaklatás, még kevésbé a betiltás veszélyének. Közrejátszott azonban ebben az is, hogy a résztvevők nagy többsége elhatárolta magát a németek oldalán viselt háborútól. Így azután sem mellette, de ellene sem nyilatkozott. Ezért is kesergett és fenyegetőzött az Egyedül Vagyunk *című szélsőjobboldali lap a tanácskozást „értékelő" cikkében. „Szövetségeseink és katonáink a nyári offenzíva legválságosabb óráit élték, és a konferencián egy-két egészen halvány észrevétel kivételével senki sem kongatta meg a vészharangot, senki sem hirdette a lelkeknek a bolsevizmus elleni nagy mozgósítását – írta, majd így folytatta –: De nem szóltak a konferencia résztvevői egyetlen szót sem a fegyveres honvédelemről, a katoni szellemről, a magyarság harci kiállásáról. Mintha nem egy nagy világháború ötödik évének küszöbén volnánk, ahol minden nép sorsa felett elsősorban a fegyveres erő dönt..."*

A jobboldali elképzelések tehát szinte teljesen kiszorultak a konferenciáról. Amikor tervük kudarcot vallott, igyekeztek a harmadik út híveivel kontaktust találni, őket támogatva élezni az ellentéteket a két egymással szel-

lemi csatát vívó tábor között. Ugyanezt teszi az Egyedül Vagyunk *is, amikor a marxistákkal szemben megpróbálja védelmébe venni Németh Lászlót, egy sorba állítva Féja Gézával, sőt Gombos Gyulával is.*

A baloldal és a konferencia többségét fogva tartó harmadik út hívei közti szellemi és politikai párbajt időről időre mérsékelték az olyan előadások, amelyek csak közvetve kapcsolódtak a politikához. Így a világnézeti viták „tengerében" – mint az egyik résztvevő megállapítja – „oázisként" hatott László Gyula előadása a honfoglaló magyar nép életéről, Dömötör Sándoré a hagyományokról, úgyszintén Balla Péteré a népdalról, népzenéről.

A konferencián természetesen a rendezők és a vitázók mindkét tábora nagy erőfeszítéseket tett azért, hogy végül is ne a szembekerülés, hanem a közeledés, az egymásra utaltság gondolatával távozzanak a résztvevők. Ezen fáradozott maga Püski Sándor, a tábor szervezője is, aki ugyan általános vitazárójában védelmébe vette Németh László koncepcióját – maga is ezzel a szellemi „batyuval" érkezett a tanácskozásra –, mégis a közös, nem az elválasztó, egymást szembeállító kérdéseket állította előtérbe, sőt mentegetve a harmadik út híveit, azt hangsúlyozta, hogy a baloldal részéről félreértés történt. Németh László célja nem valamiféle külön alternatíva megfogalmazása volt, hanem figyelmeztetni akarta a jelenlévőket, „különösen a várható politikai átalakulás vezetőit az előfordulható komoly veszedelmekre". Véleménye szerint a közös feladat ma az, hogy a konferencia résztvevői vállaljanak politikai munkát „a magyar nép szellemi érdeklődésének és igényeinek felkeltésében".

Ravasz János tanár és Kováts Árpád református segédlelkész a közös cselekvésre buzdítva talán a konferencia zárógondolatát is megfogalmazta. Ravasz hangsúlyozta: minden jel arra vall, hogy a háború elkövetkezendő szakasza „a szenvedések és a tettek kora lesz", s hogy ki hol áll, „hogyan foglal állást... csak a most következő időben fog eldőlni. Az értelmiség, ha az is akar maradni, legyen fogékony új irányban is: hogy tudniillik a történelmet nemcsak írni és olvasni, hanem csinálni is kell."

Kováts lelkész kifejtette: többségük abban a reményben érkezett, hogy „nem vagyunk egyedül", hanem sokan vagyunk, akik ugyanazt gondoljuk. „S mi történt itt? Rájöttünk, hogy mennyi minden különbség van köztünk. Itt mindenki úgy beszélt, hogy: mi. S ez alatt azt értette, hogy: én..." Mégis úgy vélte, nem volt haszontalan a táborozás. „A különbségek meglátása, a valóság meglátása – mondta. – Jó, hogy megismertük egymást, de ne riasszanak meg a különbségek. A különbségek ellenére, azokat vállalva is egységre juthatunk." Ennek feltétele, hogy jobban ismerjük meg egymást; az értelmiségi fiatal a szervezett munkást és fordítva. Ennek további feltétele: találkozni, vitatkozni kell egymással. Csak ezek között a keretek között tudjuk „tudatosan vállalni a már megismert különbségek

ellenére is az egységet". Az egymás iránti kölcsönös bizalom – hangoztatta – lehet a tettekben is megnyilvánuló összefogás alapja.

A konferencia végül is anélkül ért véget, hogy a résztvevők bármiféle közös elhatározásra jutottak volna, a szellemi progresszióban jelentkező szétszakadozottság bármit is változott volna. Mégis Szárszó fontos, előkészítő munkát végzett, mindenekelőtt a balra tartó értelmiség körében. Itt ismerkedhettek meg először a – zömében értelmiségi – résztvevők azokkal a progresszív irányba mutató eszmei és politikai áramlatokkal, amelyek valamilyen formában a másik Magyarország valóra váltásának hordozói, előkészítői voltak. Szárszó jelentősége éppen az, hogy a résztvevők későbbi cselekedeteire elsősorban azok az érvelések hatottak, amelyeket a baloldal programjában megfogalmazott, még akkor is, ha a tanácskozáson a többség még nem értett vele egyet. „Nem éreztem vigasztalannak a magyar jövőt Balatonszárszón – írja közvetlenül a tanácskozás után Jócsik Lajos. – Az embernek nem volt ugyan biztonságérzete, jobban mondva nem érezte az egységet az egybegyűltek gondolkodásában, de jövőnk irányait egységesen látta mindenki. S talán érezte kötelességét is jövőnk előtt."

Szárszó végül is döntő szerepet játszott abban, hogy az 1943–1944-es események nyomában mind több értelmiségiben felülkerekedett az antifasiszta küzdelem vállalása. Az ország német megszállása után a Szárszón elvetett mag gyorsan csírázni kezdett. A történtek nyomán mind több résztvevő ismerte fel, hogy a baloldal által sürgetett ellenállás táborában van a helye. Így egyre többen tetteikkel vállaltak közösséget a gyors ütemben kibontakozó ellenállási mozgalommal.

Szárszó azonban nemcsak a konferencia révén gyakorolt befolyást a németellenes erőkre, hanem a róla megjelent sajtóvélemények, s még inkább a „Szárszó" címen 1943 végén napvilágot látott jegyzőkönyv által. A szárszói konferencia – a szeptemberben kedvezőtlenebbé váló kül- és belpolitikai események miatt – nem került tartósan a nagy lapok hasábjaira. Bővebben csak kisebb, főleg a református egyház és a Soli Deo Gloria Szövetség sajtója, a Magyar Út *és a* Magyar Élet *foglalkozott vele. Jócsik Lajos, Kovács Imre és főleg Nagy István a konferenciáról megjelent írásai nemcsak első ismertetői a Szárszón megfogalmazott gondolatoknak, hanem – sok vonatkozásban ma is helytálló – első értékelései, politikai útbaigazítói is.*

Szárszó után a sajtóban, összejöveteleken folytatódó vitákban a találkozón részt vett értelmiségi fiatalok egy további csoportja kereste a baloldallal az együttműködést. A Magyar Élet *szeptemberi számában megjelent „Diákegységmozgalom" című cikk írója, Villy Antal – Szárszó nyomán – a néppel való együvé tartozást hangsúlyozva és sürgetve javasolta, hogy a néppel sorsközösséget vállalni akaró értelmiségi fiatalok mondjanak le ki-*

váltságaikról. Nagy István a Népszava *1943. szeptember 26-i számában a fenti cikkre válaszolva kifejtette: a munkássággal és a parasztsággal való sorsközösség nem azt várja a vele kapcsolatot kereső értelmiségiektől, hogy az alul lévők sorsával azonosuljanak, hanem azzal a politikai és társadalmi küldetéssel, amelyre a munkásság és parasztság történelmileg hivatott. „Akik ezt nem vállalják, semmit sem vállalnak" – szögezte le Nagy István.*

Az események az értelmiségi fiatalok és a Szárszón jelenlévők soraiban is mindjobban érlelte a cselekvés, a tenniakarás vágyát. Mind többen kezdték belátni, hogy a Kállay-féle hintapolitika nem jelent a háborúból kiutat, hanem katasztrófa felé viszi az országot. Mind többen ismerték fel azt a veszélyt, amelyet Kállay politikájának támogatása, a két szembenálló fél kiélezett küzdelmében a félreállás jelent. A Békepárt közéleti személyekhez eljuttatott híres memorandumában erről így vélekedett: „Ha a demokratikus pártok nem fordulnak határozottan szembe Kállay nemzeti egységével, akkor megássák saját sírjukat s meg nem másítható felelősséget vállalnak az ország katasztrófába döntéséért. Magyarország népeinek szívében nem lesz hely azok számára, akik a legsúlyosabb időben nem harcoltak a reakció ellen. S ezért mindazok, akik közösséget vállaltak a magyar néppel, nemcsak nyugodt lelkiismerettel maradhatnak ki Kállay nemzeti egységéből, hanem éppen lelkük békéje követeli meg, hogy leleplezzék és minden erővel harcoljanak ellene."

A balra tartó értelmiségi fiatalok a Magyar Ifjúság Nagybizottságának 1944. márciusi hódmezővásárhelyi találkozóján elfogadott 10 pontos programjukban már több olyan követelés szerepel, amellyel a munkásfiatalok jelentkeztek Szárszón. Külön is kiemelendő az a 2. pontban foglalt megállapításuk, hogy „sorsközösséget vállalunk a magyarság törzsét alkotó parasztsággal és munkássággal. Semmilyen erő nem fog bennünket velük szembeállítani." Számos Szárszón részt vett fiatal közreműködött a Magyar Parasztszövetség Földmunkástagozata kongresszusának előkészítésén, és ott volt magán az 1944. február közepén megtartott tanácskozáson is. Egyetértett és elfogadta a kongresszus legfőbb célkitűzését: elszánt harcot a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtéséért.

A politikai közvélemény formálásában, a Szárszón részt vettek magatartásának alakulásában fontos helyet foglal el a szárszói tanácskozás jegyzőkönyvének megjelentetése. Püski Sándor már a tanácskozáson bejelentette, hogy a Magyar Élet Könyvkiadó füzetek formájában megjelenteti az előadásokat és a hozzájuk kapcsolódó vitaanyagokat. Végül is a Szárszón elhangzottak nagy része nem külön-külön, hanem egy könyvben jelent meg, ami mindenképpen előnyére vált a tanácskozás visszhangjának. Magának a jegyzőkönyvnek a publikálása és főleg a benne foglaltak a meglepetés erejével hatottak. A jegyzőkönyvben elsősorban a baloldal megnyilatkozása

volt a domináns. Feltehetően az 1943. őszi események Püski Sándort is meggyőzték arról, hogy az elkövetkezendő időszak a jobboldalnak semmiképp, a harmadik útnak is aligha ad alternatív lehetőséget a jövő alakításában, viszont annál inkább helye lesz a baloldal által megfogalmazott demokratikus, majd szocialista átalakulás programjának. Így – csak így – történhetett, hogy a jegyzőkönyvben lényegesen nagyobb, meghatározóbb szerepet kapott a baloldal, mint amilyen helye, szerepe a tanácskozáson ténylegesen volt. A harmadik út koncepciója Németh László előadásában és néhány – a jegyzőkönyvben elég vérszegény és inkább mentegetőző – felszólalásban kap helyet.

A szárszói jegyzőkönyv megjelenése után a szélsőjobboldal részéről nem várt sajtótámadások kereszttüzébe került. Elsőként az Egyedül Vagyunk *támadott. Szárszóról – írja a lap – „a legkülönbözőbb furcsa mendemondák keltek szárnyra", hogy ezek mennyire a valóságot tükrözték, az csak most „állapítható meg", hogy a gyorsírói jegyzőkönyv a nyilvánosság elé került.*

A lap fejeket követel, mert „a nemzet élethalálharcában" Magyarországon még akadnak rendezők, akik engedik, hogy „egy szélső marxista kisebbség" „bolsevizmussal" „mételyezze a fiatal lelkeket", és egy szavuk sincs a „bolsevista világveszélyről". Támadott a keresztény Nemzeti Újság, *azzal vádolva Szárszót, hogy a megjelentek a népi írók hatására „feltűnő módon hajoltak el a forradalmiság frázisvilága felé". A jobboldal tehát elérkezettnek látta az időt, hogy Szárszó „ürügyén" újabb támadást indítson a baloldalon szervezkedőkkel szemben. Ez időben már Kállay is mind többet beszél a fenyegető „szovjet veszély"-ről. Ez a magyarázata annak is, hogy a református lapok a szélsőjobb támadása nyomán „visszavonulót" fújnak, és nem egy cikkben elmarasztalják Szárszót, mert a konferencián nem a fiatalság lelke üdvére, hanem a politikára helyezte a hangsúlyt. Különösen elmarasztaló az ítélet a megjelent jegyzőkönyvről, „mert nem tartalmaz semmit két olyan előadásból [Karácsony Sándor két referátumáról van szó – P. I.], amely szerintünk a legnagyobb hatású volt, amely a nehéz, gyötrő társadalmi kérdésekkel vívódó konferenciázókat igyekezett magasabb horizont felé, a lélek világába ragadni. Nem tartalmaz egypár igen jelentős felszólalást sem, amelyek a társadalmi szemléletet egy oldalra eltolni igyekvők vitájának vetett gátat" – olvasható a* Református Diákmozgalom *című lapban, míg egy másik, a* Református Jövő *arról ír, hogy Szárszó „végeredményben a baloldali politikai erők jelenléte következtében egy eredménytelen kísérletté torzult". Bár később e lapokban megjelent újabb írások megpróbálták védelmükbe venni Szárszót, a hangsúly azonban ezekben is inkább a vallás, az erkölcs szerepén nyugodott, kevésbé a konferencián megfogalmazott baloldali törekvéseken. E vitának végül is az ország német megszállása vetett véget.*

Az ország német megszállása súlyosan érintette a „szárszói fiatalokat" is. A munkásfiatalok az SZDP betiltása után mély illegalitásba vonultak, s kezdték meg az ellenállás, köztük a fegyveres harc szervezését. A baloldali szervezetek sorsára jutott a Györffy-kollégium is. Betiltották, tagjait üldözték. Nem volt rózsásabb a Soli Deo Gloria Szövetség, a Magyar Ifjúság Nagybizottságának helyzete sem. A betiltást ugyan elkerülték, de politikai tevékenységüket minimálisra korlátozták. Éppen a német megszállás nyomán értette meg igen sok Szárszón részt vett fiatal, hogy a fasizmus ellen folyó harcban nem lehet félreállni, aki meglapul, az a fasizmussal vállal közösséget. Így azután a kommunista, baloldali értelmiségi fiatalok hívó szavára mind többen csatlakoztak az antifasiszta küzdelem zászlaja alá.

Az ország német megszállása után fontos állomása volt az antifasiszta küzdelem kibontakozásának 1944. május végén a Magyar Frontnak, a demokratikus pártok, benne a kommunisták harci szövetségének létrejötte. A kommunisták, kisgazdák, szociáldemokraták, a nemzeti parasztpártiak és más hazafiak e szervezet kebelében közös harcot hirdettek a német fasizmus és magyar kiszolgálóik ellen, és elfogadták a háború utáni átalakulás demokratikus alternatíváját. A Magyar Front létrejötte mozgósítólag hatott az összes Hitler-ellenes erőkre, így a „szárszóiakra" is. Ennek eredményeként 1944 augusztusában a kommunista egyetemi hallgatók és a Györffy-kollégisták részvételével létrejött a Magyar Front kebelén belül a Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma, illegális kiadványa a Szabad Diákfront volt. E szervezet hamarosan kapcsolatot talált a vallásos ifjúsági szervezetek és a Magyar Ifjúság Nagybizottsága szervezésében ugyancsak illegálisan alakult Szabad Élet Diákmozgalommal. Találkozásuk és később vállalt együttműködésük közös gyermeke a Szabad Élet *című illegális lap, amely a Szabad Diákfront vezetőinek letartóztatása után vállalta utóbbi politikai vonalát is.*

Az ellenállás és az ifjúsági mozgalom fejlődésében fontos állomás, hogy 1944 szeptemberében a Békepárt ismét felvette a Kommunista Párt nevet, és hogy októberben megalakult a Kommunista Ifjúsági Szövetség. Központi feladatának az egységes szabadságharcos ifjúsági szervezet megteremtését és a fegyveres ellenállásra való mozgósítást tartotta. Ennek a kezdeményezésnek volt első eredménye, hogy 1944 novemberében létrejött a Magyar Diákok Szabadságfrontja, amelyben lényegében mindazok az értelmiségi és diákszervezetek megtalálhatók, amelyek a szárszói találkozón is részt vettek. Programját a Györffy-kollégium igazgatója, Kardos László öntötte végleges formába. A Magyar Diákok Szabadságfrontja fontos szerepet vállalt és maga is résztvevője lett az 1944. november második felében létrejött Magyar Ifjúság Szabadságfrontjának. E szervezet tagja lett a legszélesebb Hitler-ellenes erőket tömörítő, Bajcsy-Zsilinszky elnöklete alatt

létrejött Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának. Sokan tehát Szárszótól eljutottak a fegyveres ellenállás vállalásáig. Voltak, akik a kommunista partizáncsoportokban, míg mások a Táncsics-, vagy a Görgey-zászlóaljban tevékenykedtek, voltak, akik önálló robbantócsoport létrehozásával kísérelték meg a fasizmus elleni harcot.

Szárszó 1943 nyarán még nem tudta a fiatal értelmiségieket a Hitler-ellenes összefogás gyakorlati megvalósításának és a konkrét cselekvésnek a szolgálatába állítani. Ahogy az egész országban, úgy Szárszón is a demokratikus erők megosztottsága jelentős szerepet játszott abban, hogy a Kállay-féle hintapolitika, a kivárás kárhozatos szelleme – más tényezők mellett – megakadályozta nemcsak a német megszállással szembeni, hanem a fasizmussal való szakításra is a felkészülést és abban való érdemi cselekvő részvételt. Szárszón – hasonlóan az ország egyéb politikai megnyilvánulásaihoz – a baloldal elsősorban figyelmeztetni, a politikai cselekvésre ösztönözni tudott és a jövő perspektíváját megrajzolni volt képes, arra azonban már nem, hogy az antifasiszta erők egész tevékenységét befolyásolja és meghatározza.

A Szárszót követő események fokozatosan bizonyították a baloldal politikájának helyességét. Így az események hatására először az ingadozók, a kételkedők, majd nem egy esetben a baloldallal szembenállók látták be álláspontjuk tarthatatlanságát, és kezdtek közeledni, majd 1944 őszétől pedig többen részt venni a Hitler-ellenes harcban, a felszabadulás után pedig az új élet megteremtésében együttműködni a demokratikus, majd a szocialista Magyarországért küzdők mind szélesebb és népesebb táborával. Kiélezett helyzetekben – ahogy Veres Péter mondta – a harmadik út nem történelemformáló erő. Valóban 1944–1945-ben a harmadik út hívei kénytelenek voltak visszavonulni. Becsületükre válik, hogy többségük nem a félreállást, a duzzogást, hanem a „másik oldalra állva" a történelmet formáló harcot választotta.

Negyven év után Szárszóra visszatekintve megállapíthatjuk, hogy a baloldal – Darvas József, Erdei Ferenc, Nagy István, Veres Péter, a kommunista és szocialista fiatalok és mások – által megfogalmazott demokratikus, majd szocialista átalakulás bizonyult a járható útnak. Igaz, bonyolultabb, problémákkal, megtorpanásokkal, hibákkal terheltebb volt az átalakulás, mint ahogyan azt megfogalmazói gondolták. A harmadik utas elgondolások bírálata indokolt volt. Követőinek egy része a felszabadulás utáni történelmünk kritikus szakaszaiban ismételten megkísérelte felélesztení e politikát, kárt okozva ezzel az országnak és népünknek. Azokra az intelmekre azonban, amelyeket Németh László – a baloldali alternatíva érvényre jutásától tartva – mindenekelőtt a nemzeti sajátosságokkal kapcsolatban megfogal-

mazott, kétségkívül jobban oda kellett volna figyelni. Ez is hozzájárulhatott volna ahhoz, hogy elkerüljük az ötvenes évek súlyos hibáit és torzulásait. Összességében azonban négy évtized leforgása alatt a kommunisták és a velük mindvégig következetesen együttműködők valóra váltották mindazt, amit Szárszón közvetlen feladatként és távlatokban célként megfogalmaztak. A munkásosztály vezetésével a hagyományos paraszti sorsot maga mögött hagyó, a szocialista fejlődés útjára tért parasztság és e két osztályból felfrissült, a szocialista távlatokat vállaló értelmiség együtt, a vártnál nehezebb körülmények között, közösen dolgozik a szocialista Magyarország felépítéséért.

Pintér István

A szerkesztők előszava

A „Szárszó – 1943" jelentősen eltér az eddig megszokott dokumentumközlésektől. Szándékunk is az volt, és az anyag belső logikája is azt kívánta, hogy maguknak a dokumentumoknak a csoportosításával, sorba rendezésével, illetve a dokumentumokat értelmező-magyarázó szerkesztői összekötő szövegek egymásutániságával tükrözzük az eseményeket. A könyv így kétfajta szövegből áll, s ezt jelzi az eltérő tipográfia is: minden álló betűs anyag eredeti dokumentum, dőlt betűvel szedtünk viszont minden, a szerkesztőktől származó szöveget, továbbá minden szerkesztői közbevetést. A megkülönböztetést a címeknél is alkalmaztuk, így minden dőlt betűs cím szerkesztett cím, s ugyancsak a szerkesztők munkái a dőlt betűs lapalji jegyzetek, záradékok vagy egyéb forrásmegjelölések. Ugyanígy különböztettük meg az illusztrációk aláírásait is. Az álló betűvel szedett címek a dokumentumok eredeti címei, az eredeti lapalji jegyzeteket – amelyeket karikával is jelöltünk – ugyancsak álló betűk különböztetik meg.

A szövegközlés minden tekintetben az eredetit követi. Vonatkozik ez mindenekelőtt a helyesírásra: mindenütt meghagytuk az eredeti formát, még ha ez ütközik is nyelvünk jelenlegi szabályaival, a szövegben található értelemzavaró hibákat is csak szögletes zárójelben, dőlt betűs szedéssel helyesbítettük. Az eredeti forma visszaadására törekedtünk a dokumentumok külalakjának lehetőség szerinti megőrzésével. Így meghagytuk a dokumentumok eredeti címeit, alcímeit, esztétikai és nyomdatechnikai okokból azonban az újságok egymástól nagyon is eltérő címrendszerét egységesítettük a minimálisan szükséges mértékben, a fokozati különbségeket viszont igyekeztünk jelezni kötetünkben is. A már megjelent könyvekből idézett anyagok esetében a jobb érthetőség céljából a címek tipográfiája megegyezik az 1943-as „Szárszó" jegyzőkönyv címrendszerének tipográfiájával. A szöveghűség miatt vettük át – néhány kisebb kivétellel – a sajtóanyagoknál alkalmazott kiemelési módokat is (dőlt betűs, vastag betűs szedés stb.).

Az 1943-ban megjelent „Szárszó" könyv minden tipográfiai sajátosságát igyekeztünk átvenni, e kiadás formailag azonos az eredetivel (sőt annak néhány következetlenségét a kiadó, Püski Sándor engedélyével ki is javítottuk).

A kihagyásokat szögletes zárójel és három pont jelzi. A kihagyásokra elsősorban azért volt szükség, mert a szövegekben sok az átfedés, ismétlés; előfordul, hogy terjedelmi okok miatt került sor rövidítésre. Néhány esetben a szerző vagy örököse kérte a rövidebb formában való közlést. Ezért a kihagyott részek tartalmi ismertetésétől eltekintettünk.

Az eredeti formájú közlések módszerétől két esetben tértünk el: a gépírásos dokumentumoknál megszüntettük az ékezethiányt, a kéziratos anyagokat pedig egységesítettük. Néhány esetben, amikor nem tudtuk megszerezni az eredeti dokumentumot, hasonló jellegű dokumentum, vagy például lap esetében, annak egy másik száma szerint tipografizáltunk.

A könyv korhűségét szolgálják a formai megoldások mellett az illusztrációk is. A korabeli jegyzőkönyvnek ezért minden ábráját átvettük (ami megszerezhető volt), s közöljük néhány dokumentum fakszimiléjét. Ezek szervesen beépülnek a fejezetek szövegébe.

Feltűnhet az Olvasónak, hogy a kötet viszonylag nagy részében nincsenek képek. Tartottuk magunkat ahhoz, hogy az eredeti jegyzőkönyv nem tartalmaz szövegközti képeket; kötetünk ezen részének egységét mi sem bontottuk meg illusztrációs anyaggal.

A dokumentumok közléséhez minden esetben igyekeztünk megszerezni a szerző vagy jogörököse hozzájárulását. A szerző tartózkodási helyét vagy örökösének kilétét azonban néhány esetben nem tudtuk megállapítani. Tőlük ezúton is elnézést kérünk.

Az illusztrációs anyag összeállításában nagy segítséget kaptunk intézményektől, magángyűjtőktől. A képek zömét annak idején Bérczi László készítette, ő volt a szárszói konferenciák „hivatalos" fotósa. Főleg az 1942. évi szárszói tanácskozásról és a könyvnapokról kaptunk képeket Korán Imrétől és Vörös Vincétől. A levéltári anyagok összegyűjtésében a Párttörténeti Intézet Archívuma, a Munkásmozgalmi Múzeum és a Református Egyház Zsinati Levéltára volt segítségünkre, szívességüket, gyors és pontos munkájukat ezúton is megköszönjük.

Ugyancsak köszönet illeti mindazokat, akik tudomást szerezve munkánkról, tanácsaikkal, információikkal segítettek minket. Külön is ki kell emelnünk a Hazafias Népfront munkatársait, s különösen Horváth Lászlót, akinek segítsége nélkül nem tudtuk volna megszervezni az anyagfeltárás, szerkesztés sokágú, bonyolult munkáját.

Munkás-, paraszt- és értelmiségi fiatalok találkozója, 1942. február 15–22.

Az előkészületek

A találkozót a Soli Deo Gloria Szövetségben működő Kabay Márton Kör szervezte. Az előkészületek során két meghívót is kiküldtek. Az előzetes még amolyan csalogató, mondhatni taktikus; zártkörű parasztkonferenciát hirdet. Az 1941 végi Körlevelük *viszont arról tájékoztat, hogy: „A decemberre tervezett parasztkonferenciát a teljesebb siker érdekében januárra halasztottuk." Ez a halasztás jól egybevág a szervezett munkásság képviselőivel való időközbeni kapcsolatfelvétellel, s az ennek nyomán kialakult új és szélesebb medrű szervezéssel.*

A Kör három volt tagja közös tanulmányt írt az 1942-es és 1943-as konferenciák előzményének számító találkozóról, s annak előkészületeit így világítja meg:

HAVAS-OHATI NAGY-SEBESTYÉN:

A 43-AS SZÁRSZÓI TALÁLKOZÓ ELŐZMÉNYEIHEZ

[...]

Már a háború kezdete óta nyilvánvaló volt szemünkben, hogy a németekkel való szövetség katasztrófa a magyarság számára. Egyre inkább meggyőződésünkké vált, hogy csupán az esedékes társadalmi forradalomra, a háború utáni új világra való felkészülés adhat erőt és reményt az elkövetkezendő nehéz idők elviseléséhez. Amit a rádió és az újság akkoriban terjesztett, az ennek a felismerésnek éppen az ellenkezője volt. [...]

Az akkori napi politika felett állóknak éreztük magunkat; seregszemlét szerveztünk, bízva abban, hogy a mi tudatformálódásunkban is oly sokat jelentő írók meghatározó útmutatást adnak diáknak, falusi és külvárosi fiúknak egyaránt, erős alapot, amelyen már könnyű lesz szót értenünk egymással. Természetesnek tekintettük, hogy a találkozón a három réteg vitaképes, válogatott képviselői vesznek részt, de nem volt bennünk tudatos, hogy a találkozót követő hetekben megalakuló Magyar Történelmi Emlékbizottság előkészítésének tulajdonképpen a közepében vagyunk, hogy a szervezkedő németellenes és baloldali erők, a szociáldemokrata szervezetekben és szakegyletekben meghúzódó kommunista sejtek erőterébe kerültünk. Ha tudtuk is, hogy szemben állunk a hivatalos magyar politikával, a vállalkozásban rejlő tényleges veszélyek mértékét nem érzékeltük. [...]

NÜRNBERG UTCA 20

[...]

Ha a kopott, szürke bérház udvarába lépett az ember, szemközt le kellett mennie az alagsorba. Különös, óriási szoba volt Somogyi Imre otthona, két nagy ablakkal. A szobának csak az egyik sarka, tán nyolcada volt berendezve, az is saját készítésű és festésű bútorokkal: tálas, téka, lóca, asztal. Odébb életének egyik tartozéka: a versenybicikli. Ezen járta az országot, nemritkán 200–250 kilométert karikázva naponta. Műterem-lakásának nagyobb részét szobrai töltötték ki. [...]

Somogyi Imrénél találkoztunk először testvérével, Somogyi Miklóssal, az építők szakszervezetének ismert harcosával. Ez 1941 őszén lehetett, mert már az 1942. évi tavaszi találkozót készítettük elő; ennek gondolata is Imre lakásán alakult ki. Nem volt mozgalmi kapcsolatunk szervezett munkásokkal, s így először csak paraszt–egyetemista találkozó látszott megvalósíthatónak. Imre segített rajtunk.

A találkozót – bátyja és közöttünk – ő szervezte meg, a lakásán. Tucatnyian lehettünk. A függönyt gondosan behúztuk. Kulcsra akartuk zárni az ajtót, de Miklós megmagyarázta: mi itt csak művészetről beszélgetünk. Imre szobrai érdekelnek bennünket. Az asztalon prospektusok, folyóiratok hevertek, abból kellett kézbe vennünk néhányat. Este tizenegyre járt, amikor egyesével elhagytuk a lakást. Az első megkocogtatta az ablakot: nincs baj, jöhettek.

Esett, de nem siettünk. Bőrösök, vasasok, textilesek – új kapcsolatokkal gazdagodtunk, s az elvtárs szót itt persze nem idézőjelben használták, hanem olyan természetesen, mint József Attila a *Külvárosi éj*ben.

Egy hét múlva már szervezett munkás-ifikkel ültünk együtt. Nálunk idősebb munkásasszony is jött velük; kezdetben szokatlan volt, hogy

tegez minket. Az *SDG* nagytermében gyűltünk össze, ahol oly sokszor ütötték fel a bibliát; furcsa ellentétként most másféle igék járták. Kialakultak a körvonalak: 50 parasztfiatal, 50 munkás, 50 egyetemista egyhetes konferenciája 1942 februárjában. A tennivalók megbeszélése után énekeltünk is, mi kedves népdalainkat vettük elő, ők egyebek között a *Bunkócskát* tanították nekünk.

Csak később tudtuk meg, hogy a Szociáldemokrata Párt Ifjúsági Bizottságának megbízottaival ültünk együtt. Somogyi Imre nélkül ezek az előkészítő megbeszélések nem jöttek volna létre, s aligha sikerül ilyen széles alapokon megszervezni a nagy találkozókat. [...]

Valóság, 1973/8. szám.

Koós Béla visszaemlékezése

A Szociáldemokrata Párt Országos Ifjúsági Bizottsága (OIB), amelynek titkára a kommunista *Ságvári Endre* volt, fontos szerepet töltött be a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) által kidolgozott népfrontpolitika végrehajtásában, az antifasiszta függetlenségi mozgalom eszméinek terjesztésében. Kapcsolatokat teremtett szakszervezeti ifjúmunkáscsoportokkal, munkás sport- és kulturális szervezetekkel, földmunkásokkal és parasztfiatalokkal, diákokkal és egyetemi hallgatókkal, népfőiskolásokkal, a Bolyai (Györffy) kollégistákkal, egyházi ifjúsági szervezetekkel, köztük a Soli Deo Gloria nevű református diákszövetséggel. Jelentős szerepet vállalt különféle akciók, tüntetések megszervezésében.

Ezekben az években a budapesti V. kerületi szociáldemokrata ifjúsági csoport, az „ötös ifik" titkára, az OIB tagja voltam. Bár 1940 márciusában és áprilisában nagy hajszát indítottak a munkásmozgalom ellen, s mintegy 150 embert, köztük *Kulich Gyulát,* az OIB akkori titkárát is letartóztatták, a KMP bizottságai, az OIB és csoportjai viszonylag gyorsan talpraálltak, és folytatták munkájukat, harcukat. [...]

•••

1941 végén, 1942 elején a KMP elérkezettnek látta az időt a függetlenségi mozgalom nyílt fellépésére. A *Népszava* történelmi jelentőségű karácsonyi száma után a KMP kezdeményezte a Magyar Történelmi Emlékbizottság megalakítását és a március 15-i koszorúzás, tömegtüntetés megszervezését.

A *Népszava* 1942. március 1-i számában az SZDP Országos Ifjúsági

Bizottsága felhívással fordult a magyar ifjúsághoz, hogy „politikai pártállásra és társadalmi rétegeződésre való tekintet nélkül, rendezzen közös március tizenötödikét az egész országban". „Tisztázni kell, mit jelentett március tizenötödike 1848-ban és mit mond ma, mit tanít a mának. Eszményeinek, gondolatainak örök tanítását elevenné kell tenni, hogy iránytű legyen a nemzet mostani nehéz útján is. Ezzel lehet, ezzel kell méltó módon megünnepelni március tizenötödikét."

Az OIB mindenekelőtt saját szervezeteit, tagságát mozgósította. Agitációs tevékenységét kiterjesztette a velük kapcsolatban álló, rokonszenvező csoportokra, a szociáldemokrata párt idősebb tagjaira is. [...]

A függetlenségi mozgalom eszméi – mint már említettem – az OIB és a szakszervezeti ifjúsági csoportok mellett hatással voltak a legkülönbözőbb, többek között az egyházi ifjúsági szervezetek, csoportok egy részére is. Ma már az is ismeretes, hogy *Ságvári Endre, Somogyi Miklós* és *Fehér Lajos* teremtette meg a kapcsolatot a Györffy-kollégistákkal, a Soli Deo Gloria református diákszövetséggel és más szervezetekkel.

Féléves előkészítő munka után a Soli Deo Gloria Kabai Márton-köre 1943. február 15. és 22. között a „parasztság, munkásság, értelmiség számára *együttes* találkozót" rendezett. Ennek előzménye az volt, hogy az OIB már 1941 őszén kezdeményezte egy ifjúsági egységfront megteremtését, és a *Népszava* híres 1941-es karácsonyi számában szorgalmazta egy ifjúsági ankét megszervezését, amelyen a munkás, paraszt-, értelmiségi fiatalok sajátos problémái mellett napirendre tűznék a nemzet közös, nagy ügyeit is. 1942. januárjában pedig felvetette egy ifjúsági szabadságfront létrehozását. Ebbe az elgondolásba, tervbe szervesen illeszkedett be a Kabai Márton-kör ankétja.

Velem *Ságvári Endre* közölte, hogy vegyünk részt a munkásifjúság képviseletében a konferencia munkájában. Különböző felfogású, világnézetű fiatalokkal fogunk találkozni. Igyekezzünk megnyerni őket a független, szabad, demokratikus Magyarországért folyó harc eszméjének.

Nem emlékszem pontosan, hogy kik vettek részt a munkásifjúság képviseletében, de azt tudom, hogy ott volt *Apró Antal* az építőktől, *Cserta Lajos* a bőrösöktől, *Florek Zoltán* és *Horvát Ica* a kőbányai ificsoportból, *Lakos Éva* és jómagam az OIB-tól, *Marosán György* a sütőmunkásoktól, *Nyers Rezső* a nyomdászifiktől, *Petrák Ferenc* a kesztyűsifiktől és *Somogyi József* az ötös ifiktől. Jelen voltak a Katolikus Legényegylet (KALOT) és más egyházi és nem egyházi szervezetek munkásfiataljai is.

A konferencián 150 fiatal vett részt, munkás, paraszt és értelmiségi körülbelül azonos arányban. [...]

Társadalmi Szemle, 1982/3. szám.

Az OIB a Népszava *1941. karácsonyi számában felhívásban szólt a magyar ifjúság feladatairól, az ifjúsági ankét megrendezésének szükségességéről. Alább közöljük a felhívást, amelyről a fiatalok levelei alapján széles körű vita bontakozott ki a* Népszavában, *a* Szabad Szóban *és más lapokban.*

ANKÉT A MAGYAR IFJÚSÁG FELADATAIRÓL

A nemzetek életében vannak olyan történelmi fordulópontok, amelyek hosszú időre eldöntik a jövőt. Ilyen időkben lét vagy nemlét kérdése az, hogy sikerül-e mozgósítani az egész nép erejét, energiáját a történelmi forduló előnyös alakulása érdekében. Ilyen idők súlyos, felelősségteljes feladatokat rónak az ifjúságra is.

Az ifjúságnak megvannak a speciális ifjúsági problémái, amelyekkel mindennapi életében állandóan szembetalálkozik és amelyeknek megoldása elsősorban őt érdekli. A speciális ifjúsági problémák azonban sohasem merítették ki teljesen a magyar ifjúság érdeklődését, és különösen súlyosabb időkben foglalkozott állandóan az ifjúsági politika, a politizáló ifjúság a magyar nép egyetemes kérdéseivel is. Ez az ifjúságnak nemcsak joga, hanem elsőrendű kötelessége is, mert egy nemzet sem tudja nélkülözni sorsdöntő időkben ifjúságának tetterejét és lelkes odaadását.

A mai súlyos időkben is az a helyzet, hogy a magyar ifjúságnak feladatait, teendőit nem korlátozhatják a speciális ifjúsági problémák. Az ifjúság nem maradhat néma – a múltban sem maradt néma, ha szavára, tetterejére szükség volt –, hanem állást kell foglalnia, és részt kell vennie az ország egyetemes sorskérdéseinek a megvitatásában és megoldásában.

Ez a felismerés vezeti a szervezett munkásifjúságot, amikor ankétot rendez az Ifjúság Szava hasábjain a magyar ifjúság feladatairól, és kéri az ifjúság különböző rétegeiből és az ifjúsághoz közelálló népi íróktól a hozzászólást.

De az ifjúság többi rétegei is vállalhatják és vállalniok kell a megoldásra váró feladatok és konkrét célok érdekében az összefogást anélkül, hogy gazdasági, társadalmi helyzetükből folyó érdekeiket és szemléletüket feladnák. A nemzet egyetemének közös problémái csak az egész nép egységes erőfeszítésével oldhatók meg.

Éppen ez az érdek- és problémaközösség teszi lehetővé, sőt követeli egy ilyen ankét összehívását, a közös ügyek megvitatását. Mert ha a napirenden forgó feladatok tekintetében nem lehetne egységes állásfoglalást kialakítani, ha azok az ellentétes érdekek ütköző pontjában állanának,

akkor fölösleges szalmacséplés lenne minden vita. Így azonban nem fölösleges, hanem éppen hogy szükséges, mint a sokat hangoztatott összefogás tárgyi alapjának, céljának a tisztázása. [...]

A nemzet függetlensége, a nép szabadságjogai és a dolgozók szociális jóléte az a hármas pillér, amely az ország önálló létének és boldogulásának az alapja kell hogy legyen. Ez a három követelmény egymással szoros összefüggésben áll, egymást feltételezi. A nemzeti önállóság legjobb biztosítéka a dolgozó nép elégedettsége, jóléte. Aki erős, boldog, önálló nemzeti létet akar, annak akarnia kell a dolgozók emberi megélhetését, szociális viszonyainak rendezését, szervezeteinek szabadságát, átfogó földreformot, a szólás, írás, szervezkedés szabadságát, általános választójogot: a megelégedettség és jólét alapjául szolgáló életet. Aki ezekkel a követelményekkel: a nemzeti, politikai és szociális szabadság követelményeivel szemben áll – mint pl. a magyar történelem szabadsághagyományait és a szabadságjogokat elvető nyilasok –, az nemcsak a munkásság, hanem az egész nemzet egyetemes érdekei ellen vét.

A szervezett ifjúmunkásság ezekben látja a jelen nagy sorskérdéseit, és így fogalmazza meg a maga részéről a magyar ifjúság legsürgetőbb feladatát is. [...]

Hisszük, hogy ez az ankét termékeny lesz és eredményesen szolgálja a magyar nép boldogulásának ügyét!

[Orbán László]

Népszava, 1941. december 25.

A végleges meghívó és program

Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetségének
K a b a y M á r t o n köre
Budapest, IX.Kálvin tér 8.I.em.

Testvér!

Immár világos: a szellemi és testimunkások tudatosan vállalt együttes építőmunkája nélkül csonka és ingatag lesz az uj-arcu Magyarország. Világos, hogy az elkülönült táborok – bár a legnagyobb jóindulattal – hiába tűzik ki céljaikat, s határozzák meg tennivalóikat, ha ezek a többi komoly törekvésekkel szerves, országos munkává nem alakulnak, sőt talán éppenséggel gátolják egymást.

Ezért rendezünk febr. 15. és 22. között a parasztság, munkásság és értelmiség számára <u>együttes</u> találkozót. A hazafias szólamokat éppugy kerülni fogjuk, mint a botor vitatkozásokat. Perceket sem töltünk meddő siránkozással és mások vádolásával: azt keressük, mit kell tennünk <u>nekünk</u> ma és <u>holnap</u>.

Népünk legjobbjai már megmutatták az irányt, nem azért, hogy csodáljuk, hanem, hogy kövessük őket.

Találkozónkon nagy íróink legtöbbje részt vesz. A megbeszéléseket ők vezetik be és válaszolnak a kérdésekre. De:

Testvér! A találkozó eredményessége nemcsak rajtuk, rajtad is áll. Gondolkozz mélyen: ha olyan sokan akarjuk és mégis csupán a szónoklatokban sikerült eddig megtalálni egymás testvéri jobbját, bennünk, a jóindulatunkban is hiba van. Meg kell keresnünk ezeket a hibákat, és hozzá kell fognunk a legyőzésükhöz. Az előadások címei valóban csak címek. Nem ölelhetik fel az egész megbeszélendő anyagot: keret, melyben elfér az is, ami lelked nyomja, vagy feleletre ösztökél.

* * *

<u>**T u d n i v a l ó k.**</u>

<u>Időpont</u>: 1942. február 15–22. (érkezés 15-én d.u. 3-ig).
<u>Program</u>: Vázlata a tuloldalon. D.e. főleg vidékiek, d.u. és este minden résztvevő találkozója lesz. Melyik előadásnál kívánod esetleges előkészített hozzászólásodat elmondani? Milyen címmel?
<u>Jelentkezés</u>: Febr.10-ig. Díja P 1.-
<u>Részvételi díj</u>: szállás, ebéd, vacsora 8 napra P 15.- Reggelijéről mindenki maga gondoskodik, kenyér lesz.
<u>Mit hozzunk?</u> Ruha, hálóruha, mosdószereken kívül lepedő, pokróc, s akinek van: KIE vagy SDG igazolvány. 1/4 kg zsír és 1/4 kg liszt.

- -

SDG Kabay Márton köre,

<u>B u d a p e s t</u>

A febr. 15–22. között tartandó találkozóra jelentkezem. Az előadásokon pontosan résztveszek, az utasításokat betartom.

Szállást kérek -én estétől -a reggelig.
Kedvezményes vasuti jegyhez igazolványt kérek.

Ebédet, vacsorát kérek -tól -ig vasutállomásról indulok és valószínűleg -kor érkezem.

Név:
Cím:
Foglalkozás:
Szül. év: vallás:

1.- P postabélyeg mellékelve.

Végzettek konferenciája
1942. február 15–22.

Február 15. vasárnap 6 órakor **irodalmi est.**

Bevezetőt mondja: dr. Kiss Sándor
Bartók: 15 paraszt dal. Zongorán előadja: Borsay Pál.
Szabó Pál elbeszéléseiből olvas fel.
Verseiből előad Sinka István.
Előadást tart: Kodolányi János.
Ady és József A. verseit: Kulcsár Irma a
Magyar népdalokat énekel a SDG dalegyüttes Balla Péter vezetésével.
Erdélyi J. és Sértő K. verseit: Szabó Erzsébet.

	délelőtt	délután	este
Hétfő	Látogatás: Néprajzi Museum.	Muharay Elemér: Falukultura, műkedvelés, falusszinpad.	Somogyi Imre: Mi a helyzet, mit akarunk?
Kedd	Látogatás: Közegészségügyi Muzeum.	dr. Kádár Mihály: Közegészségügy.	Veres Péter: A parasztság.
Szerda	Ifjusági Egyesületek Kiss S. Bonyhay S. KALOT kiküldött	Karácsony Sándor: a Tanügyünk. Lehetőségek a parasztság és munkásság számára.	Nagy István: A munkásság.
Csütörtök	Látogatás: Mezőgazdasági museum.	Veres Péter, Nagy István: Ipari és mezőgazdasági munkások szervezése.	Darvas József: Értelmiség.
Péntek	Féja Géza: A magyar nyelvű irodalom.	Dr. Püski Sándor: A magyar irodalom megszervezése.	Kovács Imre: Együttműködés, gyakorlati munka.
Szombat	Kovács Bálint: Paraszt és munkás népfőiskolák.	Balla Péter: A dal és az ének nemzeti öntudatunk szolgálatában.	Hozzászólások és javaslatok. Vezeti Veres Péter
Vasárnap	Istentisztelet.	Nemzeti Szinház.	Előadók számadása.

Napirend.

9 – 3/4 10 Bibliakör.
10 – 12 Látogatás, előadás.
3 – 5 Előadás megbeszélés.
7 – 1/2 10 Előadás.

F.h. [illegible]
[illegible]

A konferencia

A februári konferencia jegyzőkönyvei elvesztek, vagy talán még csak ezután kerülnek majd elő. S az ilyenféle reménykedés talán nem is alaptalan, ha meggondoljuk, hogy dr. Kiss Sándornak a sárospataki gyűjteményi kézirattárban őrzött írásos hagyatékában nemrégen sikerült fellelni az SDG Végzett Mozgalomnak a Kabay Kör által szerkesztett és kiadott néhány Körlevelét. *Így ezek között is a témánkban egyik legbecsesebbnek számító 1942. évi március havi, tehát közvetlenül a konferencia után megjelent* Körlevél *egy példányát, amely kifejezetten a konferenciáról közöl beszámolót. E* Körlevelet *az átfedések elkerülése végett kisebb kihagyással teljes terjedelmében közöljük.*

Rászállott a páva
Vármegye házára,
Sok szegény legények
Szabadulására.

„TALÁN MÉG SOHA

nem beszéltem ilyen átizzottan" – mondotta Veres Péter szűkebb körben az egyhetes találkozónk végén tartott összefoglalója után. Talán még soha nem gyűltek össze Magyarországon testi és szellemi munkások ennyi jóindulattal és egységre-igyekvéssel, mint febr. 15–22-ig az SDG nagytermében. Talán még soha nem mondták el egymásnak a különböző rétegek nagyobb őszinteséggel vágyaikat és sérelmeiket, mint ezen a találkozón, ahol 43 paraszt, 50 munkás és 40 értelmiségi beszélte meg egymással közös kérdéseit s hallgatta meg íróink mondanivalóját.

Mindnyájan éreztük, hogy nagy ügy az, amiért dobogunk: egység, a legjobbak egysége, a munkának és értelemnek összefogása kemény harcok győzelmes megvívására. Nagy íróink mind eljöttek, egyetlen egy sem maradt el a felkértek közül. Tudtuk, hogy itt nem erről a 120 emberről van szó, hanem az egész országról. Lehet-e, tudjuk-e megvalósítani a tervszerű összefogást, munkások és értelmiségiek harmonikus együttműködését.

Az egész falu küldött bennünket – mondották a tiszaladányiak – tudták előre, hogy hová megyünk és most vár bennünket a falu, mit viszünk haza, mi lesz az eredmény, így jött el sok kis falu, sok szervezet és közösség képviselője, ezért éreztük magunkat a magyar dolgozók képviselőinek. [...]

Muharay Elemér bevezetésével megbeszéltük a falukultúra lényegét, a faluszínpad fejlődésének akadályait és teendőinket [...]

Dr. Kádár Mihály „A falu egészségügye" címen foglalta össze az orvosi vonatkozású kérdéseinket, nem felejtve ki az egyke problémáját sem.

Az ifjúsági egyesületek c. megbeszélésen felejthetetlen élmény maradt a KALOT alelnökének, Nagy Töhötömnek testvéri résztvétele. Nem zavarta a reverenda abban, hogy néhány népi tánccal mindjárt be is bizonyítsa népünk iránti szeretetét.

Karácsony Sándor meggyőző, szemléletes előadásából világos: a magyar értékek érvényesítése érdekében egész közoktatásunkat át kell szerveznünk a magyar észjáráshoz igazodva. Ma a parasztság és a munkásság számára nincs megfelelő tanulási lehetőség.

Dr. Püski Sándor, a Magyar Élet kiadó tulajdonosa az irodalmi olvasótábor megszervezéséről szólt. Mellé álltunk, a vállalat átalakul szövetkezetté, eszménk szolgálatába állva. Szellemi fegyverünk a megszervezett olvasótábor minden tagjához eljutó Magyar Élet-könyv lesz.

Féja Géza úgy adta elő a magyar irodalmat, ahogy még sohasem hallottuk. Teljes, őszinte, valóságnak megfelelő átértékelésre van szükségünk irodalmi téren.

Kovács Bálint vezette a népfőiskoláról, azok további fejlődéséről szóló beszélgetést.

Balla Péter „Az ének és dal nemzeti öntudatunk szolgálatában" címen tudatosította bennünk a népdal szeretetét és láttatta meg a dal felmérhetetlen szerepét az egységes nemzeti kultúra kialakításában.

III. Találkozónk gerince az esti előadás-sorozat volt. (Somogyi Imre: Mi a helyzet, mit akarunk? Veres Péter: Parasztság, Nagy István: Munkásság, Darvas József: Értelmiség, Kovács Imre: Gyakorlati munka, együttműködés, Veres Péter: Hozzászólások, javaslatok.) Az első négy előadás a való helyzet, fejlődési irány kellő megismerését és értékelését, a másik kettő pedig a kibontakozást célozták. Ó, mennyire más lenne a mi belső életünk, ha így összeülve beszélnénk meg közös kérdéseinket, rosszallásainkat. Itt megértettük a munkásság ú.n. „nemzetköziségét" és „hazafiatlanságát", a parasztok „ridegségét" és „sunyiságát", az értelmiség különállását. – Már első este megállapíthattuk: *érzelmileg teljesen egységes a találkozó: egynek éreztük magunkat.* A gondolkozásban bizony sok a különbség és ez a találkozó végéig mind meg is mutatkozott. Dehát csoda ez? Más irodalom, más osztály, más iskola nevelt bennünket. Az lenne érthetetlen, ha egyszerre összekerülve ugyanúgy vélekedtünk volna mindenről. Az értelmiség hallgatott, mint egyik hozzászólója mondotta: már nagyon sokat beszéltünk, jó most egyszer hallgatni is. Mennyiszer, de mennyiszer kellett volna hallgatni a vezetőknek

így a népet, tisztviselőknek, faluvezetőknek, állami szerveknek; nem irányítani, nem szervezni, nem végrehajtani, hanem leülni, hallgatni gondolatát, fájdalmát, dalát és *azután* cselekedni. A tüntető, ünnepélyező, bálozó vagy a szakmunkájába visszahúzódó, könyvek fölé gubbadó értelmiségi alakja mellett is megnyilatkozott a hallgató értelmiség, akik tudják, hogy nem könyvből ismerjük meg a magyar népet és csak tudással nem is válthatjuk meg. Kisebbségben maradt az értelmiség, állapította meg Kiss Sándor zárószavában és ez a megállapítás utat jelöl az értelmiségnek is.

Legtöbbünknek meglepetés volt a munkásság mély magyarságismerete, népdal-szeretete, népi irodalmunkban való jártassága. Igen, előtört a keserűség is, de a hang alapjában véve mégis a másokat megérteni akaró, testvéri összefogásra készülő lélek megnyilatkozása volt.

A parasztok részvétele termette meg a találkozó leghamarabb beérő gyümölcsét: Somogyi Imre vezetésével szövetkezetet alakítanak. A találkozó joghallgatói kemény munkával néhány nap alatt össze is állították a szövetkezet szabályzatát, a fővárosi résztvevők pedig biztosítják a termékek közvetítő nélküli értékesítését. – Íme: egyik felelet a más találkozókon fel-felbukkanó kérdésre: jó, jó, de hát mit csináljunk?

Ha vannak, akik a találkozó azonnali kézzelfogható eredményeit akarják látni, azoknak azt mondjuk: az összefogás nem ünnepi valami, amiből megszületik az országmegváltó terv. Mindannyian visszatérünk hétköznapi munkánkhoz, ekéhez, üllőhöz, íróasztalhoz, de ezentúl nem külön táborokban, esetleg más-más irányban igyekszünk megépíteni az új országot, hanem *együtt* közös akarattal, a közös cél egységében. Az igazi eredmény ez lesz. Ahogy József Attila mondja:

Rendezni végre közös dolgainkat
Ez a mi munkánk, s nem is kevés.

ÍZELÍTŐÜL

Darvas József (Az értelmiségről): A munkás és az értelmiségi ifjúság legfeljebb csak akkor találkozott, mikor az értelmiségiek beállottak villamoskalauzoknak, mint sztrájktörők, vagy az utca egyik végén a munkások tüntettek, a másik végén pedig az egyetemi hallgatók.

Ma az értelmiséget általában azonosítják a középosztállyal. Ez a középosztály birtokon belülinek érzi magát. Ha nem is részese a hatalomnak, de végrehajtója. Nem munkásnak, hanem felsőbbrendű embernek tartja magát. Régebben a nemesség tartotta magáról, hogy ő a nemzet

gerince. Ezt a magatartást a középosztály átvette. Ha visszamegyünk a múltba, azt látjuk, hogy az értelmiség szerepe más volt. Különösen az értelmiségi réteg azon részének, amely az alsó réteggel közvetlen kapcsolatban állott. A Dózsa-féle lázadáskor az alsópapság ott állott a nép mellett és vállalta vele együtt a szenvedést és vállalta jobb jövő akaratát is. Találtam jobbágyi beadványokat, melyeket a falu jegyzője fogalmazott meg. Így csak azok tudták ezeket a beadványokat megírni, akik a néppel éreztek. A papok és tanítók szellemi vezetői voltak a népnek. Amikor felbomlott a jobbágyi világ és kialakult a polgári világ a maga reakciós felépítményével, akkor ez még a néphez közelálló embereket is magához szippantotta és elválasztotta az alsó rétegektől.

Van egy olyan felfogás, miszerint ezen az állapoton csak akkor lehet igazán változtatni, ha a középosztály felfrissül az alulról jövőkkel. A középosztály magából szaporodik. Felfrissülés alig van. Hiszen a középiskolákban, egyetemeken, amelyek utat jelentenek az értelmiségi rétegben való elhelyezkedésre, túlnyomóan ennek a fiai vannak. A parasztság alig 3-4-5%-ban van képviselve. Az ipari munkásoknál az arány szintén nem több. Azt mondják, ha egy alulról jövő réteggel fel lehetne frissíteni ezt a réteget, akkor a rétegek között lévő nagy különállás megszűnne. Én azt hiszem, hogy ez sajnos nem lenne így, hiszen az alulról jövő 3-4% csak akkor tud megállani, ha maga is belehelyezkedik ebbe a rétegbe, ha ő is hasonló lesz hozzá.

A középosztálynál társadalmi felemelkedés nem képzelhető el, csak egyéni felemelkedés. Azonban van az értelmiség között egy vékonyabb réteg, de jelentőségében komolyabbá váló kis csoport, amely leszámolt azzal az illúzióval, hogy ő itt a nemzet gerince, felismerte, hogy a magyarságot, a nemzetet a dolgozók jelentik, és ha ő jobb magyarságot akar, akkor ennek a két rétegnek, a munkásságnak és parasztságnak felemelkedésén kell dolgoznia. Ez a réteg azonban nem túlságosan nagy, de hogy van, annak éppen ez a konferencia is bizonyítéka. Bizonyítéka az, hogy a népi írók könyveit a munkásságon kívül ez a kis réteg kíséri igazi szeretettel. Ez a réteg, amely a könyveket megvásárolja és próbálja ennek az írócsoportnak gondolatait élni és próbálja, amikor lehet gyakorlati síkra is átvinni. Az értelmi fiatalságnál tapasztalható különösen az utóbbi néhány évben a legnagyobb mozgás ebben az irányban. Itt áll tehát az értelmiségi rétegnek egy kicsiny hányada, amely valójában értelmiségi, és ez harcol azért, hogy a parasztsággal és a munkássággal összefogva egy szebb jövőt alakítson.

A világháború után az ifjúság érdeklődése a parasztság iránt romantikus volt. Dalain, szokásain keresztül annak lelkivilágához próbált kö-

zeledni. A falukutatók érdeme az; megmutatták, hogy az eddig egészségesnek és romlatlannak hitt parasztság nem egészséges és romlatlan.

Hogyan áll az értelmiségi ifjúság a munkássággal szemben? Vele szemben nem romantikus szemlélete van, hanem előítélete. Azt magyarázták be néki, hogy a munkásság nemzetközi, amely nem vállalja a magyarság tradícióját. Kívül áll a nemzeten, és nem is akar belehelyezkedni. Akik hallották a munkások felszólalását, azok meggyőződhettek arról, hogy ez az előítélet jogtalan. A népi íróknak legtöbb olvasója az ipari munkások körében van. Kultúrestjeiken Kodály és Bartók dalokat énekelnek.

Viszont az ipari munkásság felé is meg kell mondani, hogy bennük is volt előítélet az értelmiséggel szemben. Egyetemista szóra tűzbe jöttek és gyűlölték őket.

Azt hiszem, ennek a konferenciának legfőbb tanulságos eredménye az, hogy legalább szűk körben összejöttek ezek a rétegek és a valóságot próbálják felismerni. [...]

SDG Végzett Mozgalom – Kabay Márton Kör Körlevele.
1942. III. hó, III. évf. 3. levél.

A Körlevél *4. oldalán a szokásos* Naptár*-rovatban emlékeztetésül olvashatók a soron következő feladatok. Nemcsak jellemző sokszínűségük miatt közöljük e néhány sort, hanem főként azért is, mert ebben hirdeti meg a Kör a március 15-i Petőfi-ünnepélyen való részvételt. Ez a program nemcsak a konferencia határozata volt; a kör két tagja a Györffy-kollégista Sipos Gyulával hármasban küldöttségileg is egyeztette a megjelenést a Magdolna utcai Vasas Székházban egy Apró Antallal, Marosán Györggyel és Somogyi Miklóssal közösen tartott megbeszélésen.*

NAPTÁR

Márc. 1. D. e.: Budaőrs szórványban az első komoly megbeszélés helybeliekkel, istentisztelet, úrvacsora. Délután: Budakeszin vasárnapi iskola. – Pesti végzettek találkozója a központban. – Cselédlányok találkozója Budahegyvidéken. – Este Darányi Diákház ünnepélye a Városi Színházban.

Márc. 8. Az SDG végzettek és a helybeli ifjúsági és Márta-kör együttes ünnepélye Budahegyvidéken a Népballada-est és Muharay: Magyar Játékszín anyagából. – Székely cselédlányok találkozója Szemere-telepen.

Márc. 15. Ünnepély Mária Valéria telepen. – *Petőfi ünnepély a munkásokkal együtt.*
Minden vasárnap: Vasárnapi iskola, gyermekdélután Mária Valéria-telepen és Budakeszin, cselédlány-találkozók, gyülekezeti estek és szórványmunka.

Az 1942. évi áprilisi Körlevél *Nagy István összefoglalóját őrizte meg.*

SZÁMADÁSUNK

(Nagy István író összefoglalója a Kabay Márton Kör februári parasztmunkás-értelmiség találkozójának záróünnepélyén)

[...] nem hoztunk magunkkal követeléseket senkitől, még egyéniségünkben sem képviseltük az ország népeinek minden társadalmi árnyalatát, de látszólagos egyéni mondanivalóink mégis közügynek bizonyultak, és nem csupán a magyarság közügyének, hanem általában az emberiség közügyének is. Bizakodással tekinthetünk a jövőbe, mert elfogulatlanul hasonlítottuk össze sorsunkat az ország határain belül élő más nemzetiségű népek helyzetével.

Hogy nem mélyedtünk el jobban az ő társadalmi helyzetük vizsgálatába, az csupán azért történt, mert egyetértettünk Veres Péterrel abban, hogy a népek önrendelkezési jogát tiszteletbentartóknak nem áll jogában beleszólni más nemzetiségek életébe. Viszont kifejezésre juttattuk, hogy a dolgozó nép felszabadítása alapján társadalmi békét, az osztályok megszűnését akarjuk.

Az első perctől fogva bíztunk abban, hogy találkozónk csakis eredménnyel érhet véget, hiszen eszmecserénk folyamán kétségtelenné vált előttünk, hogy a parasztság és munkásság nem különíthetők el éles határvonalakkal egymástól. A parasztság nincstelen tömegei, hozzászólásaitok után, még védtelenebbnek bizonyultak a városi bérmunkásságnál. A felmorzsolódó kisbirtokosság életszínvonalát sem helyeztétek fölébe a jobban kereső szakmunkásság életszínvonalának.

Így jutottunk arra a belátásra, hogy a parasztság nagy többsége és az ipari munkásság milliós tömegei között nincsenek olyan gazdasági érdekellentétek, melyek szembefordíthatnák őket egymással. Ha nem is állíthatjuk teljes határozottsággal, hogy a munkásság és a parasztság között megtörtént volna az összefogás, de az kétségtelen, hogy a szervezett ipari munkásság és a parasztságunk öntudatosan szervezkedni próbáló tábora között az elvi egység kialakult.

Értekezletünk ezt az egységtörekvést helyesnek ítélte és az egész dolgozó nép egységévé kívánja szélesíteni. Örömmel hallottuk, hogy a jelenvolt fiatal értelmiség nem összefogni vagy csatlakozni akart a dolgozó néphez, hanem kimondta, hogy nem szabad kiszakadni a dolgozó népből.

A mi találkozónk ezek szerint nem kívánt sem új pártot, sem új szakszervezeteket alakítani a meglevők mellett, hanem egy, a pártok és más szervezetek fölötti összefogást kíván előmozdítani. Mindenkinek tiszteli a meggyőződését, viszont a jövőben aszerint tekinti ellenségnek vagy barátnak a különböző társadalmi mozgalmakat és személyeket, hogy ki és melyik csatlakozik a népszabadság és a 48-as függetlenségi mozgalom mellé cselekvően.

Találkozónk eredménye szempontjából igen mély élmény volt számunkra, hogy az SDG vezetői nemcsak lehetővé tették a találkozót, hanem a reformáció hőseire emlékeztető bátorsággal és bölcsességgel helyet adtak az egyház és a nép viszonya fölött való őszinte és építő bírálatnak. De az értekezlet vallásosabb tagjainak mély szellemi érettségére is felemelően jellemző, hogy a krisztusi evangélium szocialista értelmezését is higgadt megfontolással fogadták. Egy új és mélyebb szántású reformáció vajúdását éreztük, mikor itt komolyan hivő lelkek bizonygatták, hogy nem a hit rendült meg a nép lelkében, hanem csak a bizalom az egyház és a papság iránt, amely letért az Egy Igaz Isten és a nép szolgálata útjáról a földi hatalmak útjára.

Ez az igazi keresztény őszinteség bizonyára döntően hozzájárult ahhoz, hogy értekezletünk különböző világszemléletű tagjai eszmei és elvi közösségben találkozhattak. Így bontakozott ki a találkozó már-már bomlasztó ingerültségéből az együttműködés kerete... A munka azonban csak úgy lesz eredményes, ha valamennyien megbízottnak tekintjük magunkat abban a városban, falun és tanyán, ahova most hazatérünk. Feladatunk óriási, egy egész nép számára való. Nem oldhatja meg ezt egy-két vezér vagy bizottsági tag.

A szörnyű politikusok helyett mi kell hogy igaz politikusokká váljunk. A javíthatatlan népnevelők helyébe mi kell új embert küldjünk. Hisz hallottuk iskolai nevelésünk tartalmi és formai idegenségét. Megismertük népszínjátszásunk mostoha sorsát. Lelepleződött előttünk meghamisított irodalomtörténetünk, látjuk élő és igaz szándékú irodalmunk szervezetlenségét és háttérbe szorítását.

Találnunk kell íróink és kultúr-munkásaink mellé könyvbarát szervezőket, népszínjátékainkhoz új rendezőket és műkedvelőket, találnunk kell népdalaink mellé új apostolokat, 1848-as hagyományainknak új szabadságharcosokat [...]

Köszönjük nektek, hogy nem csalatkoztunk. Az SDG lelkes vezetőitől

még azzal veszünk búcsút, hogy további lépésekre biztatjuk őket. Haladjanak tovább a nép szolgálata felé.

Menjetek és hirdessétek az új reformációt, az új márciust.

SDG Végzett Mozgalom – Kabay Márton Kör Körlevele. 1942. április.

Tudósítások a konferenciáról

Különös módon a februári találkozónak az az előadása maradt fenn teljes egészében, amely nem hangzott el, Németh Lászlóé. A meghívást ugyanis nem fogadta el, de ez, úgy látszik, nyugtalanította, főként hogy a rendkívül forró hangulatú utolsó estén ő is jelen volt, sőt több ifjúmunkással ekkortájt találkozott is egy körúti tejivóban.

TALÁLKOZÓ A TEJCSARNOKBAN

ÍRTA NÉMETH LÁSZLÓ

Néhány hete munkások hívtak meg maguk közé. Ürügy: a Cseresnyés-bírálatok. Azt látják, hogy büntetlenül lehet gázolni íróinkban. Valójában alig beszéltünk a Cseresznyés-csínyről. Nagyobb dolog hozott bennünket össze. Akik az asztalt körül ülték: a szakszervezet iskolájában felnőtt emberek voltak. S a rácson át is becsapott közébük az új magyar szellem. Azt idézték meg egyik – éppen bántott – képviselőjében. A Cseresnyés csak próbája volt önállóságuknak. Össze merték hasonlítani azt, amit láttak, azzal, amit a párt írástudói állítottak.

Sosem feledtem el ezt a találkozást a körúti tejcsarnokban. Mind a hetük arca és neve itt van a pillám mögött. Tudom, hogy ültek; ki bádogos, ki cukrász, ki bőrmunkás köztük. Iskolájuk érdeme, hogy kitűnően gazdálkodtak az idővel. Sosem vettem részt ilyen jól rendezett találkozón. Elmondták, mért hívtak meg s én is eldadoghattam, amit egy nyílt levelezőlapon már megírtam. Aztán sorra bemutatkoztak: hét tömör életrajz ült most már körül hét idegen arc helyett. Egy félórába került s be tudnám egy regénybe állítani őket. Egyikünk sem lépett ki a maga cirkulusából s azt hiszem, mégis mint barátok keltünk fel. Egy szónyi dícséretet sem kaptam s életem legszebb igazolása volt. Mint senkinek, a munkásságnak sem udvaroltam soha. Velem szemben igazán könnyű dolguk volt a nyájukat féltőknek. S ím, egy kis csoporthoz mégis

elért, rágalmakon és tilalmakon át az, amit csináltam. Nem én tukmáltam rájuk; ők fedezték föl, évek során, hogy szükségük van rája.

Kettőjüket ott láttam azon a zárt értekezleten is, amelyre – a Kálvintéri háztömbben – egyik előadásomról áthurcoltak. Ez az értekezlet akkor már kerek egy hete tartott; a Soli Deo Gloria rendezte: értelmiség, parasztság és munkásság összehozására. Énnekem az értelmiség álláspontját kellett volna előadnom. Nem vállaltam. Nem akartam a körém szegődött viharokat erre a békeértekezletre bevinni; de meg nem is hittem, hogy tanácskozásuk olyan ment lehessen minden manővertől és percpolitikától, amint a mi tejcsarnoki barátkozásunk. Munkás barátaim azonban nyilván megtalálták, amit tőlem is kértek (a meghívót én szereztem nekik): rokonlelkű diák ifjakat. Megérte eljönni? – kérdeztem. – Meg, mondták az egyhetes eszmecserében kipirultan. S én most nekik s a hozzájuk hasonlóknak mondom el mégegyszer, amit egy nyolcvannyolc filléres komplett kávé mellett egyszer már elmondtam.

*

Ha sajkáinkat (munkások, parasztok, értelmiségiek) valóban párhuzamosan akarjuk állítani, az első parancs: tiszteljük a hűséget egymásban. Meddő szövetség az, amely a legértékesebbet törné meg bennünk: a hűséget ahhoz, ami múltunkban a legfontosabb volt. A munkástól sohasem kívánnám, hogy iskoláját: a mozgalmat s amit ott tanult: az élet gazdasági szemléletét megtagadja. Legföljebb, hogy mást is megtanuljon mellé. A parasztság is akkor érte el szememben a társadalmi nagykorúságát, ha a földön szerzett karakterét nézeteiben is érvényesíteni tudja. Veres Péter Falusi krónikája fölment az alól, hogy magyarázkodjam. Hát az értelmiség? Ő miből nem engedhet az árulás bűne nélkül? A rábízott évezredekből; a kultúra tapasztalataiból. A Minőségből, amelynek ő lett Vesta-őre.

Ha a magam életét s másokét is átgondolom: egy nagy kivezetési kísérlet volt. Míg a Kassákok, Veres Péterek összegezték az osztályukat (ez a szerencséje annak, aki feltörő osztályba születik), mi a magunkét bontottuk. Egy egészséges töredéket próbáltunk leválasztani róla, amely az új nemzetbe jó lesz értelmiségnek. Mi a különbség értelmiség és középosztály közt? A középosztály burkoltan tovább tartja a régi nemesi előjogokat. Ez az előjoga, úrvolta, fontosabb neki, mint munkája. Ezzel nehezedik különösebb lelkifurdalás nélkül az alatta lévőkre. Az értelmiség lemond előjogáról. Munkájának a társadalmi érték a kulcs, amely szerint a javakban részesedni akar. S ha helyzete ma mégis ked-

vezőbb: hídfőállásnak tekinti, amelyet nem a nép ellen, hanem a nép nagy átkelésére kell tartania.

Munkáink beszélnek helyettünk. A Tanútól a Bűnig, vagy akár a Cseresnyésig az enyimékben is az értelmiség hánykolódik (sokszor fogcsikorgató tehetetlenséggel), hogy osztályhelyzetéből kiszabaduljon. Van azonban ennek a kievickélésnek másik oldala is: a hűség ahhoz, amihez mint értelmiséginek is ragaszkodnom kell. Vagyonomat, előjogomat mindig kész vagyok átadni, sőt, boldog leszek, ha leveszik rólam az önmardosást, amellyel hordanom kell. Van azonban egy másik világuk is az értékeknek, amelyet ki oltalmazzon, ha az értelmiségi ember nem oltalmazza? Egy-két példából megértenek. Európa olyan a világrészek közt, mint a vitamin. Mennyiségre a legkisebb (az európai kultúrát teremtő országok még Európában is parányok), hatásra a leghatásosabb. Titka: ő maga is nagyszerűen tagolt volt, akárcsak a partvidéke. Sok kis, viszonylag független csoport, abban sok viszonylag független egyén. A nagy Keresztény Respublika mindenkit kötött s mégis elég szabadság maradt benn: csoportoknak és egyéneknek a vállalkozásra. A tizenkilencedik század a régi tagoltságot olvasztotta össze; a mi századunkban a szabadságok olvadnak be nagy alkotó akaratokba. A veszély: sok millió agy és akarat helyett néhány kerül ma megafonra. A többi csak helyest kiált és utánamozog. Ez Európa végét jelentheti. S mi megelőzésül kiáltottuk el, amikor azt hittük, jókor van még: a „minőségszocializmust" Másik példa. Történelmi tanulság, hogy a kultúrák megmerevedésének visszatérő tünete: a bürokrácia, a túlszervezés a tartalom elkendőzése a kereteken. Ez a betegség az európai szocializmusokat már csírájukban megfertőzte. Az értelmiségi embernek kutya kötelessége volt hát még időben kiáltani ellenszerért, nem törődve, mit kiáltanak vissza a párthivatalnokok. Harmadik példa: a vallás. A vulgármarxisták szerint a vallást a tömegek fékentartására találták ki. Az értelmiségi ember tudja, hogy ez történelemellenes gondolat. A vallások maguk voltak a kultúrák, népeket tartottak össze és magasban s az erők, amelyek létrehozták őket (a modern lélektan bizonyítja), bennünk is ott vannak, foglalkoztatásra és ápolásra várón. Ha nem adunk formát, gondozást nekik: álúton törnek ki, torz vallásokban. Egy kőkockáját sem védem annak, ami az egyházakban feudalizmus. A munkást védem tulajdon lelke ellen. De ki véd meg a rágalom ellen engemet? Negyedik példa: a munkásnak azt mondják: ne olvasd, polgári irodalom. Valójában csak jó és rossz irodalom van. Amelyik igazi riportere egy kornak, rétegnek, állapotnak s amelyik mímeli, hazudja. Az értelmiségi ember nem vetheti el Proustot, mert sznob volt, polgár és beteg. Ő azt is tudja, hogy a század egyik nagy szellemi kútfeje. Viszont lefelé-sznob

polgári írókra sem mondhatja, hogy azok valóban a proletariátus írói, csak mert akadt egy kasznár a nagyszüleik közt.

Belátom, hogy egy paraszt vagy egy munkás nehezebben érti meg az értelmiségi ember hűségét, mint az az övét. S tapsol azoknak, akik erre a hűségre azt mondják: ne higyjetek neki, én is onnan jöttem, osztályelfogultság. De ha nem érti meg: ugyanazt a hibát követi el önmaga ellen, amit a munkásgondolkozás, ha gépfegyverrel töri búzagyáraiba a parasztot vagy az értelmiség, ha egy új világrend nevében: a munkásság szervezeteit szétszórja.

A másik parancs: irtsuk ki szívünkből és szótárunkból a taktika szót. Ez alatt sosem búvik meg más, mint: árulás, rosszhiszeműség, ambíció. Inkább sose kerüljünk egy útra, minthogy becsapjuk egymást és magunkat. Még két embernek sem szabadna sosem „szövetkezni". Lehetnek azonban örvendetes pillanatok, amikor lelepleződik, hogy máris együtt vagyunk. Az igazi elvbarátságot, éppúgy mint a szerelmet, nem lehet megkötni; azt meg kell állapítani. S inkább tévelyegjünk egyideig ködben egymás felől, minthogy lenyeljük a ködöket, csakhogy egymásnak tetszőt mutathassunk. Csak annak az egyesülésnek van értelme, amely nem pillanatnyi egyetmondás, hanem belülről létrejött egyetérzés és egyetértés.

Magyarországon igenis megvan a remény erre az egyetértésre. Meg a legkülönfélébb mozgalmak közt. Az ígéret neve: új magyar szellem. Íróink jobban gyűlölik egymást, mint a pártszínkép ultravöröse s ultraibolyája. S ha ők nagyjából mégis egyet mondanak, egyet muszáj mondaniok: az sem lehetetlen, hogy ez a rajtuk át felömlő közös a legkülönfélébb szervezeteket is magához asszimilálja. [...] Két szembenálló világnézet fiai ezért értik meg sokszor jobban egymás nyelvét, mint valamelyik egyedül üdvözítő pártnak a csáklyásai és forrongói. Minthogy új intézményeket ma úgysem lehet teremteni; az író álma: minél jobban átjárni mindet azokkal, akik épp belékerültek (hisz mindenki rossz helyen van); amíg az ellenséges álcák maguktól le nem hullnak s a fölismert testvérek, úgy mint mi most: kezet fognak. Ehhez persze idő is kell s Magyarország szerencsétlensége többnyire az volt, hogy a világ erői a belső fejlődésnek itt elébevágtak. Nekünk azonban mégis csak magunkat kell elkészíteni, nem a történelemre spekulálnunk. [...]

Híd, 1942. március 3.

A népi mozgalmat szolgáló Tiszántúl *és* Magyar Út *hűségesen nyomon kísérte a tanácskozást.*

AHOL MINDNYÁJAN EGYEK VOLTUNK

MEGNYÍLT A SOLI DEO GLORIA SZÖVETSÉG FEBRUÁRI KONFERENCIÁJA

(*Budapest*, február 17.) A kálvintéri villamosdrótokon fel-fellobbanó kékes fény belevillan a nagy ablakokon a terembe. Halkan nyüzsög az egybegyűlt tömeg. Parasztfiúk, munkásfiúk és egyetemisták, lányok és asszonyok ülnek itt együtt, beszélgetnek, vitatkoznak, várnak. A *Soli Deo Gloria Szövetség Kabai Márton Köre* hívta össze őket az ország minden tájáról a *„Végzettek konferenciájá"*-ra. Most várják, hogy megkezdődjék a konferenciát megnyitó irodalmi est. Az első sorban szívünkhöz nőtt kedves ismerősöket látunk egymás mellett: *Veres* Pétert, *Sinka* Istvánt, *Kodolányi* Jánost. Hátra-hátra fordulnak s egy-egy meleg tekintetet vetnek a szavukra váró fiatalokra.

Felállunk, zsoltárt énekelünk. Aztán *Kiss* Sándor dr. lép a dobogóra, hogy bevezető beszédében rámutasson arra, miért is gyűltünk itt egybe.

– A munkásság, a parasztság, az értelmiség fiataljai gyűltek itt egybe, a három réteg találkozott. Az ország legkülönbözőbb részéből jöttek s mégis egységesebb társaság alig volt még együtt. Próbatétel ez a találkozás, vizsgázunk, *megértünk-e, magyar ifjak, az eljövendő Magyarország felépítésére.* Megoldást keresünk – körülbelül ezekkel a szavakkal állította elénk a célt Kiss Sándor.

KÖTELESSÉGÜNK AZ ÖNISMERET

Utána *Barsi* Pál Bartók: Tizenöt parasztdalát játszotta. *Nagy* István elbeszélése a szegény, küzdő munkás életét vázolta elénk ízes, szellemes humorral és megdöbbenést keltő komorsággal. Majd *Sinka* István állt elő. Megjelenése, versei népballadák feszültségét, könnyedségét és súlyosságát kápráztatták elénk. Minden verse vád volt, megdöbbentő vád. Ezután Kodolányi János lépett a dobogóra. Szokása szerint papír nélkül [...]

– Egyik barátom azt kérdezte ma – mondta –, nem meddő dolog-e elzárkóznom a világ elől és egyre jobban visszasüllyednem a múltba. Nem meddő dolog. Kötelességünk egyre mélyebbre és mélyebbre szállnunk, míg elérkezünk a múltba, egész a gyökerekig, az ősökig, addig a sűrű, megmozdíthatatlan rétegig, amely már örökkévaló. Kötelességünk egyre mélyebbre és mélyebbre szállni a saját rétegeinkben, míg elérke-

zünk a parasztokig, a földig, a természethez közelálló emberekig. Kötelességünk egyre mélyebbre és mélyebbre szállnunk a *rokonnépek ismeretében* is ugyanaddig az örökkévaló rétegig, *egészen Ázsiáig*. Mert így találjuk meg önmagunkban is ezt az örökkévaló réteget, így érezzük meg magunkban az ősöket. Ez az önismeret mindegyikőtöknek *kötelessége*. És ha ide eljutottatok, látni fogjátok, nincsenek barbár, istentelen népek. Minden nép mithoszában megtalálod valamilyen formában az Isten keresését. De istentelen ember sincsen, mert még az atheista marxistákban is megtalálod valamilyen formában az Istent, mert a testvéri szeretetben, együttérzésben, a közösségben való feloldódásban nem foglaltatik-e benn az Isten? S ha eddig az önismeretig eljutottatok, megtaláljuk azt a társadalmi formát, amely ennek a magyar lelkiségnek megfelel. Megtaláljuk ezt a formát életünk egész területére. *A magyar lelkiségnek megfelelő társadalmi rétegződést, nevelést, rádiót teremthetünk*. Ha mi igyekezünk erre az önismeretre, erre a mélyreszállásra, nem engedjük magunkat a felszíni viharoktól, széljárásoktól megingattatni, akkor talán néhány évtized múlva megvalósul a lelkiségünknek megfelelő életmód... Így fejezte be Kodolányi János [...] szavait.

Ezek után a mélyen lelkünkbe szántó szavak után nagy feloldódottsággal hallgattuk meg *Balla* Péter daloló fiait és lányait. Az ország minden tájáról hallottunk egy-egy népdalt. Néhány népdalunkat néhány rokonnép dalával hasonlították össze, a dallam azonos volt. Majd közkívánatra mindnyájan elénekeltük együtt a „Felszállott a páva" című népdalt. S ahogy mindnyájan együtt énekeltünk, éreztük, mennyire egyek vagyunk [...]

„CSELEKEDJÜNK, MÍG NEM KÉSŐ..."

Kulcsár Irma leheletnyi finomságú versmondását nem hallhattuk ezen az estén, az előadónő betegsége miatt. Helyette *Veres* Pétert tuszkolták elénk. Mosolyogva engedett az unszolásnak. Mi pedig boldogan lestük szavait.

– Mi, magyarok, mindig csak ünnepelünk. Ünnepelni már nagyon jól tudunk. De ilyen ünneplésekkor felébred minden igazabb emberben a tettvágy, hogy megoldást keressünk, mert tennivaló bizony van elég. Igaz, a magyar léleknek is nagy a hatóereje: nem igaz, hogy a magyar föld Kánaán. Szikes, homokos talaja van nagyobbrészt, hogy most már mégis jó a termőföldünk, a magyar paraszt a saját erejével küzdötte ki, évszázadok hosszú munkája árán. Nem igaz, hogy mások tanítottak minket erre. Miért nem tudják művelni földjeiket a szlávok, akiktől állítólag tanultuk a földművelést? A magyar paraszt alkalmazkodott a földhöz, hogy azután ő uralkodhassék felette. *A magyar tud alkalmazkodni, tud*

alkalmazkodni földhöz, természeti erőkhöz, szomszédokhoz egy bizonyos határig, hogy aztán jobban kifejthesse ellenállását. Ha a magyar parasztnak még megvolna az az ereje, ami nyolcvan-száz évvel ezelőtt volt, nem aggódnék az ünneplések felett, de *így cselekedjünk addig, míg nem késő.* Nehogy addig-addig ünnepeljünk, míg egyszer majd nem lesz már mit ünnepelnünk – így fejezte be beszédét Péter bátyánk. (Így mondom: bátyánk, mert bátyánknak éreztünk minden hozzánk szólót, bátyánknak, akit mindig szívesen hallgatunk, akinek tanácsaira mindig szükségünk van.)

Ezután az est végetért. Lassan oszladozott a tömeg. Sokan összeálltak, vitatkoztak, sokan körülvették íróinkat, velük beszélték meg problémáikat, mások meg könyveiket vásárolták az előcsarnokban felállított rögtönzött könyvesboltban, hogy ezen a módon kapjanak tőlük feleletet.

(H–i)

Tiszántúl, 1942. február 18.

PARASZTSÁG, MUNKÁSSÁG, ÉRTELMISÉG

Az elmúlt vasárnap ért véget az a konferencia, amely a Soli Deo Gloria helyiségében tartott hét napon keresztül. A konferencia már pusztán csak azzal a ténnyel, hogy összegyűlt, ha nem vennénk számba az értékes előadássorozatot, akkor is önmagában véve nagyjelentőségű társadalmi megmozdulás volt.

Hogy megtudjuk e konferencia eredményét és tapasztalatait, felkerestük dr. Kiss Sándort, a konferencia megszervezőjét.

– Tulajdonképpen már fél éve ért a konferencia összehívásának gondolata – adja felvilágosítását Kiss Sándor – és e gondolat megszületéséhez tulajdonképpen egy, valójában azonban mégis két ok járult hozzá. Egyik, amiről a S. D. G. Kabai Márton-köre mindjobban megbizonyosodott, hogy még egyesületünk életében is mennyire érezhető ifjúságunk között az egymástól való elzárkózás, hideg szemlélete egymás társadalmi hovátartozásának. A másik, külső ok annak felismerése volt, hogy eddigi szociális irányú és reformálni akaró csaknem minden ifjúsági megmozdulás nemzetiszínű szalagok árnyékában lobbantotta fel a színes görögtüzet, hogy aztán a hamar ellobbanó lángok nyomában dideregve fújkálja a színes tűz rövidéletű parazsait. Egyesületünkben tehát felvetődött az a kérdés: miért nem láthatják egymást tisztán és megértően nemcsak azok, akik foglalkozásuk szerint elhatárolódnak egymástól, de még azok is, akik egy réteg részei, de még így is elválassza őket egymástól, szétta-

golja a különböző politikai pártokban való beilleszkedés? Jelszavak és jelvények akadályozzák az egyetértést.

– Megpróbáltuk hát isteni alapon: a szeretet alapján azt, hogy éppen csak összegyűljünk, együtt legyünk. (Közben megrebbent a szeme és lefelé nézett. Mintha nem akarná látni arcomat e szavai közben, hogy túlságosan furcsán hangzik és furcsának találná mindenki, hogy íme egy társadalmi megmozdulás, amelyik pártszalagok helyett ebben az egy szóban: szeretet, egyesül. Mintha azt jelezné, kár is volt említeni...) Semmi célt nem tűztünk ki, és még most, az eredmény után sem tűzünk ki semmi más célt – folytatja érdeklődésünkre – csupán azt, hogy együtt legyünk, ezután is összegyűljünk és megtanuljuk helyesen, valójában *látni* egymást. Ez a célunk, semmi több és ezt akarjuk majd a nyár folyamán is folytatni szélesebb körben, bővebben és nyugodtabban, amikor Balatonszárszón újra találkozni fog paraszt, ipari munkás és értelmiségi ifjúságunk.

– Hogy milyen tapasztalattal ért véget a konferencia? Először is azt kell mondanom, amit az egyik értelmiségi réteghez tartozó ember vallott be hozzászólásában, hogy az értelmiségi ifjúság, különösen az egyetemista ifjúság szakképzettségének elsajátítása közben nem tud időt szakítani társadalmi kérdésekkel való foglalkozásra. Mennyire gyengébbeknek bizonyultak az összejövetelek alatt hozzászólásaikban! A munkás ifjúságról nem is szólva, mely már önmagában véve igen előrehaladott állapotban van szociális megszervezettségében, de a parasztifjúságon is hogy érezni: hangjában a dallamosságot, szavain az élet szagát, gondolkozásában a józan értelem és egészséges ösztön megnyilvánulását. A másik pedig, amint Veres Péter foglalta össze a záróelőadáson, mégpedig a hozzászólások alapján: az első benyomások hatása alatt érzelmi alapból indul ki a vitatkozás – ezért szükség van olyan további működésre, amely mindhárom rétegen belül lehiggadtan tárgyalja meg a felvetett kérdéseket, összegyűlve pedig bizottságaik révén adják azt elő.

A Veres Péter elnöklete alatt folyó összegező előadásból kitűnt az a megállapítás is, hogy a parasztság úgy-ahogy már kezd egységesen szerveződni a szövetkezetek útján; a munkásság még előbb van: már teljesen összefogott és megszerveződött. A legkedvezőtlenebb helyzetben, egyúttal épp ezért a legkezdetlegesebb helyzetben, az értelmiség van, minthogy ahányan vannak, annyiféle szervezet tagjai (mint az egyik felszólaló említette, majd százötven az ilyen egyesületek száma). Tehát a parasztságnak is, az értelmiségnek is előbb el kell érnie megszervezettségben, önálló összefogásban azt a szintet, ahol az ipari munkásság most áll. (Néhány ipari munkásifjú igen érdekes adatot mondott el arról, hogyan terjesztik egymásközt a könyveket, és hogyan sikerült jelentékeny könyvtár-

ra szert tenniök. Említették pl. azt, hogy amikor valamilyen előadást rendeznek, éppen könyvtárgyarapítás céljából, nem pénzt szednek belépőül, hanem mindenkinek egy könyvet kell belépéskor leadnia!) [...]

Dékány Kálmán

Magyar Út, 1942. február 26.

Az illegális Szabad Nép *nagy nehézségek, sőt életveszély árán megjelenő egyik számának, az 1942. áprilisinak a tudósítása mindenképpen a konferencia históriailag is legbecsesebb méltatásának és értékelésének számít. Ebben a tudatban is adjuk közre.*

KIALAKUL AZ IFJÚSÁG SZABADSÁGFRONTJA!

Világszerte tapasztalható különböző rétegek ifjúságának összefogása az elnyomók ellen a szabadságért. Magyarországon az utóbbi évtizedek alatt mindegyik réteg fiatalsága külön-külön járta a maga útját. Ebből természetesen ellentétek fakadtak, amelyek válaszfalat húztak közéjük. A mai politikai helyzet alakulása következtében nagyobb lehetőség nyílt a közeledésre. A német terjeszkedés veszélyét nemcsak az öntudatos munkások, hanem mások is felismerték.

A Soli Deo Gloria (református diákszövetség) keretein belül működő „Kabai Márton (szociális irányú lelkész) Kör"-nek sikerült többszöri próbálkozás után összehoznia egy 150 tagú „Munkás-Paraszt-Értelmiség" egyesületközi találkozót. Ez a konferencia 8 napon keresztül folyt. Célja volt: „Összefogás a haladást kívánó magyar népért" és a végén kialakult: „Nemzeti függetlenség és népszabadság gondolatáért". A konferencia gerincét az esti előadások képezték.

Annak ellenére, hogy az ifjúmunkások közül nem a legmegfelelőbbek voltak ott, mégis társadalomtudományi felkészültségükkel és határozott kiállásukkal uralták a vitát minden tekintetben. A parasztságnak nem az igazi képviselői jelentek meg. Népfőiskolások voltak, akik a konferenciára jöttek. Aki kevés mégis csak felszólalt, az öntudatos, szervezett munkás volt. Az értelmiség részéről szintén csend. Lassanként egy-két értelmes hozzászólás esik. Leginkább a parasztszármazású egyetemisták tűntek ki okos, nyílt beszédükkel. A 8 nap alatt fokról-fokra erősödött a hangulat. Egyre több és keményebb hozzászólás esik. A végén erős balratolódás tapasztalható. Az eredményt csak a munkássággal való összefogással és a *„további együtthaladással"* látta mindenki biztosított-

nak. Az ideológia nem a legtökéletesebb. Azzal magyarázható, hogy nem lehet egy évtizedes szakadékot áthidalni 8 nap alatt. A gyakorlat szempontjából minden réteg és egyesület szervezi a tömegeit. Propagandával akciókban való részvételre viszi őket. Ennek összefogására alakult egy bizottság. Jelenlegi munkája még nem kielégítő. Lehetőségei *korlátlanok*.

A tény: az eddigi szakadással, különéléssel, ellenségeskedéssel szemben nagy haladást jelent ez a találkozó. Ilymódon az eddig csak elméletben lévő ifjúsági szabadságfront gyakorlatilag a megvalósulás útjára lépett. Feladatunk most ezt az együttműködést továbbvinni, megszilárdítani, ezen keresztül a dolgozó ifjúságot bevonni a „Független, Szabad és Demokratikus Magyarországért" harcolók frontjába.

Szabad Nép, 1942. április.

Az OIB a Népszava *hasábjain közzétett, a március 15-i tüntetésre felhívó cikkében tér vissza a konferenciára:*

KÖZÖS CSELEKVÉST!

A szervezett munkásifjúság ébredt először az ifjúsági összefogás szükségének tudatára. A gondolat felvetése és a kezdeményező lépések megtétele után a további feladat, **az ifjúsági szabadságfront megteremtése is a magyar ifjúság legfejlettebb és legaktívabb rétegére, a munkásifjúságra vár.**

Nem állhatunk meg annál a pontnál, ameddig eljutottunk. Tovább kell menni, és az ifjúsági összefogás gondolatának propagálása, programjának, célkitűzéseinek tisztázása után hozzá kell látni a megvalósításhoz és a szervezéshez. Ez a feladat gyakorlati munkát igényel. A szabadságszerető, haladó ifjúság: a mai márciusi ifjúság egy táborba tömörítése csak közös célkitűzésekért folytatott küzdelem útján lehetséges. Jó vezérfonal számunkra az a program, amely az ifjúsági ankét során kikristályosodott:

A nemzeti függetlenség, népi szabadság és a dolgozók szociális jogainak hármas parancsát, a kenyér és szabadság jelszavát át kell vinni a gyakorlatba, és alkalmazni kell a mindennapi élet problémáinak megoldásánál.

Ne maradjanak ezek elvont jelszavak, hanem iránymutató gondolatok az élet napi kérdései, a magyar nép kenyér- és létharca számára.

Erre nyújt alkalmat például a közelgő március tizenötödike.

Erről a napról méltó módon kell megemlékeznie az egész magyar ifjúságnak, a mai súlyos időkben még inkább, mint valaha.

Tisztázni kell, mit jelentett március tizenötödike 1848-ban, és mit mond ma, mit tanít a mának. Eszményeinek, gondolatainak örök tanítását elevenné kell tenni, hogy iránytű legyen a nemzet mostani nehéz útjain is. Ezzel lehet, ezzel kell méltó módon megünnepelni március tizenötödikét.

Rendezzen a szabadságszerető magyar ifjúság, politikai pártállásra és társadalmi rétegződésre való tekintet nélkül, közös március tizenötödikét szerte az egész országban!

Ez gyakorlati lépést jelentene az eddigi elméleti jelentőségű lépésekkel szemben. Előbbre vinné az összefogás ügyét, és ezzel elősegítené a magyar nép szabadságának ügyét is.

Népszava, 1942. március 1.

A konferenciáról számolnak be a már említett Valóság-*tanulmány szerzői:*

HAVAS–OHATI NAGY–SEBESTYÉN:

A 43-AS SZÁRSZÓI TALÁLKOZÓ ELŐZMÉNYEIHEZ

1942 MÁRCIUSA

Négy nappal a februári konferencia befejezése után, február 26-án este a rendőrség megszállta az SDG központját, feltúrta az irattárat, igazoltatta a jelenlevőket. A vezetőséget felső helyről meginteték – dicséretére szól, hogy ezt atyai hangra szelídítve adta tovább a Kabay Körnek, a konferencia szervezőjének.

A három rétegből választott összekötő bizottság, amelyben a kommunista vezetés alatt álló Országos Ifjúsági Bizottság megbízottai is benne voltak, kezdetben sűrűn tartotta megbeszéléseit. A történelem járása nagyon meggyorsult, sietni kellett. A harcos baloldal számára a konferenciák rendezése már kevés lehetett. Alighanem csupán politikai aprómunkának tekintette; ezen túlmenően már a háborúval szembeálló tömegek történelmi jelenlétét is demonstrálni kívánta.

A bizottság legközelebbi feladatának a márciusi tüntetés megszervezé-

sét, egy időszakos sajtóorgánum megindítását, a nemzeti függetlenség széles körű mozgalmának megszervezését tartotta.

Március idusáról előre csak azt tudtuk, hogy a Petőfit mindig is kisajátító hivatalos körök délelőtt a Nemzeti Múzeum előtt rendeznek ünnepélyt; a németellenes függetlenségi mozgalomnak, így nekünk is, délután a Petőfi-szobornál a helyünk. Verekedésre számítottunk. Pátzay, hajtókára való kis bronz Petőfi-jelvényét azért dugdostuk, hogy majd csak a kellő időben tűzzük ki, erről ismerjük meg egymást.

A bizottság tagjainak határozottsága, hogy a Népszava március 14-i és 15-i felhívása ellenére (vagyis hogy a szervezett munkásság a szociáldemokrata párt külön ünnepségén kívül másutt ne jelenjen meg, mert – úgymond – provokáció készül) a tüntetés meglesz, és ott kell lennünk: világossá tette azt az eddig is sejtett tényt, hogy a szociáldemokrata párt vezetése és a harcos baloldal szándékai nem mindig egyeznek meg.

A tüntetés is ezt bizonyította. Az ünnepélyt követően erőre kapó szavalókórusok kezdetben szolid vagy fonák mondókái (egyik például ez volt: „haladjunk mi is a korral, ne süssön a munkás porral") hamarosan veszélyesre fordultak, a kabátok alól előkerültek a transzparensek. „Munkát, kenyeret!" – „Hozzák vissza a katonáinkat!" – „Le a háborúval!" – „Vesszen Hitler!" Hiába verték szét a rendőrök a Petőfi-szobortól a Kossuth-szobor felé vonuló tüntető tömeget: akik részt vettek ebben vagy látták mindezt, esetleg csak hallottak róla, reményt meríthettek a hirtelen támadt tömeg erejéből. Ez a látványos tüntetés különben egyedülálló volt a Hitler által kézben tartott Közép-Európában – nem egészen kilenc hónappal a Szovjetunió elleni támadás után. (A Petőfi-szobornál ötezerre, a Ferenc József térnél a rendőrattak előtt nyolc-tízezerre volt tehető a résztvevők száma.)

A lapindítást megakadályozták. Időközben Szekfű Gyula, Darvas, Kodály, Bajcsy-Zsilinszky, Veres Péter, Illyés, Kállai, és mások részvételével megszerveződött a Magyar Történelmi Emlékbizottság. A konferencián választott összekötő bizottság Ifjúsági Történelmi Emlékbizottságként működött volna tovább. Az indító lap tartalmazta volna a februári konferencia értékelését, egy forradalmi kiáltványt és egy-egy tanulmányt a parasztság, a munkásság és az értelmiség soron következő feladatairól. A cenzúráról pirossal áthúzva hoztuk vissza a kefelevonatot. Ezt követően erősen megritkult, később feloszlott a bizottság. [...]

Valóság, 1973/8. szám.

A Soli Deo Gloria Szövetség

A Szövetség története és szellemisége

1921-ben alakították meg egy siófoki református teológiai konferencián. Szinte jelképes tehát, hogy a mozgalom bölcsője is ott, a Balaton-parton ringott, ahol később politikai tanácskozásait is megrendezte. Az indulást érzékletes képben örökítette meg Töltéssy Zoltán, a Szövetség tulajdonképpeni alapítója:

Különös látványnak volt tanuja 1921 július 11-én a siófoki fából ácsolt színház üressen kongó nézőtere. A színpadon 30 egészen fiatal diákember állt körül egy korhadt lábu asztalt s egyenként odalépve a gyenge alkotmányhoz, tollat mártva aláirtak egy papirost. [...]

Ez a harminc diák így alapította meg a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetségét. Csendben, ahogy a nagy dolgok nőnek. *[Idézi: Fónyad Dezső.]*

Az alapítók kifejezett célja a teológiák evangelizálása volt, írja Fónyad, majd így folytatja:

Ez a magyarázata annak, hogy a Szövetség eleinte a teológiákra szorítkozott, zárt jellegü volt és inkább befelé dolgozott. Már 1921-ben a kilitii konferencián nyíltan kimondották, hogy új lelkipászotor-tipus kialakitásán munkálnak. [...]

Egy sereg gyakorlati terv is felmerül: theológus internátus létesítése Pápán, theológus-telep, könyvkereskedés és könyvkiadó vállalat alapitása.

Dr. Fónyad Dezső: Bevezetés a diákmissziós munkába. A „Soli Deo Gloria" diákmozgalom története és módszere. Az SDG kiadása, 1936. 14–16. old.

Közéletünk szerencséjének is tekinthetjük, hogy nem sikerült tisztán teológus mozgalommá fejleszteni a szövetséget, kaput kellett nyitniuk a nem teológus diákságnak is. Ezt jelzik az 1924-ben Gödöllőn, majd az 1925-ben Zánkán és Kápolnásnyéken megtartott konferenciák is, amelyekre már tömegesen vonul fel a világi ifjúság. Sőt, már a külföldi diákság követei is megjelennek.

Ez a beszámoló úgyszólván kizárólag csak a Szövetség közéletiségét ismerteti. Nem lenne teljes azonban a róla vázolt kép, ha nem említenénk mindenekfelett való vallásos voltát, szüntelen hitterjesztő munkáját. Erről azért is szólni kell, mert a diákság körében kifejtett szociális misszió, a külvárosi szegények támogatása, a börtönlátogatások, úgyszintén a magyarság sors- és létproblémáival való azonosulás – hogy csak ezeket említsük –, nem képzelhető el az SDG-n belül megnyilvánult evangéliumi lelkület nélkül. Tény viszont az is, hogy a nemzedékváltások szerint, így az 1920-as, 1930-as, majd az 1940-es évek nemzedékeiben lényeges hangsúlyeltolódások voltak a közéletiség és a hitbeliség mértékében. Ez még a lelkészek szemléletében is változó színeződésű volt, jeléül annak, hogy bármely mozgalom fejlődőképes emberei mindig valóságosan élnek benne koruk gondjaiban, törekvéseiben, s annak hű kifejezőivé és képviselőivé válnak. Ily módon a mozgalom második évtizede már a magyarságprogramnak nevezhető felismerések és célok tudatosodásának és tudatosításának a kora is.

Ezt a „világiasodási" folyamatot a következő tények jellemzik. 1927 márciusában kiadja a Szövetség Makkai Sándor Ady-tanulmányát, A magyar fa sorsát. Ezzel a közérdeklődés középpontjába kerül a mozgalom; az írás körül nagy vita bontakozik ki.

Az 1929. évi közgyűlés erőteljesen felveti az idegenbe szakadt magyarság súlyos helyzetét. Ünnepélyes deklarációjában hangoztatja, hogy: „magyar fajtánk százezrei a földkerekség minden táján kétségbeejtő elhagyatottságban vívják tusájukat. [...] A református diákság sorsukat állandóan napirenden tartja, problémáikkal foglalkozik, gyűléseit, konferenciáit, lapját bocsátja a nagy ügy szolgálatába."

A szövetség 1932 őszén Csaba Rezső és Pap Béla irányításával meginduló Új Magyarság *című lapja már azt tekinti feladatának, hogy felekezeti különbség nélkül elérhesse az új országépítésre vállalkozó ifjúságot.*

A más szervezetekkel való kapcsolat is világnézeti jellegű. Így, főként az 1925–1927-es években rossz viszonyba kerül a Bajtársi Mozgalommal, a német Burschenschaftoktól kölcsönzött szervezetük, ceremóniájuk és tányérsapkájuk miatt. A bajtársi egyesületek ekkor meg is tiltják tagjaiknak, hogy az SDG összejöveteleit látogassák.

Az Új Magyarság *című lapot 1934 augusztusában felváltó* Magyar Út *már a népi mozgalom legfőbb orgánuma lesz. Politikai programja valójá-*

ban ennek a lapnak a hasábjain születik meg. 1935-ben hat számon át cikkankét formájában tárgyalja a magyar ifjúság helyzetét, feladatait, hogy azután Mérlegen a magyar ifjúság cikkében foglalja össze a kibontakozott vitát. Ekkor a népi mozgalom zászlóvivői és a lap szerkesztői, munkatársai is fiatalok. Valójában Darvas József és Kovács Imre is itt bontakozik ki. Itt lát napvilágot Kovács széles medrű cikksorozata, a „Hogyan él a magyar nép" (a földbirtokos, a mezőgazdasági munkás, az intelligencia, a paraszt, a főiskolás diák). Állandó téma a szomszédainkról szóló tudósítás, a kritikus szellemű írások a hitleri Németországról. Feltűnik a tanulmányírók között Féja Géza, Kodolányi János, Németh László, Veres Péter. Féjának a Múzeumkertben 1937. március 15-én elhangzott beszédét, a „Magyar Március"-t is itt olvashatjuk. A Református Diákmozgalom *pedig a Márciusi Frontot támadók ellen írt választ közöl Barcza Gedeon, az SDG későbbi alelnöke, az ismert sakknagymester tollából:*

A MÁRCIUSI FRONT 12 pontja ellen indított, mindinkább elfajuló küzdelem nem méltó azokhoz az eszményekhez, miket márciusi névvel illetünk, és amelyek örökösének a magyar ifjúság vallja magát. Nem magának a vitának vagyunk ellenségei, valljuk, hogy az üdvös eredményeket hozhat, de csak akkor, ha az ifjúság az értelem – s nem csupán az érzelmek – tüzén bocsátja át problémáit, s igazságkeresésében egyedül az igazság megtalálásának vágya vezeti.

Semmiképen sem lehet üdvös, ha a problémákkal való szembenézés és azok megtárgyalása helyett az obstrukció eszközeihez nyúlnak. Mert az is obstrukció, ha valakinek szólásjoga ellen nem az érv, hanem a tényelferdítés és félremagyarázás rosszhiszeműségének fegyverét fordítják.

Rosszhiszemű félremagyarázás a Dunakonföderáció még ki nem bontott fogalmának, tehát a jövő megoldhatása napi események fölé emelő – és nem azok közé ékelő – gondolatának hazaárulás vádjával illetése. Rosszhiszemű félremagyarázása, a reformok közelmultban diszkreditált jelszavai helyett szociális tartalommal telített reálterv ellen kommunista és zsidózó vádak hangoztatása. És végül rosszhiszemű félremagyarázás, hogy a keresztyén nemzeti gondolatkörből e programm kiesik s azzal szembeállítható volna. Mintha bizony a keresztyén nemzetiség nem fajtánk minden téren való segítését követelné s mintha a segítés toldás-foldással lenne megoldható. A nemzeti gondolat nem megfutást követel a tények elől és nem az elviselhetetlenbe való belenyugvást, hanem azt, hogy a kiút lehetőségeivel józanul számoljunk.

Ha különbözők a vélemények, megvan a lehetőség a szakadékok kiegyenlítésére, de ehhez szükséges, hogy az erők összecsapása az elő- és ne a háttérben történjék: szó és gondolat fedje egymást. A márciusi front

kötelessége, hogy félremagyarázott programját részleteiben fejtse ki. A másik oldal pedig a gyanúsítás és vádaskodás mindent – jót s rosszat egyaránt – emésztő lángján túl érdembelileg kell, hogy véleményt mondjon és állást foglaljon.

Egyetemi és egyetemmel kapcsolatban lévő ifjak feje arra való, hogy gondolkozzanak vele s nem arra, hogy egyetlen gombnyomás indítására a tehetetlenségi nyomaték buktató erőinek adjanak könnyű alkalmat.

Református Diákmozgalom, 1937. augusztus.

S hogy egy másik ágát is lássuk az SDG „világi" munkájának, nyúljunk vissza az 1934-es évhez. Ekkor bukkan fel egy Magyar Testvériség Konferencia elnevezésű rendezvénytípus. Az első ilyen Fóton van parasztfiúk, iparoslegények, kereskedősegédek és diákok részvételével. Az író Szabó Pál is előadó itt. „Egymás mellett idegenül", ezt a címet adta beszédének, hogy kifejezze a rétegek egymáshoz való viszonyát. 1935-ben Tápiószelén volt ilyen jellegű rendezvény, hogy azután hét évvel később ugyancsak Testvérsiég Konferencia elnevezést kapjon az 1942. évi balatonszárszói tanácskozás is.

Volt a Szövetségnek József Attilával is kapcsolata. Egyetemi hallgatókból 1933-ban alakult énekkarának a vezetője, Ottó Ferenc kérte fel a költőt egy Bach-korál fordítására. Előadásán, a Kálvin téri templomban József Attila is megjelent.

Egészében elmondható, hogy a harmincas évek SDG-jének a közéletisége a Márciusi Fronttal való azonosulásában jut el a legmagasabb szintre, diákmissziójában pedig a diákok létszükségleteivel való törődésében és internátusai létesítésével teszi a legtöbbet.

A Szövetség vezetőinek a legnehezebb időkben tanúsított magatartásáról csak tényszerű beszámolókból, nyilatkozatokból vagy éppen valamely támadás kiváltotta védekezésből szerezhetünk tudomást. Mély vallásosságukból is táplálkozó szerénységük miatt ugyanis ők maguk nem beszéltek arról, amit lelkiismeretbeli kötelességüknek tekintettek.

Ennek tudatában villantsunk fel néhány arcélt: dr. Kiss Sándorét, a szárszói konferenciák vezető lelkészéét, Bognár István alelnökét, az 1943-as konferencia elnökéét és dr. Soos Gézáét, az SDG elnökéét.

Dr. Kiss Sándor egy dátum nélküli, feltehetően 1947-ből eredő, s kéziratban maradt válaszcikke a Haladás *című hetilap egy méltatlan támadására íródott (évszáma ennek sincs, csak az augusztus 8-i és 22-i számra hivatkozik).*

Mint Soli Deo Gloria szövetségi főtitkár már a 30-as évek elején nyilván egyetlen voltam, aki a kommunista felfogás miatt elítélt egyetemi hallgatókat börtönükben látogattam, s ügyeik elintézésében sokat tevékenykedtem (pl.: Bertók János, Márton János). Külföldi tanulmányaim alatt természetesen mindenfajta ifjúsági réteggel volt találkozóm. Azonban amidőn hatalmának tetőpontján volt a német nemzeti szocialista ifjúsági munka, akkor kerestem fel a berlini szovjet követséget, hogy megtartandó tanulmányaimhoz anyagot kapjak, s a magyar református egyház érdeklődőit tárgyilagosan tájékoztassam az ún. baloldali ifjúsági munkákról. [...] A nyilas uralom legnehezebb napjaiban több zsidó származású fiatal atyánkfiát rejtettük az SDG Szövetség balatonszárszói telepén, s egyéb lehetőségeinket latbavetettük, hogy mind ők, mind a magyar fiatalság az elhurcolástól mentesüljenek. [...]

Sárospataki Gyűjteményi Kézirattár. Kt. d. 5187.

Bognár István Budapest ostromakor halt meg. A számos aláírással ellátott és itt közölt „Pro Memoria" című nyilatkozat hű és jellemző képet fest személyéről. Az aláírók között ilyen nevek olvashatók: Kovács Imre, Veres Péter, Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Varga Béla stb.

Pro memoria...

Bognár István bajtársunk a független, demokratikus Magyarország eszméjének egyik legrégibb harcosa és vezető egyénisége volt. Ez a cél vezette minden lépését több mint egy évtizeden át. Ez vezette a gondjaira bízott ifjúság nevelésében és abban a szakadatlanul végzett fáradhatatlan munkájában, hogy a magyar munkásságot és a haladó értelmiséget közös frontba tömörítse.

Évtizedes munkájának eredménye az ellenállási mozgalom szervezésénél – amelyben éjt nappallá téve dolgozott, és amelynek egyik kiemelkedő szervezője volt – bontakozott ki. A mozgalom fegyveres résztvevőinek nagy része volt diáktanítványainak soraiból került elő. Az ellenállás minden vonalán ismert és megbecsült egyénisége révén nagyrészt neki köszönhető, hogy az eleinte különálló mozgalmak egyesítését létre lehetett hozni, amely egyesülésben az összes politikai pártok és illegális mozgalmak, valamint a honvédség képviselői egységes fronton tömörültek.

Lakása központ volt, ahol a szálak összefutottak, mint az ellenállási

megbeszélések állandó gyülekezési helyén, és hosszú időn át búvóhelye az üldözötteknek. Később, amikor a Gestapo zaklatásai elől bujdosnia kellett, még akkor is szervezte az ifjúságot az ún. „kiska" századok illegális ellenállási vonalain, és mentett meg ezenkívül számos fiatal magyar életet az elhurcolástól.

Fáradhatatlan szelleme és izzó hazaszeretete egy pillanatra sem – a belváros 5 napos ostroma idején sem – nyugodott, amikor a harci helyzet miatt a szervezet összeköttetései ideiglenesen szétszóródtak. Miközben azon fáradozott, hogy összeköttetést találjon és a harci helyzet állását kémlelte, érte őt az életét kioltó géppisztolysorozat, a felszabadítás előestéjén, 1945. jan. 17-én. [...]

Fővárosi Gyűjtemény.

Az SDG 1946. évi közgyűlésének jegyzőkönyvében ezeket olvashatjuk dr. Soos Géza jelentésében:

Minden lehetőséggel igyekeztünk végezni lelki missziói munkánkat s az evangélium tanításából folyó fokozott emberbaráti munkánkat üldözött, ún. baloldali magyar testvérek, lengyelek, hollandok stb. külföldiek, valamint zsidó és zsidókeresztyének rejtegetését, mentését. Volt idő, amikor budapesti Központunkban és Menzánkon, szilicei és szárszói táborunkban egyaránt szinte kizárólag rejtett személyek tartózkodtak éjszakánként. Mellette Szövetségünk majdnem minden munkatársa hamarosan csatlakozott a szervezkedő ellenállási mozgalomhoz. Az egyik fontos sejtnek Bognár Istvánnal ketten lettünk az összekötői, és mindkettőnk lakásán, az SDG Központban, internátusokban felváltva bujkáltak fontos emberek s adtak helyet a fontos gyűléseknek. A mai közéletben szerepet játszó vezető emberek közül többen megfordultak üldözöttekként, ill. a földalatti mozgalom tagjaiként helyiségeinkben. Természetesen a Gestapó ügynökei is több alkalommal a „vendégeink" voltak. Ma is előttem van Bognár István komor arca, amikor közölte, hogy éjjel 3-5 között átkutatták az Internátust s főleg utánam érdeklődtek. Ugyanez történt a Központban is hajnali 3-5 között, és másutt is. Amikor Bajcsy Zsilinszky Endrééket összefogdosták – akikkel együtt dolgoztam – akkor minket is börtönre, ill. bitófára szántak. Jelenlegi tisztikarunkban legtöbbet szenvedett Vatay László testvérünk, akit több régi hűséges tagunkkal együtt hetekig kínoztak Gestapó börtönben. Engem Isten több alkalommal csodával határos módon, 4–5 perces időkülönbözetek révén mentett meg a kínzásoktól, talán a haláltól. Bognár

Istvánnal mind szövetségi, mind ellenállási mozgalmi területen a legteljesebb baráti egyetértésben dolgoztunk. Az ő feladata volt az üldözött baloldali vezetőkkel kapcsolatban lenni, az enyém főként katonai és polgári hatóságokkal, sajtóemberekkel, szabotálókkal.

Mikor december elején szükségessé vált, hogy egyikőnk a balkáni főhadiszállásra repüljön, másikunk az arcvonalon menjen át az oroszokhoz, úgy állapodtunk meg, hogy nyelvi ismereteim miatt nekem kell a hosszabb utat választanom. Ő vállalja a rövidebbet, de éppoly kockázatosat. Mikor december 3-án az ellenállási vezetőktől – többek között a jelenlegi köztársasági elnöktől feleségén keresztül – a végső utasításokat megkaptam, s biztos volt, hogy 5-én reggel indulnunk kell, 4-én éjjel a Körtér és a Gellért szálló között órákig sétáltunk Bognár Istvánnal kettesben és megbeszéltük részleteiben, mit csinál ő és mit én a mozgalomért, nemzetünk, egyházunk jövőjéért. Különleges munkáját, néhány tervét csak vázlatosan említette, baloldali munkatársainak nevét biztonsági okokból nem is kérdeztem tőle, s így fel sem tudjuk mérni, mindannyiunk szempontjából mekkora kincseket vitt magával a sírba.

Miután több küldöttséget segítettem átjutni az oroszokhoz, de onnan válasz nem érkezett, az ellenállási mozgalom megbízott, hogy a balkáni főhadiszállásra menjek le és onnan próbáljak egy akciót Budapest megmentésére. Azután külföldi kapcsolataink megerősítésére Svájcba kellett volna jutnom és 3 hét múlva Szegeden jelentkeznem. Bár nem voltam katona, misszióm elvégzése után angolszász hadifogolynak nyilvánítottak és nem juthattam tovább. Már februárban megengedték azonban, hogy a római orosz követségen hazatérési engedélyt kérjek.

Külön is meg kell itt emlékezni Bognár Istvánról, a Szövetség ügyvezető alelnökéről, aki csendes szóval, a dolgok, események jó látásával szólt bele mindig az ügyek menetébe, s akiről még közvetlen munkatársai sem gondolták volna, hogy ő tartja a kapcsolatot a baloldaliak felé. Életének tragikuma, hogy az utolsó órában, amikor a harcok már házuk közvetlen közelében folytak, egy eltévedt golyó áldozatául esett. Később hallottuk róla, hogy Rajk Lászlóval volt kapcsolatban az ellenállásban.

Református Zsinati Levéltár. 24. f. a/6.

Ahogyan a Diákszövetség üdülőtelepei és internátusai az üldözöttek, bujkálni kényszerülők menedékeinek bizonyultak, a német megszállást követően a Kálvin téri Központ is a kevés megbízható helyek közé számít. Feledésbe ment tény, hogy a vezetőség engedélyével menekült lengyel, francia és holland diákok rendszeres tartózkodási helye a Kálvin tér 8.

Az pedig a februári találkozó és a két szárszói konferencia egyenes következménye, hogy 1944 októberében, néhány nappal a Szálasi-féle puccs után itt zajlott le az a tanácskozás, amelyen a két Erdei és még néhányan arról döntöttek, hogy a Magyar Front megbízásából Erdei Ferenc és Erdei Sándor menjen át a tűzvonalon Szegedre, vegye föl a kapcsolatot a Magyar Kommunista Párt embereivel, és a fölszabadult területen kezdje meg a Nemzeti Parasztpárt szervezését. Erdei Sándor így emlékezik erre az eseményre:

A Soli Deo Gloria Kálvin téri házában, annak egyik emeleti szobájában ültünk össze a teendők megbeszélésére. Kovács Imre volt ott és egy Györffy-kollégista. [...] Azonkívül a szigetszentmiklósi Szabó Pál is ott volt, aki a Magyar Front-beli mozgolódásokban Kovács Imre mellett tevékenykedett. Azt hiszem, Kiss Sándor volt, aki a Soli Deo Gloria részéről fogadott ott minket, és a beszélgetésünk alatt odakint őrködött. Megegyeztünk, talán a dátumot is akkor már megállapítottuk, hogy október 22-én elindulunk át a fronton Makóra, Szegedre. Lent az utcán, ott a Kálvin tér és a Baross utca sarkán találkoztunk Darvas Józseffel, akinek csak elmondtuk, hogy mi volt a megegyezésünk, tudott erről előre is, nyilván azért nem volt ő is ott jelen, hogy fölösleges csődületet ne csináljunk.

História. 1983/2. szám.

A balatonszárszói telep

A húszas évek vége még a Szövetség hőskorának számít. Alkalomszerűen jelölik ki az ország egy-egy városában, községében a számukra kezdettől fogva mindig fontosnak tartott konferenciák, népesebb tanácskozások színhelyeit is. Nagy fordulat tehát, s mindenképpen egy új korszak kezdete az állandó szárszói üdülő- és tanácskozóhely megteremtése. 1928. április 14-én vásárolnak itt, először csak egy 2000 öles telket, amolyan nadrágszíj parcellát. Ez gyarapszik azután az időközben eladásra felkínált szomszédos telkek – köztük két balatonparti sáv – megvásárlásával is, a végleges, mintegy 5 kh nagyságú teleppé, s szolgál több mint húsz éven át nemcsak ifjúságmozgalmi, hanem országos érdekű közösségi, politikai ügyeket egészen az ötvenes évekbeli államosításáig.

A létesítés, a gondozás és fenntartás maga is áldozatos és lelkes közösségi

ügy. Már a megvásárlás hónapjában érkeznek a fővárosból a felszerelések is: 119 szalmazsák, kötél, pohár, lepedő, konzervnyitó és minden más, amire csak egy tábornak szüksége lehet. Azonnal megkezdik a fásítást, a parkszerű gyepesítést. A fákat is a hívek veszik, az elültetők nevét egy kis tábla jelzi. Amfiteátrumszerűen építik ki a telek völgyszerű mélyedését.

Alig volt az SDG Mozgalomban kedvesebb és gondozottabb gyermek a fogalommá bálványosodott szárszói üdülőnél – *írja Fónyad.* – Egy egy konferencia sáfár félórája száz meg száz pengő boldog megajánlás igéretét hozza erre az oltárra.

Meg is érdemelte!

Nemcsak azért, mert itt zajlottak le a nagy konferenciai csaták, még csak azért sem, mert a Balaton csodás vize és a veszprém-zalai partok ölelkező hegykoszorújának kialudt vulkánkúpjai megbűvölték a. Alföld fiát, vagy épen azért, mert minden nyáron itt köszöntöttek ránk a külföldi diákok: hollandok, franciák, csehek, németek, osztrákok, néha a mesés India világjáró peregrinusai, és ideküldte minden évben fiát Erdély és a Felvidék is, kimondhatatlan nagy javára a magyar diákságnak –, hanem legfőképen azért, mert egy egész év munkaterve, minden részletében kidolgozva itt született meg a szárszói fák és bokrok alatt tanácskozó bizottságokban és az előadóterem forró vitáiban. Ezeken a nagy haditanácsokon épült ki a Mozgalom országos frontja. [...]

Dr. Fónyad Dezső: Bevezetés a diákmissziós munkába. 23–24. old.

A fenntartás, sőt gazdálkodás, majd a konferenciázás rendjéről Kulifay Albert, a telep háború utáni lelkész vezetője így számol be:

A telepnek mindig volt egy állandó gondnoka, falusi gazdaember, aki a konyhakertet megmunkálta. Így a konferenciázók ellátásának jó részét maga a telep tudta előállítani. Az első évtizedben az újabb földdarabokat ún. öles akcióval szerezték meg. A tagok önkéntes felajánlásként 1-1 négyszögöl föld árát ajánlották és fizették meg. A telep fásítása is jórészt így történt. Egy-egy facsemete megvételével, elültetésével a tagok, támogatók változtatták veteményes- és gyümölcsöskertté. A háborús években a nehéz ellátási viszonyok között sertéstartással, minden konferencián egy-egy disznó levágásával tudtuk a jobb élelmezést biztosítani.

A konferenciák részvételi díja mindig a minimumon mozgott. A Szövetség nem tekintette nyereségforrásnak a konferenciákat. A részvétel lehetőségét azzal is könnyítette, hogy ún. üdülőbélyegekből az év folya-

mán össze lehetett gyűjteni a konferenciázási díjat, s akkor a nyáron csak az útiköltséget kellett hozzátenni.

A Szövetség tisztikarában az üdülőtitkári tisztség mindig megbecsült, kiemelt, nehezebb munkakör volt, mert e titkárnak kellett egész nyáron az elhelyezésről, beszerzésről, ellátásról, a konyhakert rendben tartásáról gondoskodnia. Ezen túlmenően az előadók fogadása, a faluban kényelmesebb körülmények között való elhelyezése is az ő gondja volt.

Az első években sátrakban folyt a konferenciázás, majd három fabarakk épült és a völgyben egy nyitott fa ebédlő-előadó terem. A barakkokban egy alsó és felső priccssoron szalmazsákokon helyezkedtek el a résztvevők, 20-20 egy sorban. A konyhai előkészítő munkákhoz mindig egy bibliakör tagjai voltak egymást felváltva kijelölve. Az étkezések utáni mosogatást mindenki maga végezte. Az előadók körül a lányok végezték el ezt a szolgálatot.

A konferenciát külön rendezte a Szövetség a fiúknak, külön a lányoknak. Közös konferenciát csak a főiskolásoknak tartottak, amikor az elhelyezés, tisztálkodási lehetőségek már megoldást nyertek. 1937-ben az elhasználódott fabarakk helyére két somogyi stílusban tervezett téglaépület került kisebb szobákkal, mosdóhelyiséggel. Ezekben 90 személy fért el. Egy év múlva épült egy kisebb, 2 helyiséges betegház, amelybe azonban csak elvétve kerültek betegek, így ezt jobbára az előadók elhelyezésére lehetett felhasználni.

A normális befogadóképesség így (a sátrak segítségével) 100-150 fő volt, s ugyancsak gondot okozott az 1942-es konferencia 250, illetve a 43-as közel 600 személyének az elhelyezése, élelmezése. Szerencsére a konferenciákon ezek a kérdések igencsak másodrendűek voltak a felvetődő eszmék, életbevágó problémák mellett.

A háború utáni években Veres Péter, akkori honvédelmi miniszter segítségével kapott Szárszó egy katonai fabarakkot, az Ökuménétől pedig egy nagy 50 személyes, és 6 darab négyszemélyes sátrat.

Kézirat.

Néhány jelentősebb konferenciát érdemes felvillantani, köztük elsősorban azokat, amelyek társadalmi, közéleti céljukban az 1942-es és 1943-as nagy seregszemlék előfutárainak tekinthetők, illetve azt példázhatják, hogy az eredendően hitbuzgalmi szándékú és rendeltetésű SDG a magyar nép létkérdéseivel soha nem szűnt meg foglalkozni, és az ilyen irányú tanácskozások, viták számára mindig nyitva volt a szárszói telepe is.

A Szövetség életében is alapvető jelentőségűnek számít az 1928. auguszt-

tus 28–31. között Szárszón megtartott vezetőségi közgyűlés. Ekkor fogadták el a Szövetség Elvi programját. Ugyancsak fontos és jelentős konferencia volt Szárszón 1934. július 3. és 9. között, amelyen előadásokat tartott többek között Móricz Miklós, az író öccse, Pap Béla, Hilscher Rezső, Kerék Mihály, Fülep Lajos és Makkai Sándor püspök. Erről a konferenciáról a következő tudósítást közli a Szövetség lapja:

Hatalmas feliratot terjesztett Szövetségünk balatonszárszói főiskolás konferenciája a magyar református egyház püspökeihez és egyházkerületeihez. A közgyűlés is csatlakozott hozzá. A felirat felszólítja egyházunk vezetőit, hogy az őszi kerületi gyűléseken foglalkozzanak az egyke, általában a magyar föld problémáival és terjesszenek egységes törvényjavaslatot a kormány elé. A kért reformpontok: 1. józanul átgondolt és végrehajtott földbirtokreform, 2. tervszerű telepítés, 3. új örökösödési törvény négyes rendszerben az egyke ellen, 4. új kultúrpolitika, a hungarológiával a középpontban.

Református Diákmozgalom, 1934. szeptember.

Ekkor indul, 1934. szeptember 1-én a Szövetség kéthetenként megjelenő, új elnevezésű lapja, a Magyar Út. *„Cselekedjen az Egyház – a fiatalság felirata a református püspökökhöz és a konventhez" címen teljes terjedelemben közli a Memorandumot.*

(E lapszámnak más szárszói vonatkozása is van. Bejelenti, hogy a Magyar Út *minden 50., illetve 100. előfizetője, aki az évi 6 pengőt egy összegben beküldi, egy, illetve két hétig ingyen nyaralhat Balatonszárszón. Ez a terjesztési mód s nyomában a nyaralási lehetőség éled újjá 1942-ben a Magyar Élet Kiadó kiadványainak terjesztése érdekében, amikor a Kabay Márton Kör révén szorosabbá válik a kiadó és az SDG kapcsolata. Ez az új formula így hangzik:* „Aki legalább 10 könyvbarátot szerez, a nyár folyamán az SDG bármely egyhetes konferenciáján – Balatonszárszón vagy Szilicén – díjtalanul vehet részt; az oda-visszautazás költségeit is fedezzük.")

1935-ben és 1936-ban rendezik meg Szárszón az úgynevezett Magyar Út *társasnapokat. A lap már jó előre felhívja a figyelmet rá: 1935.* „augusztus 17–20-án Balatonszárszón az üdüléssel egybekötött konferencián a magyar élet legsúlyosabb kérdései kerülnek szőnyegre. Részletes programot a következő számban hozunk. Addig is iktassa programjába, készüljön erre a baráti találkozóra."

A program:

18., vasárnap: Bajcsy-Zsilinszky Endre főszerkesztő: A magyarság középeurópai helyzete. Hozzászóló: Gál István, az Apolló főszerkesztője.

19., hétfő: dr. Matolcsy Mátyás országgyűlési képviselő: Átrendezett magyar föld. Hozzászóló: Kovács Imre közgazdász.

délután: Féja Géza: Népies szellem a magyar művészetben. Hozzászóló: Nagy Tibor tanárjelölt.

20., kedd: Cs. Szabó László író: A szellemi élet magyar útja. Hozzászóló: Bóka László egyetemi gyakornok.

A következő évben, 1936. augusztus 14–17-ig tartják meg Szárszón az újabb Magyar Út *társasnapokat. Ekkor voltak jelen és tanácskoztak egymás között is a marxista fiatalok: Donáth Ferenc, Fehér Lajos, Újhelyi Szilárd, Zöld Sándor és társaik.*

Az ez évi program:

Gulyás Gábor: A tőke a magyarság szolgálatában
Kovács Imre: A föld a magyarság szolgálatában
dr. Fónyad Dezső: A magyarság Európában
dr. Makkai Sándor: Nemzeti kultúránk alapvonalai
Féja Géza: Nemzeti kultúránk az európai kultúrában

Társadalmi, politikai érdeme szerint egy Falukonferencia elnevezésű tanácskozás emelkedik ki az 1938. augusztusi szárszói rendezvények közül. Emlékezetessé teszi az is, hogy Erdei Ferenc tudósított róla a Magyar Út*-ban. Ez az írás jó bizonyság arra, mily jelentősen hatottak az írókra, tudósokra az ilyen konferenciák, tanácskozások.*

„FALUVEZETŐK" BALATONSZÁRSZÓN

ÍRTA: ERDEI FERENC

Azt hittem, hogy nagyon jól ismerem már a magyar falut. Tudom parasztjainak fojtogató gazdasági nyomorúságát és érzem társadalmi sorsuk tikkasztó kietlenségét, s ismerem a faiura szakadt, vagy falun nőtt polgárfélék világát. Azt is hittem, hogy ismerem a mostanában falvaink felé hajló érdeklődést és benne élvén tudom a magyar paraszt fölemeléséért küzdők minden erejét és szándékát.

Balatonszárszó után be kell vallanom, hogy nagyon keveset tudtam és reménykedésemet nagyon kevés biztató jelre alapítottam. A balatonszárszói konferencián különös új vonással gazdagodott számomra a magyar falu és új reménységekkel és új szomorúságokkal töltött el a parasztságért lelkesedők nem paraszt serege.

Az egyszerre üdítő és lehangoló kis balatoni üdülőhelyen százhúszfőnyi sereg gyűlt egybe a faluvezetők konferenciájára. Végeredményben nem a faluvezetők gyűltek egybe – pedig nekik is nagyon jó lett volna – hanem azok sereglettek össze, akik mozdulni tudtak a magyar falvak tehetetlen aléltságából. Azok siettek Szárszóra, akiknek nem jól van úgy a magyar falu, ahogy van, és azt remélték titkon, vagy nyilván, hogy itt a kezükbe kapnak egy-egy gyönge eszközt, amivel munkálhatják a fejlődést, vagy legalábbis a reménységet vihetik haza a szívükben, hogy van bizodalom a változásra. A tábor fele falusi parasztlegény volt. Dunántúliak, tiszahátiak, erdélyiek, tiszántúliak, duna-tiszaköziek, szóval szerte az egész régi Magyarország területéről mindenünnen jöttek a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek tagjai közül. A konferencia másik fele még mindig nem volt tisztán értelmiségi fiatalság. Iparosok, kereskedők voltak néhányan, s csak a kisebbik rész volt főiskolás vagy már végzett pap, tanár, tanító, orvos, leginkább a Soli Deo Gloria Szövetség tagjai. Lányok is voltak, de köztük már nem voltak parasztok, sőt köztük akadtak olyanok, kik nagyon is értetlenül álltak az egész parasztbarátkozással szemben.

Amit eddig nem tudtam a magyar falvakról, azt itt zempléni, somogyi, vasi és pestmegyei legények tanították meg velem. Úgy jelentek meg előttem, mint ahogy eddig is ismertem a falusi legényeket. Napégetett nehézmozgású emberek, kicsit riadtak és tanácstalanok, amikor nem parasztok közé elegyednek, annál inkább minél jobban akarják őket megbecsülni és befogadni. Csizmában, hosszúszárú feketecipőben és kitérjedt keshedt ruhákban jöttek, csak a bicikli, meg a hátizsák, meg a fürdésre való fekete nadrág volt a civilizált darab rajtuk. De amikor megszólaltak fölpezsdült bennem a vér, hogy már ezek sem jámbor falusi parasztok: lázadók, türelmetlenek, nem akarnak parasztok lenni, hanem emberek, szóval olyanok, mint amilyeneknek én eddig csak a mezővárosi parasztokat ismertem. Úgy szólt belőlük a megrekesztett életvágy, mint a legszebb és a legkeservesebb zsoltár. A viták során azután kiderült minden. Elmondták, hogy ők milyennek látják a falujokat és megrémítették a konferencia egy-egy nem paraszt tagját beszédök ridegségével és problémáik különösségével. Szóltak aztán a viseletről. Fojtott szenvedéllyel vallották be, hogy ők úgy érzik, hogy őket megilleti a „sárga cipő és a vasalt nadrág". Ezt a vallomást azonban csak akkor tették, amikor előtte már a csizma megbecsülé-

sét követelték és biztatást is kaptak a többiek részéről. Vallomásuk megzavarta a konferenciát. A parasztokért őszintén lelkesedők nem tudták mikor cselekszenek jobban, akkor-e, ha a csizma megbecsülésére biztatják ők is a parasztokat, vagy akkor, ha elismerik a „sárgacipő" jogát. Én úgy éreztem, hogy amennyire kívántak menekedni a csizmától a parasztok, olyan fájdalmas volt a lemondás róla azoknak a nem parasztoknak, akik nem viselik.

Két nagy vitatárgy volt. Az egyik a nemzetiség, nép, faj kérdése, a másik a parasztság ügye.

A fajkérdésben mi „fajmagyar" parasztok lemaradtunk. Megilletődve láttuk és hallgattuk, hogy milyen tűz fűti és hevíti a konferenciát, amikor a magyarság fönnmaradásának és virágzásának a kérdéséről van szó. Mi ebben nem tudunk teljes lélekkel részt venni. Nekünk emberi és társadalmi gondjaink annyival erősebbek és fojtóbbak, hogy a faji-népi-nemzeti hevülésnek csak akkor tudjuk értelmét érezni, ha az a nemzet keretei között teljes emberi egyenrangúságot, szabadságot és megbecsültetést jelent. Innen támadtak vitáink. Elfogadtuk a nép értékét és érvényességét, hiszen mi tudjuk legjobban, hogy minden kultúra csak faji kultúra lehet, de nem vallhatunk másképen, minthogy a népközösség másik értékét csak politikának tudjuk felfogni: lelkesedünk akkor, ha ez avval a hevülettel is *[jár]*, hogy minden magyar egyforma emberi megbecsültetése és életlehetőségét követeli.

De tanultunk. Megtanultuk, hogy parasztokon és munkásokon kívül mindenkit csak a népsors gondjai tudnak igazi lelkesedésbe vinni, tehát mindezeknek a csoportoknak a politikai ereje egyedül a népi eszmével támasztható föl. Megilletődve láttuk ezt, és avval az örömmel, hogy itt nagyon is jó mederben duzzad ez a folyam. Nem volt itt antiszemitizmus és antigermán düh, hanem olyan értelmű fajvédelem, amely csak másfajta fajvédelem dühös elfogultsága előtt tűnhet föl embertelennek és oktalannak.

A másik nagy kérdés, a parasztság ügye legalább ennyire fölgerjesztette az elméket. A vita e tekintetben egyértelmű megállapításokra vezetett. A parasztság embertelen elhagyatottságban és nyomorúságban él, tehát segítség kell, és pedig minél gyorsabban. Az eltérés ott kezdődött, amikor a segítés módjáról esett szó. Csudálatosan a parasztok voltak azok, akik az irgalmas samaritánus példáját alkalmazták, mondván: a parasztság képtelen segíteni magán, tehát jöjjenek az irgalmas értelmiségiek és emeljék föl a parasztságot. „Értelmiségieknek" kellett fölállani és elmondani, hogy irgalom és leereszkedés nem segít itten, hanem az emlegetett két réteg szolidaritása mellett a parasztság saját erőfeszítése és fölfeletörése

is elengedhetetlen föltétele a fölszabadulásnak. Egyezség itt nem jött létre, de a bizakodás mindenkiben erősödött.

[...] Ha csak annyi ilyen ember volna is Magyarországon, amennyi a konferencián jelen volt, már akkor sem kellene végső kétségbeesésről beszélni. De én tudom, hogy vannak még: köszönet a konferenciának, hogy ennyit is összegyűjtött belőlük.

Magyar Út, 1938. szeptember 1.

Az 1934–1938 közötti konferenciák témái, s részben előadói láttán joggal juthatunk arra a következtetésre, hogy ezeken már érezhető az 1930-as évek legjelentősebb politikai mozgalmának, a Márciusi Frontnak és a diákszövetségnek a kapcsolata. Az 1940-es évek konferenciáin a háború alatt tájékozódni akaró, a baloldallal kapcsolatban álló és vitázó fiatalság véleményeiről és a háború utáni elképzeléseiről, készülődéséről van szó.

Ebből a korszakból először Veres Péter neve érdemel említést. Az 1941. július 27–30-i, már a Kabay Kör által szervezett úgynevezett végzett konferencián tartott beszéde korszaknyitónak is tekinthető. Közvetlenül a magyar hadbalépés után hangzott el, az ismeretlen jövőbe indulás időszakában.

Az előadással kapcsolatban szólni kell még a címéről. Szó sincs arról, hogy Veres Péter magyarkodni akart volna, és ezért használta a „ha magyar" fogalmat. Ez olyan korabeli szóhasználat volt, amelynek jegyében akár a legmerészebb gondolatokat is el lehetett mondani. Itt, a szárszói előadásban, a háborúkezdéskor, a német világ ellentétéül külön hangsúlya is volt a „magyar" jelzőnek.

VERES PÉTER:

MIT TESZ, HELYESEBBEN MIT TEHET AZ EMBER, HA MAGYAR

Sajnos, a döntő nagy dolgokban most keveset. Az új világháború megakasztott mindent, s hogy mi lesz a vége, mit tehetünk majd még a nagyobb bajok között, azt senki se tudja.

Gazdaságilag nagyon keveset. „Élettere" vagyunk nálunknál nagyobb hatalmaknak s egyebet alig tehetünk, mint körmeinkkel igyekszünk megkapaszkodni földünkön. A földünkön, amely egyelőre még nem a miénk, nem a népé s hogy azzá legyen, az a legnagyobb belpolitikai kérdésünk. De belpolitika nincs külpolitika nélkül, a földreform és a magyar élet át-

szervezése a jelen pillanatban nem lehetséges. Nem lehetséges, mert a külső és belső hatalmak nem engedik meg a mai élelmiszerhiányos világban a *„termelés egyensúlyának a megzavarását"*. De nem engedik azt a népmozgalmat sem megszervezni, amely elemi erővel követelhetné és kiharcolhatná a földreformot.

De még ha engednék is, ilyenkor nem lehet építő célokra pártot szervezni. A tömegek a háborús messzianizmus lázában égnek, az egyik az egyik oldal, a másik a másik oldal győzelmétől várja megváltását. Hogy szervező munkával, ténylegesen magyar, de mindennapi célokra össze lehetne őket hozni és együtt lehetne tartani – az teljes lehetetlenség. A tömegen az a jelszó uralkodik, ha saját dolgainkról van szó, hogy „majd a háború után", és mert egyelőre senki se látja a háború végét, se azt, hogy mikor lesz, se azt, hogy milyen lesz, így bizony nem lehet embereket kapni a közösségi munkára és nem is lehet megpróbálni, hogy mit tesz hát az ember, ha magyar.

Így állunk társadalmi, gazdasági és politikai téren. De nem állunk jobban a lelkiekben sem. Az a nemes nacionalizmus, amelyet a magyar írók, gondolkodók s a legjava magyar értelmiség hirdet és gyakorol, s amelyet én, a szocialista is vállalok, ilyenkor háttérbe szorul s a helyét átveszi a hangos hazafiság, a vak gyűlölködés, még csak nem is fajszeretetből fakadó sovinizmus, hanem az alpári, üzletes és szószátyár álnacionalizmus. A nemes nacionalizmus és a lassan fejlődő magyar öntudat, amelyet a békés munka fejleszt, ilyenkor visszavonul s még jó, ha el nem sorvad. Láttuk ezt az első világháború alkalmával is. A szószátyár, „megállj, megállj kutya Szerbiá"-s műnacionalizmus 1918-ra elfüstölgött s utána nem maradt semmi, csak hamu, hamu, amit elfújt a szél s alatta egy kevés üszök, amelyből idegenek csiholták ki az új tüzeket. Az új tüzeket, amelyeket aztán ők állottak körül, s végén ott álltunk, hogy függetlenségünk első húsz esztendejében olyan veszedelmes, mert nehezen felismerhető, idegen megszállás alá kerültünk, mint még soha, és ha néhány éber írónk, tudósunk és zeneszerzőnk nincs, akik kitagadottságuk és üldözöttségük ellenére sem tágítottak, hanem ébresztettek és ébresztenek, ma már csak hinnénk, hogy magyarok vagyunk, de erre semmi bizonyítékunk nem volna, mert elvesztettük volna a kapcsolatot a történelmi magyarsággal is, de a magyar néplélekkel is. A fajmagyar dzsentri és a bankettparasztok a példái, hogyan veszítik el a magyarok saját formájukat. [...]

Befejezésül még ennyit: Az egyes ember számára hát nincsenek lehetetlen helyzetek. Egy nép a maga egészében lehet tehetetlen a külső erőkkel szemben, de egyes emberein, legjava emberein keresztül mégis ura lehet a sorsának. Nem úgy, hogy a lehetetlen kísérletében felőrli magát, hanem úgy, hogy megkeresi az egészséges alkalmazkodás formáit s miközben

kívül hajlik, belül keményedik. Ezt csinálták mindig a kicsi és leigázott népek, amelyekben még volt életerő és akarat. Ezt csinálta maga a magyarság a parasztjaiban és íróiban. *Így tartotta meg a parasztság a magyar jelleget s így őrizték meg íróink a magyar szellemet.*

Az egyes ember számára hát a pozitív feladat: különbnek lenni. *Különbnek lenni,* hogy az egyéni példa vonzza és magához ragadja, mint a mágnes a közösség legjobbjait. Mert végül is ebből, ha eljön az ideje, történelem lesz. Nincsenek örökkétartó állapotok. A túlzott, egészségtelenül felfokozott szólamokra és lelki injekciókra épült hatalmak holtbizonyosan meggyengülnek vagy összeomlanak. A valóságos magyar erőnek, a tízmilliós magyarnak Közép-európában éppúgy megvan a helye, mint a többi kis népnek, csehnek, szerbnek, románnak, szlováknak, horvátnak.

Lehet, hogy ez hamar jön, lehet, hogy soká. Nem tudjuk. De ki kell várni. És a kivárásban a legjobbakra hárul a feladat: fenntartani, megőrizni a magyar jelleget: észjárást, ízlést, magatartást, becsületet, művészetet, irodalmat és főleg és *mindenekfelett: a népi erőt.* Ezért aztán a legjobbak számára a *különbnek lenni* nem azt jelenti, hogy visszahúzódva a közösség bajaitól mosom kezeimet, hanem jelen lenni, résztvenni és harcolni, ha kell, ott és úgy, ahol és ahogy lehet a dolgozó magyar nép érdekeiért. Hogy ebben a harcban a legelső feladat: csak annyit elfogadni a közösségtől, ami az átlag dolgozónak jár, az magától értetődő, de ez sem elég. Segíteni kell őket mindenkor és mindenhol a kenyérharcban, mert a nemzet fennmaradása az egészséges és jóltáplált dolgozók számától és öntudatától, szabad magyar gondolkozásától függ.

Ebből következik aztán a negatív feladat is. Tagadni mindent, ami népellenes, ami magyarellenes. Tagadni, és nem csak *az irodalomban, zenében és művészetben, mint eddig, hanem a társadalmi, sőt politikai életben is.* A különb magyar nem szolgálhat olyan embereket, csoportokat, intézményeket, melyek népellenesek. Hogy ezt nem tudja mindig elbírálni? Erre csak annyit, hogy azokhoz nem beszélek. Azoknak vagy tanulni kell még, megismerni a világ és a magyarság dolgait, vagy pedig reménytelen emberek, akik nem születtek szabadságra. Az igazi ember tanul, lát és cselekszik, s ilyen a magyarok közt is akad. Hozzájuk szóltam.

Református Diákmozgalom, 1941. szeptember.

S hogy ez a szárszói tartózkodás milyen nyomot hagyott Veres Péterben? Idézzük fel ugyancsak a Református Diákmozgalom*ban erről valló írását. A címből kitetszően az idézett sorok csupán részei egy, a* Tiszántúl

1941. december 7-i számában megjelent cikknek. Mindenesetre beleillik ebbe a fejezetbe, amely a szárszói telep lényegét, s benne a táborozások, tanácskozások légkörét igyekszik a jövő nemzedék számára felvillantani és megőrizni.

VERES PÉTER
ÍRJA AZ SDG KONFERENCIÁRÓL DIÁKOK ÉS PARASZTOK CÍMŰ CIKKÉBEN:

Az utóbbi években sokszor és sok helyen találkoztam az értelmiségi ifjúság különböző csoportjaival. Mindenütt kedves hangulat, tiszta testvéri érzés fogadott. De a legkedvesebb és legfelejthetetlenebb élményem mégis a Soli Deo Gloria Szövetség tavaly nyári balatonszárszói találkozója volt. Nem a konferencia volt meglepetés, nem az előadások és hozzászólások voltak kivételesek, hanem az a felszabadult testvéri érzés volt új és szokatlan, ami ezeket a fiúkat és leányokat egyformán áthatotta.

Ének, nóta, játék és tanulás váltogatták egymást. Valóságos szellemi fürdő volt ez a néhány nap, s a hatása meg is látszott mindnyájunkon. A gyerekek megszépültek, szinte átszellemültek a vidám és szabad testvériségben. Semmi kimértség, semmi úri modoroskodás, semmi szolgai alázatosság, semmi rúzs az ajkakon, semmi festék az arcokon: úgy éltek és úgy viselkedtek, *mint a szellem és a jóság katonái.* Még azt sem tartották számon, hogy kinek micsoda otthon az apja: pap-e vagy polgármester, esetleg csak paraszt. Íme, gondoltam, ilyennek kellene már az egész magyar fiatalságnak lenni, és végül ilyen emberekből kellene a magyar népnek állni. Ezeknek nincs szükségük külső szépítésre, mesterkélt „eleganciá"-ra: ezek mernek és tudnak azok lenni, amik: emberek, vidám és egészséges fiatal emberek. Egyetlen tekintély előttük a tudás és a becsület és erre mindnyájan törekednek is. És mert *megilletődtek már a* szellemtől, az irodalomtól és a gondolattól, ez a megilletődöttség kiül az arcukra is. Az a belső izgalom, amit a gondolattal és a művészettel való találkozás okozott: kedvessé, boldoggá, csillogó szemű emberigéretté emeli mindegyiküket.

Elhagyták az otthoni úri-polgári szokásokat, egyszerűen étkeztek és a közös szolgálatot örömmel teljesítették. Az ősi magyar népdalokat már jobban tudták, mint én. Mesterük, Balla Péter felbecsülhetetlen értékű munkát végzett köztük. Ezeket az ifjú lelkeket jó irányba indította: a népköltészeten, népzenén és a magyar irodalmon át a nép felé.

De nemcsak az egyszerű öltözködés és a testvéries magatartás volt nekem nagy élmény, hanem az is, hogy ez a párszáz fiatal gyerek igazán *színmagyar tömeg* volt. A református értelmiségiek és a református parasztok majdnem száz százalékban színmagyarok s ha valahol tömegben összekerülnek, szinte magunk előtt látjuk a fajtát. Ahogyan a kissé magasabb előadói dobogóról végignéztem a nagy többségben barna és fekete fejeken és a jórészt sötét szemöldökök alatt csillogó kökénybarna, mélysárga, acélkék és fekete szemeken, nem tudtam megállani, hogy meg ne jegyezzem: – Lám, ha így felülről nézlek benneteket, mennyire hasonlítotok a mieinkhez, a parasztok gyermekeihez. És csakugyan, ezekről a fiatal arcokról még hiányoztak a parancsolás, a köntörfalazás és a képmutatás merevítő vonásai. Nem volt rajtuk semmi különös elfinomodottság, nem látszottak még a zavaros idegélet nyomai sem. Nem voltak zajoskodók, mérges vitatkozók, furfangos vagy szolgalelkű törtetők. Mondom: színmagyarok voltak s nem kellett egymástól félniök, hogy, jaj, meg találok sérteni valakit, ha azt mondja a nyelvem, amit a szívem diktál. S ez a szív nem diktált semmi rosszat még.

Református Diákmozgalom, 1942. január.

Az SDG Kabay Márton Köre

HAVAS-OHATI NAGY-SEBESTYÉN:

A 43-AS SZÁRSZÓI TALÁLKOZÓ ELŐZMÉNYEIHEZ

[Az SDG] korok és nemek szerint különböző tagozatokba szerveződött. A diplomások – ha tagok maradtak – „szeniorok" lettek. Akik viszont nem kerültek a középiskola után egyetemre, általában kikoptak a szövetségből. Közülük a harmincas évek végén akadt jó néhány, aki más kollektívát nem talált, közösség nélkül viszont nem tudott meglenni. Ők azután megalakították – szemben a többi tagozattal, csak a központban – a végzettek laza keretű mozgalmát. Öt-hat összejövetelnél azonban nemigen jutottak tovább. A találkozókból kinőtt egy kisebb, kezdetben hathét fiúból álló baráti társaság, amely a különböző műsoros összejöveteleknél tartalmasabb szellemi eledelre vágyott. S alig egy-két éven belül ebből országos mozgolódás támadt.

A Rákóczi-szabadságharc vérbe fojtott előzményeként robbant ki 1697-ben a hegyaljai felkelés. Egyik vezetőjét, Kabay Márton református prédikátort, Esze Tamás alvezérét és tábori papját Tokaji Ferenccel együtt Ausztriába hurcolták s börtönbe vetették. Kabay a húsz évi szenvedés alatt sem tört meg: fogságban érte a halál.

Amikor nevét felvettük, tudatosan vállaltuk örökségét: azonosulását a nincstelenekkel, németellenességét, a harcot. Ez a formális megalakulás 1940 júliusában történt. [...]

Eddig külön-külön élményvilágunk összegeződött, szellemi tudatosodásunk hallatlanul meggyorsult. Csak pár éve történt a szárszói tragédia, József Attila fiús alakja szinte élő valóság volt közöttünk, versei mindennapjainkhoz tartoztak. Cserépfalvi homokszínű, piroscímkés sorozata, a *Magyarország Felfedezése* egyéni magyarságélményünket emelte tudományos szintre. Könyvtári búvárkodásunk, olvasmánynaplónk egyszeriben társadalmi értelmet nyert: beszámoltunk róla, megvitattuk. Szociológia és irodalom témái keveredtek este kezdődő és többnyire hajnalban végződő vitáinkban. [...]

Társadalmi és szellemi élményeink ekkor már bennünket is cselekvésre ösztönöztek. Irodalmi estek szervezésével, népi játékok, színdarabok tanulásával és betanításával kezdtük. Muharay Elemér volt a tanárunk, a táncokat Molnár István lábáról lestük el. Tíz vándorkönyvtárat szedtünk össze, indítottunk útnak; ez már a megismert igazság továbbadásának elemi vágyát tükrözte. Kijártunk Fótra és a Buda környéki falvakba, az egyre hangosabb Volksbund szorításában megrebbent magyarok szellemi erősítésére. (Akkor már tudtuk, Münchenben elkészült egy térkép, amely a Dunántúlt is a német birodalom részeként tüntette fel.) Feketehalom magára hagyott tanyáin a summásvilággal ismerkedtünk, báboztunk, népdaloztunk, parasztfiú barátokat szereztünk. Ma már jámbor „népmentésnek" tűnhet, de akkor, a házicseléd-tartás feudális rendszerében nem volt hiábavaló a falusi cselédlányok vasárnaponkénti összegyűjtése. Budapestre kiterjedő mozgalomról álmodoztunk, de végül is csak 60–80 budai cselédlány közös foglalkozását szerveztük meg: írni-olvasni tanultunk, népdaloztunk, színielőadásra készültünk velük.

Felvettük az érintkezést munkás-szervezetekkel, a Táj- és Népkutató Intézettel, a Györffy-kollégiummal, egy katolikus ifjúsági egyesülettel, népfőiskolásokkal. Meglátogattuk Móricz Zsigmondot, Szabó Dezsőt, Somogyi Imrét, Veres Pétert. Szellemi útkeresésünkben legnagyobb hatásúnak a népi írók bizonyultak. [...]

Szabad óráinkat szívesen töltöttük *[Püski Sándor]* Szerb utcai kis boltjában; nekünk az irodalmi kávéházat pótolta. Sinka itt, a pult előtt mondta el új versét. Tersánszky szokott kajánkodásával lépett be: botja fogóján

felhajtotta a rézkislány szoknyáját. A népesedésről vitáztunk, a folklórról, Szekfű és Mályusz történelmi szemléletéről... A galérián bőgött a legifjabb Püski-csemete.

Itt-ott besegítettünk a csomagolásba, számlaírásba, hirdetés fogalmazásába, aztán meg is állapodtunk Püskivel. Mi felhasználjuk az *SDG* országos szervezetét a könyvterjesztésre, a forgalomból pedig 10 százalék a köré. Kaptunk a szövetségben egy ablaktalan szobát; ide mennyezetig érő polcokat csináltattunk, csomgoltunk, postára cipekedtünk, számlát írtunk, könyveltünk. Így gyűlt össze a tíz vándorkönyvtár fedezete, pénz a postánkra, saját konferenciáinkra, népfőiskola-támogatásra. Este nyolckor kezdődhetett itt a munka (munkahelyeinken osztott munkaidőben dolgoztunk akkoriban), ha összejövetelünk is volt, akkor tízkor-tizenegykor. [...]

Valóság, 1973/8. szám.

Az 1942-es év a Kabay Kör mindenképpen legeredményesebb éve. Része van ebben annak is, hogy a derékhad még itthon van, a katonai behívások még nem csaptak le a többségükre. Az eredményesség bizonyítékául közöljük a májusi, júniusi és júliusi Körlevelek *egy-egy rövid tudósítását.*

Május:

Székesfehérváron kb. 500 főnyi közönség élvezte május 3-án délután a Kabay Márton Körnek a helybeli SDG-nek segítségével és Veres Péter, Nagy István, Sinka István, Darvas József közreműködésével rendezett irodalmi ünnepélyét. A siker teljes volt, a nagy magyar irodalom találkozott a közönség lelkével és a testvéri találkozó melege átjárta a szíveket.

„Népi írók városunkban" címmel a székesfehérvári Friss Újság *így ad hírt az eseményről:*

Az SDG Szövetség irodalmi estet tartott Székesfehérváron. A Vörösmarty Irodalmi Kör helyiségében. Az SDG Kar népdalokkal vezette be a műsort, Sinka István verseket mondott el. Verseket mondtak József Attilától és Sértő Kálmántól. A helyi zenekar Kodály Háry Jánosát játszotta, Nagy István novelláját olvasta fel. Darvas József Hűség a néphez címen előadást tartott, Veres Péter filozófiai értekezését olvasta fel Parasztság, magyarság címmel.

Friss Újság, 1942. május 4.

Június: Somogyi Imre „Kertmagyarország felé" című könyvének ismertetésében a Körlevél *egy új fajta kezdeményezésről is hírt ad:*

Első kiadványunk a Népballada est volt: iránytű a zavaros műsorkáoszban *[Székely György, később nagyhírű színházi szakember munkája]* az értékes, magyar tartalmú ünnepélyek rendezéséhez. A második könyv, amelynek létrejötténél a Kabay Márton Kör bábáskodott, Somogyi Imre könyve. Szerzőt és kiadót *[Püski Sándort]*, kedves ismerőseinket, mi hoztuk össze, s még szánkban a kézirat-tisztázás és első korrektúra izgalmának kellemes íze: éreztük komoly mű hever kezeink között.

Július:

Beszélő számok: Munkács SDG-sei 3200 pengős forgalmat csináltak a könyvnapra kiállított sátrukban. Huszt, Debrecen, Szeged, Budapest 1000 pengőn felüli értékben adott el könyvet. Ungvár, Kassa, Csurgó, Újpest szintén szép sikert ért el a könyvnapi SDG-s sátorral. [...]

A könyvnap előtti héten a Magyar Élet-tel karöltve minden éjjel 2–3-ig dolgoztunk a Központ könyvraktárnak kinevezett nagytermében. Megérte: több mint 500 pengő haszon erősíti meg a pénzhiánnyal küzdő végzett-munkát.

A Szövetség diáklapja szinte mámorosan ír a könyvnapi sátrak eredményességéről.

Csodálatos [...] A munkácsi SDG-sek a június első három napján tartott könyvnapon 3200 pengő értékben adtak el könyvet [...] Az előzményeket kérded? Tavaly állította az első SDG-s sátrat az iratterjesztésünket végző Kabay Márton Kör s ennek sikere adta meg az idei nagy vállalkozásra az indíttatást. [...] Mert az SDG-s sátrakban nem akármilyen könyvterjesztés folyik... Ha valaki „van-e valami jó könyvük?" kérdéssel jött, nem azt ajánlották neki, amin a legtöbb haszon van, hanem, amiből a vevőnek a legtöbb haszna lett. [...] Megértettük az idők szavát. A balatonszárszói Testvériség konferencia is e gondolat jegyében „Ifjúság az új magyar szellemért" kezdődött június 29-én.

Az Erdélyi Néplap *tartalmi ismertetést ad a június 8-án este a Református Otthon Teleki utcai dísztermében megtartott irodalmi estről.*

[...] Rátz József tanító nyitotta meg. Veres Péter hangoztatta: a népi írók sem eszközök, sem bunkók nem hajlandók lenni, ezért érvényesülnek

csak nehezen. Ma nincs az országban párt, amely hátsó gondolat nélkül vállalná a magyar népet, s annak dolgozó rétegét. A népi írókat viszont elsősorban az emberiség sorsa, s abban elsősorban a magyar nép sorsa érdekli a legközelebbről. Nem osztálycsoportot akarnak teremteni, hanem olyan egybeolvadást a magyarok között, amilyen a finneknél például már száz éve végbement. [...] A Református Leánygimnázium növendékei néhány néptáncot adtak elő, közülük sok volt a bihari. Nagy István írásának éle a kizárólagosan szórakoztató célú irodalom ellen irányult. [...] A szünetben a közönség valósággal megrohanta az írókat, hogy tőlük könyvet vásároljon és aláírást kérjen. [...] Az írók kedden Marosvásárhelyre utaztak.

Erdélyi Néplap, 1942. június 10.

Itt járt Somogyi Imre is egy márciusi irodalmi rendezvényen. Az ő fellépéséről a Nagyvárad *tudósít:*

[...] A Református Kultúrház dísztermében a hétfői irodalmi estet követően Somogyi Imre, a Nagyváradra érkezett népi írók egyike tartott előadást. Főként diákok voltak a hallgatói. A népi irodalom célja főként nemzetmegtartó erejében rejlik, – mondotta. Vázolta a falvak lakosságának életét, éles társadalmi rétegződését, s reámutatott ennek az elkülönülésnek súlyos hibáira. Ezután, mint Kertmagyarország című könyvében is kifejtette, Magyarország gazdasági jövője kertészetében, gyümölcs-, paprika- és más, vitaminokat tartalmazó terményeiben van. A fagy elleni védekezés lehetőségeit ismertette.

Nagyvárad, 1942. június 11.

Szemmel látható, hogy a februári konferencia óta egyre erősödött a Kör kapcsolata az írókkal. Sem a könyvek árusítása, sem az irodalmi estek sora nem üzleti vállalkozás itt, hanem egy egyre szélesebb mederben kibontakozó mozgalom lehetséges cselekvése eszméi megismertetésére és hívek toborzására. A könyvkiadó Püski is elsősorban a népi gondolat hive és szolgálója, az eszméhez, az ügyhöz való elkötelezettsége sokszorozza meg kiadói erejét és bátorságát. A februári konferenciát követően lépett új fázisba a vele való kapcsolat is, mert előbb Borvető Béla, majd Juhász Sándor és a Kabay Kört segítő végzett mozgalmi lányok közül Kulinyi Erzsébet és Rácz Irén a Püski cég munkatársai, illetve alkalmazottai let-

tek. Általuk pedig a diákszövetség egész hálózata s benne a Kör által szervezett végzett mozgalom, úgyszintén a szárszói táborozások is a Magyar Élet kiadó könyvbarát szervezésének a jelentős helyeivé és alkalmaivá válhattak.

A februári konferencia fejleménye a Györffy-kollégiummal való közös cselekvés kialakulása is. A Kör, a kiadó és a kollégium egyik első együttes vállalkozása a Magyar Élet kiadó Népi Irodalmi Estje 1942. június 3-án a Nemzeti Sportcsarnokban. Itt is Darvas, Nagy István, Veres Péter és Sinka az előadók, s mellettük ott van az SDG részéről a nagykar műsora, Balla Péter vezénylésével, s a Györffysták 46 tagú csoportjának fellépte (Bíró Máté balladáját jelenitik meg), hogy aztán valamennyi itt említett rendezvény beletorkolljon az 1942-es szárszói tanácskozásba, amelyet mintegy megszakitatlan láncként kötöttek össze a februári találkozóval, ebben a folyamatban az első jelentős egybeállással.

Népfőiskola: a tanulni és kiemelkedni vágyó parasztfiatalság a népfőiskolákban tűnhetett fel elsősorban. Mozgalmi célból is itt lehetett a leginkább közelférkőzni hozzájuk. Szinte jelképes, hogy az első nyilvános rendezvényt is a veszprémi népfőiskola javára rendezi a Kör 1941. március 2-án a Zeneakadémia kistermében. Balla Péter itt hegedűművészként segit, de itt találjuk rendezőként Muharayt és tánctanitóként a később ugyancsak nagyhirűvé vált Molnár Istvánt.

Az ünnepélyről önérzettel szóló Körlevél *hetykén tudatos társadalmi szemléletet is kifejez: „Zeneakadémiai ünnepélyünkön püspökök voltak a védnökök, s a bevezetőt egy 20 éves parasztfiú mondotta."*

A két szárszói tanácskozás között pedig ott van a háromnapos (1942. december 6–7–8.) népfőiskolai vezetői és nevelői konferencia az SDG nagytermében, a februári találkozó színhelyén. A meghivó körlevél szerint ez közös rendezvény volt a Györffy-kollégiummal és a Magyar Élet kiadóval. A jelentkezéseket a Kör adminisztrálta és szervező házigazda is volt.

Szárszó — 1942

Előadások

Szigorúan véve Nagy Istvánnak ezt az írását tekinthetjük az egyetlen hitelesen fennmaradt előadásnak. Mellette, némi bizonytalansággal, Darvas „Hűség a néphez" című, ebben az időben több helyen is elmondott beszédéről tételezhető fel – akár ebben a formájában is, ahogyan a Magyar Élet *folyóirat közreadta –, hogy elhangzott Szárszón. A két beszédet követő Németh László-i visszaemlékezés, noha csupán utal az író előadásaira, mégis sokatmondó azok feltételezett tartalmára nézve.*

AZ IFJUSÁG AZ UJ MAGYAR SZELLEMÉRT!

TESTVÉRISÉG KONFERENCIA

Balatonszárszón 1942 junius 29-tól julius 6-ig.

Hivunk!

Az uj magyar szellem alakításában nagy szerepe van az ifjuságnak Ezt a fontos tényt meglátva, a Soli Deo Gloria Szövetség az idén megrendezi ilyen irányu konferenciáját azok részere akik ebben a munkában részt vállalnak nem csak beszeddel, hanem komoly épitő munkával is

Az irók elvégzik a rájuk eső részt. A tiszta magyar irodalom azonban nem mindenutt talál megfelelo talajra Nem mert igazságaik magyar igazságok és az erkölcstelen nem magyar, csupán szórakoztató irodalom megmételyezte a lelkeket és eltompitotta az igényeket Itt következik a mi feladatunk az ifjuság feladata Felnyitni a szemeket igényt támasztani és igy lehetetlenné tenni mindent, ami sekélyes hig és nem is magyar

Hivunk konferenciánkra lásd meg és kapcsolódj bele ebbe a küzdelembe

Minden tiszteletre méltó becsületes magyar ifjura számitunk!

Időtartam: 1942 junius 29-tól julius 6-ig.

Részvételi dija 1 hétre 17 pengo, jelentkezési dij 3 pengő Jelentkezési határido: junius 15

Elnoke Bognár István Lelkésze Kiss Sándor dr Titkára Borvető Béla

Előadások:

Hétfő d. e. Németh László: Érték és igazság az irodalomban.
d u Németh László: Érték és igazság a történetirásban
Kedd d. e. Féja Géza Régi magyarság.
d u Juhász Géza Uj magyar irodalom.
Szerda d. e Veres Péter: A parasztság különböző szellemi áramlatok hatásában. I rész.
d. u. " " " " " " " II. "
Csütörtök d. e Nagy István: Népiség — munkásság.
d. u. Darvas József: Népiség — értelmiség.
Péntek d e. Gulyás Pál: Kelet és Nyugat.
d. u. Móricz Zsigmond Tersánszky Jenő Irói élmények
Szombat d. e. Püski Sándor Harc az uj magyar irodalomért
d. u Gyakorlat Szervezés, munkafelosztás
Vasárnap d. e Istentisztelet — Mise
d. u Kirándulás.
Tábortüzeknél Sinka István, Balla Péter, Molnár István, Muharay Elemér

Tudnivalók:

A konferencián dijtalanul is részt lehet venni aki 10 Magyar Élet könyvbarátot gyujt, annak egy heti ellátási diját és az oda—visszautazás költségeit a „Magyar Élet Könyvbarátai" fedezi. Aki kevesebbet, annak a szerzett könyvbarátok számának megfeleloen térit meg a részvételi dijból. **Ezeknek a jelentkezési határidő: junius 1.**

A 3 pengő jelentkezési dijat kivétel nélkül mindenkinek fizetni kell.

A résztvevőknek konferencia után vállalniok kell a nyár hátralevő részén a Magyar Élet Baratai szervezeset és konyvei terjesztését kinek-kinek sajat lakóhelyén és környékén vagy más vidéken Ezert külön jutalmat kapnak a végzett munka arányában.

50%-os balatoni utazási kedvezmeny érvenyes

Itt vágd le es kitöltve 3 filléres bélyeggel ellátott borítékban add postara

A Soli Deo Gloria Szövetség Vezetőségének, Budapest, IX., Kálvin tér 8.

Jelentkezem a Szovetség „Ifjuság az uj magyar szellemért" testvériség taboraba. A tábor célját kovetelmenyeit ismerem annak rendjéhez és szellemének alkalmazkodom, a vezetőség rendelkezéseinek alávetem magam

aláirás

Név: Lakhely: ___ ___ –

Vallás Iskola vagy foglalkozás

A konferencia dijat 10 drb. könyvbarát szerzessel megváltom.

" " " 17 pengőt postán, vagy a konferencia helyen fizetem *

A jelentkezesi dijat 3 pengőt e lappal egyidőben postára adtam a 12 651 számu csekklapon

* A kivánt resz aláhuzandó

Nagy István

NÉPISÉG - MUNKÁSSÁG

Kisebbségi sorban az erdélyi magyar munkásságot únos-úntalan úgy emlegették a magyarság hivatalos vezető körei, mint a nemzet számára elveszett embertömeget. Ma is, ha a magyarság népi felemeléséről esik szó, a munkásságot alig említik. Az is igen jellemző, hogy a városi munkásság helyzetének a feltárására egyetlen népi író se vállalkozott. És ez annál csodálatosabb, mivel a népi írók többsége már koraifjúságában Budapesten vert gyökeret. A legnagyobb ipari központban ugyancsak alkalma lett volna megismerni ezt a dolgozó réteget. Vajjon miért nem kaptak ezen az alkalmon? Talán messzebb estek volna tőlük a fővárosi gyári negyedek a falvaknál? Vagy talán maguk is úgy látták, hogy a munkásság elszakadt a magyarságtól és tényleg nem jelent nemzetfenntartó erőt?

A munkásság, az ország 14 milliónyi lakosságához viszonyítva, mennyiségileg jelent akkora tömeget, amelyikkel külön is érdemes foglalkozni. A városi munkásság közel három és fél-milliónyi tömeg. Ennek a többsége pedig magyar. Alig hihető, hogy ez a többség magyarok helyett négereket szülne. Szaporodása sem marad a parasztság szaporasága mögött. A magyarság számbeli fennmaradását erőteljesebben biztosítja bármelyik más városi rétegnél. A városodás ellenzői azonban minőségi követelményeket hangoztatnak. Azt állítják, hogy a városi tömegek „magyarságtudata elhomályosodik a magyartalan városi kultúra árnyékában". Ezért aztán a magyarság megújhodását csakis a parasztság „ösztönös magyarságtudatától" remélik. [...]

Elérkeztem tehát ahhoz a kérdéshez, amit talán mindjárt a kezdet kezdetén fel kellett volna tenni. Mit akar „a népi mozgalom" és mit a munkásság? Már a kérdés felvetődése is szembeötlően jelzi, hogy a munkásságról, mint önálló akarattal rendelkező néprétegről kell beszélnünk. Egy olyan néprétegről, amelynek minden más társadalmi rétegtől elütő a magatartása. Legalább is elütő azé a munkásságé, amelyet szocialista munkásságnak neveznek. De elütő a nemszociálista munkásoké és parasztoké is, amikor azt mondják: „adót azért kell fizetni, nehogy elvigye a párnát a végrehajtó". Vagyis kiderül, hogy parasztjainknak mégis van egy sajátságos magyarságtudata, de ez nem azonos az uralkodó osztályokéval és nem vész el a városokban, hanem épp ellenkezőleg, itt alakul át igazán egyetemes magyarságtudattá, azáltal, hogy tudata a szocialista munkásmozgalomban tudományos értelmet nyer és olyan történelmi szemléletté tágul, amely nemcsak az úgynevezett történelmi osztály szem-

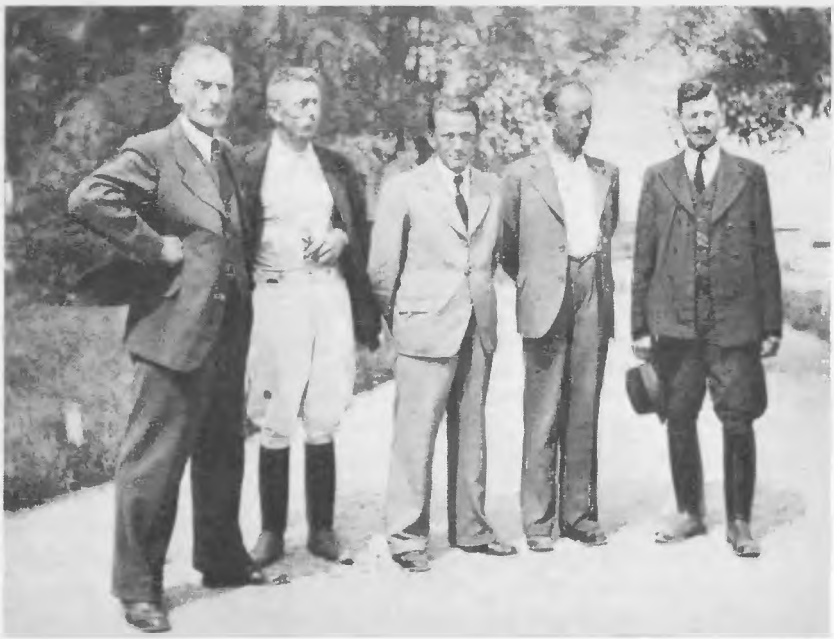

Kossó István, Buzás Márton, Darvas József, Bakó József és Kiss Gergely az 1942-es szárszói konferencián

szögéből, hanem a többséget jelentő, alullévő nép érdekei szerint értékeli a magyar történelmet. [...]

A munkásság úgy látja, hogy sem 48-ban, sem pedig a hatvanhetes kiegyezést követő liberális korszakban nem került a dolgozó nép az őt megillető „alkotmány sáncaiba". Világszerte is azt tapasztalta, hogy a polgári demokrácia csak egyeseket engedett be ezekbe a sáncokba és nem magát a dolgozó tömegeket. Látta, hogy minden szabadelvűség és demokrácia ellenére is ezer módon kijátszható volt az alullevők alkotmányos joga. Ezért hát olyan egyetemesebb közösségi formát keresett, amelyben nem játszható ki, melyben beteljesedhetik végre az alullevő többség vágya is. Ezt a szerinte egyetemesebb közösségi formát a szocializmusban jelölte meg. Azért tartja egyetemesebbnek a szocializmust, mert abba átmenthető mindaz, ami a régi közösségi formákban érték volt. Más szóval a magyar történelmi folytonosság alapján áll. [...]

De mi is hát a népi mozgalom, mi a programjuk, mit akarnak? Kikkel állnak szemben, kik a barátaik és kiket nyerhetnek meg barátul? Ma

már egyre fokozódik közöttük a felismerés, hogy a parasztság mellett a munkásságot is hasznos lenne maguk mellett érezni. Meg akarják ismerni a munkásságot. A népi írók kiadójának paraszttárgyú könyvei közt már akadt egy-két munkástárgyú könyv is. Ez már haladás. A további haladás attól függ, tudnak-e többet, egyetemesebb eszmét nyújtani a munkásságnak annál, amit a munkásság, hangsúlyozom, a saját szavát hallató munkásság, eddig vallott? Veres Péter egyik legutóbbi előadásában összefoglaló programként hangzott el egy mondat. „A magyarság itthon akarja magát érezni saját hazájában."

A munkásság ezt a vágyat feltétlenül helyesli. De szeretné, ha ezt a kívánságot pontosabban körülírnák. Kik és mily erők s a népnek melyik rétegét akadályozzák meg abban, hogy az otthonlevés jóleső érzése erőt vegyen rajta? Vagyis kénytelen vagyok ismertetni, hogyan látja a munkásság a népi mozgalmat. Lehet, hogy tévesen lát egyet-mást, lehet, hogy csak félreértésről van szó. A népi mozgalom dolga, hogy a félreértéseket és tévedéseket elhárítsa. Ahogy én ismerem a munkásokat, ahogy én hallottam tőlük, ők például nem hiszik el, hogy a magyar nagybirtokosok és a milliós nyereségeket élvező gyári részvényesek, meg a kétszázholdas zsírosparasztok hontalanoknak éreznék magukat e hazában.

A munkásság azt sem hiszi, hogy csak azért volnának súlyos s megoldhatatlan kérdéseink, mert rossz szívű és nem fajtiszta magyarok uralnák a magyar közéletet. Vagy mert a fajtiszta vezetők füle eredeti népdalok helyett émelygős valcerekhez szokott. Elvégre, ha csak az kell nekünk, alkalomadtán velünk énekelhetik, hogy János úr németül készül Bécsbe. Eltűrhetik még azt is, hogy népdalosaink ajkáról minduntalan „rászálljon a páva a vármegyeházára." A hasuraszövésre is áldozhatnak valamit, megengedik, hogy képzeletünkben kert-Magyarországgá üdítsük az országot, talán még hajlandók lesznek betiltani a ponyvairodalmat is. Kisajátíthatják a zsidóbirtokokat is, ha minden egyéb változatlan marad. Kicserélhetjük a zsidó és sváb kereskedőket színmagyarokra, ha közben semmi sem olcsul és az áru nem szaporodik, ha a kereskedelem kereskedelem marad, ha a bankok ezután is kamatokra spekulálhatnak. Ha a gyárak busás haszonra termelnek.

A munkásság nem tud hinni abban sem, hogy akár a parasztság, akár a munkásság soraiból gyárossá, földbirtokossá vagy miniszterré ütött, tehetséges magyar népfiak különbek tudnának lenni a régieknél, ha az alapvető viszonyok a régiek maradnak. [...]

A munkásság és általában a szegénység a maga romlatlanságát csak akkor tudja megőrizni, ha valamennyien együtt emelkedhetnek fel egy emberibb, tehát magyarabb életszínvonalra.

Ezért látja még a szervezetlen munkás is, az egyszerű paraszt is úgy a

dolgokat, hogy nem a hatalmon levők idegen származása körül, hanem azokban a körülményekben van a hiba, amelyek vagyonilag messze a szegénység milliói fölé emelik a keveseket. Ezek a kevesek egyenként is megélnek, ezért mindig csak önmagukkal és osztályuk tagjaival vannak elfoglalva. Magukat látják a legfontosabbnak, kenyéradóknak hiszik magukat. Ezért a nagyközösségtől mindig csak hálát, tiszteletteljes engedelmességet várnak önkéntes együttműködés helyett. Az együttműködés képességét fel sem tételezik az alattuk élőkről.

A munkásság ezt az általa is érthető közösségi életmagyarázatot nem igen hallja a népiesek felől. Szerinte a falukutató írók ellankadása óta a népiesek táborában tisztulás helyett a fogalmak még inkább elhomályosodtak. Előtérbe ugrott kisebb firkászok a földreform sürgetése helyett előrángatták a Kelet vagy Nyugat vitáját. Aztán meg hol egy új középosztály teremtését kívánják, hol meg lecsepülik a középosztályt, mint egyáltalán lehetetlen társadalmi képződményt. Ezt még el sem vitatják egészen, máris a népfőiskoláknak ujjonganak úgy, mintha azon dőlne el az ország sorsa, hogy rá nemsokára arról is kiábrándulva írjanak. [...]

Mindezekből pedig a munkásság arra következtet, hogy egy-két népi író kivételével a népi mozgalom teljes tagadásban van mindennel, főként pedig a szocialista munkássággal szemben. Nem tudni, hogy mit akar. Nem tudni, hogy amit Veres Péter kifejtett legutóbbi füzetében a népiség és a szocializmus kérdésében, valójában követőkre talál-e a népi mozgalomban vagy sem. Hiszen még egymás között is összekapnak a népi írók. Kétségbevonják egymás népiségét, igaz magyar voltát. Így aztán érthető, ha a munkásságon kívül diákok és olvasó parasztok mindegyre felteszik a kérdést: miért nincs egység a népi táborban? Tulajdonképpen milyen elvi, világnézeti kérdéseken civakodnak? Mit akarnak?

A munkásság értékeli, hogy a népi írók zajlásba hozták az ifjúság s a fiatal értelmiségiek társadalmi lelkiismeretét, hogy hozzányúltak a legégetőbb magyar sérelmekhez, de ahhoz, hogy a munkásság és a népi mozgalom jobbjainak egymáshoz való viszonya kilábaljon a kölcsönös gyanakvások hínárjából, a népiesek világosan ki kell hogy fejtsék célkitűzéseiket. Nem elégséges csak nagy általánosságban a népben jelölniök meg eszményeiket. A munkásság is a nép fennmaradását akarja. Felszabadulását, akár csak Veres Péter, a szocializmusban véli igazán elérni. De addig van még egy sereg tisztázni való. Addig egymással szembenálló pártok, osztályok, egymás ellen ingerelt nemzetiségek és fajok viaskodnak. Világháború tombol.

Egyszóval minden zajlásban, kavargásban van és a letisztulásnak végre be kell következnie. Egy olyan szellemi építményt kell összeróni, ami alá az ország legjobb munkásai, legértelmesebb parasztjai s e két népréteg-

hez leginkább húzó fiatal értelmiségei közös munkára jelentkezhetnek. Veres Péter Népiség és szocializmus c. füzetében van a legtöbb olyan gondolat, ami az utóbbi időkben a munkásság világfelfogásához a legközelebb áll. Ő a nép fogalmát azonosítja a nép többségét kitevő kisparasztsággal és az ipari munkássággal, a hozzájuk közeledő értelmiségiekkel. Tehát ennek a népnek az érdekei szerint kell kialakítani a népiesektől óhajtott „magyar világnézetet." [...]

Ha a népiek magukévá teszik Veres Péter Népiség és szocializmus c. füzetében foglalt elveket, akkor ne történjen meg, hogy ezek ellen az elvek ellen hadakoznak csak azért, mert a munkásság már évtizedek óta hirdeti ugyanazokat. Ne rettentsen vissza az sem, hogy a szembenálló nagy népek valamelyikével azonosnak látszik világnézetük. A helyes világnézetek nem koholmányok. Azonosak valamelyik társadalmi osztály tegnapi és mai érdekeinek körülményeiből fakadó történelmi szemléletével s a világátalakításra igyekvő cselekvés mikéntjének elméletével. Olyan világnézetet nem lehet kigondolni, hogy az senkiével ne mutasson valami közeli rokonságot. [...]

Az se riasszon vissza, hogy az ilyen közösségi szemlélet nem mindenki szájaíze szerint való. A farkas ennivalónak látja a bárányt, a bárány pedig ragadozónak a farkast. Az ilyen farkas-bárány különbségeket összebékíteni társadalmi viszonylatban sem lehet. Minden kísérlet hiábavaló munka.

Viszont az sem lehet, hogy a mi népünk felemelését sürgessük s ugyanezt megtagadjuk a velünk élő népek elesett tömegeitől. Ha a magyarság népszaporodása jobb társadalmi életkörülmények között sem bírná a versenyt a szaporább népekkel, akkor ugyan akár ki is irthatnánk magunk körül mindenkit, nemzethalálunk mégis bekövetkezne. Ettől félve nem tehetünk más népeket saját felemelkedésünk ellenségévé, magunkat pedig az ő zsandáraivá, mert akkor erőinket az ő fékentartásukra pocsékolnánk el. Hadd segítsen nekünk mindenki, aki egyetért velünk és mi nekik, hogy az alulrekedt dolgozó nép végre maga rendelkezhessék a nemzeti vagyonnal, maga intézhesse sorsát a községi és városi tanácsokban, országházban és mindenütt, ahol közös ügyről van szó. Gazdálkodhasson végre, ha úgy tetszik kisgazdaként vagy szövetkezeti keretekben a kenyéradó földdel, fejleszthesse iparát saját szükségletére. Akinek pedig kételyei vannak ennek az átalakulásnak a lehetőségei felől, az jobb ha hallgat és nem zavarja tizedrangú kérdések előtérbe tolásával azokat, akik bíznak ebben. A bizakodás sokszor lehetetlennek látszó dolgokat is diadalra vitt. Főként pedig igyekezzenek eloszlatni előítéletüket a munkássággal szemben. Ne állják az útját annak, hogy a munkásság és a parasztság valamint az alkotó értelmiség egymásra találjon és összeforrjon legkö-

zelebbi célunk, a független és valóban demokratikus népi Magyarország megvalósítása érdekében. Mind, ami még ennél is boldogabbá, egészen szabaddá, szocialistává alakíthatja át ezt a földet és lakóit, az csak e legközelebbi cél elérése után következhetik.

Nagy István: Erdélyi úton. Szikra 1945. 83–94. old.

DARVAS JÓZSEF:

HŰSÉG A NÉPHEZ

[...] Emlékeimből sokat elmondtam és leírtam már, de elégszer egyiket sem tudtam elmondani, mert életem legdöntőbb élményei voltak. Fölötlenek bennem mindig és csordulásig megtöltenek, ha néha elfog a kétség vagy a könnyebb út vágya s mindig, ha innen alulról nézem sukkokként épülő életemet. Mert itt, bármerre leng el a gondolatom s bármin akad meg, mint találomra kivetett hurok, minden a hűségről kérdez...

Igen: a faluszéle bizalmatlan és mindig számonkér, – de joggal is, mert akik innen eddig elmentek, legtöbbször nem is jöttek ide vissza. Úgy látszik, az élmények, az emlékek önmagukban még nem elég kötelékek, hogy valakit megtudjanak tartani hűségben volt osztályos társai mellett, – sőt igen sokszor arra biztatják az illetőt, hogy próbáljon felejteni s dobja ki magából a rossz emlékek kényelmetlenségét. Lehet, hogy engem is elsodort volna messzire, fölfelé tartó utamon a faluszéli nehéz élettől való szabadulás vágya, még lélekben és gondolkozásban is, nem is térben és időben, – de amikor eljöttem az ott élő szegények közül, a városban újra találkoztam velük, kint a külvárosok füstös bérkaszárnyáiban, a „város peremén". Nem személy szerint, de a munkások, akikben újra megtaláltam őket, mintha mind az ő arcukat sugározták volna vissza s a szavaikban is az ő örök vágyaik szólaltak meg. Azt mondhatom, hogy tulajdonképpen az ipari munkásság tartott meg a paraszti szegénységhez való hűségben. Ha ezt így megvallom, nem csupán a magam sorsáról teszek tanuságot, mert – úgy érzem – ennek az én példámnak szimbolikus jelentősége van. A parasztságból, a parasztság legmélyebb rétegéből jöttem, s író, szellemi ember lettem az ipari munkássággal való találkozáson keresztül és most így próbálok szólni minden szegényekért, éljenek akár a faluszélen vagy a külvárosokban: – vajjon nem példázza-e ez is elevenen azt, hogy a parasztság, ipari munkásság és a szellemben velük azonosult, haladó értelmiség szövetkezése a követendő út? Ha az

Veres Péter és Darvas József a szárszói vasútállomáson

ilyen összetalálkozás és összefogás az egyéneket meg tudja tartani hűségben, bizonyára az összességnek is erőt tud adni.

Ahogy ott a faluszélen, a kemence mellett végigfutottak bennem ezek a gondolatok, egyszerre szilárd egységgé állt bennem össze minden tusakodás, próbálkozás, kétkedés, amiben az utóbbi időben részem volt. Már nem csak a magam végső kérdését láttam benne, hanem az egész szellemi táborét, amellyel együtt mondtam, mondom az elveket, eszméket s együtt próbálgatom a terveket. Az lehet és az legyen a munkánk, hivatásunk, hogy ezt a két réteget: a parasztságot és a munkásságot, a falu és a külvárosok népét minél jobban összeforrasszuk a közös szellem tüzével. A cél, amely felé törekedniük kell, ha élni akarnak, mindkét

rétegnél ugyanaz, de külön-külön nem érhetik el soha s különösen nem akkor, ha – mint a múltban nem egyszer – egymás ellen játszhatják ki őket. És – ha hűségesek vagyunk még – a mi célunk, szellemi embereké is ugyanaz lehet csak, mint az övéké, hiszen terveink, alkotásaink és magunk is mit sem érünk nélkülük! Íme tehát a méltó feladat: munkálkodni az összetalálkozás és együttmaradás érdekében. Ezt azonban csak az irántuk való hűségben lehet, mert a faluszéle és a külvárosok népe egyaránt bizalmatlan: nem hisznek abban, aki elmegy tőlük, nem hisznek annak, aki közéjük jön, csak annak, aki közöttük van. Én velük akarok maradni mindig s ezt tartom magam számára a legfőbb parancsnak: hűség a néphez, a dolgozó magyar milliókhoz, amelyből vétettél!

Magyar Élet, 1942. június.

Németh László visszaemlékezése

[...] A fáradtsághoz így még bizonyos kényelmetlenség is járult az új helyen, amely engem mindig elfog, ha a környező klíma, a valóságos vagy az erkölcsi, sehogy sem tud összhangba kerülni a szervezetemmel. Itt mind a kettő ellenemre volt, s mégis alig telt bele tíz nap, a fáradt és kedvetlen ember úgy tele volt fénnyel, tervvel s igazi reménységgel, mint hosszú évek óta sosem. Ezt a változást nem Földvár tette, hanem a birkalegelő túlsó végén levő telep, amelyről eddig csak azt tudtam, hogy ott költő vére száradt a part menti sínekre. [...] Én már csak a kész meghívóról tudtam meg, hogy egy ilyen konferencia lesz, s azon, mindjárt az első nap, délelőtt s délután is szerepelnem kell. A fáradtság és a tapasztalat persze zúgolódott; nem sok hasznát láttam eddig az ilyenféle felszólalásaimnak; a cím is bosszantott; délelőtt: az *Igazság az irodalomban;* délután az *Igazság a történelemben;* meg se kérdik, miről akarok beszélni, csak kiosztják rám a buta, elvont témáikat. De azt azért nem tehettem meg, hogy el ne menjek; végül is Püski adta ki *A minőség forradalmá*-t, az efféle konferenciázásoknak köszönhetem, hogy a tanulmányaimat tízezrek olvassák.

Ilyen hangulatban mentem át egy hétfő reggel a sárga földes part fölött, a kopár legelőn, Szárszóra... [...]

Hogy a két előadáson, a délelőttin és a délutánin miről is beszéltem, azt most már csak a Vatai László emlékezetemben maradt megjegyzéséből gyaníthatom. Az ő iskolázott, filozófusi esze (akkoriban jelent meg Dosztojevszkij-könyve, az egzisztencializmus első magyar előhírnöke) rögtön megállapította, ami nyilván igaz is volt, hogy tulajdonképpen

nem az igazságról, hanem a valóságról beszéltem, a realizmusnak azt az értelmezését adhattam hát elő, amelyről később a *Regényírás közben* beszélt. Egy másik utbaigazítást Veres Péter egy délutáni megjegyzése adhat, aki öt-hat más dísztaggal együtt ott ült mellettem a dobogón, a presídiumban – s az általános nevetés közben – „Ez ér legtöbbet" – súgta oda félhangosan túloldali szomszédjának, tán az erdélyi Nagy Istvánnak, „Mindig a konkrét dolgok érnek legtöbbet". A nevetés s a megjegyzés, mely egyszersmind bírálat is volt, egy iskolai példának szólt – hogy idő előtti érzések színlelésével, mint szülők iránti hála, hazaszeretet; hogy sorvasztják el a valódi érzés maguk idején való kibontakozását a fejlődő lélekben. A történeti érzék neveléséről volt szó tehát – s nyilván arról a meglepő tényről, hogy bár szaturálva vagyunk történelmi tudással, történelmi érzékünk, az, ami a jelen mérlegelésben állandóan vizsgázik – elenyészően csekély, nemhogy egy Bethlen Miklóséhoz, de akármelyik régi deákos műveltségű nemes emberéhez képest. [...] Vatai mindenáron ki akarta ugratni, hogy milyen filozófiai alapon keresem én az igazságot. Én orvostanhallgató voltam, feleltem, s ott az idegre azt mondták, hogy ideg. Amire a közönség nevetett. Veres Péter elégedetten súgta Nagy Istvánnak, hogy ez tiszta materializmus – sőt Vatai is mosolyogva állapította meg, hogy ártalmatlanabbnak tettetem magam filozófiai tekintetben, mint amilyen vagyok.

Este egy egész kis csoport kísért át, Földvár széléig, a birkalegelőn, s másnap, amikor felébredtem, s a nyüzsgő táborra gondoltam, (a rám sugárzó lányszemekre is talán), nem tudtam megállni, hogy elhatározásommal ellentétben megint át ne sétáljak Szárszóra. S ott voltam azután mindennap, reggeltől sötétedésig, egészen a szombati táborzárásig. Továbbra is a szünetek vonzottak inkább, nem az előadások s hozzászólások. Az ebéd és a délutáni előadás közt két órán át pihenőt, fürdésidőt hagytak, és főként ez alatt fürödtem a magam megtalált elemében – e lelkesedő és viszontlelkesítő, a régitől annyira elütő s érezhetően rajtunk felnőtt értelmiségi ifjúságban. Egy-két hónap múlva így emlékeztem vissza naplójegyzetemben erre a rég hiányzó fürdőzésre: „Szárszón a homokparton egy fiatalember ült mellém beszélgetni. Lassan tizenötenhúszan is odakéredzkedtek fiúk és lányok. Ott sütöttük ki a régi magyar könyvtár terveit. S ott egy negyedórára azt éreztem: igen, így körülvéve, így gyönyörű szellemi embernek lenni..." Ez az este – mintha csak önnön variációit hegedülte volna: a páros társalgást, a rokon lelkek közbeszólását, az abból kipattanó tervet, a ragyogó, megigézett jövőt – újra és újra megismétlődött. Hevesből is vetődött oda egy gazdaember. A birtokot, amelyen dolgozott, különös módon parcellázták; a földet szétosztották, de a (gondolom, 2000 holdas birtok) nagybirtok jellege s

egysége is megmaradt: a gépek, gazdasági eszközök közösek maradtak, a termelési terveket központilag szabták meg, az egész jószágot egy végzett gazdatiszt vezette, mégis mindenki gazdája maradt a maga veteményeinek, a maga parcellájának. Ez a gazda (akinek értelmességét az is mérheti, hogy ide eljött, s itt kitartott) elégedetlen volt a jelenlegi gazdatisztjükkel, de a módszert jónak tartotta. Énnekem meg mintha csak a lelkemben élő modell öltött volna testet; a *Győzelem*-ben is ilyesmire készült a népfőiskola legénybírója. A beszélgetés persze nem maradt meg kettőnk titka, hanem az egyéni vállalkozást s a közösségi rendet összhangba hozó szocializmus egész elméletét fölépítettük belőle. Még a katolikus KALOT vezetőjével *[Nagy Töhötöm]* – akit Püski jónak látott elhívni ide – folyt beszélgetésből is továbbhajtott, csírázott valami. Ez vallás, de nem kereszténység, mondta az eléggé jófejű jezsuita, amikor elméletem a vallásos ösztönökről s azoknak a ma uralkodó gondozásáról, mintegy teológiai névjegy-átnyújtással, elmondtam neki. Az ő részéről ez persze elutasítás volt; énbennem azonban újra megmozdult a vágy, hogy ami a vallásban igazán életet tápláló, volt világképek meghasonlást szülő roncsaiból én a köröttem gomolygó ifjúságnak átmentsem valahogy.

Ezek a séták, hol itt, hol ott fellobbanó beszélgetések nagyban hozzájárultak, hogy a tábornak új, mindenkit fölvillanyozó hangulata támadt, amely az előadótermet is körülfolyta s a hozzászólásokon át az előadásokra is hatással volt. [...]

Kis csapat Németh László körül. Háttal Borvető Béla, Kabay-köri tag, a szárszói konferenciák titkára

A résztvevők érezték, hogy ebben a néhány napi táborozásban valami új csapott fel, a szervezetünknek is váratlanul, ami az eddigi előadásokban igazán még nem is jutott szóhoz. Ezt akarták – szétmenetel előtt – megfogalmazva hallani. Mindenfelől kértek, de magam is szükségét éreztem, hogy most tartsam meg az előadást, amit hétfőn kellett volna. Így péntek délelőtt nem mentem be az előadóterembe, hanem lenn a tábor és az állomás közt levő kis ligetben forraltam a beszédemet, amit a rákövetkező, szabaddá tett délutánon aztán el is mondtam. Azt, hogy mit jelent az írásbeliség (s hogy eltorzítja a ránk maradt betű a történelmet) – én a két szárszói beszéd során látom. A következő évit kinyomtatták, s azóta is emlegetik, többet, mint illene. S én vállalom is, sőt ha a vád után szólhat a dac is: életem legnagyobb hőstettének tartom. Az első szárszói beszéd, a rögtönzött azonban sokkal szebb s jelentősebb is volt. A németek akkor indultak meg újra, s rohantak a Volga felé, s itt messze, a hátuk megett egy kis nép háromszáz fiában rögzíteni próbálja, hogy akármit hoz a történelem, ő mit akar, s azt, amit rászabnak, mihez igyekszik erejéhez mérten formálni. Egy nemzet ideája idéztetett meg itt a maga létezéséről. Ez a beszéd azonban, a magyar renyheség bizonyítékaként, nem maradt fenn. Püski jegyeztette ugyan, de a gyorsíró rossz volt, az elém adott szöveg elijesztett. Egy ideig őriztem, hogy majd átírom. Később a Szárszóról tervbe vett füzetbe akartam beiktatni, s a Szárszó után felszökött terv-ár sodorta el, bár *Az értelmiség hivatása* élén is az ő helyét őrzi a „Második"-szó a szárszói beszéd előtt. Én magam is csak a *Népi írók*-ról írt téli tanulmányomból következtethetek a gondolatmenetére; abban jellemzem a megváltozott hangulatot azzal, hogy aki akkor a volgai előnyomulás idején gratulált hozzá, a sztálingrádi csata után, a nagy helyezkedésben már a bevezetőjét is megtámadta, pedig abban voltaképp ugyanaz van, mint amit ott mondtam.* [...]

Homályból homályba. Magvető–Szépirodalmi 1977, 614–619. old.

* *A „Népi író" tanulmányt lásd:* Magyar Csillag, *1943. január.*

SZEMTŐL-SZEMBEN AZ ÚJ MAGYAR NÉPI IRODALOMMAL

A NÉPI MEGÚJHODÁS JEGYÉBEN FOLYIK A BALATONI ÍRÓKONFERENCIA

KOVÁCS ENDRE RIPORTJA BALATONSZÁRSZÓRÓL

[...] Balatonszárszón a Soli Deo Gloria Diákszövetség meghívására több mint háromszáz magyar fiatalember jött össze az ország legtávolabbi részeiből, hogy meghallgassa az élő magyar irodalom szavát. Maga a szám is elgondolkoztató s tegyük hozzá, hogy az ország értékes fiatalsága ez, olyan fiatalság, amely arra van hivatva, hogy a magyar élet őrhelyein töltse be nemzeti hivatását. Maga a fiatalság egyre sürgetőbben érzi a szellemi megújulás szükségességét s hogy most Szárszón ennyien jöttek össze, – ez arra mutat, hogy az újjászületés már a lelkekben dörömböl.

NÉMETH LÁSZLÓ ELŐADÁSA

Péter-Pál napján összegyülekezik a hallgatóság a nagy előadóteremben s megnyitják a konferenciát. Az első nap előadója *Németh László*. Előadásának címe: Érték és igazság az irodalomban és a történetírásban. A hallgatóság megtelik kíváncsi érdeklődéssel. Nem az író-sztárnak kijáró érdeklődés ez, inkább a szellem iránti heves nyugtalanság, az iránt a magyar szellem iránt, amelynek egyik legnyugtalanítóbb kivetülése éppen Németh László. Látszatra fiatal ember, alig valamivel több negyven évesnél, – de mi van emögött a negyven év mögött! Kíváncsian kutató tekintetében egy gyermek pajkossága villanik, örök diákra emlékeztet hajlott testtartásával. Ez volna a rettegett kritikus, aki Dávidként vállalkozott arra, hogy leterítse a Góliát-Szekfű Gyulát, ez volna az, aki megteremtette korunkban a komoly színikritikát s akinek minden műve vihart támaszt az irodalmi közéletben?

Németh László az új magyar történelmi érzés kialakításának fontosságáról beszélt megnyitó előadásában. Szavai egyképpen vonatkoztak az ifjúságra és a népi irodalomra. Az írói igazságszeretetet állította oda legfőbb zsinórmérték gyanánt minden szellemi munkás szeme elé, mert ebben látja a legjobb ellenszert a kor betegségei ellen. Az igazságszeretet az a kincs, amelyből a népi írónak minél többet kell magáévá tennie. A helyes történelmi ösztön példáit egy Petőfi Sándor, egy Kemény Zsig-

mond, egy Ady Endre, egy Móricz Zsigmond esetében mutatta meg az előadó. Az idők fejlődése legújabban azt bizonyítja, hogy ez a helyes magyar történelmi ösztön kezd érvényesülni a magyar életben s nyomában újra fogalmazzuk európai hivatásunkat. Több irányban is mutatkoznak e változás jelei. Az oly sokáig túlértékelt s egyedülinek tartott XIX. századdal szemben egyre nagyobb mértékben kezdjük értékelni a XVI. és XVII. század magyarságát, annak nyelvét, kultúráját. Ezzel egyidejűleg felfedezzük a magyarság mély belső értékeit, a népi kultúrát. Megváltozik európai helyzetérzésünk is. Kelet és Nyugat határán felismerjük a Széchenyi által megpillantott igazságot: Kelet népe vagyunk. A jövőben egyre kevésbé akarunk a nyugati kultúrák lerakodóhelye lenni. Új helyzetérzésünk azt parancsolja, hogy a távoli kapcsolatok helyett a legközvetlenebb keleti szomszédainkkal teremtsünk összeköttetést. Az európai kultúrában új hangot, egyéni színt jelent a magyar nemzeti kultúra.

Komoly figyelmeztetést intéz Németh László a népi írókhoz is: óva inti őket az egyoldalúságtól, a szellemi elzárkózástól. Nem egyoldalú begubózkodásra van szükség, hanem arra, hogy a jelenségeket kellő értékükre szállítsuk le. Ilyen tekintetben megvan a jelentősége az úgynevezett városi irodalomnak is.

AZ ÚJ MAGYAR SZELLEM KÖVETEI

Németh László elgondolkoztató szavai után gazdag vita fejlődött ki s ez a vita, azt hiszem, be sem fejeződik mindaddig, míg a konferencia tart. A szellem emberei adtak itt egymásnak találkozót, vitáktól, irodalmi beszélgetésektől hangos a levegő. Itt vannak a népi gondolat zászlóvivői, békés egyetértésben megférnek egymás mellett a különböző elgondolások hirdetői, a különböző temperamentumok, ízlések, világnézetek. A seregszemle elején *Németh Lászlót* említettük, az új magyar kritika legfigyelemreméltóbb alakját. Balatonföldvári nyaralásából jött át ide gyalog s úgy körülvették a fiatalok, hogy a késő éjjel vetette haza. Mellette a legkitörőbb népszerűség a népi írók legeredetibb egyéniségét, *Veres Pétert* övezi. Veres Péter önmagát és osztályát magátólértetődő természetességgel „paraszt"-nak nevezi, de mi ismert okokból nem merjük ilyen névvel illetni őt. Pedig azt kell mondanunk: Veres Péter a magyar parasztság legnagyobbfokú kiteljesedése. Intelligenciája, befogadóképessége határtalanul nagy. Tudása meglepő, egyénisége pedig mélyen emberi vonásokból szövődik. Körülötte állandó a sereglés. A fiatalság már túljutott azon, hogy megcsodálja Veres Péterben a csizmás parasztot, aki könyveket ír, – a fiatalság tanulni járul Veres Péterhez. Benne látja a népi felemelkedés élő zálogát, a magyar haladás helyes

irányát. Amikor e sorokat írom, itt ül mellettem *Féja Géza*, a Viharsarok írója. Ő a legszenvedélyesebb valamennyi népi írónk között. Csupa indulat ez a sovány, hórihorgas ember, minden pillanata izzó társadalmi és irodalmi problémákkal teljes. Az utóbbi időben egy erős politikai realizmus érvényesül benne, ami nem azonos a megalkuvással. A konferencia előadói közt van *Nagy István*, a kolozsvári munkás-író. Ide tartozik ő is a népi gárdához, a legjobb magyar munkás-regény (A szomszédság nevében) írója. Kemény, dogmatikus embertípus, küzdés, szenvedés barázdálta arcán az értelem meleg fénye világít. Itt van *Juhász Géza*, a debreceni tanár és kritikus, új magyar irodalomszemléletünk formálója, akinek előadásait a rádióból ismerjük. Aztán itt van *Sinka István*, a Fekete boglár *[Bojtár]* vallomásainak írója és sokan mások. Ma vagy holnap jön *Móricz Zsigmond, Gulyás Pál, Balla Péter. Móricz Zsigmondot* különös szeretettel várja a konferencia. Azután a durva támadás után, melyben Milotay István részesítette legnagyobb magyar írónkat, a magyar fiatal értelmiség még nagyobb ragaszkodással néz írójára. Valószínű, hogy őszre óriási társadalmi demonstráció készül Móricz Zsigmond mellett.*

A szárszói konferencia nem elszigetelt az új magyar szellem kialakulásának. *[így!]* Abból a vágyból született meg, hogy a népi gárda hovatovább szűnjék meg elszigetelt „szekta" lenni, hanem hassa át az egész magyar szellemi életet. Szárszón most ez a munka folyik. A hallott igéket a fiatal szívek viszik szerte az egész országba s ez a legjobb biztosítéka annak, hogy idővel minden magyar ember hívévé szegődik a népi megújulás gondolatának. Hogy is mondta Pfeiffer kanonok: „Magyarország vagy népi lesz, vagy – nem lesz!"

Érsekújvár és Vidéke, 1942. július 4.

* *1942. június 28-án, egy nappal a konferencia megnyitása előtt Milotay István az* Új Magyarság *vasárnapi számában terjedelmes, két egész oldalt betöltő cikkben indított támadást Móricz Zsigmond és a népi írók ellen.* „A baloldali magyar népi politika és népi irodalom a magyar történelmi múlt, különösen a 48-as szabadságharc eseményeit és szereplő alakjait egy sajátságos újraértékelésnek vetik alá. Ez a törekvés vezette el őket oda, hogy Dózsa György után Táncsics Mihályban keressék a közös ideált és a közös politikai programot egy új radikalizmus, egy új forradalom igazolására. [...] Szerinte a magyarság 48-ban igazán csak Rózsa Sándorékban bízhatott, akik a népből valók voltak. Móricz szerint ma is csak innen jöhetnek a mi igazi megváltóink s ha úri közvélemény Rózsa Sándoréknak tartaná vagy nevezné is őket, rájuk vár a nagy feladat, hogy a magyar nép számára új történelmet csináljanak."

MIT ADOTT BALATONSZÁRSZÓ?

[...]

Szárszón derült ki, mennyire csonka, egyoldalú volt idáig minden írói szervezkedés. Itt is abból derült ki, hogy tulajdonkép most jöttek össze először egészheti közös munkára a SDG hitvalló szervezete keretei közt papok, írók, nevelők, szellemi és testi munkások, iparosok és parasztok, s köztük a gondolat terjesztője is: a könyvkiadó. Úgy igaz, ahogy Széchenyi tudta, vallotta valaha: hit nélkül nincs reform, még a „hitel" is hiten alapszik. Hitben fogan a gondolat, s ha csakugyan hitből fogan, tetté is válik. Ez a tett pedig: a föladataira eszmélt magyar társadalom öntevékenysége. Magunknak kell megoldanunk életünk nagy kérdéseit, s magunkon kell kezdenünk a reformálást.

A hit kérdésének fölvetése nem bontotta szét a tábort felekezetekre, ép ellenkezőleg, ez kovácsolta eggyé. Az íróra minden felekezet igényt tart, a katolikus Vörösmartyra a protestánsok is, a kálvinista Adyra a katolikusok is. Az író hivatása közös a lelkészével, hivő természet, vallásos igénye van, de az egyetemes magyarsághoz, sőt legnagyobbjaiban

Szerda, 1942 július 8. II. évfolyam 152. szám ÁRA 10 FILLÉR

TISZÁNTÚL

A NÉPI MAGYARORSZÁG FÜGGETLEN NAPILAPJA

Mit adott Balatonszárszó?

A balatonszárszói SDG-konferencia emlékét őrzi, miért nem diadalmenetben tartják meg a magyar megújhodás hetét, Emlékeznünk vissza, mekkora lelkesedéssel indult az 1930-as évek közepe. Gombás reformtervezetek kibontakozása tájt. Volt idő, mikor a kormánypártok ifjúsági segítőkre nyúltak önkéntes mentőkben hívő a népnek nevezett írók közül egy cséplőgép tűzőrére szállna, egy ellenzéki beszéd ne egy hosszú, bátor leleplezést, szembe-rést. Németh László bronzpénzével a rá-ma-pozsa mondta, a mégis egy évben belső szemlészerű s érdekelt a megfelelő szellemi vezetőkre: hiába pártokba szervezkedett vagy elkülönülő vonásvonalt.

Szárszón derült ki, mennyire csonka, egyoldalú volt idáig minden írói szervezkedés. Itt is abból derült ki, hogy tulajdonkép most jöttek össze először egészheti közös munkára a SDG hitvalló szervezete keretei közt papok, írók, nevelők, szellemi és testi munkások, iparosok és parasztok, s köztük a gondolat terjesztője is: a könyvkiadó. Úgy igaz, ahogy Széchenyi tudta, vallotta valaha: hit nélkül nincs reform, még a „hitel" is hiten alapszik. Hitben fogan a gondolat, s ha csakugyan hitből fogan, tetté is válik. Ez a tett pedig: a föladataira eszmélt magyar társadalom öntevékenysége. Magunknak kell megoldanunk

A háború legnagyobb hajókaravánkatasztrófája érte Angliát és Amerikát a Jeges-tengeren

Voronezs eleseit — Rzsevnél széles arcvonalon kivetették állásaikból a bolsevistákat — El Alamein szakaszain helyi csatározások folynak

A „Popolo di Roma" értesülése szerint a Barents tengeren három nap óta folyó nagy tengeri és légiharcban a német erők támadása az eddig legnagyobb karaván allen szövetségek amelyet az angolok és amerikaiak a szovjetek óhajnak küldeni. A kísérő hajók között van két repülőgéphordozó, egy amerikai csatahajó, jelentős számú cirkáló és torpedóromboló. A németek eddig 180 ezer tonna tartalmu hajót mélységtettek el

A „Popolo di Roma" szerint a nap legkomolyabb eseménye az a hír, hogy a németek átlépték a Don folyót. A keleti arcvonalon folyó hadműveletek ebben az órában más jellegét öltenek, mint tavaly. A németek most hatalmas és világméretű átkötőszéket hajtanak végre és ugylátszik nem angolok hatalmak létrejöttére

lenséges szállítást eddig ebben a hónapban a német vedero csapások alatt érte. A lap hírmondó, hogy a murmanski utón sorozatosan elpályásztott hajók olyan tőrfogatu szállítóhajókból kerülnek ki, amelyeknekből már nagyon kevés van és hogy vedelja páncélosok, ágyuk, ezzel repulőgépek és mindenemű hadianyag olyan tömegekben sullyedtek el hogy arra eddig még egyetlen hőlonalló tengeri akció során sem volt példa. A lap az egy csapara megsemmisült 192 000 bruttó regisztertonna terlogattel kapcsolatosan megjegyzi, hogy ez valóságban több mint negyedmillio tonna hajó anyagot jelent Szebastopolra 50 000 tonna vas- és 24 000 tonna bomba ruhant — jegyzik meg összehasonlitásul

A „Messagero" berlini tudósitója szerint a német csapatok elfoglalták

nio-arcvonalról is nagyjelentőségu hadmüveleteket megindulását jelzik. A német csapatoknak itt is sikerült rést vágni a szovjet arcvonalba

Bek amerikai harcbecsüsei, amelyet a német csapatok Egyptomban szakmányoltak és amelynek szemelyzetét elfoglalt, indiai katonák foglalták helyet. Arra a kérdésre, hogy hol maradtak vollaképen az amerikaiak, egy indiai páncélosiszt kijelentette, hogy az amerikai urakuak az első harci tapasztalatok után elegük van a német harckocsikkal Amikor az amerikaiakat megkérdezték, miért nincsenek ők első csodálkozó arccal válaszoltak, hogy ők csak segédgyakorlatot jöttek Egyptomba és mivel tapasztalataik nincsenek mélységalap kivánság volna tőlük, hogy megfogalmaztak kockázatokat vállalja-

az egész emberiséghez kell szólnia, nem süllyedhet bele semmiféle földi intézménybe, pártba, az ő országa a szellem birodalma.

Társadalmi tekintetben ugyanez az író feladata. Nemcsak az egyetemes hit örökérvényű tolmácsa ő, hanem az egyetemes gondolatok fölismerője és hitvallója is. A szárszói konferencia írói sorra tisztázták a nemzet életében a maguk osztályának szerepét, de főszempontjuk volt: a kölcsönös megértés, az együttműködés. A dolgozók, a testi munkások nemcsak az urak iránt bizalmatlanok, hanem egymással szemben is: a paraszt és az iparos kölcsönösen lenézi a másikat. Pedig erős új Magyarországot csak mindnyájunk önkéntes testvéri összefogásával lehet építeni.

Legnépesebb rétegünk a parasztság. Legmagyarabb, noha nem tud a hazaszeretetéről szépeket mondani. Nemcsak testi létünk alapjavait kapjuk tőle: a nyersanyagokat, magyarságunk ősi kincseit is a falu, a puszta őrizte meg a pusztulástól. A népi hagyományból menél több átmentendő jövőnk számára. Legdinamikusabb rétegünk a munkásosztály, mert szervezett és harcrakész. Rohamosan gyarapszik, jórészt a parasztságból. Nem sorvadtak még el a népi gyökerei sem. El kell oszlatnunk az ellenük táplált s jórészt mesterséges közelfogultságot. Paraszt, munkás és középosztály: – majd ha hittel egymásra talál, nem kell többé féltenünk a reformok sorsát.

Fontos fölismerése volt a konferenciának, hogy a középosztály nem azonos az értelmiséggel. A középosztály zöme nálunk maga is szegény: szellemi bérmunkás, egyre kevesebb önállósággal. Az értelmiség: az alkotó szellemek közössége, osztályukra való tekintet nélkül, ahogy ez Szárszón megvalósult, ahol Veres Péter, Németh László és Nagy István volt a viták vezetője: nem egymás ellen, hanem egymást kölcsönösen támogatva az igazság fölismerésében. Ők fogalmazták meg a társadalmi osztályok szerepét is. A paraszt főélménye: a természet, a munkásé: az emberközösség, az értelmiségi középosztályé: a kultúra. Az állam föladata, hogy minden osztály torzítatlanul élhessen a maga elemében. Különösen az értelmiségieknek létföltételük a szellem szabadsága: csak ha szabadok, vizsgálhatják meg s tisztázhatják a helyzetet. Csak ők készíthetik elő az osztálytalan társadalmat egész népünk számára.

Az írók látják, ábrázolják helyzetünket, ők teremtenek új nemzeti öntudatot. A könyv: jövőnk leghatalmasabb fegyvere. Mikor a konferencia végén a szegény írók, diákok ezreket ajánlottak föl, terjesztő munkájukkal együtt, a magyar könyvért: az ige testet öltött, a gondolat testté vált.

Juhász Géza

Tiszántúl, 1942. július 8.

DARVAS JÓZSEF:

EGY NYARALÓTELEP KÉT ARCA

Nem a nyaraló Balatonról akarok írni, nem az üdülő vendégekkel teli *Szárszóról,* hanem egy másikról... Nem mintha két ilyen nevű falu lenne a magyar tenger partján, – de az a Balatonszárszó, amelyiknek rövid időre én is vendége vagyok, ha nem is földrajzilag, lélekben mindenesetre nagyon messzire esik a pihenést kereső polgárok nyaralóhelyétől.

A Soli Deo Gloria református diákszövetség szárszói üdülőtelepén vagyunk. Párholdas szép telep ez egészen közel a vízhez: parkos, fás részek és veteményesek váltakoznak rajta és a fák között hatalmas deszkabarakkok húzódoznak. Nem új telepítés: *tíz vagy tizenöt esztendővel ezelőtt rezdezte be ezt a SDG szövetség,* pénztelen diákok, diáklányok és szerény jövedelmű fiatal középosztályi emberek filléres adományaiból. Azóta minden évben, minden nyáron fiatal fiúk, fiatal lányok vidám serege gyülekezik itt össze az ország minden részéből, váltakozó csoportokban, hogy egy-két hetet bajtársias közösségben töltsenek el.

Egy kicsit olyan ez a telep, mint valami nomád táborhely. Nincsenek összkomfortos, folyóvizes szobák és szépen berendezett hálótermek; *a deszkabarakokban egymás fölött álló, gorombafaragású, kemény deszkapriccsek vannak* s az étkezés is félig az ég alatt, terítetlen, hosszú kecskelábú asztaloknál történik, fürdőszobának meg ott a Balaton. A testi kényelem külső feltételei nem mindenben hiánytalanok, – de ez egészen stilszerű is, mert akik idejönnek, lélekben sem a tespedő nyugalmat, a kényelmes elpihenést keresik. Másban keresik az üdülést, mint néhány száz méterrel odébb, a panziókban, szállodákban, villákban nyaraló polgárok, akik heveréssel, apró pletykákkal, flörtöléssel, végtelenbe nyúló bridzspartikkal s „könnyű" olvasmányok társaságában töltik el szabadságuk idejét. Itt, ezeken *az egy-kéthetes táborozásokon, amelyeket konferenciáknak hívnak, előadások folynak* nap, mint nap s komoly viták, megbeszélések a hit és a magyarság, az egyén és a közösség legmélyebb problémáiról.

Mintha az a néhányszáz méter távolság, amely elválasztja ezt a telepet a „másik" Szárszótól, két nemzedék és egyben két világfelfogás között lenne az úgynevezett „senki földje"... Középosztályunkról annyi rosszat elmondtak s leírtak már, hogy már szinte minden megrovás közhelynek tetszik, – de egyszer-egyszer illendő dolog lenne arról is néhány szót ejteni, hogy az utóbbi esztendőkben, *lassan és csöndben, mégis kialakul egy másik középosztály is.* Egy másik középosztály, fiatal diákokból, egyetemi hallgatókból, az országban mindenfelé szétszóródott *szellemi*

munkásokból, akik ugyan tagadják a „középosztályi" nevet s inkább értelmiséginek szeretik magukat nevezni, hogy ezzel is megmondják: nem a maguk társadalmi helye, hanem a szerep s nem a hivatali státus, hanem a hivatás a legfőbb gondjuk. Parasztság, munkásság, magyar nép: ezek a legtöbbször elmondott szavaik s a szavakon túl már a népért való cselekvés útjait is keresgetik. A népi gondolatnak, ha a dolgozó milliókon kívül van kire támaszkodnia még, hát elsősorban ők azok...

Számuk talán még nem túl nagy s hitük és munkájuk sem túl hangos: *a csöndes érlelődés magatartása az övék* – de a kezük nyoma már meglátszik a különböző diákegyesületeken, ifjúsági mozgalmakon s lassanlassan az egész új nemzedéken. S az ilyen táborozások, mint ez a szárszói is, mindig új és új lelkeket simogatnak meg a változás hitével. Tíz évvel ezelőtt voltam itt először, – akkor még mint fiatal diák. Még ma is emlékezem, milyen felszabadító hatással voltak rám az itt eltöltött napok. Magamban már akkor is sokat viaskodtam a legkülönbözőbb emberi és társadalmi kérdésekkel, amelyek minden, az életre komolyan készülő fiatalember számára súlyos problémák, – de az iskola falai mögött sehogyan se tudtam megtalálni magamnak a megoldás útjait. Itt aztán, a többi társakkal folytatott, éjszakába nyuló beszélgetésekben, vitatkozásokban, *egy egészen új világ tárult ki előttem.* S azt hiszem, nem csak én voltam így: azóta is minden esztendőben, minden nyáron tízével, százával mennek innen széjjel fiatal diákok, fiatal értelmiségiek, a szabadabb látás, a nagyobb felelősség tanulságait vivén magukkal. Ha ma mégis tisztább, világosabb a magyar látóhatár, mint tíz esztendővel ezelőtt, ezeknek a szárszói konferenciáknak is részük van benne. S ma már, hála Istennek, nem csak egy „Szárszó" van ebben az országban...

Ez a mostani konferencia a népiség, a népi gondolat és a magyarság viszonyát próbálja tisztázni, minden vonatkozásban. Az úgynevezett *„népi írók"* közül majd minden számottevő ember szerepel itt egy-egy előadással és majdnem minden lényeges kérdés előkerül. A magyar történelem és irodalom, *a parasztság, a munkásság és értelmiség döntő problémái azok,* amelyek legjobban izgatják a résztvevőket. A kérdéseket, amelyekre választ szeretnének kapni, ők maguk állították össze s nem elégszenek meg csak azzal, amit az előadók mondanak: maguk is szenvedélyes elfeledkezéssel keresik a „végső igazságok" szavait.

Bátran merem mondani, hogy nem is maguk az előadások, *hanem a hozzászólások, a viták a legérdekesebbek.* Számomra különösen, mert tíz év távolságával tudom mérni a fejlődést. Kétszázötvenen-háromszázan jöttek el erre a konferenciára: főleg *diákok, azután fiatal tanárok, tanítók, papok, orvosok, ügyvédek, stb.* Vannak parasztok is: *a Parasztszövetség kiküldöttei.* S nemcsak reformátusok, hanem katolikusok is.

Somogyi Imre

Eljött például *Nagy Töhötöm* páter, a katolikus népfőiskolák, a katolikus parasztfiatalok szervezetének, a *KALOT*-nak egyik szellemi vezetője is. Számomra talán az a legnagyobb és legkedvesebb meglepetés, hogy az itt hosszú esztendők óta folyó belső munka *nem maradt meg egy vallásos egyesület szektaszerű mozgolódásainak* szűk keretei között, hanem kinyújtotta a kezét minden hasonló kezdeményezés felé – sőt a nép felé is!

A különböző vallási árnyalatok, a legkülönfélébb felfogások is szépen megférnek itt egymás mellett, mert – mint éjjel az alvók fölé a deszkabarak közös fedele – a viták fölé egyetlen gond és szándék terít sátrat: hogyan lehetne jobbítani a magyar nép sorsán? A vélemények nem mindenben egyezők. Hiszen éppen az a cél, hogy őszintén elmondjuk egymásnak, mit és hogyan akarunk? Azaz, abban, hogy „mit", nincsen is

semmi különbség. Jobb és biztosabb jövendőt a magyar népnek s rajta keresztül az egész magyarságnak. Az utat és a módot ki így látja, ki úgy, de az előadások, a viták, az *esti tábortűz melletti őszinte beszélgetések* mégsem annyira az elvek és eszmék csatái, hanem inkább a népért való szolgálat szép szándékának tanácskozásai. Ami itt folyik, az nem csak a hallgatóságnak, de az íróknak is tanulság – ha nem is mindig a hozzászólók szavain, de azok emberi magatartásán keresztül. Szinte látjuk, hogy ezekből a „középosztályi" fiatalokból hogyan sodródik össze és hogyan forr ki egy új magyar értelmiség, amelynek a hiányát annyiszor hánytorgattuk...

Este, az előadások s a viták után a tábortűz körül pihen az egész sereg. Ősi, szép népdalok szállnak, szavalatok szólnak s csöndes eszmélkedések, vallomások szavai sűrűsödnek. Lentről, valamelyik nyári vendéglőből, a *„másik" Szárszóról"* talpalávaló dzsezz hangjai szűrődnek ide: táncol, szórakozik a nyaraló ifjúság. Itt másféle fiatalok vannak együtt s másképpen szórakoznak. Az írók közül itt van *Veres* Péter, *Németh* László, *Sinka* István, *Nagy* István, *Juhász* Géza, *Gulyás* Pál és még többen s jön majd *Móricz* Zsigmond. De akik itt együtt vannak, úgy érzik, hogy *velük van Petőfi, Ady és szegény József Attila is,* aki néhány esztendővel ezelőtt itt, a szárszói állomáson vetette magát egy tehervonat kerekei alá...

Kis Újság, 1942. július 7.

A Református Diákmozgalom *1942. augusztusi száma teljes egészében a konferenciával foglalkozik. Ebből idézünk részleteket.*

TÖBBET JELENTETT SZÁMOMRA EZ A SZÁRSZÓI HÉT

minden eddigi „felejthetetlen" élménynél. Nem szükséges itt a leg- és legesleg fokozatok használata, mert azok úgyis eltörpülnének a konferencia értéke és jelentősége mellett.

Az első előadásnál némi szorongás vett ugyan rajtam erőt. Nem bíztam az én négygimnáziumos agyam teherbíró képességében. Hála Istennek, ez a félelem mindjárt az első pár mondat után eloszlott. Megéreztem, hogy az itt megvitatásra kerülő sorskérdések nemcsak az értelemnek, hanem a magyarul érző szívnek is szólnak. Később aztán egyre szomjasabban vártam íróinkat. [...]

Különösen jól esett éreznem a kedves baráti légkört. Nem hangzottak itt el szólamok a testvériségről, mégis egy diák sem fanyalodott el, ha eszmecseréink közben megtudta a foglalkozásomat.

Még mindig előttem áll az öreg diófa alatti kerekasztal, amint körül ülték íróink, a jezsuita páter és a református esperes, és derűs hangulatban kanalazták zománctányérból a zöldbablevest.

Én hiszem, hogy ez a kép nem csak szimbóluma, de igérete is az új magyar szellemiségnek.

Balogh István kereskedősegéd.

EGYIK IFJÚ ERDÉLYI TESTVÉRÜNK ÍRJA:

[...] Távlatokat nyitottak, egészen meggazdagítottak az írók előadásai. Nagy élvezettel hallgattuk végig őket. Hajnal derengését éreztük a magyar éjszakában. Azoknak az eszméknek és gondolatoknak a fejtegetését, melyek bár az erdélyi lélek előtt nem olyan újak, de eredetiségükben s különösen képviselőikben olyan páratlanok. És, hogy az előadásokból annyi termékenyítő erő sugározhatott, én azt Veres Péter ama tételéből magyarázom, hogy legfontosabb minden dolgunkban a becsületes önkritika és az elfogulatlan tisztánlátás megőrzése. Ha valóban becsületügy a mi ügyünk, ahogy Németh László mondta, valóban ezzel az önkritikával kell haladnunk további útunkon.

Kedves pihentető órákat nyujtottak a tábortüzek. Lángjaik mellett szállott haza a lelkünk szeretteinkhez át a Magyar síkságon.

A hitetlenség bántóan kicsillanó hangjait eltakarták a nagyszerű előadások, a tüzes viták, a fel-felcsendülő népdalok úgy, hogy végeredményben megacélosodott lélekkel, dacos hittel tértem haza, hálát adva az Istennek az elgondolkoztató, gazdagító szép napokért.

HIT NÉLKÜL NINCS MEGÚJULÁS...

Az előadások, melyeket a népi írók tartottak az irodalom köréből és társadalmi osztályaink egymáshoz való viszonyát és elhelyezkedését mutatták. *[így!]* Hogy az előadások kissé magas színvonalon mozogtak, nem az én megállapításom volt egyedül, hanem körös-körül mások is ezt hangoztatták. Ez természetes is, hisz könnyebb egy könyvet elolvasni és azt megérteni, mert ott nem repül el a szó, hanem megmarad és ha valamit nem értünk meg, többször is figyelmesebben át lehet olvasni. Hogy az előadások magasak voltak, az tény. *Azonban szomorú az, hogy*

a magasan író és beszélő írók szavát kevés ember érti ma még meg. Így nem is csoda, hogy olvasóik és követőik ma még csak kis tábort képeznek. De még ez se lenne baj, mert számuk egyre nő, hanem az, hogy még ez is, mint íróink, *külön útakat, ösvényeket taposnak maguk számára, és csak a maguk ösvényét, útját ismerik el az egyedüli jó útnak.* Tehát kevés ma még a magasabb színvonalat elért olvasók száma. Kevés, de hogy számuk egyre nő, azt ez a konferencia is igazolta. Az első pillanatra soknak tetszik a szám, amennyien itt megjelentünk, de ez csak egy része, töredéke a népi irodalom híveinek.

Népi irodalom: az ember azt hinné, hogy mivel népi, tehát természetes, hogy olvasótáborának nagyrésze szintén a nép soraiból tevődik össze. Azonban ez a konferencia azt bizonyította, hogy *ez a tábor* nem a népből, hanem éppen *a középosztályból került ki. Abból a középosztályból, amelyet gyökeresen át akarunk alakítani.* Abból a középosztálynak nevezett réteg egyénei sorából, amely a parasztságot mindezideig meg nem értve ült a parasztság fölött. A fölött a parasztság fölött, akiért mindez a megújítási folyamat folyik. *Ennek a megújulási folyamatnak csak akkor fog gyümölcse teremni, ha úgy a parasztság, mint a középosztály soraiból minél több értelmiség fog felemelkedni.* Mert nem csak a parasztságra, középosztályra van szükség, hanem ezek soraiban kellőszámú értelmiségre is. A hozzászólások azt mutatták, hogy *ez az értelmiség is kialakulóban van.* Örömmel tapasztaltam, hogy ez az értelmiség a faluhoz közel és a faluban élő faluvezetők közt is terjed. Örömmel töltött el, amikor nemcsak a faluvezetők közt, hanem az ifjúságnevelők, a tanárok, tanítók soraiban láttam ezt leginkább. [...]

Kovács Sándor.

GONDOLATOK A SZÁRSZÓI NÉPI KONFERENCIÁRÓL

A testvériség jegyében gyűlt össze a Soli Deo Gloria Szövetség hivogatására július első hetében a magyar fiatalság és a népi írók egy csoportja Balatonszárszón egyheti közös szellemi munkára. „Új magyar szellemért" volt a jelszava ennek a konferenciának, azért az új magyar szellemért, amely immár két évtizede erjeszti a magyar életet, hogy túl a társadalmi osztályok huzavonáján, magyarságunkat idegenből néző vagy idegen érdekeknek lekötni akaró hatalmi csoportok politikáján, végre a magyar nép önmagára eszmélve maga teremthesse meg saját természete szerint kibontakozásának a lehetőségét.

Sajnos társadalmi rétegeződésünk – mint azt Veres Péter, Nagy István,

REFORMÁTUS DIÁKMOZGALOM

„Ifjúság az új magyar szellemért!"

Az évi konferenciáink közül a legérdekesebbnek, a legnépesebbnek szenteljük az augusztusi számunkat. A napi sajtó is bőségesen foglalkozott e találkozóval. Lássuk, hogyan vélekednek a résztvevők:

Együtt akarunk haladni — írja egy földműves testvér

Nem tudom, hogy — én — egy földműves parasztfiú, hogyan is kezdjem el soraimat. Nem szeretnék a nem is akarok senkit megbántani, de viszont őszintén kell írni. Ha mind azt írásba foglalhatnám, amit a Balatonszárszói konferencia adott mindannyiónknak, akkor egy egész könyvet kellene írnom. Hogy miért éppen nekünk? Azért, mert 250—300 jelenlévő között csak hárman voltunk parasztok, — kivéve Veres Péter bátyánkat és a parasztszövetség kiküldötteit.

De ám *itt nem az volt a fontos, hogy hány iskolája volt s van valakinek,* hanem az, hogy ki milyen szívvel és lélekkel jött embertársait megismerni és értéke szerint megszeretni, és megbecsülni egymást.

Mielőtt tovább mennék, illő, hogy megköszönjem az SDG. vezetőinek azt a fáradságot nem ismerő munkáját, mellyel megadta számunkra a lehetőséget, hogy testvérként találkozhassunk. Kérem a jó Istent, hogy minden ilyen nemes törekvésben megsegítse őket!

Az érték nem ott van, ahol rang és vagyon. Mint ahogy a földben is belül rejlik a kincs: éppen úgy az embereknél is belől, a szívben van az érték. „Minden ember annyit ér, amennyi szeretet van benne . . ."

Amíg Isten s Krisztus nélkül akarunk valamit cselekedni, addig csak egy helyben tipegünk és csak az lesz, ami a multban is megvolt. Az urak lenézik a parasztot s viszont a parasztot gyűlölni fogja az urakat, mert rossz sorsát az uraknak tulajdonítja s nem jut eszébe, hogy rossz sorsának egyedüli oka az irigység és széthúzás . . . Az Isten csak úgy segíthet rajtunk, ha mi is segítünk önmagunkon. Hála az Istennek, hogy most már vannak szószólóink, akik érzik azt, hogy nekünk együtt kell haladnunk! . . .

Nagyon örülök annak, hogy a július 29-től július 6-ig tartott konferencia megadta számunkra azt a lehetőséget, hogy ne csak addig az ideig, amíg együtt voltunk, szeressük egymást testvérként, az elhintett magvakat mások között is szórjuk szét, hogy hasznos és nemes gyümölcsöt hozzanak! . . . Mérnökök, tanárok, stb. otthon *a falukban is szégyenkezzetek szóbaállni a szegény földműves és napszámos parasztfiúval!*

M. Csikai Miklós.

12. szám.
XIV. évfolyam
1942. augusztus

Darvas József és Németh László előadásai feltárták – még mindig nagy szakadékokat mutat. Legnépesebb termelő osztályunk, a parasztság ma is ősállapotban van, természeti életet él, amennyiben léte természeti körülményektől függ, a közösségről legfeljebb az államon keresztül vesz tudomást, ha pl. saját terméséből a megállapított mennyiséget be kell adnia.

Az ipari munkásság már öntudatosabb réteg, jobban képviseli a korral való kapcsolatot és a társadalmi fejlődéshez szükséges dinamikát.

Harmadikul a középosztályt szokás emlegetni. Sokkal jobb elnevezés lenne rá: tanult munkásosztály. A modern kapitalista állami élet hívta őt elő, s éppen olyan proletár munkát végez, mint az ipari munkás. Szociális helyzete némileg jobb, mint a többié, de a három közül a legönállótlanabb, hatásköre nem igen van, kapcsolata a másik kettővel legfeljebb annyiban áll fenn, hogy amazok fékentartására használják fel. Vegyes összetételénél fogva könnyen enged külföldi szellemi hatásoknak, s kicsi tagjaiban a szolidaritás.

A kibontakozás egyedüli útja, a népi Magyarország létalapja: e három rétegnek új politikai nemzetté kell alakulnia; a magyar nép nagy érdeke: az Európára méltó nemzettéválás céljából. Biológiai téren magyarságunk a környező germán és szláv népekkel már nem igen veheti fel a versenyt. Fennmaradásunkhoz csak a társadalmi összefogás segít. Középosztályunknak le kell vetkőznie eddigi osztályhelyzeti előnyeit, értelmiséggé kell alakulnia, azaz olyan önálló szellemi közösséggé, melynek lelkiismeretfurdalása és felelősségérzete van fajtája sorsáért, s igazi szolidaritással keresi a másik két osztály kezét. Ő él sajátosan a kultúrában s feladata, hogy elsegítse a másik két osztályt is az emberiség kultúrában objektiválódott nagy eszményeihez, élettapasztalataihoz, az igazi érték és igazság felismeréséhez.

Az európai helyzethez való kapcsolatunk is megoldódik ezáltal. Kelet és Nyugat ellentétében sok ideig nem találtuk helyünket. Sokáig nem ismertünk mást, csak nyugati kultúrát. Ma sem akarunk kivonulni a nyugati műveltségből, európainak kell lennünk természetesen, csak a magunk módján. Nem csatlakozunk egyik félhez sem, csak alkalmazkodunk, ha kell s csináljuk tovább a magunk magyar ügyét: végre megpróbálunk természetünk megőrzésével, keleteurópai kultúránk és gondolkozásmódunk érvényesítésével közbeszólni Európa színpadán. Egymástól elzárt kultúrák ma már nincsenek, Európa a legszebb iskola az idegen elemek beolvasztása terén s most is, mikor elérkezett az idő, hogy Kelet-Európa népei is belépjenek az európai kultúrába, meg fog ez hajolni Kelet lelke előtt s engedelmesen veszi tudomásul kereteinek újabb kitágítását.

Magának a népiségnek a fogalmát is sok salaktól tisztítja meg ez az álláspont. A népiség nem jelent csökönyös maradiságot, nyereg alatti húspuhítást, amint az európaiság nevében harcolók felhánytorgatják. A népiség egyúttal a legnagyobb egyetemesség is, egyenlő az énnek a világrendbe való belekapcsolódásával. A magyar népi irodalom pl. a magyar nép és az egyetemes találkozásából született meg. [...]

HOGYAN RENDEZZÜK JÖVŐRE A KONFERENCIÁT?

[...] Másképpen képzeltem el az egyes „osztályok" között az arányt. Olyanformán, hogy az ország minden egyes tájáról, vidékéről lesz ott legalább 1–2 parasztfiú, népfőiskolás, minden nagyobb városból 2–3 munkásifjú, hogy legalább képviseljék vidékenként is osztályukat s amit hallottak, hazavigyék s otthon megcsinálják a maguk kiskonferenciáját. Az értelmiség részéről több tanítót, tanárt vártam. A közép- és főiskolások részéről jobb elosztást – iskolák és vidékek szerint. Ezen talán nagyobb hírveréssel, majdnem minden egyesület felszólításával, hogy küldjön résztvevőket a konferenciára, személyeknek szóló meghívással lehetne segíteni. Vagy valami más módon, de kell! [...]

Zilahi József.

Református Diákmozgalom, 1942. augusztus.

„NYELVEK CSODÁJA"

A NÉPI MAGYAR ÍRÓK BALATONSZÁRSZÓI TALÁLKOZÓJÁN

Szokatlan konferencia színhelye volt június 29-től július 6-ig Balatonszárszó. Sok érdekes vendége volt már az SDG-tábornak, talán a mostani társaság volt a legérdekesebb. A népi magyar írók az elmult években is résztvettek magánosan egy-egy konferencián, most szinte teljes számban Szárszón adtak találkozót egymásnak s a rájuk figyelő ifjúságnak. [...]

A konferencia résztvevői is a legváltozatosabb színeket képviselték. Földmüvesfiúk, fő- és középiskolás diákok, iparostanoncok és boltoslegények barátkoztak egymással s a mai magyar ifjúságot jellemző őszinteséggel tárgyalták a magyar élet kérdéseit. A diákok legtöbbje a szünidőben kemény munkát végez, hogy tanulmányaikat továbbfolytathassák, *igen sokan a napszámosmunkával is ismerősek.*

A lelki arckép fölöttébb változatos. Bibliás, imádkozó SDG-kollégisták, a pogány vallásrendszerekkel, a filozófiával, mint valláspótlékkal kínlódó fiatalok, néhány buzgó római katolikus, öntudatos evangélikusok és unitáriusok, komoly népfőiskolás fiúk s a hit útjára éppen csak rálépett emberek, *de nincs köztük egyetlen cinikus se. Mindegyik szemében ott lobog a saját hivatásának tüze.* [...]

Valaki *a nyelvek csodájának* mondotta ezt a konferenciát. Közös nyelvre kell szert tennünk s jobban megértjük egymást. Az egyik író úgy tett bizonyságot, hogy e konferencia visszaadta hitét *az élő szó erejében.* Áldozni is tud ez ifjuság. A régi magyar irodalom értékeinek kiadására egy negyedóra alatt 5500 pengőt ajánlottak meg.

Református Élet, 1942. július 18.

PARASZTOK, MUNKÁSOK ÉS ÉRTELMISÉGIEK

[...] A Soli Deo Gloria balatonszárszói konferenciája – amint arról beszámoltunk – ahhoz a felismeréshez jutott el, hogy a magyar megújulás szolgálatában három társadalmi rétegre vár fontosabb szerep: a parasztságra, az ipari munkásságra és az értelmiségi rétegre. Az utóbbi alatt nem a középosztályt, általában nem is társadalmi osztályt értettek. Hanem azt a szellemi és erkölcsi elitet, amely minden társadalmi osztályból rekrutálódik, a maga képességeivel, tehetségével, szélesebb látókörével a saját osztályából kiemelkedik s alkalmas arra, hogy átfogó, a közösség egyetemes érdekeit érintő szolgálatot ismerjen fel és vállaljon.

A balatonszárszói konferencia szerintünk is helyesen ismerte fel a magyar élet legfontosabb erőtényezőit és azt a szerepet, amely ezekre a társadalmi erőkre vár. Valóban elsősorban a parasztság, munkásság és értelmiség vállain nyugszik a magyar jövő. Az első kettőn azért, mert közvetlenül érdekelt az átalakulásban. Gazdasági, társadalmi, szellemi és politikai érdekei fűződnek ahhoz, hogy ez az átalakulás bekövetkezzék. Az értelmiség azért, mert felelősségérzete, erkölcsi meghatározottsága kötelezi a szolgálatra, látóköre és szellemi kiválósága pedig vezetőszerepre, irányításra képesíti.

A balatonszárszói konferencia csak azt nem hangoztatta határozottan, hogy a parasztság nem képvisel egységes társadalmi és politikai erőt. A parasztság ugyan mindaddig egységesen ott tud állani bármelyik társadalmi réteg mellett, amíg a népi fölemelkedés akadályainak elhárításáról, a nemzeti függetlenség megoltalmazásáról van szó. Egységes törekvés kapcsolja össze mindazokkal, akik a korszerű gazdasági, politikai és

kulturális átszervezést, a feudális csökevények, a monopolkapitalista kötöttségek eltakarítását követelik. A parasztság egysége azonban nyomban megbomolhat, mihelyt ezeken túlmenőleg a bérmunkás érdekek kielégítéséről, a Gép által fölidézett társadalmi válság megoldásáról van szó. Ezen a ponton válhatik el egymástól a birtokos és nincstelen parasztság szociális problematikája. S itt derülhet ki, hogy a birtokos parasztságot társadalmi érdekei inkább a polgári osztályhoz, a földmunkás parasztságot pedig inkább az ipari munkássághoz kapcsolják.

De szintén ezen a ponton jelentkezhetik azután az elit szerepe is. Ez abban áll, hogy a társadalmi átalakulás nagy művében a mutatkozó ellentéteket leküzdje, a szakadékot áthídalja. Megtalálja azt az életformát, a megoldásnak azt a módját, amely egészséges kompromisszummal nyugvópontra juttatja a harcot, megteremti az új szociális egyensúlyt a különböző társadalmi rétegek érdekei között. [...]

Tiszántúl, 1942. július 25.

A Magyar Élet kiadó

Püski Sándor 1982 nyarán felkérésünkre elkészített egy hosszabb tanulmányt könyvkiadói pályájáról, irodalomszervezői tevékenységéről, szerzőiről, a népi írókról.

Püski Sándor:

A MAGYAR ÉLET KÖNYVKIADÓ ÉS A NÉPI MOZGALOM

[...] 1930 júniusában levelet kaptam az egyik Pestre került volt osztálytársamtól, Kovács Gábortól, akivel annak idején együtt tanultuk a gyorsírást is. Írja, hogy egy pesti ügyvédi irodába gyors- és gépírni tudó alkalmazottat keresnek. Munkaidő: délután 3-tól 6-ig, fizetés: havi hatvan pengő. Ha vállalom, mehetek lakni hozzá a közel levő Hársfa utcai Diákok Házába, havi húsz pengőért, és ősszel beiratkozhatom a jogra.

Írógéppel bánni már elég jól megtanultam az utóbbi hónapokban, így nem is gondolkoztam: írtam, hogy megyek. Az utolsó havi hatvan pengőmmel a zsebemben bevonultam Pestre 1930. június 28-án, és július 1-én már munkába is álltam dr. Bíró Miklós ügyvéd Klauzál utcai irodájában. Nem azért, mintha a jogi pálya jobban vonzott volna, mint a többi, de mégis kivezető útnak látszott a megrekedtségből.

Elődöm, egy ügyvédbojtár, katonai szolgálatra vonult be, ezért volt rám szükség. Egyedül voltam alkalmazott, s az irodai munkán kívül időnként el kellett járnom a bíróságoknál és egyéb hivatalokban is, s így több idő elment a szolgálatra napi három óránál, de a munka nem volt nehéz, s 15–20 pengőt még a villamospénzen is megkerestem gyaloglással. A főnököm az egyetemi felvételhez egy államtitkár segítségét is megszerezte, amire a jeles érettségi ellenére is szükség volt.

A búcsú idején édesanyám már ágyban fekvő beteg volt, azt még éppen megérte, hogy bizakodással nekivágtam a pesti életnek, de augusztusban már a temetésére táviratoztak haza.

A Diákok Háza a Pro Christo diákszövetség kollégiuma volt. A szövetség a protestáns egyházak egységét kívánta szolgálni, s kollégiumát meglehetős szabadelvűséggel kezelte. Két évig laktam egy négyszemélyes szobában, a jogi jegyzetkészítés miatt költöztem el 1932-ben. Ebédelni legtöbben a Protestáns menzára jártunk heti 2 pengő 80 fillérért a Református Teológia Köztelek utcai pincehelyiségébe, reggelit-vacsorát otthon készítgettünk, néha elmentünk vacsorázni egy közeli Dob utcai kifőzdébe, ahol 50 fillérért hústalan menüt kaptunk. [...]

1930-ban beiratkoztam a jogra. Végig teljes tandíjmentességet kaptam, a továbbiakban még a beiratkozási és vizsgadíjakat is a Diáksegítő Iroda fizette. [...]

Az ügyvédi irodai munkám miatt a melléktárgyakat és különösen a délutáni tanszéki foglalkozásokat nekem is el kellett hanyagolnom. Így későn jöttem rá, hogy bent az egyetemen is vannak kereseti lehetőségek, elsősorban a jegyzetkészítés. Nincs minden tantárgyból könyv, rendes írással még a bejárók sem győzik a jegyzetelést, s ott van a mezei had, akik nem is hallják az előadásokat. Az ügyesebbek gyorsírással jegyzeteltek, és stencilbe gépelve sokszorosították az anyagot. A második évben aztán résen voltam. Moór Gyula „Jogfilozófiá"-jával és Balázs Károly „Pénzügytaná"-val megkezdtem saját jegyzetkészítésemet. Laponként sokszorosítottam, és egy-két heti késedelemmel már a hallgatók kezében volt a folyó előadásokról készült jegyzet. Egy-egy jól bevált jegyzetnek aztán nemcsak abban az évben vettem hasznát, amikor készült, hanem a következő években is. A második év végén ott is hagytam az ügyvédi irodát, mert már nem győztem mind a két munkát, s csak jegyzetekből és később a vizsgákra való előkészítésből éltem. A legsikerültebb jegyzeteim a fent említetteken kívül statisztikából, politikából, közigazgatási és pénzügyi jogból, nemzetközi jogból és egyházi jogból készültek, és még a negyvenes években is forgalomban voltak.

A sokszorosításhoz szükséges író- és sokszorosítógépe már volt az egyik évfolyamtársamnak, Tarnói Kostyál Lászlónak, így vele fogtam össze: a gépek használatáért segítettem neki saját jegyzeteiben, majd hozzá is költöztem, és a Teréz körút 21. alatti kapualjból nyíló lakásunkon rendeztük be kis sokszorosító irodánkat. Később a jogi kar harmadik emeletén szereztünk egy kis helyiséget erre a célra, s csak amikor 1935-ben végeztem és megnősültem, rendeztem be lakásomon az önálló sokszorosító irodámat.

Másodéves koromban léptem be a társam unszolására a Turul Szö-

vetség jogi szervezetébe, a Werbőczi Bajtársi Egyesületbe. A „bajtársi élet" azonban nem érdekelt, ritkán jártam el az egyesületi gyűlésekre, s végig „daru", vagyis mai szóval: tagjelölt maradtam. A régi tányérsapkát abban az időben cserélték fel a mutatósabb Bocskay-sapkára, az tetszett, hordtam is valameddig, egyszer le is fényképeztettem magam benne.

Az egyetemi oktatással nem volt sok bajom. Ódivatú módon folyt, egyedül Magyary Zoltán, a közigazgatási és pénzügyi jog professzora kezdett kísérletezni modernebb módszerekkel. Természetesen többet is lehetett volna profitálni, mint én tettem, de hát dolgozni is kellett, s hozzá egyik jogi szakmát sem láttam olyan csábítónak, hogy nagyon törjem magam érte. Így is majdnem végig kitüntetéssel vizsgáztam, csak az utolsó két szigorlat sikerült gyengébben, mert akkor már a jövendő életpályámmal és a családalapítással is lázban voltam.

Az egyetemi éveim alatt szereztem ugyanis a harmadik nagy élményemet: a magyar irodalom sorsirodalom, s ha bele akarok szólni a nemzeti élet alakításába, azt legjobban, vagy legalábbis nekem legkedvesebb módon, ezen a területen tehetem, csak a formát kell megtalálnom hozzá.

A közvetlen politikai tevékenységbe is bele-bele kóstoltam már az első években; a békési Népkörben, a Bajcsy-Zsilinszky-féle Nemzeti Radikális Párt sarkadi szervezetében, majd a gyulai és csorvási tanyákon. Ebben az időben került a kezembe a volt békéscsabai parasztvezérnek, Áchim Andrásnak egy régi röpirata. Megszólítására: „Fekete magyar föld fehér rabszolgái", életem végéig emlékezni fogok. A Bethlen-rendszer bukása keltett bennem is reményeket, hogy azután a Gömbös-féle handabandázás, a Kisgazdapárt lakkcipős politizálása, a Bajcsy-Zsilinszkyé és más kisebb parasztpártok eredménytelensége elvegye a kedvem.

Belejátszott ebbe – mint már a papi és a jogi pályáktól való húzodozásomba is –, hogy szónoklásra való tehetséget még nyomokban sem találtam magamban. A munkáspártok és az akkor éledő nemzetiszocialista pártok vonzásába bele sem kerültem. Az utóbbiak akkor még formában is Hitleréket másolták, de a német–magyar viszony évezredes baja is visszatartott mindenféle németpártú és -érdeklődésű mozgolódástól, ezért nem találtam helyem az egyetemi bajtársi egyesületekben sem. Az enyhébb változat, az olasz fasizmus sem érdekelt mint társadalomszervezési lehetőség, diktatúra volt ez is, ha nem is olyan kemény, mint Hitleréké.

A diákok házabeli kapcsolódásokban megismert Békés István és Darvas József a marxizmussal próbáltak beoltani. Darvassal egy szocialista gyűlésen is részt vettem valahol a Dohány és Wesselényi utcák

környékén – Kassák Lajost és szavalókórust ott hallottam először –, de számomra idegen, színpadias maradt, sem a tételei, sem a diktatúra proletár változata nem vonzottak.

Maradt tehát az egyetlen terület, ahol a paraszti és a magyar sérelmek és háborgások számomra „egy húron pendültek": az irodalom.

Sinka István írásait ismertem már, olvastam első kis verseskötetét („Himnuszok Kelet kapujában", 1933), sőt kezdeményezésemre személyesen is találkoztunk 1934-ben Békésen. A *Kelet Népe* című folyóirat 1935. decemberi számában megjelent nagy verse: „Míg a juhaim aludtak" hódított meg véglegesen. Sinka István, Szabó Pál, Illyés Gyula, Veres Péter, Tamási Áron, Erdélyi József megismerése, Féja Géza és Matolcsy Mátyás parasztságért és földreformért kiáltó írásai, Németh László különleges értelmiségi és nemzeti problémái (*Tanú*!) összeolvadtak bennem Ady, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Bartók és Kodály korábbi hatásaival, s ez a szellemi izgalom szülte meg azt az elhatározásomat, hogy a jegyzetkiadás tapasztalatait és eredményeit felhasználva, könyvkiadóként állok az írók és velük együtt volt osztályom és a nemzetem szolgálatába. Számítottam arra, hogy ebből a szellemi forrongásból politikai mozgalom születhetik, és lehetőség a magyar élet régen esedékes átalakulására.

A másik láz: a családalapítás.

Az akkori világban a tánc nem volt olyan mindennapi esemény, mint ma. Alkalmak, hogy úgy mondjam: ürügyek kellettek hozzá. Egyik ilyen ürügy volt Mikulás napja. 1933 decemberében ugyan már a Békés megyeiek diákotthonában, a Liliom utcában laktam (havi öt pengőért), de összejártam továbbra is a Teréz körúti volt lakótársaimmal, így Szigethy Zoltánnal is. Egerből jött katolikus közgazdász, tehát az Emericana katolikus diákszövetség tagja volt. Az Emericana a társas életéről volt nevezetes, vagyis a fő tevékenysége az volt, hogy a katolikus fiatalság ismerkedését segítse. Szigethy hívott, menjek el Mikulás-báljukra, nem esznek ott meg, ha református vagyok is. Elmentem, s ott ismerkedtem meg későbbi feleségemmel, Zoltán Ilonával. Katolikus kántortanító család gyermeke volt, a bátyja mezőgazdász, így került ő is a bálba.

Nyilvánvaló volt már az elején, hogy ő a nekem rendelt asszonynak való, s hiába volt egy diákkori kötöttségem, mihelyt az egyetemen végeztem, megtartottuk az esküvőt: 1935. március 16-án.

Sorsdöntően szerencsés választás volt. Amellett, hogy jó feleségem, a következő nyolc évben sorakozó négy fiunknak kiváló édesanyja, az íróknak és más barátainknak vendégszerető háziasszonya lett, a vállalkozásunkban fáradságot nem ismerő, ügyes helytállásával, az anyagi

veszedelmeket elhárító és egyéb, hivatalos ügyeket intéző ötletességével is hozzájárult kiadónk sikeréhez.

Az első lakásunkat, egy Zuhatag utcai kis cselédszobát jogi tanításért kaptam. Itt kihúztuk őszig, onnan mentünk a Veres Pálné utca 9-be albérleti szobába, majd 1936 februárjában a Váci utca 75. IV. emeletén béreltünk kétszoba-hallos lakást. Részletre vettünk bútort, író- és sokszorosító gépet. Ilus segített a sokszorosításban, magam továbbra is jártam az egyetemi folyosókra, üzletkötéseim fő helyére.

Alig költöztünk be új lakásunkba, helyet adtunk a *Kelet Népe* pesti szerkesztőségének, Muharay Elemérnek, és meghívtuk a Vésztőn élő Sinka Istvánt: jöjjön Pestre, hosszabb időre vendégül látjuk, itt könnyebben tud verseinek sajtót szerezni. Jött is, és kisebb megszakításokkal egy évig nálunk lakott.

Ismerve a *Kelet Népe* és más folyóiratok nehéz helyzetét, s számítva arra, hogy az akkor még csak kis körben ismert írók könyveit nehéz lesz terjeszteni, nagyon óvatosan akartam hozzálátni a könyvkiadáshoz. Jó lenne – gondoltam –, ha önköltségen tudnék nyomatni, és nem lennék kitéve idegen nyomdák szeszélyeinek. Anyagilag magam is gyengén álltam, éppen hogy meg tudtam élni növekvő családommal a jegyzetekből és a tanításból, arra gondoltam tehát, hogy szövetkezetet kezdeményezek nyomda létesítésére, s ott kikötök magamnak önköltséges nyomást. A kiadót, előre félve illetéktelen szellemi vagy politikai beavatkozástól, egyéni vállalkozásomban akartam indítani.

1937 elején néhány barátommal együtt formailag meg is alapítottuk a Jövő nyomdaszövetkezetet, s a cégjegyzés megtörténte után elkezdtem házalni a szükséges alaptőkéért. A nyomda hamarosan meg is indult a Ráday utca 45. alatti Szent Imre-kollégiumtól bérelt üzlethelyiségben, a *Kelet Népe* néhány számát és Erdélyi József: „Eb ura fakó" című nyelvészkedő könyvét ki is nyomattam, de – hosszú volna elmondani a kálváriájárást – tőkehiány miatt belebuktam; a csalatkozó társak kitesékeltek és továbbvitték, végül a Parasztpárt égisze alatt működött 1948-ig, a nyomdák államosításáig.

Én magam eladósodtam, mert nemcsak pénzembe került az ügy, hanem az egyetemi jövedelmem egy része is elmaradt a nyomdával való elfoglaltságom miatt. Az író- és sokszorosító gép elmaradt részleteiért, lakbérért pereltek, végrehajtottak és árvereztek az akkor már Bástya utca 17. alatti lakásunkon. A *Kelet Népét* Tatay Sándor vette magához, amikor néhány szám után ő is kimerült, Szabó Pál a Kisgazdapárt szárnyai alá helyezte, majd 1940-ben átadta Móricz Zsigmondnak, s ő folytatta haláláig.

Néhány hónap alatt helyreállítottam az egyetemi üzletmenetet. 1938

elején folyamodtam önállósítási kölcsönért az akkor szervezett Nemzeti Önállósítási Alaphoz könyvkiadó és könyvesbolt alapítására. Több hónapos bajlódás után Szandtner Pál, volt egyetemi professzorom jóvoltából ötezer pengő kölcsönt adtak öt évre, de csak könyv- és papírkereskedés céljára. Ezt az összeget akkor se használhattam volna fel könyvkiadásra, ha nem tiltják meg, hiszen alig volt elég arra, hogy a Szerb utca 17. alatt, a Központi Egyetem Szerb utcai kapujával szemben kibérelt kis helyiséget berendezzem és némi áruval ellássam. Azért választottam ezt a helyet, mert a szomszédos két egyetemet, a jogi és a közgazdasági kart biztosabb üzleti bázisnak tartottam, mint az utcát.

Természetesen nem mondtam le kiadói terveimről sem, s az akkor IV. kerületi elöljáróságtól nemcsak a könyv- és papírkereskedői, hanem a könyvkiadói iparigazolványt is megszerezve, 1938. május 15-én, 27 éves koromban megkezdtem könyves működésemet.

A kiadó írói és könyvei

Szerettem volna a vállalkozásomhoz vonzani mindenkit, akit a mozgalom jövőbeni életében szellemi, szerkesztői, újságírói, szónoki, politikusi, szervezői minőségben hasznosnak véltem. A valóságban meg kellett alkudnom a krajcáros anyagi körülményekkel és a jogi lehetőségekkel.

Jöttek hát először a kiadó nélküliek: *Sinka István* („Vád", „Hontalanok útján", „Balladáskönyv" *Muhoray Mihály* illusztrációival, „A denevérek honfoglalása", „Fekete Bojtár vallomásai", „Harmincnyolc vadalma"); *Szabó Dezső* („Az egész látóhatár"); *Erdélyi József* („Árdeli széphold", „Emlék"); *Veres Péter* („Gyepsor", „Az Alföld parasztsága", „Mit ér az ember, ha magyar", „Ember és Írás", „Falusi krónika", „Parasztsors – magyar sors", „Szűkesztendő", „Számadás", „Szocializmus – nacionalizmus", „Népiség és szocializmus"); *Szabó Pál* („Őszi vetés", „Harangoznak"); *Féja Géza* („Régi magyarság", „A felvilágosodástól a sötétedésig", „Nagy vállalkozások kora", „Magyar irodalomszemlélet"); és azok, akik tartoztak ugyan valamelyik kiadóhoz, de egyes írásaikat ki tudták szabadítani: *Kodolányi János* („Suomi", „Baranyai utazás", „Esti beszélgetés"); *Németh László* („A minőség forradalma", „Készülődés", „Kisebbségben", „A Medve-utcai polgári"); *Darvas József* („Vízkereszttől Szilveszterig", „Egy parasztcsalád története", „Szakadék"); *Kovács Imre* („A parasztéletforma csődje"); 1941-től az erdélyiek: *Asztalos István* („A fekete macska"); *Szabédi László* („Ész és bűbáj", „Telehold"); *Balogh Edgár* („Hármas kistükör"); aztán a debreceniek:

Gulyás Pál („Az Alföld csendjében"), *Juhász Géza* („Népi írók"); a földkérdés apostolai: *Kerék Mihály* („A magyar föld", „A földreform útja"); *Somogyi Imre* („Kertmagyarország felé"); a népi színjátszást és népi együttest szervező *Muharay Elemér* („Magyar játékszín"); a népdalgyűjtő *Balla Péter* („A magyar népdal kistükre"); a társadalomtudós *Erdei Ferenc* („A magyar társadalom a két világháború közt" – az 1944-es megszigorodott cenzúra nem engedélyezte); a régész *László Gyula* („A honfoglaló magyar nép élete"); a közgazdász *Jócsik Lajos* („Iparra magyar", „A Középdunamedence közgazdasága"). Külön gondom volt a felbukkanó paraszttehetségekre, hiszen más kiadó velük nem törődött. Így adtam ki a sárrétudvari *Nagy Imre* verseit („Holtak derese", „Összegyűjtött versek"), majd az erdélyi *Horváth István* elbeszéléseit („Kipergett magvak"). Új kiadásokban hoztam a korán elhunyt erdélyi unitárius papnak, *Balázs Ferenc*nek „A rög alatt" című kötetét, az irodalmi szociográfia egyik alapkövét. Kiadtam még *Bakó József:* „Kapaszkodók", *Bözödi György:* „Székely bánja", *Kádár Lajos:* „Tyúkász Péter", *Kovách Aladár:* „Téli zsoltár", *Sértő Kálmán:* „Gyászjelentés", *Simándi Béla:* „Magyar levelező", *Takáts Gyula:* „Családfa helyett", „Polgárjelöltek", *Tatay Sándor:* „Jelek a porban", *Tersánszky Józsi Jenő:* „Kakuk Marci" című műveit, „Hajlék" címen tanulmányokat a népi építkezésről, „Munkások" címen *Nagy István, Rideg Sándor, Földeák János, László Gyula* és *Vaád Ferenc* elbeszéléseit, „Szárszó" címen az 1943-as táborozás jegyzőkönyvét, hozzá kéziratkésés miatt különnyomatban *Karácsony Sándor:* „Magyar nevelés" című előadását, s még olyan különlegességeket, mint *Szathmári Sándor:* „Gulliver utazása Kazohíniában" *Szalay Lajos* rajzaival, *Bary József:* „A tiszaeszlári bűnper", a „Kalevala, a finn népi eposz". Nem tartozik szorosan ide, de a teljesség kedvéért megemlítem az első év három kiadványát: *Kovács Endre:* „Prága–Pozsony–Budapest", *Zathureczky Gyula:* „Erdély, amióta máskép hívják", *Szappanyos Gabriella:* „Emberek a Szamos mentén". 1943–1944-ben pedig már Balogh Edgárral, Jócsik Lajossal és *Gál István*nal nagy terveket szőttünk a szomszéd népekkel való irodalomcserére. Féja Gézával irodalmi és politikai olvasókönyvet, *Banó István*nal népköltési olvasókönyvet, Németh Lászlóval – mint ő maga is írta – az angol bombázók árnyékában a középiskolás anyagot összefoglaló tankönyveit szerkesztettük, s még a hozzánk közelálló művészek kiállítását is szerveztük.

*Illyés Gyulá*nál Veres Péter közvetítésével többször próbálkoztam, de a Nyugat kiadónál (a Gellért-család vállalkozásában a folyóirat megszűnése után is működött) mindenét kiadták, s mikorra valamennyire megnőttem és talán szívesen jött volna, érthető szolidaritásból nem akarta Gellértéket (zsidótörvények!) otthagyni. *Móricz Zsigmond*dal meg is

egyeztünk egy irodalmi tanulmánykötet kiadására, de az Athenaeum kiadó, ahová le volt kötve, nem engedte ki, holott kiadni sem akarta. *Szabó Lőrinc*nél nem versenyezhettem a Singer és Wolfnerrel, de amikor a háború után azok és a többi kiadók megtagadták, én adtam ki hosszú időn át egyetlen kötetét, a „Tücsökzene"-t. *Tamási Áron* is csak ábránd lehetett. Mindene lekötve a Révainál, nagy példányszámú kiadások, szóba sem jöhettem. *Zilahy Lajos* hasonlóképp volt az Athenaeumnál. *Karácsony Sándor*nak a hívei által szervezett házi kiadója volt. *Szabó Zoltán* két híres könyve: a „Tardi helyzet" és a „Cifra nyomorúság" már megjelent Cserépfalvinál, mire én megkezdtem a könyvkiadást. Nagyon hiányolom utólag *Remenyik Zsigmond*ot, aki a birtokos osztályból tette le a garast 1936-ban „Bűntudat" címen kiadott társadalomrajzával. S ott volt a szintén méltánytalanul nem emlegetett *Ignácz Rózsa*, a népi mozgalomhoz húzó egyetlen írónő, akinek az akkoriban megjelenő „Született Moldovában" című regényét és a többi műveit is szívesen láttam volna a kiadványaim között.

Nagy István („A szomszédság nevében", „Külváros", „Oltyánok unokái", „A Boldog-utcán túl", „Réz Mihályék kóstolója") kiadása külön ügy. Tudtuk róla, hogy hivő kommunista, tudhattuk, mert egyáltalán nem titkolta.

Veres Péter ajánlotta, és 1941 áprilisában Balogh Edgár hozta el hozzám bemutatkozni. Akkor ismertem meg a korábban megjelent két kis könyvét, a „Külváros"-t és az „Oltyánok unokái" első részét. Nem kellett különösebben éles szem észrevenni, hogy a nehéz életű, asztalosmunkásból lett író kinőtt az agitációs irodalomból úgy, mint Kassák Lajoson kívül eddig még senki a magyar ipari munkásságból, ír egyszerűen, természetesen, mégis művészi erővel. Érthetetlen volt előttem, hogy a Népszava kiadó, de legalább a szociáldemokrata sajtóban komoly szerepet játszó kommunisták nem kaptak rajta. Megismétlődött József Attila esete. A magyar munkásmozgalomnak nem volt szeme a legjobb íróira. Pedig fanyalogva és gyanakodva jött hozzám, nyilván csak végszükségből. Később is, amikor már jobban összebarátkoztunk, és sokszor lakott nálam, a megélhetését – ha nem is bőven – biztosítottam, több könyvét kiadtam, elbeszéléseivel szerepeltettem a legforróbb sikerű irodalmi estjeinken, majd a kommunistákra szigorodó időkben a személyes biztonságát és szabadságát megvédtem, s sokat vitatkoztunk nyíltan és őszintén, négyszemközt és kisebb-nagyobb társaságban, tiszta józanul vagy esti borozgatás közben – nehezen oldódott fel a merevsége. Ha néha egy-egy alkalommal el is érzékenyült, s ha meg is ragadta az a testvéri fogadtatás, amiben részesítettük vagy együtt részesültünk vidéki körútjainkon, másnap már makacsul vitatta a maga dogmáit.

Könyvnap, 1943. Dedikál Veres Péter, mellette Féja Géza, Asztalos István és Sinka István

Elvileg tudtam, mint a többiek is, hogy a munkásmozgalom nélkül nem lehetséges a magyar élet rendezése, s gondoltam, szót kell értenünk, mert ha még egy ilyen származásban, életsorsban, irodalomban és prófétai lelkületben hozzánk közelállóval sem tudjuk fenntartani a „népfrontot", akkor hogy tudjuk majd a többiekkel.

A kiadó szervezői és könyvbarátai

A saját boltomban már az első években szépen forgalmaztam, a többi könyvesnél annál siralmasabban. A Szabó Dezső- és Kodolányi-könyvek még csak fogytak valahogy, de a többi nagyon gyengén. A legtöbb könyvkereskedőnek az volt a véleménye: mit akar ezekkel az írónak nevezett parasztokkal és kezdő írókkal? Tartalmilag nem lehetett nekik különösebben kedves, de nem ez volt a fő ok, hiszen egy ügyes kereskedő mindent szívesen forgalmaz, amit a közönség keres. A közönség azonban

az elején még nem kereshette, ezek az írók csak egészen szűk körben voltak ismertek. Nem láttak tehát benne üzletet, annyira meg nem érdekelte őket, hogy buzgólkodjanak az eladás érdekében.

A hivatásos könyvterjesztőknél tehát megbuktam. Ha folytatni akarom – márpedig akarom –, be kell rendezkednem a közvetlen terjesztésre. De hogyan?

A boltomba járt már jó néhány lelkes vevő, aki nemcsak magának vette a kiadványaimat, hanem másoknak is ajánlgatta, sőt el is vitte nekik, ha éppen ezen múlt volna az eredmény. Ilyen kell sok, gondoltam. Nyilván van az országban több ezer olyan olvasó ember, aki megszeretné ezeket a könyveket – ha megismerhetné – annyira, hogy továbbajánlaná a baráti körében. Hogyan találjam meg ezeket az olvasókat?

1940 elején úgy látszott, hogy a Turul Szövetség akkori kulturális vezére, Fitos Vilmos és csoportja új életet tud vinni a szövetségbe, olyat, ami nekünk kedvező vagy legalábbis használható. A Turul Szövetség szervezetei és tagjai révén talán megtalálhatnám olvasóimat.

Fitos és társai segítettek a parasztfőiskolások Bolyai-kollégiumának létrehozásában – ez önállósult később Györffy-kollégium néven –, s együtt megalakítottuk a Turul Szövetség Könyvterjesztő Kft.-t és megszerezték számomra az 1940-es könyvnapokra a legjobb sátorhelyek egyikét a Rákóczi út és a Múzeum körút sarkán, néhány irodalmi estet és vidéki könyvnapot is rendeztek egyes szervezetek és tagok, de végül kísérletük a Szövetség felső vezetésén elbukott.

A könyvnapok az 1930-as évek eleje óta jó forgalmat jelentettek a kiadóknak. 1938-ban már én is állítottam egy szerény kis piaci sátrat a Szerb utcában, az üzlet előtt, 1939-ben már a forgalmasabb Egyetem térre kaptam engedélyt. 1940-ben a már említett Rákóczi út és Múzeum körút sarkán nagy sátram volt, tele dedikáló írókkal és körülötte forgolódó vásárlóközönséggel. Alig győztük az árusítást, pedig Kovách Aladár jóvoltából még színésznők: Dajka Margit és Bordy Bella is segédkeztek.

Az anyagi eredmény azonban még mindig gyenge volt a szükséglethez képest, mert a könyvkereskedők forgalma, ha emelkedett is az előző évihez képest, kevés volt. Még könyvnap előtt, 1940 áprilisában el kellett adnunk a lakásberendezésünket, hogy talpon tudjunk maradni. A két gyereket Csorvásra adtuk a nagynénémhez tanyára, mi pedig beköltöztünk egy kis szállodába a Képíró utcában. Innen ment szülni a feleségem, és a harmadik fiúval ő is ment a könyvnap után a másik kettőhöz Csorvásra. Közben már egy albérleti szobát is szereztünk, s ott laktunk, míg 1940 szeptemberében a Ráday utca 22. alá költözhettünk – egyelőre a

puszta falak közé. Az új bútorunkat aztán a pár hét múlva megnyíló Ipari Vásáron vettük meg hosszú részletre.

Ősztől kezdve megint a jegyzetek segítettek rajtunk. Akkor készültek a Közgazdasági egyetemre szóló, a joginál jóval nagyobb forgalmú jegyzeteim. A gyorsírással jegyzett kéziratomat a professzor átdolgozta és így sokszorosítottuk, vagy kész kéziratot kaptam. *Kibédi Varga Sándor:* „Filozófia", *Laky Dezső:* „Statisztika", *Kádár László:* „Gazdasági földrajz", *Rónay András:* „Politikai földrajz" – ezek a jegyzetek voltak a legjobbak.

1941 tavaszán alakult ki végül is az eredményes terv a könyvterjesztés megszervezésére.

A Kálvin téri református egyház épületében működött egy népi és nemzeti kérdésekkel is foglalkozó református ifjúsági mozgalom, a Soli Deo Gloria, Karácsony Sándor híres pedagógus, Papp Béla, Kiss Sándor, Fónyad Dezső, Vatai László református lelkészek védőszárnyai alatt. Sajtójuk is volt, a Papp Béla által szerkesztett és kiadott *Új Magyarság*, majd a *Magyar Út* hetilap, amely ebben az időben került át Gombos Gyula szerkesztésébe.

Az SDG-s fiatalok, Borvető Béla, Sebestyén László, Havas Gábor, Töltési Imre és társaik már ismerték és baráti körükben terjesztették a kiadványaimat. A velük való tanácskozások során alakult ki az az elhatározásom, hogy baráti, fiatal értelmiségi, népfőiskolás paraszti és munkásmozgalmi kapcsolatok útján országosan szervezzük meg a társadalmi könyvterjesztést egy könyvbarát szervezet felállításával. Borvető belépett hozzám alkalmazásba, és a legaktívabb munkatársam lett.

Néhány hónap alatt százával jelentkeztek fiatal tanárok, lelkészek, egyetemisták, felsős diákok, munkások és parasztok az ország minden részéből, s egy részük nemcsak egyszerű könyvbarátnak, aki vállal bizonyos kisebb összegű havi befizetést illetménykötetek ellenében, hanem mindjárt továbbszervezőnek is. Az addigi kiadványokról küldött ismertetők alapján tömegesen kaptuk a megrendeléseket. Az 1941-es könyvnapokat már mintegy negyven helyen rendezték meg ezek a fiatalok a kisebb-nagyobb vidéki városokban.

Az időközben visszatért erdélyi részek könyvkereskedelme pedig megmutatta, hogy a hivatásos kereskedelem sem veszett el számunkra véglegesen. Minden nagyobb erdélyi városban akadt egy-két könyvkereskedő, aki szívesen és eredményesen foglalkozott a könyveinkkel, ők rendezték irodalmi estjeinket és könyvnapjainkat helybeli könyvbarátaink támogatásával.

Ünnep volt ezután minden könyvnapunk. A Rákóczi út és a mai Tanács körút sarkán állt sátrunk minden évben.

A mozgalom a könyvnapi találkozókon és a szárszói táborozásokon kívül az irodalmi estéken vált személyessé. A fővárosban (a Sportcsarnokban és a Városi Színházban), Diósgyőrben, Nagyváradon, Marosvásárhelyen, Csíkszeredán, Sepsiszentgyörgyön, Szabadkán, Sopronban, Székesfehérváron, Debrecenben, Tiszaladányban és Désen jártam az írók egy-egy csoportjával. Olvasóink, könyvbarátaink rendezésében mindenütt zsúfolt termekben, nagy ünnepléssel és lelkesedéssel fogadták az előadásokat. Az írók ezeken kívül egyenként vagy csoportosan százával tartottak irodalmi előadásokat, különösen 1942 óta. Az előadások alkalmával a legtöbbször könyvvásárt is tartottunk.

A könyvnapokat ezekben az években már 100-150 helyen rendezték meg olvasóink, rendszeres vásárlóink és könyvbarátaink száma pedig megközelítette a tízezret.

A szárszói táborozások

1942 februárjában, az SDG-s fiatalok kezdeményezésére rendezett konferencia után gondoltunk arra, hogy nagyobb nyilvánosság elé vigyük a népi mozgalom elvi és szervezési kérdéseit. Így jött létre 1942 nyarán az első irodalmi táborozás Szárszón, az SDG nyári telepén, közös rendezésünkben. 1943 augusztusában a második nyári irodalmi tábort már „Magyar Élet Konferencia" néven rendeztük meg, mert néhány egyházi vezető félt a politikai kockázattól, és örülhettünk, hogy táborhelyet biztosítottak nekünk. Magam sem lehettem biztos benne az utolsó napig, hogy meg tudjuk-e tartani a tábort, mert várni lehetett a hatóságok beavatkozását is. Aztán, ma sem tudom, minek és kinek köszönhetően, simán lebonyolódott. Az első napok egyikén ugyan meglátogatott bennünket két falusi csendőr, de udvarias kitessékelés után békén távoztak. Évtizedek óta hozzászoktak a helyi hatóságok és a falusiak, hogy minden nyáron tartanak ott diákgyűléseket vallásos ügyekben, sohasem volt velük semmi baj, s így nem vette észre vagy nem akarta észrevenni senki, hogy ez alkalommal másról van szó.

A megjelenteken kívül meghívtam Illyés Gyulát, aki előre megmondta, hogy nem tud eljönni, s ugyanez történt Tamási Áronnal. Szabó Lőrincet katonai szolgálata tartotta távol. Kovács Imre jelen volt, egyszer fel is szólalt, de amikor egy félreértett hasonlata miatt az éppen soros elnöklő tanár helyreigazítást kért, megsértődött, és nem folytatta az alig megkezdett beszédet. Kerék Mihály előadást is vállalt, le sem mondta, csak utólag adott valamilyen indokolást távolmaradására. Nem emlékezem biztosan, hogy Zilahy Lajost Féja Géza útján nem hívtam-e meg,

ő már régóta nem szerepelt a népi mozgalom eseményeiben. S hiába látom ma már azt is be, hogy Bibó István is nagyon hiányzott ott, ha még akkor a nevét sem ismertem, s más se nagyon közülünk. Éppen a tábor szervezése körül, de már korábban is, a társadalomtudományi sorozatom szerkesztésekor, külön gondom volt egy államtudományi szakember. Erdei Ferenccel is beszéltem erről, de sohasem említette Bibót, pedig, mint utólag megtudtam, jól ismerte a szegedi egyetemről. Így hívtam meg Kiss Istvánt, Magyary Zoltán közigazgatási jogi professzor tanársegédjét, akivel csődöt mondtunk, mert mi szakelőadást vártunk, ő pedig politikait tartott, és kifejtett hivatásrendi elmélete sehogysem illett bele a mi politikai gondolkozásunkba.

Ott voltak az SDG, a Györffy-kollégium, az egyetemi Diákegységmozgalom, a Parasztszövetség, a Katolikus Legényegylet vezetői, a Turul kiadó, a *Magyar Élet* és a *Magyar Út* lapok szerkesztői, papok, tanárok, mindenféle foglalkozású értelmiségiek, felső-középiskolás és egyetemista fiatalok mellett sok paraszt és ipari munkás, az utóbbiak legtöbben a diósgyőri vasgyárból, összesen kereken 600-an. S hogy ne csak egyes munkások legyenek jelen, hanem a jövőbeli munkásmozgalmi partnerek is, meghívtam Kállai Gyulát, Marosán Györgyöt és Somogyi Miklóst is, de csak néhány ifjúmunkás jött el.

A személyesen jelen nem lévő írók is szerepeltek műveikkel az esti tábortüzek műsorán.

Az igazság az, hogy az egész táborozás jelentőségét és lehetőségét előre az írók közül is csak néhányan érezték meg, a többiek nem sokat törődtek vele. Utólag ébredtem rá magam is, hogy ezt a népi országgyűlést jobban kellett volna megrendezni. A jegyzőkönyv hiányossága pedig az örökös szegénység átka. Parlamenti gyorsírókat kellett volna meghívnunk, ehelyett két önként jelentkező gyorsírólányra bíztuk a jegyzést, s ők csődöt mondtak: követni sem nagyon tudták a pergő felszólalásokat. Szerencsére az előadások szövege megvolt, több hozzászólásé is, a többit pedig, amennyire lehetett, a hiányos feljegyzésekből pótoltuk a felszólaló helyszíni vagy későbbi közreműködésével.

Kézirat.

Utak Szárszó felé

Az alábbiakban természetesen csak nagy vonalakban vázolhatjuk fel az 1943-as szárszói táborozás mintegy 600 fős sokaságának politikai sokszínűségét. De szólnunk kell az egyetemi ifjúság egyre nagyobb rétegét átfogó Diákegységmozgalomról, a parasztnépfőiskolai mozgalomról, a Györffy-kollégiumról, amelynek tagjai kezdettől fogva aktív elősegítői voltak az ifjúsági népfrontnak, a három réteg egymásra találásának, sőt politikai hitvallásuk is ez volt.

A Diákegységmozgalom

Fitos Vilmos:

DIÁKEGYSÉGMOZGALOM

Az úgynevezett diákegység szervezetek megszületése a magyar egyetemi és főiskolai mozgalmak jelentős állomása. [...]

A 30-as évek elején, a gazdasági világválság időszakában, a nagy jobboldali diákszervezetben: a Turul Szövetségben kialakult valamiféle ellenzéki mozgalom. Ez a mozgalom a Szövetség hivatalos, ellenforradalmi, soviniszta, irredenta és hangsúlyozottan antiszemita irányvonalával szemben németellenes, többségében antifasiszta és balfelé hajló, népi irányzatú. Politikai szemléletét, állásfoglalásait Ady, Móricz és Szabó Dezső szellemisége határozta meg. [...]

A Turul-ellenzéknek nagy szerepe volt a Márciusi Front megszervezésében. És nemcsak Debrecenben, hanem pl. Budapesten is. Béki Ernő és Porga Lajos a Turul-ellenzékhez tartoztak, nem is szólva Kovács

Imréről. Meg kell itt jegyeznem, hogy a Turul-ellenzék tagjai között voltak olyanok is, akiket a Kommunista Párt, közelebbről Rajk László küldött be a 30-as évek elején a Turulba. De hogy ott ők szerephez juthattak, ahhoz az egész Turul-ellenzék erejére is szükség volt.

A Turul-ellenzék támogatta az első egyetemi parasztdiák-kollégium: a Bolyai Kollégium létrehozását 1939 végén. A 30-as évek második felében valamivel megnövekedett az egyetemeken és főiskolákon a szegényparaszt gyerekek száma és – érdekes módon – ezek a parasztgyerekek nagy százalékban éppen a Turul kari tagegyesületeibe léptek be. A Turul-ellenzék így a révükön jelentősen megerősödött és rájuk biztosan számíthatott.

A Turul-ellenzékből számosan részt vettek – a Bolyai-kollégisták oldalán – 1941. november 1-én Táncsics, Kossuth és Teleki Pál sírjának megkoszorúzásában.

A Turulban a két front döntő összecsapására 1941 decemberében került sor a debreceni „követtáboron" (küldöttgyűlésen). [...]

A Turul-ellenzék a debreceni szavazáson elszenvedett vereség után sem adta meg magát. A harc tovább folyt. A Bolyai Kollégium kivált a Turulból és a Soli Deo Gloria helyiségében Györffy-kollégium néven önállósult. 1942 elején a Turul-ellenzék kezdeményezésére megszületett az első memorandum. Az egyetemi és főiskolai szervezetek fiatal vezetői kérték, hogy rendeleti úton vezessék be a 30 éves korhatárt az összes egyetemi és főiskolai diákszervezetben annak érdekében, hogy a mindenképpen szükséges átszervezés időszakában is már fiatalok képviseljék az ifjúságot.

Nyomban ezután a mozgalom irányítására megalakult a memorandumot aláíró szervezetek 2–2 kiküldöttjéből a Magyar Ifjúság Nagybizottsága, amely késedelem nélkül elkészítette az országos diákszervezeti egység tervezetét. Ezt a tervezetet 1942. március 24-i kelettel újabb memorandum formájában terjesztettük a kormány illetékes szerveihez. [...]

A diákegységmozgalom vezetői, hangadói a népi írók tanítványai, a népi írók gondolkodásmódját, szemléletét vették át. Azt nem állítom, hogy ez a világnézet az egész egyetemi és főiskolai ifjúságra jellemző volt. Voltak köztük haladó katolikusok és polgári demokraták is. És nem kevesen kifejezetten jobboldaliak. A mozgalom sodra azonban a népi mozgalom irányába vitt, formált, ragadott. (Persze voltak köztük – ha nem is sokan – már ekkor is kifejezetten baloldaliak, marxisták is.) [...]

El kell ismernünk, hogy a népi írók politikai színskálája az azonos világnézeti elemek ellenére is meglehetősen heterogén. És a diákegységmozgalom az egész népi irodalmat a magáénak vallotta, éppúgy, mint ahogy a Magyar Élet kiadó és a *Magyar Élet* folyóirat is a teljes népi

irodalom kiadóvállalata, illetve lapja volt. Mindez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a diákegységmozgalom hangadó tagjainak túlnyomó része a harmadik utat járta. Rájuk a népi írók közül Kodolányi János, Németh László, Sinka István és Veres Péter volt leginkább hatással. Persze voltak olyanok is, akik a népi írók balszárnyához kapcsolódtak, de nem hiányoztak az akkori Erdélyi József hívei sem. Mindez megmutatkozott a szárszói konferencia vitáiban is.

Az egyetemi és főiskolai ifjúság így is óriási utat tett meg az ellenforradalmi handabandázástól, a Burschenschaftok üres formaságaitól, a jobboldali reakciós klikkek kiszolgálásától az önigazgatásos, népi szellemű diákközösségek kialakításáig, a tartalmas közösségi munkáig, a tájékozódás és szolgálat vágyától hajtott rendszeres önképzésig. És a legjobbak – nem is kevesen – még többre is képesek voltak. Ebben bizonyára a szárszói vitáknak is volt szerepük.

Kézirat.

A Györffy-kollégisták

A NÉPI KOLLÉGIUMOKRÓL

Interjú Darvas Józseffel

[...] *Kardos L.:* Megítélésed szerint a népi mozgalom milyen mértékben hatott a korai Györffy-kollégisták gondolkozására és magatartására? A népi írók közül kiknek volt a legjelentősebb befolyása rájuk?

Darvas J.: Amennyire visszaemlékszem rá, legalábbis az egész népi mozgalomnak rendkívül nagy szerepe volt a népi kollégium, Bolyai-kollégium, Györffy-kollégium kialakulásában. A szellemi muníciót vagy ihletést feltétlenül ebből a körből kapta. Aszerint, hogy hol tartott ez a mozgalom politikailag, különböző fázisai voltak ennek. Hogy a népi írók melyik csoportja, melyik személye volt rájuk a legnagyobb hatással? Szabó Dezső ugyan nem volt népi író, de kezdetben föltétlenül a Szabó Dezső-i szellemiség rendkívül erősen jelen volt az egész mozgalomban, később és mindvégig, amennyire visszaemlékszem, Veres Péternek volt nagy befolyása, részben a gondolataival, részben amit emberileg, származásilag reprezentált az ő szuggesztív egyénisége, és egyáltalán az, hogy magában, mint személyiség is egy sorsot hozott. Végig megmaradt vele

szemben a hallatlan megbecsülés. Egy időben Kovács Imre mutatós és rendkívül bátor kiállásának volt nagy szerepe, később, ahogy én érzékeltem, a legnagyobb befolyása Erdei gondolkodásmódjának volt; annak a tudományos igényű és tényleg társadalmi elemzést rendkívül színvonalasan, a forradalmisággal egyesítő gondolkodásmódnak, amit ő képviselt. Ezt tudnám erre elmondani. [...]

Nem tudom, pontos lesz-e a megfogalmazás, 39. Péter-Pál napján megalakítottuk, nagy reményekkel Makón, a Nemzeti Parasztpártot. Már ekkorra a népi írói kör eléggé leszűkült, már tudniillik, hogy kik voltak hajlandók egyáltalán részt venni egy ilyenfajta politikai cselekményben. Tulajdonképpen néhányan maradtunk ott, az úgynevezett baloldal. És 1940 őszén, azt hiszem, szeptemberben, Féja jelentkezett egy nagyon keserű cikkel, amiben a népi írói tábor széthullásáról beszélt. Nyilván igaza volt, különben nem írta volna meg. Ennek nem mond ellent, hogy ugyanakkor a *Szabad Szó* mint parasztnéplap, néhány népi írónak az irányításával élt, fejlődött, működött. Hogy a népi baloldal a leszűkültségből, a széthullott állapotból 42-re, 43-ra, 44-re olyan virulenssé tudott válni, amilyenné vált, abban a Györffy-kollégistáknak hallatlan nagy szerepe volt. Nem tudom, világos-e, amit akarok mondani. Tehát nemcsak mi adtunk ezeknek a fiataloknak, hanem a fölsorakozásukkal és táborrá szerveződésükkel, azzal, hogy bázist, közeledést jelentettek most már a parasztokkal, munkásokkal, ők is adtak nekünk vissza. Bátorságban, radikalizálódásban, a cselekvés értelmének a megerősödését. Ezt majd jobban meg fogom írni, de olyan fontos mozzanat, amit el kellett mondani. [...]

Győrffy S.: Itt az a történeti ok is szerepet játszhatott, hogy az 1942 májusi leventetörvény gyakorlatilag megszüntette a Szociáldemokrata Párt ifjúsági mozgalmát, amely korábban a kommunista ifjúsági mozgalmaknak, Ságvári Endrééknek is valami „legális" lehetőséget nyitott. Tehát most vált igazán történelmileg szerencsésséé, hogy a Györffy-kollégisták Zsindelyékkel 42 tavaszán megkötötték a paktumot, mert így a Györffy-kollégium maradt a színtéren az egyetlen legális, baloldali, demokratikus ifjúsági szervezet. Gondolom, ez is belejátszott abba, hogy a kollégiumnak mint intézménynek és a kollégistáknak a történelmi szerepe, súlya ilyen mértékben megnövekedhetett. [...]

Darvas J.: [...] visszanézve történelmileg tényleg egy határozott népfrontkoncepcióvá állt össze ez a sokfajta mozgás, ami abban az időben történt. Sok minden, úgy látszik, földerítetlen és megíratlan. Bár látásunk erről a korszakról kezd differenciáltabbá, igazságosabbá válni, de azért túlságosan szetereotípiák élnek még mindig: történelmi emlékbizottság, koszorúzás a Kerepesi temetőben, március 15-én, 42-ben; Szárszó; amik

határozottan rendkívül fontos dátumok és összegezők voltak, de hát ezek mögött egy rendkívül széles, differenciált, gazdag mozgás volt, és ezeknek a fölfedezése föltétlenül fontos, és ez nem kis feladat, mert valamilyen módon a Bolyai-, Györffy-kollégiumnak köze volt ezekhez. Személyeiben majdnem mindenütt jelen voltak. [...]

Tasi J.: Milyen emlékei vannak Darvas elvtársnak az 1943-as tanácskozáson részt vevő Györffy-kollégistákról?

Darvas J.: Tulajdonképpen két tábor volt, sokfajta árnyalattal és átmenettel. Az egyik, lényegileg a Németh László irányelvét követő és elfogadó tábor, köztük olyanok is, akik jobbról jöttek már akkor Németh Lászlóhoz. Már ez a tábor is elég sokfajta árnyalatból tevődött össze, még fölszólalásaiban is sokféle árnyalat volt ott jelen, de mint ideológiai platformot mégiscsak Németh László vállalták és fogadták el. A másik pedig a radikális baloldali tábor, ennek az értelmiségi része szinte kizárólag a Györffy-kollégistákból és az őhozzájuk közelálló értelmiségi fiatalokból állt. Én azzal jöttem akkor haza, hogy tulajdonképpen ez a baloldali álláspont győzött ott Szárszón. Nemcsak azért, mert még írókban is tényleg, Erdei, Jócsik előadása is ebbe az irányba húzott, Veres Péter, jómagam, Nagy István, szám szerint is fölényt jelentettünk, hanem mindazok a hozzászólások, például Kardos Lacié, amelyek ezt az álláspontot vállalták. Eléggé világos, tiszta profilja, arculata rajzolódott ki itt a Györffy-kollégista értelmiségnek. Ami meglepő volt számomra, hogy a politika taktikai, stratégiai finomságait, hogy úgy mondjam, hónapok alatt hogy megtanulták. Ha ilyen fiatalokra ezt szabad mondani, nagyvonalúan és bölcsen fogalmaztak ezekben a kérdésekben.

Ha ti visszaemlékeztek rá, azt a szót, hogy a szocializmus, a baloldal Szárszón ki se mondta. Lehet, hogy Veres Péter kimondta, de általában...

Győrffy S.: Erdei kimondta.

Darvas J.: Igen, de nem ez volt a közvetlen stratégiai célkitűzés, hanem egy népi demokratikus forradalmi átalakulás. Azt, hogy népfront, nem használtuk, de lényegileg ez volt az egésznek a tartalma. Viszont a Németh László-i koncepciót vallóknak volt minden második szavuk az, hogy szocializmus. Ezt csak arra akarom mondani, hogy egy látszatradikalizmussal szemben ez a tábor, benne a fiatalok, hallatlanul jó taktikai, stratégiai érzékkel azt a reális politikai koncepciót képviselte, amelyik abban a történelmi szituációban egyedül adott volt, holott hát az ilyenfajta húsz-huszonegy éves fiatalokat egy ilyen álradikalizmus elkaphatta volna. [...] *[1971]*

Darvas József: Léleknek kenyere. Szépirodalmi Könyvkiadó 1982. 168–170. és 173–176. old.

A népfőiskolai konferencia

A parasztifjúság Szárszó felé vezető útjának fontos állomása a népfőiskolai mozgalom 1942. decemberi konferenciája. A népfőiskolások már az 1938-ban Szárszón egybehívott faluvezetők tanácskozásán is ott voltak. Zömmel ők voltak azok a parasztfiatalok is, akik 1942 februárjában is ott voltak a Kálvin téren, majd az 1943-as szárszói tanácskozáson.

A népfőiskoláknak több változata, típusa volt. Ez időben a több hónapos, tehát az alaposabb, komolyabb képzést adók száma már megközelítette a százat. Szinte valamennyiben a népi írók műveit tanulmányozták.

Az írók ezt jól tudták, mert számos népfőiskola meghívott előadóiként érezték a feléjük irányuló nagy bizalmat és rokonszenvet. Rajta is tartották szemüket a mozgalmon, s ha szükségmegoldásnak tekintették is az akkori Magyarország viszonyai közepette, lehetséges jövőbeli hatását, szerepét nagyra értékelték.

1942 decemberében az SDG nagytermébe a Győrffy-kollégium, a Magyar Élet kiadó és a Kabay Márton Kör által egybehívott háromnapos népfőiskolai tanácskozáson az írók igyekeztek tisztázni és alapvetően meghatározni a népfőiskolák rendeltetését, működésük módját, különös tekintettel az állammal való kapcsolatukra. E tanácskozás írórésztvevőinek a számán, a vitában, az elvek tisztázásában való élénk részvételükön jól érződik az az új egység, amely ennek az évnek két közös tanácskozásán teremtődött meg közöttük.

A konferencia alaphangját Veres Péter tanulmánya adta meg:

Veres Péter:

NÉPFŐISKOLA

Az utóbbi években a népi írók hatása alatt megszületett a népfőiskolai gondolat. Pár év alatt tömegesen bújtak elő a népfőiskolák, mint száraz talajból eső után a gombák. [...]

A magyar értelmiségnek az a része, amelynek magyar öntudata és ízlése van és amely már régóta szorong a legjobbjaiban amiatt, mert elveszítette minden közösségét a néppel, most kapva kapott az alkalmon.

A népfőiskola néhány év alatt nagyon népszerű lett. Ma már úgy szerepel, mint majdnem egyetlen mentség ahhoz, hogy a magyarság eljusson önmagához, hogy közösségi öntudatában és magyar ízlésében meg-

erősödjék. Sőt még ahhoz is, hogy gazdaságilag talpraálljon, hogy egyéni és közös vállalkozásaiban erős, szívós és kitartó legyen.

És itt emelem én fel a szavamat: Vigyázzunk, a népfőiskola nem minden, a népfőiskola csak *eszköz* a nagy célhoz: az egész parasztság testi-lelki felszabadításához.

A magyar népnek vannak bizonyos elemi követelései: föld, kenyér, állampolgári jogok, a kulturális, gazdasági és politikai szervezkedés és szövetkezés szabadsága: egyszóval mindaz, ami a világ minden parasztjának szükséges ahhoz, hogy a *feudális* korszakból átlépjen a *polgári* s tovább a *szocialista* gazdálkodás és életforma korszakába.

Ha lelkes és tehetséges népfőiskolások nem találnak teret a cselekvéshez, ha nem találnak embereket a változtató munkához, ha nem tudnak maguk köré kulturális és gazdasági közösségeket alakítani, akkor nem tudják továbbadni azt sem, amit tanultak és elszáll a kedvük. A vita, a megbeszélés, a szervezkedés és a szövetkezés szabadsága nélkül a magyar népből a csizmás népfőiskolások éppúgy nem tudják kicsiholni azt, ami benne van, mint ahogy eddig a nadrágos tanult emberek nem tudták. Vannak olyan kérdések a magyar életben, amelyeket nem lehet mellőzni, nem lehet megkerülni, amelyeket, ha kidobnak az ajtón, bejönnek az ablakon. A népfőiskola is csak egy ilyen ablak, amelyen a politikai ajtón kidobott kérdések bújnak befelé. *Föld, kenyér, szabadság,* kultúra, vagyis annyi az egész: hogy a parasztság szeretné végre, ha ez az ország az övé is lenne.

A válság éveiből. A Sarló kiadása, 1945. 150–152. old.

A főreferátumot Benda Kálmán tartotta. Főbb gondolatait, majd egy-egy hozzászóló álláspontját, ugyanígy az írók okfejtésének jellemzőbb mondatait a Kis Újság *tudósításában olvashatjuk.*

A NÉPFŐISKOLAI VEZETŐK ÉRTEKEZLETE

A főreferátumot Benda Kálmán, a tatai népfőiskola vezetője tartotta.

– Hogy a népfőiskola lényegét megérthessük, ahhoz elsősorban tisztában kell lennünk parasztságunk mai helyzetével. A parasztság egész életszínvonala kivétel nélkül minden vonalon rendezetlen. Mindehhez hozzájárul az, hogy Magyarországon még ma sem omlottak le a társadalmi rétegeket elválasztó falak. A nagygazdák lenézik a zselléreket és így tovább. Ennek szomorú következménye, hogy a falu népe, különösen Dunántúlon, a szó szoros értelmében menekül a városba. A tatai népfőisko-

lának legfőbb célja az volt, hogy megakadályozza ezt a kimondhatatlan veszélyeket jelentő városba menekülést. A parasztság sorsán csak maga a parasztság javíthat és ezt a középosztálynak végre már be kell látnia. Népfőiskolákat csak egy-egy tájban lehet kezdeményezni. Ha az ország minden tájját bevonnák egy nagy népfőiskolába, az már eleve tétlenségre volna ítélve. Az egységes tanterv, akárcsak az elemi iskoláknál, a népfőiskolák halálát jelentené. Éppenezért az állam semmikép se vegye kezébe a népfőiskolák ügyét. [...]

A hallgatókat nem szabad szellemi járomba fogni, nincs szükség vizsgára, se feleltetésre. Arra kell törekedni, hogy a parasztifijak mindig konkrétumokban gondolkozzanak. Az előadók teljesen legyenek otthon a maguk szaktudományában, nem szólva arról, hogy azt a tájat, ahol működnek a tenyerüknél is jobban ismerjék. [...]

A kolozsvári népfőiskola képviseletében Simon Dániel unitárius teológiai tanár jelent meg. Szerinte a népfőiskoláknak a magyar sorskérdések táji vetületéből kell kialakulnia. [...]

Pál András a Magyar Parasztszövetség munkatervéről beszélt. A Parasztszövetség az idén még nem állít fel népfőiskolákat, ellenben tanfolyamokat rendez, melyek mintegy előkészítői lesznek a Parasztszövetség népfőiskoláinak.

A jelenlévők közül többen, így pl. Veres Péter, Féja Géza és Somogyi Imre többször is hozzászóltak. Mindegyiküknek az volt a meggyőződése, hogy igenis szükség van népfőiskolákra, egyelőre akármilyen formában is, még az sem baj, ha rosszul sikerülnek, csak az a fontos, hogy legyenek. Féja indítványozta, hogy állítsanak össze egy népfőiskolai tanácsot, melyben néhány író is kapjon helyet, hisz vannak íróink, akik már évtizedek óta foglalkoznak a kérdéssel.

Németh László szerint a legfontosabb a szabadság. Egyetlen veszély fenyegeti a népfőiskolák ügyét: ha valami hivatalos közbelépés próbálná kerékbetörni. Amennyire csak lehet tágítani kell a népfőiskolák keretét. Az volna a helyes, ha egy bizonyos összejövetelen állandóan beszámolnának az eredményekről.

Végül kétnapos tanácskozás után nagyjából a következőkben állapodtak meg a vezetők: A népfőiskolás mozgalom a népi megujhodás gondolatából született meg. Célja a nemzeti közösség szolgálata és a lelkileg megújult magyarság megteremtése. Ennek megvalósítását az egyházaknak kell elősegíteni. A népfőiskolák hivatása továbbá a valódi népkultúra tudatosítása, de szembefordul azokkal a törekvésekkel, amelyek álművészetekkel igyekeznek meghamisítani az ősi magyar népkultúrát. A népfőiskola egy átfogó, népi alapon nyugvó gondolatot szolgál, amelybe beletartozik a földműves-, iparos-, és munkásosztály, illetve a paraszt népfőiskolák

mellett szem előtt tartja az ipari munkásság kulturális felemelését. A népfőiskolai tanácskozáson egybegyűltek meggyőződtek arról, hogy minden népfőiskola-típusra szükség van, éppen ezért meg akarják őrizni általános, egyetemes jellegét. Szükségesnek tartják egy egyetemes népfőiskolai tanács megszervezését, amelyben megfelelő képviseletet nyernek mindazok az egyesületek, amelyek népfőiskolákat tartanak fenn vagy ezután létesítenek. Népfőiskoláknak tekintendők mindazok a tanfolyamok, amelyek évről évre ugyanazon a helyen megismétlődnek. Szó volt egy olyan folyóirat megindításáról is, amely kizárólag a népfőiskolák ügyét szolgálná. Németh László szerint azonban ez teljesen felesleges, mert úgyis elegendő folyóiratunk van, amelyek nyugodtan helyet szoríthatnak a népfőiskoláknak.

A tanácskozás eredményét, illetve a fenti határozatot felterjesztették a közoktatásügyi és nemzetvédelmi miniszterhez is.

Kis Újság, 1942. december 8.

A diósgyőri önképzőkör

Korán Imre:

A NÉPI ÍRÓK KAPCSOLATA A DIÓSGYŐRI VASGYÁR MUNKÁSAIVAL

A MÁVAG-ban fiatal mérnökként 1935-ben vállaltam munkát, és Diósgyőr-Vasgyárba 1936 tavaszán kerültem. Olvasmányélményeimben ezidőtájt jelentek meg a „Magyarország felfedezése" sorozat (Viharsarok, Futóhomok és a többi) irodalmi-szociográfiai írásai, valamint a népi írók (Veres Péter és mások) művei. Mindinkább nyilvánvalóvá lett, hogy az irodalomnál többről van szó, a társadalmi igazságtalanságok megszüntetéséért küzdő szellemi mozgalomról. Ezt a vidéki fiatal értelmiség körében is sokan felismerték, és mind többen a gondolatok, illetve a művek terjesztésének szolgálatába szegődtek.

Magam időnként Budapesten járván, ott Püski Sándor Szerb utcai könyvesboltjában megismerkedtem kiadói terveivel és beléptem a népi írók (a Magyar Élet Kiadó) könyvbarát társaságába. Figyelemmel kísértem a kiadó által is szervezett összejöveteleket, így többek között részt vettem a népfőiskolák dolgát elősegíteni kívánó budapesti Kálvin-téri

Könyvnap a Diósgyőri Vasgyárban. Balról: Nagy István, Veres Péter, Püski Sándor, Asztalos István, Korán Imre, Sinka István és Erdei Ferenc

református székházban tartott megbeszéléseken, az 1942. és 1943. évi „szárszói" írótáborozásokon. Mindaz, amit a népi irodalom elterjesztéséért tettünk, ezekből az előzményekből következett.

Munkánk eredményeként a Diósgyőr-Vasgyári népi író könyvbarát kör 1943 tavaszára már elérte a száz előfizetőt, s állandóan bővült. Évente több száz könyv jutott így el az olvasóhoz. Többségük munkásokból, s a művezetőrétegből toborzódott, akik megismerték és megkedvelték a népi irodalmat.

A negyvenes évek elején – emlékezetem szerint – a népi írók részvételét a helyi kulturális életben főleg két esemény segítette elő.

A gyár által fenntartott jónevű Vasgyári Zenekar karnagya Forrai István (Forrai Miklós testvérbátyja) lett, aki a Kodály nevével fémjelzett zene- és énekkultúra bevezetésén eredményesen fáradozott.

A helyi munkás kultúregyesület a Jószerencse Dal- és Önképzőkör közgyűlése pedig Korán Imrét, a népi-írók könyvbarát társaságának szervezőjét választotta meg elnökének.

Az önképzőkör folyamatosan műsoros (irodalmi) esteket rendezett ismert kiváló népi írók vendégszereplésével. Így nem teljes felsorolásban:

Kiránduláson... Balról: Nagy István, Asztalos István és Veres Péter

Asztalos István, Darvas József, Erdei Ferenc, Féja Géza, Nagy István, Sinka István, Somogyi Imre, Szabédi László, s Veres Péter vettek részt előadásaikkal, felolvasásaikkal rendezvényeinken. Egyes műsorokban Török Erzsébet népi énekekkel; Molnár István népi tánccal működtek közre és természetesen a helyi fiatal énekesek, versmondók szerepeltek. A műsorok tárgyával összehangolt énekkari, valamint zenei keretet a Jószerencse Dalárdája és a Vasgyári Zenekar biztosították Forrai István vezényletével, illetve betanításában.

Az önképzőkör szervezte az 1943. évi júniusi vasgyári népi író (Magyar Élet Kiadó) könyvnapokat, amelyeket irodalmi rendezvények egészítettek ki. Az 1943. június 12-i vasgyári irodalmi estet másnap, pünkösd vasárnapján a Miskolci Nemzeti Színházban, mint irodalmi matinét sikerrel megismételték. Előadói Veres Péter, Sinka István, Erdei Ferenc, Nagy István s Asztalos István voltak. Hétfőn, pünkösd másnapján pedig az írók közönségükkel a Lyukóvölgyben baráti kiránduláson találkoztak.

A leglátványosabban dolgozó működvelő színjátszó csoport szintén felvett műsorába népi tárgyú színdarabokat. Így többek között Darvas József: Szakadék című drámáját; Fazekas M.–Bodnár I.: Lúdas Matyi

játékát tartották műsoron. „Bábtáncoltató Betlehemes Játékot" adtak elő nagy sikerrel Muharay Elemér rendezésében és Szabó István tánctanításával. A bábokat élő személyek alakították. Ugyancsak sikere volt a népi felfogású „Passió Játék" előadásunknak. Az előadásokat szükség szerint helyi szavalókórus, énekkar és zenekar közreműködése tette színvonalasabbá.

A Jószerencse Kölcsönkönyvtára ezidőtájt kb. 10 ezer kötettel rendelkezett és mind a régi, mind az akkor új magyar irodalom értékeit igyekezett a munkás-olvasók kezébe adni. Az olvasók érdeklődése főleg a népi jelzővel illetett irodalom felé fordult, de szívesen kölcsönözték az ismeretterjesztő műveket.

A népi író „mozgalom" kiemelkedő eseményei közismerten a balatonszárszói író-konferenciák voltak. Az első találkozón 1942-ben még egyedül vettem részt és élményeimről a kultúregyesületi önképzőkörben számoltam be.

Az 1943. évi Magyar Élet Táborozásra már 18-an utaztunk, valamennyien népi író könyvbarátok. A csoport 11 fiatal szakmunkásból (4 lakatos, 3 vasesztergályos, 2 asztalos, 1 öntész és 1 művezető), 4 fiatal gyárimunkásnőből, 1 diáklányból és a feleségemből állott, aki a női részleg vezetését vállalta. A csoport már érkezéskor kitűnt a sátorverés tudományában, segítve ezzel a tábor felállítását. Aktívan részt vettek, s felszólaltak az előadásokat követő vitákban. Különösen a már Diósgyőrből ismert Nagy István körében vitatkoztak. Új tapasztalatokkal, élményekkel tértünk haza.

Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Adattár. Lt. sz.: AD–I–2755–82.

Kezdeményezések és erőfeszítések a haladó erők tömörítésére

Sztálingrád és Voronyezs után, 1943 tavaszán Magyarországon is felerősödtek a Hitler- és háborúellenes hangok. Mindez objektíve lényegesen kedvezőbbé tette a baloldali antifasiszta erők összefogásának feltételeit. A gyakorlatban azonban a demokratikus tábor, amelyet különösen súlyosan érintettek az 1942-es letartóztatások, szétforgácsoltságán alig tudott változtatni. Az uralkodó osztály propagandakampánya nyomán nőtt a Szovjetuniótól, az 1918–1919-es forradalmak ismétlődésétől való félelem, erősödött a kommunistaellenesség. Mindez tovább nehezítette a demokratikus erők összefogására tett újabb és újabb kísérleteket. Ezekre a gondokra, problémákra a kivárás, a hintapolitika és nyomában a megosztottság veszélyeire, a cselekvés fontosságára hívták fel a figyelmet az alább közölt dokumentumok, mindenekelőtt a Kommunisták Magyarországi Pártja 1943 áprilisában közzétett programja.

A MEGVÁDOLT IRODALOM KÉRDÉSÉBEN

ÍRTA: KÁLLAI GYULA

Egyre több jelét látjuk annak, hogy az írói fronton figyelemre méltó változások vannak készülőben. Igaz, e változások egyelőre még csak a lelkekben, az írói szándékokban érlelődnek, de mind határozottabban mutatkoznak a jelei annak is, hogy ezek a szándékok rövidesen kicsapnak az egyéni élet területéről, s találkoznak korunk küzdelmes életével, de találkoznak – éppen a közösen vállalt küzdelmes harcban – egymással is. Az irodalom, ha képviselőiben lesz annyi erő, hogy szándékaikat gyakorlattá tudják nemesíteni, megint ott fog fényeskedni a nemzet új életéért küzdők első soraiban. Az irodalom ismét az lesz, ami a nagy történelmi sorsfordulók idején mindenkoron volt: a nép alaptörekvéseinek, emberi

és szociális fölszabadulási vágyának s az emberi szabadságjogok kiteljesedésének szellemi vetülete. [...]

A jobboldali és szélsőjobboldali kritika azért marasztalja el hűtlenségben az irodalmat, és azért teszi felelőssé íróinkat, ami az utóbbi 20–25 év irodalmi termésében érték, építő erő, útmutató szándék és akarat volt. A haladó irodalomnak ezt a népi, helyesebben erősen szociális jellegét a túloldal régebben is kifogásolta, de akkor az írók szilárdabb frontja rendületlenül állt a támadókkal szemben. Íróink maguk mellett tudták a népet, a dolgozó osztályokat, s együttes harcukkal nagyobb veszteség nélkül kivédték a támadók ütéseit. Később azonban a haladó írók tábora szétszóródott, s képviselői ma magános harcot folytatnak. Az írók elszakadtak társaiktól, elszakadtak a nép jelenlegi törekvéseitől, s most magános harcos végzete fenyegeti őket. [...]

Volt idő, nem is olyan régen, amikor népi íróink valóban egyek voltak a néppel. Amikor a népi irodalom a társadalmi problémák legmélyebb gyökeréhez nyúlt, s elsősorban a munkásság és szegényparasztság kiáltó tragédiájának ismertető jegyeit hozta felszínre. Ebben a nagy életmegmutatásban az irodalom élesztő és ébresztő munkát végzett: találkozott a tömegek feltörekvő vágyával, a társadalmi valóságot, az életet mutatta meg, s a haladást szolgálta. Íróink társadalomrajza és életszemlélete akkor sem nyugodott mindenkor a kritikai követelmények legmagasabb fokán, azzal azonban, hogy bátran szembenéztek a problémákkal, pezsgést és életet hoztak szellemi életünkbe, vitáztak és vitára adtak alkalmat, legfontosabb kérdéseinket a többoldalú megvilágítás középpontjába állították, s egészen testi közelségbe hozták. Egy új irodalmi megújhodás korszaka volt ez.

Messzire vezetne, ha a hat-hét évvel ezelőtt meglevő írói front széthullásának okait keresnők. Most nem is ez a célunk. Elég, ha általánosságban utalunk arra, hogy akkor még nem sikerült a dolgozó osztályok és a haladó rétegek olyan közös frontját megteremteni, amely az egyazon úton elinduló és a közös célokért küzdő írókat együtt is tarthatta volna. Kétségtelen, hogy egy mélysodrú, erős lüktetésű tömegmozgalom szükségképpen kijelölte volna íróink további útját, meghatározta volna további magatartásukat is, s a vezérkedő, egyénieskedő, beteges hajlamokat nem engedte volna kifejlődni: nevelte, irányította, inspirálta volna őket, s az élet új és friss élményanyagával gazdagította volna lelkivilágukat és társadalomszemléletüket. E külső összetartó erő híján azonban a belső kapcsok is meglazultak, s a közös ügy szolgálata helyett íróink hamarosan egymás ellen fordították mérgezett hegyű tollukat.

A tömegek mozgalmától, a társadalmi felszabadulás nagy erőtartalékaitól való elszakadás mindig és mindenütt mérgező hatású volt. Első-

sorban arra, aki elrugaszkodott a megújulás e nagy bázisaitól, vagy éppenséggel szembefordult velük. Örök törvény, hogy a művészet, főleg pedig az irodalom, elsősorban a nagy emberi problémákat fogja egységbe, megrendítő és megrázó dokumentumokba, s aki a legkimeríthetetlenebb forrást, a tömegeket nem találta meg, színtelen, fakó és érdektelen krónikása lesz az életnek. Ugyanez a sors vár az íróra, ha a társadalom haladó osztályai mögött elmarad, ha nem tud lépést tartani a tömegmozgalom fejlődésének szükségleteivel.

Szükséges mindezt elmondani, amikor azt látjuk, hogy a szélsőjobboldali publicisztika oldalas cikkekben marasztalja el hűtlenségben, hazafiatlanságban, Dózsa György-i forradalmi magatartásban egyik vagy másik népi írónkat. Köztük is talán legkíméletlenebbül Illyés Gyulát.

Ezt megállapítva, tárgyilagosan meg kell állapítanunk azt is, hogy mai íróink a dolgozó osztályok jelenlegi küzdelmeiben nem vesznek olyan mértékben részt, ahogyan azt írói múltjuk, elhivatottságuk, s a dolgozó osztályoknak irántuk megnyilvánult bizalma és érdeklődése megkívánja, sőt parancsolja. Visszahúzódó magatartásuk, félreértésekre, vagy jobb esetben félremagyarázásokra alkalmat adó megnyilatkozásaik abba a nem egészen kellemes helyzetbe hoznak bennünket is, hogy az ellenük irányuló támadásokkal szemben nem vállalhatjuk nyugodt lélekkel a védők szerepét. Illyésék azt mondják, hogy nem adtak föl semmit, de mi nem látjuk ennek a bizonyítékait. Milotayék nem vállalják a népi irodalom legkövetkezetesebb képviselőit a múltjuk miatt, mi nem vállalhatjuk őket teljesen a jelenük miatt. „Vissza semmit se vonhatok: zengőn oly messze szállt belőlem" – szisszen föl Illyés Gyula az ütésekre, s „Lelkiismereti felelősséggel csak az ipari munkásságnak és a szegényparasztságnak tartozom" – mondja Veres Péter azok felé, akik nevét jogtalanul cégérként akarják fölhasználni. Mindezt elhisszük Illyésnek is, Veresnek is, de ugyanakkor szeretnők, ha megnyitnák lelkiismeretüket, amikor a következőket mondjuk.

Az a tézis, hogy „Mi kiállunk a nép mellett, csak a nép is álljon ki mellettünk" – sohasem nyugodott valami magas erkölcsi alapon. A nép mellett, a feltörekvő osztályok mellett akkor is ki kell tartani, ha azok az első hívó szóra nem is sorakoznak fel mindjárt zárt sorokban mellettünk. A néphez való hűség szívós felvilágosító munkát, következetes áldozatvállalást, sőt sok esetben keserű csalódást jelent. A nép különböző hatások kereszttüzében él, s a megtévesztő akciók közepette a népet áldozatos munkával rá kell „kényszeríteni" a hűségre, mint ahogy a hűtlenségre is rákényszerítik őket. Jogos a kérdés: hol van a Petőfiékhez hasonló példa napjainkban? Őt vasvillával kergették a felbujtogatott szabadszállási parasztok, s mégis hű maradt a néphez. „De én azért nem a népet kárhoz-

tatom... a nép én előttem szent" – írta, mihelyt a menekülés után kissé kipihegte magát.

De nem állja meg helyét a fenti tézis a tárgyilagosság kötelező érve alapján sem. A dolgozó osztályok ma már kiállanak nemcsak önmagukért, hanem azokért is, akik szót ejtenek értük. Illyés versének utolsó sorában a „messze" mi vagyunk, igéi zengőn ideszálltak a mi sorainkba, s ezeket visszavonni nem szabad, de nem is lehet. Ezektől a visszavonhatatlan igéktől megtermékenyítve, s a saját történelmi szerepétől és felelősségtudatától áthatva fogadja magába a munkásság történelmünk és irodalmunk minden nemes emlékét és hagyományát, s száll síkra a parasztsággal és a haladó értelmiséggel együtt olyan népi, nemzeti és általános emberi jogokért és követelésekért, amelyek idáig csaknem kizárólag írói programok és követelések voltak.

A politikai szabadságjogok, a gazdasági és kulturális fölszabadulás, a szabad és önálló állami lét Magyarországának megteremtése érdekében a dolgozó osztályok áldozatos munkát vállaltak magukra, törekvéseikben azonban csak egy-egy magános szellem világít előttük. Az író útmutatása s alkotásaik messzefénylő tüze nem jelzi az utat, nem világítja be a jövőt. Ha valaki netán párttitkári teendők elvégzésére irányuló tendenciát tulajdonítana e szavaknak, emlékezzék arra a Petőfire, akinek hűségéről az előbb beszéltünk. No, meg Adyra! Petőfi és Ady azért lettek nagy költőkké, mert megalkuvás nélkül gondolták végig és érezték át a legmélyebben nemzetünk és népünk nagy tragédiáját.

A példa adva van, a legmagasabb mérték, amelyre mindenkinek föl kell emelnie a tekintetét, ha nem akarja, hogy munkáját elfújja – nem is a történelem, hanem – a konjunktúra szele. Illyés tekintete ott függ e legmagasabb mércén: a népszabadság és a független, szabad ország legeszményibb harcosának alakján. De e fénytől elkápráztatva ne álljanak íróink tehetetlenül. Fordítsák Petőfi példaadó szellemétől megtisztult tekintetüket a munkásság, a parasztság és értelmiség mai küzdelme felé, azok felé, akikre Petőfi is bízón tekintett, akiket türelmetlenül várt és hívott.

Ha az írók meghallják ismét a tömegek hívó szavát, ha a magános harcosok szükségét látják együttesen kiállni a sorsdöntő kérdésekben, a jövőben nem kell majd ilyen fájdalmasan felszisszenniök. A méltatlanul rájuk dobott sarat azok fogják föl, akiknek útján ott ragyog szellemük napvilága.

Népszava, 1943. április 11.

A KMP 1943. áprilisi programja

[...]

Pártunk a független, szabad, demokratikus Magyarország zászlaja alá hív minden ipari és szellemi munkást, minden dolgozó parasztot, minden haladó polgárt. Pártunk támogat minden pártot, amely a nemzeti frontot építi, amely az ország függetlenségéért tettekkel síkraszáll.

Széles körű összefogásra van szükség: még ma kell szembenézni a ma feladataival. A háborúban kell harcolnunk a békéért. A béke, kenyér, föld, szabadság előfeltétele és egyben biztosítéka is az ország függetlenségének. A belső és külső szabadság elválaszthatatlan egymástól. Szabadságot kell adni az egész magyar népnek, minden itt élő más nemzetnek. Addig nem lesz szabad a magyar nép, amíg nevében más népet rabságban tartanak. Minden becsületes magyarnak és minden más nemzet fiának, aki ebben az országban él, meg kell találnia a közös utat, amely a nyomor, a szolgaság, halál helyett, a boldog és szabad Magyarország felé vezet.

Szükség van arra, hogy a haladó és demokratikus pártok megegyezzenek, hogy mindnyájunk közös célja: az ország függetlenségének visszaszerzése, a háborús politikával való szakítás, a demokratikus Magyarország megteremtése. Szükség van arra, hogy a haladó és a demokratikus pártok közös szervet alakítsanak, amely egy közös program alapján vezeti az együttes harcot.

1. Azonnali különbéke, az ország függetlenségének helyreállítása.
2. Új választást, az ország népe döntsön az ország sorsáról.
3. Szabadságjogok életbe léptetése, minden kivételes felhatalmazás megszüntetése.
4. Minden nemzetiségű állampolgárnak teljesen egyenlő jog.
5. Földreform.

A magyar nép békét akar! Azt várja vezetőitől, hogy haladéktalanul tegyenek meg mindent a békéért. Már nem szavakat vár, hanem tetteket! A magyar közélet férfiainak, akikben van erő és hit a nemzeti katasztrófa elhárítására, ma bátran és ingadozás nélkül kell, hogy a cselekvés útjára lépjenek, hogy méltóknak bizonyuljanak a nemzet vezetésére. A nemzet nagy tömegei bizalommal tekintenek azokra a politikusokra, pártokra, akik az ország függetlenségéért folytatott eddigi harc folyamán azt kiérdemelték. Ma is ugyanezekre tekint vezetést várva. Útmutatást vár a nemzet és példaadást, de nem a reakció megmentésére, nem akar a nemzet sírja felé haladni, mert ezt az utat ismeri, ebből már elege van. A szabadság és a béke útját akarja végre látni a nemzet. Pártunk nagy értéknek és a szebb jövő komoly zálogának tekinti azt a bizalomteljes viszonyt, amely a függetlenségi politikusok és a nemzet között már kialakult. Pártunk az

egész nemzet veszteségének és a reakció nyereségének tekintené, ha ez a viszony megromlana. Ezért szükségesnek tartjuk rámutatni arra, hogy ez a bizalom nem kőből lett faragva, hanem az élet minden napja és e férfiak becsületes cselekedetei váltották ki. Változik: erősödik vagy gyengül, rohamosan nő vagy összezsugorodik. Minden szót, amelyet kiejtenek politikusaink, milliók mérnek le. Felbecsülhetetlen kár származna abból mindnyájunkra, magyarokra, ha a nemzet csak egy napig is úgy látná, hogy a megpróbáltatások napjaiban egyedül maradt, hogy nincsenek mellette azok, akikre számít és nincsenek az élen azok, akiknek ott a helyük. Hogy politikusaiknak harmadrangú kérdés a béke akkor, amikor a nemzetnek ez az első. Vissza kell utasítani a függetlenség harcosainak bátran és ingadozás nélkül a reakció mesterkedéseit, hogy zavart keltsen a függetlenségi harcban egységes nemzeti erők között.

A függetlenségi mozgalom egy résztvevőjétől sem kívánja korábbi elvei és programja feladását, hanem azt, hogy ami mindnyájunk programjában közös, annak megvalósításán közösen dolgozzunk, és azt mindnyájan minden más elé helyezzük. Pártunk éppúgy, mint minden haladó és demokratikus párt, változatlanul fenntartja külön szervezeteit és saját programját.

Pártunk programja:

1. *Azonnali különbékét.* Egy katonát sem Hitlernek, hozzák haza honvédeinket, cseréljék ki és hozzák haza a magyar hadifoglyokat.

2. *Katonai függetlenséget.* Minden idegen katonát vagy kirendeltséget azonnal eltávolítani vagy internálni. Magyar katonák fölött az idegen parancsnokságot megszüntetni. Az ország közlekedési útjain az idegen hadiszállítást megakadályozni. Hadiszállítást a tengely részére beszüntetni.

3. *Nemzeti kormányt.* A hazaárulók eltávolítását az ország vezető állásaiból. Olyan kormányt, amely az ország népére támaszkodik, békét köt, és helyreállítja az ország függetlenségét.

4. *Szabadságjogokat.* Gyülekezési, szólás- és sajtószabadságot. Általános, egyenlő és titkos választójogot 18 éves kortól. A politikai pereket beszüntetni. Az összes politikai foglyokat azonnal szabadon bocsátani. A magyar politikai emigránsok büntetlenségét biztosítani, és szabad hazatérésüket lehetővé tenni.

5. *Törvény előtti egyenlőséget* minden magyar állampolgár számára, nemzetiségre, fajra, származásra, vallásra és nemre való tekintet nélkül.

6. *Üzemi alkotmányt.* A bizalmi rendszer, az üzemi tanácsok elismerését. Az üzemi parancsnokok, termelési biztosok eltávolítását. Minden elnevezésű ingyen- és kényszermunka megszüntetését. Szabad munkavállalást, a helyhez kötöttség megszüntetését.

7. *Jogot a nemzetiségeknek.* Minden nemzetiség számarányának meg-

felelő választott képviseletet kapjon az állami élet minden területén. Nemzetiségi autonómiát. Legyen joga minden nemzetiségnek saját politikai, gazdasági és kulturális szervezetek alakítására.

8. *Földosztás.* Minden 300 holdon felüli földbirtokot üzemi felszerelésével és állatállományával együtt felosztani azok közt, akik tényleg művelik, kik a föld műveléséből éltek, de elestek a háborúban vagy fogságba estek. A földosztásban részesülők kártérítést nem fizetnek. Állami kölcsönnel kell az így létrejött kisbirtokokat vetőmaggal, a hiányzó élő és holt felszereléssel ellátni.

9. *Rekvirálások beszüntetését.* A Jurcsek-féle kényszergazdálkodást elvetni. Az 50 holdnál kisebb birtok adóvégrehajtását felfüggeszteni, a 20 holdnál kisebb birtokok adóhátralékát törölni.

10. *Több bért, jobb ellátást.* A munkások, magán- és közüzemi alkalmazottak bérét, kistisztviselők fizetését, kisnyugdíjasok nyugdíját felemelni annyival, mint amennyit a megélhetési költségek a háború alatt *tényleg emelkedtek.* Az élelmiszer-kiszállítást megtiltani, míg az országban éhező ember van. Az élelmiszer-fejadagokat duplájára felemelni – az egész országban egyforma adagokat. A dolgozók részére megfelelő egészséges és olcsó bérű lakásokról gondoskodni. Minden háztartást elegendő tüzelővel ellátni. Elegendő, olcsó és jó ruházatot és lábbelit a városi és vidéki dolgozóknak.

11. *A honvédcsaládok kártalanítását.* Minden honvéd családja kapja meg a honvéd polgári keresetének megfelelő összeget. Minden hadiözvegy ugyanezt, míg újra férjhez nem megy. Minden hadiárva nevelési költségét az állam fedezze, mindaddig, amíg önmagát eltartani nem tudja. Minden katonai szolgálatra bevonult munkás, paraszt, kistisztviselő, állami kisalkalmazott, kisiparos ház-, föld-, üzlet-bérhátralékát törölni.

12. *Igazságos teherviselést.* A fogyasztási adókat megszüntetni. A gyáripar, nagybirtok, nagytőke jövedelmi és vagyonadóját felemelni. Évi 3600 P kereset teljes adómentességét. Az igazságtalan földadókatasztert megváltoztatni.

A munkásosztályra vár az a történelmi feladat, hogy vezetője legyen Magyarország függetlenségéért vívott harcának, hogy mozgósítsa az egész ország politikai erőit, hgy őre legyen a tiszta elveknek és a becsületes cselekedeteknek.

Éljen a független, szabad, demokratikus Magyarország!

Békét, kenyeret, földet, szabadságot!

Üdvözlettel

Kommunisták Magyarországi Pártja
(KI szekciója)

PI Arch. BM VII. res. 1943/7/1062.

A kommunisták és a baloldali erők kezdeményezései nyomán 1943 nyarán részeredmények születtek: létrejött a Parasztszövetség Földmunkás Szakosztálya, megalakult a Kisgazdapárt Polgári Tagozata, kísérletek történtek a munkás-paraszt-értelmiségi fiatalok augusztus 20-i találkozójának létrehozására, augusztus elején pedig szövetségre lépett a két legnagyobb legális baloldali párt, a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt.

A Parasztszövetség Földmunkás Szakosztálya

1941 őszén Nagy Ferenc kisgazdapárti országgyűlési képviselő vezetésével megalakult a Magyar Parasztszövetség. Az uralkodó rendszer ezzel részben a szélsőjobboldali pártok falusi befolyását igyekezett tovább csökkenteni, részben a radikalizálódott parasztság vitorláiból akarta kifogni a szelet. A kisparasztok, különösen pedig a földmunkások ezért kezdetben bizalmatlansággal fogadták, de az illegális KMP, valamint a Szabad Szó *köré tömörült népi írók egyaránt arra törekedtek, hogy kivonják a szövetséget a reakció befolyása alól, és a függetlenségi mozgalom bázisává építsék ki. Ennek – s a szegényparasztság, a földmunkások szervezkedésének is – egyik fontos állomása volt az 1942 végén–1943 elején meginduló küzdelem a Parasztszövetségen belül az önálló Földmunkás Szakosztály megalakításáért.*

[...] a függetlenségi mozgalom, a háborúellenes erők számára kedvezőbbé váló nemzetközi helyzetben ült össze 1943. január 3-án a *Szabad Szó* ugyancsak nagy jelentőségű kibővített szerkesztőségi ülése a vidéki munkatársak részvételével. Ezen a megbeszélésen részt vettek a következők: Illyés Gyula, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Darvas József, Somogyi Imre, Somogyi Miklós, Dobi István, Iliás Ferenc, Nánási László, Balogh Edgár, Takács Imre, Hegyesi János, Turczi József, Kopré József, Varjú Ákos, Guba Mihály, Farkas Ferenc, Varga Jenő. A Győrffy Kollégiumot Kardos László, Gyenes Antal, Kovács Gyula képviselték. Távollétüket kimentették: Bajcsy-Zsilinszky Endre, Veres Péter, Nagy István, Boldoczki Mihály.

Dobi István indítványára a szerkesztőségi értekezlet kimondta, hogy a jövőben a mezőgazdasági munkásság, de különösen a gazdasági cselédség érdekeit erőteljesebben támogassa a *Szabad Szó*.

A megbeszélés megállapította, hogy a magyar parasztegység eredetileg meghirdetett két pontját – amiért a *Szabad Szó* bizalmat előlegezett a

Parasztszövetség munkájának – a földmunkás-szakosztály felállítását és a népi írók írásainak és gondolatainak terjesztését az elmúlt esztendőben nem valósította meg. Az értekezlet 5 tagból álló bizottságot jelölt ki, hogy a földmunkás-szakosztály megvalósítására a Parasztszövetséggel összeköttetést keressen. Az ötös bizottság tagjaiként Kovács Imrét, Darvas Józsefet, Iliás Ferencet, Dobi Istvánt és Kardos Lászlót jelölték ki. [...]

A *Szabad Szó* természetesen továbbra is állandóan napirenden tartotta a kérdést. Röviddel ezután megjelent ifj. Ács Sándor derecskei parasztfiatal nyílt levele, majd Szabó Pál felelős szerkesztő vezércikkben üdvözölte az előbbre haladást [...]

Bár most már valóban nem sok értelme volt a további vitának, mégis a szerkesztőség úgy vélte: szükség van a két éve folyó, szerteágazó s Nagy Ferencék elodázó taktikája miatt kiéleződött vita elvi jellegű összegezésére belső cikk formájában. A cikk *Miért van szükség a földmunkás-szakosztályokra?* címmel jelent meg (*Szabad Szó*, 1943. március 14.). A földmunkás-szakosztály problémakörének elsősorban az össznépi-nemzeti legáltalánosabb érdekekkel való szerves összefüggését igyekeztünk megmagyarázni. [...]

Az alakuló közgyűlést 1943. május 9-ére tűzték ki. [...] Nagy Ferenc általános programbeszéde és a földmunkás-szakosztály ugyancsak általános jellegű irányelvének általa történt előterjesztése után Dobi István szólott a küldöttekhez. Hivatkozott az ipari munkásság példájára, mely a maga erejéből alakította ki szervezeteit: „Jóvátehetetlen hibát követnénk el, ha félretolnánk a most nyíló lehetőséget, ha továbbra is másoktól várnánk a felemelést, s ha nem lépnénk a szervezkedés útjára, az öntevékenység útjára." [...]

Az országos választmány ezután elhatározta, hogy az Országos Földmunkás Szakosztály és a szervezetek részére a mai teendőkre nézve a közeljövőben felhívást bocsát ki, s azt megküldi minden község mezőgazdasági dolgozóinak. (Ez később módosult: az ország mezőgazdasági munkásságához intézett nyílt levél formájában jelent meg [...]). [...]

Fehér Lajos: Így történt. Magvető K. 1979. 226–227., 229–230. és 233–234. old.

NYÍLT LEVÉL ORSZÁGUNK MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁSSÁGÁHOZ

Ma már minden újságot olvasó ember előtt köztudomású, hogy két évvel ezelőtt elindult egy mozgalom azzal a céllal, hogy gazdasági, társa-

dalmi és kulturális szervezetbe összehozza az egész dolgozó magyar parasztságot.

A mozgalom neve: Magyar Parasztszövetség. [...]

A földmunkásság nem érezhette magáénak a szövetséget addig, amíg azon belül a maga részére külön szervezetet is nem lát. [...]

Folyó hó 9-én azonban azzal, hogy a parasztszövetség országos választmányának jóváhagyásával és az ország minden vidékéről Budapestre feljött munkásképviselők elhatározásából megalakult a szövetség keretében az Országos Földmunkás-szakosztály, meglehet a megnyugvás és bizonyosság. Ma már elmondhatjuk azt, hogy a *miénk is* a parasztszövetség. Ezzel az elhatározással évtizedes vágya vált valóra a magyar mezőgazdasági munkásságnak, mert hiszen mindig tudta, hogy mostoha sorsa szervezetlen állapotából adódik.

A mezőgazdasági földmunkásságnak, de az egész dolgozó parasztságnak a sorsa május 9-én új történelmi fordulóponthoz érkezett.

Felismerte mindkét réteg a közös sorsot és érdeket, a kétségtelenül fennálló részletkérdések tisztázására szervezetten, becsületes tárgyalást, megegyezést keres. Évszázados mulasztást pótoltak tehát azzal, hogy kölcsönös segítségképpen megfogták egymás kezét, és a nagy nemzeti cél mellett, céltudatos munkával, szervezett erővel indulhat meg a közös munka az egész dolgozó magyar család fölemelkedéséért. [...]

Társadalmi tekintély, megbecsülés nélkül, mellőzötten, lenézetten éltünk eddig, így élünk ma is. Fel kell hogy emelkedjünk. Tudnunk kell, hogy mit érünk a valóságban ennek a nemzetnek, külön is, együtt is. Igazi fölemelkedés csak úgy képzelhető el, ha a nemzetgazdasági életben mi nemcsak túlhajtott munkánkkal, kötelezettségeknek a teljesítésével, hanem ezen túlmenően, az egész magyar élet irányító munkájába szavunkkal, véleményünk megnyilvánulásával, alkotni tudó jó szándékunkkal, felelősségvállalásunkkal folyunk bele. El kell jutni, majd fel kell csendülni szavunknak ott, ahol ez idáig országunk legnagyobb rétegének, a magyar földmunkásságnak hangja sohasem hangzott el. [...]

Ennek a rengeteg munkának az elvégzéséhez, problémáink megoldásához kérem én most minden öntudatos, fajtáján segíteni akaró magyar földmunkás testvérem őszinte segítségét. [...]

Dobi István
a munkásszakosztály elnöke

Szabad Szó, 1943. május 30.

Az országos központ létrejötte után az első helyi szervezet megalakulásáról a Szabad Szó *június 13-i száma tudósít: a Békés megyei Vésztő Földmunkás Egylete teljes létszámmal csatlakozik a Szakosztályhoz (hogy azután 1944 februárjában Vésztő rendezze meg a Szakosztály országos kongresszusát), majd sorra alakulnak a többi helyi szervezetek is szerte az országban.*

Az illegális kommunista párt és a népi baloldal végül is elérte a célját. Bizonyságául ennek álljon itt egy 1944 februárjában, a vésztői kongresszus előtt kelt rendőrségi jelentés, amely néhány megállapításában túloz ugyan, de mégsem áll messze a teljes igazságtól (s egyben érdekes utalást tartalmaz Szárszóról is):

Bizalmas úton a következőkről értesültünk: „A kormány tudvalevőleg lemondatta a Magyar Parasztszövetség elnökségéről Nagy Ferenc független kisgazdapárti képviselőt és helyére Pataky László kormánypárti képviselőt állíttatta. A változás közvetlen előzménye az volt, hogy a hatósági nyomozás megállapítása szerint a parasztszövetség tagjainak kommunista (békepárti) röpiratokat küldtek.* [...]

A parasztszövetség keretében felállított földmunkásszakosztályt az elnökcsere egyáltalán nem érinti, pedig az egész parasztszövetségi mozgalomban egyedül ennek a szakosztálynak a működése támaszthat aggodalmakat politikai és rendőri szempontból, mert itt jutottak szerephez a legradikálisabb agrárszocialisták, akik egyelőre még mérsékelt húrokat pengetnek, de akikről köztudomású, hogy a szélsőséges földosztásnak és a nagybirtokok megváltás nélküli kisajátításának hívei. A földmunkásszakosztály választmányában foglalnak helyet azok a »népi írók« (Kovács Imre, Erdei Ferenc, Darvas József, Veres Péter, Illyés Gyula és Nagy István), akiknek szocialista pártállása közismert. Nevezettek közül többen, elsősorban Nagy István, a múlt évben rendezett szárszói író-konferencián olyan radikális földreformot követeltek, amely semmiben sem különbözik a kommunista agrárprogramtól. – A parasztszövetség országos központjában végrehajtott személyi változás ellenére a földmunkásszakosztálynál semmi változás nem történt. Továbbra is Dobi István maradt a szakosztály elnöke, Illiás Ferenc a titkár és Kovács Imre, Veres Péter és írótársai a tulajdonképpeni irányítók, akik a szociáldemokrata földmunkásszövetség vezetőségével 1943. elején kötött megállapodás

** A röpiratokról Fehér Lajos is megemlékezik könyvében. Az igazság a rendőrségi megállapítással szemben az, hogy az illegális kommunista röpiratok terjesztésére a* Szabad Szó *vidéki levelezőinek nevét és címét tartalmazó listát használták fel, amely több mint ezer címből állt.*

értelmében a szocialista agrárproletariátust tömörítik az új fedőszervezetbe.* [...]"

OL K 149. 1944–13. sz. n. Közli: Beránné Nemes Éva–Hollós Ervin: Megfigyelés alatt... Akadémiai Kiadó 1977. 400–401. old.

A Parasztszövetség és a Szakosztály történetének is kiemelkedő jelentőségű állomása Szárszó. Dancs József emlékiratában így ír erről:

[...] A Parasztszövetség engem bízott meg a mozgósítással. Kovács Béla külön a lelkemre kötötte, hogy egyenként keressem fel azokat a parasztszövetségi embereket – főként kalászos gazdákat –, akiknek részvételét a szövetség fontosnak tartja. Püskiék átküldtek egy köteg meghívót, én pedig külön levél kíséretében küldtem ki azokat ötven parasztszövetségi tag részére.

„A balatonszárszói táborozás az idén a paraszt-, munkás- és értelmiségi ifjúság találkozója lesz, amelyről Te sem hiányozhatsz. A táborozáson tavaly inkább elvi kérdéseket vitattak meg. Ez a konferencia viszont gyakorlati síkra tér át és a magyar társadalmi és politikai élet nagy fontosságú kérdéseit iktatja programjába és tárgyalja meg részletesen. A Te felszólalásodra, illetve javaslatodra is számít a tábor rendezősége" – írtam azoknak a barátainknak, akik közül több mint harmincan jöttek el a Parasztszövetség és a kalászos tábor képviseletében.

Telefonál Borvető Béla, aki a Magyar Élet könyvbarátai, tömörebben kifejezve, Püski Sándorék fő-fő szervezőjeként irányította a mozgósítást. Örömmel újságolta, hogy [...] a befutott jelentkezések száma minden eddigi elképzelést felülmúl. Még tíz nap választ el bennünket a konferencia kezdésének időpontjától, 1943. augusztus 23-tól, és közel ötszázan jelentették be részvételi szándékukat. Munkások, parasztok, diákok, papok, tanítók... egyszóval népvándorlás indul Balatonszárszóra [...]

Dancs József: Utak és állomások. Kossuth Könyvkiadó 1978. 172–173. old.

** A jelentés itt tévesen fogalmaz. Valójában a* Szabad Szó *1942. végi–1943. eleji kibővített szerkesztőségi üléseiről van szó, amelyeken a résztvevők, többen baloldali szociáldemokraták, elhatározták, hogy amennyiben a Parasztszövetség továbbra is halogatja, úgy önálló szervezetként hozzák létre a Szakosztályt.*

Dobi István is megemlékezik Szárszóról:

Komoly élményem volt a népi írók rendezésében megtartott szárszói találkozó. Erősen hatott rám Erdei Ferenc előadása, s úgy éreztem, hogy az utána kibontakozott vitának a jövő szempontjából is jelentősége van. Különösen tetszik egy fiatalember, nem tudom kicsoda és honnan jött, a szavaiból értem, hogy hová törekszik. Ifjúmunkás. Jó, jó, kedves barátaim – ilyenféleképpen beszél –, helyes, hogy mi itt már harmadik napja tanácskozunk a nagybirtok-rendszer ellen, a háború ellen, a dolgozó nép érdekeinek megfelelő módon beszélünk, nyilvánvaló, hogy demokratikus átalakulásra, ilyen fejlődésre törekszünk. Ez szép dolog. De igazában csak akkor tettünk valamit Szárszón, ha az elhangzottak alapján pontokba foglaljuk a követeléseinket, s mindannyiunk nevében az illetékesek elé terjesztjük: tudják meg, hogyan látjuk a helyzetet, milyen kívánságaink és javaslataink vannak, s ezeket megfelelő módon indokoljuk. [...]

Aztán hírét halljuk, hogy Keresztes-Fischer véleménye szerint kommunista összejövetel folyik Szárszón. Én Nagy Ferenc környezetéből értesülök a gyanúról, és emlegetik, hogy a belügyminiszter „szétüttet a gyülekezet között". Sokan sürgősen hazautaznak, mi maradunk, érdekelnek a fejlemények, ha ugyan lesznek. Nagy Ferenc senkit se biztat távozásra. [...]

Dobi István: Vallomás és történelem. Kossuth Könyvkiadó 1962. 198. és 200. old.

Az ifjúsági ankét

Kende István:

AZ IFJÚSÁGI ANKÉT TERVE

[1942 márciusa után] az ifjúsági mozgalom sorait szétverte a rendőrség. De szétbomlasztotta részben a hírhedt „levente-törvény" is, amelynek értelmében a leventeköteles fiatalok (tehát lényegében az egész ifjúság) politikai jellegű mozgalmakban nem vehetett részt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az ifjúmunkás-mozgalom, amelynek egyik bázisát eddig a szociáldemokrata ifjúsági csoportok képezték, kiszorult erről a terepről. Legfőbb legális terepként a szakszervezeti munka maradt meg számára. [...]

Így kapott fokozottabb életre az eddig is erős szakszervezeti életet folytató vasas ifjúsági csoport, tevékeny munkát folytattak a bőrös, a szabó és más szakmai ifjak és új mozgalmi központ létesült a segédmunkások szakszervezetében. A segédmunkás ifjúsági csoport lett idővel a legelevenebb ifjúsági mozgalmi gócpont. Ságvári Endre közvetlen vezetése alatt idővel kiépítették Nagy-Budapest egyes kerületeiben és elővárosaiban a segédmunkás szakszervezet ifjúsági csoportjainak egész sorát. [...]

A szakmai szervezkedés adta keretek lassanként szűknek bizonyultak. A feléledő ifjúsági mozgalom előtt újból tág lehetőségek és nagy feladatok tárultak ki: nem szabad egyedül vinni a harcot, újból meg kell találni az utat a fiatalok többi rétegéhez, a diák- és parasztifjúsághoz.

Így merült fel Ságvári és munkatársai körében az ifjúsági ankét terve. Bevallott cél volt, hogy az ifjúság követeléseinek, valóságos ifjúsági programnak a kidolgozására és megtárgyalására összehívnak egy ifjúsági ankétot, az ifjúság legkülönbözőbb rétegeinek bevonásával. Az ankétnak és az egész érte megszervezett mozgalomnak természetesen nem lehetett egyetlen célja szociális programm kidolgozása. A valóságos cél: az ifjúság összefogásának új lehetőségét megtalálni a magyar függetlenségi gondolat jegyében. De egyrészt az ifjúság mozgósítására, másrészt legális lehetőség megteremtésére, kétségtelenül a szociális programm egyidejű elkészítése nyújt legjobb lehetőséget.

Az ankét előkészítésében idővel azután más ifjúsági körök, más csoportok is részt vettek. Bekapcsolódott a Szabad Szó körül tömörült parasztíró-gárda, idővel részt vett benne a Kisgazdapárt polgári tagozatának ifjúsági csoportja és más szervezetek is. Maga az előkészítés tehát újból felépítette a várat, amit a függetlenségi mozgalom 1942-es lebukása lerombolt. Épült, szövődött az ifjúsági egység az ankét előkészítésének cégére alatt.

Az ifjúsági ankét a mozgalom legális keretének megteremtésére szolgált volna. Az alap volt ez, az *ok*, amely megindokolja, lehetővé teszi, szentesíti az ifjúság újabb összefogását. És hogy a szentesítés teljes legyen, hogy a kellő nyilvánosság is megadassék az ankét előkészítésének, a Ságvári vezette ankét-előkészítő bizottság bekapcsolta ebbe a munkába a demokratikus sajtót is. A Népszava, a Szabad Szó és egész sor más lap hasábjain sorozatosan megjelent az ankét szükségességének gondolata egy-egy cikk, egy-egy levél formájában. De ugyanakkor megindult – jól megszervezett terv és mozgalom alapján – az ifjúsági levelek egész áradata a demokratikus lapok felé. A készülő ifjúsági programm egyes pontjai, részkövetelései sorozatosan napvilágot láttak a sajtó hasábjain. [...]

Negyvennyolctól negyvennyolcig. A MINSZ kiadása, 1948. 101–102. old.

Az ankét-mozgalmat előkészítő sajtókampány nyitánya Kovács Imrének a Szabad Szóban *1943. július 4-én megjelent cikke, és Szakasits Árpádnak a* Népszava *1943. július 25-i vezércikke volt. Július–augusztusban mind a két lapban számos olvasói levél foglalkozik az ankét programjával. Az alábbiakban ebből adunk ízelítőt:*

IFJÚSÁG

ÍRTA: SZAKASITS ÁRPÁD

Halomba gyűltek a levelek. Fiatal munkások írták a zömét. Szinte világítanak, ahogyan sorra vesszük őket. Csupa értelem, csupa *fiatal gondolat* és – csupa higgadtság... [...] Igen: keményen és komolyan és higgadtan kérdi: – *És most mi lesz?*

Választ vár, határozott és világos választ a kérdések kérdésére és talán nem is annyira tőlünk: a letűnő nemzedéktől, amelynek lelkiismeretét két világháború bűntudata nyomja, mint inkább *önmagától.* Mert csakugyan neki magának kell válaszolnia a nagy kérdésre, hogy: *mi lesz a háború után...* [...]

Ezek a kérdések nyugtalanítják most az ifjúságot s nem véletlen, hogy elsősorban a *dolgozó ifjúságot* [...]

Ismerjük ezt az ifjúságot, hiszen közöttünk nőttek meg. Az ő szellemiségük hódít most oly szerencsésen. Azoké, akik a szakszervezetek falai között tanulták meg a munka és a munkásosztály életének és történelmi rendeltetésének ábécéjét. [...] A szakszervezeti ifjúság sok-sok nemzedéken és sok viharos évtizeden át így maradt őrzője és továbbfolytatója a nagy műnek: a szakszervezeti mozgalomnak. Belőle áradt szét ez a most új virágzásnak indult szellem a munkásmozgalom minden területére. Ez a komoly, tiszta építő szellem termékenyítette meg a mezőgazdasági munkásifjúságot s most már az értelmiségi ifjúság egy részének gondolkodásában is föllelhetők egy nagy, átfogó építőgondolatnak elemei.

A levelek tömege éppen a dolgozó ifjúság e három rétegének szorosabb együttmunkálkodása érdekében emel szót. *Egy ifjúsági* ankét terve bontakozik ki. Talán kora ősszel már egybe is gyűlhetne ez az ifjúsági parlament hasznos s lehet: *sorsdöntő* munkára. Ne higgye senki, hogy ezek a tervvel arányban nem álló *nagy* szavak. *Sorsdöntő!* Milyen sorsot dönthet el egy ilyen ifjúsági találkozás? – kérdezhetik. Nos, felelünk rá: *az ország sorsát döntheti el, ha egy ilyen ifjúsági tanácskozás megleli a három dolgozó réteg ifjúsága számára az együtthaladás közös útját.* Ki-

számíthatatlan a jelentősége annak, ha a három nagy, dolgozó társadalmi osztály ifjúsága kezet fog és erőit egyesíti egy közös, nagy célnak érdekében, ha kipusztul a megnemértés, az elfogultság sötét szelleme és a fiatalok végre leszámolnak a kártékony szociális babonákkal. Egy tisztultabb világ felé nyithatják meg az utat. Közös tervet készíthetnek Magyarország felépítése számára, mégpedig összhangzatos tervet, amely az ipari, mezőgazdasági és értelmiségi problémáknak egyaránt kellő helyet biztosít s egyiket sem részesíti előnyben a másik kettő rovására. Valóban: az ország sorsa azon múlik, hogy dolgozó ifjúsága *egymásra* talál-e a nagy megújító gondolatokban, tervekben és elhatározásokban. Azt szokták volt mondani, akié az ifjúság, azé a jövő. Mi azt óhajtanók, hogy az országé legyen az ifjúság, s hogy *az ország az ifjúságé lehessen.* Fiatalok Magyarországa – megújult Magyarország. Milyen szép is volna! És miért ne lehetne?! Csak akarni kell!

Mindenek előtt, persze, azt kell akarni, hogy a munkásifjúság, a parasztifjúság s az értelmiségi ifjúság egymásra találjon, egymásnak számot adhasson, egymással megértesse magát s közös dolgainak elvégzésére egyesülhessen. Bűn volna ezt megakadályozni, még nagyobb bűn elő nem segíteni. [...]

Legalább az ifjúság számára tegyük lehetővé, hogy megkeresse a közös célt, a közös utat és a *közös cselekvés* roppant erejével tölthesse rendeltetését.

Népszava, 1943. július 25.

JOG ÉS SZABADSÁG

Az ipari munkásifjúság, amely ma sok tekintetben aránytalanul nagy mértékben veszi ki részét a háború nélkülözéseiből és áldozataiból, alkotó és építő munkája jelentőségének tudatában részt vállal a független, szabad és demokratikus Magyarország felépítésében. Százszázalékos munkateljesítményre akar készülni, amellett a termelt javakból mind anyagi, mind szellemi téren munkájához méltóan részesülni.

Fejlett, versenyképes ipar feltétele a jól szakképzett, elégedett munkásosztály. Az egységes munkaképességet, a teljesítőképesség egyensúlyát 18 éven aluli korban a 40 órás, azonfelül a 48 órás munkahét biztosítja. Az ifjúmunkás jóléti intézkedések – törvények – végrehajtására alakuljon ifjúmunkás bizalmi rendszer az ipari egészségügy, felmondás, szabadság stb. terén megfelelő hatáskörrel.

Az egész ifjúmunkásság érdekéért az egész ifjúmunkásságnak kell

küzdenie. Ennek érdekében gondolat-, szólás-, szervezkedési és sajtószabadságot a munkásmozgalmaknak. A gondolat, a szó szabad mérkőzése teremthet világosságot a félremagyarázott igazságok, téveszmék sokaságában, amely különböző hátterű mozgalmak s intézmények részéről viharzik az ifjúság felé azzal a céllal, hogy azt a maga céljainak megnyerje. A sajtószabadság, a politikai és gazdasági felvilágosítás fegyvere, amellyel határozott világnézetű, öntudatos ifjúságot nyerünk meg az ügyünknek. Az ifjúságnak módot kell adni magaszerkesztette lapok és folyóiratok megindítására, hogy lendületének kisugárzásával közreműködjön a társadalom, a közvélemény irányításában.

A tisztaszándékú és helyénálló ifjúság 18 évtől választójogot és 24 évtől választhatóságot akar, hogy a parlamentarizmus valóban a népet, ne egyes társadalmi osztályokat képviseljen és egyesítsen magában politikai diktatúrát. A nemzet függetlenségét féltve őrző dolgozóknak része legyen adók megszavazásában, költségvetésben, közellátásban, külügyekben.

A városokban és községekben hivatalos testületek és kiváltságosokkal szemben érvényesüljön a népi befolyás. A helyhatóságok biráskodása és közrendészete is tartozzék az önkormányzat hatáskörébe.

A háború utáni válságok leküzdésénél kapjanak szerepet a szakszervezetek, ipari átképzésnél, ahol szükséges és munkanélküli segélyekről már most történjen előrelátó gondoskodás.

Kiss Ernő ifjúmunkás

Szabad Szó, 1943. július 11.

A Népszava *1943. augusztus 8-i, vasárnapi számában* Ifjúsági ankét *fejléc alatt, „b. k. gy." szignóval, Béri Kovács Győző tollából egy cikk jelent meg, amely már részletes programtervezetet is tartalmaz. Gazdasági követelései között találjuk a munkaidő szabályozását, a szabadságolások rendjét, a fiatal tanítóság helyzetének javítását, a tanonc-érdekvédelem megalkotását, a kulturálisak sorában az oktatási reformot, a kötelező 4 + 4 osztályos oktatást, a könyvtárügy rendezését stb.*

Az augusztus 15-i számban, az „Egy ipari ifjúmunkás" aláírással megjelent levél kiemeli: „nem kisebb dologról van szó, mint egy hatalmas országépítő, illetve országújjáépítő munkáról a demokratikus, szabad és független Magyarország jegyében". *„Egy erdélyi ifjú" pedig így ír:* „Nem lehet közömbös senkinek sem az, hogy az eljövendő független és demokratikus Magyarországban hogyan fogja megtalálni az egymáshoz vezető utat az Erdélyben élő különböző nemzetiségek ifjúsága. [...] a szakadék most áthidalhatónak látszik."

Az ankét tervezett időpontja, augusztus 20. előtt felgyorsultak az ese-

mények. A program az Előkészítő Bizottság, Orbán László, Ságvári Endre és mások munkája nyomán már elkészült, bár a jobboldali szociáldemokrata vezetés igyekezett megtorpedózni a készülő összefogást. Először saját jelöltjeit próbálta a Bizottságba erőltetni, majd, miután ez nem sikerült, az időhúzás fegyverét vetette be. Szakasits Árpád és Kállai Gyula támogatása ellenére Peyeréknek mégis sikerült elérniük céljukat: az ankét megtartását a Belügyminisztérium 20-ra nem engedélyezte. Az ankét meghiúsulása után a szervezők úgy döntöttek, hogy a néhány nap múltán kezdődő szárszói konferenciát is megpróbálják felhasználni az ügy érdekében. Az összeállított programot Fehér Lajos (aki szintén részt vett az ankét előkészítésében), Orbán László, a Békepárt vezetőségének tagja és Szűcs Ferenc Györffy-kollégista közvetítésével lejuttatták Szárszóra, ahol Kardos László és Szűcs Ferenc javaslatára a program utolsó pontjait Palotás Mihály ifjúmunkás felolvasta.*

A baloldali, kommunista ifjúmunkás-csoport tehát ilyen előzmények után kapcsolódott be Szárszó szervezésébe. A Szabad Szóban *augusztus 22-én, a szárszói tanácskozás megnyitása előtt egy nappal megjelent cikk már azt jelzi, hogy a széles nemzeti összefogás, mindenekelőtt a munkás-paraszt-értelmiségi ifjúsági egység programja 1943 nyarára sokkal mélyebb gyökeret eresztett, hogysem ezt a hivatalos Magyarország megakadályozhatta volna.*

IFJÚSÁGI TALÁLKOZÓ

A Szabad Szó vetette fel elsőnek az ifjúsági találkozó gondolatát.

A találkozás gondolatát a Szabad Szó vetette fel, azonban az a társadalmi szükségszerűség kényszerítette ki, amely alól az ifjúság ügye sem lehet kivétel. Annak a szükségszerűségnek a felismerése, hogy válságos időben nem nélkülözheti a nemzet az ifjúságot, amely számtalan, immár történelemmé lett példával bizonyította be érettségét és felelősségérzetét a nemzettel szemben. Ez volt a külső ok. A belső ok azonban az egymásrautaltságnak a felismerése volt, mely szétszakíthatatlanul köti össze a magyar paraszt-, munkás- és értelmiségi ifjúságot. Tévedés lenne azt hinni, hogy ez pusztán politikai szükségszerűség: az érdekek azonossága kovácsolta kemény egységgé Magyarország dolgozó ifjúságának három rétegét. Egyszerű szavakkal: például a becsületesebb mezőgazdasági munkafeltételek, a birtokrendszer szabályozása nem lehet csak a paraszt-

* *A program hivatalos szövegét lásd: A magyar népfront története. Dokumentumok 1935–1976. Kossuth Könyvkiadó 1977. I. köt. 386–391. old.*

ság sorskérdése, elevenére tapint az a munkásság fiataljainak is, hiszen óriási problémasort tenne időszerűvé s juttatna nyugvópontra. Az a szegény értelmiség pedig, amelynek képviselői hol egyik, hol másik osztályból származnak, természetesen és lelkesen azonosítja magát ezekkel a követelésekkel, amelyek végeredményben a nemzet javát kell, hogy szolgálják.

Az ifjúsági találkozó tehát ezt az egymásrautaltságot akarja gyakorlati formák között érvényesíteni. A parasztság, munkásság és értelmiség ifjúságának képviselői külön-külön kidolgozták követeléseiket és javaslataikat, amelyek megoldása az egész nemzet problémáinak nagy részét hozná tető alá. Ezeket a követeléseket és javaslatokat egységesítették és az ifjúsági ankét feladata lesz a végleges formájú programnak az elfogadása. Ezen a találkozón fektetnék személyes, tárgyi alapokra azt az eddig nagyrészt elvi síkon mozgó együttműködést, amelytől olyan sokat remél az ország. Nem elhanyagolható szempont, hogy mennyire viszi ez a találkozó a parasztság és munkásság ifjúsága között a személyes jóviszonyt.

Másik nagy jelentőségét abban látjuk a találkozónak, hogy az ifjúság, végre ismét megtalálja azt a területet, ahol a leghasznosabban teszi gyümölcsözővé fiatal erejét. Mint minden növekvésben lévő szervezetnek, az ifjúságnak is fejlődési lehetőségre, szabadságra van szüksége. A szavak szabadságára, hogy megtanuljon beszélni és mások is meghallgathassák. A betűk szabadságára, hogy megismerhessék egymást és közös erővel állhassanak azoknak a nagy népi céloknak a szolgálatába, amelyeknek megoldásától az egyetemes magyarság jövője függ. A munka szabadságára, hogy mindenki ott és szabadon tevékenykedhessék, ahol erejét legjobban tudja azoknak a nagy, közös céloknak az érdekében felhasználni, amelyek mindannyiunk számára közösek.

Ezek azok a gondolatok, amelyek jegyében ez az ifjúsági találkozó létrejön. Sőt, most már félbe sem lehetne hagyni, mert menne tovább, fejlődne tovább; ha a fekély terebélyesedik, az egészséges szervezet maga kell, hogy gondoskodjék a kór legyőzéséről. Nem az egyéni problémák korát éljük, nincsenek egyéni problémák és ha vannak, észrevétlenül feloldódnak a nagy közösségi kérdések között. Az egyén problémái csak a közösség útján juthatnak megoldásra és ez a megoldás jelenthet csak biztonságot. Azok, akik még ma is csak úgy nézik egyéni kérdéseinket, hogy nem veszik észre a nagy társadalmi összefüggéseket, amelyek árnyékában észrevétlenül meglapulnak, azokat fel kell világosítani, hogy nagyon tévednek és itt vannak az utolsó percek, amikor tévedésüket jóvátehetik.

Az ifjúsági találkozó nem szabad, hogy egy párt találkozója legyen,

nem ez a cél. A magyar ifjúságnak kell itt összejönni és megvitatni sorskérdéseit. A magyar ifjúságnak állást kell foglalnia és ki kell tartania az állásfoglalás mellett. Hűséggel, becsülettel és a kötelességnek azzal a vállalásával, amelynek nagyszerű példája közel évszázadnyi távlatból írja elő számunkra is az utat.

Béri Kovács Győző

Szabad Szó, 1943. augusztus 22.

Szárszó – 1943

Az 1943. évi szárszói politikai táborozás feladatának és céljának hű kifejezője lehet Kovács Imre: „A szabadság dicsérete" című cikke, s még inkább a KMP névváltoztatásával létrejött Békepárt felhívása. Nincs egy hónapja, hogy a szicíliai partraszállás következtében Mussolini megbukott, és reális lehetősséggé vált a tengelypolitika összeomlása. Noha a németek az új olasz kormánnyal is életben tudták tartani a német–olasz háborús szövetséget, és a Kállay-kormány is visszariadt a kiugrás kockázatának a vállalásától, a „közvetlen akciótól", a baloldaliak nem lankadó következetességgel hírdetik a cselekvés parancsát, s akár az egész nemzet fegyverbe állításának szükségességét is.

MAGYAROK!

A Szovjetunióban és Szicíliában elszenvedett katonai veresége k, az elpusztított német városok mutatják, hogy a hitlerizmus veresége nem a jövő elképzelése, hanem a jelen valósága. Hitler rendszere elvesztette minden katonai és politikai erejét, már csak a nyers erőszak és a csatlós államok segítsége tartja fenn.

Az olasz példa bizonyítja, hogy Hitlerék nem képesek többé megvédeni sem távoli hódításaikat, sem közeli szövetségeseiket. Hitler az olasz népet végzetes szerencsétlenségbe döntötte, és magára hagyta. Többi szövetségesére, Magyarországra is hasonló sors vár.

A magyar nép követeli az azonnali különbékét!

Csak ez mentheti meg Magyarországot. Kállay a német megszállás ürügyével tér ki a követelés teljesítése elől. Ez Kállayék politikai vakságát, a magyar nép és hadsereg lebecsülését és félrevezetését jelenti. Hitlerék védekező harca is sikertelen már – támadásra nem gondolhatnak. Hadseregének további szétforgácsolására, országunk megszállására

képtelen. Magyarország megtámadása a hitlerizmus bevallott csődje, öngyilkossága lenne.

A fasiszta árulóktól, Hitler kémeitől megtisztított magyar hadsereg, az egységes nemzet elveszi Hitlerék kedvét minden támadástól.

Ki kell vennünk a reakció kezéből a nemzet sorsának irányítását.

Az idő sürget, cselekedni kell! Szükséges a demokratikus mozgalmak vezetőinek együttműködése, de nem elég. Nem elég a helyes követelésekkel Kállaynál előszobázni, nem történelmi alibi kell, a tömeg erejével kell súlyt adnunk és érvényt szereznünk a nemzet elemi érdekeinek.

El kell távolítanunk a Kállay-kormányt!

Nemzeti kormányt kell alakítanunk, amely a **nemzet erejére** támaszkodva – magyar politikát folytat. Amely kormány:

azonnal békét köt és véget vet az értelmetlen áldozatoknak,

megtisztítja a magyar hadsereget a fasiszta árulóktól és Hitler kémeitől,

Parlamenttel kormányoz, eltörli a cenzúrát,

az összes politikai foglyokat azonnal szabadon bocsátja,

jóváteszi a nemzetiségek ellen elkövetett reakciós bűnöket,

szabadságot ad a magyar népnek, megsemmisíti a magyar szabadság belső ellenségeit!

A Békepárt célja: zászló legyen és fegyver a nemzet szolgálatában. Küzdünk, míg el nem érjük:

A békét, a hitleristákkal való szakítást, az Angliával, Egyesült Államokkal, a Szovjetunióval és minden szomszéd néppel való békés együttműködést, a kifelé független, befelé szabad és demokratikus Magyarországot, a háborús nyomor és éhség megszüntetését.

Nem vagyunk versenytársai a többi demokratikus szervezeteknek; munkások, parasztok, polgárok és nemzetiségek együttes harcában betöltjük becsülettel helyünket a közös ellenség, a hitlerizmus ellen. A hitlerizmus megsemmisítésével, a béke és a demokrácia megszilárdulásával céljainknál leszünk, feladatainkat megoldottaknak tekintjük.

Éljen a béke!

Éljen a független, szabad, demokratikus Magyarország!

Testvéri üdvözlettel:
Békepárt

PI Arch. Bgy. XXI. 4613/1944.

BÉKÉT, SZABADSÁGOT!

Magyarok!

Az olasz nép 21 évi szenvedés után lerázta magáról a szabadság ellenségeit. Ezzel a fasiszta-diktatúrák bomlása megkezdődött. A tengelyhatalmak háborus veresége kétségtelenné vált. A magyar nemzet is érzi, hogy itt van a cselekvés órája, ezért követeli:

A PARLAMENT ÜLÉSEINEK ÁLLANDÓSÍTÁSÁT!
A KÁLLAY KORMÁNY ELTÁVOLÍTÁSÁT, NEMZETI KORMÁNY KINEVEZÉSÉT!

A külön béke iránti tárgyalások azonnali megkezdését!

A CENZÚRA ELTÖRLÉSÉT!
A POLITIKAI FOGLYOK SZABADONBOCSÁJTÁSÁT!

Követeli a magyar szabadság belső ellenségeinek megsemmisítését: a Nyilaskeresztes Párt, az Imrédi—párt, a Volksbund feloszlatását, lapjaik betiltását!

A Szociáldemokrata párt, a Független Kisgazda párt, a legitimisták és a demokratikus magyarság más erői megtették az első együttes lépést:

követelték az azonnali külön békét.

Üdvözöljük a nyílt kezdeményezést és felhívunk mindenkit, aki békét akar, támogassa a demokratikus erők harcát, sorakozzon a fenti egység mögé.

A békéért és szabadságért való bátor kiállásával a magyar nemzet a helyes útra tér és megszabadul a háborus élet minden szenvedésétől, a különféle rekvirálásoktól, a drágaságtól, az éhségtől. Ezen az úton jut el, Magyarország népeinek maradéktalan egyenjogúságához, önkéntes testvéri összefogásához.

ÉLJEN A BÉKE! ÉLJEN A FÜGGETLEN, SZABAD, DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG!

Üdvözlettel:

Béke párt.

A Békepárt 1943. júliusi röplapja

A SZABADSÁG DÍCSÉRETE

Olaszországban drámai gyorsasággal számolják fel a fasiszta rendszert. Mussolini a fasiszta nagytanács határozata értelmében lemondott, helyébe Badoglio tábornagy került, akinek első intézkedése a fasiszta párt feloszlatása volt. A fasiszta politikusok és újságírók helyébe a *szabadság* gondolatának harcosai kerültek s ahogy az olasz újságokból olvashatjuk: a nép örömújjongással fogadta a rendszerváltozást. Megnyíltak a börtönök kapui s szabadlábra helyezték azokat a tiszteletreméltó férfiakat, akik soha, egy pillanatra sem alkudtak meg az egyetemes emberi jogok, az emberméltóság és a szabadság tekintetében. Nagy cikkekben ünnepli őket az olasz sajtó s kihangsúlyozzák az olasz lapok, hogy nem őrségváltás történt, hanem rendszerváltozás, felszámolása egy olyan rendszernek, mely végső romlásba akarta dönteni az olasz nemzetet s terroreszközökkel tudta csak biztosítani uralmát.

Meleg együttérzéssel gondolunk az olasz népre ezekben a nagy és izgalmas időkben, amikor végre önmagára talált s megszabadult azoktól, akik a vesztét akarták. Az olasz történelem éppúgy tele van szabadságharcokkal és forradalmakkal, mint a magyar. Az olasz nép éppúgy szereti a szabadságot, mint a magyar. Olasz hazafiak éppen annyit szenvedtek a szabadságért, mint a magyarok. Amikor 1848-ban kitört a magyar forradalom, a szegedi várbörtönből többszáz olasz politikai foglyot bocsáttatott szabadon Kossuth Lajos. Az olasz szabadságharcban Garibaldi oldalán magyarok is harcoltak, mint a legendás hírű Türr tábornok és Tüköry ezredes. Közösek a szabadság-élményeink s most, amikor ismét a szabadság politikáját hirdeti az olasz nemzet, úgy érezzük, kötelességünk testvéri üdvözletünket küldeni az olasz parasztságnak és az olasz munkásságnak, mint akik a legtöbbet szenvedtek és áldoztak a fasiszta rezsim idején.

A szabadság dícséretét zengi egész Olaszország. Mi mindig tudtuk, hogy szabadság nélkül egyetlen nemzet sem élhet. Mégis nagyon sokan voltak nálunk is, akik a szabadságot el akarták taposni, a parlamentárizmust meg akarták szüntetni: a demokráciát, a szabad emberhez egyedül méltó államformát gúnyolták, híveit megvetették s tébolyukban a hazaárulástól sem riadtak vissza. Az olaszországi események bennünket igazoltak s most újult erővel s a régi hittel folytatjuk a harcot a fasizmus magyarországi lovagjai ellen. Rengeteg áldozatot hoztunk a múltban, jogunk van tehát és kötelességünk is, hogy a jövőben csak olyan politikát tűrjünk meg, amely a magyarság érdekeit szolgálja. A megtébolyodottak, a félrevezetettek, a kalandorok ítéljenek maguk felett. Vonják le a történelmi esemény konzekvenciáit, tűnjenek el még mielőtt a nemzet

NÉPPEL A NÉPÉRT!

SZABAD SZÓ

Budapest, 1943 augusztus 22

Főszerkesztő: BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE • Szerkesztő: KOVÁCS IMRE • Felelős szerkesztő: SZABÓ PÁL

A szabadság dicsérete

Olaszországban drámai gyorsasággal számolják fel a fasiszta rendszert. Mussolini a fasiszta nagytanács határozata értelmében lemondott, helyébe Badoglio tábornagy került, akinek első intézkedése a fasiszta párt feloszlatása volt. A fasiszta politikusok és újságírók helyébe a szabadság gondolatának harcosai kerültek s ahogy az olasz újságokból olvashatjuk: a nép örömújjongással fogadta a rendszerváltozást. Megnyíltak a bör-

riadtak vissza. Az olaszországi események bennünket igazoltak s most újult erővel s a régi hittel folytatjuk a harcot a fasiszmus magyarországi lovagjai ellen. Rengeteg áldozatot hoztunk a multban, jogunk van tehát és kötelességünk is, hogy a jövőben csak olyan politikát tűrjünk meg, amely a magyarság érdekeit szolgálja. A megtébolyodottak, a félrevezetettek, a kalandorok ítéljenek maguk felett. Vonják le a történelmi ese-

nevezett szélsőjobboldali vezérek az olaszországi változással kellő perspektívába állíthatják gyarló személyüket és torz eszméiket s ha ez sem elég ahhoz, hogy fejükre hamut hintve s a nemzethez bocsánatért esedezve félreálljanak, akkor majd megmutatjuk, hogy Bocskai, Rákóczi és Kossuth szelleme még ma is fegyverbe állítja az egész nemzetet a szabadságért, a szabadság elnyomói ellen.

A szabadság népe vagyunk s ma, amikor a világ már döntött, hogy az új szolgaság helyett a szabadságot választja, nekünk magyaroknak is hitet kell tennünk

kedés. Legyen általános és teljes szabadság, hogy a népükért aggódó, felelős írók és politikusok megmutathassák az igaz, az egyetlen utat, melyen a magyarság a szebb, a boldogabb jövőhöz elérhet. Ma ez a teendőnk, s ha szabadok leszünk, holnap meg fogjuk mondani, hogy mit kell tenni holnap s holnapután megmondjuk, hogy mi a teendőnk holnapután.

A Szabad Szó gárdája legyen büszke arra, hogy híven kitartott a szabadság mellett s legyen meggyőződve arról, hogy övék a jövő. Barátaim, készüljetek és

haragja rájuk nem zúdítja a számonkérés, a megtorlás korbácsütéseit. Politikailag iskolázatlan, a zavarosban halászó, úgynevezett szélsőjobboldali vezérek az olaszországi változással kellő perspektívába állíthatják gyarló személyüket és torz eszméiket s ha ez sem elég ahhoz, hogy fejükre hamut hintve s a nemzethez bocsánatért esedezve félreálljanak, akkor majd megmutatjuk, hogy Bocskai, Rákóczi és Kossuth szelleme még ma is fegyverbe állítja az egész nemzetet a szabadságért, a szabadság elnyomói ellen.

A szabadság népe vagyunk s ma, amikor a világ már döntött, hogy az új szolgaság helyett a szabadságot választja, nekünk magyaroknak is hitet kell tennünk a szabadság politikája mellett. Nem frázisokban, nem szavakban, hanem tettekben. Legyen szabad a sajtó, a szólás, a gondolkozás, a kritika és a szervezkedés. Legyen általános és teljes szabadság, hogy a népükért aggódó, felelős írók és politikusok megmutathassák az igaz, az egyetlen utat, melyen a magyarság a szebb, a boldogabb jövőhöz elérhet. Ma ez a teendőnk, s ha szabadok leszünk, holnap meg fogjuk mondani, hogy mit kell tenni holnap s holnapután megmondjuk, hogy mi a teendőnk holnapután.

A Szabad Szó gárdája legyen büszke arra, hogy híven kitartott a szabadság mellett s legyen meggyőződve arról, hogy övék a jövő. Barátaim, készüljetek és várjátok azt a nagyszerű pillanatot, amikor a szabadság nagy érzése eltölt bennünket, hogy cselekvésre késztessen.

KOVÁCS IMRE

Szabad Szó, 1943. augusztus 22.

AZ IFJUSÁG AZ UJ MAGYAR SZELLEMÉRT

MAGYAR ÉLET TÁBOR

BALATONSZÁRSZÓN, 1943 AUGUSZTUS 23-TÓL 29-IG.

Ujra hivunk!

A „Magyar Élet Könyvbarátai" a Soli Deo Gloria Szövetséggel együtt ebben az évben is megrendezi találkozóját Balatonszárszón a Szövetség üdülőjében. Az idén azonban kibővítjük és a magyar ifjuság minden rétege: paraszt, munkás és értelmiségi fiatalok találkoznak.

Az elmult évben az elvi kérdéseket tisztáztuk, az idei táboron pedig gyakorlati sikra törünk át és részleteiben tárgyaljuk a magyar társadalom kérdéseit.

A tábort két hónapos nyári szervezés és falukutatás előzi meg. Hatvan lelkes egyetemi hallgató, paraszt és munkás ifju végzi. A táboron résztvevők egyrészét is ők hivják meg, hogy a magyar fiatalság becsületes, szellemileg fogékony dolgozni akaró része legyen itt együtt.

Hivunk és várunk, de csak akkor jelentkezz, ha vállalod a felelősséget, áldozatot és munkát.

A MAGYAR ÉLET KÖNYVBARÁTAI"

A MAGYAR TÁRSADALOM

ELŐADÁSOK:

Hétfő	d. e. Kodolányi János:	Bevezető előadása.
	d. u. László Gyula:	A honfoglaló magyar nép élete.
Kedd	d. e. Erdei Ferenc:	A társadalomtudomány.
	d. u. Erdei Ferenc:	A magyar társadalom.
Szerda	d. e. Kiss István:	Az a lam természetrajza.
	d. u. Jócsik Lajos:	A Közép-Dunamedence közgazdasága.
Csütörtök	d. e. Kerék Mihály:	A magyar föld. — Előadó felkérve: Magyar-laj.
	d. u. Karácsony Sándor:	Magyar nevelés.
Péntek	d. e. Előadó felkérve:	Néprajz—Népmüvészet. Varga László: Népi épitészet.
	d. u. Balla Péter:	Népdal—Népzene, magyar müzene.
Szombat	d. e. Püski Sándor:	Szervezési előadása.
	d. u. Németh László és	Veres Péter számadása.
Vasárnap	d. e. Istentisztelet — mise.	
	d. u. Kirándulás.	

Tábortüz minden este: Népdalok, népi játékok, táncok, irodalmi előadások.

A TÁBORTÜZNÉL ELŐADNAK ÉS AZ ELŐADÁSOKON FELSZÓLALNAK:

Asztalos István, Bakó József, Balogh Edgár, Bözödy György, Darvas József, Féja Géza, Gulyás Pál, Illyés Gyula, Juhász Géza, Kádár Lajos, Kovács Imre, Lükő Gábor, Molnár István, Muharay Elemér, Nagy István, Pákozdy Ferenc, Sinka István, Somogyi Imre, Szabédi László, Szabó Pál, Szijj Gábor, Szücs Sándor, Tamási Áron, Tersánszky J. Jenő, Veresa Sándor.

..... *Itt vágd le és beritékban küldd vissza!* .....

A MAGYAR ÉLET KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KÖNYVBARÁT-OSZTÁLYÁNAK, BUDAPEST, IX., RÁDAY-UTCA 22. SZÁM.

Jelentkezem a Magyar Élet táborba. A tábor céljait, követelményeit ismerem, annak rendjéhez és szelleméhez alkalmazkodom, a Vezetőség rendelkezéseinek magamat aldvetem.

aláirás.

*Név:*_____ *Lakhely:*_____

*Születési év, vallás:*_____ *Iskola v. foglalkozás:*_____

*Milyen társadalmi egyesület tagja:*_____

A részvételi díjból 11.— pengőt a jelentkezési lappal egyidőben postára adtam a (44.553 Dr. Püski Sándor száma bianko csekklapon). A csekk hatlapjára irjuk rá: Balatonszárszó.

A jegyzőkönyv

Az itt következő fejezet törzsanyaga a szárszói találkozó 1943-ban, Püski Sándor Magyar Élet kiadójánál megjelent jegyzőkönyve, amit szinte teljes egészében közlünk. Néhány előadás közzétételétől a szerző kérésére el kellett tekintenünk, Kiss István előadását pedig részben terjedelmi okokból, részben azért nem közöljük, mert a konferencia szervezőinek, többek között Püski Sándornak a véleménye szerint is előadása nem illeszkedett szervesen a tábor programjába.

A korabeli jegyzőkönyvből két előadás maradt ki, Karácsony Sándornak a Magyar nevelés című és Balla Péternek a Népdal – Népzene, magyar műzene című előadása. Ez utóbbit a szerző eredeti kézirata alapján (rövidítve) most közöljük.

Végül közöljük azt a 11 pontot, amelyet a résztvevő munkásfiatalok állítottak össze az 1943 augusztusára tervezett ifjúsági ankét követeléseiből.

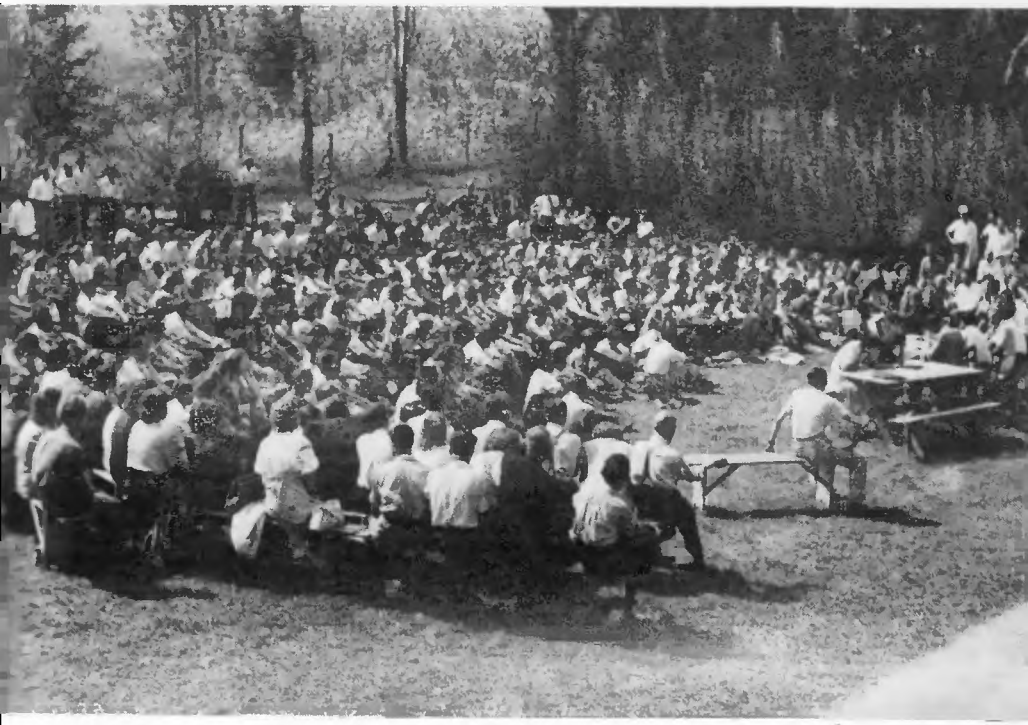

Kodolányi János megnyitója

Erdei Ferenc

Németh László

Veres Péter. Az ülő sorban Szűcs Ferenc, Darvas József és Kardos László

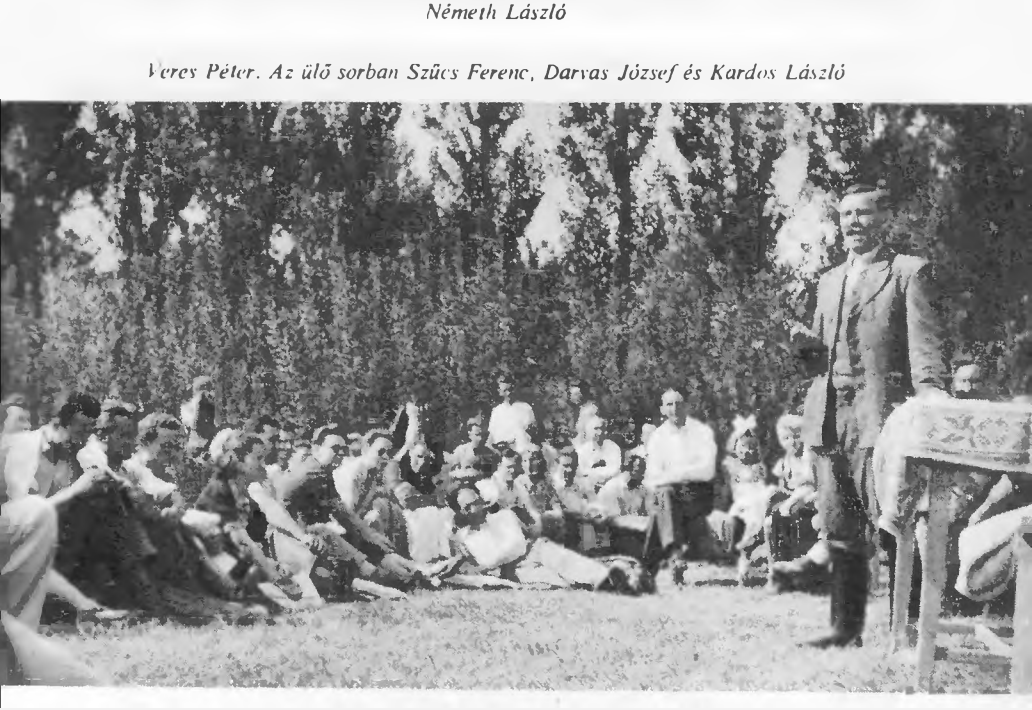

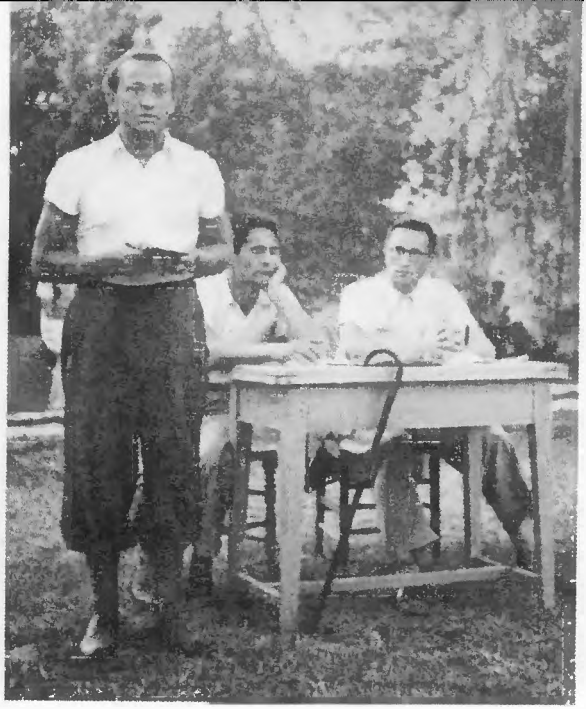

Darvas József.
Mellette Erdei Ferenc
és Bognár István

Asztalos István ▶

Jócsik Lajos ▶

Villy Antal

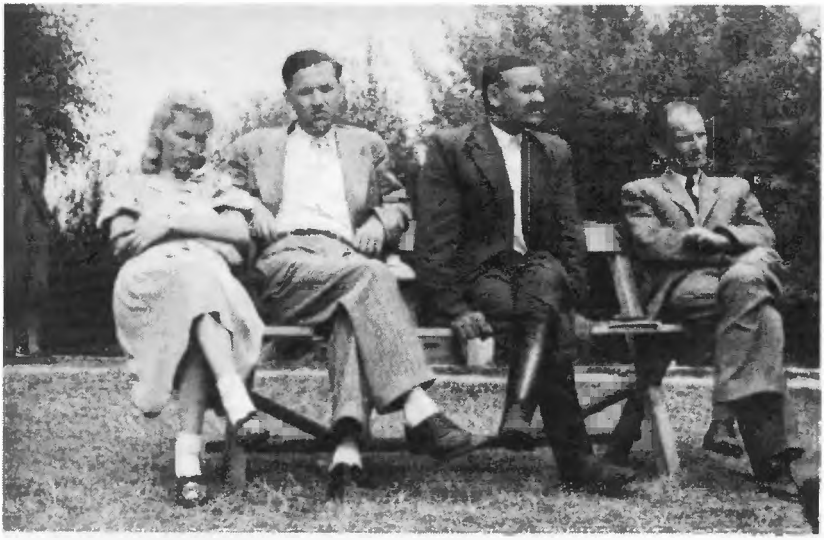

A Püski házaspár, Veres Péter és Szabédi László

László Gyula

SZÁRSZÓ

AZ 1943. ÉVI BALATONSZÁRSZÓI

MAGYAR ÉLET-TÁBOR

ELŐADÁS- ÉS MEGBESZÉLÉSSOROZATA

BUDAPEST 1943

MAGYAR ÉLET KIADÁSA

A „Magyar Élet Könyvbarátai"-nak társasága a Soli Deo Gloria Szövetség telepén az idén is megrendezte – ezúttal másodízben – balatonszárszói találkozóját. A tábor keretei az idén jelentősen kibővültek. A rendezőség ugyanis nemcsak az értelmiségi ifjúság képviselőit hívta meg, hanem a fiatalság minden rétegét, s így a balatonszárszói táborozás az idén *a paraszt-, munkás- és értelmiségi ifjúság* találkozója lett.

A múlt évben inkább az elvi kérdéseket tisztázta a tábor, az idén már *gyakorlati síkra* tért át, és a magyar társadalmi és gazdasági élet nagyfontosságú kérdéseit iktatta programjába, és tárgyalta meg részletesen.

A megbeszélések iránt minden várakozást felülmúló, hatalmas érdeklődés nyilatkozott meg. Kerek számban 600-an vettek részt az egy hétig tartó konferencián, köztük a Magyar Parasztszövetség és a szervezett munkásság képviselői is nagyszámban. Ugyancsak sokan jelentek meg a konferencián íróink is, s részint előadásaikkal, részint hozzászólásaikkal emelték a konferencia szellemi színvonalát. Az írók közül *Kodolányi* János, *Erdei* Ferenc, *Németh* László, *Jócsik* Lajos, *Karácsony* Sándor, *Veres* Péter tartott előadást. Előadók voltak még *László* Gyula, *Balla* Péter, *Dömötör* Sándor, *Muharay* Elemér és *Püski* Sándor is. Hozzászólásokkal, illetőleg a tábortűznél felolvasásokkal szerepeltek íróink közül: *Asztalos* István, *Bakó* József, *Bözödi* György, *Darvas* József, *Féja* Géza, *Gombos* Gyula, *Juhász* Géza, *Kádár* Lajos, *Nagy* István, *Sinka* István, *Somogyi* Imre, *Szabédi* László, *Szabó* Pál.

Tamási Áron meleghangú táviratban üdvözölte a tábort, s mentette ki távolmaradását. *Balogh* Edgár a „Kis Újság" hasábjain közölt „balatonszárszói levélben" juttatta el mondanivalóit.

Az ifjúsági résztvevőkön kívül számos tanító, tanár, minden felekezetbeli lelkész, újságíró, orvos, mérnök, közgazdász hallgatta végig az előadásokat, illetőleg szólt hozzá a felmerült kérdésekhez.

A résztvevők naponként a reggeli órákban bibliaköri csoportokban tárgyalták meg a lelki élet problémáit, majd az előadások meghallgatására gyűltek össze. Az előadások többnyire szabad ég alatt hangzottak el. Az előadásokat hozzászólások követték, ezekben bárki szabadon vehetett részt. A délutáni óráknak nem volt kötött programja. Az előadások és megbeszélések este 6 órakor folytatódtak. Vacsora után tábortűz körül gyűltek össze, s itt Balla Péter vezetésével magyar nótákat tanultak és gyakoroltak, felolvasásokat, szavalatokat hallgattak, Muharay Elemér által rendezett népi játékokban és táncokban gyönyörködtek.

A konferenciát *Balogh* Edgár a Kis Újságban megjelent alábbi levélben köszöntötte:

Levél Balatonszárszóra

Valahol Erdélyben, augusztus hó

Szolgálatban vagyok, kedves barátaim, ezért nem mehetek el a fiatalság és az írók találkozójára. Csak levélben üdvözölhetlek benneteket, holott örömest osztanám most a ti mindennél súlyosabb szolgálatotokat. Olyan az idő, hogy a szellemi honvédelemé az elsőség.

Örömmel hallom, hogy a hagyományos balatonszárszói értekezleten a népiség ezidén már nemcsak elméletesdi lesz, értelmi munkások szellemi játéka, hanem ott lesznek végre köztetek a falvak és gyárak fiataljai is, és így élő valósággal telítődnek meg a divatos népi fogalmak. Nem volt hiábavaló a múltban olyasféle vita sem, hogy mi is a különbség népiesség és népiség között. Nem ártott megállapítani, hogy a népért szóló írók, művészek és kutatók egy külsőséges népieskedés helyett belső népiségért, sajátos magyar valóságért állanak ki, de ma, ebben a feltolakodott, erős időben, higgyétek el, a merőben szellemi megfogalmazásokon is túl kell jutnunk. A valóság meghatározása még nem maga a valóság, mint ahogyan az élet sem puszta képlet. Jó volt a hivogatás, népünk nagy szólítása zenében, irodalomban, tudományban, helyes volt minden elvi állásfoglalás a nép mellett, ma azonban már maga a nép is szót akar emelni a maga dolgában, s értelmiségünk csak akkor marad következetes népi szólamaihoz, ha a magyar paraszt és munkás szavát meghallgatja.

Fájdalmas rángás az emlékezetünkben Balatonszárszó. Sokan vagyunk, akik találkozóhelyetek hallatára József Attilára gondolunk. De most hagyjuk azt a vészjósló költőtragédiát. A vér azóta már egy egész világot befröcsköl s nemzeteket ért el a veszedelem – a költő halálsikolya nem hallik többé. Annál hangosabbak most a versei, bajbajutottaknak oltalmára szánvák. Elszavaljátok-e valamelyik tábortűznél a Hazám kemény sorait? Ebben a versben követeli József Attila *„...a hozzáértő, dolgozó nép okos gyülekezetében hányni-vetni meg száz bajunk."* Ti most Balatonszárszón döntő lépést tesztek e költői álom valóraváltása felé. Az első lépés mindig döntő: irányt ad. A cél természetesen még messze van. Valahol ott, ahol már nem az íróknak és diákoknak kell falurólfalura, külvárosról-külvárosra híveket toborozniok a népi értekezés számára, hanem az öntudatra ébredt magyar dolgozó tömegek hívják meg tanácskozásaikra a szellemi munka legjobbjait. Hiszem, hogy ti mindnyájan, akik ma Balatonszárszón már nemcsak egy eszményi népi-

ség nevében, hanem közvetlenül magával a néppel is hajlandók vagytok megvitatni a magyar társadalom kérdéseit, jelen lesztek akkor is, amikor majd nem ti vontok be parasztokat és munkásokat megbeszéléseitekbe, hanem benneteket hív a nép.

A magyar dolgozók megszólalásától várom azt is, amit Balatonszárszón el szerettem volna mondani és nem mondhatok el. A nemzetiségi kérdésről akartam köztetek felszólalni, annál is inkább, mert ez a kérdés munkatervetekben nem szerepel. Két kisebbségi sors: felvidéki és erdélyi tapasztalatok árán vallom, hogy a magyar jövő legszebb biztosítéka az egymásrautalt dunavölgyi magyarok, szlávok és románok igazságos kiegyezése és szövetkezése. Ez a dunavölgyi béke éppen olyan elemi feltétele a boldogabb magyar életnek, mint a szociális haladás. A balatonszárszói értekezlet leszögezheti és szögezze is le (akár csak itt Erdélyben az 1937-es Vásárhelyi Találkozó), hogy a magyarság megmaradásához a magyar parasztság és munkásság felemelésére van szükség, a magyar demokrácia azonban megint csak elvont képlet marad, ha kacsalábon forgó várnak képzeljük el a magyar életet s megfeledkezünk a környező világról. Szabadsághoz független ország kell, függetlenek pedig csakis akkor maradhatunk, ha az alá- és fölérendeltségi viszonyok egymást váltó riadalmaival és ábrándjaival szemben éppen úgy, mint a közös sorsunkba ütköző idegen szándékokkal szemben is felvértezzük magunkat a dunai testvériség kossuthi elgondolásával.

Én inkább történelmi vonalakon fejtegetném a problémát, a parasztok és munkások azonban egyszerűen a maguk helyzetéből is levezethetik a népek közös érdekeinek minden parancsát. Nálunk is, szomszédainknál is. Ezért adom át nekik a szót.

Balogh Edgár.

A konferenciát *Bognár* István, mint a vendéglátó Diákszövetség egyik vezetője, nyitotta meg augusztus 23-án délután. *Veres* Péter néhány gyakorlati tanácsot kötött a hallgatóság lelkére, majd *Kodolányi* János tartotta meg a konferencia bevezető előadását.

Kodolányi János bevezető előadása

Nehéz ma szólni, jobb ma hallgatni. A bölcs tudja, mennél olcsóbbak a szavak, annál drágább a hallgatás. Ma pedig olcsó a szó, élő, nyomtatott egyaránt. Óriási bennük a kínálat. Feltalálták a rotációsgépet, s a világ minden nyelvén millió és százmillió számra ontják a nyomtatott szót. Újságpapír árasztja el az eszkimók földjét, a pápuákét, tán még a pingvinekét is. Ha elmennénk a déli sarkra, bizonyosan újságot találnánk ott is, amit valamelyik mohó felfedező vitt magával. Újságpapír árasztja el az erdőket és a mezőket, újságpapírt kerget a Szahara homokvihara. Rotációs papírt esőznek a bombák mellett a harci repülőgépek is. Tűzzel-vassal terjesztik a nyomtatott szót, hiába akarnál menekedni előle. Talán újságokkal tömik ki már a koporsóvánkost is a fejed alá, ha belefáradván az életbe, örök nyugovóra térsz.

Feltalálták a rádiót is, és íme, alig néhány év leforgása alatt a hangos szó felfogására szerkesztett gépek milliói lepték el a földet. Rádió recsegi, zúgja, bömböli, suttogja, dalolja, zengi, rikácsolja a kimondott, elröppenő szót. Rádió lármáz az eszkimók földjén, a pápuákén, rádió recseg bele a Szahara homokviharába, erdők-mezők csendjébe, s hiába akarnál menekedni előle. Nem foghatod be eléggé a füledet, hogy meg ne halld az utcára kiömlő, a szobád szentélyébe beömlő kimondott szavakat. Ülj le készüléked elé, csavargasd egy kissé a kereső gombját. Magyarul, németül, svédül, angolul, olaszul, szlávul, törökül, japánul, a világ minden lehetséges nyelvén kopognak, ropognak, nyekegnek és recsegnek a szavak, szavak, szavak... Iszonyú bábeli zavar kavarog az éterben, mind a magáét mondja, a maga igazát erőszakolja rád. És ha az örvénylő szavak fülsiketítő világába belefáradtál, s örök csendbe térsz, a sír üregéig elkísérik holttestedet, s imádkozó, síró hozzátartozóid gyászát a mindenfelől zümmögő s kiabáló szavak.

Szavak tömegével árasztják el az embert, hogy magatartást, cselekedetet adjon cserébe. A szavak inflációjának idején mérhetetlen tömegű szót zúdítanak rád, hogy így, vagy úgy gondolkozz, vagy ne gondolkozz, – így, vagy úgy érezz, – vagy ne érezz, – ennek vagy annak tudd magadat, vagy ne tudd magadat semminek. Nyomtatott és kisugárzott szavak légióját indítják ellened, hogy mennél többet adj magadból, az életedből,

kenyeredből, házadból, ruhádból, tüzelődből, álmodból, munkádból, s te napról-napra, évről-évre több erőszakosan zúduló szót követelsz, hogy akár csak egy jottányit is adj magadból, s némi hitet, vagy akár illuziót kapjál cserébe a szavak kábító mákonyából.

Valamikor a szónak két funkciója volt a lélekben. Egyik az, hogy kifejezte a lélek állapotát, másik, hogy megtestesítve a fogalmakat, segített a gondolkodásban, magad megismerésében, a világgal való viszonyod tisztázásában. Egy kifelé irányuló s egy befelé forduló működése volt ez a szónak. Ma a szó befelé irányuló hatása megszűnt. Ma az ember, helyesebben az emberek egy tőrpe töredéke, a beszélő s a nyomtatás, a rádió fölött hatalmat birtokoló csoportja – s ez a csoport, természetesen, azonos a politikai, társadalmi, gazdasági s egyéb hatalmat gyakorlók csoportjával – mint valami megőrült vajákos, hadarja indulatában s rettegő hatalomimádatában a szavakat, mint valami varázsló, zengi, dörgi, suttogja, recsegi bűvölő szavai tömegét éjjel-nappal, hogy így akarata alá énekelje az ellenszegülő, szabadságát s emberségét megőrizni vágyó tömegeket. És ez, tudjuk, bizonyos mértékben sikerül is neki. „Ismételj egy hazugságot tízszer, százszor, ezerszer és végül igazság lesz belőle" – írta a német nemzetiszocializmus egyik tekintélye. Sajátítsd ki a gondolkozás és a gondolatközlés eszközeit, sőt teremts új eszközöket, s a szavak inflációját zúdítsd rá a tömegekre. Végül mindent elfogad, amit adsz neki, s mindent odaad, amit kívánsz tőle. Íme, a modern mágia. Illik a hitetlen, racionális embertípushoz, amely él vele, illik a kultúrából gyorsan kivetkező, racionális tömegemberhez, amelynek szól, illik a modern technikai civilizációhoz, amely eszközöket, gépeket teremt használatára. Profán szavak, hitelvesztett szavak, kényszerített szavak a profán, hitelnélkül való, kényszerrel végrehajtott modern mágiához. A hajdani mágia szent szavakkal bűvölt, e szavak túlvilági hatalmak sugarában fürödtek, s isteni erőt sugárzottak. Megválogatott, a lélek tudattalan, ősi mélyeiből felhozott ritka szavak voltak. Évezredekig nem változhattak. Az inflációs szavak mágiája óvakodik attól, hogy a lélek mélyébe hatoljon, ahol isteni erők szunnyadnak, a felszínen szedik őket, mint a hitvány kavicsokat, s ha nincs is belőlük sokféle, helyüket s látszólagos jelentésüket annál sűrűbben változtatják.

A szavak e kábító, harsogó tengerében sodortatjuk magunkat. A szent, tiszta, ősi jelentésű szavak egyre ritkábban hullanak ajkunkról, egyre nagyobb irtózattal óvakodunk attól, hogy lelkünk ősi, tudattalan, isteni mélyeibe ereszkedjünk értük. Egyre jobban félünk attól, hogy másik funkciójukat: a magunk megismerését is betöltsék. A lélek lusta. Gyakran csak korbáccsal kényszeríthető rá, hogy a nehezebb feladatot vállalja, s szembenézzen önmagával. Fegyelem folytonos gyakorlat, örökös

résenlét, őszinte eltökéltség, alázat, kemény kritikai mérték kell ehhez. A lélek azonban szívesen szabadul a fegyelem nehéz nyügétől, boldogan bújik ki a felelősség súlya alól, résenlét helyett szeret édesen s után szunnyadni, őszinte eltökéltségről alig is eshet szó, mi sem utálatosabb számára az alázatnál, ami pedig a kritika mértékét illeti, iparkodik milliméterekre szabni, hogy önmagát mennél nagyobbnak s pompázatosabbnak lássa. A hitelvesztett, inflációs szavak, a sekélyes hatalmi mágia e profán varázsigéi pedig csodálatosan kiszolgálják ugyan a tohonya tömeglélek bivalykényelmét, de csak ideig-óráig tudják megkötve tartani. A valóság, az élet ezer és ezer hatása végül szétporlasztja őket, s akkor nincs többé erő s nincs hatalom, amely elfogadtassa őket. És akkor mégis csak el kell hallgatnunk, magunkba kell szállnunk, ki kell merítenünk lelkünk mélyrétegeiből az ősi, a szent, a valódi szavakat, szembe kell fordulnunk mimagunkkal, s újra kell fogalmaznunk viszonyunkat egymáshoz és a világhoz, az önfegyelem, a résenlét, az őszinte eltökéltség, az alázat és a kemény kritika jegyében.

A hitelétvesztett pénz áradatában a valódi vásárlóértéket, a valóságos hitelt a feketepiac mutatja meg. Ez két tényező birkózásának csatatere. Egyik a pénz valóságos értéke, másik a szükségletekkel űzött visszaélés. Van egy erkölcsi feketepiac is, ezen a szavak valódi értéke – tehát valójában értéktelensége – és a lélek szükségleteivel való visszaélés birkózik. Nézzünk csak körül, hogy kitágult ez az erkölcsi feketepiac. A lélek éhezik és szomjazik, a lélek hazátlan és didereg. Álmok, szimbólumok, kultúrjavak kellenek a léleknek, mert nélkülük elsorvad, lealjasodik, embertelenné lesz. Didereg a világmindenség fagyában. Hit kell a léleknek, hogy szembenézhessen a világgal, az ezerarcú halál borzalmával. Ezt az éhséget és szomjúságot, ezt a hontalanságot és didergést fordítják javukra az erkölcsi feketepiac kufárjai.

A szavak e bódító áradatában egyre gyakrabban meg-megdöbbenek azon, hogy az emberek a lélek mélyéről felhozott ősi szavakat nem értik. Korszerűtlennek érzem magam. Egyre sűrűbben nehezedik rám a kérdés: miért szólsz, kinek szólsz? Hiszen e szóáradatban mindenki másért beszél, mint te. Mást mond, mint te. Másképp mondja, mint te. De nemcsak én érzem ezt, mások is a barátaim közül. Ez nem is lehet másként. Mértékünk nem a ma értéke, hanem a múlté és a jövőé. Azé az emberé, azé a magyaré, akinek e szóinfláció, e sivár erkölcsi feketepiac kora után kell megszületnie. Testi alakjában már itt is van velünk. Lelkében ezután születik meg.

Ma, amikor a paradoxon, hogy t.i. „a hazugságnak mindig igaza van", még teljes sátániságában érvényesül, noha látszólag kikezdte már itt-ott a kérlelhetetlen valóság, megkísérlek szólni ehhez az új, eljövendő magyar

emberhez, talán, bár töredékesen, eljut hozzá a szavam. Talán sikerül szembeállítanom önmagával. Hiszen minket, magyarokat, az a veszély fenyeget, hogy elveszítjük magyarságunkat s ezzel fennmaradásunkat, egész életünket is, hacsak egy pillanatra is elveszítjük magunkat. A legkisebb megfeledkezést is drágán fizethetjük meg. Mi nem vagyunk burjánzó, vegetatív nép, mint némely nagy népek – oroszok, kínaiak, japániak – vagy akár bizonyos kis népek is, – mint a szlovák, a szerb, a török, – mi nem hagyatkozhatunk természetes életösztöneinkre, nekünk szükségünk van a tiszta öntudat, a kíméletlen önbírálat érzékeny iránytűjére is. Hasonlók vagyunk a svédekhez, a finnekhez, vagy, hogy még élesebben lássuk a példát: az észtekhez, a lettekhez. A magyarság nem őserdő, ahol kényére-kedvére nő, verseng egymással a fák, bokrok, füvek és gombák rengetege, és ha jég veri, kihajt újra, ha sáska lepi, kizöldül, ha vihar tördeli, új hajtást terem a megmaradt tövön. Mi nem érezzük azt az öntudatlan biztonságot, amit a burjánzó népek. Nem tudjuk átadni magunkat a tudattalan növényi létezés boldog melegének, buja kitárulkozásának. Történelmünkben süvölt a végzet, minden napunk, minden korszakunk egy-egy kicsikart haladék. S ezt a haladékot kell örökkévalósággá nyújtanunk. Mi nem hazudhatunk magunknak. De azt sem engedhetjük meg, hogy nekünk hazudjanak. Szemünket éjjel-nappal, jóban-rosszban magunkon és az örökkévalóságon kell tartanunk. *Ha nem követelünk magunknak örökkévalóságot, elveszítjük a mát is.*

Kodolányi János előadásához elsőnek *Rácz* István, hírlapíró szólt hozzá. Finnországi tapasztalataira hivatkozva, hangoztatta, hogy ott hitele és szabadsága van a szónak. Majd így folytatta: „Én hosszú időn, szinte 10 éven át voltam távol Magyarországtól. Amikor elindultam, szinte pontosan ugyanazokról a problémákról beszéltünk, mint ma. A szavakból tehát máig sem lett cselekedet. Barátaim, amit kimondunk, tartsuk kötelezőnek magunkra, hogy minden erőnkkel megvalósítására törekedjünk."

Halmos Béla mérnök az újságok és rádiók hírszolgálatát bírálta, majd arra mutatott rá, hogyan lehet védekezni a megtévesztő propagandák ellen.

Augusztus 24-én, kedden *Erdei* Ferenc szociológus tartotta meg nagyszabású előadását a „magyar társadalom"-ról. Előbb társadalomtudományi tájékoztatást adott, majd áttért a magyar társadalom szociológiai elemzésére, végül a jövő társadalmi lehetőségeire mutatott rá.

Erdei Ferenc előadása:

A MAGYAR TÁRSADALOM

I.

Társadalomtudományi tájékozódás

A szociológia, szóval a társadalomtudomány, alig egy évszázad alatt olyan ragyogó fejlődést tett, hogy szinte klasszikus tudománnyá lett. Nagyszerű szellemi erőfeszítések és az elmélkedések sokfélesége gazdagította a tudományt szinte minden irányban, ahonnan csak szemlélni lehet a társadalmat. Tehát lélektani, gazdasági, földrajzi és történeti szociológiák keletkeztek, minden irányból sok és fínom ismereteket és gondolatokat hordva össze a társadalom természete felől.

Ez a klasszikus szociológia azonban mégis lebegő, általános elmélkedés a társadalomról, nem pedig történetiségnek az értelmezése és megvilágítása. Csak példáz ez a szociológia történeti konkrétumokkal, mégpedig egészen szabadon, hol a primitív fejlődés korszakából, hol pedig a modern alakulás idejéből. Történész vagy politikus számára, szóval olyannak, aki társadalmi realitásokhoz nyúl, szinte megrendítő ez a stúdium. A fínom és sokféle elmélet szinte semmit nem tud mondani számára. Amit ő megismert, abban nem tudja segíteni a szociológia, éppen csak hozzácsaphatja ezekhez a lenge elképzeléseket és a tág általánosságokat.

A történelmi materializmus, szóval a szocializmus társadalomtudománya az egyetlen nagyszabású szociológiai irány, amely történelmi szemléletű, tehát konkrét történeti társadalomalakulásokat kísér, és mindent a fejlődés összefüggésében magyaráz. Ennek a szociológiának a materialista elmélet a filozófiája, dialektikus a logikája, és az egész szemlélet a modern ipari munkásság nagy történeti élménye és mozgalmai alapján kristályosodott ki.

Ennek a világszemléletnek és ebből folyóan társadalomszemléletének az a lényege, hogy a társadalom intézményei az *anyagi életfeltételek felépítményei.* Tehát a társadalom és az abban végbemenő szellemi alakulások természetét a gazdálkodás és a termelés viszonyai határozzák meg.

E szemlélet szerint a társadalom alakulása a termelő viszonyok változásával halad. Így a történelem nem más, mint az anyagi életviszonyok és általuk a társadalmi felépítmények folyamatos fejlődése.

Nagy általánosságban és bizonyos elvontságban ez a szemlélet sikeresen nem támadható meg. Egy nagyobb hullámvonalban a termelés viszonyainak és a termelés rendjének az alakulása kétségtelenül és vitathatatlanul együtt tart, és egymással összefügg. E szerint tehát a társadalom nem önálló és bizonyos saját belső törvényszerűséggel fejlődő szférája a létezésnek, hanem mindenkor a termelőmód alakulásával függ össze. Összefügg pedig olyanképen, hogy a gazdasági viszonyok az emberek tudatán keresztül határozzák meg a társadalom formálódását. Viszont azonban a klasszikus szociológiának, a történelemnek, továbbá a társadalomrajzi (szociográfiai) vizsgálódásoknak tanulsága szerint a társadalom ennél állandóbb, sajáttörvényűbb valami, amelynek saját alakulási vonala van, és ez gyakran és szívósan eltér a termelőerők történeti alakulásától, és csak egészen nagy hullámokban egyezik meg vele. Ezért van azután, hogy a társadalom valóságos természete a helyes megismerés előrehaladásával folytonosan helyesbíti ezt a szemléletet. Tehát a történelmi materializmus újabb fejlődése a társadalom önálló felfogása felé halad, és mind több gondot és figyelmet fordít arra, hogy e sajátlagos társadalmi világnak a jelenségeit és alakulását részletesen feltárja. A másik oldalon viszont a klasszikus szociológia termékenyebb irányai afelé közelednek, hogy a társadalmi valóságot anyagiasabb, materiálisabb képződménynek fogják fel. Ilyenformán, amilyen mértékben mind kétségtelenebbé és alapvetőbbé válik az anyagi termelési viszonyok meghatározó jelentősége, ugyanolyan mértékben világosabbá lesz az is, hogy a társadalom sajátlagos önállósága és öntörvényűsége is fennáll.

Ebbe a vonalba eső szemlélettel kívánom én a következőkben a magyar társadalom történeti alakulását és a magyar társadalom jelenlegi szerkezetét felvázolni. Ezt megelőzően azonban néhány fogalom-magyarázatot kell megejtenünk e szem előtt tartott társadalomszemlélet alapján.

a) Mi a társadalom?

A társadalom nem egyszerűen az együttélő emberek sokasága, vagy az egymáshoz kapcsolódó emberi életek összege, illetőleg közössége. Ilyen közösség az állatok együttélése is, mégsem társadalom. Az emberi közösségeket az teszi társadalommá, hogy az emberek között valami rendszer, intézményesség van, kiképződik valami *tárgyilagos kötőanyag*, szóval objektív szerkezet, struktúra, és éppen ez a társadalom. Ez az emberek között és felett kiképződő szerkezet, rendszer, hol erősebben és tartósab-

ban épül ki, hol kezdetlegesebben és változóbban, de valamilyen formában minden emberi együttélésben jelen van, és minden történelmi alakuláson keresztül folyamatosan formálódik. A különbség csak az, hogy egyik történeti korszakban szilárd és erős ez a társadalmi kötőanyag, más korszakokban pedig törékenyebb és kezdetlegesebb. Minden, ami az emberi életet jelenti, ebben az objektív szerkezetben jelenik meg, és formálódik ki. Tehát az élet minden történeti korszakban és minden emberi együttélésben társadalmi formában folyik, a termelés és a gazdasági élet éppenúgy, mint a szellemi lét. Általánosságban az élet és társadalmi formája között kölcsönhatás áll fenn: *a társadalmi forma az életet magát határozza meg, az élet pedig anyagi viszonyai szerint a társadalmat.* Történetileg azonban mindig ténykérdés, tehát esetenként eldöntendő összefüggés az, ahogyan az élet és a körülvevő társadalmi szerkezet egymással összefügg. A történelem folyamán a társadalom folyamatos képződésben, alakulásban van, és korszakonként billen erre, vagy arra az erőhatás iránya. Hol a gazdasági erő érvényesül döntően, és formálja a társadalmat, hol pedig a szilárdan és keményen kiképződött társadalmi formák, intézmények szorítják hatásuk alá a gazdasági életet és az élet egyéb megnyilvánulását.

b) Szociológia-szociográfia – társadalompolitika

A szociológia a társadalomról szóló általános tudomány, tehát a társadalom általános összefüggéseit és törvényszerűségeit kutatja. Szóval történeti korszakok és különféle társadalmak felett mindegyikre kiterjedő általános érvényességgel keresi *a társadalomra vonatkozó általános megismeréseket.* Lényegében két témája van: mi a társadalom, és hogyan képződik, a történelmen keresztül hogyan alakul, fejlődik.

A társadalomtörténet viszont éppenúgy, mint a társadalomrajz, a szociográfia, egyformán *a konkrét, egyedi történeti összefüggéseket* tárja fel. Az előbbi azt, hogy egy-egy társadalomnak az alakulása, mint történeti folyamat, hogyan ment végbe, az utóbbi pedig azt vizsgálja, hogy egy adott korban, egy adott közösségnek a társadalma milyen.

A társadalom törvényszerűségeinek az ismeretében, továbbá egy-egy adott társadalmi állapot konkrét viszonyainak az ismeretében és bizonyos politikai célkitűzések tekintetbevétele alapján komoly tájékozódást nyerhetünk abban az irányban, hogy mik a lehetőségei és módszerei a társadalom átalakításának. Ezekkel a kérdésekkel foglalkozik a társadalompolitika.

Előadásomban a magyar társadalommal kapcsolatban ez utóbbi három szempontú vizsgálódást akarom megejteni, tehát a következő részben a

magyar társadalom történeti alakulását rajzolom meg a modern fejlődés korszakában, a múlt század közepétől napjainkig. A harmadik részben szociográfiai áttekintést kísérlek meg a jelenlegi magyar társadalomról. E jelenlegi állapot azonban nem éppen csak a mostani napoknak a viszonyait veszi tekintetbe, hanem mint egyetlen történeti időszaknak, *a két világháború közti állapotnak* az idejére terjed ki. A negyedik részben pedig egyfelől a történeti alakulás tekintetbevételével, továbbá a jelenlegi helyzet ismeretében, másfelől pedig a számunkra aktuális politikai célkitűzések alapján azokra az irányokra és lehetőségekre igyekszem rámutatni, amelyek a magyar társadalom átalakítását teszik, illetőleg tehetik lehetővé.

II.

A modern magyar társadalomfejlődés

A 48 előtti rendi társadalom egy mezőgazdasági termelésre és kezdetleges termelő módra épült szerkezet volt. Ennek a társadalmi állapotnak, ennek a fejlődési foknak akkor is már nemcsak az volt a baja, hogy rendi társadalom, hogy feudalizmus volt, holott másutt már hatalmasan fejlődött a polgári társadalom, hanem az, hogy mint rendi társadalom is szerencsétlenül elfajult és elromlott struktúra volt már. És súlyosbította a helyzetet, hogy egy haladottabb, polgárosultabb, iparosultabb társadalommal tartozott egy államszervezetbe, a Habsburg-monarchiába. Az átalakulás, mely a reformkorban, majd az azt követő évtizedekben végbement, elindította ugyan a modern fejlődést, tehát a rendi társadalom felbontását, azonban az új fejlődés minden zavara és baja átöröklődött a régi állapotból. Tehát társadalmunk modern korszakának minden súlyos és keserves problémáját csírájában, már ebben az átalakulás előtti rendi társadalomban megtalálhatjuk.

A mi rendi társadalmunk nem volt kiképzett és tagozott munkaszervezet, mint a megelőző korszakok nyugati rendi társadalma. Tehát nem olyan általános munkaszervezet volt, amelyben egy magas tekintélyű úri rend vezetése alatt a polgárság, hivatalnokréteg és a parasztság szakszerű munkája folyt e különböző munkáknak megfelelő és folyamatosan kiképzett társadalmi formák, módszerek között. A mi rendiségünk egyszerűen *uralmi rendszer* volt. Felül az uralkodó nemesség, egyúttal ténylegesen társadalomvezető és adminisztráló hivatalnokréteg is, a másik oldalon pedig a kihasznált és leszorított dolgozó parasztság.

Az átalakulás éppen ezért nem is volt belső fejlődés eredménye, hanem sokkal inkább *külső hatásé*. Az európai kapitalista gazdálkodás kialaku-

lása és az európai polgári társadalom együttes kényszerítő ereje volt az, ami a magyar átalakulást kikerülhetetlenné tette. Még további szerencsétlen eleme az átalakulásnak az is, hogy a tényleges reformlépéseket nem is a magyar államszervezet, hanem a bécsi császári kormány tette meg.

Így történt, hogy a nemesi vezető rend nem számolódott fel. Sem az államvezetésben elfoglalt szerepe, sem birtokosi helyzete, sem pedig társadalombeli tekintélye lényegében nem változott meg. Az államvezetés továbbra is nemesi, úri államvezetés maradt. A kiegyezés révén a magyar államszervezet ugyan összekapcsolódott, illetőleg beleilleszkedett a Habsburg-monarchia államszervezetébe, azonban a magyar nemesség az összes pozíciókban megtartotta régebbi állományát, s nem változtatott az igazgatásban elfoglalt helyzetén az sem, hogy köznemesi kiváltságai lényegesen megcsökkentek. A földbirtoklásban pedig csak annyi változás történt, hogy a jobbágyföldek földesúri adóját elvesztette a magyar nemesség, épségben megtartotta azonban egyéb birtokállományát, nem kevesebb, mint a magyar termelő terület 70%-át. Hasonlóképpen töretlen maradt úri presztizse is, hiszen nem volt olyan polgárság társadalmunkban, amelyik ezt az úri tekintélyt ledönthette volna, a parasztság pedig éppen semmi erőt és súlyt nem képviselt ezzel a tekintéllyel szemben.

A nemesség rendjével szemben teljesen jelentéktelen réteg volt a városi polgárság. Mindössze 50 szabad királyi városunk volt, és azokban is az igazi polgárság ekkor már kisebbség, vagy éppen csak töredék volt. És sem a céh-intézmény, sem pedig a polgárság egyéb történeti szervezetei nem voltak már olyan élő szervezetek, amelyek a polgárság igazi történeti, társadalmi szerepét szolgálták volna. Megmerevült és érdekvédő szervezetek voltak, és még mint ilyenek is e városok életének csak a kisebb részét fogták át.

Parasztságunk ekorbeli helyzetére pedig az a jellemző, hogy ez a réteg nem volt olyan szakszerű munkaszervezet, mint a nyugati rendi társadalmakban. Egyszerűen dolgozó pórnép volt, amelyik csak kisebb részében élt a történelmi jobbágyság szervezetében. Nevezetesen parasztságunknak csak 2/5-e volt úrbéres jobbágy, ez is 2/3-ában zsellér és csak 1/3-ában telkes jobbágy, a nagyobbik része, 3/5-e uradalmi parasztság volt. Ez pedig azt jelenti, hogyha itt-ott pillanatnyilag kedvezőbb és szabadabb állapotban élt is, mint a földhöz kötött jobbágyság, ugyanakkor életbiztonsága, kultúrája megfelelően bizonytalanabb és változandóbb volt. Ennek az uradalmi parasztságnak körülbelül a fele volt cseléd, tehát az uradalmi majorok évi munkára szerződött bentlakó munkásrétege, míg másik fele úgynevezett szegődményes parasztság volt. A szegődményesek bérletszerű viszonyban munkálták az uradalom földjét, és itt is laktak tele-

pes községekben. Mind a történelmi úrbéres parasztság, mind pedig az újabb képződésű uradalmi parasztság egyformán leszorult és megmerevült társadalmi helyzetben élt, miután ennek a rendi társadalomnak már nem voltak meg azok az összekötő szervei, amelyek a parasztság életét a felső rend világával közvetlenül összekapcsolhatták volna.

Ilyen feltételek között a kívülről-felülről jövő átalakulás folytán a 67-es kiegyezéssel igen különös formában indult el a modern polgári társadalomfejlődés.

A kiegyezés maga *az osztrák ipari- és pénzkapitalizmusnak és a magyar földbirtoknak a kiegyezése* volt, a Habsburg-államrendszer keretében. Ez pedig azt jelentette, hogy a magyar földbirtok megnövekedett piaci lehetőségeket kapott nyugat felé, viszont az osztrák vállalkozás kelet felé. Ez a kiegészülés megteremtette a kapitalizmus konjunktúráját Magyarországon is, egyúttal pedig nagyszabású építkezéseket (vasút, útépítés, folyószabályozás) indított meg. Ez a konjunktura természetesen megnyílott a parasztság termelése számára is, azonban nyilvánvaló az is, hogy adott társadalmi állapotában sokkal kevésbé tudta e lehetőségeket kihasználni, mint akár a magyar földbirtokosság, akár az osztrák kapitalizmus.

Az átalakulásban részben megmentette, részben visszaszerezte a magyar nemesség a hivatalnoki pozíciókat is, tehát a kiegyezés korszaka, a birtokos- és hivatalnoknemesség töretlen vezetése mellett indult el. Ez azt is jelentette, hogy a régi nemesi rend ebben a korszakban, mint úri középosztály (dzsentri) feltétlen vezetése alatt tartotta a társadalom alsóbb részeit. Ennek a nemesi vezetésnek az árnyékában folyt a kapitalizmus építkezése is. Az osztrák tőke, német, cseh, morva, zsidó vállalkozókkal végezte ennek az építkezésnek a munkáját, azonban e vállalkozásban mindenütt a reprezentatív szerepeket a nemesi-úri felső- és középosztály töltötte be. Így alakult ki egy sajátságos munkamegosztás a következőképen: Az állami vezetés és az értelmiségi hivatások nagyobb része a nemesség szerepe maradt, viszont az új termelő szerepeket: ipart, kereskedelmet ez az új, idegenekből toborzódott, polgárság töltötte be. Ez az új polgári réteg ebben az időben még lojális volt a nemesi, úri vezetés felé, tehát a saját maga által kiépített pozíciókon túl még nem igényelt egyéb szerepeket a magyar társadalom életében, hanem e vonatkozásban tiszteletben tartotta a magyar nemesség szerepeit.

A fellendülésnek és az építkezésnek ebben a korszakában a jobbágyságból felszabadult parasztság a szerint tudta felhasználni a konjunktúrát, ahogy a megelőző rendi társadalomban történeti tőkét gyüjtött. Élelmesen és több-kevesebb szakszerűséggel tudja felhasználni a megnyílt lehetőségeket parasztságunknak az a rétege, határozottan a kisebbsége,

amelyik már a rendi társadalomban magasabb fejlettséget ért el. Tehát a Kis-Alföldnek és az északi és nyugati Dunántúlnak nyugatias parasztsága és a Nagy-Alföldnek szabadabban fejlődött polgárgazda parasztsága jár az élen. Ezeknek a vidékeknek a parasztgazdái a termelés fejlesztése és kiterjesztése irányában jelentékeny előrehaladást tettek. A Kis-Alföldön az állattenyésztés és takarmánytermesztés, a Nagy-Alföldön a külterjes gabona- és kapástermelés terjedt ki hatalmas arányokban, s mindkét helyen a termelés technikája is figyelemreméltó előrehaladást tett. Ezeken az utakon a parasztság vagyonosodása is előrehaladt, és jelentékeny parasztvagyonok keletkeztek ebben a korszakban.

Nem szorult ki azonban a fejlődésből ezeknek a vidékeknek a földtelen parasztsága sem. Egyrészt a megnövekedett mezőgazdasági termelés munkája, másrészt pedig az út-, vasútépítés földmunkái elegendő munkalehetőségeket tudtak biztosítani e földmunkás-rétegnek. Miután pedig ezek a földmunkások már a rendiség korában sem voltak elesett exisztenciák, ezért egyrészt munkakészségük és munkabeli képzettségük, másrészt pedig nem feltétlenül kiszolgáltatott társadalmi helyzetük folytán rendelkeztek azzal az erővel, hogy tisztességes munkafeltételeket biztosítsanak maguknak. Akkor alakultak ki a mezőgazdasági munkák részes munkafeltételei, s nem is nagyon kedvezőtlen arányban. E részkereset pedig azt tette lehetővé, hogy bizonyos mértékben önálló gazdálkodást folytathatott az ilyen munkában foglalkozó földmunkásság. A kubikus munkák pedig szinte földmunkás mesterséggé fejlődtek, e fejlettebb mesterségnek megfelelő szervezettel és kivált az első évtizedekben aránylag megfelelő munkabérrel is.

Hasonlóan sikeresen tudott megélni ebben a korszakban a telepes községek parasztsága is. Ez újabb telepítésű és legnagyobbrészt idegen telepes falvakban már a telepítés jól ellátta ez induló társadalmakat állatokkal, munkaeszközökkel és valamelyes adómentességgel fejlődésüket is tudta biztosítani. A felszabadulás idejében tehát ezeknek a községeknek is volt annyi kezdő tőkéjük, hogy hasonlóképen a nagyalföldi és kisalföldi történelmi parasztsághoz, sikeresen meg tudtak állni a változásban.

E kisebbséggel szemben parasztságunk többsége távolról sem tartott kezében annyi tőkét és képzettséget, hogy a megnyíló lehetőségeket sikeresen kihasználhatta volna. Mint társadalom: fejletlen, megmerevült és fellendülésre képtelen szervezetek voltak, gazdasági felszereltségük pedig nagyon is fogyatékos volt. Így történt, hogy mind a hátramaradtabb fejlődésű úrbéres jobbágyság, mind pedig az uradalmi szegődményesek, valamint az uradalmi cselédek megmaradtak *ugyanabban az állapotban*, amiben a rendi társadalom korszakának a végén voltak. Ez pedig

azt jelentette, hogy a hatalmasan előretörő kapitalista fejlődés mind az ő rovásukra következett be.

A kiegyezéssel megindult fejlődés minden belső korlátozottsága és ellentétei ellenére is 1890-ig körülbelül töretlen vonalban haladt előre. Ekkor azonban kiütköztek a fejlődés ellentétei és zavarai. Az addig sikeresen folyó gabonatermelést és gabonakivitelt hatalmas válság érte. Óriási mértékben lecsökkent a gabonaár és a kivitel mennyisége is töredékére esett vissza. Ez a változás az egész magyar mezőgazdasági termelést megingatta, és vele együtt a társadalom szerkezetében is súlyos ellentétek kerültek felszínre. Nyílvánvaló lett ezenkívül az osztrák ipari- és pénztőke és a magyar nagybirtok ellentéte is. Míg a kiegyezés idején érdekeik kölcsönösen összeilleszkedtek, addig a 90-es években már szembekerültek egymással. A magyar földbirtok behozatali szabadkereskedelmet kívánt volna, egyúttal pedig védelmet a tengerentúli gabona behozatala ellen, viszont az osztrák kapitalizmus a saját ipari termékeinek a vámvédelmét követelte. Ebben a helyzetben *nemcsak az addig nyugalmas, belső társadalmi rend, hanem az egész kiegyezési rendszer is válságba került.*

Ugyancsak a válság tényezője volt a belső kapitalista termelés és a polgári társadalom kialakulása is. A nemesi államvezetés árnyékában és közreműködésével jelentékeny arányokban kifejlődött a hazai kapitalista gazdálkodás s egy hazai polgárság. E polgárság legnagyobbrészt *idegenekből* toborzódott, azonban asszimilálódott is a magyar vezetőrétegekhez. Ezenkívül lojális is volt e vezetéshez az egész 67-es korszakon keresztül. A 90-es évekre azonban ez a polgári társadalom már olyan arányokban kiépült, hogy önálló erőket és törekvéseket tudott képviselni a konzervatív nemesi-nemzeti társadalommal szemben. Önállóságának jeleként az egész társadalmi életben új elemek jelentkeztek, és új ellentétek ütköztek ki.

Az irodalmi életünkben jelentkező sajátságos *kettészakadás* ennek a társadalmi helyzetnek a következménye. A konzervatív nemzeti társadalom klasszikus irodalma helyett egy nyugtalan, új törekvéseket és új hangot képviselő irodalom lépett fel, amelyben ez a friss, polgári társadalom és benne elsősorban a *zsidóság* jelentkezett. Ugyanez történt a hirlapirodalomban is. A korábbi tekintélyes, fegyelmezett és mindig magas színvonalon tartott sajtónk most rohamosan üzleti vállalkozássá, társadalmi és politikai érdekek kiszolgálójává alakult át. Hasonlóképen jelentkezett a változás hatása a politikai életben is. Míg egyfelől a konzervatív nemzeti társadalom, a kiegyezés vonaláról mindinkább a *függetlenségi radikalizmus* útjára terelődött, addig a másik oldalon *radikálisabb polgári törekvések is* hangot kaptak. Részben a függetlenségi párt

balszárnyán, részben pedig önálló polgári radikálisabb mozgalom alakjában jelentkezett ez az új irány. Sokkal nagyobb erővel, bár a siker kisebb lehetőségével jelentkeztek *a munkásság és a parasztság mozgalmai.* Sztrájkok és bérharcok törtek ki, és a mellett, hogy a saját munkás érdeküket igyekeztek megvédeni, hatásukkal a polgári politikai vonal előretörését is segítették.

E válsággal és átalakulással szemben volt ugyan szélsőséges politikai, társadalmi ellenállás is, *egyrészt a nagybirtokosság feudalista reakciója* formájában, másrészt *a hivatalnok középosztály antiszemitizmusa* alakjában, azonban mindez nem volt képes megakadályozni azt, hogy a koalíció politikai rendszerében a felerősödött polgári erők is ne érvényesülhessenek.

Miután azonban az egész magyar vezetőrendnek, de az erősödő magyar kapitalizmusnak és polgárságnak is inkább állott érdekében kiegyezni Ausztriával és a közös államszervezet követelményeivel, mintsem megosztani hatalmukat a magyar parasztsággal és a most már erősödő munkássággal, végül is ez a korszak egy *új kiegyezéssel* végződött.

Tisza István kora ennek az új kiegyezésnek a jegyében viszi a magyar társadalom alakulását a világháborúig. E kiegyezés alapja a magyar földbirtok s vele a magyar úri felső- és középosztály és a kapitalizmus, illetőleg e gazdálkodás polgársága között való kiegyezés. A kiegyezés politikai formája a régi szabadelvű párt utóda; *a munkapárt,* amely külsőleg és elvében liberális demokrata politikát folytat, tényleg azonban szigorú és öntudatos védelmi szervezete a felső úri rétegek és a polgári társadalom vezető polgársága szövetségének. Tehát választójogával kitartóan és sikeresen vigyáz arra, hogy sem a parasztság, sem a munkásság követelései fel ne boríthassák ezt a kiegyezési rendet. E rendszer belső ellenzéke volt a függetlenségi politika, amely azonban lényegében csak a kiegyezés közjogi egységét támadta, magát azt a társadalmi szövetséget, amely két hatalom között létesült, gyökerében nem kezdte ki.

Ilyen államszervezeti és politikai egység alatt nyilvánvalóvá lett azonban a magyar társadalom sajátságos kettős osztottsága. A felső szinten politikai szövetségben egyesült ugyan a történelmi nemzeti társadalom képviselője: a birtokos- és hivatalnoknemesség, a másik oldalon pedig a kapitalizmus polgársága, azonban e két társadalomrendszer már szinte teljes kifejlettségében állott egymás mellett, sőt lényegében egymással szemben. A történelmi nemzeti társadalom arisztokráciájával és úri középosztályával az államapparátus és a földbirtok pozícióiban már csak a politikai vezetésre szorult, és mind a gazdasági, mind az irodalmi, szellemi életben meglehetősen hátrakerült. Annál erőteljesebben foglalta

el ezeket a helyeket a frissen felnövekedett és most is egyre duzzadó polgári társadalom.

A háború végén már szinte két Magyarország állott egymással szemben. Az egyik oldalon a történelmi örökségét védő nemesi, nemzeti rendszer, amely a monarchia fenntartásához is a végsőkig ragaszkodott, a másik oldalon pedig egy új képződmény: a polgári társadalom, amelyik *a modern, demokratikus Magyarország* megteremtéséért küzdött. *Az összeomlás,* amely a háború végén bekövetkezett, pillanatnyilag teljesen felbontotta nemcsak a monarchia államszervezetét, hanem az egész történelmi nemesi társadalomrendet is. Az összeomlás azért válhatott olyan teljessé, mert ez az egész történelmi társadalomképződmény beleépült a monarchia államszervezetébe, és annak az összeomlása után semmiféle társadalmi támasztékkal nem rendelkezett. Szinte ellenállás nélkül kerülhetett tehát uralomra, és kísérelhette meg a modern polgári Magyarország felépítését a radikális és forradalmi polgári politika.

A forradalom győzelmes napjaiban általános felszabadulás érzése töltötte el az egész országot, és óriási tömegek szinte a boldog felszabadulás mámorában üdvözölték a változást. A kísérlet azonban nem sikerült. Nem sikerülhetett pedig azért, mert az uralomra került polgári politika nem széles és kifejlett polgárságra támaszkodott, hanem mindössze egy polgári kisebbség volt az, amely e társadalomalakító kísérletre vállalkozott. Az egész magyar polgárság, amely a derékhadát adta e kísérletnek, távolról sem volt olyan megalapozott és széles polgárság, mint a nyugati társadalmaké. Nagyon is frissen jött, mohón vállalkozó és vakmerően kísérletező volt ahhoz, hogysem a tényleges társadalomalakítást sikerrel elvégezhette volna. Inkább csak elvei és politikai programmjai voltak modernek, radikálisak és elszántak, a társadalmi erő, ami mögöttük volt, sokkal kisebb, gyöngébb és jelentéktelenebb volt. Arra pedig a legkevesebb volt az ereje, hogy a háború előtti történeti örökséget, szóval a nemzeti társadalom szerkezetét gyökeresen felszámolhatta volna.

E polgári forradalmi kísérlet után ismét inkább *a külső események hatására,* mintsem a belső fejlettsége, érettsége folytán a *proletárforradalom* kísérlete következett. A munkásság jelentékeny része ezekben az időkben szociáldemokrata szervezetekben tartott együtt, és ezen a vonalon ki is vette a részét a polgári forradalomból. A proletárdiktatúra felé nem is ez a szervezett munkásság vitte az alakulást, hanem a külső hatások és az ezek mentén felülkerekedett konjunktura munkásság. Jellemző, hogy a forradalom 43 népbiztosából mindössze 11 volt olyan, aki a régi munkásmozgalmi iskolán keresztül jutott föl eddig a szerepig. Az is figyelemreméltó, hogy e forradalmi vezetőséggárdának a túlnyomó

többsége zsidó volt. Ez a belső készületlenség és mellette külső erőhatások voltak azok, amik rövid idő múltán ezt a kísérletet is megbuktatták. Az egész proletárdiktatúra a világforradalom feltételezésére épült, és amikor ez a feltevés kilátástalannak bizonyult, már el is vesztette belső biztonságát ez az uralom, és csak terrorisztikus módszerekkel tudta magát egy ideig még fenntartani. Végsősorban pedig a románok betörése vetette végét.

E második forradalom bukása után tehát ismét nem belső társadalmi erők vitték győzelemre az *ellenforradalmat*. Így hiányzott az a történelmi tényező, hogy egy új vezetésre kerülő réteg, illetőleg rendszer próbára tevő harcokban küzdje ki a maga uralmát. Mégis a proletárdiktatúra idején volt két olyan rétege a magyar társadalomnak, amelyik többkevesebb ellenállást tanúsított a forradalommal szemben. Így történt, hogy az ellenforradalom első szakaszában ez a két réteg vette a kezébe a vezetést; *a keresztény kispolgárság és a kisgazdák*. Ez az ellenforradalom egyszerre képviselte az ellenhatást a régi feudalista rendszer, a tőkés polgári uralom és a szocialista forradalmi munkásság ellen. Míg tehát egyfelől antiszemitizmust képviselt, másfelől bizonyos keresztény-nemzeti evolúciót igyekezett megvalósítani. Tehát megalkotta a titkos választójogot, és a földreformot is valamilyen formában megvalósította. Azért is nevezetes ez a fejlődési szakasz, mert ez volt az első alkalom a magyar történelmi alakulásban, amikor a parasztság vezetőrétege szóhoz jutott az országos politikában. Azonban sem ez a kisgazdatársadalom, sem pedig a keresztény kispolgárság *nem képviselt akkora társadalmi erőt*, hogy a kézbekapott hatalommal egy új társadalmi és állami rendszer felépítésére sikerrel vállalkozhatott volna. Kénytelen volt tehát állandóan engedményeket tenni és alkudozni egyrészt a munkásság felszínen maradt erőivel, másrészt pedig az újra éledő tőkés polgári elemekkel és végül az újra éledő konzervatív-feudalista tényezőkkel.

A háború előtti fejlődés eredményeként ebben a felbomlott állapotban a legnagyobb politikai erőt mégis csak a *feléledt történelmi-nemzeti társadalom elemei képviselték*, így az ellenforradalom következő szakaszában ezek kerültek túlsúlyba. Tehát a konszolidáció már nem annak a keresztény nemzeti evolúcionizmusnak az irányában következett be, amelyet a kisgazdapolitika és keresztény nemzeti kurzus elindított, hanem a *háború előtti rendszer restaurálásában*. A történelmi osztályok újra erőre kaptak, és fokozatosan magukhoz ragadták a vezetést. E konszolidációs politikát rendkívüli politikai ügyességgel és céltudatossággal vitte sikerre *Bethlen* István. Ennek a politikának az egyes mozzanatai gyorsan következtek egymás után. A parasztságot sikerrel leszerelte radikális földreform törekvéseiben, és a viszonylag tekintélyes kisgazdacsoportot felhasználta

az antiszemita és legitimista politikai erőkkel szemben. A munkásságot izolálta ez a politika, tehát a városokban meghagyta szervezeteit és működési szabadságát, viszont a vidékre és a parasztság körébe való kiterjesztését minden eszközzel megakadályozta. Ilyen előkészítés után a kapitalizmussal és a polgársággal való kiegyezés is megtörténhetett, annál is inkább, mert a rendkívül leromlott pénzügyi és gazdasági viszonyok közepette égető szükségűvé vált a szanálás. Mindent összevéve: ez a konszolidáció végeredményben *reakció* volt, nemcsak a két forradalommal szemben, hanem még az ellenforradalom reformtörekvéseivel szemben is. Tehát azt a rendszert állította vissza, amelyet a háború előtt Tisza István korszaka képviselt.

A konszolidáció után következő évtized alatt részleteiben is kiépült ez a restauráció. Politikai formája éppen úgy, mint Tisza István korszakának, a liberális demokrácia volt, azonban ez a politika éppen olyan kevéssé volt valóságos demokrácia, mint elődje. Tehát nyílt választójogával elejét vette a parasztság és munkásság politikai megerősödésének, földreform politikájával pedig megakadályozta a parasztság gazdasági megerősödését. A munkássággal szemben pedig olyan védelemben részesítette a kapitalista termelést, hogy ez a munkásság politikai és társadalmi fejlődését gátolta meg. Nagyjelentőségű mozzanata e korszak társadalomalakulásának az, hogy egyre nagyobb arányokban épült ki az *állami bürokrácia,* kiterjedve a gazdasági élet területére is. Tehát nemcsak az államapparátus pozíciói növekedtek meg, hanem az állam gazdaságpolitikai szervei is nagy arányokban kifejlődtek. Ezen a réven a történelmi úri középosztály, egyfelől a tisztviselő pozíciók révén, másfelől pedig a gazdasági életben elfoglalt helyeken erősödött meg, mellette csak a kapitalizmus szabad polgársága fejlődött és erősödött hasonlókép. Mind a munkásság, mind a parasztság visszaesett azokhoz a szerepekhez képest, amelyeket egyfelől a forradalomban, másfelől pedig az ellenforradalomban betöltött.

Ezzel a rendszerrel szemben mindenekelőtt a radikális munkásság képviselt állandó ellenállást, aminek gyakori sztrájkok, bérharcok és sűrűn felbukkanó kommunista szervezkedések a jelei. Mellette a *történelmi középosztály új nemzedéke* képviselt egy másik, egészen másfajta szembefordulást a rendszerrel. Ez az új nemzedék egyrészt forradalmi és ellenforradalmi élménye és egzisztenciájának bizonytalansága folytán, az elsikkasztott ellenforradalom megvalósítását követelte az uralkodó politikával szemben. E középosztályi fiatalság magatartásának *Szabó Dezső* munkái adták a világnézeti és érzelmi alapjait. Velük ellentétben a parasztság semmi látható formában nem tudott ellenállást illetőleg szembefordulást mutatni a rendszer ellen, hiszen régebbi kisgazdapártja teljesen

jelentőségét vesztette, az új kisgazdapárt-alakulat pedig sokkal inkább polgári programmot képviselt, mintsem a parasztság követelményeit. Annál nagyobb és komorabb változások mentek végbe a *paraszti társadalom mélyén*. Az egyke, a szekták, az egész paraszti élet válsága együttesen, mint egy néma forradalom jelzik a parasztság állásfoglalását ezzel a fejlődéssel szemben.

A bethleni rendszert az 1930-ban kezdődő gazdasági válság buktatta meg. Nem tudott megküzdeni a megnövekedett munkanélküliséggel, továbbá nem tudta kielégítően megoldani a mezőgazdaság rendkívüli kérdéseit, de még legsajátabb rétegének, a középosztálynak az egzisztenciáját sem tudta megfelelően biztosítani. Így vált lehetségessé, hogy e rendszer bukása és az utána következő takarékossági kísérletek után egy nagyobbszabású mozgalom, az *újjáépítés kísérlete* kerülhetett uralomra. *Gömbös Gyula* egyénisége volt a zászlaja ennek a kísérletnek: módszerét pedig a fasizmus és az éppen ekkor uralomra került *nemzeti szocializmus* példájára alakította ki. A reformmozgalom társadalmi erejét a középosztály elégedetlen elemei adták, és innen mintegy belső forradalom sugárzott ki – a reform, a reformpolitika szelleme – a többi réteg felé.

A kísérlet az ellenforradalmi szegedi gondolat felújításával jelentkezett, tehát, mintegy az elsikkadt ellenforradalmat akarta megvalósítani, most már az olasz és a német példa után felbátorodva... Részletes reformprogrammot dolgozott ki Gömbös kormánya, és megvalósításában a középosztály elégedetlenebb és nyugtalanabb része, valamint a kispolgárság tömegei asszisztáltak hozzá. E programm tengelyében *az állami gazdaságpolitikai irányítás* állott, tehát a kapitalizmus megrendszabályozása, a keresztény középosztály gazdasági pozícióinak a kiépítése és ezek mellett mindenre kiterjedő szociálpolitika.

Az újjáépítés kísérlete rövid fellángolás után kudarcot vallott. Azok a társadalmi alapok, amelyekre e kísérlet támaszkodott, nem voltak elegendők ahhoz, hogy áttörjék a régi rend konzervatív elemeinek az ellenállását. Olyan, valóban forradalmi erők pedig, amelyek az ellenállás megtörésére elegendők lettek volna, szóval a parasztság és a munkásság segítsége, ennek a reformpolitikának nem állottak rendelkezésére. Így tehát az történt, hogy a konzervatív erők – lényegében az egész történelmi nemzeti társadalom – ellenállása meghiúsította a reformok végrehajtását.

A gömbösi reformpolitikával szemben azonban nemcsak ellenállás támadt a magyar társadalomban, hanem határozott szembefordulás is. Szembefordult e hangos, de végeredményben komolyan nem radikális reformpolitikával a parasztság, mégpedig mind a kisgazda parasztság, amelyik demokratikus reformokat kívánt, mind a földtelen parasztság, amely földet követelt. A parasztság szembenállása nem politikai formá-

ban nyilatkozott ugyan meg, hanem irodalmi vonalon, a *falukutatás* mozgalmában. Azonban a közvéleményben ez az írói mozgalom is jelentékeny erővel tudta képviselni a parasztság álláspontját. Ellenállt ezenkívül a szervezett munkásság is, amelyet a hirdetett reformpolitika távolról sem tudott megragadni. Szembefordult végül e reformpolitikával a radikális szélső jobboldal is, amelyik a meghírdetett reformokat távolról sem tartotta elegendőknek.

A kísérlet kudarca után két irányban is reakció követte e néhány év felbuzdulását. Egyik oldalon a konzervatív tényezők minden módon a reformok elodázását, vagy legalább is jelentékeny megszelídítését tették programmukká, és ezt sikeresen végre is hajtották. Ebben a reakcióban egyformán érvényesült a történelmi nemzeti társadalom birtokos és bürokrata érdekeinek a hatása és a kapitalizmus polgári társadalmának önvédelme. Mindamellett egyet eredményezett ez a kísérlet és ez az utána következő reakció távolabbi alakulásában is igen fontos körülmény. Az történt ugyanis, hogy a gömbösi reformpolitika mégiscsak megerősítette az államapparátus befolyását a gazdasági életbe és ezzel a birtokosság és a hivatalnok úri középosztály fölényét a kapitalizmus és a polgári társadalom felett. Ezen a vonalon a Gömbös bukása utáni reakció is tovább haladt, és fokozatosan mind nagyobb és nagyobb körben érvényesítette ezt a befolyását, és iktatta be a gazdasági élet vezető pozícióiba a nemzeti társadalom elemeit.

A visszafelé mutató reakció mellett egy radikális, előretörő reakció is követte azonban a gömbösi kísérletet. Nevezetesen egyfelől a belső újjáépülés meghiúsulása, másfelől pedig *a külpolitikai események* hatalmas forradalmi anyagot halmoztak fel a magyar társadalomban, és ez abban a formában keresett érvényesülést, ahogy a körülmények megengedték, tehát a *szélső jobboldali politika formájában.* A nyilas mozgalom vezetőit legnagyobbrészt abból az elégedetlen és egzisztenciájában is bizonytalan középosztályból toborozta, amelyik már a gömbösi kísérletben is jelentékeny szerepet játszott. Tömegét pedig a gazdasági válságot erősen sínylő kispolgárság adta, s mellette a parasztság hasonlóképen válságtól sújtott elégedetlenei és az a frissen özönlött munkásság, amelyik még nem régen került a gyárba és városba a falujából, és még nem esett át a munkásmozgalom iskoláján.

A következő évek társadalomalakulását egészen napjainkig az az irányzat jellemzi, amelyet egyrészt a háborúra való készülés és a háború, másrészt pedig Németországnak és a nemzeti szocializmusnak az európai túlsúlya követelt meg. E hatások együttvéve azt az eredményt idézték elő, hogy bizonyos korszerű átalakulás következett be társadalomvezetésünkben. Tehát az irányított gazdálkodás és az állami gazdaságpolitika még

tovább épült ki, és ebben az irányban egymásután *két zsidótörvény* is segítette a birtokban levő polgári kapitalista elemek felváltását, a történelmi nemzeti társadalom erőivel. A gazdasági élet irányításával együtt egy széleskörű szociálpolitikát is épített ki ezeknek az éveknek a társadalomvezetése, amelyeket szintén sokkal inkább a korszerű haladás általános hangulata hívott életre, mintsem a gyökeres megoldásra való törekvés. Társadalomszerkezetileg az a jelentősége ennek a fejlődésnek, hogy az államba szervezett történelmi nemzeti társadalom ezeknek a módszereknek a segítségével felülkerekedett a kapitalizmus polgári társadalmán, a nélkül azonban, hogy azt akár felszámolni, akár pedig helyettesíteni képes lett volna. E helyett az történt, hogy az úri középosztály és a keresztény nemzeti kispolgárság elemei belekerültek a polgári pozíciókba, és ott a régebbi polgárság, tehát jelentékeny részben zsidóság által kialakított formákban folytatták a gazdasági tevékenységet. Igy következett be az a jelentékeny átalakulás társadalmunk középső rétegében, hogy az azelőtti úri középosztály kiszélesedett, kiterjedt a gazdasági életre is, és kispolgári elemeket is felemelt magába. Egyúttal azonban ez a változás azt is jelentette, hogy az úri középosztály szerkezetisége fellazult, felengedett a polgári formák irányában, és ezzel egy újkeletű, *hirtelenül nőtt új polgári középosztály* alakult ki.

Viszont azonban ennek az így kiszélesedett középosztálynak az alján olyan nyugtalanabb és érzékenyebb elemek is helyet foglalnak, amelyek fogékonyakká váltak a magyar társadalom alsóbb osztályai felé is, és komolyabb érdeklődést mutatnak társadalmi kérdéseink gyökeresebb megoldása irányában. Ez az alsó középosztály lett a melegágya és a közönsége azoknak a reformmozgalmaknak, amelyek a mérsékelt korszerű átalakulás vonala alatt a gyökeres átalakulás eszméit képviselték. E reform-mozgalmak a korábbi években inkább a jobboldali radikálizmus felé, a legutóbbi időben pedig fokozódottan a baloldali radikálizmus felé mutatnak. Ez a réteg lett az állandó olvasója a *népi irodalomnak* és híve annak a népi politikának, amely e körül az irodalom körül kialakult. És magában ebben a népi irodalmi-politikai mozgalomban is állandóan *a kétfelé mutató radikalizmus* haladt előre egymás mellett, hol összekapcsolódva, hol pedig szembekerülve egymással.

Ezeknek az átmeneti időknek másik jelentékeny és talán még nagyobb szabású átalakulása a társadalom szerkezetében *az ipari munkásság hatalmas felduzzadása.* A háborús helyzetben óriási mértékben felerősödött magyar gyáripari termelés szinte megkétszerezte munkásai számát, és az az új munkásság legnagyobb részt a parasztságból toborzódott. Tehát a paraszti társadalmi környezetből hirtelenül került át a városi proletár állapotába, és éppen ennélfogva még nagyon keveset kapott a munkás-

mozgalom iskolájából. E miatt radikálisabb is, mint a régi iskolázott ipari munkásság, viszont azonban ingadozóbb és bizonytalanabb is. Ezért lett fogékony a nyilas mozgalom irányában és viszont azért fogékonyabb a legutóbbi időben a radikális szocializmus irányában is.

Nem történt azonban semmi komoly változás ezekben az években *a parasztsággal*. Gazdasági helyzetén valamit könnyített a háborús konjunktura, társadalmi alakulásában azonban semmiféle új fordulat nem következett be. Tehát haladt tovább azon az úton, amelyre a bethleni rendszer leszorította, és amelyből az újjáépítés kísérlete idején sem tudott kiemelkedni.

III.

A magyar társadalom a két világháború között

A két világháború között a magyar társadalom egységesen a kapitalizmus, pontosabban *a monopolkapitalizmus és az állami irányításba fogott kapitalizmus* rendszerében él. Tehát osztálytársadalom, amely a termelésben elfoglalt helyzet szerint osztályokra tagozódik. Mégpedig egy vékony polgári osztály alatt aránylag széles kispolgárság és hatalmas munkásosztály helyezkedik el. Ez az osztályszerkezet kétségtelenül érvényes rétegeződése társadalmunknak, azonban egyúttal elvont is. Társadalmunk, mint konkrét történeti társadalmi valóság ennél tagozottabb képződmény. Az egyes osztályhelyzetekben a különböző termelési viszonyokban különleges társadalmi képződmények helyezkednek el a szerint, ahogy ezeket a termelésbeli helyeket a történelembeli alakulás kitöltötte. Ebből a szempontból különös és érdekes képződmény a mi társadalmunk, s e különös alakulás megfejtését társadalmunk sajátságos történelmi alakulásában találjuk meg.

Nevezetesen a mi társadalomalakulásunkban az történt, hogy a nemesi-nemzeti társadalom mindmáig nem számolódott fel, hanem alkalmazkodva az idő változásához, kisebb-nagyobb módosulásokon átesve mindmáig megőrizte fennállását. Ez a történelmi alapszerkezet: a történelmi-nemzeti társadalom, ma is mint egy egységes társadalomszerkezet áll fenn társadalmunkban, csakhogy most már nem fogja át az egész társadalmat, hanem helyet engedett a később kifejlődött polgári társadalomszerkezetnek. Ez a modern polgári társadalom 67 után alakult ki, és abban az időben még alárendelten igazodott a történelmi szerkezethez. Később azonban teljesen elszakadt attól, és ha felső rétegében politikai szövetségre is lépett a másik rendszerrel, különállását és különfejlődését szintén

megtartotta. Ennek a két különböző elvű szerkezetnek az egybeszövődése adja a magyar társadalom alapvető jellegét.

De az is alapvetően fontos körülmény társadalomszerkezetünkben, hogy mindkét struktúra csak magas szerkezet, tehát nem általános munkaszervezete közösségünknek, tehát nem a legalsóbb fokig kiépült társadalomszervezet. E sajátságos alakulás idézte elő azt is, hogy e két társadalomrendszer alatt, mint egy alsó és régi állapotában megmaradt társadalom helyezkedik el a parasztság világa, a nép társadalma. Ebből a szerkezeti elhelyezkedésből nyilvánvalóan kitetszik az is, hogy társadalmunkban egy sajátságos szakadás állott be. Mert míg a felső szinten egyfelől a *történelmi-nemzeti társadalom* alakult és módosult folytonosan, és a másik oldalon a *polgári társadalom* épült ki, addig a *parasztság* alulmaradván, továbbra is régi kötöttségében és paraszti társadalomszervezetében maradt meg.

A történelmi-nemzeti társadalom éppenúgy csak felsőbb vezető uralkodó szerkezet, mint a rendi társadalomnak a nemessége volt. Ezért van az, hogy csak azokat a termelő szerepeket, illetőleg munkahelyeket tölti be, amelyeket az egyház, az államigazgatás, az állami gazdálkodás és a nagybirtok nyújt. E társadalomszerkezetnek a felső rétege: az arisztokrácia viszonylag nem is sokat alakult át korábbi állapotához képest. Tehát ma is töretlenül bírja azt az úri tekintélyt, amelyet korábban élvezett, és egészében sem olyan vállalkozó tőkésosztállyá nem alakult át, mint a nyugati arisztokráciának igen jelentékeny része, sem értelmiségi vezető réteggé nem vált, hanem most is éppen úgy, mint a megelőző korszakokban, politikai vezető réteg és földbirtokos anélkül, hogy ugyanakkor mezőgazda vállalkozó egzisztenciává alakult volna át.

A történelmi nemzeti társadalom igazi képviselője azonban a középosztály. Ez a középosztály a magyar társadalom sajátságos képződménye. Lényegében az értelmiségi hivatásokat és a hivatalnoki szerepeket foglalja magában. Azonban se nem igazi értelmiség, se nem igazi hivatalnokrend abban az értelemben, ahogy az az európai társadalom-fejlődésben kialakult. Nem olyan pedig azért, mert *úri értelmiség*, tehát egyenes utóda és örököse a régi nemesi vezető rendnek. Éppen ezért nem az értelmiségi hivatások szakszerűsége adja meg lényegét, hanem az úri társadalomvezetés hagyománya. Ilyen jellege miatt nem tud kapcsolódni sem oldalt a polgári társadalom felé, sem pedig lefelé a parasztság irányában. Idegenül áll ezekkel a másfajta társadalmi alakulásokkal szemben még akkor is, ha népiség és vérszerint éppen egyformán magyar lenne is. Azonban nem is egyformán az. A történelmi alakulás során számos *nemzetiségi elemet* szívott fel magába, és a beömlések azt a magyar népiséget, amely még sajátja volt a reformkor nemességének, egy század alatt nagymértékben

felhigították német és szláv elemekkel. Ezért van az, hogy a parasztságot magával szemben idegennek, a maga számára már nehezen érthetően tartja magyarnak, viszont a polgárságot szinte egészében zsidóságnak érzi. Természetesen ebben a középosztályban nem semmisült meg a magyar népiség történelmi eleme, hanem éppen a legutóbbi időben, mint egy *mélyebb magyarságra való törekvés* érvényesül is. Ez a törzsökös magyar elem érdeklődést mutat a parasztság felé, és tevékenységében igyekszik is kiterjedni ebben az irányban.

A modern polgári társadalom szintén nem általánosan kiterjedt szerkezetisége társadalmunknak. Egyfelől a nemzeti társadalom felsőbb képződményei, másfelől a parasztság alsó világa korlátozzák kiterjedését. Termelő szerepei: az ipar, kereskedelem, a kapitalizált földbirtok és a szabad értelmiségi pályák.

Ezekben a termelési ágakban egyrészt önálló termelő helyzetben, másrészt pedig alkalmazotti viszonyban, mint a polgárság és a kispolgárság alakulatai képezik a modern polgári társadalmat.

A magyar polgárság nem az a történelmi képződmény, mint a nyugati társadalmaké. Új, frissen képződött alakulat ez, nem pedig hosszú történelmi fejlődés eredménye. Tehát nem a történelmi rendi polgárság hagyományos és szakszerű munkája és társadalmi formái öröklődnek benne.

Polgárságunk alatt mintegy feléje közelítő és állandóan irányában emelkedő réteg helyezkedik el a kispolgárság. Kispolgárságunk jelentékeny részben a parasztságból és a vidéki kisiparosságból toborzódott.

A polgárság és a kispolgárság együttesen a haladó és gyorsan alakuló, változó elemei társadalmunknak. Éppen azért, mert hirtelen alakulás formálta ki őket, és olyan tartós társadalmi formákat nem képeztek ki maguk körül, mint a nagyobb multú úri középosztály: könnyen mozduló követői minden új eszmének és példának. Tehát irodalomban, művészetben, gazdálkodásban és szellemi életben egyformán egészen más társadalmi formák között él ez a polgárság, mint a történelmi társadalom. A konzervatív nemzeti irodalom, művészet és sajtó mellett van egy modern polgári tudományunk, irodalmunk, sajtónk és művészetünk, amely egyfelől sokkal kevesebbet képvisel a magyar történeti és népi hagyományokból, másfelől pedig sokkal könnyebben hajlik mindenféle aktuális, divatos áramlatok felé.

A *munkásosztály* mindenütt a polgári társadalom képződménye. Ilyen alakulás a mi fejlődésünkben is, s ez egyértelmű azzal, hogy újabb és hirtelenebben kiformálódott képződmény. Még munkásságunk régebbi vonala is, – az, amelyik a múlt század második felében megindult gyáripari termelés szülötte – történelmi előzmények nélkül alakult réteg. Jórészben idegenek voltak az első gyári munkások és mellettük a paraszt-

ságból, a városi kisiparosságból nem verődött össze akkora munkásság, hogy ennek az osztálynak a társadalmi formáit történelmi előzményeivel meg tudta volna határozni. Mindamellett ez a régi munkásság kialakította a maga szervezeteit és munkásmozgalmát, és ezzel mégis csak belenőtt a magyar társadalomba. Ezen a vonalon mindig a polgári társadalom részese volt a munkásság, mintegy belső ellenzéke ennek a társadalomszerkezetnek. Tehát a polgári társadalom alján tényleg kispolgári, vagy proletári állapotban élt, politikai törekvéseiben azonban egy másik, a polgári társadalmon túli világot képviseli. Ennek az új társadalomnak az elvi és politikai képviselete vonul végig az egész munkásmozgalmon, ugyanakkor azonban a valóságos, jelenvaló léte teljesen a polgári társadalomhoz kötött.

Ez a régi munkásság ma már kisebbsége a munkásságnak. Az utóbbi évek hatalmas gyáripari fejlődésében egy új munkásság özönlött a városokba, amely még nem járta ki ezt az iskolát. Éppen ezért nem hasonult még tökéletesen a régi munkásság formáihoz, hanem mintegy formátlanabb, képzetlenebb, hatalmas tömeg, szinte körülveszi, és elborítja a régi munkásság magvát. Ugyanakkor azonban, amikor nem igazodott még a régebbi munkásséghoz, annál erőteljesebben radikális, tehát még közvetlenebbül, bár nem olyan céltudatosan szemben áll a polgári társadalommal. Ez a helyzet a magyarázata annak, hogy ez az új munkásság egyformán fogékony jobb és baloldali radikalizmus iránt.

Bár az előző évtizedekben nem volt még olyan hatalmas tömegű osztály a munkásság, mint ma, mégis határozottan önálló munkás társadalmi formákat és intézményeket alakított ki. Tehát van munkásirodalom és olyan munkástudomány, amely a szocializmus szempontjaival elsősorban a társadalomtudományban, továbbá a történelemben figyelemreméltó teljesítményeket teremtett. Hasonlóképpen van sajátos művészete is munkásságunknak, és ha színvonalában nem is ért el olyan fokot, mint az irodalma, vagy tudománya, mindenesetre egyik önálló eleme a magyar művészeti kultúrának.

A *parasztság* egész tömegében sem a történelmi nemzeti társadalomhoz, sem pedig a polgári társadalomhoz nem kapcsolódott hozzá. Mint a magyar társadalom népi alvilága szívós továbbélése egy múltbeli társadalmi szerkezetnek. Jelenlegi helyzetének legdöntőbb vonása éppen ebből a különös történeti helyzetéből következik. Tehát alakulásának válságos fordulóján áll, miután mind a gazdasági élet, mind pedig a külső társadalmi hatások egyformán affelé szorítják, hogy felbontsa régi szívós társadalmi formáit, és átalakuljon annak a rendszernek a vonalán, amelyik általánosan átfogja a magyar társadalmat. Éppen ezért társadalmának legjellegzetesebb vonása a *polgárosodás*. Tehát az a folyamat, amelyik érvénytele-

níti, és lerombolja a paraszti hagyományokat és a paraszti izoláltságot, és egyfelől a polgárság és kispolgárság, másfelől pedig a munkásság irányában alakítja át a korábbi parasztgazdákat és parasztmunkásokat. Ez a fejlődési helyzet kétségtelenül átmenetiség, és ez az átmenetiség nyomja rá a bélyegét parasztságunk egész életére. Tehát egyfelől elmaradt és technikailag fejletlen a paraszti gazdálkodás, azonban mind a kapitalizálódás és a racionális technikai fejlődés irányában, mind pedig a belső népi termelési fejlődés irányában egyre nagyobb lépésekkel halad előre. Hasonlóképpen változnak társadalmi formái is. Amíg egyik oldalon ma is érvényesek a régi paraszti-népi kultúrának számos elemei, addig az élet nagyon sok területén már elvesztették értelmüket, és helyükbe azokat a formákat veszi át a parasztság, amelyeket a polgári társadalom, – innen is elsősorban a kispolgárság – kínál a számára. Szinte mohó érdeklődés és vágyakozás kapcsolja a parasztság fiatalabb nemzedékét ezekhez a mintákhoz és mindegyre gyorsabb ütemben követi is ezeket a példákat.

IV.

Társadalompolitika

Egy-egy korszak társadalmi állapota már irányulást is mutat abban az irányban, amelyikben jövő alakulása haladni fog. Tehát a magyar társadalomban is fellelhetünk mint tényleges folyamatot olyan irányokat, politikai törekvéseket, amelyek egyelőre követelmények, politikai programmok formájában rámutatnak az alakulás lehető útjaira.

Megállapíthatjuk így, hogy jelentkezik társadalmunkban egy olyan politikai törekvés, amely többé-kevésbbé azonos a fasizmus politikájával, de legalább is nagyon közel áll hozzá. A középosztály haladóbb elemei képviselik ezt a politikai törekvést, és mint egy nemzeti újjáépítésnek a programmját képzelik el, és kívánják azt a társadalmi rendet, amelyben erős felső vezetéssel egy új nemzeti társadalmat lehet kialakítani. Lényegében ennek a vonalnak a továbbvitele a nemzeti szocializmus politikai törekvése. Részint a közvetlen példa, részint a nagyfokú elégedetlenség adott társadalmi viszonyainkkal, váltotta ki ezt a politikai törekvést, képviselői pedig kisebb részben a középosztály legdinamikusabb és legelégedetlenebb elemeiből, nagyobb részben pedig a kispolgárság, az újabb munkásság, valamint a parasztság elégedetlenjeiből toborozódtak.

Ezek a politikai törekvések éppen azért, mert nem szilárd társadalmi képletek szándékát és követelményeit testesítik meg, és nem reális társa-

dalomszemlélet alapján vezetik politikai vonalukat, mindig ki vannak téve külső erők hatásának.

A modern fejlődésben szinte állandó politikai törekvés a polgári demokrácia útja, a polgári társadalom szinte egész szélességében hajlik e felé a követelmény felé, és pedig a polgár, kispolgár elemek éppenúgy, mint a munkásság szervezetei. Ma pedig éppen a legerősebben a munkásság szervezetei képviselik ezt a politikai irányt, úgyhogy annak távolabbi perspektívájában a *szocialista társadalom* elképzelése merül fel. Ezen túlmenően érvényesül azonban egy radikálisabb szocialista törekvés is, nevezetesen a munkásság kötetlenebb elemei, valamint a szabad értelmiség és a parasztság régi formákból kimozdult elemei részéről.

Ezeken az irányokon kívül tényleges politikai törekvés és elképzelés az, amelyet a *harmadik oldal* politikájának szokás nevezni. Ez az oldal egy szociális népi társadalom elképzelésével elsősorban a magyarság népi felszabadulását tartja alapvető követelménynek, és ebben a vonalban képzeli el a társadalom átalakulásának módját és rendszerét. Tehát elsőrendű kérdése: a magyarság, mint népiség, és a társadalmi átalakulást ennek alárendelve képviseli és követeli. Hívei legnagyobb részt az értelmiségből származnak, és számosan kapcsolódnak hozzájuk a parasztság most felkerült elemei is.

E tényleges politikai kilátások kritikája részben, de nem egészében társadalomtudományi megítélésnek a tárgya. Az értékelés és a politikai célok hite mindig világnézeti kérdés, amiben rengeteg igazság és rengeteg tévedés vitázik egymással. Van azonban a fejlődésnek egy tárgyi kényszerítő ereje is, amely kikerülhetetlenül viszi előre a magyar társadalmat, és ezeknek a reális tényezőknek a számbavétele a társadalomtudomány feladata. Ez az irányulás pedig nem egyéb, mint ennek az aránytalan és ellentétes társadalmi szerkezetnek a felborulása és kiegyenlítődése. Belső fejlődési törvénye tehát a magyar társadalomnak és ez egyúttal az európai alakulás kényszere is, hogy ilyen irányú átalakulás szükségképpen be fog következni. Mindenesetre valóság az is, hogy az átalakulás mindenbelső indokoltsága ellenére is az *európai alakulástól* is erősen függ.

Amit a szociológia mondhat, az nem egyéb, mint hogy fejlődésileg tökéletesen érett és indokolt annak a gyökeres polgári átalakulásnak a megvalósulása, amely sem a múlt háború végén, sem pedig annakidején, a szabadságharcban nem sikerült. Tehát: felszabadulás az értelmüket vesztett történeti kötöttségek, a nemzeti társadalom sokféle hagyományos és ma már csak érdeket védő kötöttségei alól. Ez az átalakulás mint politikai programm, ma a *demokrácia* teljes megvalósításának a követelményében áll elő. Olyan társadalomnak kell tehát kialakulnia, amely következetesen és teljesen kiformálja országunkban is a *modern polgári*

társadalmat. Azt is tényként kell azonban számításba vennünk, hogy a tényleges társadalmi helyzet olyan, amelyben tartós polgári társadalom már nem épülhet, éppenúgy, vagy talán még kevésbbé, mint 1918-ban. Óriási méretűre nőtt a munkásság, amely tömegében már túlmutatott jelenlegi szervezetének politikáján. A másik nagy tömeg a parasztság pedig már nem képes fokozatosan beleilleszkedni a polgári társadalomba, olyan óriási arányúvá nőtt az agrár-szegénység tömege. Tehát sem földbirtokreform, sem polgári termelési politika már nem képes megoldani alapvető gazdasági kérdéseit. Úgy áll tehát a helyzet, hogy egy modern polgári társadalom tartós és állandó kiépülésének már nincsenek meg a tényleges társadalmi alapjai. Ennek következtében a fejlődésnek csak egy átmeneti szakasza lehet egy ilyen átalakulás, mint ilyen azonban feltétlenül szükséges út, amelynek ellenszegülni csak olyan reakcióval lehet, amely a jelenlegi állapotot akarja megrögzíteni, vagy éppen visszafelé fordítani a fejlődés irányát.

E szükséges és kikerülhetetlen átmeneti alakuláson túl a kifejlődés útja nyilvánvalóan tovább mutat. A külső hatásokat, amelyek befolyásolhatják a magyar alakulást számításon kívül hagyva, vitathatatlanul elsősorban a munkásság, másodsorban a parasztság képviseli azt a társadalmi erőt, amelyik a további alakulást meg fogja határozni. Ebben a fejlődésben kétségtelenül *a munkásság képviseli a nagyobb erőt*. Ennek a rétegnek van olyan szervezete, programmja és politikai iskolája, amely társadalmunk gyökeres átalakítását sikerrel megkísérelheti. Ezen az úton a munkásság önkéntelenül is, de politikai céltudatossággal is *keresi a parasztsággal és az értelmiség szabadabb elemeivel való szövetkezést*, mert ezek a rétegek mind az alakulás kiharcolásának, mind pedig az új társadalmi szervezet felépítésének elengedhetetlen és nélkülözhetetlen elemei.

Hogy ténylegesen milyen kifejlés jöhet, az természetesen külső politikai alakulásoktól *is* függ. Van azonban a belső viszonyokban is egy komoly tényezője, az nevezetesen, hogy az átalakulás szakaszában a parasztság és az értelmiség milyen erővé és tényezővé fejlődik a munkásság mellett. Hogy lesz-e ilyen társadalomépítés, az azon múlik, hogy a parasztság milyen erővel tud benne részt venni. Hogy pedig tartós és fejlődésképes társadalom épül-e, az elsősorban azon múlik, hogy a parasztság mennyi történeti tőkét visz bele. Az értelmiség szerepe azonban mindenesetre csak a munkás és a paraszt dolgozó rétegek sorsával összekapcsolva alakulhat ki. Tehát a mai külön úri középosztály értelmisége helyett – *a nép értelmisége*.

Burkus Imre jegyző a *hivatás szervezet* kérdését tette szóvá rövid felszólalásában. Utána *Nagy* István író szólt hozzá Erdei Ferenc fejtegetéseihez.

Nagy István hozzászólása

Kedves Barátaim!

Tulajdonképpen nem kívántam hozzászólni Erdei Ferenc előadásához, mert sem kiegészítenivalóm, sem ellenvetésem nincs elhangzott előadásával kapcsolatosan. Néhány öntudatosabb hang, ami az előttemvalók felszólalásából kicsendül, mégis arra késztet, hogy Erdei Ferenc előadásának helyességét aláhúzzam. Az előttem felszólalók egyikének-másikának indulatos kifakadásai s az az eddig kifejezésre nem jutó ingerültség, amit a hallgatóság soraiban itt-ott észlelni, figyelmeztetően jelzik, hogy még nem jutottunk el mindnyájan ahhoz a bölcsességhez és fegyelemhez, hogy a valóságon nyugvó tényeket nem érzelmeinken, hanem elsősorban értelmünkön keresztül fogjuk föl.

Erdei Ferenc nem érzelmeit és egyéni vágyait közölte velünk, hanem a magyar társadalom több évszázados fejlődésének az útját ismertette úgy, ahogy azt tudományos módszerei lehetővé tették. Ha ebben a fejlődésben elmarasztalódnak bizonyos felsőbb osztályok, s a dolgozók jelentősége meg felülmúlja emezekét, vagyis ha csak a dolgozó osztályoknak van jövője, akkor a történelmi tényekkel és társadalmi adottságokkal nem lehet vitatkozni vagy azokat letagadni, mi több: indulatosan kifakadni ellenük. Vagy elfogadjuk, hogy társadalmi fejlődésünk úgy volt, ahogy azt megismertük, vagy azt mondjuk, hogy az illető előadó vagy tudós nem tárta fel helyesen és kimerítően a valóságot. Ebben az esetben azonban fel kell tárnunk, hogy mit hanyagolt el. Ha pedig ilyet nem tudunk felhozni, akkor vonjuk le az előadásból önként következő teendőket, s szabjuk meg magatartásunk irányát, *még akkor is, ha ezt az irányt alá kell vetnünk a tények alapján a munkásság és a parasztság történelmi súlyának,* amely Erdei Ferenc előadása után csak azok számára lehetséges, akik eddig áligazságokkal vagy csak egyéni érdekeik igazságával áltatták magukat.

Befejezésül két kérdésem azonban volna Erdei Ferenchez. Milyen számbeli adatokkal tudná megvilágítani az ország iparosodásában és kereskedelmében *a zsidóság térhódítását?* Fontos, hogy egészen világosan lássuk társadalmunk fejlődésének ezt a vonatkozását, ha már az előadásban ez a kérdés is felszínre került. Továbbá: társadalmi szerkezetünk kialakulására milyen hatással voltak *a nemzetiségi tömegek?* A társadalmi osztálytagozódás képe és ellentéte, a magyarságéhoz hasonló vonásokat

mutat-e? És hogyan viszonyulnak a nemzetiségek dolgozó osztályai a magyar munkássághoz, annak mozgalmához, ellenségesen állnak-e szemben, gazdasági helyzetükből más magatartás következik-e, mint a magyarság dolgozó tömegeinél?

Roppant fontosnak látjuk, hogy ez a kérdés is tisztázódjék, hiszen a közel jövőnk, illetve az ország jövőjének az alakulása függ attól, hogy a nemzetiségek társadalmi viszonyát a magunkéhoz viszonyítva hogyan látjuk, és hogyan cselekszünk.

Palotás Mihály többek között ezeket mondotta:

Erdei Ferenc előadásából világosan láttuk, hogy miért nem sikerült lépést tartanunk a nyugati államokkal a társadalomfejlődés terén. 1848-ban nem voltak meg a tárgyi előfeltételei a polgári Magyarország kialakulásának. A márciusi ifjak álma: a „demokratikus" Magyarország, dacára a magyar nép heroikus szabadságharcának, csak álom maradt, amelynek a megvalósítása az újabb nemzedékre vár...

Ma az új világháború végéhez közeledünk, és égető kérdésként áll előttünk a magyar jövő. Magyarország jövője az ifjúság kezében van letéve, és amikor Szárszón találkozik egymással a munkás, paraszt és értelmiségi ifjúság, dönteni kell a követendő irány felől. Ez pedig nem lehet más, mint a *független, demokratikus Magyarország elérése,* ahol a termelőmód gyökeres átalakulása lehetővé teszi a kultúra, az emberi jólét elérését mindenki számára.

Szemán Mihály, vasesztergályos (Diósgyőr) ezt mondotta:

A jövő társadalma csak a dolgozók társadalma lehet, és ennek a társadalomnak a tartópillérei csak a dolgozók lehetnek. Ennek a célnak a megvalósításához az ipari munkásság keresi, és meg is fogja találni az utat a parasztsághoz. De ugyanúgy keresi az útat az úgynevezett értelmiségiek felé is, és reméli, hogy éppen a legjobbjaival sikerül is megtalálnia a kapcsolatot.

Az új társadalomnak a legteljesebb mértékig *szociálisnak és demokratikusnak* kell lennie – mondotta. – Nekünk nem kell a diktatúra semilyen formában. De nem kell a kapitalizmus sem. Ha tekintetbe vesszük, amit tegnap Erdei Ferenc már kifejtett, hogy az ipari munkásságnak van a leghatározottabb és legélesebben körvonalazott célkitűzése, amelyhez mindig következetes marad, akkor azt hisszük, minden reményünk megvan arra, hogy ezt a célt el is fogjuk érni.

Halmos Béla szeretne tájékoztatást kapni két kérdésben. Az egyik, hogy van-e a szocializmusnak a mezőgazdaság és háztartás technizálódásával kapcsolatban tényvizsgálata, elmélete és programmja. A másik: mi a szocializmus elmélete és álláspontja a népek életének egyes jelenségeire, milyenek a szaporodás, terjeszkedés, és keveredés.

Kocsi Emil (Diósgyőr) arra mutatott rá, hogy a magyar munkásság tekintete nem Kelet, hanem Észak felé, a demokráciák országai felé irányul.

Csorba István (Budapest) azt hangoztatta, hogy gyáriparunk béketermelésének elsősorban a magyar ipari és mezőgazdasági munkásság igényeit kell kielégítenie.

Veres Péter a Hivatásszervezetről:

Egyik hozzászóló itt a Hivatásszervezetet említette, mint olyan társadalomszervezési formát, amely egyedül egészséges, s a jövő társadalom megszervezésének alapja lehet.

Ehhez csak annyit, hogy a Hivatásszervezet körül nagy félreértések vannak. Igaz, hogy meg akarja szervezni az egész dolgozó népet, de az a kérdés, hogyan. Maga a gondolat nem új, sőt sajnos, nagyon régi és nem vált be. A középkori rendi és céhszervezet, az indiai kasztrendszer, mint láttuk, egyideig formában tudták tartani a társadalmi erőket, de végül is felbomlottak és felbomlanak, mert túlságosan lekötik a nép erejét. *Sem az egyének, sem a társascsoportok nem tudnak mozogni a kötött társadalmi formában,* s ez végül vagy általános elégedetlenséghez, izgalomhoz, tagadáshoz, esetleg forradalomhoz vezet, vagy pedig túlsokáig sikerül fenntartani a zárt foglalkozási kereteket, mint Indiában, s elsorvad bennük a nép. A mai, dinamikus termelési formákhoz, melyekben állandó áramlás van az egyik foglalkozásból, munkakörből a másikba, már egyenesen lehetetlen újra megkötni a szabad mozgást. Tudom, hogy elvben nem is akarják, de a gyakorlatban nem lehet máskép, mert a hivatásszervezeti forma csak *autokratikus* formában valósulhat meg. A hivatásszervezeti formát bevezető állam nem engedheti meg, hogy az egyes szakmák többségi fölényükkel elnyomják a többieket, nem engedheti meg, hogy – teszem azt a legnagyobb szakma – mondjuk a földmívelés, arra kényszerítse a többit, hogy az ő munkáját jobban értékeljék a nemzeti összjövedelem elosztásánál, mint a többiekét. Nem engedheti meg, hogy a kicsiny szakmák, mint mondjuk a műszerészek, értelmiségiek, azért, mert kevesen vannak, alacsonyabb életnívóra kerüljenek, mint a bányamunkások és vasmunkások. Nem engedheti meg, tehát a *hivatásszervezet nem lehet demokratikus:* szakmák közt nem érvényesülhet a demokratikus többségi elv, mert igazságtalanságra vezethetne. Akarva-akaratlan, a szakmák fölé egy pártatlannak látszó, vagy valóban pártatlan hatalom, király vagy diktátor kell, aki ítél közöttük és elosztja a nemzeti összjövedelmet. Hogy ez

mire vezet, az egész emberi történelemben már láthattuk, s ezért nem tudunk abban hinni, hogy most majd jobban lesz és ezek a nagy ítélők a legalul levő dolgozó tömegekhez méltányosabbak tudnak lenni, mint eddig voltak. Attól tartunk, kénytelenek lesznek, mint eddig, a hozzájuk közelebbálló s őket szolgáló és képviselő szakmákat pártfogolni és jutalmazni, a többiek rovására. Végül azok megint ránőnek a ténylegesen termelő munkát végző rétegekre, a parasztokra és munkásokra.

Még egy megjegyzést. A Hivatásszervezet hívei, úgylátszik, nem veszik észre, hogy *ők, az idealisták, mennyire materialista módon próbálják berendezni a társadalmat.* Elvégre az ember nemcsak testileg dolgozó lény, nemcsak egy szakma munkása, hanem gondolkozó, érző lény is, akinek eszméi, elvei, hite, világnézete lehet s a társadalmi tagozódásban ennek is helyet kell találnia. Szerintem az egészséges és rugalmas társadalomszervezés az, amelyben a foglalkozás, a testi munka éppúgy érvényesül, mint a szellemi vélemények, a lelki érzések, egyszóval maga az egész ember.

Erdei Ferenc ama megjegyzésére, hogy a hivatásszervezetről azért nem emlékezett meg, mert azt jelentéktelennek, a pápai enciklikákat pedig teoretikusaknak tartja, *Kiss* István válaszolt.

Kiss István felszólalásában kifejtette, hogy lehet, hogy ezek Erdei szerint jelentéktelenek. Ez azonban még nem jelenti, hogy ténylegesen is azok. Sem a tények, sem a tudomány nevében ezt mondani nem lehet. A pápai körlevelek nemcsak teoretikusak, hanem azok alapján konkrét cselekvés is indult meg. Ilyen pl. Salazar munkája Portugáliában és ilyenek a különböző katolikus munkásmozgalmak. Hozzátette végül, hogy ezt neki, mint katolikusnak le kellett szögeznie.

Erdei azonnali válaszában ezt, mint deklarációt tudomásul vette. Érdemi megjegyzést nem tett rá.

Erdei Ferenc előadását másnap, szerdán (augusztus 25-én) délelőtt *Németh* László nagyhatású előadása követte, a magyarság „gyarmati sorsá"-ról úgy, ahogyan az történelme során megmutatkozott, továbbá azokról a feladatokról, amelyek a közeljövőben megoldásra várnak.

Németh László előadása

Aki a magyarság újkori történetét megírja, arra kell felelnie, hogy sülyedt „bennszülött"-té ez a nagy középkori nemzet tulajdon országában. Ha a színesekre gondolnak, tudják, mit értek bennszülöttön. Állami életét idegenek vezetik; ha vannak is véréből való nagyjai, azok csak maharadzsák; gazdaságilag kizsákmányolják; idegen civilizációk selejtje ellen nincs védelme; erkölcsében és testében nyomorodóban van.

Újkori történelmünket tanulságos e folyamat előrehaladta szerint osztani korszakokra.

A mohácsi vésszel csak állami életünk felsőbb irányítását vesztettük el; a helyi kormányzat mindenütt magyar maradt. Erdélyben az állam is, nép és urai nemcsak a közös gondolkozásmódban tartoznak össze: akkor kapcsolja őket egy új kultúrmozgalomba a közös prédikátor. A szatmári békével a magyarság szorosabb gyámság alá kerül. Országa idegen népeknek és idegen birtokosoknak lesz települési területe. A privilégizált jövevényekkel szemben ellenőrzött elem. Vallásában nyomják; erkölcsében rontják. Előmenetel és hűtlenség lassan egyet jelentenek. A vidékre szorult magyar úrirend és a nép közt azonban még megvan a patriarkális kultúrcsere; a közhittel ellentétben a főnemességet is csak 1795-tel vesztjük el egészen. A Ferenc-kor a legnagyobb zökkenő lefele; ekkor kezdődik meg az alsóbb nemesség elnémetesedése is. Nyelvünk most rúgódik el a népnyelvről; műveltek és műveletlenek közt most lép föl az az átbeszélhetetlen űr, amelyet Móricz Zsigmond olyan szépen éreztet Rózsa Sándorában. De a kultúrális szakadék fölött a korszak vége felé még gyönyörű hidat vernek a demokrata elvek, az irodalom nép felé fordulása. A Bach-korszakkal egy vadidegen rendszer nő bele minden eddiginél mélyebben a nemzet testébe; iparunk most lesz idegen monopolium. S a magyarrá cégérezett Habsburg-királyság csak leplezi, de nem állítja meg a folyamatot. Mint a többi Habsburg-országban, nálunk is egy magát magyarnak nevező felületes nemzetköziség veszi át a gyarmatosítók szerepét. Míg a magyarság elhúzódik, dacoskodik, és kivándorol: ő szerzi meg az iparosítás előjogát; néhány maharadzsa égisze alatt ő kormányozza az új hivatalnok-államot; ő csinál kultúrát és tudományt neki, s ő vezeti az országot az új világháborús sokk felé. A magyarság benn-

szülött jellege ebben a korszakban már nyilvánvaló: műveltség, hatalom, gazdagság mind ellene van.

A kihagyott fényes történeti nevek és órák is azt bizonyítják, hogy a magyarság nem egykönnyen adta magát meg ennek a bennszülött sorsnak. Újkori története s különösen irodalomtörténete, azért olyan gyönyörű, mert a legmostohább viszonyok közt is összeszedte magát, s a semmiből szinte, hatalmas mozgalmakat hozott létre, hogy magát teljes nemzetté egészítse ki. A reformációból Pázmányékon, Zrinyi körén, a Wesselényi összeesküvés résztvevőin át párhuzamos főúri és népi mozgalom visz föl Rákóczi Ferencig, újkori történelmünk legszebb alakjáig. A tizennyolcadik század nyomása alól tüneményes gazdagsággal tör fel a magyar felvilágosodás, amelynek Ferenc császár a Vérmezőn fejét vette. A reform három nemzedéke: Széchenyi. Kossuth és Petőfi: három meredek lépcsőfoka a szabadulásnak. S a kiegyezés utáni Magyarország mélységeiből is fölért – hulla hulla hátán, – a fényre Adyval az az irány, amelyet az irodalomtörténet a magyar regeneráció mozgalmának nevezett el. Senki sem mondhatja, hogy a magyarság rest volt megváltani magát. Inkább egy különös fajta végzet függött fölötte, amely sosem engedte, hogy, amit a maga javára elkezdett, befejezze.

Az újkori magyarnak az európai eszmékkel sokkal több szerencséje volt, mint az európai történelemmel. Azok természetében, vágyaiban elkeveredve: termékeny mozgalmakban hajtottak ki; amit azonban az európai gondolkozástól kapott, azt az európai történelem gonosz kezével mindig visszavette. Rákóczi, Hajnócziék, Kossuth, sőt Ady is: mindnyájuk művét az európai történet tette semmivé. Kevés nemzet történelmének vannak olyan világos, éles korszakhatárai, mint a magyarnak. Hogyne, mikor minálunk egy-egy új korszak azzal kezdődik, hogy az európai történelem jóvoltából mindent előlről kellett kezdeni. A történelemnek voltunk gyakorlatlanabb vitorlázói, mint a gondolatnak? Ellenfeleink, gyarmatosítóink voltak közelebb mindig az európai történet kohójához? Vagy faji fegyelmezetlenségünk, a romló bennszülött erkölcs bosszulta meg magát a döntő órákban? A magyarázatok változnak; megmarad, hogy az európai válságok löktek mind mélyebbre a bennszülött sorsba, amelyből az európai múzsák oly barátságosan próbáltak kiemelni.

*

Ki ismerhetné félre, hogy a mi korszakunknak, a lefolyt negyedszázadnak is ez a vázlata: egy nagy zökkenő után iszonyú süllyedés, bénaság, azután az élniakarás lassú vetése s végül a vihar, mely közbeszól.

Az a rendszer, amelyben az 1919-i forradalom óta élünk, talán még

szűkebb, sivárabb, mint a régibb katasztrófákkal ránkszakadók. Habsburg restauráció, császárnélkül: így neveztem el egy régebbi írásomban, s valóban mindazok a nemzetközi elemek, amelyeket a Habsburg birodalom népeiből népei ellen kitenyésztett: arisztokrácia, klérus, nagytőke, nagy fénnyel iktattattak vissza tekintélyükbe; éppen csak a császárt nem lehetett visszahozni, idegen tilalomra. Míg körülöttünk új nemzeti államok virágzottak föl, mi a régi Habsburg-Monarchia romjait őriztük: épületeink ennek a stílusában épültek; történelmünket ennek az igazolására fogalmaztuk át; szent istváni gondolat címén tulajdonképen Mária Terézia birodalmáért vállaltuk a szomszéd népekkel az összeférhetetlenséget. S ez az anakronizmus jellemezte államunkat befelé is. A parasztságot egy rövid kisgazda fölbuzdulás után kirakták a politikából: a munkásság forradalmi „bűnei" miatt karcerben ült, a jól átfésült értelmiséget szigorú ellenőrzéssel idomították szolgává. Az osztrák és kiegyezett kormányok alatt sosem volt olyan kevés művelt fő az ország ügyeit vivők közt. A gondolkozó magyar, ha fölfelé kellett néznie, nem Metternich-féle ellenfelekkel, pompásan sakkozó világfiakkal állt szemben, mint Széchenyi korában, hanem analfabétákkal.

A magyarság ebben a rendszerben csak néhány maharadzsájával vett részt: kizárása az állam viteléből, társadalmi magára maradása, elbitangolódása – a bennszülötté válás feltételei – súlyosabbak voltak, mint bármikor. Annál csodálatosabb, hogy az államélet merevsége alatt hogy megéledt mégis a társadalom. A történelem kutatója számára ebben a negyedszázadban is az lesz a végtelenül vonzó: megfigyelni, a teljes bénaságban hogy mocordul meg apró szigeteken, itt is, ott is, a jószándék; hogy találja meg a homályból előtapogatózva jelszavait, s hogy mozdítja meg fokról-fokra az egész társadalmat. Mint a reformkorban az alsóbb nemesség, Adyék körül a zsidó polgárság, most az úgynevezett középosztály alsóbb rétegei, a két-háromszáz pengős értelmiség lesz a nemzet élesztője. Felülről egy tompa és konok bürokrácia nehezedvén rája: a jobbak oldalt és lefelé keresik a szövetségest. Az új magyar irodalom mellé, melyet idáig csak néhány lipótvárosi inyenc s egy-két műveltebb munkás olvasott, ő szegődik oda olvasóul. Homályos vágyában a teljesebb, magyarabb nemzet után parasztimádatba esik. Ő áll a parasztságból előszivárgó népírók mellé. Ő indít népfőiskolákat. Ő próbál a néppel barátkozni. S ő válik a bűnös középosztály, azaz önmaga, legnagyobb gyalázójává. A jelenség szociológiai értelme: a lassan ocsúdó értelmiség igyekszik itt letépni magáról a középosztályi libériát, s keresi, azokon a torz s néha ábrándos módokon, amelyeket a kor megenged, a munkás rétegekkel a szolidaritást.

Ugyanekkor a parasztság városra ömlése s városiasodása is tovább-

folyik. Ezt a tüneményt sokan mély szomorúsággal nézik. Sajnálják a parasztságról lehulló népviseletet, eliszonyodnak a szájára került slágeren, majmolt városias szokásain. Ez azonban a néprajzos és a kultúrtörténész bánata. A parasztság számára ez feltörés, haladás, kikapaszkodás egy olyan életmódból, amelyet ázsiai parasztmezőgazdaságunk tart fenn az ország nagy részében. A népfőiskolák gyűszűkkel mennek elébe egy hatalmas folyamnak, amely a parasztságot a városi műveltség felé viszi. Ma az egész ország egy népfőiskola, a falusi nép nagyrésze iskolába iratkozik, ki jóba, ki rosszba: ki a gyárak, ki a cselédsors, ki az ondolálós bolt iskolájába, de iskolába. Érdemes megnézni a vidéki polgárik bejáró tanulóit, milyen távolságokról jönnek apró falkáikban: – hajnali három-négykor kelnek, este hatra érnek haza – rajtuk, az ő szüleiken lehet mérni a parasztság törtetését a fény felé, amelynek a népi író csak előreszölött tagja. S elődeik: a városokba már begyökeresedett munkásság, azokat sem béníthatta meg sem a politikai vesztegzár, sem a harmincas évek gazdasági nyomorúsága. A városi szakmunkásság közt ma már egyre ritkább, aki polgárit nem végzett: a jobb műhelyekben felnőtt ifjak műveltsége, ha másféle is, eléri érettségizett társaikét. Nézzenek meg egy szakácsot, elektrotechnikust a műhelyen kívül. Öltözetében, beszédében, szokásaiban alig üt el, ha csak nem előnyére, attól az értelmiségi rétegtől, amely egyre nagyobb százalékban kerül ki az ő fiaiból.

S a társadalmi kiegyenlítődés jelensége mögé (mely oly groteszk ellentétben áll az államvezetők mandarin etikettjével) kertvárosokba szétszóródó nagyvárosok, megyényi területeket ellepő gyümölcsöskertek rajzolják fel az új kultúrtájat, melyen ez a fény felé törő bennszülött nép méltó hazát találhatna. Hivatalukba belécsömörlött értelmiségiek, szabad idejükben ojtogató hivatalszolgák, a gyári munkások, a magasabb földművelésre rákapott gazdaifjak törekednek abba a Kertmagyarországba, melynek apró városgócokkal s villamosított tanyákkal teleszórt tájképét ők talán elképzelni sem tudják, csendes, emberies, „kispolgárinak" gúnyolt hajlamaikban mégis ők készítgetik. Az írónak, a gondolkozónak valóban csak oda kellett állnia e társadalmi folyamatok valamelyike mellé, álmodni vagy káromkodni értük, a küzdőket megmintázni, a veszélyeket elkiáltani, a széteső dolgokat összekapcsolni, s méltó munkát talált egy életre. S a magyar irodalom pezsgett is a munkától ezekben az esztendőkben. Majd csak ha tisztább távlatunk lesz az összehasonlításra, akkor csodálkozunk el, mennyi erőt vetett irodalmába ez a bennszülött nép: pedig tán sehol sem követtek el annyit azért, hogy a szellemet írókopókkal lefogva tartsák, a valódi írókat egymásnak ugrasszák, az irodalom hangját összezavarják. A viták, a gyűlölség, a bennszülött erkölcs torz kinövései persze feltűnőbbek, mint a művek alján szűrődő halk magyar ideoló-

gia: de hogy ilyen is van, épp önöknek nem kell bizonyítanom. A nagy író itt abban különbözik a kicsinytől, hogy többet, nagyobb láthatárt, teljesebb igazságot lát, de nem abban, hogy mást.

*

Sajnos, e sok jó törekvés fölött is ott volt a végzet: a mi érésünk megint lassúbb volt, mint Európa közbeszóló kedve. 1935-ben már azért erőltettük annyira, akár csíny árán is, hogy a társadalom jóösztönei az államvezetésben is érvényesüljenek, mert nyilvánvaló volt, hogy Európa új krízis felé megy, amely bennünket a régieknél is készületlenebbül talál. A rendszer azonban sokkal merevebb volt, semhogy megértett volna bennünket. Félredobott javaslataink legföllebb utólag szolgálhatnak összehasonlításul. A „Magyarság és Európa"-féle műveket olvasva önök is elgondolkozhatnak: de hol lennénk most, ha a magyar politika a dunai összetartás és a szövetkezeti szocializmus eszméin indul el, s hová jutottunk így.

Az elmulasztott alkalom kétségbeeséséből katasztrófa beköszöntése vert föl. Én ezt a háborút az első pillanattól mély pesszimizmussal néztem. Nem tudtam olyan kimenetelét kitalálni, amely számunkra kedvező lehessen. 1939-es helyzetképemben olvashatják: akár a német, akár az angol vagy az orosz koncepció győz, én azt másnak, mint a magyarság súlyos megpróbáltatásának elképzelni nem tudom. Nemcsak a háború pusztításaitól: megszállásoktól, bombázásoktól, a legjobbak elhurcoltatásától féltettem azt, amit idáig csináltunk, sokkal inkább a háború utáni „rendezés"-től. Az az „üdvösség", amellyel Európa fog megajándékozni, nem lesz az, amely társadalmunk halk folyamataiban készül. Nem is lehet, hisz azokat odakinn senkisem ismeri. Előrelátható volt, hogy kívülről neveznek ki ránk „megváltók"-at, s mint minden kinevezésnél, ennél is a protekció érvényesül: a dugaszban levők közül az lesz a „poglavnik", akit a külföldön élő tanácsadók s hazai sugalmazóik a legalkalmasabbnak tartanak. Mondjuk-e, hogy ezek a tanácsadók – még a jóindulatúak is, – keveset tudnak a magyarság valódi állapotáról, a rossz indulatúak pedig első dühükkel épp az ellen fognak fordulni, ami itt a benszülöttek védelmére fölépült, s az ő illetékességüket vitássá teheti.

Amit 1939 óta csináltam, (s mások is csinálták) annak a végső célja mindig ez volt: *a magyarságot egy ilyen „üdvözítő terror" ellen beoltani, s amennyire lehet, megszervezni.* Faji nyomás nehezedvén ránk, fokozni kellett a bennszülött öntudatot. Ezért frissítettük föl történelmünket, s szabadítottuk föl művelődésünk legmélyebb, leghatásosabb ellenanyagait. *Minél több embert igyekeztünk bevonni az új magyar szellem hatása*

alá. Ezért próbáltuk a magyar irodalom számára kicsikarni a legnagyobb szószéket, a színpadot, ezért erőltettük a népfőiskolákat; ezért jártuk ügynökökként az országot. A végső cél ez lett volna: olyan radikális tábort állítani föl ebben az országban, amelynek nézeteit (s azokban a bennszülöttek valódi érdekeit) a ránk küldött megváltóknak is figyelembe kell venniük.

Nem mondhatjuk, hogy ez a tankokkal versenyző, bombáktól szorított nemzetszervező kedv egészen eredménytelen volt. Sehol úgy meg nem cáfolódott a fegyverek közt hallgató múzsákról szóló közhely, mint Magyarországon ebben a négy-öt esztendőben. El sem tudjuk olvasni, föl sem tudjuk lapátolni, mit termett a magyar irodalom ebben a szörnyű szorításban. S ezeket az írásokat olyan olvasóréteg falta, amilyen Magyarországon talán sohasem volt. Ha egy félvallás ilyen helyzetekben segítene: rajtunk segítve volna. Sajnos, ehhez némi szervezettség is kellene s hatalmi kifosztottságunk s a megromlott bennszülött erkölcs ebben volt gyenge. A rendszernek volt állama, a gyarmatosítók megváltó jelöltjeinek tőkéjük, sajtójuk, kész szervezeteik: a bennszülötteknek azonban nem volt csak irodalmuk s egy kis lelkesedésük. Ezt könnyű volt elszigetelni, ahogy a háborús nyelv mondja: elreteszelni. Ennél is súlyosabb volt erkölcsiekben a hiány. Azt senki el nem képzelheti, milyen emberfölötti kísérlet volt itt csak az írókat is a maguk és népük érdekeinek a védelmére (ahogy Illyés mondta) egy „szekértáborba" összehozni. Nem is sikerült soha. A kívülről bujtogatók, a maguk gyarmatát készítők mindig erősebbek voltak. Elképzelhetetlen, hogyha mi leülünk: az átalakulás programmjában meg ne egyezhessünk. Önök tanúi voltak itt tavaly: mily könnyű volt látszólag áthidalhatatlan álláspontokat megfelelő környezetben összehangolni. De azután jött a meg nem felelő környezet, az egymás feje követelése, s elromlott ez is. Most pedig itt van a háború vége, s minden eszmecsere késő és reménytelen. Az emberek nem meggyőzni és meggyőződni akarnak, hanem ítélni és szerepet játszani.

Látom persze én is (s furcsa volna, ha éppen én nem látnám), hogy akármilyen nagy megnyomorodást tartogatnak számunkra a most jövő hónapok: ugyanakkor *óriási rés is nyílt, hogy a magyarság a maga természete s legjobb gondolkodóinak a tervei szerint, minél nagyobb tömegek javára rendezze be az életét*. Ha megcsonkítanak, szét is szabdalnak, vagy másfélekép helyeznek gyámság alá: az öntisztulás útja nyitva áll előttünk, az életet leszorító mészvázat ledobhatjuk. A magyarság ennek a háborúnak a végét sokkal jobb kondícióban érte meg, mint az előző világháborúét. Háborús veszteségei kisebbek, jóléte nagyobb, ideológiája kész. S én mégis aggodalommal nézek a most következő hónapokba, s nagy, örven-

detes meglepetés lesz a számomra, ha ez az átalakulás nem karikatúrájául üt ki annak a magyar forradalomnak, amelyre mindnyájan számítunk.

Aki ezt a jóslatot hallja, tán nevet. Ez az ember már megint a maga jövőjét téveszti össze a nemzetével. Minthogy őt magát az átalakulásnak nem a vezérei, sőt ha a sajtónak hinni lehet, proskribáltjai közt emlegetik, már a jövőről is lemond; a nemzetnek csak elvesznie szabad az ő kuruzslószerei nélkül. S tán érthető is lenne, ha műveimre ülnék, s azt mondanám: de hallatlanul gazdagnak kell ennek a magyar nemzetnek lennie, hogy nagy perceiben a jobbításnak ezt az ötvenkötetes vénykönyvét csak eltüzelni tudja, s rossz szimatot foghatnék arról a magyar forradalomról, melynek prezumptív vezérei Szekfű Gyulát a magyar parasztság hálájáról biztosítják, engem pedig a kötéllel kínálnak. Én azonban nagyon jól tudom, hogy a történelemnek természetében van az igazságtalanság, s alapjában üdvös változásoknak nálam értékesebb emberek estek már áldozatául. Azt meg csak fáradt rostjaim tudják, hogy a nyugalom, mellyel a mellőzés kínál, mennyivel kedvesebb nekem, mint a felelősségnek az a súlyos formája, amelyet ennek az átalakulásnak a magyar vezérei viselnek majd. Még a nyugalomnak az az igen csöndes formája is, mellyel az ittlevők közül egyesek megfenyegettek. Egy gondolkozó számára, aki gondolatai kikerülhetetlenségét érzi, az, hogy meghalhat értük, a legnagyobb megtiszteltetés. Még a halhatatlanság könyvvitelében is felér húsz évi eszeveszett munkával s továbbrugdostatással.

Nem: sokkal jobban belé vagyunk fonódva ebbe az ügybe, semhogy vele szemben tudnánk aggódni magunkért. Ha új életet kapnék: tán nem tenném föl bennszülöttek dolgára. De ha már benne vagyok, tiszta szívvel kívánom azoknak a sikerét, akik a magyar jövőből olyan gyanús módon kirekesztenek. Bár cáfolnák meg aggodalmaimat; bár látszana eredményeik csúcsáról a minket ért igazságtalanság annak a minimális vesztességnek, amely nélkül nagy dolgok nem is eshetnek meg. Én, bármit kezdjenek, még ha ellenem is, bajtársuknak érzem magamat, s mint szurkoló mellettük leszek. A duzzogás kényelme helyett most is azért jöttem el ide, a kötelességteljesítés veszélyét vállalva, hogy mint hű műszer leadjam számukra a lelkiismeretemben kialakult jegyzéseket.

*

Elsősorban azokhoz a magyar emberekhez fordulok, akik az új magyar szellem hét évtizedes erőfeszítéseit ismerik, s az átalakulás vezérkarába is belekerülnek. Tán nincs is tiszta fogalmuk róla, milyen nehézségek elé mennek, mekkora felelősséget vesznek magukra, s milyen borzalmas vád lehet az árnyéka közszereplésüknek. Mivel támogathatja

őket a magyar szellem? Csakis azzal, hogy rájuk függeszti tiszta pillantását, figyelmezteti őket, hol kell vigyázniok, melyek azok a kérdések, amelyekben felügyelete alatt állanak. Magam három dolgot kötök a lelkükre.

1. Hogy a *szabadság*, amelyet hoznak, *valóban a magyarság felszabadulása legyen.* Egy rendszer önmagában nem válthat meg egy népet; minden attól függ: kik, milyen módon, milyen ösztönökkel alkalmazzák, A tőkésrend, melynek Nyugat magas ipari civilizációját s polgári jólétét köszönheti, a magyar népet, láttuk, még mélyebbre taszította bennszülött sorsába. Azt sem kell bővebben magyarázni, hogy az angolszász jellegű kapitalizmusnak a bevezetése vagy visszahozása a magyarság részesedését a nemzeti vagyonban szinte órák alatt megcsappantaná. De talán nem olyan szembeszökő, hogy a szocialista rendnek is megvannak, tán még nagyobb mértékben, az ilyesféle veszélyei. Képzeljenek el egy szocialista államot, ahol a szabad parasztságot kolhozokba terelték, a kisiparosságnak nagy közös műhelyekben kell dolgoznia, az értelmiség a legszorosabb felügyelet alatt áll, s ebben az államban az ellenőrzöttek magyarok, az ellenőrzők pedig busmanok vagy tibetiek. Ugyebár ez a szocialista állam aligha lesz jobb a legsötétebb jobbágyságnál, még ha formailag tiszteletben tartja is a szocializmus alapelveit? Önök nagyon jól tudják, hogy nem busmanokra és nem tibetiekre gondolok.

Épp nekem jogom van a *zsidókérdésről* néhány szót ejtenem; már csak azért is, mert négy éven át csaknem teljesen hallgattam róla. Kétségtelen, hogy a zsidókérdést is a világtörténelem hozta vissza ránk minden eddiginél súlyosabb alakban. Egyesek emlékeznek a „Kisebbségben" passzusára, amelyért a nyilasok annyira haragudtak. Ha a helyzet az marad, ami 1937-ben volt: Magyarországon harminc év múlva nincs zsidókérdés: a zsidóság elillan fölfele, a gyermektelen jómód retortáin. Azóta minden őket reaktiválta. Elsősorban a zsidótörvények, amelyek nem engedték meg, hogy zsidók legyenek a zsidók; az „őskeresztény" középosztályból kellett zsidókat bérelniök. Elmagyarosodott, fél-, negyed- zsidókat szorítottak a megbélyegzéssel közébük. A nemzeti ellenállás napilapjait csak az ő pénzükön lehetett megszervezni. Volt legitimisták, fajvédők, klerikálisok szorultak át az ő fennhatóságuk alá. S most itt van egy béke, amelynek ők lesznek a súgói, s ők lehetnek a kinevezett megváltói is. A zsidókérdésben én sosem általánosítottam, kritikáim és írásaim ezt eléggé bizonyítják. Az azonban egészen természetes, hogy az önkritikátlan, bosszúszomjas zsidóságnak a szemérmes kultúratisztelővel szemben ebben a négy-öt évben rendkívül meg kellett erősödnie, s nagyon rossz füle van annak a késköszörülésre, aki nem hallja, hogy Shylocknak éppen a szív kell.

2. A másik, amit számonkérünk: *ne engedjék megnyomorítani azt a munkasnépet*, amelynek az érdeke a szájukon van. Az európai társadalom nem úgy fejlődött, ahogy a múlt század nagy szocialista gondolkozói előre látták. Ők azt hitték, hogy a kapitalista fejlődés végén néhány óriás tőkés áll majd s a nincstelen proletárok milliói. Éppen fordítva történt: a kispolgárinak nevezett elem volt az, amely hihetetlenül elszaporodott, s a klasszikus értelemben vett proletárság van (viszonylag legalább) apadóban. A közhelyes szocialista gondolkozás a gyári munkásságra, a földmunkásságra s a gazdasági cselédségre épít, s némi lenézéssel kezeli a „kispolgár"-okat: a földes parasztságot, a szabad iparosokat, kereskedőket, a közüzemi alkalmazottakat, az értelmiséget. Pedig ahogy én számítgatom: az arány Magyarországon legalább 1:1, de inkább 2:1 az utóbbiak javára. S minél több nagybirtokot osztanak föl, minél nagyszerűbb gépekkel pótolják a gyárak a tudatlan munkát, ez a kispolgári elem annál nagyobbra fog nőni. Gazdasági életünk, magára hagyva, *a proletariátus kiküszöbölése felé* halad. S ez nagyon üdvös folyamat, hisz az az iparkodás, gazdasági tudás, fogékonyság, ami egy nemzet ereje, elsősorban a kispolgári réteg tulajdona. Mondjam-e, hogy ezek a kispolgárok valamennyien munkások? Az még a húsz-negyven holdas gazda is, ha történetesen nincs fia, de van egy szolgalegénye, az a kisiparos, aki jóidőkben segéddel dolgozik, sőt, horribile dictu, a polgári iskolai tanárnő is, aki bejárónővel takaríttatja a lakását. Iszonyú rombolás lenne ezeket a kispolgárokat, csakhogy a klasszikus proletárokhoz jobban hasonlítsanak, elméletekhez nyomorítani, (a kisparasztokat például búzagyárakba terelni) már csak azért is, mert a szövetkezeti szocializmusban rég kész van az a forma, amely a vállalkozás érzését s vele járó iparkodást is meghagyja, s a nagyobb birtokok, üzemek előnyeit is biztosítja.

3. A legnagyobb gondjuk azonban arra legyen, hogy *a nemzet keze fölöslegesen be ne véreződjék*. Elég baj, hogy a közelmúltban erre nem mindig vigyáztak! Mindnyájan egyetértünk abban, hogy a kispolgárság fölött levő nem munkás osztályok megszűntethetők, és meg is szűntetendők. A nagy- és középbirtokok felosztásán, a nagyüzemek nacionalizálásán mi írófélék sosem vitatkoztunk egymással. Más azonban egy osztály likvidálása s más a beléje tartozó embereké. Én igazat adok azoknak, akik egy-két napot töltve olyan helyen, mint Balatonföldvár, azt mondják: ezek az emberek jobb lenne, ha nem volnának. A munkárafogáson kívül azonban semmiféle emberi módunk sincs rá, hogy ne legyenek. Most is azt mondom, amit az elmúlt években: a szadizmus elsősorban a szadistának árt. De ha az indulat vérengzik, annak még van mentsége; a teóriának nincs. Különösen ha aközben önmagával is ellenkezésbe

kerül. Mert hiszen, ha minden ember gazdasági körülményeinek a terméke, hogy vonható akkor értük mint egyén felelősségre? Ahol ilyen ellentmondások fölmerülhetnek, ott vagy a tudományban vagy a morálban kell hibának lenni. A magyar nép kétízben is megmutatta, hogy csak akkor tud ölni, ha bőszítik, s bőszülni is inkább egyénileg szeret, mint kollektíve: 1919-ben s a mostani zsidóüldözések alatt. Öröm volt a legnagyobb zsidóuszítások idején vegyes lakosságú tájakat járni: akkora volt a különbség a német, tót és a magyar községekben. Ott a csomagvivő gyerek is zsidóheccek újságával szórakoztatta, itt a szűrébe húzódott lélek figyelt valami őtőle idegent. Ha a magyar nép természete s nem mások mögéje bújt bosszúja érvényesül: bízom benne, hogy most sem kell az új Magyarországnak vérben keresztelkednie. Csak ne higyjék olvasmányaik alapján egyesek, hogy a nélkül nincs is megkeresztelve.

*

S az esetleges vezérek után most hadd fordulok a valószínű áldozatokhoz. Virágnyelven, de alig félreérthetően, egyre többet tanácskoznak már a sajtóban is, hogy mi történjék az új társadalomban a régi értelmiséggel. Amikor a télen egy irodalomtörténeti tanulmányommal én is fölkavartam ilyen vitát, egy barátom nagy örömmel hozott el hozzám egy cikket: Olvasd, ennek végre nyugodtabb a hangja. Elolvastam, a hangja valóban nyugodt volt, de nem kevesebb volt benne, mint hogy az igazi munkásság nem fogadja el a magyar középosztályt értelmiségül, hanem *magából fejleszt majd ki helyette értelmiséget*. Én nem tudom, elgondolkoztak-e a munkáslap olvasói azon, hogy hogy lehet egy orvosokból, mérnökökből, tanítókból, hivatalnokokból álló társadalmi osztályt, melynek a lélekszáma eltartottjaikkal Csonkamagyarországon félmillió fölött volt, tehát majd annyi, mint a gyári munkásságé, el nem fogadni. Miféle eljárással? Gázosítással? S minthogy arra a húsz-harminc évre, amíg a maga gyermekeiből új értelmiség nő fel, mégsem maradhat tanítók és patikusok nélkül, az értelmiség melyik részét tartaná a cikkíró életben: nem azt-e, amely a középosztálynak felrótt bűnök legnagyobb gerjesztője és étvágycsinálója volt? Azt hiszem, minden értelmiségi ember tudja, mi lappang ezekben a higgadt, cenzuraképes mondatokban, és sok három-négyszáz pengős kisegzisztencia gondol aggódva arra a pillanatra, amelyben őt mint a bűnös középosztály tagját felelősségre találják vonni. Semmi személyes okom sincs rá, hogy ebben a pörben az értelmiség ügyvédjéül álljak föl. Az értelmiséggel tiszta számlánk van: ő nem kapott éntőlem egyebet korholásnál, s én sem őtőle védelmet a legdurvább támadások idején sem. Nem a hála mozdul meg hát bennem, még csak a lovagiasság sem, látva, hogy vetnek kockát a gyámoltalan

fejére, tisztán csak az igazságérzetem. S most, amikor utolszór találkozom ennek a rétegnek több száznyi tagjával, nem vigaszt vagy bátorítást, hanem igazságot akarok neki adni. Remélem, hogy az *Értelmiségi Társadalomról* készülő könyvem még időben a kezükbe kerül. Addig is hadd foglalom össze néhány önérzetadó szabályba, ami a számukra most a legfontosabb lehet:

1. *Ne ismerjék el, hogy az értelmiségi ember nem munkás.* Tavaly épp itt Szárszón fejtettem ki, milyen kevéssé illik a középosztályi szó arra a sokezer, tanultságából élő emberre, akire alkalmazzák. A középosztályhoz tartozni anyagi függetlenséget jelent és beleszólást, legalább helyi szférában, a közügyekbe. Egy ötvenholdas parasztgazdára jobban ráillik ez a meghatározás, mint a legtöbb tanárra, könyvelőre és adótisztre. Az értelmiségi ember ma már a reglama szoros jármában dolgozik, proletár módon, mint a többi munkás. Munkája könnyebb vagy nehezebb, mint ahogy a földműves és ipari munkák közt is van nagyon sokféle: az azonban, hogy a szervezetet általában kevésbbé viselné meg: óriási tévedés. Egy orvosi tömegrendelés, négy tanóra egymásután: éppolyan megterhelés, mint hajnaltól aratni. A kétféle munka közt különben egyre csökken a különbség. Az értelmiségi munkába mind több testi munka vegyül: egy orvos, egy mérnök méterkilogrammokban sokkal több munkát végez, mint ötven éve; a testi munkásra pedig, ahogy a gép a nyers munkát átveszi, egyre inkább a tervezés, a szerkesztés, a felügyelet marad. A minap ott voltam az Egyesült Izzó műhelyében. Egy katlan előtt, amely naponta százhúszezer villanylámpát dob ki, egyetlen munkás ül egy pálcával, a hibás körtéket elpattintva. Úgy ül ott, mint egy kínai bölcs vagy egy városházi főhivatalnok. Azt, hogy a munkaidő és a munkabér is nivellálódóban van: mindnyájan tapasztalhatják. Míg az emelkedő értelmiségi s a süllyedő testi munkás idő valahol a heti negyvenkét-negyvenöt óra körül készül találkozni: *a legrosszabbul fizetett munkásréteg* – a kisfixesek mellett – *ma éppen az értelmiség.*

2. *Ne ismerjék el azt sem, hogy az értelmiség másodrendű munkásosztály,* amelyet az elsőrendű termelő osztályok alkalmazottul tartanak. Akármilyen abszurd ez a felfogás: mégis igen gyakran olvashatjuk. Alapot persze nehéz lenne alája teremteni. Mért termelő munka a csomagoló munkásé s mért nem az a tisztviselőnőé, aki a csomagot elkönyveli? Mért az a vasesztergályosé s mért nem az a mérnöké, aki a szerszámát tervezi? Mért az a kertészé, aki a gyümölcsöt termeli, s mért nem az a tanáré, aki a kertészt neveli? Sokan azt mondják, hogy az értelmiség levitézlett osztály s a jövő a munkásosztályoké. Ennek épp a fordítottja az igaz. Az értelmiség, amely a gyárakat, hivatalokat megszállja, tulajdonképen a legfrissebb munkásosztály. Fejlődése alig hatvan-hetven

éves; öntudata csak most bontakozik, s ha van osztály, amely előtt nagy jövő áll, hát ez az. Nemcsak az értelmiségiek viszonylagos száma fog rohamosan nőni a többi munkásokéval szemben, de az ipari és mezőgazdasági munka is egyre inkább értelmiségi munkává alakul. Előbb mondtuk, hogy a szakmunkások színvonala már el is érte az érettségizett emberekét. S amilyen iramban váltja föl a mai ázsiai mezőgazdaságunkat a kertművelés, olyan mértékben foglalja el a szántövető helyét az értelmiségi képzettségű kertész.

Én az osztálytalan társadalmat, ha az nemcsak névleg van meg, de az emberek műveltségében is, másnak, mint *értelmiségi társadalomnak* el sem tudom képzelni. Ez az osztály az, amely a többit lassan magába ölelheti. Amint hogy effelé is siet ma öntudatlanul mindenki, még a munkás voltát hangsúlyozó népi író is, aki már régesrég értelmiségi ember, s csak azért hord csizmát, hogy az értelmiségi emberek versenyében magát megkülönböztesse. Az utolsó huszonötév magyar szemléletének a legnagyobb hibája az volt, hogy a parasztságra épített mindent. A parasztság a szikla, amelyen mindennek állnia kell. Közben a szikla olvadt, s minden akart lenni, csak szikla nem. Az igazság az, hogy a nagy medence, amelyből az egész nemzet eredt, valóban a parasztság. A delta azonban, amely felé az egész nemzet tart: az értelmiség.

3. Nincs tehát semmi oka annak az értelmiségnek, amely ezt a nevet megérdemli, csüggedten szállnia a jövő zűrzavarába. Még ha mind egy szálig kiirtanának is bennünket, („Nem fognak!") támad *új értelmiség*, amellyel helyzete a mi gondolatainkat folytattatja. Önök közül bizonyára sokaknak fáj ma a szívük, hogy nem gyári munkások vagy földmunkások. Én pedig azt mondom: *sosem volt ilyen szép értelmiségi embernek lenni, mint ma.* Csak az értelmiség hivatását ne felejtsék el. Értelmiségi foglalkozásukat föladhatják, válthatnak munkakönyvet, elmehetnek szőlőt kapálni, azt azonban ott is tudniok kell, hogy értelmiségi emberek, s ma az értelmiség a Noé bárkája. Benne ring mindaz a hagyomány, küzdés, emlék, amit az izgalomba jött emberiség tán hajlandó volna föláldozni. S benne menti magát a Jövő nagy utópiája is: az osztályok valódi összeölelkezése – egy megtisztult értelmiségi kultúrában.

Ez a szöveg Németh László előre elkészített, leírt előadása. Ebbe szúrta bele megjegyzéseit Erdei Ferenc előző napi előadására. Ezeket a gyorsírók, sajnos, nem jegyezték fel. Az egyik ilyen közbeszólásában magyarázta meg Erdei Ferenc aposztrofálására, mit értett ő tíz évvel ezelőtt, amikor a „harmadik oldal" kifejezést először használta, „harmadik oldal"-on. „Tegyük fel – mondotta –, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki, és azt kérdi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? Ez a – harmadik oldal." – A következő felszólalók Németh László beszéde helyett inkább ezzel a megjegyzésével foglalkoztak.

A két előadást közös hozzászólások követték. A hozzászólások sorát *Nagy* Ferenc, a független kisgazdapárt képviselője és a Magyar Parasztszövetség elnöke nyitotta meg.

Nagy Ferenc után a hozzászólók hosszú sora következett. A felszólalók különösen a Németh László által említett *„harmadik oldal"* kérdését vitatták meg a legkülönbözőbb álláspontról. Már ekkor nyilvánvalóvá lett, hogy ez a probléma a konferencia legizzóbb és legtöbb ellentmondást kiváltó témája.

Veres Péter hozzászólása

A Németh László szellemes, szép és tisztahangú előadásához csak pár megjegyzést teszek.

Az, amit Németh László a magyar nép „bennszülött" mivoltáról mondott s amit Erdei Ferenc az előadásában alaposan és tudományosan bizonyított, hogy t. i. mi mindig gyarmati viszonyban éltünk Ausztriával szemben, azt a látszatot adja, hogy a magyar népnek csak ennyi a baja, illetve minden baja ebből származik, s ha ez megszűnne, minden jó lenne. Nincs idő itt most hosszas bizonyításra, ezért csak néhány példát adok a kérdéshez, hogy nem is ilyen egyszerű a dolog.

Amit ők mondanak, az mind igaz és teljesen igaz, és mégsem ez a teljes igazság. A világon, amint tudjuk, minden nemzetnél voltak s vannak bajok, néhol nem is kisebbek, mint a miénk. S ezek néhol valóban a gyarmati helyzetből származnak, néhol pedig nem. Hogy világos legyek, például, Spanyolország, Japán uralkodó rétegei nem idegenek, Kínáé, Indiáé viszont idegenek. A nép viszont mindegyikben szegény, elmaradott s a társadalmi viszonyaik nagyjából megegyeznek. Mi következik ebből? Az, hogy *nem csupán arról van szó, hogy kik uralkodnak a népek felett, milyen fajtájú emberek, hanem az is, hogyan uralkodnak s legfőképpen az következik, hogy a legnagyobb kérdés, a sorrendben legelső az összes többi kérdések felett, hogy milyen a társadalmi és termelési rendje valamely nemzeti közösségnek.* A nemzeti közösségek élete egyetemes érvényű szociológiai törvények uralma alatt áll, s ezek a törvények az elsők minden más törvények fölött. Ezért hiába oldanánk meg nemzeti kérdéseinket, faji sérelmeinket, ha társadalmi rendünket nem változtatnánk meg, ugyanott volnánk, mint azelőtt. Ez nem ellentmondás a Németh László igazságával, csak kiegészítése annak.

A másik megjegyzésem, s erről már többször írtam is, hogy Németh László téved, ha a nagyarányú kispolgárosodásban a magyar nép reménytkeltő felemelkedési folyamatát látja. Amit ő mond, az valóban igaz, a munkásság értelmiségi fejlődése is igaz, a kertes kispolgári fejlődés is igaz, csakhogy mindez a legszegényebb, legalulmaradt földmunkás, *szegényparaszt és külvárosi proletártömegek rovására megy.* Ha egy

termelőközösség, mint a magyar, olyan zárt és gyarmati helyzetben van, mint ő is bizonyítja, akkor a benti társadalmi változások csak az egyik vagy másik réteg rovására mehetnek. Mivel Magyarországon, mint ő is tudja, a birtokon belüliek a magukéból az elmúlt évtizedekben nem igen engedtek, külső viszonyainkban az árucsere útján idegen népek értéktöbbletéből semmit sem kaphattunk, így az egyik dolgozó réteg csak a másik rovására szerezhetett valamit. Ezt így futtában nagyon nehéz bizonyítani, mert érthetetlennek látszik, pedig így van. Egy ország népe termelt javainak összegét majdnem teljesen elfogyasztja. Hogy kik és mennyit fogyasztanak belőle, az is nagy kérdés, de szemmelláthatő, hogy Magyarországon a szegényparasztság és városkültelki munkásság fogyaszt – viszonylag – egyes személyeiben a legkevesebbet, azonban, hogy, ami megmarad a nemzeti össztermelésből, kik között oszlik meg, az a főkérdés. Ha a birtokonbelüliek, a tőkések és birtokosok nem foglalják le az egészet, az azért van, mert a termelés bonyolult szervezésében és vezetésében mind-mind több felelős és képzett szakmunkásra és értelmiségi emberre van szükség. Nem is beszélve arról, hogy a birtokonbelüliek személyes szolgálatában álló embereket fizetik meg a legjobban. Ezek gyüjtenek, s ezek építik a kertes családi házakat. Tessék csak megnézni, kik laknak a városok körül. Értelmiségek, szolgakispolgárok, alkalmazottak és jólkereső szakmunkások, nem gyári napszámosok és nem fuvaroskocsisok. Ezeknek a helyzete még rosszabb, mint volt, mert a szerveződő társadalomban csak ők maradnak szervezetlenek, és minden szorítás végül rajtuk áll meg.

Ugyanez a helyzet a falun is, amint a saját falumban közvetlenül látom. A régi nagybirtokok jórészét felosztották, de nem apró birtokokra, mert az nem egészséges nemzetgazdasági szempontból, hanem 15–20–50 és 100 holdas tanyásbérletekre. Mi az eredmény? Az, hogy ezek *a nagyparasztok még külterjesebben gazdálkodnak, mint a régi zsidó nagybérlők, és kevesebb munkát tudnak adni a mezei munkásoknak.* A régi időben a földmunkások 3–4 hétig arattak és 5–6 hétig csépeltek – igaz olcsó részért. Most 4–5 nap aratnak és 2–3 hétig csépelnek – szintén olcsó részért. Harmada tengerit, feles répát és szakmánymunkát most jóformán semmit sem kapnak. Azelőtt tehát szegény, de nagyjából az évi kenyerét megkereső munkás volt a faluban jó néhány száz, s csak a többi volt vándor proletár, most már az egész szegénység ilyen elesett proletár.

Vigyázzunk hát a csábító terveinkkel. A magyar nép sorsát nem az egyes rétegek belenövésén keresztül, hanem együtt az egész dolgozó nép és az egész termelés átszervezésén keresztül lehet megváltoztatni.

A harmadik oldalról csak annyi a szavam, mint már egyik tanulmányomban megírtam, hogy harmadik oldal mindig és mindenhol van, de

sohasem történelemcsináló tényező. S a magyar harmadik oldal akkor teljesíti történelmi és magyar szerepét, ha a kellő időben *tud második oldallá válni.* A történelmet egymásnak feszülő szélsőségek csinálják, s ezek bizony harcaikban és elvakult indulataikban nem igen hallgatják meg, hogy jaj, kérem, én csak harmadik oldal voltam, és nem tartozom az ellenfélhez. A tömegmozgalmak belső logikája: aki nincs velünk, az ellenünk. Ez a politika ábécéje.

Nagy István hozzászólása

Tisztelt Konferencia!

Amilyen világos volt Erdei Ferenc történelmi vonalvezetése a magyar társadalom alakulását illetően, épp annyira vigasztalan volt Németh László előadása. Amit Erdei Ferenc s általában a konferencia az elmúlt két nap alatt társadalmunk továbbfejlődését s a magyarság megmaradását illetően feltárt, s bizalomkeltően megjelölt, azt Németh László összekuszálta, zavarossá tette. Az ő előadásával a konferenciára bevonult a *halálhangulat.* Erdei Ferenc is feltárta történelmünk sötét pontjait, amilyeneket például a 48-as szabadságharc bukása s a 67-es kiegyezést követő idők vagy az első világháborút követő forradalom és ellenforradalom jelentettek, ugyanakkor azonban feltárta az okokat is, hogy miért nem sikerülhetett az 1848 óta esedékes népi felszabadulás. Kimutatta, hogy az alullevő néptömegek feltörekvéseivel szemben, érdekeikben idegen felsőrétegek állták útját ennek: 48-ban a fő- és középnemességen kívül más társadalmi osztály nem volt, amely szervezetten s öntudatosan belészólhatott volna az ország dolgába. Hiányzott a polgárság, az elnyomott parasztság meg el volt zárva attól, hogy társadalomalakító öntudatra, műveltségre, hatalomra szert tehessen. Az ipari munkásság pedig csak akkor volt kialakulóban.

Mára azonban fokozatosan kialakult az ipar fejlődésével *a milliós tömegű magyar ipari munkásság;* mellette a mindinkább öntudatosodó parasztság, új társadalomalakító gazdasági és politikai szervezetekkel, a demokrácia és még magasabb fokon a szocializmus megvalósításának igényével. Félreérthetetlenül következett Erdei Ferenc előadásából, hogy a magyarság fennmaradásának *a demokrácia és a szocializmus megvalósulása* lehet az egyetlen lehető módja, hogy csak a munkásságra és parasztságra épített társadalomnak van jövője. Németh László azonban aggodalmaskodó sötétenlátásával s azzal, hogy a munkásság és parasztság demokratikus törekvéseit az idegenvezetők mozgalmának a gyanújába keveri, bizalmatlanságba dönti hallgatóságát. A „bennszülöttek"-et

pedig a mindentől való visszahúzódásba dermeszti. Hogy mennyire így hatott előadása, az ugyancsak kitűnt Marosi Péter ifjú barátunk felszólalásából, aki a Németh Lászlótól féltett bennszülött magyarság számára a mai időkben minden politikai és világnézeti mozgalomtól való visszahúzódást látja helyesnek. A sokat hangoztatott harmadik oldal útját ebben jelöli meg. Úgymond, nem lát garanciát egyetlen világnézetű és politikai csoportosulásban sem, amely a magyar nép ügyét őszintén képviselné.

Nem más ez, mint *nemzeti öngyilkosságra való felhívás.* Ennek a visszahúzódásnak csak azok örvendenek, akik a mozdulatlanságra kárhoztatott magyarság fölött, uralmukat épp úgy átmentették 48-ban, mint a kiegyezéskor vagy a forradalom és ellenforradalom idején, az első világháború után. Ezek az erők csak örvendhetnek, ha „a bennszülött magyarság" számára a mindennel szemben való bizalmatlanságot és visszahúzódást jelölik meg harmadik oldalként. Így biztosan átmenthetik „vezetőszerepüket" a második világháború után is, egy újabb ezer esztendőre. Így válik azután a harmadik oldal segítőjévé annak, hogy a munkássággal összefogó parasztság és értelmiség valahogy jogaiba ne emelje az elsiratott bennszülött magyarságot.

Ezért *nincs és nem lehet harmadik oldal,* ezért van csak két oldal, illetve két út, amely között a magyarságnak választania kell. Ez a két oldal a haladás és a haladásellenes erőkben felsorakozva vívja szörnyű harcát a világon. A magyarságnak azt kell néznie, hogy a társadalmi és gazdasági követelmények terén melyik oldal választja a dolgozó nép szociális felszabadítását, melyik áll a nemzetek egyenjogúsága és függetlensége alapján, melyik akarja a népek megbékélését az igazság és szabadság alapján. Ettől viszont nem rettenhetünk vissza csak azért, mert ezt az utat más nemzetiségű vagy felekezetű népek is járni próbálják.

Ez az oldal ma az országban *a munkásság és parasztság pártjainak és a felelős értelmiségieknek a szövetkezésében* nyilatkozik meg. Ez az oldal küzd nemzeti függetlenségünkért, a demokráciáért, a magyar nép jogaiért, s küzd azért, hogy kivonjuk magunkat a katasztrófából. Már pedig, ha a harmadik oldal is azt hangoztatja, hogy semmi részünk a katasztrófa felidézésében, akkor mondja ezt ki, mondja meg, hogy elég volt belőle számukra. Ha, amint Németh László mondja, a harmadik oldal képtelen politikailag felfejlődni, mint párt, akkor tessék számolni az adott helyzettel, az éppen élő és ható politikai mozgalmakkal. Tessék megnézni, melyik mozgalom és párt az, amely programmjában, tömegszervezetében és törekvésében leginkább a „bennszülött" magyarság érdekeit képviseli, csatlakozni kell ahhoz és odahatni, hogyha nem kielégítő e mozgalmak iránya, kielégítővé váljék. Ha van egyetlen mód, úgy ez csak ily módon

adódik a bennszülöttek számára, hogy kiharcolják a maguk „elsőszülöttségi jogát". Minden más magatartás csak öngyilkosságra való felhívás.

Ha a munkásságnak és parasztságnak ma azok a mozgalmak és pártok felelnek meg, amelyekben ma éppen jónak látják küzdeni függetlenségünkért, demokráciánkért s a szabadságért, akkor ne keressünk az égben egy más munkásságot és parasztságot; ne találjunk ki új munkásosztályokat, csak azért, hogy ne kelljen szövetkezni azzal, amelyik a történelmi fejlődés útján ott tart, ahol tart. *Ez a mai munkásság már nem az, aki 1919-ben volt, a parasztság is más lett.* Ez a munkásság és parasztság levonta az elmúlt évtizedek és az első világháború tanulságait, ennyivel több és értelmesebb ez a két nagy dolgozó réteg. Érettségével kezesség arra nézve, hogy népünk jövőjéért helyesen küzd.

Ebben tavaly egyetértettünk Németh Lászlóval, abban is megegyeztünk, hogy az értelmiségi dolgozók szintén ehhez a munkásosztályhoz tartoznak, de ott mindjárt összekülönböztünk, ahol Németh László más szerepet, vezetőszerepet szánt az értelmiségi munkásságnak a régi munkásság felett.

Most is hangoztatta, hogy a régi munkásság szociálizmusa elnyűtt kabát. És ezt azzal véli bizonyítani, hogy a tömegek elnyomorodása nem következett be, ahogy azt a marxizmus várta, hanem sokkal inkább elkispolgáriasodott.

Kétségtelen, hogy bizonyos elkispolgáriasodás végbement, nemcsak itthon, de világszerte is, de mi volt ennek az ára? *A százmilliók elnyomorodása.* Ez a háború a kapitalista gazdálkodás következménye. És ez ma földönfutóvá tett elkispolgáriasodott munkástömegeket. De nem kell elfeledkezni azokról a kispolgárokról sem, akik kiszorultak sárgakarszalagos munkaszolgálatos sorba. Ezek helyébe a hivatalokba s a jobban megfizetett munkahelyekre állítólag azok az értelmiségi és fizikai munkások kerültek, akiknek egyébként elnyomorodás lett volna sorsuk. Azután ne csak azokat nézzük, akik elkispolgárosodhattak, hanem nézzük a többséget, s akkor a társadalmi kép ugyanaz marad, amit Erdei Ferenc vázolt fel előttünk. Akkor pedig az út sem lehet más, csak népünk szociális felszabadulásának az útja, a demokrácia, a nemzeti függetlenség s a béke útja.

[...]

Veres Péter újabb felszólalása

Kérem a konferenciát, engedjék meg, mivel ez a hozzászólás egyenesen nekem szólt, úgy mintha én itt valami „oldal"-nak vagy „irány"-nak a vezére volnék, hadd szólhassak még egy pár szót.

Nagyon kérem az értelmiséget, a jelenlevőket is, de úgy általában az egész magyar értelmiséget, szokjanak le végre arról, hogy a nemzet nevében csak ők beszélhetnek, s hogy a nemzet sorsáért egyedül csak ők felelősek. Még ha ez teljesen igaz volna is a múltra, de a jövőre többé nem érvényes. Ez a nép is, mint a többi is, parasztságában, parasztsága ösztönös magyarságában maradt meg a múltban és parasztsága és munkássága tudatos magyarságában maradhat fenn a jövőben. Az értelmiségnek e körül a megmaradás körül kell szolgálatot végeznie, s e szolgálatot csak úgy végezheti, ha szerény és őszinte, hogy ne mondjam alázatos lesz, és nem sajátítja ki a magyarságért való felelősséget.

Kató István (Budapest) többek között ezeket mondotta:

Erdei Ferenc és Németh László vázolták előttünk a mai társadalom kialakulását, s habár tőkés termelési jellegét különböző okokkal magyarázzák is, megegyeztek abban, hogy a három nagy osztály: a munkásság, a parasztság és a polgárság e tőkés társadalom szülöttei. Láttuk mind a kettőjük beszédéből, hogy égetően szükséges e három osztály helyzetén javítani. Erdei Ferenc megnevezte a javítás módját; meg kell csinálni azt a polgári demokratikus átalakítást, amely 1848 óta késik. Németh László viszont nem mondotta ki a segítés formáját, de azt mondotta, hogy a parasztságnak földre, a munkásságnak a nagyipar racionalizálására, a polgárságnak a szabad és független létre van szüksége. Mindezek a követelések, ha néven nevezzük, a demokrácia és a szabadság követelései. A három nagy osztály különbözőképen él, s szerzi meg szükségleteit, különbözőképen gondolkodik, különbségek vannak közöttük. Egészen a legutóbbi időkig külön-külön keresték problémáikra a megoldást és sikertelenül. Nekünk, magyar ifjaknak, az a feladatunk, hogy saját sorsunkon, osztályunkon belül, nem külön-külön, a másik osztály rovására, hanem együtt akarjunk változtatni. Tehát nem azt kell keresnünk, ami elválaszt, hanem azt, ami összehoz, nem ami különbözik, hanem ami megegyezik.

Villy Antal, szigorló állatorvos (Budapest) ezeket mondotta:

Elsősorban is helytelennek tartom azt, hogy a dolgozók társadalma alatt csak a parasztságot és a munkásságot értik a felszólalók és ezt úgy

állítják be, mintha csak a parasztság és a munkásság végezne termelő munkát. Vajjon az állatorvos, aki egy községben többszáz marhát ment meg a lépfenében való elpusztulástól, nem végez termelő munkát? Ennek a kérdésnek az alapja az, hogy *a középosztályt összetévesztik az alkotó értelmiséggel.* Most a vezetésre, szervezésre született embereket, származzanak azok bármelyik osztályból, alkotó értelmiségieknek nevezzük. Azt a tömeget pedig, amely ezeknek a vezetése alatt áll, vagyis a dolgozó társadalmat, a parasztságban és a munkásságban jelöljük meg. A teljes képet és az igazságot azonban csak akkor kapjuk meg, ha ezekhez, mint harmadik dolgozó típust, az értelmiségi dolgozókat is hozzászámítjuk.

Másodszor azt említem fel, hogy az egész tábor értelmi magatartását helytelennek tartom. Két csoport alakult ki. Az egyik csoport is, a másik csoport is a maga szónokainak a sikeres szerepléséért drukkol, a helyett, hogy mind a két tábor a *sikeres megegyezésért* izgulna. Ez a tábor a magyar élet szellemi irányainak színképében mégis csak eléggé közelálló nézeteket képvisel, jogos tehát, ha azt várjuk, hogy végeredményben megegyezés jöjjön létre, nem pedig szakadás.

Én szocialistának érzem és vallom magam. *A szocializmusig a magyar néppel való sorsközösség vállaláson keresztül jutottam el.* A magyarság és a szocializmus szempontjából egyaránt megbízható ember előttem az, aki ezen a vállaláson keresztül jutott el elveihez. A 48-as szabadságharc szellemiségét is a magyar néppel való sorsközösség vállalása jellemezte. Ebben a szemléletben *a magyarság és a szocializmus elválaszthatatlanul egyet jelent,* egyik sem becsületes a másik nélkül.

Bíró Ernő (Magyargencs) felszólalása után *Kardos* László, a Győrffy-kollégium igazgatója fejtette ki álláspontját:

Kedves Barátaim! Az ifjúságról, a fiatalságról, jelesen az értelmiségi fiatalságról óhajtok egy-két dolgot elmondani.

Hogy milyenek lettek a társadalom felnőtt tagjai, az attól függ, hogy hogyan fejlődtek, nevelődtek a fiataljai. Az ifjúság magatartása – társadalompolitikai szempontból – viszont mindig olyan, amilyennek egyáltalában formálódtak az illető társadalomban. Milyen volt a multban? Milyen a jelenben? A mult század reformmozgalmai megmozgatták az ifjúságot is. Ismeretes ennek a nemzedéknek az értelmiségi fiatalsága, a diéták és országgyűlések köznemesi és kisnemesi fiatalsága, amelynek társadalompolitikailag számbajöhető zöme híven kifejezte korának társadalmi válságát, szándékait, igényeit – reálpolitikailag is, – azaz tettekben. Magatartása még élénkebben kirajzolódik a szabadságharc körüli

években. Petőfi és Táncsicsék ifjúsága! Társadalmi, politikai súlyuk köztudomású (népszabadság, függetlenség, demokratikus rend, társadalmi és politikai szolidaritás a nemzetiségekkel stb.).

A század végére kibontakozó kapitalizmusban és a nyugati jellegben kibomló polgári társadalomban formálódik Adyék ifjú nemzedéke. Ez a fiatalság szintén olyan volt, amilyenné lehetett abban a társadalomban. Ismeretes az akkori egyetemi ifjúság magatartása, tüntetése stb. Ismerjük a kor irodalmát, szövetkezéseit, (pl. Galilei-kör stb.). Tudom a jogos megjegyzéseket: zsidók voltak ott, nyugatra néztek, stb. De mondom, a kor ifjúsága olyan volt, amilyenné egyáltalán lehetett és itt rajzolódott ki megint csak – reálpolitikailag – a fiatalság magatartásában a mindig visszatérő örök időszerű óhaj: a szabadság, a függetlenség, a népjogok, az emberibb gazdasági és társadalmi rend képe, a demokrácia.

Ennek a fiatalságnak a sorsa a háború és a közvetlen következő ismeretes időkben megint csak a fejbecsapás lett. Ahogy Erdei mondta, megindult a „restauráció" munkája az immár csonkaságában függetlenné lett hazában.

Milyen társas körülmények között formálódott hát a két világháború között a fiatalság? Milyenné alakult? Olyanná, amilyenné éppen lehetett. A restauráció konszolidálta az ellentéteket és ennek megfelelően egy szolíd ifjúság alakult ki – pontosan megfelelve a nemzeti és polgári társadalom igényeinek. Volt fajvédő ifjúság, Turul, volt Emericána, volt Szent Imre és a jó Isten tudja, mi egyéb más. Ismeretes az a turulista ifjúság, amelyik a nyomdász szakszervezetek sztrájkja alkalmával a munkások ellen tüntetett.

Szabó Dezső munkásságával új elem került az ifjúság gondolkozásába: a *paraszti probléma,* persze olyan sajátos módon – ahogy éppen kialakulhatott, romantikusan. Ez a szemlélet úgy képzelte a parasztságot, mint valami kizárólagos és hatalmas rezervoárját az ősi magyarságnak, és mintha rajtakívül nem is lett volna más magyarság. De magának a paraszti néposztálynak reális körvonalai elmosódtak abban a hatalmas fogalmazás-áradatban, ami előbb és inkább volt kultúra, művészet, mint gazdasági és társadalmi kérdés. Hogy úgymondjam: sajátosan „polgári", abból a tanulságból eredően, amely még a forradalmakra emlékeztetve ott lappangott a lelkekben. Akkor kezdett kísérteni a gondolat, a középosztály felfrissítése, meg a hídverés a két réteg között. Az egész ifjúság magatartására vonatkoztatva mindezek kapcsán az a lényeges, hogy az egész garnitúra tulnyomóan polgári középosztálybeli elemekből állott, amely, tekintve társas körülményeit, valóban fizikailag is távol volt a néptől. Itt nem szükséges beszélnem a nemzeti társadalom

hivatalos intézményeiről, amelyek nem egy szempontból semlegesítették az ifjúságot.

Új és komoly magatartást jelentett a második világháborúhoz közel, a *márciusi front* és a vele kapcsolatos falukutató irodalom. Ez már úgy nyúlt a parasztsághoz, mint szociális valósághoz, megmutatta az osztály bajait és részben rámutatott a másik osztályra: a munkásságra is. Sorsuk ismeretes. Kevesen voltak, szakmai magatartásuk is más-más volt, a továbbiakban külön utakon folytatták munkásságukat.

Velük kapcsolatban alakult ki a sajátos *népi irodalom*, amely új és hasznos színeket is hozott. De nem egy értékes író egyéni szuggesztióján keresztül elég sok ködöt is fejlesztett. Itt jelesen arra a Veres Péter által jelzett „polgári pszichózis"-ra gondolok, amely a parasztság és a munkásság ügye mellett való közvetlen állásfoglalást veszélyesnek tartja az értelmiség jövőbeni szerepére.

A népi írók széles sugárban terjedő hatása kétségtelen. De ez a hatalmas gondolati anyag még mindig úgy ül a belőle táplálkozó fiatalság tudatában, mint fel nem dolgozott és meg nem emésztett vélemény és kritikahalmaz. A fogalmak nem korszerű és nem célszerű kezeltségét akkor tapasztaltam, amikor hivatalos meghívásra a hivatalos ifjúsági szervezetek vezetőivel együtt konferencián vettem részt. Itt, amikor konkrét véleménynyilvánításról lett volna szó, negatívumokról beszéltek. Mikor azt kellett volna mondani: föld, azt hallottam, hogy: lélek és nevelés Mikor: kenyér, bér, – akkor meg: erkölcs és szellem. Mikor: jog és kényszer, – akkor meg: történelem. Mindez annál is inkább érdekes volt, mert, amint felmerültek a polgári közvélemény általános szólamai: a kiirtandó zsidóság, az elnyomandó nemzetiség, a megnevelendő nép, a megrendszabályozandó közerkölcs, akkor ez az ifjúság fáradhatatlan volt az egyöntetű felemlegetésekben.

Íme a társadalompolitika problematikájának állománya a fiatal magyar értelmiség tudatában.

Mindezekkel a reálpolitikai valóságot csak kísértő és egyelőre az úgynevezett harmadik oldalon álló fiatal véleményekkel szemben van már egy kialakultabb ifjúsági közvélemény is, amely már kitapogatta – amennyire ez helyzetétől és korától várható – a valóságot: Petőfiék útját, de a valóságos és teljes Petőfiét. És ha Adyék nemzedékét az a vád érte, hogy nyugatos és zsidós volt, hát itt az alkalom az egész magyar ifjúság számára, hogy *a maga magyar erőivel követelje és teremtse meg a független, szabad, demokratikus Magyarországot.* Ennek az útja pedig nem egyéb, mint az, hogy a magyar értelmiségi fiatalság következetesen, mellékgondolat és feltétel nélkül álljon a magyar parasztság és a magyar munkásság ügye mellé, – reálpolitikailag is.

Kardos László után *Fitos* Vilmos, a Magyar Élet folyóirat szerkesztője, a Magyar Ifjúság Nagybizottságának elnöke szólalt fel.
Ezeket mondotta:

A diákegységmozgalom nevében, mint a Magyar Ifjúság Nagybizottságának elnöke, hivatalosan is kijelenthetem, hogy az egyetemi és főiskolai ifjúság igenis vállalja a szocializmust, annak legradikálisabb formáját is, de csakis magyar módra, magyarok vezetésével. A nemzeti gondolatot nagyon sokan kompromittálták, megértjük tehát a munkásság bizalmatlanságát. Mégis kérjük, ne azonosítsanak bennünket azokkal, akik a nemzeti gondolat jelszavaival idegen célokat szolgálnak, vagy a maguk osztálykiváltságait akarják továbbra is biztosítani. A népi írók írásain nevelődött új magyar értelmiségi ifjúság éppen mindjobban elmélyülő magyarságában jutott el a néphez. Annyi bizonyos: ma már mindenképen a néppel tart.

A Győrffy Kollégium igazgatója szemünkre vetette, hogy résztvettünk a lillafüredi „ifjúsági találkozón". Igenis résztvettünk, éppúgy, ahogy pár hónappal korábban az írók is résztvettek egy hasonló találkozón. Ott volt tudomásom szerint többek között Darvas József, Nagy István és Veres Péter is. Kovács Imre valószínűleg csak azért maradt távol, mert nem hívták meg. De nem kell restelkednünk ottani magatartásunk miatt sem. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint állásfoglalásunk radikalizmusa nem maradt el az íróké mögött. Persze az ízlés határait – éppúgy mint ők – mi sem léptük át. De ha a Győrffy Kollégium igazgatója felszólalásainkat nem találta elég bátraknak s úgy érezte, hogy mellébeszélünk, miért nem mondta ő el mindazt, amit rajtunk számon kér. Hiszen ő is ott volt Lillafüreden. Ott volt egész idő alatt és... bölcsen hallgatott.

A „harmadik oldal" nem az arany középútat keresi, nem reakciós, mikor a magyarság önálló történelmi műhelyét félti a jobb- és baloldal „idegenvezetőitől" „Hűség a néphez" – igen, és hűség a magyarsághoz mindenekfelett.

Asztalos István felszólalása.

Az Erdei Ferenc tegnapi előadását érdeklődéssel és bizonyos megnyugvással hallgattam végig. Mikor mégis hozzászólásra jelentkezem, nem módosítani akarnám, hanem inkább kiegészíteni, mert, ha a hivatalos statisztika befelé és kifelé megnyugtatni igyekszik is a közvéleményt – a román politika, ha primitivebbül is, ugyanezt tette – én s akik Erdélyben élünk, a magyar jövőre nézve a szociális kérdések mellett igen fontosnak tartjuk a *nemzetiségi kérdést* is. Mert mi a helyzet? Igen nagyszámú más-nemzetiségű népek élnek közöttünk, és akárhogy is próbáljuk

mi erősítgetni az ellenkezőjét, hivatalos céljainkkal szemben teljesen idegenül éreznek, hiszen az eddigi magyar történelem folyamán is sokszor beigazolódott, hogy nemzetiségeink, mikor csak szerét tehették, még akkor is, ha a magyar nemzet valóban a szabadság, vagyis a haladás útját választotta, például 1848-ban, soha nem velünk, hanem ellenünk cselekedtek.

De beszéljek csak, mint a legnagyobb tömegű nemzetiségünkről: a *románokról*. Ami itt rájuk áll, az éppen úgy vonatkozik más nemzetiségünkre is. Nem arról akarok beszélni, hogy a románoknak mennyiben nincs igazuk a kontinuitás elméletével, csak arra szeretném inteni a magyarságot, hogy ha százszor bebizonyítja is a magyar régészeti vagy néprajzi tudomány – s én hiszek is a magyar tudományosság alaposságában – hogy a románságnak semmi történelmi joga Erdélyben nincs, mégis a száraz tény az, és ez a tény döntő társadalmilag most számunkra, hogy most Erdélyben vannak. Sőt, hogy továbbmenjek, *egymásra is vagyunk utalva*. Vagyis egymásra vagyunk utalva gazdaságilag, szellemileg. Vakság lenne hát éppen a magyar öncélúság érdekében, velük a békés együttműködést nem keresni és e mellett az együttműködés mellett, ugyancsak szükségszerű magyar érdekből állást nem foglalni.

Persze, az lenne a legideálisabb állapot számunkra, ha a magyarság egy tömbben élne saját hazájában, mint teszem az olaszok Olaszországban, de ismétlem, nemzetiségekkel vagyunk átszőve, akikkel egymásra vagyunk utalva. Én a békés együttműködést semmiesetre sem az elasszimilálással látom megoldhatónak, ez csak utópisztikus elképzelés, különösen a mai időkben, amikor nemzetiségeink anyanemzetei saját céljaikra használhatják fel ellenünk a magyarosítás vádját. A békés együttműködést csak a teljes egyenlőség, a kulturális és gazdasági önkormányzati jog alapján tartom megoldhatónak. Persze ez sem ilyen egyszerű a gyakorlati életben, mert mint nyújthatom én „nem-hivatalos magyar" békejobbomat egy olyan románság felé, amely csak „hivatalos románok"-ból áll, mert ennél a románságnál úgysem találok egyebet egy fiatalkorú, nacionalizmustól fűtött elfogultságnál. Ebben az esetben ideális álmodozó vagyok s nem reálpolitikus.

Keresnem kell tehát a románságon belül azt a réteget, amely éppen a saját jólfelfogott érdekében ugyanolyan őszinteséggel nyújt kezet az együttműködésre, mint az a magyar réteg, amelyhez én tartozom. S az én meggyőződésem szerint ez mind a románságnál, mind a magyarságnál: *a dolgozó nép*. A nem-hivatalos magyar vagy román.

Most még néhány szóval hadd térjek ki egy különleges nemzetiségünkre, a „gátlástalan polgárság"-ra, ahogy Erdei Ferenc a *zsidóságot* jellemezte. Kérem, ne higyjék, hogy antiszemita vagyok, de filoszemita sem.

Különben is ma már, nem tagadhatjuk, nagyobb bátorság a zsidókérdést említeni, mint nem említeni. Szerintem a zsidókérdés gyökere valahol ott van, ahol – bocsássák meg a profán hasonlítást – a cigánykérdésnek a gyökere is.

Főuraink és kisuraink ugyanis annakidején megvetették és lenézték a muzsikálás mesterségét, és mivel a vakulástól vakulásig földet túró magyar munkásság meg nem ért rá muzsikálni, így hát cigányaink monopolizálhatták maguknak a hegedülést. Nos hát ugyanígy járt a kereskedelem és az ipar is. Ezt nagyobbrészt a zsidóság monopolizálta Magyarországon a maga számára és, tegyük hozzá, igen nagy sikerrel. De mivelhogy a muzsikálással sokkal kevesebb anyagi eredményt lehet elérni, mint, teszem fel, bankkölcsönnel vagy gyári részvényekkel, ezért nem jött nálunk divatba a cigánykérdés is.

De ahogy egy bizonyos cigányszellem kinevelődését tapasztalhatjuk cigányainknál – általánosságban beszélek – a muzsikálás révén: könnyen élni szerető dologtalanságot, a magántulajdon semmibevételét, éppen úgy, – bárhogy is forgatjuk – van, létezik, mert kinevelődött, kialakult a kereskedelem szabadversenye folytán Magyarországon a zsidóságnál egy bizonyos szellem is, – ugyancsak általánosságban beszélek. – Ezt a szellemet számításba nem venni szintén vakság, vagy pedig taktikai elfogultság. Egy alkalmazkodni tudó, mindenütt ottlenni-szerető és mindent a maga céljaira felhasználni hailandó szellem, – hogy szelíden mondjam – leleményesség. És ettől viszolyog, fél és tartózkodik a magyar értelmiség.

Azonban ennek leküzdésére egyetlen orvosságot ismerek csak, és ezt ajánlhatom őszintén figyelmükbe. *Tanuljanak a magyar munkás-értelmiségtől. Ne azzal tüntessenek ez ellen a szellem ellen, hogy félrevonulva duzzogjanak, hanem igenis álljanak ki és ne hagyják a magyar kérdések elintézését sem zsidókra, sem pedig másokra.* Én hiszem, hogy a magyar dolgozók tömege őszinte örömmel fogadja őket. Csak akkor le kell mondania az értelmiségnek a mindenáron való vezetés igényéről. Vezetőkben ennek a népnek ezeréve volt része bőven. Nem a magyar dolgozó népnek kell az értelmiséghez csatlakoznia, hanem éppen fordítva. Van ez a nép olyan jó magyar és értelmes, hogy saját sorsát önmaga intézze el, magyarul és értelmesen.

Darvas József hozzászólása

Őszintén megmondom, nehéz helyzetben vagyok, amikor arra vállalkozom, hogy Németh Lászlóval szemben egy másfajta írói magatartásra

mondjak igent, mint amit ő képviselt itt előadásában. Író vagyok, s az igazi író legnagyobb igénye, sőt íróságának mértéke, szerintem is az, hogy mindig az igazságot kutassa és se egyének, se pártok, mozgalmak érzékenységére ne legyen tekintettel, ha hibát, eltévelyedést vagy éppen igazságtalanságot lát. Németh Lászlónak azt a tetszetős formuláját ugyan, hogy még mi, a „harmadik oldalt" ellenző írók is tulajdonképen a „harmadik oldalhoz" tartozunk, csak szellemes vágásnak, szúrásnak szánt elismerésnek tudom elfogadni. Viszont egynek érzem vele magam az igazság szomjúhozásában. Mi, akik ott vagyunk a „második oldalon", vagy, ha tetszik, a baloldalon, bizony mi is sokszor kisebbségnek és ellenzéknek érezzük magunkat, mert sokszor látunk olyasmit, ami ellen – úgy érezzük – szót kell emelnünk. De – és ez az, amiben már nem tudunk együtt menni Németh Lászlóval – *mégse vonulunk ki, az író „örök ellenzékiségét" mutatva fel útlevélként, valami külön szigetre.* Mert akár társadalmi élményeink, akár szociológiai tájékozódásunk konzekvenciájaként, úgy látjuk, hogy – minden emberi esendőségével is – *az az oldal áll a fejlődés vonalában.* Ott vagyunk és ott maradunk tehát, s az egyetemes és rész-igazságok sorrendjét össze nem tévesztve, ott teljesítjük a mi külön írói szerepünket.

Az író sorsa, tudjuk, örök szenvedés: az eszmény és a valóság birkózása mindig sebeket ejt. Aligha van olyan párt vagy mozgalom, amelynek minden megnyilvánulását magáévá tudná tenni egy író: viszont nyilván sose is lesz olyan párt vagy mozgalom, amelyik egy író minden problémázását s bármilyen jogos aggályoskodását vállalhatná. Ez azonban semmiesetre se jelenthet érvet akár „harmadik oldal"-nak, akár „Sziget"-nek, akár „Cseresnyés"-nek nevezett kivonulásra a mindennapok harcaiból. Legyünk csak őszinték. Ha az író által megálmodott „harmadik oldal"-ból reális társadalmi mozgalom lenne, vajjon *nem szorulna az író ott is hamarosan ellenzékbe* a saját híveivel szemben? Nincs hát más út, mint ott vállalni az írói sorsot, túlzott érzékenységünk letörését is megszenvedve, ahol a történelem szemetet is hömpölyögtető sodra mégis előbbre viheti a világot és benne a mi népünket...

Ami most már Németh László előadásának lényegét illeti: most se mondott mást, mint amit a „Kisebbségben" már leírt. Legfeljebb most, hogy mégse ismételje önmagát, nem kisebbségi, hanem gyarmati sorsnak mondotta a magyarság eddigi történelmét. „Európai végzetünk" – mondotta erről a sorsról. Szellemileg mindig nagyszerű villanásokat adott nekünk Európa, de amit történelmi és társadalmi megvalósulásban kényszerített ránk, az mindig torz és idegen volt.

Hát itt egy kicsit meg kell állni, mert *minden mai bajunkat „végzet"-ként elfogadni majdnem annyi, mint lemondani az orvoslásról.* Szerintem

ugyan egyoldalú túlzás mindent „gyarmati sorsunkkal" magyarázni, – de vegyük először ezt. Vajjon csakugyan elháríthatatlan végzet volt az, amit történelmünk folyamán „bennszülött sorsként" kaptunk Európától? Gyarmatosítani csak ott lehet, ahol a leigázott nép egy része megegyezik a gyarmatosítókkal. A Németh László által allegóriaként említett Újguineában is így volt, de így volt az Indiában is és mindenütt.

S nálunk talán nem? Vegyük csak a legtisztább képletet: 1848-at. Főnemességünk legnagyobb része minden további nélkül hajlandó volt egyezni a gyarmatosító Habsburgokkal. Középnemességünk java nem akart egyezni, viszont azt, ami egyedül biztosíthatta volna a nép egységes ellenállását: a nép teljes felszabadítását, osztálykiváltságai teljes feláldozását már nem vállalta. Lehet, sőt valószínű, hogy ekkor is elbukott volna a 48-as szabadságharc, hiszen világhatalmakkal állott szemben, – de az utána következő, még ridegebb gyarmatosítást az egész magyarság passzív rezisztenciájával szemben nem valósíthatta volna meg olyan sikeresen az osztrák reakció. Értsük meg: az angolok fegyverrel hódították meg Indiát, de gyarmatot – ami nem csupán fizikai uralmat jelent, hanem a termelés megszervezését, egy sikeresen működő organizáció felépítését – csak a maharadzsákkal s a felső kasztokkal való kiegyezés után tudtak belőle csinálni. Az pedig, hogy ezt a megegyezést talán a páriáknak a rovásukra ígért engedményekkel csikarták ki belőlük, még igazabbá teszi a fenti tételt. Nálunk talán nem mindig akkor ígérkeztek a jobbágyvédő intézkedések, amikor mocorogni kezdett a nemesség? Még Világos után is úgy izolálta jobban a reakció a magyarság rétegeit, hogy földben s jogban hozzáadott valamit a parasztságnak ahhoz, amit az 48-tól kapott...

Nem lehet hát csak „európai végzetet" emlegetni s külső okokra hivatkozni, hanem társadalmi összefüggéseiben kell nézni mult és mai problémáinkat. S ennek megvannak a maga konzekvenciái is. Fáj az értelmiségnek a magyarság „kisebbségi" vagy „bennszülötti" sorsa? Ki szeretné ebből emelni? Ennek csak egy útja lehet: *odaállani a magyarság nagy többségét jelentő dolgozók mellé,* de annak a tudomásul vételével, hogy ezeket elsősorban egy másik „kisebbségi" sors sújtja, *a szociális „bennszülötti" lét,* s legelőször ebből szeretnének szabadulni. A másik „gyarmati" sorsot, hogy a magyarság kisebbség a saját hazájában – nem számbelileg ugyan, de szellemi sugárzásában – ami az értelmiségnek központi problémája, addig nem is tudja érzékelni. A belső felemelkedés nehéz küzdelmében kell tehát mindenekelőtt s minden mellékszempontot félretéve melléjük állani!

Ezt végeredményben az úgynevezett „harmadik oldal" emberei sem ellenzik, sőt igenlik, főleg ha általánosságban beszélünk róla. S nemcsak

helyeslik, hanem sokszor még túl is licitálnak bennünket: ők szocializmust emlegetnek, követelnek, amikor mi megelégednénk a demokratikus átalakulás melletti következetes kiállással is. Baj csak ott van, hogy ha konkretizálni próbáljuk a dolgokat, rendszerint az sül ki, hogy az ő szocializmusuk kevesebbet jelent a mi szerény demokráciánknál. Legjellemzőbb volt erre Németh László előadása s a hívek lelkesedése. Németh László „szövetkezeti szocializmust" emlegetett megoldásként, viszont a kispolgári életformát jelölte meg, mint ami felé a dolgozók élete halad, a proletár-elem felszívódásával. Nem akarok ismételni: Veres Péter már megmondotta, hogy az a kispolgárosodás, amit Németh László örömmel és ideálként üdvözöl, tulajdonképen beteg folyamat és végeredményben csak elszigetelt jelenség, mert *kispolgári életformát csak a többi dolgozók rovására lehet egyeseknek kiverekedniök.* Ha Németh László nem csupán a kis családi háza szerelőjén keresztül érintkezne a munkássággal, hanem látná az egész osztály belső életét, akkor azt is meglátná, hogy a szaporodó családi házakkal egyáltalán nem fogy a proletár elem, mert minden külvárosi bérkaszárnyából családi házba kapaszkodó munkás nyomába tíz vagy húsz új proletár nyomakszik a falvakból, a szegényparasztság soraiból...

Mi hát egyelőre szép utópiának látjuk a családi házas szövetkezeti szocializmust, és inkább csak egy demokratikus átalakulás szükségességéről beszélünk. S a demokrácia nálunk egyáltalában nem üres és – megint – „korszerű" jelszó. A „harmadik oldal" emberei állandóan a „magyar életformát" emlegetik. Nos, hát *hogyan lehetne ezt megvalósítani a legmagyarabb parasztság és munkásság belső erőinek felszabadítása nélkül?* S mi lenne ennek az útja, ha nem egy őszinte demokrácia? Azok tehát, akiknek őszintén fáj a magyarság „kisebbségi sorsa", a távolabbi jövő tervezgetése mellett mindenekelőtt ezeknek az első lépéseknek a megtételében segítsék a népet!

Urfy Sándor, asztalos-segéd (Budapest) ezeket mondta felszólalásában:

Fölvetődött a kérdés ezen a kongresszuson, hogy az ipari munkásság, parasztság és értelmiségi munkásság közös összefogás alapján egy boldogabb, független, szabad Magyarországot teremtsen meg. Ha ezt a kérdést általános szempontból megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy az ipari munkásoknak hosszú évtizedek harcain keresztül sikerült egy szilárd szervezetet kialakítaniok. A földmunkásság szétszórodottsága folytán nem tudott olyan szilárd szervezeteket létrehozni, mint az ipari munkásság, de a kísérletet megtette a gyakorlati szervezkedésre. A hatalmas társadalmi átalakulás előtt álló értelmiségi réteg is keresi a biztos talajt,

melyen a jövő Magyarországban megállhatja a helyét. *Az értelmiségi réteg,* mely állandóan az uralkodóosztály, a munkás és parasztosztály között foglalta el helyét, természetesen *nem tudott ezideig olyan szilárd szervezetet létrehozni,* mint az ipari munkásság. Különben is, mint feltörő réteg állandóan abban az elgondolásban élt, hogy ő hivatott mind az ipari, mind a mezőgazdasági munkásságot vezetni, holott mind a munkásságnak, mind a parasztságnak *kitermelődik a saját értelmisége a vezetéshez.*

Az értelmiségi rétegnek ezen a kongresszuson való megnyilatkozása úgy a nyilvánosság előtt, mint a csoportos beszélgetések alkalmával olyan tendenciát mutatott, hogy az értelmiséget vezetésre való elhivatottságánál fogva fogadja el az ipari és mezőgazdasági munkásság vezetőnek, holott a valóság az, hogy sem az ipari munkásságnak, sem a mezőgazdasági munkásságnak, sem pedig az értelmiségi rétegnek *a saját szervezeteit feladnia nem szabad,* sőt azokat minél szilárdabban kell kiépítenie és a közös összefogást autonómiájuk megtartása mellett létrehoznia.

A jelenlegi hatalmas társadalmi kérdéseket nem a vezetés és bizonyos csoportok saját problémáinak megoldásán keresztül lehet majd megoldani, hanem a *közös összefogás* révén, olyan alapon, hogy a jövőben sem az ipari munkásság, sem a földmunkásság, sem pedig az értelmiség a vezéri, vagy vezetői-szerep körüli vitákkal, vagy pozíció-elfoglalásokkal nem bonthatja meg a dolgozók egységét s így megakadályozhatjuk azt, hogy ezzel újabb visszaesés álljon be a fejlődés irányvonalán.

Mi tehát a teendő? Az ipari munkásságnak már megvannak a szervezetei, ezek mindenkor hajlandók az együttműködésre. Most már szükséges az is, hogy *az értelmiség is egy független, gazdaságilag és szervezetileg is szilárd alapot és szervezetet hozzon létre.* Ez a kötelessége a földmunkásságnak is. Az ipari munkásságnak, a földmunkásságnak és az értelmiségnek nem azt kell szem előtt tartania, hogy törekvéseit az egyik szervezet, vagy másik szervezet előnyére feladja, mert hiszen a kivívott eredményeket feladnia nem is szabad, de az legyen a cél, hogy a dolgozók közös összefogása a személyes kérdéseket félretéve egy boldogabb, független, demokratikus, szabad Magyarországot hozzon létre.

Somogyi Imre író, a Kertmagyarország gondolat és a hasura-gazdálkodás népszerűsítője a következőkben szólt hozzá a felvetett kérdésekhez.

Somogyi Imre hozzászólása

Sajnos, csak ma délelőtt jöttem és holnap délelőtt már mennem is kell tovább. Nem hallgattam az eddig elhangzott előadásokat, éppen

Németh László utolsó szavára értem ide. De a hozzászólásokból tudom, hogy Erdei Ferenc előadása a magyar sors-problémáról, a magyar társadalom történetéről szólt. Biztosan tudom, hogy mindannyian pontos képet kaptatok a magyar parasztság helyzetéről egészen napjainkig, de hogy *most mi a helyzet a magyar falvakban*, arról, azt hiszem, nem beszélhetett, mert ezzel a kérdéssel ő sem foglalkozott. Erről szeretnék én pár szóval elmondani valamit, s ennek a figyelembevételével kell, hogy folytassátok tovább ezt a konferenciát.

Én állandóan az országot járom, gazdasági szervezkedő utamon állandóan tartok előadásokat, mind a református konferenciákon és népfőiskolákon, mind a katolikus népfőiskolákon. Természetesen ugyanúgy résztvettem, amikor csak időm engedte, az evangélikus népfőiskolákon is. A KALOT a levente-központtal karöltve, levente-vezető átképző tanfolyamokat tart Érden a nyári hónapok alatt, körülbelül minden két héten. Leginkább száz lelkész szokott összejönni száz faluból. Azt a falu-problémát, amit itt most a következőkben pár szóval akarok elmondani, ott is felvetettem és sajnos, mindenütt igazolják, amit most itt elmondok.

Az utóbbi hat esztendő alatt a katolikus egyház vidéki templombajáró hívei 40–50%-ban elmaradtak. Leginkább még ott mennek templomba, ahol valamilyen népviselet van, ahol a templombajárást ruhabemutatónak tekintik, és igen sok helyen csak találkozóhelynek. De ahol mennek is templomba, ott is annyira elszakadtak az egyháztól, hogyha például egy vasárnapi mise után a templomból kijövők közül százat megkérdeznének, hogy miről prédikált a pap, nem igen akadna kettő, aki tudna a kérdésre felelni. A református egyház vidéki templombajáró hívei legalább 50–70%-ban elmaradtak, sőt sok helyen 90%-ban. Vannak egész országrészek, ahol a felnőttek egyáltalán nem mennek templomba. Például az Ormánság templombajáró hívei a legkisebb falu legkisebb templomában elférnének. Sem az öregek, sem a fiatalok, sem a férfiak, sem a nők, senki nem megy templomba. *Nem az Istentől szakadt el a magyar nép, csak az egyházától.*

Hogy ez így van, példával is könnyű bizonyítani. Két esztendővel ezelőtt egyik dunántúli kis faluból egy szerencsétlen életű papot elhelyeztek. Ennek a szerencsétlen embernek rengeteg pöre volt mind a világi, mind az egyházi hatóság előtt. Az egyháza nem akarta elejteni egészen, még mindig remélte, hogyha más vidékre helyezi át, talán megváltozik. Cseréltek egy ormánsági pappal. Mindannyian nagyon jól tudjuk, hogy a rossz hír szárnyakon jár, de azt is tudjuk, hogy a rossz hír szárnyalása közben terjed, nől is. Ha lehetséges, erről a szerencsétlen életű papról, mielőtt Ormánságba ért, sokkal több rosszat tudtak meg a leendő hívei,

mint a valóság. És mégis, annyian voltak a templomban nem egy hétig, nem két hétig, nem egy hónapig, hogy szűknek bizonyult a templom. Tavasszal ment oda az új pap, nagypénteki Úrvacsorán annyian voltak a templomban, hogy amikor ez a szerencsétlen életű, de ott új pap osztotta az Úrvacsorát, kiszorultak a templomból. A legöregebb ormánsági gazdák sem emlékeznek rá, hogy valaha történt volna náluk hasonló eset.

Ez a példa eléggé bizonyítja, hogy a nép nem istentelen. Bizonyítja azt is, hogy ha az egyházától olyan nagyon elszakadt Ormánság akármelyik falujába új pap kerül, egy pár hónapig tele van a templom. De aztán, amikor látják, hogy ez megint olyan pap, mint a másik, ez megint nem vállalja a saját életében azt, amit a templomban a hívőktől követel, lassan elmaradoznak. Higyjétek el, ha istentelenek lennének, adhatnának az ormánsági templomból kimaradt magyaroknak akár mindennap másik papot, akkor se mennének. Azt hiszem, eléggé meggyőzően bizonyítja ez a példa, hogy nem az Istentől szakadt el a magyar falvak népe, csak az egyházak olyan képviselőitől, akik az életükkel nem tudják, nem akarják igazolni azt, amit a templomban elmondanak.

A magyar falu válságba jutott. A magyar falvaknak nincsen vezetője, sem egyházi, sem világi téren, akinek feltétel nélkül hinni tudjon. Hiába megy most a magyar falvakba a legjobban felkészült faluvezető, lelkész, tanító, jegyző, stb., a legnagyobb segíteni-akarás mellett is szembekerül a faluval, legtöbbször a közönnyel, sokszor a rosszindulattal. Az új faluvezetőnek igen sok mártiromságot kell elszenvednie, ha igazi faluvezető akar lenni. De még így is kétséges, hogy sikerül-e legalább annyira eljutnia, hogy a nép bízzon benne. Én nagyon kétlem. Évszázados mulasztásokat, évszázados hibákat nem lehet olyan gyorsan jóvátenni. A magyar nép már nagyon sokat csalódott. Igen sokat becsapták idegen szellemű, sokszor idegen származású, vagy saját fajtájabeli vezetői. Magyarország az „ígéret földje", de nem bibliai értelemben, hanem olyanformán, hogy itt annyit ígértek már a magyar parasztnak, természetesen választás előtt, hogyha azt mind megvalósították volna már, Magyarországon nem igen lenne olyan dűlőút, amelyik nem lenne kikövezve. És még csodálkoznak, hogy nem akar hinni a paraszt. Ezért nehéz a legáldozatkészebb faluvezetőnek a munkája is a magyar falvakban.

Hogy mennyire válságban van a magyar falu, hogy mennyire igaz Kovács Imrének az a megállapítása, amit a magyar parasztéletforma csődjéről mond, egy másik megfigyelésemmel is igazolni szeretném. Ez a példa, amit el akarok mondani, az első szavaiban látszólag nem tartozik ehhez a problémához, de ha végére érünk, látni fogjátok, hogy nagyon is hozzátartozik.

Akik parasztneveléssel foglalkoznak, mindannyian nagyon jól tudják, és igazolhatják, hogy a konferenciák vagy népfőiskolák paraszthallgatósága, ifjúsága szívesen megtanulja más vidék magyarságának dalait, de a magáét nem hajlandó énekelni. Nem hajlandó énekelni azt a nótát, amit az öreganyjától tanult. És ha azt a dalt, amit az öreganyjától is hallott, történetesen a rádió énekesei éneklik – és ezek természetesen egészen másként éneklik, mint ahogy ő tanulta, – mindig azt tartja szépnek, ahogyan a rádióénekesek éneklik. A magyar zeneértőket a hideg is rázza ilyenkor, de a magyar paraszt minden vidéken, minden esetben azt a dalt fogadja el szépnek, amit a hivatásos énekesektől hall, és ahogyan hallja.

Mi lehet ennek az oka? Annyira megromlott volna parasztfajtánk zenei ízlése, hogy minden selejtes slágert, minden valóságából kiforgatott magyar és álmagyar nótát szépnek tart, csak a magáét nem? Én nem hiszem el. A népdalgyüjtéssel foglalkozók sokszor felpanaszolják, hogyha egy paraszténekessel hússzor énekeltetnek el egy nótát, a melizmák, a hanghajlítások mind a hússzor mások. És ezt rendszertelennek tartják. Nem látnak semmiféle törvényszerűséget abban a mozgásban, amit a paraszt-énekes éneklés közben a karjaival és a fejével végez, ahogyan éneklés közben gesztikulál.

Engem régen izgatott ez a kérdés, megpróbáltam éneklés közben fényképezni. És különös dologra jöttem rá. Hasonló életformát élő embereknél, akik ismerték ugyanazt a dalt, a többszöri éneklésnél a hanghajlítások, a melizmák csaknem mindig egybeestek. De hasonlóak voltak a mozgások is, amelyeket éneklés közben karjukkal és fejükkel végeztek. Tehát nem véletlen, hogy a paraszténekesnél a többszöri éneklésnél a hanghajlítások, a melizmák és a mozgások változnak. Törvényszerűen változnak. Természetesen még azt is tekintetbe kell venni, hogy az énekesek különböző vérmérsékletűek lévén, hanghajlításaik nem mindig esnek egybe.

De másirányú kísérleteket is folytattam. Megpróbáltam hasonló életformát élő paraszténekeseknél, hogy éneklés közben félbeszakítottam, és megkérdeztem őket, hogy éppen most mire gondoltak. Először elképedtek a kérdésen, hogy nem gondoltak ők semmire, csak énekeltek, de amikor tovább faggattam őket, firtattam a dolgot, akkor egészen különösképen régmúlt emlékekről beszéltek, amelyeket a régi nóta juttatott emlékezetükbe. És csodálatos: hasonló életformákat élő embereknél az ismert régi nóta hasonló emlékeket ébresztett, s ezek csak a legritkább esetben voltak valamilyen kapcsolatban a dalban elmondott történéssel. Éspedig: a parasztemberben az ősi dalok éneklése abból az ősi életformából juttat eszükbe valamit, amelyik nekik mindig nyomorúságot, gya-

lázatot, keserűséget okozott. Abból az életformából, amelyből olyan sok százezren menekültek Amerikába, olyan sok százezren ipari munkásnak, gyári munkásnak, napszámosnak a városokba, olyan sok-sok ezren csendőrnek, rendőrnek, finánenak, postásnak és olyan sok ezren értelmiségi pályára diáknak. Mindegyiknél kivétel nélkül menekülés volt az elviselhetetlen életformából az emberibb életformába.

Az elmondott példák eléggé bizonyítják, hogy a magyar parasztéletforma válságban van. A magyar parasztnak nincs sem egyházi, sem világi vezetője olyan, akiben hinni tudna. A múlt-században megindult agrárszocialista, szociáldemokrata jellegű paraszt-szocialista szervezeteket felmorzsolták, megsemmisítették. Hogy milyen irtózatos harc volt ez, arról sokat lehetne beszélni. Az egyházak kiszalasztották kezükből híveiket. Most a Parasztszövetség próbálja összefogni a parasztságot. De kérdés lesz-e elég idejük arra, hogy megszervezzék a parasztságot.

Vegyétek tudomásul, hogy most ez a helyzet a magyar falvakban, és e szerint tárgyaljatok és vitázzatok.

A Németh László előadását követő vita során Nagy István felszólalására *Kiss* István megjegyezte, hogy ma mindenütt a legkülönbözőbb irányok a munkásság, parasztság és értelmiség összefogását keresik. A lényeg azonban azon van, hogy *milyen tartalommal* van megtöltve az összefogás. Az összefogást és egymás keresését is szükségesnek tartja és éppen ezért felajánlja, hogy üljenek össze az egymással szemben lévő felfogások hívei és állapítsák meg, hogy mi lehet az a közös plattform, amelyen meg tudnak egyezni. Ő a maga részéről erre bármikor hajlandó.

Nagy István ezeket jegyezte meg dr. Kiss Ferenc *[feltehetően István]* hozzászólásához:

Dr. Kiss Ferenc, úgy látszik, félreértette a konferencián jelenlevő szocialista munkások felszólalásait. Azt állítja, hogy felszólították a konferencia rendezőit, hogy lépjenek be a szociáldemokrata pártba. Indítványozom a munkások hozzászólásait tartalmazó gyorsírói jegyzetek felolvasását. Azokból világosan kitűnik, hogy csak annak az óhajuknak adtak kifejezést, hogy a szocialista munkássággal együtt küzdjenek a függetlenségért, a demokráciáért s azokért a jogokért, amelyek az ország népeit érintik. Ezekért küzdeni pedig egyáltalán nem azt jelenti, hogy be kell lépni valamelyik pártba. Viszont nem küzdeni ezekért, azt jelenti, hogy falazunk azoknak a pártoknak, amelyek halálos ellenségei az ország függetlenségének, demokratikus törekvéseinek s általában minden néven nevezendő népszabadságnak.

A felszólalások után *Erdei* Ferenc az alábbiakban adta meg a választ a hozzászólásokra.

Erdei Ferenc vitazáró beszéde

Az elhangzott kérdésekre és hozzászólásokra néhány pontban összesűrítve az alábbiakban igyekszem válaszolni.

Felmerült egy hozzászólásban az a kérdés, hogy, miután előadásom szemlélete a *történelmi materializmust* képviseli, merjük-e vállalni ezt a gondolkodási irányt és az ebből következő politikai következményeket. Ha e kérdésre egy szóban kell felelnem, akkor az a válaszom, hogy: *igen*. A közelebbi értés kedvéért azonban hozzáteszem ehhez, hogy e társadalomszemléletben nem a kétségtelenül bennelevő materialista filozófia a lényegesebb és aktuálisabb elem, hanem sokkal inkább e szemléletnek történelmi és társadalmi realizmusa. Természetesen a kiindulásnál, mint e szemléleti irány múltjának egyik alapvető részét, a materialista filozófiát is vállalni kell, tehát az egész szemléletet úgy, ahogy van. Viszont azonban magának ennek a szemléleti módnak a fejlődése és teljesebbé alakulása távolról sem lezárt. Tehát ha további alakulásában a munkásság körén kívül más élményekre és területekre is rászorítjuk ezt a szemléletet, akkor még közelebb visz ahhoz, hogy a társadalmi és történeti valóságot helyesen és hasznosan ismerjük fel. Éppen ezért vállalni kell ezt a szemléletet úgy, mint az egyetlen lehetséges elindulást.

Itt következik a felelet arra a kérdésre is, hogy a technika előrehaladásával és a népi kérdések aktuálissá válásával nem haladta-e meg a történelem ezt az elméletet. Való igaz, hogy eddigi fejlődésében ez a szemlélet más technikai feltételeket és más társadalmi viszonylatokat tartott elsősorban szem előtt, semmint azokat, amelyek számunkra most már világosabban jelen vannak. Viszont azonban ezekre a felmerült problémákra is hiába keresünk más szemléletben kielégítő feleletet, ezekre is legkomolyabb választ ez a szemlélet tud adni. El kell ismernünk, hogy jelenleg még nem feldolgozott néhány újabb kérdés ezen a módon, azonban kidolgozásuk csak akkor következik be, ha ezekkel a kérdésekkel is rálépünk ennek a szemléletnek az útjára.

Németh László előadását hatalmas visszhang követte, és hívei az ő érvelésére támaszkodva aggodalommal és bizalmatlansággal követték azt a vonalat, mely előadásomon végigvezetett. Itt azonban alapvető különbséget kell tenni. Németh László író és pedig az írónak a legérzékenyebb és legtisztességesebb fajtájából. Ez az írói alkat pedig mesterségénél és világszemléleténél fogva mindig a teljes világot és a teljes

emberi és népi élményt fejezi ki. Éppen azért *az ilyen írói szemlélet soha nem tud pontosan megegyezni az aktuális politikai vonallal.* A politika mindig sorrendet követ és a hangsúlyt mindig az aktualitásra teszi. Az író viszont mindig az egészet látja, s szavait mindig az egész emberségért és saját népéért való aggódás fűti. Ez a kiváltság minden időben meg is illeti az alkotó és feltétlenül tiszta szándékú írót. A politikai vonal nem tehet mást az ilyen írói magatartással szemben, minthogy, ha felhasználhatja műveit és hatását, felhasználja, ha pedig szemben találja magával megnyilatkozásait, eltűri, és legfeljebb a helyére szorítja vissza. *Ez a kiváltság azonban nem vonatkozik az ilyen író követőire.*

A követő értelmiségi mestersége nem azonos az írói hivatással. Az állatorvos, a vegyész, a tanár, vagy a hivatalnok nem olyan alkotó értelmiség, amelyik a teljes világot és a teljes emberiséget fogná át, hanem éppen olyan a termelő szerepe a társadalom munkamegosztásában, mint a gyárimunkásé, vagy a földművesé. És ha ezek a mesterségek a maguk tárgyiasságában képviselnek is bizonyos belső ellenállást a politikai alakulással szemben, ezeknek a hivatásoknak a betöltői mégis csak kivételezés nélküli tagjai a társadalomnak, tehát vagy együtt haladnak a helyes politikai alakulással, vagy ellene fordulnak. *Számukra „harmadik út" nincs.*

A harmadik út csak az alkotó író, vagy tudós kiváltságai ami egyúttal azt a következményt is ráhárítja, hogy vállalnia kell a politikai előrehaladástól való elmaradását, vagy abból való kiesését, azzal a meggyőződéssel, hogy egy következő fokon majd újra együtt találja magát vele. Az értelmiségi mesterségek azonban így nem maradhatnak kívül. Ha tényleg nem állanak bele az építő előrehaladás vonalába, akkor már szükségképen szemben is állanak vele. Az, amire az ilyenek mégis hivatkozhatnak, hogy t. i. mesterségük bizonyos korrekciót és bizonyos kiegészítést jelent az érvényesülő politikai vonalon: csak akkor érvényes, ha ők maguk benne állanak és benne dolgoznak ebben az előrehaladásban. Mert mindaz az érték, amit mesterségi és értelmiségi hivatásuk meg tud őrizni és ki tud fejleszteni, csak így belülről képes érvényesülni.

Annál is inkább csak ez lehet az útja az értelmiségi rétegnek, mert az átalakulás a politikai erők irányában önmagában is menni fog, és *ha hiányzik belőle az értelmiség kiművelt és kétségtelen értéket képviselő szakszerűsége, akkor ez az átalakulás csak rosszabb* lesz. A hatalmi erőkkel szemben könnyen alulmaradhatnak mindazok az emberi, népi és helyi szempontok, amelyeket az értelmiség olyan szorongással félt. Ebben az esetben valóban beteljesülhet az a „bennszülötti" sors, amelyet Németh László szuggerált. Bár azt is tekintetbe kell venni, hogy *a magyarságot azért mégsem csak az értelmiség képviseli.*

Németh László előadásának a bennszülötti sors ábrázolása volt az értelme. Legyünk azonban tisztában azzal, hogy az ő előadása az író fogalmazása és ábrázolása volt. Tehát, ha a tényleges helyzettel akarunk gyakorlatilag tisztában lenni, az ő írói fogalmazásait megfelelően kell értékelni. Mert bár társadalmunk minden rétegében valóban jelentékeny, sőt egy-egy rétegben óriási az asszimilált és nem asszimilált idegenek sokasága, mégis a magyarság bennszülött állapota nem olyan feltétlen, mint ahogy azt az író érzékeny felfogása érzi. Végeredményben *mégis csak Magyarország ez az ország és a magyarságnak egész népi állománya nincs reménytelenül kivetve a fejlődés útjából.* De ha már valóban a magyarság legjava népi erőit akarjuk is érvényesíteni, akkor is tudomásul kell vennünk, hogy a munkásság van annyira magyar többségű, mint a középosztály. És a parasztság is bizonyára van olyan magyar, mint az a kispolgár, amelyre Németh László elsősorban akart támaszkodni.

Egy felszólalásban a „szavak fantomjá"-ról hangzott el megjegyzés. Valóban a szavak fantomja lebeg itt a konferencia felett. Több – kisebb jelentőségű – szófantom mellett egy szónak a fantomja szabadult fel különösen, és ez a szó: a *szocializmus*. Nevezetesen a hozzászólók egyrésze úgy idézte ezt, hogy „vállaljuk a szocializmust, de..." és itt a feltételek és kikötések hosszú sorát mondta el.

Az ilyen beszéd valóban játék a szóval és olyan fantomot idéz fel, amelyik csak zavarja az emberek tisztánlátását és helyes igazodását. Mert legyünk tisztában azzal, hogy itt nemcsak a nyilvános megvallásról van szó. Az, hogy valaki szájára veszi ezt a szót, semmit nem jelent atekintetben, hogy valóban együtt akar haladni azokkal, akiknek a nyelvén ez a szó valóságos és elszánt törekvést, meggyőződésük és munkájuk őszinte célkitűzését jelenti. De még a meggyőződés és az eszme vállalása sem elegendő ahhoz, hogy ennek a szónak hitele legyen. Eszmék és eszmei meggyőződések, kivált értelmiségi embereknél, könnyen alakulnak ki olyan hatásokra, amelyek létükben érintik az embereket. De az ilyen, könnyen alkalmazkodva kialakult meggyőződések éppen olyan könnyen alakulnak át is, és múlnak el, mint ahogy létrejöttek.

Itt tehát csak akkor érvényes a szó, és akkor nem folyik vele fekete piac, ha *tényleges gyakorlati és mindennapi helytállást és munkát képvisel.* Tehát egészen pontosan azt az elszánt elhatározást, hogy társadalmunk mai konkréte meglévő fejlődésvonalába komolyan, őszintén és fenntartás nélkül beleilleszkedünk és ott azt a munkát, amelyik arra a helyre esik, teljes erővel vállaljuk.

Csütörtökön (augusztus 26-án) *Jócsik* Lajos szociológus tartotta meg szakavatott, nagysikerű előadását a „Közép-Dunamedence közgazdaságá"-ról. Előbb vázolta a magyar közgazdaság történelmi múltját, majd ismertette a Közép-Dunamedence jelenlegi közgazdasági kapcsolatait, és következtetéseket vont belőlük a jövőre.

Jócsik Lajos előadása:

A KÖZÉPDUNAMEDENCE KÖZGAZDASÁGA

I.

Bizonyítás nélkül is elfogadható, hogy az úgynevezett népi irányzat eddig csak kis érdeklődést mutatott a közgazdasági problémák iránt. A közgazdasági kérdések dzsungeléből *csak a mezőgazdaság* bajai érdekelték, csak a föld problémáját vizsgálta ki dícsérni való részletességgel. Ebben a tekintetben egyes területen olyan eredményeket is elért, különösen Kerék Mihály, Kovács Imre és a szorosan ide nem tartozó Adorján János munkái révén, amely eredményeket a közgazdaságtan utolsó szóként is elfogadhat, különösen a mezőgazdaság üzemtechnikai szervezetére vonatkozóan. De rögtön meg kell állapítani, hogy a mezőgazdasági termelőtevékenység szemléletében és kiértékelésében általános egyoldalúság érvényesült, és érvényesül mind a mai napig sorainkban. Azok, akik ehhez az irányzathoz tartozóknak vallják magukat, megszokták, hogy a mezőgazdasági termelőtevékenységet önmagában figyeljék, holott az csak az ipari termelőtevékenység oldaláról vizsgálható és érthető meg teljesen. *Mezőgazdaság és ipar s ennek megfelelői, vagyis falu és város, földmunkásság, szegény parasztság és ipari munkásság, városi és falusi vagy népi szellemiség egymásban hordják értelmüket és lehetőségeiket.* Társainkat semmi sem szorította arra, hogy a magyar ipar oldaláról tekintsenek mezőgazdaságunkra és fordítva. Így a magyar közgazdaság ipari termelőtevékenysége s ennek szociológiai megnyilvánulásai, a magyar munkásság, a város stb. kívül maradt figyelmükön.

Ha más érvek nem is szólnának a mellett, hogy ezt az egyoldalúságot a legsürgősebben ki kell küszöbölni, fogadjuk el legalább azt, hogy a magyarság agrártermelő rétegeinek semmilyen, – sem termelési, sem társadalmi – problematikáját nem érthetjük meg, ha önmagában tekintjük e kérdéseket. Az ipari tevékenység, vagy az ipari munkásság iránti fokozottabb érdeklődés sokszor éppenúgy a származás, a beállítottság, a megszerzett műveltség minőségének kérdése, mint az agrárproblémák irányában kifejlődött érdeklődés. De nyomatékosan le kell szögezni, hogy vonjon valakit erre vagy arra az érdeklődése, nem végezhet érvényes

munkát a magyarság szempontjából, ha szemléletéből kirekeszti a magyar élet, a magyar közgazdaság, a magyar társadalom egyik felét. A magyar ipari termelés a magyar agrártermeléssel, a földmunkásság és szegényparasztság az ipari munkássággal, a magyar falu a várossal kapcsolatban egy helyes szemlélet alakította rendben olyanok, mint Illyés egy versének két félszárnyú madara, akik „nem szállhatnak csak párban".

Sürgetnünk kell tehát helyes, magyar közgazdasági szemléletünk kialakítását. Mindenki beismerheti, hogy egy előadás nem léphet fel a magyar közgazdasági szemlélet kialakításának igényével. A magam részéről meg lennék elégedve, ha a továbbiak során *a magyar közgazdaság nagy fejlődési törvényeit* megmutathatnám.

A Közép-Dunamedence és a magyarság

Mivel az előadás címe a Közép-Dunamedence közgazdaságát ígéri, meg kell határoznunk, hogy mi a viszonya a magyar közgazdaságnak a Közép-Dunamedencéhez, vagyis, hogy mennyi a magunk közgazdaságában a dunai jelleg, más szavakkal, mi a magyar közgazdasági tevésvevés közvetlen földrajzi kerete. Ez a földrajzi keret a Közép-Dunamedencéje.

Mit értünk ezalatt?

A Duna *három* medencét alkotva folyik végig forrásától torkolatáig Európa egy részén. Forrásának vidékén egy *nyugati* medencét alkot, amelyhez a régi osztrák örökös tartományok és Cseh-Morvaország tartoznak. Ebből a medencéből *a dévényi kapunál tör be a középső medencébe*. Ezt a középső medencét a Kárpátok hatalmas íve fogja körül északon, keleten és részben délen is, *területe 300.000 négyzetkilométer*, ez az a természeti környezet, amely ágya volt a magyar közgazdaságnak. A középső medencét egy *déli* követi a Duna alsó folyása körül, amelyben a szerbek, románok, bolgárok és egyéb balkáni szláv népek fejlesztették ki gazdasági és társadalmi életüket. A középső medencét mi magyarok töltöttük ki, hol nagyobb, hol kisebb szerencsével, itt fejlesztettük ki népiségünket, gazdasági és politikai életünket. A két medence, vagyis az északi a dévényi kapun és az Ausztria felé nyíló szabad részeken s a déli medence az Alduna felől állandó hatásokat bocsátott ki a középső medence felé. Politikai, gazdasági és népi erőkkel nyomult be a középső medencébe. *Egész történelmünk, közgazdasági történelmünk sem más, mint védekezés e hatások ellen.* Jó volna, ha egész multunkkal kapcsolatban ezt a szemléletet alkalmaznók az olyan felületességek helyett,

mint amilyen például a nyugati „védőpajzs" szerepének hangoztatása. A dévényi kapun nyugat nemcsak jótékony hatásaival jött hozzánk, hanem durva, hatalmi és imperialista szándékkal is, s ekkor nyugattal kellett harcolnunk létünk védelmében. Nem állhat meg a keleti hatásokat hirdető szemlélet sem, mert az Alduna irányából kelet is számtalan kísérletet tett tönkretételünkre. Középdunamedencei létünket hát állandóan védelmezni kellett nyugattal, északnyugattal, kelettel és délkelettel szemben.

Amikor kitölteni kezdtük a Közép-Duna medencéjét

A magyarság *Nagy Lajos* és *Mátyás* alatt jutott eddig olyan helyzetbe, hogy kitölteni kezdte, hogy kitölthette a Közép-Duna medencéjét. Szerencsés külpolitikai helyzet jótékonyan hatott a magyarság gazdasági és népi fejlődésére. Délkeleten felbomlott a bizánci császárság, amely az Alduna irányából állandóan fenyegette a magyar királyságot. Északnyugaton felbomlott a német-római császárság, és a dévényi kapun s a Lajta irányából sem fenyegettek ellenerők. Vagy ha fenyegettek, annak ellenállt a magyar királyság, amely nagyhatalmi erőre kapott ebben a külpolitikai helyzetben.

A hatalmi biztonság jótékonyan hatott a magyar közgazdasági létformára. Az ország rohamosan városiasodásnak és iparosodásnak indult. A polgári rend rendkívüli erőre kapott, és *politikai tényezőként jelentkezett a munkásság is.* A magyarországi iparban nagykapitalista formák kezdenek kialakulni. Ezek a nagykapitalista formák addig élnek, amíg tart a Közép-Dunamedence kül- és belpolitikai biztonsága, amelyet Mátyás teremtett. A bányászatban és kohászatban, a kor nehéziparában figyelhetjük meg a kapitalizmus korai jelentkezését.

Fugger Jakab 1496-ban szabadalmat nyer arra, hogy Besztercebányán és másutt olvasztókat állítson fel a réz és ezüst kiolvasztására. Ez a kapitalista vállalkozás 1496-tól 1546-ig, 1,118.450 métermázsa rezet, 453.110 márka ezüstöt termelt, évente tehát 23.769 mázsa rezet és 9062 márka ezüstöt. E vállalkozók egész Európában hatalmas pénzügyi és politikai befolyással rendelkeztek, uralkodókat pénzeltek, hadjáratokat támogattak, szerepük Kreugeréhez, a svéd gyufakirályéhoz volt hasonlatos. S a vállalkozók rendjében már pontosan kialakultak a kapitalista alapítók, megtartók és tékozlók mai típusai is. A Fugger-féle vállalat technikai vezetője *Thurzó* János volt, aki Fuggerrel osztozott a nyereségben, mivel a vállalkozás végrehajtása nem volt elképzelhető az ő modern módszerei nélkül. A vállalkozás megindulásától kezdve 1504-ig

a Fuggerek és a Thurzók jövedelme külön-külön 238.474 rajnai forint lett a felvidéki bányákból. Ezek voltak a hódítók és a megtartók. Meghódították egész Európa piacát. Értékesítő központokat szerveztek Rózsahegyen, Krakkóban, Danzigban, Zsolnán és Teschenben, Szent-Györgyön és Antwerpenben, Bécsben és Nürnbergben, Budán, Velencében és Triesztben. A tékozlók, a vagyonba becsöppentek, a született polgárok a történelemből akár Márai regényeibe is beléphetnének. Thurzó János fiai: György, Elek és János és különösen a későbbi Fuggerek, akik a tizenhatodik században Manich Jánossal folytatták a vállalkozást, ezek már mind bomló képletek, mert felbomlott hirtelen a nagy erővel indult polgáriasodás külső feltétele, a Közép-Dunamedence nyugalma, akárcsak a mi időnkben.

Mielőtt azonban ezt röviden megvizsgálnók, ki kell emelnünk, hogy ez a kezdeti polgárosodás miből lett. Ugyanabból, amiből a legmodernebb polgárosodás táplálkozott, és táplálkozik: a munkásság értéktöbbletéből. Ezek a bányavállalatok hihetetlenül kizsákmányolták a munkásságot, termelő munkáját értéktöbblet formájában eltulajdonították. A bányavállalatok munkásainak oly sanyarú volt a helyzete, hogy fellázadtak a társulatok ellen. Az első munkáslázadás Besztercebányán ütött ki, a viszonyokhoz képest forradalomnak is beillik ez. Hogyan jutott a munkásság ekkora öntudatra? Ez a munkásság már nem kicsi céhműhelyekben, hanem nagyüzemekben dolgozott. Voltak üzemek, amelyek már 300 munkást is foglalkoztattak. A munkásság már társadalmi termelést folytatott, és munkájának eredménye egyéni elsajátítás tárgya volt. Ez az elsajátítás a korai kapitalizmus legdurvább formái szerint történt. A vállalkozók feudális tudattal tekintették a munkást, de egy helyen, közösen dolgozó 300 ipari munkás már lényegesen több és más társadalmi képződmény volt, mint szétszórtan dolgozó 300 jobbágy.

A munkásmozgalom modern formáira tehát *mi mutattunk példát* Közép-Európában. Sajnos, mi mutattuk meg itt a népeknek azt is, hogyan kell leverni egy ilyen megmozdulást. A besztercebányai munkások lázadását ugyanis Werbőczy kegyetlenül vérbefojtotta, s a résztvevőket drákói szigorral megbüntette, a kapitalizmust pedig megmentette. Ez a kapitalizmus a tizenhatodik század elején érte el fejlődése tetőpontját. Ekkor már *termelői és értékesítő szövetségek* is jöttek létre az egyes nagyvállalkozók közt. Ismeretes például Manich János és egy Fugger szövetkezése, „termelő szindikátusa".

A magyar közgazdaság mezőgazdasági része ekkor még a feudalizmus naturálgazdálkodását űzte. Ha a jobbágyság helyzete tűrhető volt, akkor adójával fenntartotta az állam gépezetét és a nagybirtokok keres-

kedelemre is termeltek. Főleg nagy marhakereskedelmet folytat a magyar mezőgazdaság ebben a korban. Mátyás biztosítja a jobbágyság szabad költözködési jogát, s a nagybirtokosoknak csak kivételesen enged ebben a tekintetben. Lemond a hadügy terén az avult banderiális szervezetről, katonailag függetleníti magát a nemesség erejétől, annál határozottabban, mert fejlett európai államokban már régen zsoldos seregeket tartanak az uralkodók a nemesség kivénült és szakszerűség nélküli katonai rendszerével szemben.

Mindenképpen megállapítható, hogy a magyar közgazdaság ebben a korban a Közép-Dunamedence kitöltése irányában fejlődött. Új ipari tevékenységeket fejlesztett, a bányászatot és kohászatot olyan fokra emelte, hogy a magyar ipari tevékenységnek európai jelentősége kezdett lenni.

Evvel a korral kapcsolatban még csak azt akarjuk megállapítani, hogy ebben a viszonylag szabad gazdasági fejlődésben a magyarság nagy népi erőket is kifejlesztett, s nemcsak gazdaságilag, hanem népileg is kitölteni kezdte a Közép-Duna medencéjét. Mindent egybeszámítva, *5 millió magyar* élt a Duna középső medencéjében.

A magyar közgazdaság külső és belső politikai nyomás alatt

Ennek a fejlődő s gyarapodó korszaknak Mátyás halála után külső és belső politikai viszályok megakasztották a fejlődését. Keleten, illetőleg délkeleten új nagyhatalom alakult a török birodalommal. Ez a hatalmas középkori imperializmus gyorsan lépett a bizánci császárság helyére, s átvette annak hatalmi politikáját is a Balkánnal és a Közép-Duna medencéjével szemben. Az Alduna felől *új veszedelem fenyegette* hát a Duna középső folyásának vidékét is. Északon és északnyugaton egy új uralkodó család, a Habsburgok szervezik a német-római császárságot és hatalmi törekvéseiket csakhamar belopják a dévényi kapun és a nyitott lajtai résen a középső medencébe. Olyan a kép, hogy a Duna északi és déli medencéje szinte egymással versenyezve tör a középső medence befolyásolására és meghódítására. Ez a két erő: Kelet és Nyugat Mátyásig békén hagyta a középső medencét. Részben erőtlenül szunnyadozott, részben kényszerűségből háttérbe húzódott, mert a magyar királyság nagyhatalmi ereje fékentartotta. De belső viszály következtében felbomlott a magyar erő, és kelet és nyugat újra betört a Közép-Duna medencébe.

Mátyás halála után a nemesség bámulatos gyorsasággal visszaállítja

jogait. 1514-ben leveri a parasztfelkelést, a jobbágyot a földhöz ragasztja, megfosztja a szabad költözködés jogától, s az állami zsoldoshadsereg helyett bevezeti a már akkor is korszerűtlen banderialis katonai rendet, amellyel véresen elbukik Mohácsnál a törökkel szemben. A mohácsi összeomlás után a középső medencét északnyugatról fenyegető másik erő is belopakodik a medencébe. A *Habsburgok a magyar trónra kerülnek*, s mintha csak a mai kor előképe lenne a tizenhatodik és tizenhetedik század: a belső reakció olyan hatalomnak a szálláscsinálója, amely évszázadokon át éhes hatalmi étvággyal készült állandóan arra, hogy a medenceországot meghódítsa. Ez a tény, vagyis az, hogy a magyar feudális reakció behozta a medencébe az északnyugati ellenerőt, amikor a délkeleti ellenerő: a török a medence roppant területeit elszakította, *felér egy második mohácsi vésszel* a magyar sors szempontjából s talán még annál is többel.

Amint szétesett a medence politikai egysége, széthullott kialakulófélben levő közgazdasági egysége is. A török a medencének majdnem a felét meghódította. Ez a terület csak feudális agrártermelést folytatott, ha nem pusztult el teljesen. *Az ipari tevékenység formái teljesen elpusztultak*. A medence északi peremén a magyar királyság a Habsburgok alatt tengődött. Ezen a területen is *visszaestek a polgári formák a termelésben és a kereskedelemben*. Az ipar elsorvadt, a városok kapcsolataikat veszítik s csak a vidékek számára dolgoznak. A városokban a céhpolgári korlátok közé szorul vissza az ipari termelés, holott egy századdal előbb nagy lendülettel indult már a nagykapitalista formák felé. A városok élete és szelleme is feudalizálódik. A helyett, hogy polgári tudatukat fejlesztenék, egymásban veszélyes vetélytársakat látnak és háborúznak egymás ellen. A kereskedők a bizonytalan korban elszoktak a külkereskedelemtől, csak a város piacain kalmárkodnak, s a külföld szempontjából értékes árut idegen kereskedők hordják tőlünk Európába. A határmenti városok kereskednek csupán külfölddel, de az áruk között alig van ipari természetű – legfeljebb a réz és a vas, – leginkább agrártermelvények továbbításával foglalkozik a magyar kalmárság. Elromlanak az utak is. Csak néhány iparban látunk fejlődést és tökéletesedést. Fejlődik a hadiipar. Minden városnak, minden hatalmi csoportnak erre nagy szüksége van. Ha egy várost megsarcolnak, akkor hadiszereket vetnek ki rája. Csak azon a vidéken látunk ipari fejlődést, amely elkerülte a politikai és hadi szelek járását. Így például Pozsony-megyében, amely a török beütésektől elég távol volt és elég közel Ausztriához, s így nem került a szabadságharcok örvényébe, fejlődik a posztógyártás, és éppen úgy nagyiparos formák felé indul, mint egy évszázaddal előbb a bányászat és a kohászat. A reformáció és ellenreformáció harcaiban egy új

ipar indul diadalmas útjára, a könyvnyomtatás. De ez a bomlott kor teremt olyan iparágat is, amely az ő képét és hasonlatosságát viseli magán: a pénzhamisítást.

Az előző évszázadok közgazdasági fejlődésének folyása megszakad. A magyar politikai, gazdasági és társadalmi létet azok az ellenerők dúlják szét, amelyeket Mátyásig a medencéből kiszorítva tartott a magyar politikai hatalom. Ez állapítható meg erről a korról. Gyenge vigasztalásul hozzá lehet még tenni, hogy *egyedül Erdélyben őrzik tovább a magyar létforma törvényét: a kelet s nyugat, a két ellen közt egy házáért folytatott harcot,* s a kicsiny erdélyi magyar lét felől sokszor bámulatos ügyességgel elhárítják a keleti és nyugati ellenerőket.

A nyugati ellenerő súlya alatt

Amikor a törököt kiűzték, akkor a délkeleti ellenerőtől szabadították meg a Közép-Duna medencéjét, vagyis a magyarság természetes telephelyét. Az aulikus és labanc magyar történelemszemlélet úgy állítja be ezt a kort, mintha a magyarság végre 165 esztendős török rabszolgaság után újra teljesértékű politikai és gazdasági szabadsághoz jutott volna. Ez a történelemszemlélet a magyarság előtt letagadta, hogy a *magyar életet az északnyugati ellenerő hódította meg a török kiűzésével és nem a magyarság.* Most mutatkozott csak meg világosan, hogy mire képes az északnyugati hatalmi törekvés a magyarsággal szemben, amikor egyedül maradt, a török ellensúlya nélkül a Közép-Dunamedencében. Az a labanc magyar történész, aki a Habsburg uralkodóban az alkotmányjogi formalizmus szerint magyar királyt lát, nem érti meg ezt a helyzetet. A magyar trónon nem a magyar királyság, hanem a Habsburg hatalmi terjeszkedés képviselője ül. Megmutatkozott ez Erdély sorsán is. Amikor a keleti és nyugati erő tartotta egymást egyensúlyban a Közép-Dunamedencében, Erdély megvédhette önálló létét. Amint kitakarodott a török, vagy a délkeleti ellenerő, Erdély is a Habsburg iga alá kényszerült éppen úgy, mint az egész anyaország.

Ezt a szemléletet a Közép-Dunamedence közgazdasági állapota is bizonyítja. A magyarságban felébred a remény, hogy új lehetőségekhez jutott a felszabadított hazában. De csakhamar éreznie kell, hogy gyarmati sorsba jutott a nyugati ellenerő egyeduralma alatt. *Az országot közgazdasági és népi értelemben gyarmatosítják.* Megjelenik nálunk az idegen tőke, és manufakturás nagyvállalatokat kezd alapítani, különösen a textiliparban. A nagy műhelyekbe azokat a magyar kisiparosokat gyüjtik össze, akik tönkrementek a folytonos dúlások következtében.

II. József gróf Pálfyhoz intézett egy levelében így fejezte ki az ország gyarmatosítását: *„A gyárak, melyek az örökös tartományokban meglehetősen gyarapodnak, Magyarországon jelenleg nemcsak nem gyámolíttatnak, hanem el is nyomatnak, mik mégis a jövőben ott is elterjednének, s az élelemszerzést s a külpénz befolyását igen megkönnyítenék. Az adóemelés Magyarországon kipótlandó-e vagy félretevendő? Azért egyedül ezen elhatározástól függend, hogy Magyarország a többi örökös tartományokkal egyenlő kedvezéseket nyerjen-e a kereskedésben: vagypedig mint merő gyarmat (Colonia) tekintessék".*

II. József az országnak a modern ipari fejlődés útjára terelését attól tette függővé, hogy a magyar nemesség vállalja-e az adózást, a közteherviselést. A nemesség maradiságával ellenszegült ennek, de csak ezért lettünk volna gyarmat? II. József nemcsak ilyen passzív gyarmati szerepet szánt nekünk, hanem nagyon is aktívat: *Magyarországba roppant idegen tömegeket telepített be,* minden nációt behozott a felszabadított török területekre, ha jöttek. *Bartenstein,* II. József telepítési megbízottja császárához intézett egy levelében így foglalta össze a telepítések célját: *„Veszedelmes lenne a monarchia határszélein elégedetlen elemeket lakni engedni, mert a forradalmak, melyek az uralkodóházat Báthory, Bocskai, Bethlen Gábor, Rákóczi és Thököli alatt rémítette, könnyen ismétlődhetnének. Nincs ország a világon, melyből minden pudvát ki lehetne irtani. És éppen ezért, ami egyszer megtörtént, az még többször is előfordulhat. Különben is minden időben nagyon veszedelmes volt az államokra nézve határszéleiken elégedetlen népet lakni engedni. Most nem úgy van, mint Lipót korában, amikor csak arról volt szó: pelle duos. Most három ellenségnek a leveréséről van szó, akik közül kettő behatolhat a birodalom szívébe és „in internis" egyszerre tönkreteheti a nagy fáradsággal létrehozott rendszert. Mindenekelőtt a szerbeket kell itt elegendő lakhelyhez juttatni. A szerbek kiváltságai isteni jogon alapulnak; nem csorbíthatja azokat semmiféle emberi törvény vagy intézkedés, bármiként neveztessék is az".* Bartenstein ez utolsó megjegyzése arra a magyar követelésre vonatkozott, hogy a déli területeket, a határőrvidéket is csatolják vissza a magyar koronához. Ezt a vidéket ugyanis meghódított tartománynak tekintette Bécs és így kezelte.

Megindult hát a roppant arányú betelepítés és a medence megtelítődése idegen, főleg szláv népekkel. Ha visszatekintünk a XVIII. századi betelepítésekig, akkor az utolsó két évszázadban a következő nemzetiségi tömegek származtak ide idegenből:

Nemzetiségek	A 18. század óta vándorolt be számszerint	%-ban
Szlovák	300.000	15.4
Ruthén	150.000	32.3
Horvát	80.000	44.0
Szerb	400.000	86.8
Bunyevác és sokác	88.000	100.0
Vend	4.000	4.0
Bulgár	23.000	100.0
Cseh, morva	31.000	100.0
Lengyel	20.000	52.0

A XVIII. század óta összesen 1,096.000 szláv vándorolt be Magyarország területére. A kimutatásból kitűnik, hogy a XVIII. század előtt bunyevácok és sokácok egyáltalán nem éltek az ország területén, nem éltek itt bolgárok, csehek és morvák és csak elenyésző szerb. Az itt élő szlovákság és ruthénség nagyobb tömegei a XVIII. század előtt szivárogtak be az országba. Az összes szláv nemzetiségek közül így csak a vendek tekinthetők autochton népnek. S ha még figyelembe vesszük a XVIII. század óta bevándorolt félig szláv 1,500.000 románt is, akkor megállapíthatjuk, hogy *az utolsó két évszázadban 2.596.000 idegen nemzetiségű jött be az országba.*

Ime, ezt tette velünk II. József gyarmatosító politikája, azé az uralkodóé, akinek dícséretére a hivatalos magyar történetírás alig talál megfelelő magasztaló szavakat, és pislog, mint amikor napba néz az ember, ha felvilágosult alakjára feltekint.

Ebben a korban kivonult a Közép-Duna medencéjéből a déli vagy délkeleti ellenerő, az északnyugati imperialista hatalom maradt az úr teljességgel. A magyarság száma a XV. század 5 milliójáról leolvadt 1,160.000-re, Magyarország népességének csupán 44.9 százalékát tette. A nem magyar nemzetiségek száma 1,422.000 volt, 55.1 százalék. Ez volt az arány 1720-ban. 1787-ben a magyarság szaporodó ereje mégis 3,122.000-re emelte tömegeinket, de a nemzetiségek a roppant betelepítés segítségével 4,881.000-re emelkedtek 67 év alatt. *Mi csak 39 százalékot tettünk ki az ő 61 százalékukkal szemben.*

Egyedül – az északnyugati és az új északkeleti imperializmussal szemben

Rákóczi Ferenc tette az utolsó kísérletet, hogy valami külső ellenerőt keressen, amikor felvette a harcot az osztrák imperializmussal szemben. Tudjuk, a napkirály csak hitegette, hathatós segítséget nem küldött neki.

Bukása után úgy látszott, hogy a magyarság soha többé nem emelkedhet önálló nemzeti létre, s gyarmati állapotban lassan felszívódik saját országában a nemzetiségekbe. De ebben a korban, a XVIII. század végén és a XIX. század elején *olyan csoda történt, amit eddig nem méltattak kellő figyelemre,* mivel eltakarta a szabadságharc nagy politikai lángolása és forrósága.

A XVIII. század végén és a XIX. század elején az volt a fogyatékosságunk, hogy nem tudtunk iparosodni, nem tudtuk kifejleszteni ipari tevékenységünket, holott Ausztria és Csehország akkor már jelentékeny mértékben iparosodott. Ránkzúdult, – ránkzúdították – a betelepített nemzetiségek áradata, s ekkor nagyon jó lett volna, ha már iparos, vagy iparosodó központokkal rendelkeztünk volna, amelyek az idegen népességet áthasonítani segítettek volna. Ebben a rendkívül nehéz helyzetben, amikor a magyarság csendes halálát várta mindenki Európában, ebben a szomorú állapotunkban *a magyar síkság agrártermelő nemzetgazdasága mentett meg bennünket.* Ez az a nagy csoda, melynek jelentősége nagyobb volt, mint a szabadságharcé.

Az volt a szerencsénk, hogy Bartenstein azt a tanácsot adta II. Józsefnek, hogy a nemzetiségeket mindenütt az ország szélére telepítse. Valóban itt is ültették meg a betelepített tömegeket. 1720-ban, a betelepítések elején magyar területeken az ország 54 százaléka lakott, nemzetiségi területen pedig a lakosság 46 százaléka. Amikor II. József letelepítette a roppant tömegeket, azok nem maradtak az ország peremén. Az ország peremvidéke részben hegyes terület volt, ahol az ipar, még ami volt is, visszafejlődött, visszafejlesztették, a délvidék pedig sivatagi állapotból fejlődött lassan termőterületté. A leültetett és behívott népek tehát a táplálkozás kényszere miatt lassan *megindultak a termékenyebb és tiszta magyar síkságok felé,* odahajtotta őket a megélhetés legelemibb gondja. 1787-ben már magyar területen lakott a népesség 71 százaléka és a nemzetiségi peremvidéken csak 29 százalék, de ugyanakkor a nemzetiségek száma 1,759.000-rel felülmúlta a magyarságét. A nemzetiségek nagy tömegei beékelődtek a magyarság közé, a Kisalföld, a Dunántúl, a Duna–Tiszaköze magyar népessége közé. Mai terminológiát használva sündisznó állásokat foglaltak el a magyarság között, amely állásokat, – mert ez a sündisznó állások sorsa – a magyarság lassan letörte, magábaolvasztotta és leválasztotta arról a szerepről, amelyet az északnyugati osztrák imperializmus szánt nekik.

Ennek csak egy kellemetlen következménye volt, mégpedig az, hogy a magyar szellemi és kulturális létforma tartalmai vesztettek töménységükből, de le kell szögezni, hogy másképpen lehetetlen lett volna a magyar szabadságharcot is megvívni. A mult század negyvenes éveinek

végén és az ötvenes évek küszöbén *a magyarság* ugyanis *4.812.000 lelket tett ki 6,742.000 nemzetiséggel szemben.* De ezek legurulva a magyar területek felé s ott széttöredezve már csaknem teljesen a magyarság szellemi befolyása alá kerültek, s a magyar szabadságharcban már a magyarság diktálhatott újra, sajnos, csak egy ideig: az északnyugati imperialista hatalomnak. A nemzet elég erős volt ahhoz, hogy lerázza az osztrák hatalmi fölényt s hogy kiszorítsa azt a Közép-Duna medencéjéből. De közbelépett az északkeleti orosz imperializmus, hatalmi erejével betört Középeurópába és a magyar ügy újra elbukott a Közép-Dunamedencéjében.

A magyar reformnemzedék közgazdasági programmja az volt, hogy birtokba vegye, teljesen kitöltse a Közép-Dunamedencéjét. A modern magyar közgazdaság felépítése volt vágyálma, ebben látszatra egyneművolt Kossuth és Széchenyi programmja. De ott merült fel roppant különbség közöttük, amikor a magyar közgazdaság kapcsolatait tervelgették a Dunamedence északi, illetőleg déli medencéjével. *Széchenyi az északi fejlődöttebb vidék alá akarta rendelni a magyar közgazdaságot,* a magyar vasutakat nem öncélúan, hanem úgy képzelte el, hogy azok majd Ausztria hálózati rendszerébe kapcsolódnak bele, s a fejlettebb osztrák közgazdaság igényeit szolgálják. *Kossuth viszont tudta,* hogy a magyarságnak szüksége lesz ellenőrre [*helyesen: ellenerőre*] az osztrák igényekkel szemben, ezért a magyar közgazdaság fejlődését *a Dunamedence déli és délkeleti almedencéje felé* akarta szervezni, ahol a török alól felszabadultak és felszabaduló félben voltak a délkeleteurópai kis nemzetek, amelyekre támaszkodni lehetett volna szükség esetén, ha a dévényi kapun át és a Lajta másik oldaláról Ausztria, az északnyugati ellenerő ismét hatalmi igényekkel tör be a Közép-Duna medencéjébe. A magyar közgazdasági és politikai lét legnagyobb, évszázados, Mátyás halála után aktuálissá vált problémája forgott itt kérdésben: felszabadulni az északnyugati ellenerő nyomása alól, lerázni azt és az önállóságot biztosítani. E nélkül lehetetlen volt kiépíteni a magyar létformát a medenceországban.

A szabadságharc után

A magyar szabadságharc evvel a mérleggel zárult: az önálló magyar létformáért küzdő magyarságot leverték, az északkeleti és északnyugati feudális imperializmusok egyszerre rontottak rá. A magyar öncélúság nemzedékét kiűzték az országból, a megmaradtakban elfogyott az ellenállás, vagy elhallgattak. Mire 67-hez ért a fejlődés, a kiegyezés nemzedékén a magyar-osztrák viszony tekintetében jozefinista érzelmek és

elgondolások lettek úrrá. Magyarország egész mostanig tartó fejlődését ez határozta meg. *Az ország teljesen az északnyugati ellenerő birtokába került.* S mikor azután Ausztria egy szorongatott pillanatban kénytelen volt kiegyezni a magyarsággal, akkor a magyar jozefinisták, aulikusok, akiket labancoknak is lehet nevezni, azt a szemléletet kezdték érvényesíteni, hogy a szabadságharc elbukott ugyan, de a fejlődés, különösen a közgazdasági fejlődés éppen úgy megindult, mintha Kossuth álmodta volna, vagy mintha az „Országos Iparegyesület", „Védegylet" vagy a „Gyáralapító Társaság" irányította volna. Ilyenképpen bizalom és nyugalom költözhet szívünkbe, mert a Közép-Duna medencéje az északnyugati ellenerő uralma alatt virágzásnak és gyarapodásnak indult, negyvenkilenc rossz álom csupán, amit gyorsan elfelejthetünk. S e szemlélet igazolására felhozzák, hogy milyen szédületes fejlődést futott meg a magyarság a kiegyezés óta: mennyivel nőtt a gyárak, a munkások, a vasutak kilométereinek száma, a termelés értéke, a kibányászott szén, a gyártott cukor mennyisége, a részvénytársaságok száma, az iparba fektetett tőke és a gyárakban használt lóerő.

Ezzel szemben a való helyzet az, hogy *Ausztria Magyarországot a kiegyezés után is gyarmati sorban tartotta.* Csak más volt a gyarmati függés lényege és más volt a gyarmati politika módszere, mások az eszközei. Ezt a gyarmati politikát nem mentheti az, hogy a magyar ipar és közgazdaság fejlődött a világháborúig, mert *Magyarország iparosodását éppen úgy késleltették osztrák tényezők, mint II. József.* Csakhogy ezt a politikát már nem uralkodó és uralkodóház képviselte, hanem jó munkamegosztással ipari és kereskedelmi tényezők és tőkés érdekeltségek. Ezt a kérdést nem lehet megérteni, ha nem hozunk fel példákat. Felhozunk hát két nagyjelentőségű tényt.

Kossuth Ferenc 1907-ben rövid ipari és kereskedelemügyi minisztersége idején hatalmas iparosító tervet dolgozott ki, amely terv méreteiben méltó volt apja koncepcióihoz. *Kétmilliárd aranykoronát akart fordítani a magyar ipar korszerű kifejlesztésére.* A magyar ipart európai színvonalra akarta emelni s úgy kifejleszteni, hogy szerepe legyen az agrár keleti és délkeleti Európa felé. Tervét osztrák ipari és tőkeérdekeltségek – magyarul szólva – „megfúrták", és Kossuth Ferenc *a magyar ipari szabadságharc területén atyja politikai vereségéhez mért csatát veszített el.* Pedig mi lett volna ez az ipar, mondjuk, a Felvidéken vagy Erdélyben? Ezeket a részeket erősebben köthette volna hozzánk, a magyarságnak nagyobb lett volna háborús ereje, s területeinket jobban védhettük volna, nagyobb technikai erővel és nagyobb emberi tartalékokkal.

A következő tény eléri Kossuth Ferenc bukásának közgazdasági jelentőségét. Az ipari hajtóerőt szolgáltató anyagok között a barnaszén a leg-

fontosabb. Az egész ipari fejlődésnek legfontosabb feltétele a barnaszén mennyisége és ára. Magyarország a kiegyezés után közös vámterületet alkotott Ausztriával. Ennek következtében semmi akadálya nem lett volna annak, sőt ez lett volna a természetes, hogy a legfontosabb ipari nyersanyag, a barnaszén, egyforma áron kerüljön a piacra nálunk és Ausztriában. Ez annál inkább is követelhető volt, mivel a szénbányák közös magyar-osztrák pénzcsoportok kezében voltak már jó ideje a világháború előtt. Mégis az volt a helyzet, hogy *a barnaszén Magyarországon sokkal drágább volt, mint Ausztriában.* Ennek következménye lett, hogy az *új üzemek lehetőleg az osztrák vámterületen alakultak,* mert súlyos ezreket és százezreket takarítottak meg termelőköltségekben az olcsóbb barnaszénnel. Ezt az árpolitikát a Rotschild-bankház irányította. Számtalan magyar fedezője is volt ennek a politikának, köztük olyanok is, mint Berzeviczy Albert, aki nyugodtan, szemrebbenés nélkül igazgatósági tagságot és elnökséget vitt olyan bankokban, amelyek ezt az árpolitikát szolgálták. Egy évszázad távolából II. József súgott, nem ugyan I. Ferenc Józsefnek, hanem a Rotschildoknak, de a magyar fülek, amelyek például belső szociális vonatkozásban oly jól ki voltak hegyezve, ezt a súgást nem hallották meg.

Meg kell állapítanunk hát, hogy a kiegyezés után ismét az északi ellenerő nyomása alatt álltunk. Csakhogy a belső fedezők ezt természetesnek tüntették és tüntetik fel mind a mai napig, s ez a felfogás még olyanokat is megejt, akik egyébként nem állanak ennek az elosztrákosodott magyar szemléletnek az alapjain.

Új ellenerő a Közép-Duna medencéjében

Ennek az állapotnak azután van egy szörnyű iróniája is reánknézve. Ausztria nemzetiségi kevertsége felidézte a nemzetiségi sorsban tartott népek harcát Ausztria ellen. *Ezek a népek, élükön a csehekkel, felszabadulásukat úgy hajtották végre, hogy az egész Dunavölgyébe behozták a nyugati hatalmak erejét, s evvel a magyar sors az osztrák-német és a francia-angol érdekek malomkövei közé került és Trianonban felőrlődött.* Ismét csak két nagy erő tört be a Középduna medencéjébe, s mi nemzetiségekkel és egy rövidlátó politikai vezetőréteggel megrakottan, felőrlődtünk. A medence kiépült közgazdasági rendszerét összetörték Trianonban. Ennek következményeit mindenki ismeri, s ezért ezeknek további fejtegetéseitől eltekintünk.

II.

A világháború után

A Közép-Dunamedence közgazdasági állapotának jelenével kapcsolatban fel kell tenni a kérdést: mennyiben tudatosítottuk közgazdasági szerepünkkel kapcsolatban azt, amit multunk Mátyás óta bizonyít: tudjuk-e, látjuk-e, hogy gazdasági létünket csak akkor építhetjük ki megfelelően, ha vagy elhárítjuk a medenceországra rontó külső imperialista törekvéseket, vagy kitérünk előlük. Hogy elháríthassuk, ahhoz megfelelő erőre van szükség. Evvel most nem rendelkezünk. Hogy kitérhessünk előlük, ahhoz az szükséges, hogy felismerjük azt a külpolitikai és világgazdasági erőteret, amelyben élünk. Ezt a tájékozódást erő hiányában is megtehetjük. Sőt ahhoz sem kell valami nagy erő, csak ügyesség és öntudat, hogy a kívülről jövő hatások játékát kitanuljuk s helyezkedjünk játékuk szerint. Végre is Erdély néhány századig tanította ezt az okosságot.

A világháború után a két ellenerő – az osztrák-német és a nyugati francia-angol – hatalmának aránya szerint teljesen széttört a Közép-Dunamedence politikai, államszervezeti és közgazdasági egysége. A medenceország területeit és népességét *öt államba törték szét.* Ezek közül két állam: Magyarország és Ausztria, ha az első években nem is folytatott aktív külpolitikát Németország oldalán, mégis Németország hatalmi szférájához számított. Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia a nyugati francia-angol politika dunai exponensei voltak. A Közép-Duna medencéjének lényeges részeit a Dunavölgy északi, illetőleg déli medencéjéhez csatolták és ezeknek rendelték alá. Magyarországnak úgyszólván csak az agrár területeket hagyták meg.

De a háború utáni években két rendkívül érdekes jelenséget lehetett megfigyelni. Az egyik az volt, hogy a politikai szétszakítottság ellenére hosszú évekig *megmaradt a medenceország közgazdasági összefüggése,* mondhatnám egysége. Az utódállamok és Magyarország politikai ellenfelekként éltek egymás mellett, ugyanakkor közgazdasági létük elképzelhetetlen volt egymás nélkül. Olyan érdekes kérdés ez, hogy felbátorítva érzem magamat néhány adat közlésére. Az adatok a középeurópai államok százalékos részesedését mutatják Magyarország behozatalában és kivitelében 1923-tól 1933-ig.

Ausztria.

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Behozatal	25.9	23.2	22.3	19.8	17.5	16.2	13.2	11.5	12.5	15.5	19.9
Kivitel	43.6	36.5	33.4	37.0	34.8	34.1	30.4	28.1	29.8	30.1	27.1

Csehszlovákia.

Behozatal	24.1	25.2	24.2	22.5	24.2	22.4	21.5	21.0	9.2	10.4	10.3
Kivitel	11.6	24.1	23.3	19.5	19.4	17.6	16.4	16.8	4.2	6.8	7.4

Románia.

Behozatal	10.3	7.8	8.0	8.1	7.2	7.9	9.0	8.9	12.1	12.4	7.7
Kivitel	8.7	5.3	4.0	4.0	4.6	5.5	4.5	3.2	3.6	3.4	3.2

Jugoszlávia.

Behozatal	3.2	4.0	3.5	3.5	4.3	5.0	5.1	5.1	7.2	5.2	6.2
Kivitel	7.0	5.8	8.0	5.2	5.1	6.4	5.9	5.7	5.7	6.0	5.4
Együttesen	63.5	60.7	58.0	59.9	63.2	51.5	48.8	46.5	41.0	43.5	44.1
Behozatal	70.9	71.7	68.7	65.7	63.9	63.6	57.2	53.8	43.3	46.3	43.1

Mindegyik adatsor ugyanazt a fejlődési irányt bizonyítja. A medenceország a szétdarabolás után a hosszú fejlődés következményeképpen ragaszkodik az elszakított részekhez, s az elszakított részek ragaszkodnak a medence közepéhez. S ez természetes is. Ezek a részek hosszú ideig együtt éltek, s amit a külkereskedelem imént közölt adatai kifejeznek, az semmi más tulajdonképen, mint az elszakított részek egykori belső forgalma a medence közepével, amely csak az elszakítás után vált külforgalommá.

Az elszakítás utáni években nagyon élénk a forgalom a Közép-Duna medence közepével, Ausztria szolgáltatja a magyar behozatal egynegyedét, Csehszlovákia szintén ugyanannyit. A csehek által szolgáltatott statisztikák a vasúti forgalomra nézve arról tanúskodnak bármelyik esztendőből, hogy a két felvidéki vasútigazgatóság, a pozsonyi és a kassai, Magyarországgal hatalmas teheráruforgalmat bonyolít le, míg a cseh országok felé a brünnivel és olmützivel kereskedik nagyobb mértékben. Prága felé s általában a nyugati cseh tartományok felé a forgalom gyengül. Ausztria és Csehszlovákia, tehát a Dunavölgy északi me-

dencéje, mely a középső medencéből is leszakított tetemes részeket, a medence közepén meghagyott és az agrárterületekre korlátozott Magyarország behozatalának a felét szolgáltatja. A kivitelnek a felénél valamivel kisebb részét veszi fel, 45.2 százalékát. Ha még Románia és Jugoszlávia részét is idevesszük, akkor az együttes eredmény így alakul: *A négy ország együttesen felveszi a magyar kivitel 70.9 százalékát és adja a magyar behozatal 63.5 százalékát.*

A politikai ellentétek nem tudják hát elnyomni a gazdasági kapcsolatokat. A politika csak később érezteti hatását ezeknek az államoknak a viszonyában, mert 1933-ban már a négy állam 44.1 százalék erejéig vesz részt a magyar behozatalban és 43.1 százalékát veszi fel a magyar kivitelnek. Erre az időre lassan a politikai ellentéteknek megfelelően a medence leszakított részeit az államok más irányba vonják, a medence közepével kiépített kapcsolatait elsorvasztják. Csehszlovákia például erre az időre leépíti csaknem teljességgel a felvidéki gyárakat, amelyeket egykor Magyarország alapított, hogy a Csehországi ipart felesleges versenytárstól szabadítsa meg. Hlinka András, a szlovákok vezetője 1933-ban a prágai parlamentből kiált a magyar ipari kormányzat iparosító politikája után, de ólom van a cseh fülekben. A Felvidékről óriási munkástömegek vándorolnak ki s kerülnek az állandó munkanélküliség állapotába. A Felvidék a gyárak temetője lett Csehszlovákiában.

Egy másik fontos tényről kell még itt megemlékeznünk. Az egész Dunavölgyében Németország képviselte a nyugati hatalmakkal szembeforduló imperialista ellenerőt. Az utódállamok, amelyek leszakították a középső medence egy-egy darabját, a németellenes nyugati francia és angol erőnek képviseletében alakultak meg. De gazdasági tekintetben Németországgal építették ki a legsűrűbb kapcsolatokat. A politikai kapcsolatok és a gazdasági kapcsolatok tehát ellentétes irányban futottak.

A rövidség kevéért összefoglaló adatokat közlünk. A dunai államok közgazdaságát egységnek tüntetjük fel, s így közöljük külkereskedelmi adataikat a világ többi államaival.

BEHOZATAL:

	1928	*1929*	*1930*	*1931*	*Átlag*
Franciaországból	5.0	4.6	5.4	4,9	5.0
Lengyelországból	9.0	9.2	8.2	7.9	8.6
Nagy-Britanniából	5.8	6.0	6.4	6.6	6.2
Németországból	30.4	33.0	33.6	34.5	32.9
Olaszországból	5.9	5.8	6.8	6.5	6.2
Svájcból	4.5	4.2	4.4	4.6	4.4
Egyéb országokból	39.4	37.2	35.3	35.0	36.7

KIVITEL:

Franciaországba	3.3	4.1	5.2	7.1	4.9
Lengyelországba	5.9	5.4	4.4	3.9	4.9
Nagy-Britanniába	8.7	8.6	10.5	12.4	10.0
Németországba	30.7	26.4	24.3	20.4	25.5
Olaszországba	10.9	11.4	14.2	11.0	11.0
Svájcba	5.5	5.2	5.0	5.8	5.4
Egyéb országokba	35.0	38.9	36.4	39.4	37.4

Vonjuk le ezeknek az adatoknak a jelentőségét. A nyugati hatalmak politikai szempontokból rendezték a Közép-Duna medencéjének hovatartozását. Magyarországot az első világháborúban tanúsított magatartása miatt büntették. De, amint az adatokból látszik, gazdasági tekintetben nem tudtak változtatni sem a középső dunai medence, sem pedig az egész Dunavölgy kapcsolatain. *A nyugati protektorátus alatt élő államok gazdasági tekintetben a nyugati hatalmak fő politikai, gazdasági, egyszóval imperialista ellenfelét, Németországot szolgálták és belőle éltek.* Ezt lehet levonni annak a korszaknak legérdekesebb ellentmondásaként, amikor a Közép-Duna medencére és az egész Dunavölgyére a nyugati imperializmus hatása nehezedett.

1933, a nagy fordulópont

A fentiek alapján a Dunavölgy összefüggése eléggé világos Németországgal. Számtalan gazdasági kapcsolat vonja az egész Dunavölgyét a német közgazdaság felé. A politikai szálak Magyarországot kivéve nyugatra mutatnak a harmincas évek elején. E helyzet alapján egészen magától értetődik az a megállapítás, hogy a német gazdasági élet változásai nemcsak, hogy érdeklik, hanem közvetlenül érintik is a dunavölgyi közgazdaságot és így a mi szétszaggatott középdunamedencei közgazdaságunkat is. Ezekután rövidesen érinteni kell azt az eseményt, amely *új közgazdasági rendet alakított ki Németországban.*

1933-ban a nemzeti szocializmus átvette a hatalmat. Az ország a gazdasági válság mélypontján volt, óriási munkanélküli tömegekkel. A német aranytartalékok nagyrésze Amerikába vándorolt, az ország az infláció szélén állt, mivel elfogytak a pénzfedezeti érctartalékok, a gazdasági tevékenység állt és a vállalkozás szünetelt. Ekkor jött Hjalmar *Schacht,* akinek a nevét mindenki ismeri. Mint a német birodalom pénzügyminisztere új hitelpolitikát vezetett be. Tétele az volt, hogy nem kell egy márkával több aranyfedezetű hitel sem a válságból kijutáshoz, teljesen elég az, amivel a Német Birodalmi Bank rendelkezik. Elhatározták,

hogy nagy állami közmunkákat rendeznek. Pénzintézeteket állítottak fel, amelyek megkapták a közmunkák kezelését. Bevezették az ú. n. *munkaszerző váltókat,* és a vállalkozóknak ezekkel fizettek a közmunkáért. A birodalmi kormány a munkaszerző váltókat egy külön intézetben, a Deutsche Gesellschaft für Offentliche Arbeiten A. G.-ben helyezték el. A Birodalmi Bank kötelezte magát a váltók leszámítolására.

Most már, ha egy vállalkozó például egy állami utat épített, akkor az állam elsősorban munkaszerző váltóval fizetett neki. Az útépítő vállalkozó evvel a váltóval vehetett nyersanyagot, követ, homokot, cementet, vasat stb. A kőbánya tulajdonosa, a cement- és a vasgyáros kénytelen volt elfogadni a munkaszerző váltóval való fizetést és el is fogadta, mert ő is fizethetett vele. A váltók leszámítolására létesített központi intézetben ugyanis minden vállalkozónak folyószámlát nyitottak. A vállalkozók egymásközti követeléseiket bankszerű fizetéssel, azaz könyvi átírással egyenlítették ki. Mindenkit azonban nem lehetett munkaszerző váltóval kielégíteni. Nem lehetett elsősorban a munkásságot és a hivatalnokokat. Ugyanakkor a vállalkozók kedvét is szegte volna az, ha nem láttak volna üzletükből valami hasznot. A Birodalmi Bank a váltók mellett mindig kiutalt annyit, amennyit a munkások és a vállalkozók díjazására kellett. Evvel a módszerrel csodálatos eredményeket értek el. Az egész közgazdasági életet kiemelték a gazdasági válság mélységeiből. Németország úgynevezett hitelinflációt hajtott végre, amelynek titka a sikerbe vetett erős remény. Kiküszöbölte az ércfedezetű pénzt a forgalomból, s a márka értékét és vásárlóerejét az állam tekintélye garantálta.

Igen ám, de Németország ugyanakkor hatalmas mértékben függött a világpiacoktól, ahol nem lehetett kiküszöbölni az aranyfedezetű hitelpénzt, a devizákat. A világpiacon vagy áruval, vagy arannyal kellett fizetni. Németország arannyal nem tudott, mert nem volt aranya. Áruval sem igen tudott, mert ezt az új rendszert állami rendelések táplálták, s azok nagyobbára katonai természetűek voltak. Németország tehát egy átmeneti korszak után, amely 1933-tól 1938-ig, tehát öt esztendeig tartott, a következő helyzet elé került:

1. vagy elfogadtatja a többi európai államokkal is az új rendszert, vagyis a devizakereskedelem leépítését és az áruforgalom kontingentált rendszerét, vagy

2. minél több államot kerít befolyása alá, amely államok elfogadják a német külkereskedelembe való beilleszkedést, tekintet nélkül arra, hogy az új német közgazdaság kivitele és az odaszállított áruk szolgálják-e az illető államok érdekeit.

Az első eset azt jelentette, hogy az európai államoknak teljesen át kellett volna szervezni termelésüket. Az eddig kiépített közgazdasági

kapcsolatok helyébe Németországgal kellett volna egyre szorosabb közgazdasági együttműködésbe lépniök. A másik lehetőség azt jelentette volna, hogy az ilyen kapcsolatok kiépítése nélkül az egyes államok leszállítják belső gazdasági színvonalukat, és a német gazdasági élet szolgálatára fordítják minden erejüket.

Mindenki belátja, hogy ilyesmit egyetlen nép sem hajthat végre teljesen önkéntesen és máról-holnapra.

Németországot viszont szorongatta a rettenetes áruhiány. Ebben a helyzetben megpróbálták ideológiai hatásokkal is kiváltani a megfelelő eredményt. A nagy eszmei export éppen akkor éri el tetőpontját, amikor Németország már felélte nyersanyagtartalékait, 1938 végén és 1939-ben. De ez az ideológiai export sem igen hozta meg a kívánt eredményeket. Ekkor Németország gazdasági rendjének belső feszítő erejétől és megfelelő ideológiától hajtva, a legkisebb ellenállás irányában megrepedt, *s elöntötte Európa ama részét, amelyet a németek ma megszállva tartanak.*

Németország egyre növekvő hatása alatt...

A Közép-Duna medencéje is egyre erősebben a német hatás alá került, mégpedig kétféle tekintetben. Elsősorban egyneművé vált politikai és gazdasági orientálódása. Az itteni államok *leszakadtak a nyugati imperializmusról és Németország hatalmi vonzásába kerültek.* A Közép-Duna medencéjéből tehát kiszorult a nyugati ellenerő, és a régi osztrák hatalom helyére kerülő német hatalom befolyása alá jutott teljességgel. A középső medence államainak gazdasági és politikai életében azonnal megmutatkozott ez. Elszakadtak a nyugati gazdasági kapcsolatok, elszakadtak a tengerentúli összeköttetések, s az államok számára nem maradt más, mint szolgálni a német közgazdaságot, úgy, ahogyan a német közgazdaság belső törvényei megszabták azt. Ezeket a fejtegetéseket néhány adattal tesszük szemléletessé.

Németország a következő arányokban vett részt külkereskedelmünkben:

	1923	*1924*	*1925*	*1926*	*1927*	*1928*	*1929*	*1930*	*1931*	*1932*	*1933*
Behozatal	14.3	12.5	15.2	16.7	18.2	19.5	20.0	21.2	24.4	22.5	19.6
Kivitel	6.2	7.9	10.5	13.0	13.3	11.8	11.7	10.3	12.7	15.2	11.4

Amint látható, Németország nem részesedett olyan döntő mértékben a mi kivitelünkben és behozatalunkban, mint azt a dunai népekkel folytatott külkereskedelmi átlaga mutatja. Ez a helyzet a nemzetiszocialista

Németországig. Azután megváltoznak a viszonyaink, illetőleg kapcsolataink. *Németország egyre nagyobb súlyt kap kivitelünkben és behozatalunkban.* Igaz ugyan, hogy ez a növekedés eleinte csak úgy áll elő, hogy az ausztriai külkereskedelmi tételeink belekerülnek a német tételekbe, de e nélkül is növekedés és állandó fokozódás tapasztalható.

1937-ben Németország 24.05 százalék arányában vette fel kivitelünket, Ausztria 16.88 százalék arányában. Ez együtt 40.93 százalékot tesz ki. De 1939-ben már kivitelünk 50.3 százaléka megy a Németbirodalomba. A további hódítások is beemelik más államokba irányuló kivitelünket a német kivitelbe, így a cseh protektorátus adatai, valamint az összes megszállt területek adatai is a birodalmi kivitel adataiban merülnek el, úgy, hogy kiemelésük és külön kezelésük sokszor teljesen lehetetlen. 1940-ben és 1941-ben még ismerjük az Ausztriával bővült német területekre irányuló kivitelünket. 1940-ben kivitelünk 49.43 százaléka ment Németországba, 1941-ben pedig 61.4 százalék. Ebben nincsen benne a cseh protektorátus és a többi megszállott terület. 1942-ben magába a Németbirodalomba kivitelünk 54.90 százaléka ment, a cseh-morva protektorátusba 4.14 százalék és a lengyel főkormányzóságba 0.17 százalék. *Ez együttesen 59.21 százalék.* Behozatalunk mindig kevesebb volt, mint kivitelünk, 1941-ben 47,672.000 pengővel, de 1942-ben már 149,728.000 pengővel többet vittünk ki, mint amennyit behoztunk onnan. Ha az összes megszállt területek arányát is hozzáadjuk a német arányhoz kivitelünkben, akkor *Németország részesedése 62.39 százalékra* emelkedik.

Érdekes megjegyezni, hogy Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia és Görögország mindössze 3.18 százalékban részesedik kivitelünkben 1942-ben, behozatalunknak pedig 1.54 százaléka származik ezekből az országokból.

A Németországba irányuló kivitel jelentősége

Az eddigiek alapján is megállapítható, hogy az egész Közép-Duna medence Németország feltétlen politikai befolyása alatt áll. Ezt a politikai függést közgazdasági tekintetben az jellemzi, hogy az egyes országok kivitelüket a német közgazdaság szolgálatába állítják. Mi csak a magyar adatokat közöltük, de még fokozottabb mértékben áll ez a többi országról is, amelyeknek területük van a középső Dunamedencében. Szlovákia még szorosabban működik össze Németországgal és Románia a legszorosabban. Evvel magyarázható, hogy Németország milyen mértékben engedte a medencét integrálódni, amikor 1938-ban és 1940-ben erre sor került.

Most már csak az marad hátra, hogy ezt a szoros közgazdasági együttműködést, illetőleg a Közép-Duna medencéjének ezt az új, eddig utolsó közgazdasági helyzetét kiértékeljük.

A legnagyobb probléma a németországi kivitelben és onnan jövő behozatalban, hogy *egyensúlyi helyzetet* tudjunk elérni. Ha figyeljük a német-magyar tárgyalásokat a legutóbbi időben, vagy az egyes szaknyilatkozatokat, mindenütt a kiegyenlítődés kérdése forog előtérben. Mindenütt a magyar clearing követelések megszüntetésére törekszenek.

Knób Sándor, a Gyosz ügyvezető igazgatója szerint (1939-ben) a kiegyenlítés ipari behozatal útján nem vihető keresztül, mert az egzisztenciájában érintené egyes iparágainkat. Knób Sándor szerint elképzelhető, hogy „a kiegyenlítésre váró egyenlet letörlesztése több esztendőn keresztül részletekben történik, valamint az is, hogy Németország a *velünk szemben fennálló követeléseinek egy részét* engedi át erre a célra. Németországban lévő magyar záloglevelek és kötvények értéke *6–7 millió pengő*. A Németbirodalom részvényérdekeltsége a magyar piacon *70 millió pengő* körül mozog, a magyar hitelintézetek németországi rövidlejáratú tartozásai *50 millió pengőt tesznek ki*. Ezeknek a német követeléseknek részletes átengedése, kombinálva a behozatal növekedésével, közelebb vinne a szükséges megoldáshoz. Megjegyzendő, hogy az ezzel kapcsolatos problémákat a háború kitörése, valamint a fokozott német szállítások jelentősen módosították." Knób ajánlata szerint Németország adja át a kintlévő magyar tartozásokat és azokat a tőkéket, amelyekkel a magyar ipari termelésben részesedik. De, amint látjuk, ezek nem olyan nagy tételek, hogy le tudnák olvasztani követeléseinket.

Knób Sándor magyar részről hallatott véleménye után érdekes meghallgatni egy német véleményt is ebben a kérdésben. Annál érdekesebb lesz ez, mivel *Clodius* egy 1941-ben Budapesten megtartott előadásából idézhetünk. A német meghatalmazott miniszter ezeket mondotta:

„Természetes, hogy ezekben a háborús időkben bizonyos korlátozásokra van szükség. Magyarország valamennyi irányadó helye megértést tanúsít abban a tekintetben, hogy Magyarországnak ahhoz, *hogy a szabadságért küzdő Európa új rendjébe beilleszkedjék, exportálnia kell* és a lehetőség határáig ebben a háborús évben hozzá kell járulnia a német nép ellátásához teljesítőképességéhez mérten. De éppen úgy Németország is a maga részéről megteremti az előfeltételeket a magyar ipar és általában a termelés működésének biztosításához, amennyiben az a német szállításokra van utalva. A háború kitörése óta nem tesznek közzé számadatokat az áruforgalomról, de megállapítható, hogy a magyar-német árukeret teljesen normális és a természettől adott korlátozások ellenére is mind tömege, mind értéke szempontjából tovább fejlődött."

„Ahhoz – mondta tovább Clodius – hogy a gazdasági kapcsolatokat két fél között elmélyítsék, nem elegendő ennek szükségességét hangoztatni, hanem meg is kell teremteni a gyakorlati alapokat a termelés irányítására. Magyarországnak hozzá kell igazodnia fő kereskedelmi partnerének szükségleteihez. Nemcsak a magyar mezőgazdaságnak, hanem a magyar iparnak is nagy feladata van a mind szorosabbá váló európai közösségben. Németország egyáltalán *nem kíván olyan posztulátumból kiindulni, hogy Magyarországnak mezőgazdasági országnak kell maradnia és hogy Németország Magyarország gazdasági termékeiért mindig iparcikkeket adjon cserébe. Németország együtt kíván működni a magyar ipar további jelentékeny kiépítésében.* Németország nemcsak tapasztalataival és technikai eszközökkel, hanem *a lehetőséghez képest német tőkével is hozzá kíván járulni a magyar ipar fejlődéséhez.*"

Ezt mondotta Clodius. Németország egyelőre mással, mint ipari cikkekkel, de ezekkel se nagyon tudja tartozásait leépíteni. Ugyanakkor hangoztatja Clodius, hogy Magyarország tovább iparosodhat, ami együtt *egy kicsit lehetetlen.* Németország ezenkívül a magyar iparosodásba saját tőkével is szeretne résztvenni, ami *ellentétben áll avval a követelésel,* amelyet Knób Sándor pendített meg, hogy a németek tartozásaik egy részének fejében adják át itteni részvényeiket és engedjék el a magyar tartozásokat.

A helyett, hogy ezeket a nehézségeket tovább fejtegetnők, elég, ha megállapítjuk, hogy az adósságok leírása nem könnyű.

Hasonló helyzetben van több ország a Németországgal folytatott külkereskedelemben. Egy ideig, amíg közölték az adatokat, figyelni lehetett például Szlovákia követeléseinek a növekedését is Németországgal szemben. A követelések közlését akkor kezdték, amikor körülbelül ötszázmillió szlovák koronát tettek ki (1940 elején) és akkor hagyták abba, amikor *elérték a másfél-kétmilliárd szlovák koronát.* Ekkor ugyanis Karvas dr. a Szlovák Nemzeti Bank kormányzója egy előadásában közölte, hogy a szlovák ipar forgótőkéjének nagysága 1.900,000.000 szlovák korona. Most már a kétmilliárdos követelés az ipar szempontjából körülbelül annyit jelent, hogy az ipar forgótőkéjét veszíti el. Ez a jelentősége a követeléseknek a mi szempontunkból is.

Ez az utolsó fázisa a Közép-Duna medence közgazdasági fejlődésének. Megállapítható, hogy ezt a helyzetet az egyoldalú politikai függés hozta létre, az a helyzet, hogy a medencén kívüli északi hatalom magához vonta a medencét és egész közgazdaságát.

*

Végigtekintve ezt a hosszú fejtegetést, foglaljuk össze azokat a tételeket, amelyeket az előadott anyag igazolhat.

Azt hiszem, teljes mértékben igazolja az előadott anyag azt, hogy *szabad és szerencsés közgazdasági állapot nem épülhet ki addig a Közép-Duna medencében, amíg bármily oldalról külső hatalmak befolyását viszik be ide.* Mátyás halála óta mindig függő helyzetben volt ez a medence, és népei mindig szerencsétlenek voltak. Úgy látszik, hogy a hatalmi függő helyzet nem szűnhetett meg az eddig tartó fejlődésben. Valószínűvé válik hát az a következtetés, hogy egy *egészen új rendre lesz szükség,* hogy a medence népei megtalálják boldogabb jövendőjüket.*

* *Jócsik Lajosnak még egy beszédéről tudunk, amit valószínűleg egy esti, tábortűz melletti beszélgetésen mondott el. 1980-ban, a Hazafias Népfront rendezésében megtartott emlékesten felidézte az ott elmondottakat; ebből közlünk részletet:*

„Rettentően izgalmas dolog volt, amit már az önállósított Szlovákiának és az akkori Magyarországnak az összehasonlításával megállapíthatott az ember. Hitler Szlovákiát önállósította – kirakat-államnak nevezték Szlovákiát, de a kirakat mögött a leghatározottabban és a legkegyetlenebbül érvényesült a hitlerizmus minden politikai: külpolitikai és gazdasági szándéka és számítása. Többször szóba hoztam azt, hogy kitelepítő osztagokat küldött Németország Szlovákiába, hogy összeszedjék Szlovákiának 100 000 zsidóját és a megjelölt baloldali elemeket; akik nem tudtak elrejtőzni, azokat munkatáborban dolgoztatták. Rettentő perfidiával még azt is kiszámították, hogy a munkatáborban mennyi értéket termeltek, utána kiszámították azt, hogy a kitelepítésük mennyibe fog kerülni, mert a munkatábor után Lengyelországnak a felénk eső oldalán megszervezett megsemmisítő táborba kezdték szállítani ezt a 100 000–150 000 összefogott zsidót, és szocialistát vagy kommunistát. Kérem szépen, hitetlenül fogadták ezt sok helyen Magyarországon, amikor én a *Szlovák* című hivatalos lapnak a leghátsó oldalain elrejtett szlovák nemzeti banki jelentésekből összehoztam a következőt: a zsidók kitelepítése és a baloldali elemek kitelepítése mellett megkezdték a szlovákiai erdők kitermelését. A kiszállítások mértéke 3 milliárd márkát tett ki, ennyi fát szállítottak ki, ami az ökológiai kétségbeesésnek az első eszmélkedése volt a számunkra, és tömték bele a szlovák, a kárpátaljai és a kárpáti erdőket a szlovák hadigépezetbe. Nohát, amikor a kitelepítéssel végeztek, akkor kiszámították a kitelepítések költségét, ezt is 3 milliárd márkára tették. Ők 3 milliárd márkával tartoztak a fáért és az erdőkért Szlovákiának; a kettőt plusz–mínuszba hozták és a klíring-csúcson eltüntették a kitermelt és elszállított erdőkért járó szlovák követelést, ami nem jelent egyebet, mint a hitleri reakciónak világméretekben és történelmi méretekben a legkegyetlenebb formáját, nevezetesen azt, hogy élőhúsért és tömegekért vásárolt fát a hitlerista hadigépezetbe. Én ezt elmondtam a szárszói konferencián is. Ezt azért említem, mert amikor az anyag szerkesztés alá került, ezek a kiélezett témák nem kerülhettek bele, de ilyen mértékben kellett szemet nyitogató bátorsággal a készülő, a ránkrohanó valóságra figyelmeztetni a diákságot abban a reményben, hogy a jövőre, a közvetlen jövőre való rákészülésnek a szükségét szétviszik az országban."

Az előadást több hozzászólás követte.

Nagy István hozzászólása

Tisztelt Konferencia:

Tanácskozásainkat tulajdonképen Jócsik Lajos előadásával kellett volna kezdenünk. Az ő számadatai az ország gazdasági függése tekintetében fölöslegessé tettek volna néhány olyan érzelgős felszólalást, amely történelmünk nehezebb napjait *csupán csak az idegenek jelenlétének* tulajdonította. Láttuk Jócsik adataiból, hogy főként gazdasági szükségszerűségek hatottak, amikor a kapitalista gazdálkodás nyugatról jöve, minket is bekapcsolt a világgazdaságba. Nyugattól való függésünk s általában a világgazdasággal való összefüggésünk azonban *soha nem is szűnhet meg.* Egyszerűen mert nem élhetünk elzárt szigetként a népek szomszédságában.

De, hogy az összefüggés ne szabadságunk és függetlenségünk rovására történjék a jövőben, ahhoz Jócsik szerint is a *kapitalista gazdálkodást fel kell, hogy váltsa a népek szükségletére történő termelési forma.* De miért éppen ez? – szegezték neki a felszólalók közül többen is a jelenlévő szocialista munkásoknak. – Vajjon a kollektív termelési rend, illetve a szocializmus, nem nyomná-e el a magyarságot éppen úgy, mint a kapitalizmus? A válasz elől nem térhetünk ki. Igaz, külön előadásra volna szükség a kérdés helyes és tudományos megválaszolására. Épp ezért csak igen durva körvonalakban vázolható, hogy a kapitalizmus árutermelésen alapszik. Mivel pedig az árutermelő bérmunkás sohasem kapja meg az általa termelt áruk teljes ellenértékét, így soha sem is vásárolhatja fel azokat, a termeltetőknek tehát mindig annyi árufölöslegük marad, amit saját munkásai, országos viszonylatban saját népe nem tud felvásárolni. Ezért az árutermelés mindig *„kivitelre"* szorul. Már pedig minden fejlettebb kapitalista állam erre szorul, így a világpiacokon versengés támad a vevőért. Amíg ez békésen történhetett, a versengés is békés volt. Az hódította magához a vevőket, amelyik olcsóbb és jobb árut adhatott.

Az alulmaradó árutermelők vagy az alúlmaradástól félők, – már pedig ilyenek mindig és mindenhol vannak, – igyekeznek saját piacaikat előbb csak magas védővámokkal, behozatali tilalmakkal őrízni. Mikor azután a kivitelre szoruló kapitalista államok számára ez a helyzet tarthatatlanná válik, akkor fegyveresen igyekeznek a védővámokkal elzárt országhatárokat áttörni. Ebben a században ezt már kétszer is láthattuk. Így lesznek a gyengébb országok más országok kapitalistáinak alárendeltjeivé. Így veszítik el nemzeti függetlenségüket. Ezeket tudva, hiába

függetlenítenénk magunkat önálló kapitalista országgá, hogy a Balkán felé terjesszük ipari kivitelünket, ha ez kapitalista módon történik. Ily módon a mi sokat hangoztatott „dunavölgyi vezetőszerepünk" egyszerűen épp oly elnyomó és gyarmatosító szereppé válna, mint a nyugati országok világgazdasági vezetőszerepe, amely leigázva tartja a gyarmati népeket. Ezek közül melyik volna hajlandó a mi leigázásunkat vállalni, de melyik nyugati kapitalizmus törődne belé, hogy kiszorítsuk őket dunavölgyi piacaikról?

Egyik sem, legfeljebb ideig-óráig mondanának le hasznukról, vagy tűrnék el gyarmatosító törekvéseinket. Közben a gyarmatosítottak egy szép napon felkelnének ellenünk, a nagygyarmatosítók meg hátúlról rontanának reánk, s így nem sokáig örvendhetnénk sem „vezetőszerepünknek", sem függetlenségünknek. *Azért kell a kapitalista termelési rend helyébe a szocialista termelési rendnek lépnie, hogy kiküszöbölje a haszonelvűségen felépülő árutermelést, s helyébe a népek szükségletének kielégítésére irányuló tervgazdaságokat építse.* Ebben a tervgazdaságban a dolgozók elsősorban *saját szükségletük* kielégítésére dolgoznak, s csupán fölösleges javaikat viszik csereberére. Akkor mindenki elsősorban a belszükséglet érdekében gazdálkodik a mai örökös kivitelben emésztődő kapitalista gazdálkodás helyett.

Ezért utalt tehát Jócsik Lajos is arra, hogy igazi megbékélés nyugatra és délkeletre s a dunai kisnépek felé, csak a *jövő tervgazdasági viszonyai között* képzelhető el. Ehhez csak azt tehetjük hozzá: ne higyjék a mi „bennszülött" helyzetünkért aggódók, hogy csak a magyarság van hátrányos helyzetben nyugattal szemben, vagyis ahogy mondani szeretik, az „idegenekkel" szemben. India népei épp úgy keseregnek ezen, mint Kína százmilliói, a román vasgárda ifjúsága épp olyan elnyomott „bennszülött" népnek mondta magát a nyugatiakkal szemben, mint idehaza a kérdéseket csak külsőségeiben szemlélő polgárság. Holott az idegenek legfeljebb csak eszközök a hódító kapitalizmus kezében a kapitalizmust még meg nem valósított népekkel szemben. Mi tehát ha igazán szabadok akarunk lenni, egy nép felé sem vállalhatjuk a kapitalista térhódítás eszköz-szerepét.

Ravasz János bizonyos érzelmi neheztelést állapit meg szociológusainknál Szekfű történetirányával szemben. Pedig Szekfűnek kétségtelen érdemei vannak éppen abban, hogy a társadalomtörténeti szempontok közműveltségi kincsekké lettek.

Urfy Sándor kifogásolja, hogy az előadó nem érintette *a jelenlegi Magyarország kisebbségi viszonyait, gazdasági és kulturális helyzetét* s egyben a kisebbségi munkásság, parasztság és értelmiség viszonyát a magyarnyelvű ipari munkássághoz, parasztsághoz és értelmiségi munkássághoz. Az összefogás, mely a nemzetiségi és a magyar dolgozókat egy nevezőre hozza, szerinte *csak egy szabad, független, demokratikus Magyarországban* lehetséges.

Csütörtökön délután *László* Gyula, a kolozsvári egyetem tudományintézetének tanára tartotta meg nagy érdeklődést keltett előadását a *honfoglaló magyar nép életéről.*°

László Gyula előadása:

RÉGÉSZETI NÉPRAJZ ÉS MAGYAR ŐSTÖRTÉNELEM

E rövid, ismertető jellegű dolgozattal két célt szeretnék elérni. Egyik célom az, hogy a művelt magyarságnak saját őstörténelme felé forduló érdeklődését azzal mélyítsem el, hogy megmutassam, hogy a régészet területén melyek célkitűzéseink, hogy és milyen módszerrel közeledünk az egykori élet megszólaltatásához. Másik célom, hogy a régészeti néprajz munkamódjának felvázolásakor egyúttal néhány új eredményt is közöljek. Olyan eredmények ezek, amelyek aprólékos részletmunkán épülnek fel s így a nagyközönséghez nem juthatnak el. Szükségesnek látszik a közlemény azért is, mert a nagyközönség és a szakember közt szakadék keletkezett. Ennek a szakadásnak káros voltát, amely a tudományos részletmunka természetéből következőleg a szakember lassú építő munkája s a kész összefoglaló eredményeket váró nagyközönség között szükségszerűleg létrejött, egyaránt érzi a kutató és a munka eredményeit váró nagyigényű közönség is. A magyar őstörténelemben ezt a szakadékot kiváló egyéni kezdeményezésekből született összegzések[1]) s utóbb több kutató közös munkájával megírt összefoglalások hidalják át.[2]) Nyilvánvaló azonban, hogy az összegzés csak olyan területeken lehetséges, ahol sok részletmunka áll már rendelkezésre s így a kérdés megérett arra, hogy a szélesebb érdeklődésű közönség számára legalább alapvonalakban egységben jelenhessék meg. A magyar őstörténelem régészeti adattárát sok kiváló kutató munkája már megérlelte annyira, hogy a belőle biztonsággal levonható következtetések a művelt magyarok számára megfogalmaztassanak.[3]) Van azonban egy új hajtása ennek a tudománynak, amelyik előmunkálatok híján egyelőre csak részletfeldolgozásban mutathat fel eredményeket s még jó idő telik el, amíg ezek egy nagyobblélegzetű összegzéssé kikristályosodhatnak. Erről a munkáról, a – magyar őstörténelem régészeti anyagának néprajzi értékeléséről – szeretnék röviden beszámolni. A következő kérdéseket vetem fel: *a)* mi a tartalma a magyar őstörténelemben a régészeti néprajz fogalmának, *b)*

° László Gyula előadása anyagát a *Magyar Élet* folyóirat júniusi és júliusi számában megjelent cikkeiből vette, ezért azt közöljük itt.

mi a módszere és melyek eddigi eredményei, *c)* mennyiben jelent új lehetőségeket a rokontudományok részére s általában a magyar történelemtudományban.

a) A régészeti néprajz a népvándorlás és a magyar honfoglalás korának leleteiből igyekszik az egykori életet a lehetőséghez képest újjáalkotni és beleágyazni a kor művelődésének képébe. Célkitűzése szerves hajtása az eddigi régészeti munkáknak s így nemhogy túlhaladottá tenné az eddigi komoly munkát s annak ezutáni folytatását, hanem anélkül egyenesen elképzelhetetlen. Tehát sem tartalmában, sem módszerében nem jelent forradalmi törést, és nem romokon épít, hanem szerves fejlődés eredménye, amelynek gondolata és részbeni megvalósítása egykorú a régészeti kutatásokkal. A leleteknek anyaguk, készítés- és díszítésmódjuk, formájuk stb. alapján időrendi, kultúrtörténeti stb. helyzetét derítette fel az eddigi régészeti kutatás, megadva ezzel a tárgyak kialakulásának, fejlődésének időrendi és népi hovatartozásának stb. értelmét és vázát. Enélkül a tárgyak néprajzi értelmezése a levegőben lógna. Erre a tiszta régészeti eszközökkel megadott vázra igyekszik felrakni az eleven életet a leletek néprajzi értékelése. Egyik a másik nélkül éppenúgy nem lehet meg, mint eleven ember csontváz nélkül. A néprajzi régészet eredményei meggazdagodást és újabb lehetőségeket jelentenek a tárgy magyarázatakor és helyzetének megállapításakor is. A leletek néha kiváltképen alkalmasak arra, hogy egy nép műveltségének összetételét és társadalmának tagozódását megfigyeljük. A vezető és szolgaréteg, a pásztor és paraszti rend, a nők és férfiak helyzete a temetkezési szokások elemzésekor megeleveníthető. E rétegek életformáját másként érik ugyanazok a formáló erők, sőt más és más oldalról jövő hatások mutatkozhatnak egyidejűleg a különböző műveltségi szinteken. Hogy eddig erről jóformán semmit sem tudunk, annak oka egyszerűen az, hogy e célok nem szerepeltek a magyar őstörténelem régészetének célkitűzései között. E megindult munka következtében az eddig mindig csak egységként kezelt műveltségek, mint pl. a hun, avar, magyar stb. rétegeire bomlanak. E rétegződés az egykori valóságot állítja elénk s így ahelyett, hogy megbontaná eddigi tudásunkat, inkább elmélyíti annak tartalmát. Ahhoz azonban, hogy e gazdag és életteli képet felvázolhassuk, még sok részletkutatás szükséges. Az eddig végzettek azonban megmutatták, hogy a fentvázolt lehetőségek nem csupán álomképek.

b) A módszert a nyers anyag szabja meg. A felhasználható egykorú anyag, idesorolva a népnél a mai napig is megmaradt régi szokások és eszközök tanúságát, négy csoportra osztható: a történelmi források tudósításaira, a nyelvészeti, néprajzi és tárgyi régészeti anyagra. Ezek közül a dolog természete szerint csak a régészeti munkát tárgyalom bővebben.

A magyarság megjelenéséig csak szórványos történelmi adataink vannak s ezek is főként az eseménytörténetre vonatkoznak s kevesek ahhoz, hogy hozzávetőleg is elképzeljük a hún és avar emberek mindennapi életét. Bizonyos alapot azért nyujtanak arra, hogy a mai lovasnomádok és a történeti lovasnomádság életformáját párhuzamként felhasználhassuk életük újjáalkotásakor. Ilyenképen még ezek a szórványos adatok is nagy értéket jelentenek, bár jelentőségüket erősen korlátozza az ókori történelemírás erős hagyománytisztelete, ennek következtében ugyanis az akkori ismert világban újonnan megjelenő barbár népek jellemzésekor a nagy történelemíró tekintélyeknél már előzőleg megfogalmazott jellemzést használják, legtöbbször szószerint. Vigyáznunk kell azonban arra, hogy a párhuzam sohasem azonos azzal, amit vele szemléltetünk. Kétségtelen dolog ugyanis, hogy a magyarság például nem volt minden rétegében lovasnomád, hanem jelentős paraszti renddel is rendelkezett. Hibás képet kapnánk tehát, ha a honfoglaláskori magyar életet egyszerűen a mai lovasnomád társadalmak és népek mintájára képzelnők el. A források hitelességének megállapítása a történelmi forráskritika feladata. A honfoglaló magyar nép életéről és világszemléletéről fennmaradt adatokat minden oldalról kiaknázták s párhuzamaik felkutatásával a honfoglaló magyarság társadalmi szervezetét és világképét sikerült is nagy vonalakban újjáalkotni.[4]) A régészeti leletek e tekintetben is gazdagították tudásunkat s részben megváltoztatták ismereteinket.

A roppant gazdagságú nyelvészeti anyag szinte kimeríthetetlen kincsesbányája a magyar őstörténelemnek,[5]) de az előző rokonnépekről hallgat, nem maradván számottevő hún vagy avar nyelvemlék. Ennek a sokrétű magyar nyelvészeti anyagnak a tárgyi régészet szempontjából erős korlátai vannak, mert a szavak bizonyítják ugyan egyes tárgyak és tárgycsoportok meglétét, de semmit sem árulnak el a tárgy ilyen vagy amolyan voltáról. Egy szó ugyanis csak jelöli a tárgyat, de sohasem írja le s így fogalmunk sincsen annak az életnek gazdagságáról, amelyben őseink s rokonnépeik éltek. Természetes, hogy a tárgyak régészeti meghatározása után ez az anyag is életre kel.

Az élő magyar néprajzi jelenségek sok esetben honfoglaláskori gyökerűek.[6]) A magyar nagyközönségben főként népművészetünk mintakincsének ősiségébe vetett romantikus hit terjedt el. Népművészetünket azonban állandóan megújuló erők formálják s így mintakincse nem nyúlik vissza a honfoglalás korába. Annál több szál fűzi e művészkedésben megnyilatkozó szerkesztési gondolatokat régebbi művészetünkhöz. Ősi multunk máig élő emlékeit azonban elsősorban nem e területen találjuk meg, hanem a mindennapok szokás- és eszközanyagában. Ahhoz azonban, hogy ősiségünket megállapíthassuk, szükségünk van a népvándorlás-

kori és honfoglaláskori tárgyi és szellemi anyag értelmezett ismeretére s így inkább a régészeti néprajz gazdagítja a mait, mint fordítva. Az élő népi műveltségnek más területei jutnak fokozottan szóhoz munkánkban, elsősorban azoknak a területeknek néprajza, amelyek a pusztai kultúrák kialakulásának és virágzásának helyei voltak, s ahol még ma is elevenen él sok, nálunk már kihalt szokás és eszköz, sőt az életforma is nagyjából változatlan. Különösen értékes terület a régészeti néprajz szempontjából az eurázsiai szárazföld északi peremvidéke, az ide még régen felszorult műveltségi javak szinte egészükben őstörténelmi állapotban merevedtek meg.[7]) Ezt az anyagot is csak igen gondos művelődés- és tárgytörténeti rostálással használhatjuk fel. Alább néhány példa kapcsán igyekszem szemléltetni a párhuzamok felhasználásának módszeres követelményeit.

A sokezer leletből álló régészeti anyag nagy hiányossága, hogy csupán sírleleteket ismerünk s eddig egyetlen egy telepet sem sikerült feltárni. Ez nagy korlátozás, mert hiszen az őskori ember életét éppen telepeinek maradványaiból sikerült újjáalkotni.[8]) A népvándorláskor emberének lakáskultúrájáról, lakása körül végzett munkájáról s így életmódjáról és társadalmának tagozódásáról éppen a telepek hiánya miatt, jóformán semmit sem tudunk. A hiányt részben a történelmi, részben a nyelvészeti adatok enyhítik.

Ezt a hiányosságot csak részben pótolja az, hogy a temetéskor a halottat a földi élet mintájára elképzelt túlsó életre (l. alább) mindennel ellátták, s hogy a sírokban mintegy sűrítve áll előttünk életük és túlsó világról való szemléletük. A sírleletek kiaknázása tehát két irányú lehetőséget ad a régészeti néprajznak: szellemit és tárgyit. A munka azonban csak hitelesen kiásott sírokra épülhet, amelyekben a sírkép egészét, a mellékletek elhelyezkedését, szóval a feltáráskor tapasztalt jelenségeket, függetlenül attól, hogy az ásató fontosnak találta-e vagy sem, pontosan felvették.[9]) A felvételezést tehát nem szabad irányítsa semmiféle előzetes képzet s csupán annyit kell rögzítsen, amennyit tényleg talált, a feldolgozás: későbbi munka. Példaképen felhozhatom, hogy főleg a Thonuzóba eltemetéséről maradt tudósítás és a romantikus magyar irodalom írásai nyomán sokáig azt hitték, hogy a honfoglaló magyarok a halott mellé egészében eltemették a lovát is, ezzel szemben tény az, hogy csak a ló koponyáját és csülkeit temették el,[10]) még ma is sokszor hallunk olyan véleményt, hogy a magyarok lóra ültetve temették el halottaikat. Az az előzetes elképzelés, hogy a sírban teljes lovat kell találniuk, még kitűnő kutatókat is megzavart, s tudósításaikkor mindenféle csűrés-csavarással kendőzték el azt a tényt, hogy csak részleges lovastemetkezést találtak.[11]) Sajnos, a régebben kiásott leletek nagyrésze hasznavehetetlen a régészeti néprajz kutatója számára, mert nem sokat ügyeltek a tárgyak helyzetének pontos

rögzítésére, legtöbbször még arra sem volt figyelmük, hogy legalább az egy sírban talált tárgyakat együtt tartsák. Példaképen említem a többezer sírból álló roppant gazdagságú keszthelyi temetők kiásását.[12]) A Nemzeti Múzeumban százszámra vannak a szebbnél-szebb tárgyak dobozokba raktározva, 2–300 fülbevaló, néhányszáz szíjvég stb. stb., de arról, hogy hogyan és milyen összefüggésben kerültek elő ezek a leletek, jóformán semmiféle feljegyzést nem tett az ásató Lipp Vilmos. A leletek jelentőségéről elég annyit megjegyezni, hogy egy egész műveltséget neveztek el róluk, a „Keszthely kultúrát".[13])

A régészeti néprajz számára tehát a múzeumainkban őrzött leletek tekintélyes része nem szolgálhat forrásként. Néhány eddigi eredmény ismertetése során az alábbiakban vázolom, hogy miképen történik a hitelesen felvett sírok anyagának néprajzi szempontú értékelése, mik ennek a munkának módszertani alapelvei s melyek a még át nem hidalt nehézségek.

1. A teljes sírkép elemzése. A régészeti kutatómunka, mint említettem, régebben általában csak a sírokban talált egyes tárgyakat vizsgálta s azok közül is rendszerint csak a díszesebbekre fordított figyelmet. Keveset törődtek azzal, hogy hogyan is történt a temetés s mi az, amit erről a sír egységes képe elárul. Még kevesebb történt az irányban, hogy a temetők egészét bevonják a kutatás körébe, tehát pl. hogyan viszonylanak a férfi és a női sírok, mennyiben van rendszer elhelyezésükben, milyen a gazdag és vezető emberek sírjainak környéke, hogy temették melléje családját, a szolganépet stb. E megfigyelések hiányában rengeteg értékes adat ment veszendőbe. Az alábbiakban e munkából egy sírkép elemzését mutatom be. E munka első szakaszában egyáltalán nem fontos számunkra, hogy pl. a kengyel vagy nyílcsúcs milyen formájú, hol találjuk rokonait stb., hanem csak azt nézzük, hogy a halott mellé hogyan helyezték el szerszámait. Példaként álljon itt a viszneki (Heves megye) avar temetőbe beágyazott egyik honfoglaláskori sír képe[14]) (1. kép). Az arccal jobbranéző férfiváz kinyújtóztatva hátán fekszik, balkeze medencéjére hajlik, ballábszára a combcsonttól elszakadva közvetlenül a jobb láb mellé került. Balválla felett egy nyílcsúcs volt (1), baloldalán feküdt vasveretes tegeze (2), balkönyöke táján vaskése (4) és egy kovadarab (3). A váz lábai felett mintegy 20 cm földrétegen lószerszám feküdt, ez hevedercsatból (5), kengyelekből (6–7) és zablából (8) állott. Nézzük elsősorban a csontvázat. A ballábszár elcsúszása nem lehet véletlen és nem tulajdonítható a sírokban olyan gyakori féregjárás eredményének sem, mert a lábfej sok apró csontja teljes rendben helyezkedik el az elmozdult lábszár tövén. Tehát a temetkezéskor végzett csonkítást találunk a sírban, hasonló jelen-

ség nem ritka honfoglaló sírjainkban,[15]) az anyag teljes egybegyűjtésén és magyarázatán most dolgozom. A leletek közül most a tegez helyzetét figyeljük meg, mint említettem, vasvereteit a váz baloldalán találjuk, ugyanúgy, mint annyi más magyar sírban. Egy csomó ábrázolást ismerünk, amelyekből a honfoglaláskori és a későbbi pusztai népek viseletét jól el tudjuk képzelni. Ilyenek például a keletturkesztáni ujgur és tochar falfestmények,[16]) a szaszanida ezüsttálak,[17]) a székelyföldi Szent László-legenda falfestményeinek kunjai[18]) stb. stb. Ezek egyértelműen arra tanítanak minket, hogy a tegezt kivétel nélkül mindig a jobboldalon viselték, a viszneki sírba és annyi más magyar sírba tehát nem viselési helyére rakták, hanem az ellenkező oldalra. Mielőtt ennek magyarázatát adnám, nézzük a sírba tett lószerszámot. Más helyen közölt kutatásokból kiderült, hogy nem kengyeleket, zablát és hevedercsatot, vagy éppen díszes szügyelőt és farhámot raktak a sírba, hanem a teljes felszerszámozott fanyerget tették a halott lábához, vagy a sír fölé.[19]) A minden ízében fából készült s összeszíjazott nyereg legtöbbször nyomtalanul elenyészett s a sírban ma csak a fémrészeket találjuk. A viszneki sír két kengyele közé is el kell tehát képzelnünk az elpusztult fanyerget. A visznekihez hasonló sírképet a népvándorlás és a honfoglalás korából jóformán az egész eurázsiai steppevidékről ismerünk.[20]) Azokban is törvényszerű a tárgyak fordított helyzete s gyakori a részleges lótemetés mellett a jelképes (lószerszám) lótemetés is. Az azóta eltelt idő népmozgalmai és a területek szellemi állapotában beállott változás (kereszténység) a steppekultúra egykori egységét megbontotta, s annak nyugati területeit gyökeresen átformálta. Az aránylag érintetlenebbül maradt keleti területeken a fenti temetkezési szokás a népvándorlástól a mai napig szinte töretlenül követhető s így egyúttal alapot ad a temetkezési szokás szellemi hátterének magyarázatához is.[21]) Nem közömbös e távoli adatok felhasználásakor az sem, hogy a honfoglaló magyarok nyerge s néhány más eszköze középázsiai formájú, tehát a sírképen kívül a tárgyi anyag is erre a területre mutat. Középázsia türk népeinek a túlvilágról való képzete ugyanis az, hogy a túlsó élet pontosan ugyanolyan mint a földi, csakhogy tükörképe ennek, tehát minden fordítva van benne, vagyis a balkéz jobbkézzé változik stb.[22]) Ennek megfelelően a sírba sem úgy rakják a tárgyakat, amint azt az élő viselte, hanem mindent az ellenkező oldalra tesznek. Így egyszerre érthetővé válik a honfoglalók temetkezési szokása és az ősi magyar világkép egyik alapvető vonása elevenedik meg előttünk. A középázsiai türköknél a nyeregnek a sír földjébe, vagy a halott lábához való tétele éppenolyan szokás, mintahogy megvan a magyar sírokban is meglevő részleges lovastemetkezés is.[23])

A síroknak ilyen módon való szemlélete nemcsak a temetkezési szoká-

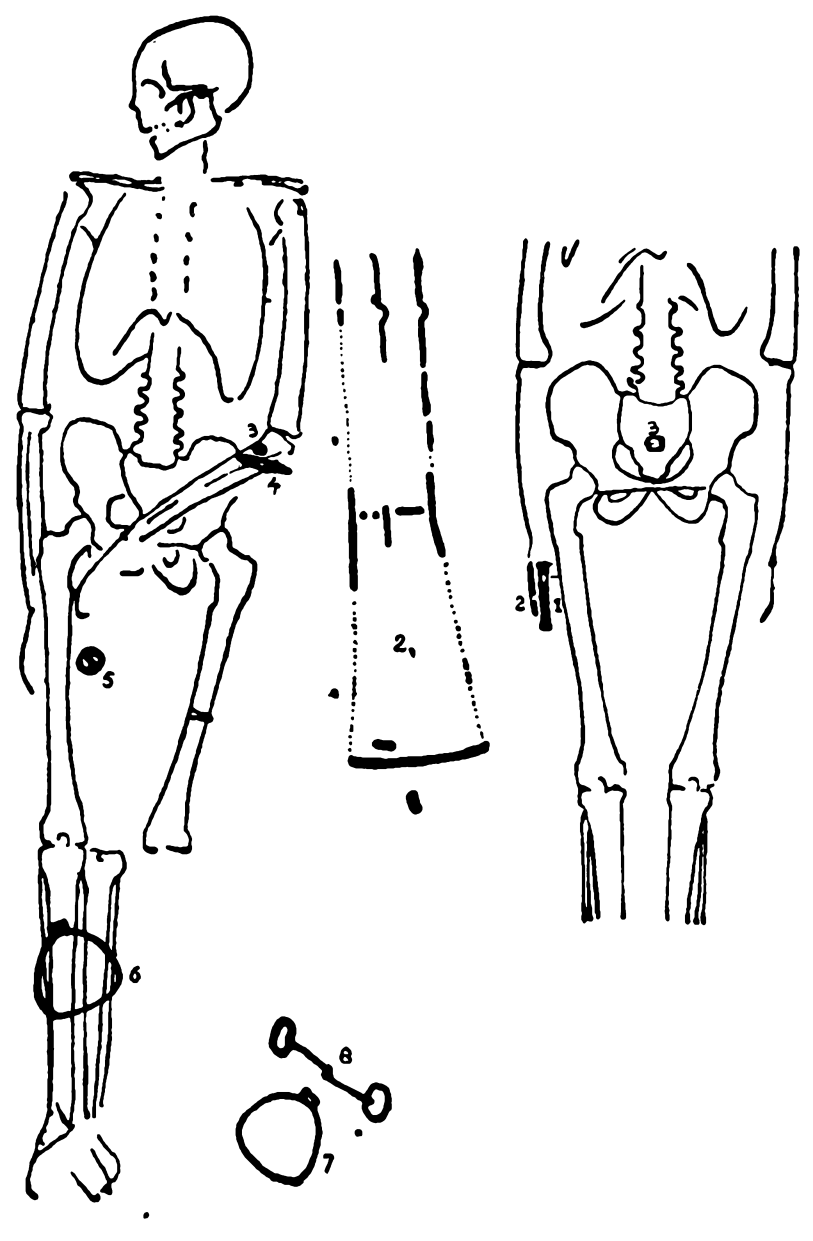

I. kép. Visznek (Heves m.) avar temető, 40. sír.
II. kép. Homokmégy-Halom, avar temető, 82. sír.

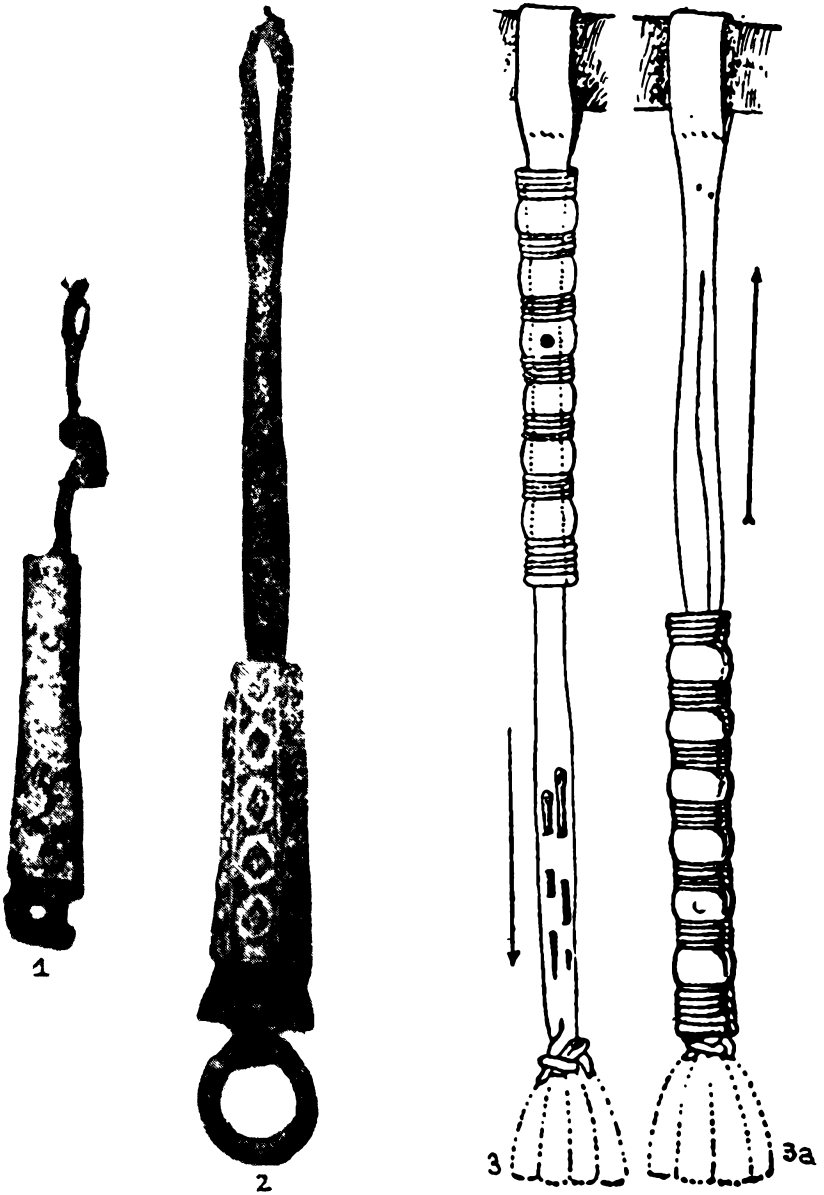

III. kép. Norvégiai lapp tűtartók a Magyar Neprajzi Múzeumban.
3–3a. Az avar tűtartók hasznalata

sok szellemi hátterét világíthatja meg, hanem egyes, számunkra már ismeretlen tárgyak egykori használatát is megfejthetjük belőle.

2. A tárgy újjáalkotása a sírkép és a leletek alapján.

Példaként az avar női sírokra jellemző tűtartók szerepének megfejtését ismertetem.[24]) Ezek a 8–10 cm hosszúságú hengeres, vagy négyszögletes metszetű, belül üres csonttárgyak kivétel nélkül női sírokból valók és a medence jobboldalán kerülnek elő, többnyire a váz tengelyével párhuzamos fekvésben (2–3. kép). Gyakran van mellettük a vaskés s ezért sokáig késnyélnek hitték ezeket, annál is inkább, mert sokszor vasrozsdát találtak bennük. Rhé Gyula[25]) gondos megfigyeléseinek köszönhető, hogy a tárgyak szerepe tisztázódott, ő ugyanis kiemelte belsejükből a vasrozsdát s megállapította, hogy ezek nem a kés tövisének rozsdamaradványai, hanem varrótűk. A tárgy tehát tűtartó volt. Más példányokban azóta is találtak vastűket s ezek kivétel nélkül, mindig az üreges henger közepe tájáról kerültek elő. Rhé Gyula meggyőző megfejtése után is egy csomó kérdés maradt tisztázatlanul. A tárgy közelebbi vizsgálata, a használat következtében előállott kopások iránya azt mutatja, hogy a tűtartó két

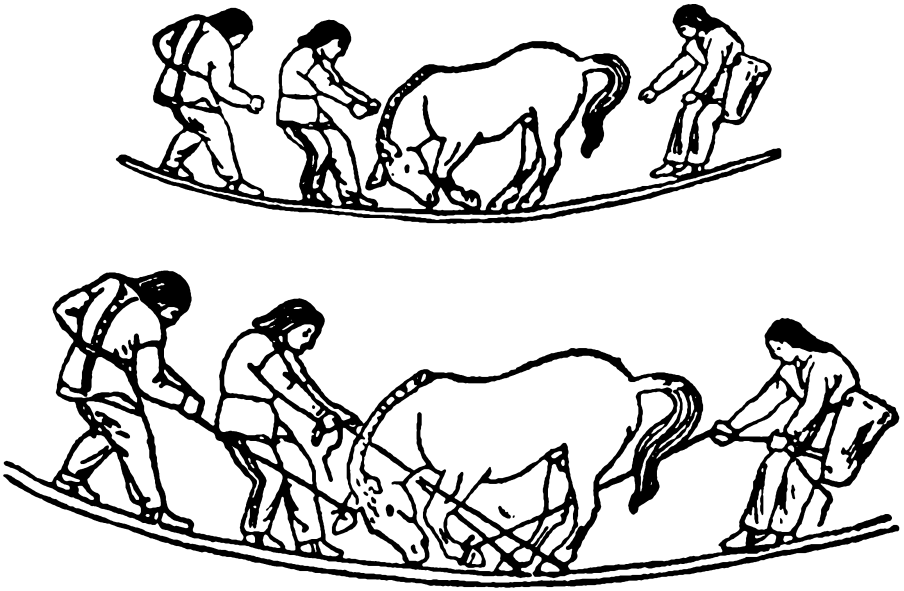

IV. kép. Szkita megrendelésre készült görög váza kiterített rajza.

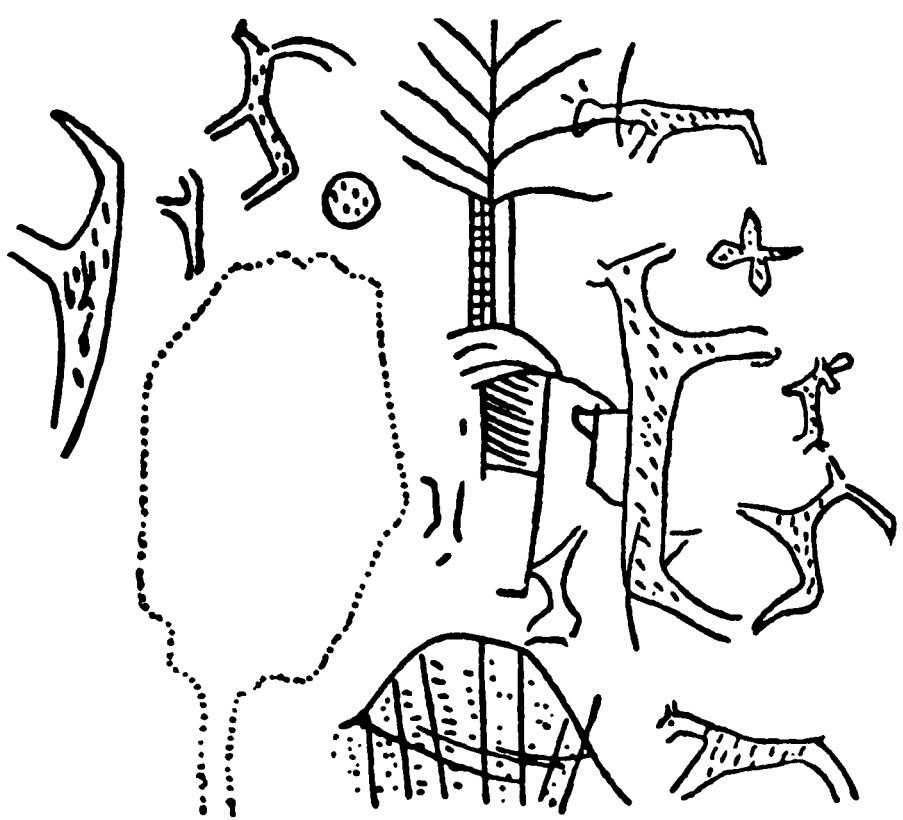

V. kép. Mokrini avar sírlelet kenőcs-tartó csonthengerének kiterített rajza.

végébe nem szolgált dugó, ugyanis a felső nyílás rendszerint elliptikusan, az alsó inkább kissé köralakúan kopott. Azonkívül ismerjük a bedugaszolt avar csonttárgyakat, ezeken a dugót kivétel nélkül úgy erősítették meg, hogy a csonttárgy oldalába fúrt lyukon keresztül beszegezték.[26]) A tárgy vizsgálata tehát a következőket mutatta: helyzetéből ítélve, kétségtelenül az övön függött, alul és felül nyitott volt, a belőle előkerülő tűk pedig a közepe táján voltak. Kérdés, hogy miképen használhattak egy ilyen tárgyat tűtartóként? A kérdést a finn és lapp nők még ma is használatos tűtartója oldotta meg.[27]) Ezek a tűtartók vagy csontból vagy fémből készültek, nagyságuk, alakjuk s néha még mintázatuk is tökéletesen azonos az avar tűtartókkal. Nem újabbkori eszköze ez a lapp és finn nőknek, mert régészeti leletekből is ismeretesek ezen a területen, sőt a leletek

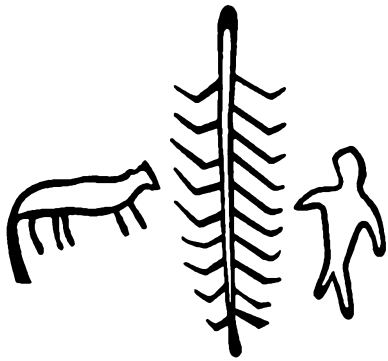

VI. kép. Altai-vidéki mai samándob rajza.

alapján nyilvánvaló, hogy régebben sokkal nagyobb területen használták az ilyenfajta tűtartót. A nők övükre függesztve hordják tűtartóikat, még hozzá úgy, hogy ráhúzzák az övről lecsüngő vászon vagy selyemcsíkra s ennek alját megbogozzák, hogy a tok le ne csússzon. Néha díszes fémkarikát kötnek a bogra, vagy varrnak a bog helyére. A vászoncsík végébe szúrják a tűket, ezt a tűcsomót a tűtartó, saját súlyánál fogva lecsúszva, eltakarja s így nem akadhatott bele a ruhába vagy másvalamibe. Ha pedig egy-egy tűt ki akarnak venni, akkor egyszerűen felhúzzák a tokot, s a tűk szabaddá válnak. Az avar tűtartókat is így használták (3. kép), a kopásnyomok helyzete és a dugók hiánya, továbbá az, hogy a tűk a henger közepetájáról kerülnek elő, pontosan megfelel ennek az egyszerűségében is szellemes szerkezetnek.

A sírok egymáshoz való viszonyának, tehát a temető egységes képének, majd utána az egyenként vizsgált sírképeknek elemzése és a sírokban talált tárgyak egykori rendeltetésének meghatározása után kerülhet sor a tárgyakon levő díszítmények és ábrázolások értelmezésére.

3. Az ábrázolások megfejtése. A díszítményeken fennmaradt ábrázolások megfejtése igen nehéz, mert tartalmukról nem maradt fenn egykorú feljegyzés.[28]) Az élő néphit felhasználása, vagy az élő népi eljárások belevetítése csak igazán megalapozott szerencsés esetekben jogosult, amint arra alább röviden kitérek. A népi élet ismerete néha meglepő eredményekre vezet, példaként egy görög művészek által a Fekete-tenger északi partvidékén, szkita megrendelők számára készített váza ábrázolásának megfejtését közlöm. A leroskadó ló körül (4. kép, a.) különös testtartásban, szinte az egyensúlyi helyzetből kibillenve, három szkita áll. A jelenetet

hosszú időn keresztül nem tudták értelmezni, végre Herman Ottó, a magyar pásztorélet kitűnő ismerője egy-két vonással kiegészítette a rajzot s így annak értelme egyszerre világossá vált (4. kép, b.): a dombormű a szkiták lódöntését ábrázolja, a ló lábára pányvát hurkoló szkiták éppen meghúzzák a köteleket és a lovat földredöntik, hogy kiherélhessék.[29]) Ezt a műveletet a magyar pásztorok még ma is pontosan ilyen módon végzik, amint ezt magam is láthattam néhány éve a Nagyalföld egyik kis tanyáján.

Szasszer János mokrini (Torontál megye) állami tanító mintaszerű pontossággal egy avar temetőt tárt fel, a 8. sír közlését és feldolgozását volt szíves nekem átengedni. A feldolgozás most van sajtó alatt[30]) s így csak röviden vázolom eredményeimet, nem akarván elébevágni a részletes bizonyításnak. A sírban a többek között egy kenőcs (?) tartó csonthenger is volt. Erre a következő ábrázolást karcolták: tengelyében egy 7 vonallal felosztott dombon egy magas hasábformájú emelvényen kilencágú fa állott, a fa jobb- és baloldalán egy korong és egy félkörív jelezte a napot és a holdat, a fa körül meg állatok álldogálnak. (5. kép.)

A sín [*sír*] együttes képének párhuzamai kelet felé vezettek. A halott csontlemezekkel díszített öve ezt az általános irányt kisebb körre szűkítette, mert ezeknek az öveknek divatja az avarkortól mind a mai napig az Altai hegység környékére jellemző. Ugyanerre a vidékre mutat a karcolások stílusa, ezek legközelebbi rokonai az Altai-vidéki csont- és sziklarajzok. (pl. 6. kép.) Végül megvizsgáltattam az állatokat állattani szempontból, ennek a vizsgálatnak az volt az eredménye, hogy a mokrini csonttégely állatvilágát három területen találhatjuk meg: az Ural, a Kaukázus és az Altai környékén.[31]) Az állattani meghatározás tehát alátámasztja a régészeti eredményt.

Ezután kerülhetett sor a tartalmi elemek meghatározására. Az ábrázolás közvetlen megfelelői a mai Altai-vidéki samándobokon találhatók.[32]) Kérdés az, hogy vajjon nem véletlen-e az egyezés s jogos-e a samándobok rajzainak értelmét belevetíteni az avar csontfaragványba. Módszertanilag tehát a feladat áttolódott egyelőre a samándobok rajzai ősiségének kérdésére. Tallgren már megállapította, hogy a korai Altai-vidéki kőrajzok és a samándobok rajzai között erős rajztechnikai egyezés van, s ezt genetikai összefüggéssel magyarázta.[33]) Nekem pedig sikerült egy igen különleges ábrázolásnak, az égből lefelé növő életfa ábrázolásának, folyamatosságát, mind ábrázolás, mind pedig tartalom tekintetében a kőrajzoktól a samándobokig levezetnem. (6–7. kép.) Így bizonyítást nyert, hogy a samándobok rajzainak legalábbis egyes jelenetei ezer év alatt alig változtak. Nem elhanyagolandó az sem, hogy az említett samándobok is ugyanarról a területről valók, csakhogy ezer évvel későbbről, mint a

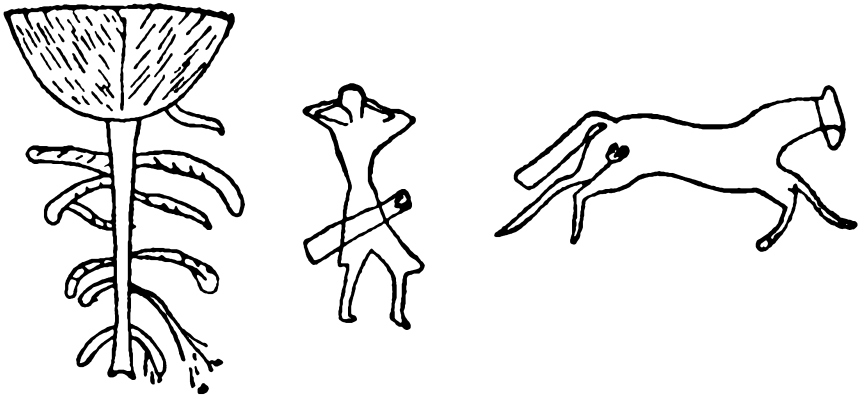

VII. kép. Altai-vidéki sziklarajz.

sziklarajzok. Csak ezek után vált módszerileg megalapozottá, hogy a mokrini csonttárgy és a samándobok már első pillanatra is egyező rajzait a tartalmi magyarázat szempontjából egymás mellé állítsuk. Az eredmény egész rövidre fogva a következő: az avarság középázsiai rétege a világköldök (omphalos), világtengely és életfa szimbolikájának egyik legősibb formáját ismerte, amelyben az életfa minden élet szülője és táplálója. A következtetésekben csak a tárgy által megengedett határig mentem el s így míg újabb szerencsés leletek meg nem erősítik, az eredményt nem használtam fel arra, hogy kézenfekvő következtetéseit (életfa-samánfa-égigérő fa s általában az avar samanizmus) levonjam, bár már ebben a formájában is jelentős új lehetőségeket nyit a néprajztudományban, amint azt a *c)* pont alatt alább röviden érintem.

Igen becses néptörténeti adatokhoz juthatunk a tárgyak technikai elemzésével, különösképen az egykori kismesterségek munkamódjára tudunk ezáltal fényt deríteni. Alább ennek a munkának módszerét is bemutatom.

4. A tárgyak készítése és élete. Ennek a munkának lényege az, hogy a tárgyat nem állapotszerűségében vizsgáljuk, hanem készülésének menetét és használatának mikéntjét olvassuk le belőle, tehát időbeliséggé és emberi munkává oldjuk fel. Alapját az a módszer képezi, amelyet a magyar népvándorláskori régészetbe Fettich Nándor vezetett be.[34]) Ő ugyanis a tárgyak elkészülésének technikai vizsgálatát és a tárgy kopásainak időrendi értékét (a hosszabb időn keresztül használt tárgy jobban kopik) a régészeti munka alapvető tényezőjének ismerte fel. A régészeti néprajz

számára ezek a kopások az időrendi értéken kívül, becses felvilágosítást adnak a használat mikéntjére, tehát a tárgy rendeltetésére és életére, amint azt a tűtartó meghatározásakor láttuk.

A tárgy elkészültének elemzésére példaként a tépei (Bihar megye) avar fejedelmi lelet remek ötvösmunkával készült állcsatjának készítését mutatom be. (8–9. kép)[35]) Fokról-fokra követhetjük a tárgy készítésének menetét s a készítéskor felhasznált anyagokat és eszközöket is megismerjük s így megelevenedik előttünk az egykori ötvös egész műhelye. A tárgyaknak ilyen értelemben való szemlélete nemcsak a mesterségek életére és történelmére vet világosságot, hanem a reálarchaeológia számára is eddig még nem sejtett lehetőségeket nyit meg. Példaképen Fettich Nándornak a szilágysomlyói II. kincsről szóló feldolgozását idézhetem.[36]) Ez az összefüggés ismét igazolja azt, amit a bevezetésben a reálarchaeológia és a régészeti néprajz egymást kiegészítő és egymást segítő szerepéről mondottam.

A régészeti néprajz munkamódjának ezzel csak néhány jellemző példáját emeltem ki, az anyag sokfélesége a módszeres eljárást is állandóan változtatja, csiszolja, módosítja. Teljes áttekintést adni a lehetőségekről épenezért nem is lehet. Remélem, hogy a példák bemutatása kapcsán

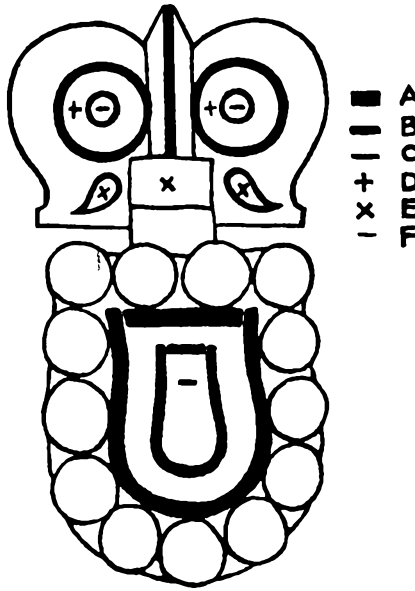

VIII. kép. A tépei (Bihar m.) avar fejedelmi lelet arany állcsatjának összetétele.

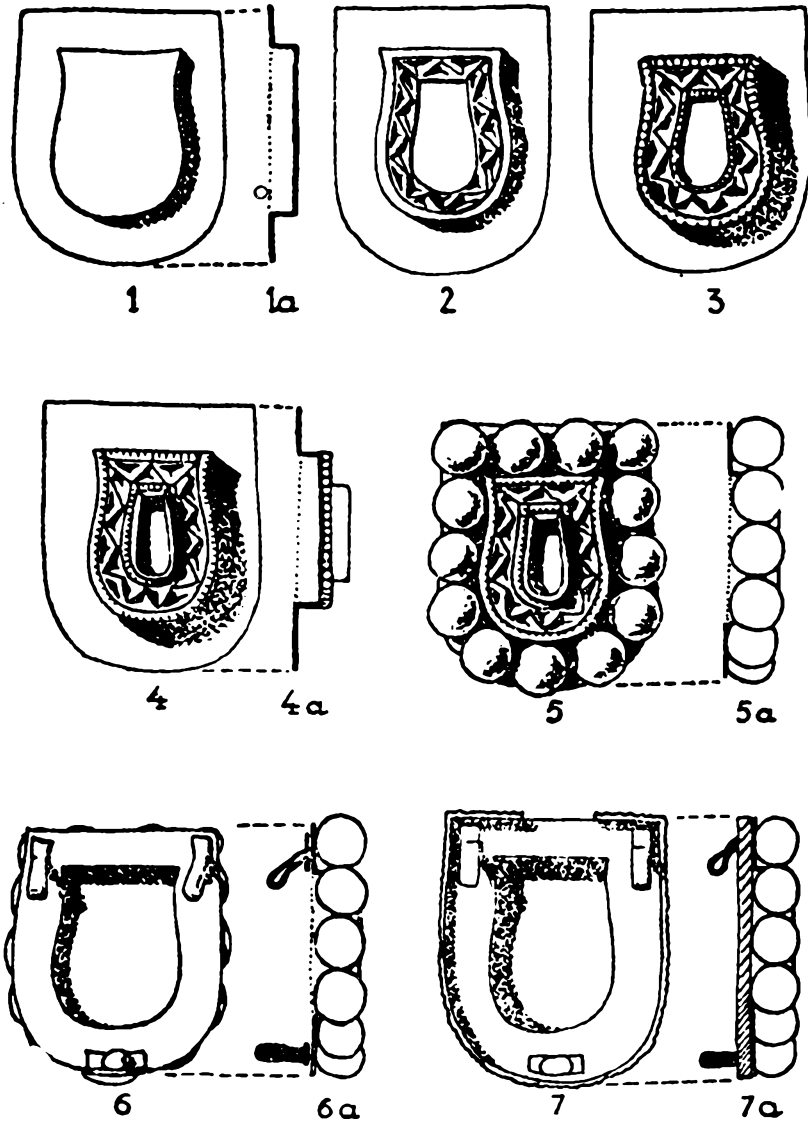

IX. kép. A tépei állcsat készülésének munkamenete,

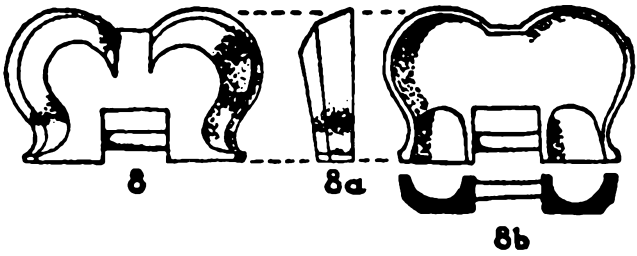

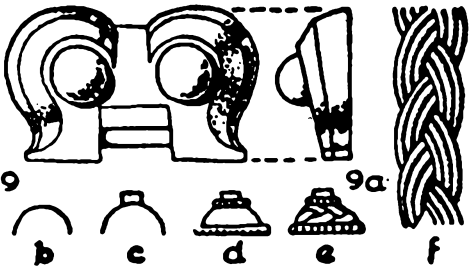

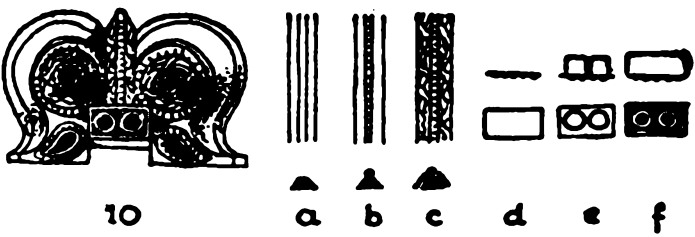

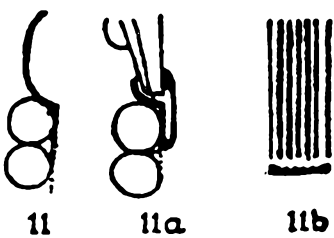

valamint az állcsat vázlatos készítésekor felhasznált anyagok bemutatása.

sikerült több kérdésre feleletet adnom, így pl. a többek között megvilágítani a néprajzi párhuzamok bevonásának módszertani alapelveit is. A fent ismertetett eredményeken kívül gróf Zichy Istvánnak sikerült a leletekből helyreállítania a honfoglaló magyarok tegezét s ennek keleti kapcsolatait is tisztázta.[37]) További lépést jelentett ezen a téren a kunok tegezének meghatározása.[38]) Az avar és a magyar íj újjáalkotásával Cs. Sebestyén Károly végzett nagyszerű munkát.[39]) Lükő Gábor egy uralaltáji jellegű, csontból készült gyalut talált az avar anyagban.[40]) Szabó Kálmán a középkori ásatásai során előkerült leletek meghatározásával szinte életrekeltette a magyar középkor falusi életét.[41]) Az avar pásztorkészségek, evőkészségek, lóiga stb. tisztázása lassan és részletenként ugyan, de közelebb visz az avar élet ismeretéhez.[42]) A nyereg és a nyerges temetkezés, a ló megnyúzásának módja, a magyar temetkezés egyes jelenségeinek magyarázata pedig a honfoglaló magyarság és a rokonnépek tárgyi és szellemi életének új vonásait fedezte fel.[43]) Feldolgozásra készítem elő a tojásos, sarlós, baltás stb. temetkezéseket s ezekből újabb adatok várhatók az avar és a magyar hitvilágról. A temetők és szétszórt sírok egységes vizsgálatából a településtörténelem adattára kezd kibontakozni.[44])

Mindez azonban ahhoz a hallatlan tárgyi gazdagsághoz képest, amely egykor az élet teljességéhez szükséges volt, igen kevés. Elsősorban szükség van a hiteles sírleletek teljes felvételére. Ezt a munkát a Nemzeti Múzeum és az Erdélyi Tudományos Intézet támogatásával végzem, s ez lesz adattára a népvándorláskor népéletének.

A fenti rövid ismertetésből is látszik, hogy a szegény emberek sírjai sokszor még értékesebbek a régészeti néprajz művelőjének, mint a fejedelmi sírok.[45]) Azonban még a kezdet kezdetén vagyunk, sok útat látunk, amit még nem járhatunk s idővel bizonyára még ezek a távlatok is bővülni fognak. Ilyen hiányosság pl. hogy eddig Magyarországon nem sikerült meghatároztatni a sírokba tett edények aljáról lekapart földréteg szerves anyagainak összetételét, pedig ebből igen érdekes tanulságokat vonhatnánk le a magyar s a rokon népek étrendjére. Ez a munka a szerves kémia kutatóinak feladata lenne. Ezzel szemben szép eredményeket mutathat fel a faanyagok (nyílvessző, nyereg stb.) meghatározása.[46]) Nincsen részletes képünk a szegény és gazdag sírok embertani hovátartozásáról sem s így a társadalmi tagozódás szerkezetét nem ismerjük, ez a munka az embertanra vár.[47]) A régészet ehhez azzal járul legújabban hozzá, hogy a temetők térképezésekor könnyen áttekinthető jelzéseket használ s így a családi, csoportos, vagy más temetkezések megállapításához s annak esetleges társadalmi tagozásához új adatokat szolgáltat.[48]) Nagyon sok, de a sírleletek gazdagságához képest igen kevés történt az állattartás vizsgálata

körül.[49]) Más területen is vannak vigasztaló jelenségek. Mindezek párhuzamos feldolgozása a nyelv- és a történelemtudomány gazdag adattárával ötvözve, igazán komoly lehetőségeket nyitna a magyar és a magyarral rokon népek őstörténelmének újjáalkotásakor.

c) Igen nehéz arra felelni, a munka jelenlegi kezdő állapotában, hogy a régészeti néprajz eredményei mennyiben jelentenek új lehetőségeket a rokontudományok részére s általában a magyar történelemtudományban. Halvány körvonalakban bontakoznak ki a lehetőségek s ezek közül egyet itt felemlítek.[50])

Az avar hitvilág lassú felismerése és a belőle vonható következtetések sora (pl. a mokrini rajz alapján szinte önként kínálkozik az avar samándobok és samánok feltételezése és kétségtelen a lerajzolt világkép alapját adó teremtési mondák, kozmikus mithoszok stb. megléte az avarságnál) új lehetőségeket nyit meg a néprajz és a rokon területek számára (pl. néphit és népmese kutatás) is. Amint ugyanis a tárgyi néprajzban sikerült egyes avarkori eszközök életét a mai napig követni, aként feltehető, hogy a Középeurópa néptörténelmében döntő jelentőségű avar tömegek szellemi hagyatéka sem veszett el nyomtalanul. Különösképen a magyar mesék és hagyományok középázsiai rétegének magyarázatakor kell nyitvatartani az avarság helyi hagyományai beolvadásának lehetőségét. Mint ahogy valószínű, hogy az avarság hún rétegének közvetítésével kaptuk eredetmondáinkat és az Attila hagyományt is. Babonás hagyományaink és meséink magyarázatakor – kivéve a fent említett eredetmondákat – eddig egyáltalán nem vették az avarságot számításba.[51]) Ezt nem is tehették, mert az avar hitvilágról és mithoszokról eddig sejtelmünk sem volt. Még egy másik fontos kérdést is felvet az avar hitvilág lassú tisztázása. Ismerjük részben azt a hatalmas átformáló erőt, amit az avarság a középeurópai szlávság megszervezésében jelentett. Ez a magasrendű tevékenység nyilván a szellemi javak egyrészét is átsugározta a szlávságba. A további kutatásokban tehát tekintettel kell lenni arra, hogy az, ami a magyarság és szlávság néprajzában közös hagyaték, az nem okvetlenül szláv hatás a magyar tárgyi néprajzban vagy folkloreban. A fentiek megadják a lehetőséget arra, hogy a magyarsághoz és szlávsághoz egyaránt közös forrásból – az avarokból – jutott hagyatékról lehet szó. Sőt továbbmenve, úgylátszik, hogy az avar birodalom óriási jelentősége a Nyugatra nézve sem enyészett el teljesen, s az avar fémművesség kisugárzásával egyidőben az avar szellemi kultúra is eljutott messze Európába s különösen a középkori egyházi szimbolika pokol-pogányság képzetében kereshetjük a többek közt lecsapódását.[52]) Felemlíthetem még azt, hogy a magyar őstörténelem számára eddig nem is sejtett meglepetéseket tartogatnak árpádkori művészettörténeti emlékeink. Csak nemré-

gen sikerült megállapítanom, hogy ezek egyrészében a honfoglaló magyarság eddig ismeretlen ábrázolóművészetének leszármazottjait bírjuk.[53])

A minket megelőző rokonnépek és a honfoglaló magyarság életének az eddiginél részletesebb megismerése a magyar nyelv- és történelemtudománynak épenúgy mint a magyar néprajznak, egyszóval a magyarságtudománynak nagy nyeresége lenne. A biztató indulás után remélhető, hogy a reálarchaeológia és a régészeti néprajz együttes eredményei a régészeti leleteket a népvándorlás és a honfoglalás korának elsőrangú forrásává érlelik s így biztos alapot adnak a későbbi idők történelmének újjáalkotásához is. A munkától gyors eredményt azonban nem szabad várni. A helyzet ma s régebben is az Magyarországon, hogy míg a magyarsággal össze nem függő, vagy a magyarságot csak távolról érintő kultúrák tanulmányozására tízével nevelik a kitűnő régész szakembereket s így az őskori, vagy rómaikori kultúrák mellékkérdéseire is jól felkészült kutatók jutnak, addig a népvándorlás, a honfoglalás és a magyar középkor emlékeinek feldolgozására nincsen utánpótlásnevelés. Csak néhány őszinte hivatásérzettől és magyar felelőségtudattól áthatott kutató vállalta ez utóbbi munkát s ezeknek egymagukban kell elvégezni mindent. A tízezer számra felszínre került népvándorláskori és honfoglaláskori emlékek jórésze épenezért még feldolgozatlan s a középkori magyar élet emlékeit meg nagyrészt még a föld takarja. E fájdalmas és szégyenteljes állapot óriási terhet ró a feladatokat vállaló magyar kutatókra s így munkájuk – mindent maguknak kellvén elvégezni – csak lassan halad, bár világosan látják azokat a gyönyörű lehetőségeket, amelyeket a magyarságnak és a rokonnépeknek régészeti emlékei magukban rejtenek.

Mindezt részben önigazolásként el kellett mondjam. Valamennyien érezzük ugyanis, hogy sokkal többel tartozunk a magyarságnak és az európai történelemnek is, mint amennyit megfeszített munkával, egyéni életünk szinte teljes alárendelésével el tudunk végezni. Többre és gyorsabb munkára azonban nyugodt lelkiismerettel képtelenek vagyunk.

---

[1]) Tekintve dolgozatom ismertető jellegét, az alábbi jegyzetekben a lehetőség szerint olyan munkákra utalok, amelyek a nagyközönség számára is könnyebben hozzáférhetők. A hivatkozott munkákat lehetőleg úgy válogattam meg, hogy annak, aki egyes részletre bővebb felvilágosítást óhajt, azokban a kérdés teljes irodalmára való utalás is rendelkezésére álljon. Csak az utóbbi 20 év alkotásait idézve, Hóman Bálintnak és gróf Zichy Istvánnak a Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvében megjelent munkái a honfoglalókról, Fettich Nándornak a honfoglalók művészetéről (Ars Hungarica sorozat) írott könyve, Hóman Bálintnak Szent Istvánról, Deér Józsefnek a pogány magyarság, keresztény magyarságról, Szabó Kálmánnak az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékeiről írott könyve, teljes szakszerűség mellett is jól olvasható áttekintést ad a nagyközönségnek is a kutatás eredményeiről.

[2]) Ilyen elsősorban az Egyetemi Nyomda Hungarológia sorozata (Hóman-Szekfű: *Magyar Történelem*, Bátky-Győrffy-Viski: *Magyarság Néprajza*, Domanovszky: *Magyar Művelődéstörténet*, Princz-Bartucz: *Magyar Föld, Magyar Nép*), továbbá Német Gyula szerkesztette *Attila és húnjai* és Mályusz Elemér szerkesztésében megjelent *Erdély népei* stb. Ezekre a munkákra azért is szükség volt, mert komolyságukkal és szakszerűségükkel kiküszöbölik és közömbösítik azoknak a történelmi ponyva színvonalán álló – és sajnos, nagyon olvasott – könyveknek hatását, amelyek az egészséges és igazságot kereső magyar történelemszemlélet helyett délibábos látomásokat mondanak igaznak.

[3]) Pl. Fettich Nándor, *A honfoglaló magyarság művészete*. Budapest, 1936. (Ars Hungarica).

[4]) Elég Ipolyi Arnold, Róheim Géza, Deér József és Hóman Bálint munkáira és néprajzkutatóink eredményeire hivatkozni. A kérdés összefoglalását és teljes irodalmát a *Magyarság Néprajza* III. kötetében találja az olvasó.

[5]) Gr. Zichy István újszerű módszerrel és sok új eredményt közölve foglalta össze a nyelvészeti eredményeket a Nyelvtud. Kézikönyvében és legutóbb a Magyar Szemle Kincsestárában megjelent dolgozataiban.

[6]) *A Magyarság Néprajza* köteteiben az egyes tárgyak, foglalkozások, stb. tárgyalásakor állandóan utalás történik, főként nyelvészeti alapon a honfoglalás előtti magyar élet hasonló jelenségeire.

[7]) Az avar, honfoglaló magyar, sőt a sokkal régebbi szkita korszaknak számos, máshelyt már kihalt tárgyi emléke még ma is élő része az északszibériai törzsek népi műveltségének. Erre, néhány alább idézett dolgozatomban magam is újabb bizonyítékokat hozhattam.

[8]) Az őskori (kőkor, bronzkor) ember életének újjáalkotásakor a telepek leleteinek értelmezésében nagy szerepet játszott a mai természeti állapotban élő népek néprajza. Az eredmények gazdagságáról magyar nyelven v. ö. Roska Márton: *Ősrégészet kézikönyve* I–II. kötet. A szerző bő anyaggal ismerteti más kutatók nyomán az őskori ember életét, környezetének növény- és állatvilágát, lakását, mesterségeit stb. stb.

[9]) A hiteles leletfelvétel megkönnyítésére a Magyar Nemzeti Múzeum és az Erdélyi Tudományos Intézet újabban ásatási lapokat nyomtatott. Ezeknek máris nagy az eredménye, mert a műkedvelő ásatót is pontos megfigyelésre és megfigyeléseinek rögzítésére késztetik.

[10]) A kérdés teljes irodalmát lásd: László Gyula, *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge*. Archeológia Hungarica XXVII. kötet. A továbbiakban AHung. XXVII. rövidítéssel idézem.

[11]) AHung. XXVII. 47–48. o.

[12]) Lipp Vilmos: *A keszthelyi sírmezők*.

[13]) A Keszthely-kultúrát Hampel József szarmata-hún korinak vallotta, és azt tartotta, hogy egyes temetői az avarkorba is benyúlnak. (*Alterhümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. Braunschweig, 1905. I. kötet). Ezt a felfogást teszi magáévá ma felvinczi Takács Zoltán is dolgozataiban. Alföldi András (*Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, Lipcse 1926), Horváth Tibor (*Az üllői és kiskőrösi avar temető* AHung. XIX.) és Fettich Nándor (*Dunapentelei avar sírleletek*. AHung. XVIII.) egyöntetűen az egész kultúrát avarkorinak tartják. Időrendjük nem egyezik egymással, de mivel álláspontjuk az itt mondottakat nem érinti, nem részletezem indokaikat.

[14]) A viszneki temető még közöletlen leleteit a Nemzeti Múzeum őrzi (népv. lt. 22/1939. stb.) A 40. sír képét közöltem: AHung. XXVII. 41. képe.

[15]) Az anyag teljes egybegyűjtésén és magyarázatán most dolgozom, a kérdést érintettem: AHung. XXVII. 59. o.-on.

16) A homokbatemetett keletturkesztáni városok és szent helyek kiásásakor pompás falfestmények kerültek napfényre, ezek nagyrésze a berlini Kaiser Friedrich Múzeumban látható. Kisebb részüket Stein Aurél ásatásaiból ismerjük. A berlini anyagot nagyrészt színes táblákon A. von Le Coq közölte *(Buddhistische Spätantike in Mittelasien.* I–VIII. kötet, *Chotscho, Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte Asiens stb.)*.

17) A hún és avar korral egyidős perzsa szaszanida birodalom ezüstművességének emlékei nagyrészt orosz területen kerültek elő, közlésüket is orosz kutatóknak köszönhetjük. (Smirnov, *Vostočnoe Serebro,* Orbeli-Trever, *Sasanidski Metal* stb.).

18) Műemlékek Országos Bizottságánál őrzött remek másolatok (nagyrészt Huszka József művei) azokat a falfestményeket is megmentették a kutatás számára, amelyek azóta elpusztultak. – A falfestmények viselettörténeti hitelességéről lásd Néprajzi Értesítő 1940. 51–59. o.-on mondottakat.

19) AHung. XXVII. III. fejezet.

20) U. o.

21) Irodalmát lásd u. o.

22) U. o.

23) A kérdés kidolgozását lásd: AHung. XXVII. III. fejezet.

24) Az alább közölt kép a Homokmégy-halomi avar temető 82. sírjának jegyzőkönyvéből való. A tűtartó szerepének tisztázását lásd Archeológiai Értesítő (a továbbiakban Arch. Ért.) 1941. 186. sk. o.-on.

25) Rhe Gyula, *Veszprémvármegyei avar emlékek,* Veszprém, 1924. 36. o.

26) Az avar csonttárgyak szerkezetéről lásd Fettich Nándor, AHung XVII., továbbá László Gyula, *Budapest a népvándorlás korában* (Budapest Története I. kötet) c. dolgozatokat.

27) Irodalmát lásd: Arch. Ért. 1941. 189–190. o.-on. A 3. kép 1–2. alatt közölt lapp tűtartók a Néprajzi Múzeumból valók, s közlésük engedélyét Domanovszky György baráti szívességének köszönöm. A 3. kép 1. csontból készült, hossza 8,4 cm (leltári szám: 32.602), a 2. szám Tronsőből való, ugyancsak csont tűtartó, hossza 7,8 cm, szalagjával együtt 30 cm. Mindkettő Norvégia területéről való.

28) A Keszthely-kultúra (lásd fentebb) világnézeti hátteréről Alföldi András írt egy rövid dolgozatot (*Die theriomorphe Weltbetrachtung in den hochasiauschen Kulturen.* Arch. Anz. 1931. 394–418. o.) Dolgozatának eredményei nem illeszkednek szervesen bele a fentebb körvonalazott módszeres menetbe s ezért itt nem foglalkozom velük.

29) A 4a–4b képet Lambrecht Kálmán könyve (Herman Ottó, Budapest, 1933) 196. o.-on közölt kép után adom.

30) A temetőt Szasszer János és Csallány Dezső fogja közölni a Folia Archaeologicaban. A mokrini tégely képét AHung. XXVII. 51. képen közöltem, világképi hátterét a Hekler Emlékkönyvben teszem közzé. *(Egy avarkori csonttégely rajzáról. Adatok az avar világképhez).* A sajtó alatt levő tanulmányt nem előzhetem meg részletes ismertetéssel.

31) Az állatvilág meghatározását Tasnádi K. András és Kretzói Miklós uraknak köszönöm.

32) Hekler Emlékkönyv, i. m. részletes irodalmat közlök.

33) Tallgien, *Inner Avatic and Siberian rock pictures.* ESA VIII. 1933. 197. o.

34) Lásd Fettich Nándornak az AHungban megjelent könyveit, (I., III., VIII–XV., XVIII. és XXI. kötet).

35) A tépai állcsat készítésével részletesen foglalkoztam az Arch. Ért. 1941. 77–90. o.-on, ugyanott már közöltem az itt közzétett rajzokat is (XX. tábla.)

36) Fettich Nándor: A szilágysomlyói II. kincs. AHUNG. VIII.

[37]) Gróf Zichy István: *A honfoglaláskori tegez és keleti kapcsolatai.* Turán. 1917. 152–165. o.

[38]) László Gyula: *Adatok a kunok tegezéről.* Népr. Ért. 1940. 51–59. o.

[39]) Cs. Sebestyén Károly: *Rejtélyes csontok népvándorláskori sirokban.* Szeged, 1931. – *A magyarok íja és nyila Szeged 1933.*

[40]) Lükő Gábor: *Az ural-altáji népek primitív gyalujának magyarországi emléke.* Déri Múzeum Évkönyve, 1937. (1938.) 131–133. o.

[41]) Szabó Kálmán: *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei.* Bibliotheca Humanitatis Historica III. kötet.

[42]) Ezekről a következő dolgozataimban írtam: *Avarkori pásztorkészségeink.* Arch. Ért. 1940. 91–98. o. *Adatok az avarság néprajzához I–II.* Arch. Ért. 1941. 175–204. o. *Adatok az avarság néprajzához III.* Arch. Ért. 1942. (sajtó alatt). Néptörténelmileg igen tanulságos Kovács István dolgozata: *Hogyan használta a honfoglaló magyar a szablyát?* Közlemények – Kolozsvár, 1941, 1. kötet 129–131. o.

[43]) AHung. XXVII. III. fejezet.

[44]) A temetők településtörténeti értékelésének vázlatát *Budapest a népvándorlás korában* (Budapest Története, I. kötet) adom.

[45]) Erről lásd: Arch. Ért. 1940. 91–92. o.

[46]) A régészeti leletekből származó famaradványokat Hollendonner, Greguss és Frenyó határozták meg.

[47]) A munkát Bartucz Lajos már megkezdette (*Magyar föld, magyar nép,* IV. kötet), legutóbb Malán Mihály foglalta össze a honfoglaláskori embertani kutatások állását és újabb leleteket közölt (Folia III–IV. kötet).

[48]) A Folia III–IV. kötetében javaslatomra Széll Márta közöl elsőként ilyen térképeket.

[49]) Hankó Bélának az avar és a magyar állatfajtákról közölt dolgozatai úttörők ezen a téren.

[50]) Az alábbiak majdnem szószerint a Hekler Emlékkönyv sajtó alatt levő dolgozatának 47. fejezetéből valók.

[51]) Lásd a *Magyarország Néprajza* III. kötetében a magyar ősvallás és a magyar mesekincs keleti elemeiről írott dolgozatokat az előmunkálatok irodalmának teljes közlésével.

[52]) Az avar fémművesség európai hatására, lásd Fettich Nándornak a Szent István Emlékkönyv III. kötetében megjelent dolgozatát. A nyugati egyházi szimbolika alakulását röviden érintem a Folia I–II. kötetében a régensburgi vállkörről írott dolgozatomban.

[53]) *A honfoglaló magyarság művészete Erdélyben.* Kolozsvár, 1943. sajtó alatt.

Az esti órákban *Karácsony* Sándor, a debreceni egyetem professzora a *magyar nevelés* kérdéséről tartotta meg nagysikerű bevezető előadását.

(Karácsony Sándor előadását a töredékes gyorsírói jegyzetekből, sajnos, nem tudtuk rekonstruálni, a szerzőtől pedig nem kaptuk meg a kért kéziratot.)

Pénteken (augusztus 27-én) délelőtt *Balla* Péter, zeneesztétikus tartott nagy visszhangot kiváltó előadást a *magyar népzene* kérdéséről. (Előadása külön könyvben jelenik meg.)*

Délutánra a magyar néprajz, népművészet és népi építészet kérdéseinek megbeszélését iktatta programjába a konferencia. Minthogy a felkért előadók nem jelenhettek meg a konferencián, helyettük *Dömötör* Sándor néprajzkutató tartott előadást „Hagyományaink élete" címmel.

Dömötör Sándor előadása:

HAGYOMÁNYAINK ÉLETE

Az élőszó erejéről, a szó mágikus hatalmáról, a szóbeli előadás varázsáról számtalan példát idézhetnénk. Nagy szónokok műveit, jeles költők verseit olvashatjuk el, s csodálkozunk azon, mi volt az oka rendkívüli sikerüknek, mert reánk, műveiket olvasva, semmi hatásuk nincsen. Tűnődéseink közben rájöhetünk arra, hogy nemcsak a leírt, az írott mű, a nyomtatott betű, hanem az alkotó, maga az ember a művel, az ember egyénisége az alkotással együtt tudja csak kifejezni helyesen az alkotás célját: a másik ember megtalálását. Ily módon válik előttünk az előadó, a megjelenítő művész titokzatos hatalommá. A tömegek szenvedélyét, sok embert könnyebb megmozgatni, cselekedetekre indítani az élőszó erejével, mint az írás meggyőző hatalmával.

Nem akarunk beszélni az élőszó, vagy a nyomtatott betű, az újság és a könyv feketepiacáról, nem akarunk beszélni a sajtó és a rádió versengéséről a hazugságok vásárán, nem akarunk beszélni hitelüket vesztett jelképekről. Minderről nem beszélünk most, mert csak azt keressük, hogy mi lehet az oka az élőszó különleges szerepének életünkben, a magyar életben.

A szóbeli és az írásbeli kultúra az emberi lélek alkotó képességének két különböző része, az emberi lélek alkotó tevékenységének kétféle, egymástól lényegesen eltérő eredménye. Ez a kétfajta kultúra napjainkban a legtöbb esetben egymásból táplálkozik, egymás mellett él, nehezen különíthető el. Az elkülönítés még akkor is nehéz feladat, ha a szellemi művelődés ereje töretlenül él a nemzet minden társadalmi rétegében, mert a szóbeli és az írásbeli kultúra is hagyomány.

A hagyomány az emberi művelődés, a kultúra alapja. A hagyomány tulajdonképen átadás. Latin műszavának, a tradíciónak pontosan ez a

* *Lásd ebben a kötetben a 352. oldalt.*

magyar jelentése. Minek az átadását jelenti ez a hagyomány? Mindent, amit kapunk. Mindent, amit a szülők hagyományoznak, hagyatkoznak gyermekeiknek. Mindent, amit az elődök adnak az utódoknak. Mindent, amit kortársainktól a közösségi élet folyamán elveszünk, és mindent, amit odaadunk. Mindent, amit nyerünk, mindent, amit veszítünk. A hagyományozásnak tehát nem lényege az írásbeliség, nem is szokták írásba foglalni tudatosan az átadás tényét: lehetőségét és szükségét sem: az átvevő, ha akarja, átveszi az anyagot, ha nem akarja, nem tetszik neki, nem érzi szükségét, a hagyatkozó nyakán hagyja. Minden ember törekszik arra, hogy adjon valamit a másiknak. Nem azért, hogy használjon vele, hogy segítsen rajta, hogy gyámolítsa vagy gazdagítsa, hanem azért, mert ennek a tevékenységnek a kifejtésére lelki kényszer hajtja. Még az embergyűlölő is szeretné gyűlöletét átadni a többi embernek!

Amikor a gügyögő gyermek értelme először nyílik meg, amikor megismer valamit, amikor magyarázzuk, mutatjuk, hogyan beszéljen, hogyan álljon, hogyan lépjen, hogyan rágjon, hagyományt adunk át a másik embernek. Megtanítjuk őt az élet általunk és minden ember által, vagy az emberek egy csoportja által ismert módozataira, olyan fogásokat mutatunk meg neki, amelyeknek ismerete mentesíti a feltalálás és a tökéletesítés nehézségeitől. „Jó pap holtig tanul" – figyelmeztet a közmondás a hagyományozás folytonosságára, mert nemcsak a jó pap, hanem a tökéletes ember is tanul állandóan élete folyamán embertársaitól, állandóan gyarapodnak ismeretei, amelyeknek segítségével, felhasználásával újakat tud alkotni, a meglevőket pedig tökéletesíteni tudja.

Az élet folytatásához szükséges ismeretek egy része írásba van foglalva. Törvények, rendeletek, kinyilatkoztatások gondoskodnak arról, hogy az élet külső és belső rendje minden közösségben lényegében azonos legyen. Tankönyvek mutatják meg, hogy az élet egyes tevékenységeit hogyan kell ellátnunk, hogy az eredmény tökéletes legyen. A versek, regények, színdarabok megrögzítése alkalmat ad arra, hogy a műveket akkor jelenítsük meg, amikor lelkünk új szépségekre szomjúhozik. A technika csodálatos vívmányai mind azt szolgálják, hogy a hagyományozás kényelmes és pontos legyen, s hogy az ösztönös hagyományozás kényelmes és lassú menetét meggyorsítsák.

Az átadandó ismeretek nagy részen azonban nincsen írásba foglalva, nincsen lefényképezve, vagy hanglemezre véve. Igen sok olyan ismeret van, amelynek lényege szavakba foglalva, elvész. A mesterségek apró fogásai, a társas élet ezernyi változata, kisebb körökben érvényes erejű szabályok, mind-mind hagyományok, szóbeli, vagy gyakorlati hagyományok, a kultúra szerves részei éppen úgy, mint az írással megrögzített könyvek végeláthatatlan sorában őrzött rendeletek, törvények és szép-

irodalmi munkák. A különbség csak az, hogy az egyik csak az emberekben, a lélekben él, a másik pedig művekben; az egyiknek fennmaradását az emberi ösztönök és érzelmek biztosítják, a másikét az értelem. A célszerűség, az értelem kívánja a hagyományozás megkönnyebbítését szolgáló művek alkotását, azonban az érzelem már ezeknek a műveknek az alkotása közben is teremt, alkot, fejleszt olyan ismereteket, amelyek az emberi kultúra újabb alkotásai, a munka tökéletesítettebb eredményei, vagy másszínű változata. „Ifjú szívekben élek" – vallotta önérzetesen Ady. Szavaival nemcsak a papírforma ürességére, az írásbeliség tökéletlenségeire, hanem a szóbeli hagyományozás értékére, folyamatosságára is utalt. Az írásbeliség lezárt eredményeket, fejlődés-szakaszokat, munkálatok elkezdését, abbamaradását és végét, egyéni színeket jelent: a szóbeliség végtelenséget, örökkévalóságot, folyamatosságot.

Elvitathatatlan, hogy a szóbeli hagyományozás anyagát az ösztönös, az egyszerű, a szervezetlen műveltségelemek alkotják. Olyanok sokszor, amilyenekkel nem törődik senki. Feltalálhatjuk a táplálkozásban, az öltözködésben, a lakásban, az építkezésben, az erkölcs és illendőség íratlan törvényeiben, művészetben, dalban, mesében, táncban, babonákban, mondákban, a gazdasági élet megszokott formáiban. A nép elsősorban művelődésbeli közösség, s a természeti erők kiszámíthatatlan játékaként törnek fel ezek a megnyilvánulások a különböző népek ősi tulajdonságaiból és velükszületett adottságaiból. Irányításnélküli jelentkezésükben az ősi, a magukkal hozott emlékeket keltik életre, jelenítik meg. Ezt az időtlen szóbeli kultúrát szövi át a modern írásbeli kultúra ezernyi szála. Minél inkább fejlődnek a hagyományozás modern eszközei, annál inkább sorvad, pusztul, megyen veszendőbe az ősi hagyomány, annál inkább válik újjá, modernné, anyagszerűvé. Nem falu meg a város küzd ma egymással, hanem az ész és az ösztön, a szóbeliség és az írásbeliség, a kultúra és a civilizáció! Az ösztönös, a jelképes műveltségelemek sok évezredes folyamatosságának vastag kötetét kaparja, marja az ember kezébe került szerszámok acélja. A modern eszközök használatában a szociális emberből gépalkatrész lesz: a modern civilizáció embergépezete csodálatos eredményeket ér el, azonban elvágja magától a hagyományok évezredek óta köréjefonódott szövevényét.

A hagyományok vizsgálatával a néprajz tudománya foglalkozik. A néprajz nem elvont tudomány, de nem is a gyakorlati tudományok közé tartozik, mert nem azt tanítja, hogy az élet valamelyik tevékenységi területén milyen módon dolgozhatunk eredményesen, hanem az emberi tevékenységek és azok eredményei mélyén fellelhető, az egyetemes emberiség szempontjából is általános érvényű, ősinek tartható megnyilatkozásokat keresi, azzal a céllal, hogy az emberi léleknek, létnek és életnek ösztön-

szerűségei legalább bizonyos mértékben tudatosíthatók lehessenek. A magyar néprajz feladata tehát a magyar népi közösségben keletkezett és hagyományozott módon továbbfejlesztett művelődési javaknak összegyűjtése és tudományos feldolgozása: a magyar hagyományok tudományos vizsgálata.

Első pillanatban ezt a tevékenységet nem vagyunk hajlandók tudományos munkának tekinteni; talán ez is volt többek között az oka annak, hogy igen sokáig a néprajzot emberi furcsaságok gyűjteményének tekintették. A szóbeli hagyományozás megjelenítési alkalmai azonban nemcsak az egyéntől, hanem a közösségtől is függenek: a néprajzi gyűjtésnél ezt a körülményt is figyelembe kell vennünk. A hagyományt megjelenítő egyén magatartása nemcsak az egyéniség tulajdonságaiból táplálkozik, hanem az alkalom, a hallgatóság, a közösség minőségétől is függ. A mesemondó egyéni magatartása nem megrögzített és nem megrögzíthető valami; a lelkében elraktározott emlékképek élessége, mozgékonysága pillanatnyi érzéseitől is függ. A szóbeli hagyományozás az emberi léleknek sok olyan tevékenységéből tevődik össze, amely a tudomány eszközeivel ma még nem rögzíthető, s amelyeknek szerepét, természetét ily módon megvizsgálni sem tudjuk.

Minden tudatosan író, alkotó művésznek igen sok gondot okoz, sok problémát vet fel a valóság hű rajzára való törekvés, azonban a néprajz tudományának művelői töprenghetnek leginkább azon, hogyan ragadják meg az életet legjobban a maga valóságában, a maga teljességében. Minden leíró rendszernek van valami hibája, mindegyiken van valami rés, amelyen át elillan a lényeg, amely igen sokszor éppen valami lényegtelennek tűnő mozzanatban húzza meg magát. A néprajzi gyűjtő munkája közben egyéni életfelfogásához viszonyít igen sok jelenséget, önkéntelenül is rostál, pedig ez a kritikai művelet csak akkor eredményes, ha céltudatos munka eredménye. A leíró néprajz problémáit csak az érti meg teljesen, aki megpróbálkozott már a néprajzi gyűjtéssel és a gyűjtött anyag írásba foglalásával. Nemcsak a kezdőnek, hanem a jótollú és gyakorlott gyűjtőnek is komoly gond a látottak, hallottak és tapasztaltak részletes és pontos megrögzítése: a felületes szemlélő előtt ezért sokszor hiábavaló és hiú öncélnak tűnik fel ez a tudományos törekvés.

A szóbeli hagyományozás és az írásbeliség útján fennmaradó szellemi termékek természetének, tulajdonságainak különbözősége nyilvánvaló. A sokféle elbeszélés között a népmesében lelünk olyan vonásokat is, amelyeket műfaji tulajdonságoknak – tehát irodalmi jellegzetességeknek – foghatunk fel. Ez a tény azonban nem bizonyítja azt, hogy a népmese ugyanúgy keletkezett, mint az irodalmi alkotás. A népmese esetében fel kell tételeznünk, hogy a népmese műfaja a kezdetleges irodalmi élet vetü-

lete, hogy az írásbeliség eszközeinek segítségével alakult ki. A népmese megjelenítése, elmondása, a könyvből, az írásból betanult szöveg előadásával nem azonos jellegű tevékenység. Van benne alkotó, szerkesztői jellegű tevékenység is, ezt azonban nem tudatos tevékenységnek, nem is a művész alkotó ihletének, hanem az egyéni tulajdonságok ható erejének kell tulajdonítanunk. Az egyik mesemondó egyénisége a mesemondástól függetlenül is egészen más jellegű lehet, mint a másiké. Az egyik mindenre, részletekre is pontosan emlékezik, a másik csak az általános, nagy vonalakra, a szerkezetre. Az egyik a realitásokban részletező, egyéni élményei hatása alatt álló, a másik csapongó és leleményes. Az egyik meglevő motívumokat szerkeszt össze, a másik egy tipikus szerkezetre aggatja rá ötletszerűen a motívumokat.

A néprajztudósnak azonban nemcsak az anyag összegyüjtésével kell törődnie, hanem az összegyűjtött anyagban meg kell találnia az etnikai jelleget is: tudnia kell, mi a magyar a hagyományban és mi nem az. Nem mondhatja, hogy verselni a törököktől tanultunk, meséinket az őshazából hoztuk, házépítésre a szlávok tanítottak, a székelykapu nyugati eredetű, hímzéseink ozmánli jellegűek: mindezeket megismerve csak azt hirdethetjük, hogy mi ezekben a magyar jelleg. Ennek pedig minden megjelenési forma mélyén azonosnak kell lennie. Az általános néprajz is tanítja, hogy vannak olyan sajátosságok, amelyek egymástól távoleső népeknél is egyezően jelentkeznek. Ezért kell tudnunk azt, hogy ami nékünk van és megvan, miért van, miért nálunk van. Nem elég tehát a tény pontos ismerete, a tudósnak az okot kell megmutatnia, a miért?-tel kezdődő kérdőmondatok sorozatára kell felelnie.

Hagyomány csak a nép alkotó közösségében él. Mivel mindenestől az érzelmi életét motiválja: művészet. A népművészetnek jelképei vannak, amelyeket a közösség tagjai mindnyájan megértenek. A jelképek alkotója a lélek, tehát a jelképek tartalma az ember lelkisége. A népköltészet elemei a nyelvi jelek, a népművészet elemei pedig az írott (rajzolt), faragott, hímzett (mesterséges) jelek. A különbség csupán az, hogy a nyelvi jelek segítségével körülírhatjuk a mesterséges jeleket is, miáltal beszédünk elvontabbá, jelképesebbé válik. A szavak jelképe és jelképrendszere tehát jóval gazdagabb, mint az anyagokkal megjelenített jelképek.

Ha abban az értelemben tudjuk használni, érteni ezeket a fogalmakat, amelyeket Karácsony Sándor alapvető tanításai nyomán Lükő Gábor próbált néprajzi szempontokból rendszerbe foglalni, ahogyan azt a mindennapi használatban mondjuk és értjük, meg kell értenünk azt is, hogy van sajátosan magyar jelképrendszer, amely csak akkor érthető igazán, ha bepillantunk a rokonnépek vallásos hagyományaiba. Legtöbb ősi hagyományunk elvesztette eredeti, kollektív, magyar indokolását és

még jó magyarok is csodálkoznak, ha néhanapján elhomályosult szólások, balladák, dalok a tudomány által kimutatott, ősi indokolását hallják. Fokozottan állíthatjuk ezt a népmesék ősi elemeiről is. Egyik közismert mesénken mutatjuk be a néprajzi kutató munka gyakorlati eredményeit. Minél ismertebb a mese, annál meglepőbb az eredmény.

Van-e olyan ember, aki ne hallotta, ne olvasta volna legalább egyszer életében a Babszem Jankó vagy Hüvelyk Matyi néven ismert kis ember születéséről és csodálatos kalandjairól szóló mesét? Ki ne emlékeznék a gyermektelen házaspárra, akik nap-nap után sóhajtoznak a hiába várt kis trónörökösért. A hetyke, pöttömnyi legénykére, aki olyan sokat tudott enni, mint tizenkilenc béres, s akinek emberfeletti erejét mindenki megcsodálta, ha jókedvében huncutkodni kezdett? Ez a minden csodálatot megérdemlő kis fickó csodálatos kalandsorozat után került csak vissza szüleihez, hogy öreg napjaikra örömük, vigasztalójuk, gyámolítójuk legyen. Erről az emberkéről mondunk el néhány szót a következőkben a legújabb tudományos kutatások alapján. Bizonyosak vagyunk, hogy a végén még büszkék leszünk reá!

A mesének elérhetetlen szépségű gondolata Babszem Jankó születése. A meddő asszony gyermek után vágyódik; vágya oly erős, hogy belőle egy babszemnyi emberke támad. A vágy testet ölt, miképen az apostolok ajkán is testté lőn az Ige.

Ezt gondoljuk mai eszünkkel, azonban ha pontosabban megfigyeljük a mese változatait, észrevehetjük, hogy vannak olyan mesék, amelyekben nem a vágy a lélek hordozója, hanem az óhajtáson kívül valamilyen anyag is kell a gyermektelen szülőknek a gyermek létrejöttéhez. Felsőőri mese szerint egy koldus a gyermektelen házaspárnak borsot ad, hogy ültessék el. Mikor a bors kihajt, kivirágzik rajta egy kis gyerek. Olyan erős, mint a bors a kalandok során. Egy másik mesében a gyermektelen király rostájába babot merített, s arra gondolt: mi lenne, ha Isten annyi gyermeket adna neki, ahány szem bab van a rostában. Kíváncsiságból megszámlálta: ezeregy szem volt. Mire a padlásról lement a házba, ezeregy gyereket látott nyüzsögni otthon. Csuvas mesében egy koldus a gyermektelen asszonynak azt kívánja, hogy a fazekában levő bab mind gyerekké váljék. Ez meg is történik; mindegyik gyerek olyan huncut természetű, mint amilyen mozgékonyan működik a babfőzelék az ember gyomrában. Csángó mese szerint egy elzárt királyleányhoz begurul egy szőlőszem; ennek keze, feje, lába, dereka támad, végül is egy gyerek lesz belőle.

A bab, borsó, gabona, szőlőmag a termésvarázsló áldozatok általánosan ismert ősi kellékei, tehát a szaporodás gondolata sem véletlen a mesékben. Ezeknek a terményeknek, magvaknak mindegyiknek van valami különös tulajdonsága, amely a belőle támadt gyermekre is jellemző. A

gyermek utáni vágy sem természetellenes valami; ennek köszönheti létét, fennmaradását az emberi nem. A földkerekség legtöbb népe a gyermektelenséget végzetes csapásnak tekinti, s a magyarság is annak tekintette valamikor. Ha nem volt utód, aki az ősök halála után a köteles szertartásokat elvégezte volna és gondoskodott volna később is a lelkeiknek kijáró hagyományos áldozatról, az elhaltak nem tudtak megnyugodni, lelkük kénytelen volt bolyongani időtlen időkig. Nem vándoroltak, hanem bolyongtak ezek a lelkek.

A mese nyugati változataiban a meddő szülők azt kérik, hogy akkora gyerekük legyen legalább, mint az ujjuk. Ezért jelenik meg ilyen alakban túlvilági küldöttként az apróság. Nem a szokásos úton-módon születik, éppen olyan csodálatosan jelenik meg, mint a magyar mesékben vagy a keleti hitregékben: a túlvilágról jön az istenek ajándékaként. Itt is, ott is csodás erejű, nagyhangú emberke. Ki lehet, mi lehet ez a pöttömnyi ember, ez a csodálatos lény, ha nem ember, csak emberalakú valami?

Az ősi, primitív népek vallási hiedelmei szerint a lélek a test mozgatója. Igen erős valami lehet, ha a meglehetősen súlyos emberi testet mozgatni tudja. Ez az aránylagosan nagy erő: a lélek. A lélek is valami, de mi? Ha valami, kell, hogy alakja is legyen. Ezt az alakot a primitív ember érzékelni is tudja. Szumátrai bennszülött javasok szerint, a lélek a szájon keresztül lélekzés közben ki- és bejár alig látható, piciny emberke formájában. A malájok hiedelmei szerint a lélek egy hüvelyknyi nagyságú emberke: az illető embernek kicsinyített mása a lélek. A burjátoknál az ártó szellem apró emberke, aki belebújik az emberbe, és így okoz betegségeket. A votjákoknál tíz centiméternyi öregember a betegségeket okozó szellem. A jurak-szamojédeknél a javas varázsdobja segítségével gyűjti maga köré a lelkeket, akiket kis emberkéknek nevez. A mongolok nagy hőse, Geszszer kán, a róla szóló hősköltemény szerint, amikor ellenfelét legyőzte, annak lelkét markában tartotta és összeszoríthatta volna, hogy meghaljon.

A keleti népeknél a lélek tehát egy apró ember, a valóságos ember kicsinyített mása, aki az emberben lakik és az embert mozgatja. Egyházaskéri magyar elbeszélés szerint az alvó katona szájából kis fehér egér jön ki. Felriadó társa agyonüti a kis állatot, és a katona is meghal. Az egér a katona lelke volt. A Gesta Romanorum egyik története szerint Guido tirusi barátja ölébe hajtja fejét, elalszik, s szájából fehér egér fut ki a hegy oldaláig és onnan a szájába vissza. Ez a ki- és befutó lélekegér a germán területeken ismerős, s a szomszédság révén a mi hagyományainkba is befurakodott. Az egyszerű népek felfogása szerint álomban, betegségben, révületben a lélek a testet is elhagyja. Ezt érzékelteti az el-elfutó egér.

A példák végtelen sorát idézhetnénk annak bizonyítására, hogy a földkerekség legszélsőbb pontjain is él az egyszerű népek körében az a képzet, hogy a lélek apró valami, ami a testből ki- és bejár. Természetesen alakult ki az egyszerűbb műveltségi fokon ez a hiedelem. Lélekzetvétel közben apró pára alakjában távozik az emberből a levegő, azt a látszatot keltve a belélekzésnél, mintha valami visszamenne a testbe. Mivel az ember szervezetében minden hely ki van töltve, ott nagy alakú élőlénynek férőhelye nincsen, tehát szükségképpen kis helyen kell meghúzódnia az embert mozgató levegőnek. A gyakorlati szemlélet hatása alatt alakult ki a keleti népeknél az apró ember, a nyugati népeknél az apró állat alakját formázó lélek képzete.

A lélek tehát nem állandóan tartózkodik a testben: időnként, álomban, betegségben, révületben elhagyja testi lakhelyét. A vogulok az ájulást és az abból való felocsúdást úgy magyarázzák, hogy a lélek ilyenkor a testből eltávozik. Kulyaterhez, az alvilág és a halál fejedelméhez látogat el ilyenkor. Kulyater azonban azoknak a lelkét, akiknek még nem jött el az ideje, visszavezeti az élőkhöz. A lélek tehát az ájulás ideje alatt messzejárt, de vissza kellett térnie. Így magyarázzák a dolgot az osztyákok is: a vogul hittel megegyezően a samánok lelke álom idején a szellemek országában bolyong. A cseremiszeknél az eszméletlen, ijedt, beteg vagy alvó ember lelke távol van. Ha a cseremisz a városról álmodott, bizonyosra veszi, hogy lelke valóban járt a városban. A lapp samán lelke a révület ideje alatt túlvilági vándorútra indul. Mindenfelé megkérdezi a szellemeket, az isteneket, az ördögöket, hogy mi a beteg bajának az oka. Míg a samán magánkívül van, a körülötte levők találgatják, merre járhat már a lelke. Látjuk tehát, hogy a lélek, mint önálló lény, bizonyos helyzetekben a testet elhagyja, bolyong, bújdosik, vándorol, elmegy még az alvilágba is, de a testbe, állandó lakóhelyére visszatér.

Ha a lélek végleg elhagyja a testet, bekövetkezik a halál. A lélek otthontalanná válik: magasabb erők hatására nem mehet vissza a testbe. Szüntelenül az emberek körül rajzanak a bolyongó lelkek; újra akarnak születni, lakhelyet szeretnének maguknak. Állandó bolyongásuk közben elfáradnak, rosszkedvűek lesznek, az élőknek kellemetlenkedni akarnak. Ezért félnek tőlük az ittmaradottak.

Érdekesen utal a kisalakú lélek képzetének keletkezésére az elhalt ősök tisztelete. Sehol nem elégszenek meg azzal, hogy az elhúnytnak az asztalnál helyet hagynak, ételeket visznek ki sírjához, hanem még másféle eljárásokkal is próbálják megnyugtatni. Ilyen különös eljárás az is, ahogyan az uralaltáji népek az elhúnyt ember lelkének tartózkodási helyül egy kisméretű faragott bábot tartanak a házban. Az özvegy a bábut elhúnyt ura gyanánt öltözteti, lefekteti, ápolgatja. A bábunak a bejárástól

balra állandó helye van, előtte minden belépő meghajol. A család nem fél tőle, mert mindent elkövet, hogy segítségét megnyerje. Minden kívánságukat teljesítik, azonban azok, akik a családnak valamivel ártani akarnak, félnek tőle. A lélek tehát, míg újjá nem születik, éppen olyan szellemalak, mint a többi, azzal a különbséggel, hogy ártani és segíteni egyformán tud. Ebben a kis bálványban tartózkodó lélek lehetett az aránytalanul kisméretű emberi alakban megjelenő mesehős képzetének az alapja.

Az egyszerű, a primitív ember tehát anyagszerűen gondolkodik. A jelenségeket egyszerű észleléseivel magyarázza. Azt az erőt, amely az embert mozgatja, s amely elhagyja a holtat, a számára érthetetlen és titokzatos természeti jelenségekben és képzelt élőlényekben véli felfedezni. A szél, a tűz, a víz, a föld, az állatok, mind mozognak: élnek. A mozgás az élet. Az élet keletkezése éppen olyan titokzatos, érthetetlen, mint elmúlása. A születendő gyermek lelke is úgy jelenik meg fogamzása pillanatában, mint ahogyan a halott emberből is eltávozik valami. A primitív emberben a lét nagy határai jelentik minden érthetetlennek látszó jelenség kezdetét és végét.

A lelket a mozgékonyság jellemzi és a testi alakban való megjelenés vágya. Ha valamiből távozni kényszerül, s még nem juthat el a túlvilágra, mindig arra törekszik, hogy újjászülessen. A vogul hitrege szerint egy ifjú a Világügyelő-férfi tanácsára levéllel és fűvel fedett keskeny ösvény mentén gyérfüvű láphoz érkezik és vörösfejű bogáncsá változik. Ezt egy réntehén lelegeli. Selyemgombolyagok keletkeznek gyomrában és három rénborjút ellik. Ezt a három testvért a vasfarkas üldözi. Egyikük elmenekül. Ez a Vasfarkastól átváltozó Világügyelő-férfi tanácsára két vadásznak megadja magát, azok elejtik, szívét és nyelvét megfőzik, megeszik és három fiút szülnek. A cseremiszek hite szerint az ember hétszer hal meg, s mindannyiszor egyik égből a másikba megy át.

A Babszem Jankó mesékben tehát az egykori, ősi kisalakú lélekforma képzete az ősi elem, és Babszem Jankó vándorútja tulajdonképen egy szellem, egy lélek csodálatos kalandsorozata. Ezek a kalandok kivétel nélkül állatba jutásról szólnak; eredetileg nem tréfás formában, hanem komolyan elhitt, szinte szándékos beférkőzés, valósággal vándorlás volt egyik állatból a másikba. A mese tehát a lélekvándorlás hitének egyik ősi formáját őrzi töredékesen.

Babszem Jankó érdekes története mindenfelé eljutott: ajakról-ajakra szállott. Az uralaltáji népektől olyan népekhez is, akik sem a kisméretű, emberalakú lelket, sem a lélekvándorlást nem ismerték. Ezekben a mesékben elmosódott a piciny alak szellemvolta és a hitvilági szellemhősből a nyugati természeti mondaalak hasonló alakja, vagy egész egyszerűen egy valószínűtlenül piciny emberi alak formálódik ki.

Babszem Jankó régen, nagyon régen a gyermekszoba légkörében él csak. A felnőttek előtt a rendes emberi alak játékos túlméretezésének, az óriásnak az ellentéte, a képzelet játékának az eredménye. Nem gondolunk reá mi sem, hogy őseink hitvilágában még valóságként szerepelt, hogy az ősök tiszteletének egyik formája volt, s hogy az erre vonatkozó adatok okszerűen egybeállíthatók.

Babszem Jankó meséjéről nem állíthatjuk azt, hogy ősi, vallásos képzeteinkből alakult. Olyan népeknél formálódott, alakult, akiknél ennek a hitnek komoly alapja nem volt, ezért olyan játékos hangú. Arra figyelmeztet bennünket ez a körülmény, hogy ami nálunk komoly valóság, másnál játék és tréfa tárgya lehet. Különös szerencse mesénknél, hogy emberkénk alakja egy nyugati monda főalakjával majdnem megegyezett: ezért nem lett belőle csúfolódás.

A szóhagyományozás főtermékei érzelmi világunkban gyökereznek. Az emberi szív érzelmei pedig örök időktől fogva változatlanul vannak és maradnak. Ezért mindegy, hogyan érzékelteti ezeket az ember társaival, a közzel, a tömeggel. Minden népnek vannak olyan meseelemei, amelyek a műfajtól függetlenül szinte gazdátlanul éltek és még mindig élnek. Az ősi hiedelmeket, a mitoszokat, hitrege-töredékeket sem a vallás megváltozása, sem a kultúra formáinak változása nem tudta gyökeresen kiirtani. Idegen mesékben, idegen vallásokban, beolvadva, legtöbb esetben a célszerűségi szokásokat is félrelökve élték és élik diadalmas életüket a mélyben, a tudat alatt.

Nézzünk mi is magunkba, figyelmesen, elmélyedve, és meglátjuk a nyugati civilizáció ruhadarabjaival külsőleg elváltoztatott, de mindig élő, örökkön élő magyart, a mélymagyart! Azt a picinyke lelket, amelyet őseinktől örököltünk, amely a formákban megújulva örökké él, s örökké fog élni.

A hagyományok folytonosságát, szívósságát, tudat alatti életét más példával is megvilágíthatjuk. Városi öleb nyakában is láttam csengőcskét piros szalagon. Vajjon azért kötötte a kis kutya nyakára ezt a díszt az a bogaras öregasszony, akinek az ölében a kutyát láttam, hogy tudja: merre szaladgál a kutya, ha szabadon engedi az utcán? Vagy azért, mert így szebbnek találta? A pásztorember csak célszerűségi szempontokból kolompoltatja a vezérállatot, s csak gyönyörködtetésre van a csikó nyakában a csengő? „Délibábos ég alatt kolompol Kis-Kunságnak száz kövér gulyája" – írta Petőfi az Alföldről szóló közismert versében. Jellegzetes volt-e előtte ez a hang, vagy gyönyörködtető? A kolompolás alatt ma általában egyhangú, zeneietlen kopogást, dobogást, zörgést értünk, pedig a kolompok között az alföldi nép a kolomp nagysága és tulajdonságai szerint megkülönböztet: harangot, kolompot, pergőt és csengőt, tehát

hangjuk, zenéjük is sokféleképen változó lehet a művészisséget is eléri a gulya „kolompolása."

Luby Margit, a kiváló néprajzi gyűjtő élvezetesen írja le a pásztorok körében tett megfigyeléseit a kolompról és szerepéről. Egyik leírásában említi, hogy a puszta végtelennek tetsző esti csendjében, amely Petőfit is számtalanszor megihlette, kondult egyet a jószágon a kolomp. Szépen, halkan, szinte zengve. Odaszólt a pásztornak:

– Szép hangja van ennek a kolompnak.

– Szépnek szép, – mondta csendesen a pásztor. – Csak az a hiba, hogy ez nem kolomp, hanem harang. Ha kolomp lenne, akkor is szava lenne és nem hangja.

Ilyen apróságok, részletek is lényegbevágóak az egyszerű életmód leírásánál, a néprajzi gyüjtésnél. A kolomp és harang között anyagában és hangjában van a különbség. A kolomp egyszerűen gömbölyűre hajlított bádog, a vállánál van egy kis szélessége; nincsen semmiféle sírása a szavának, siketen szól. A harang hidegen egymásra hajlított és összeszegecselt, rézzel vegyes vaslemezből készült. Hajlítás után behintették szálkás sárga- vagy vörösréz porral, azután kemencébe tették, ahol a réz ráolvadt és összeforrasztotta. Lehetett síma, de lehetett felhajtott szélű is, mint a szoknya. Súlyuk egy-két és nyolc-tíz kiló között változott. Ennek megfelelően változott a hangjuk is.

Ha tudjuk azt, hogy a kolomp gyakran eldobott, elhasznált bádogból, vagy elkopott harang részeiből szerkesztődött össze a cigányok kezén, rögtön megértjük, hogy a pásztorember miért volt büszke, rátarti a harangja szavára. A harang módot, gazdagságot jelentett: néha egy tehén ára is ráment egy-egy nagyobb harangra. A harang összeállítása, szavának szabályozása, a jószágra való helyes feltevése, elhelyezése csak az igazi pásztor által ismert külön tudomány volt. A célszerűségi szempontok szembeszökőek. A pergőnek nevezett kolompféle kisebb volt, mint a harang, de anyaga, formája ugyanaz: juhra, disznóra való volt. A csengőt szava és templomi harang alakja különböztették meg a gulyaharangtól: az volt a szép szavú csengő, amelyik sírós, jajgatós volt. Akkor tartották szépnek a kolompolást, ha 50–60 nagyobb harang meg csengő párosítva zengett a gulyán. Komoly vagyont jelentett már ennyi harang, hát még a sok állat!

A kolompolás azonban nemcsak a vagyon fitogtatására adott módot és alkalmat, nemcsak a pusztai ember zenei érzékeit volt hivatva kielégíteni, hanem a sötétségben való tájékozódásra, a pásztor tájékoztatására szolgált. A kolompokat rendesen a vezérállat, vagy a nyughatatlanabb állatok nyakába akasztották: a pásztor oda se nézett, és már tudta, hogy a gulya melyik része merre jár.

A kolompolás nemcsak a különleges hangot, a jelzőszerszámot jelenti, hanem egy érdekes népszokás is meghúzódik a fogalom alatt. Ezt a népszokást általában kolompolásnak, sok helyen azonban kongózásnak, szűzgulyahajtásnak is nevezik. A Bodrogközben farsang farkán pajkos legények bádogfedővel csörömpölnek a hoppon maradt lányok ablaka alatt. Másfelé kolomppal, bádoggal fülsiketítő lármát csapnak a lányosház előtt és azt mondják: „Húshagyó, húshagyó, lányokat itthonhagyó!" Vagy ezt: „Kinek van eladó lánya, hajtsa ki a szűzgulyába!" Bereg vármegyében is ilyesféleképen kiabálva, rossz fazekakon kolompolnak és éktelen macskazenét csapnak. Máshol a legények nyakukba kötik a kolompot és úgy mondják: „Húshagyó, húshagyó, leányokat itthagyó!" Van úgy is, hogy a leányok kiabálnak a nősülendő legényeknek hasonló csúfolásokat. Az ország legkülönbözőbb részeiből ismerjük ezeket a szokásokat.

Láttuk, hogy a kolomp nem a legelőkelőbb eszköz a pásztornép előtt, azonban ez a vélekedés nem lehet az alapja a kolomp hangjával való csúfolódásnak: az ilyen általánosan ismert szokásoknak sokkal mélyebben rejtőzködnek az alapjai. A kolompolás szokása az újévi jókívánságokkal függ össze. Újévkor az alkalmazottak az uraság elé járultak, kezükben foglalkozásuk jelvényeivel, rendes munkájukat mímelve, hogy egész évi szorgalmas munkájukért a jutalmat átvegyék. A pásztorok ostorral és kolomppal jelentek meg. Az ostor és a kolomp hangja ijesztette el a gazda házától egész évben a boszorkányokat, rossz szellemeket. Csak így lehetett egész évben sok jószága a gazdának. A nagy zajtól, durrogástól, kolompolástól a jószág felébredt és a másik oldalára fordult: átfordította az új esztendőre a gazda szerencséjét. Ez a szokás keveredett össze a farsangi mókákkal: s igen sok helyütt a férjfogás sikertelenségére való utalással gúnyos értelmezést nyert.

A lényeg tehát az a szokásban, hogy a kolomp szava a gonosz szellemek elűzésére is szolgált valamikor: gondoljunk egy kissé a templomba hívó harang szavára és szerepére. A célszerűségi szempontok igen sokszor megegyeznek a primitív vallás szokásaival, ritusaival. A szegedi tanyákon még a múlt században is szokás volt, hogy a tanyai asszony a mászkáló kisgyerek nyakába csengőt kötött, hogy ennek a szaváról mindig tudja, hol ténfereg a tanya körül a kis embercsemete. Móra Ferenc a deszki bronzkori gyermeksírban talált ilyen csengőcskét, ami bizonyítja, hogy a kolompszónak ősidők óta nemcsak gyakorlatias, hanem vallásos értelme is volt.

A szokás fejlődéstörténetéből azonban más tanulságunk is van. Látjuk, hogy a szokások fennmaradása nem állandó, hanem folytonos: korok, emberek, hangulatok szerint változik indokolása, megjelenési formája,

a lényeg azonban évezredek óta változatlan. Nemcsak a népmesében, hanem az élet formáiban is élnek az ősi és megváltozhatatlan lényegek. A megrögzítetlen és megrögzíthetetlen hagyomány egyidős az emberiséggel, azonban minden embercsoport hagyománykincsében fellelhető az egyes népcsoportokra érvényesíthető különlegesség. A keleti és nyugati hagyománykincs éppen úgy különbözik egymástól, mint a keleti meg a nyugati ember.

Ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy írásbeli műveltségünk a nyugati műveltségben gyökerezik, s hogy a XVI. században a szóbeli hagyományoktól teljesen elszakadt hosszas huzavona után, nem lehet előttünk kétséges, hogy szóbeli hagyományaink ősiek, igazak, mélyről jövők, érzéseinkben gyökereznek, s hogy írásos műveltségünk újkeletű, idegen formákhoz alkalmazkodó, az idegen formákkal való azonosulásra törekvő, tudatosan utánzó tevékenységek szülötte. Ez önmagában nem baj, a hiba csak ott kezdődik, hogy írásbeli műveltségünk mindezt öncéllá fejlesztette, nem törekszik az ősi hagyományokkal való azonosulásra. Ösztöneink mélyről jövő hangja Keleté, tudatunk Nyugat hívó szavára rezonál. Műveltségünk akkor lesz igazán magyar, ha önmagunkból indulunk ki és nem futunk számunkra érthetetlen értékek dicsősége és számunkra hamis irányt jelölő fénysugarai után.

A magyar életnek szüksége van arra, hogy hagyományaink életét pontosan megismerje, hogy a pusztuló, veszendőbe menő kincseket, őseink hagyatékát megmentse, hogy idegen formákkal telített életét lelke mélyéről jövő indítékok segítségével tudatosítsa. A magyar életnek szüksége van a magyar néprajz tudományára és annak ápolására, fejlesztésére, szüksége van öntudata nevelésére és növelésére!

Szüksége van önmagára!

[...]

A péntek esti tábortűznél *Muharay* Elemér „Népi kultúra · közösségi kultúra" címmel tartott előadást.

Muharay Elemér előadása:

NÉPI KULTÚRA, KÖZÖSSÉGI KULTÚRA

Ha át akarjuk alakítani a magyar életet, tudomásul kell vennünk, hogy társadalmi, gazdasági és politikai életünk átalakítása mellett *szellemi életünket* is nagymértékben kell átalakítanunk. Törvényszerű szüksége ez az életátalakításnak, mert hiszen a szellem az életnek, életformának egyik legfőbb tényezője. Ha szükségesnek tartjuk, hogy a magyar szocialista társadalmi rend kialakításánál igénybevegyük a magyar parasztság történeti, gazdasági, társadalmi és politikai erőit, úgy csak félmunkát végeznénk, ha nem vennénk igénybe szintén nagy történeti erőnek számító szellemi javait.

Miért szükséges ez? Egyrészt azért, hogy az új társadalmi rendet alakító rétegek – értelmiség, munkásság, parasztság – a népi vagy népi jellegű szellemi javak élése által is közelebb kerüljenek egymáshoz, és így az új társadalom egységesebb szellemét minél inkább kialakíthassák, másrészt azért, hogy a parasztság történeti, szellemi javai segítségével szellemi, de bizonyos értelemben testi erőit is növeljék. Itt a kérdés nyilvánvaló: bizonyítható-e, hogy a parasztság történeti javaival, tehát hagyományos szellemi értékeivel érjük el a fentemlített célokat, s esetleg nem a polgári szellem termékei segítségével érjük-e el rövidebb úton azokat?

Mindjárt szögezzük le, hogy milyen szellemi javakra gondolunk itt. Elsősorban azokra, amelyeket több-kevesebb fizikai cselekvéssel élünk, tehát az énekre, zenére, táncra, játékra, műkedvelő színjátszásra és a képzőművészet körébe tartozó cselekvésekre, a műkedvelő festészetre, szobrászatra stb. De gondolunk a lényegében ugyanebbe a körbe tartozó műkedvelő irodalmi tényekedésekre is. A felvetett kérdés kívánja, hogy éppen a cél elérése érdekében vizsgáljuk meg mind a polgári, mind a népi szellem által elérhető állapotot és az életátalakítás számára nyújtott lehetőségeket.

A polgári kultúráról elég lenne annyi is, hogy általa jutottunk el a mai áldatlan szellemi állapotba és az ugyanilyen mértékben áldatlan társadalmi, gazdasági és politikai állapotba is. A jobban érthetőség kedvéért mégis szólnunk kell arról, hogy a polgári kultúrában legkifogásolhatóbb, hogy *felbontotta a népi kultúra egyik legnagyobb eredményét – a termé-*

szetes közösségi szellemet. Szellemi termékeivel túlzottan egyénies polgári szellemet alakított ki. Amivel elérte azt a célját, hogy az emberek egymással egészséges viszonyban ne élhessenek és egymást kiegészítve ne haladhassanak magasabb céljaik felé. Így sikerült is neki megfelelően elválasztania egyik embert a másik embertől.

Itt némi kitéréssel meg kell említenünk azt, hogy a XX. század, a szocializmus kiteljesedésének százada, tulajdonkép csak újra felfedezte a „másik embert", mert a „másik ember", nem ugyan tudatos elmélet alapján, hanem az ösztönösebb magyar élet gyakorlatában már élt a magyar múltban. Igaz, hogy a „másik ember" csak a nemzetből kirekesztett nép életberendezkedésében volt jelen, de ott azután kézzelfoghatóan. Bizonyítékul szolgál erre a nép minden szellemi java, igen sok szokása és itt-ott még ma is eleven életmegnyilvánulása. Bizonyítékot egyaránt találunk erre a nép társadalmi és gazdasági életében is. Ahogy a szellemi életben erre mutat legtöbb dramatikus (színjátékszerű) játékunk – mint a regölés, Szentiváni-ének, Balázsolás stb. Ugyanezt láthatjuk a születéssel, serdülő korral, (például a legény- és leányavatással stb.) házassággal és halállal kapcsolatos szokásokban, de még a munkával kapcsolatos szokásokban is, melyek közül a legjellemzőbb – a kaláka.

Visszatérve a polgári-kultúrára, annak hatását kirívóan megtaláljuk az egyén életében is, és kimutathatjuk az egyénen. A polgári kultúrájú egyén érzelgős, érzelmeskedő, és érzéki élete éppen ezen keresztül elferdült, egészségtelen. – Ez pedig önmagában is végzetes akadálya az egészséges közösségalakításnak. Lehet, hogy ezek a tények anyagi szempontból mellékesnek tetszenek, éppen ezért világítsunk rá arra is, hogy a dolgozók érdekeinek elérése szempontjából még miben is akadály ez a szellem.

Az érzelgősség, érzelmeskedés kilúgozza a közösségi érzetet és ezzel teljesen alkalmatlanná tesz a közösségi elvek befogadására. A közösség és egyén egyaránt még ott veszít ezen, hogy az érzelgés és túlzott érzékiség a testi erőt is megtámadja, és így a közösség nagyrészt testileg is leromlott egyedekkel számolhat, olyanokkal, akik pusztán az anyagi javulás reményében állanak soraiba... Ezekkel pedig aligha nyer a közösség, mert ezek a közösség szükségszerű testi és szellemi küzdelmeiben komolyan résztvenni nem tudnak.

Arra nincs idő, hogy a különböző rétegek egymástól sokban elütő kultúréletét külön-külön vizsgáljuk, sőt egyetlen réteg állapotát sem meríthetjük ki, de a kérdés szempontjából nézzünk egy jellemző tünetet a munkásság kultúréletéből.

Tény, hogy a munkásság elitje – szervezetben, de ezenkívül is találunk ilyet – nem a polgári kultúra körében él. A munkástársadalom szem-

pontjából legfontosabb csoport kultúrája nem polgári, hanem a szó igaz értelmében *európai* kultúra. Ezért is van az, hogy a polgári szellemű termékekkel élő munkásság sokaságából csak egyedeket tudnak nagy küzdelem árán felszívni, mert a sokaság, bár életérdekei és így kulturális érdekei is mások, mégis legnagyobbrészt a polgári kultúra termékeivel él, és ez mint tömeget *a szellemi színvonal alá* köti.

Ha a népi-kultúrát vizsgáljuk, csak azt a néhány főjegyét vehetjük most itt figyelembe, amelyeket már a polgári kultúrával kapcsolatban is említettünk. Ezek közül is legfontosabb: *a népi hagyományos javak közösségi természete, a bennükrejlő küzdő szellem, időtálló tulajdonságuk, egyetemes természetük és fejlődőképességük.* A népi-kultúra vizsgálatánál ezzel az öt főtulajdonsággal szembeszökően találkozunk. (Rendelkezésünkre áll ennek minden tudományos bizonyítéka is.)

Ott és azok, ahol és akik azt hirdetik, hogy a népi kultúra egy megelőző állapotot, reakciót jelent, nincsenek tisztában a tényekkel. Ez a vád ugyan bizonyos részletekben megáll, de nem a főjegyekben és tulajdonságokban. (Ilyen részlet például az ősi viselet nagyhangú hirdetése, amely azonban a fejlődő élet szempontjából úgysem számbajöhető kérdés. Érdekes, hogy mennyivel kevesebb szó esik a népviselet diszítőelemeiről, amely pedig már művészeti szempontból is inkább a lényeg.)

Amit még a főjegyeken kívül figyelembe tudok ajánlani, az, – hogy a népi kultúra javai egy életképes termelő kultúra eredményei – míg a polgári kultúrtermékek kizárólag *fogyasztásra* beállítottak. Veszedelmes ez, ha tudjuk, hogy az ilyen kiszolgáló, üzleti jellegű kultúra termelő és formáló készségeinket is elsorvasztja. Kiszorít bennünket a tényleges szellemi életből, és gyarmati állapotba visz. Ez pedig szellemi szempontból ugyanaz, minthogyha ez gazdasági téren történik velünk. Legalább is olyan mértékben megy a szabadság, függetlenség, önállóság rovására.

Ez alatt a kultúra-termelés alatt természetesen ne értsünk tényleges alkotó munkát, – ami az arra elhivatottak feladata – hanem inkább a szószerinti *műkedvelést értsük,* ami nem egyebet jelent, mint élni a művészettel, gyakorólni a művészetet, tehát a szellemi életben való tényleges részvételt. S ez akkor is tényleges, ha pl. egy mű megértése kedvéért olyan figyelemmel és lélekkel – ésszel és szellemmel – kapcsoljuk magunkat a műhöz, hogy azt lehető hiánytalanul magunkba fogadhassuk. Bennünk ilyenkor kétségtelenül termelési folyamat megy végbe, és általa tágul szellemünk, és emelkedünk kultúrában is.

Biztató, hogy nálunk Bartókra, de még Kodályra is leginkább a dolgozórétegek figyeltek fel, de, sajnos, ezeknek is csak kis hányada. Jóval többen tudnak azonban az eredményről, ami, a külföldi legmagasabb

zenei körök megállapítása szerint, új, egyetemes zenei értéket juttatott a világnak. Ennek az új magyar, de egyben új, egyetemes zenének az alapja a hagyományos magyar zene, a népdal. (Ami egyben a népikultúra időtálló és egyetemes természetének bizonyítéka is.)

Ez a mi utunk, amely az európai magyar kultúra felé visz, és európai magyarsággá emel bennünket. Annál is inkább szükséges, hogy járjunk ezen az úton, mert nyilvánvaló, hogy az új életforma mindenkép és jóértelemben vett polgári alakulású lesz. Mint mondottuk is, tudomásul kell vennünk a civilizációs életkeretet és formákat, de az már rajtunk múlik, hogy ezt a keretet és formákat, magasabbrendű magyar szellemmel és tartalommal töltsük meg.

Hogy más népi javaink hogyan fejlődnek fel idáig, az alapjában csak módszer kérdése. Tény, hogy egyéb népi javaink kifejlesztése, legalább is a jelenben, sokkal, de sokkal több akadályba ütközik, mint ütközött a zene, bár a zenének sem volt könnyű dolga. Hogy csak a színházat említsem, itt egész sor olyan önálló és ellenző tényezővel állunk szemben, amelyeknek egyike sem akadályozhatta a zenei fejlődést, de annál inkább akadálya a színházi átalakulásnak.

Végezetül meg kell nyugtatnunk azokat, akik a polgári kultúra szellemi termékeit már annyira beidegezték, hogy attól szabadulni nem tudnak, hogy őket ez az átalakulás már nem igen terheli. De feltételezzük, hogy még ők sem ellenzik, ha gyermekeik, utódaik az övékénél sokkal magasabbrendű és egészségesebb kultúrállapotba kerülnek.

Ahhoz, hogy a népi kultúra gyakorlata szélesebb körben is megindulhon, természetesen szükségünk van egy új kultúrpolitika teljes munkájára. Ahhoz pedig, hogy a gyakorlat mindenképen helyes irányban menjen, szükségünk van a tudomány, a művészet, az irodalom teljes részvételére. De legelsősorban szükségünk van az emberre. És mivel a népi kultúra javai mind a három társadalmi osztály szempontjából mindenkép jó alapot jelentenek, szükségünk van mind a három társadalmi réteg teljes bekapcsolódására.

Ezzel kapcsolatban külön kell szólni az ipari-munkássághoz azért, hogy *vizsgálja felül a népi-kultúrával szemben való álláspontját.* Vizsgálja meg a művelésre és fejlesztésre alkalmas népi javakat, mert úgy bizonyosan az elfogadás *mellett* határoz. De ugyanezt a felszólítást az értelmiség és a parasztság nagyobb többsége felé is meg kell tennünk, meg kell tennünk éppen a három réteg végső összetalálkozása érdekében.

A három nagy társadalmi réteg hiánytalan összefogása csak közösségi szellemi létben lehet maradandó. A jövőben remélt eredmények megtartása szempontjából pedig elengedhetetlenül fontos a közösségi kul-

túra, mert e nélkül csak az érdekek tartják össze a három réteget, és így természetes, hogy amikor az érdekek megszűnnek, az újból való szembenállás, még inkább a szembeállítás elkerülhetetlen. Összetartó szellemre tehát mindenkép szükségünk van. Erre pedig legalkalmasabb, ha mind a három réteg alapjában *azonos kultúrforrásokból* táplálkozik. Ezt úgy látjuk megoldhatónak, hogy a valóságos európai kultúra forrásai mellett a magyar népi kultúra forrásaiból is mindannyian merítünk.

Szombaton (augusztus 28-án) délelőtt a magyar földkérdés került megvitatásra. A konferencia vezetősége eredetileg *Kerék* Mihály szociális felügyelőt kérte fel a kérdés bevezető előadásának megtartására. Minthogy Kerék Mihály nem jelenhetett meg a konferencián, helyette *Erdei* Ferenc tartotta meg a vitátmegnyitó előadást.

Erdei Ferenc előadása:

A MAGYAR FÖLDKÉRDÉS

Mindnyájan úgy tudjuk, hogy 1848-ban fölszabadult a magyar jobbágyság, s ezt úgy értjük, hogy e nagy történelmi fordulat átalakította az egész parasztság sorsát. Valóban azonban nem volt ilyen teljes a fölszabadulás. Sem az 1848-as törvényekben, sem az 1850-es császári rendeletekben *nincs szó sem a jobbágyság fölszabadításáról, sem pedig a nemesség eltörléséről.* Annyi történt csupán, hogy megszűntek az úrbéri kötelezettségek, s ennyiben fölszabadult a parasztságnak az a része, amely valóban úrbéres jobbágy volt. Az úrbéres jobbágyság azonban már csak a gyenge többsége volt ekkor a magyar parasztságnak: másfélmillió család a két és félmillió paraszt család tömegéből. És ezen az úrbéres jobbágyságon belül is a nagyobbik rész zsellér volt, nem pedig telkes gazda: 900.000 zsellér a 600.000 telkesgazda mellett. A fennmaradt egymilliós tömegnek a fele szegődményes uradalmi cseléd volt, a másik fele pedig úgynevezett szegődményes uradalmi paraszt.

Az úrbérváltság eltérő változást hozott e kétféle parasztság történetében. Az *úrbéres jobbágyok* minden külön váltságdíj nélkül szabad birtokul kapták azt a birtokot, amit azelőtt úrbéres birtokként használtak, s ezért kötvényekben kapott váltságot a birtokosság, s a kötvények fedezetét egyetemesen kirótt adópótlék képezte. Ilyen módon a telkes jobbágyok megszerezték korábbi jobbágytelkeiket szabad polgári tulajdonul, s ez kétségtelen eredménye volt a fölszabadulásnak. Sokkal kétesebb volt már a *zsellérek* fölszabadulása. A zsellérek ugyanis, ahol volt, zsellérbirtokokat, s emellett haszonvételi jogaiknak megfelelő részt kaptak a közös úrbéres legelőkből, erdőkből és nádasokból. Megillető részük kihasítása azonban nem ment egészen símán, mert sem a földesúr, sem a telkesgazdák nem könnyen engedtek igényeikből, s a zsellérek részét sokhelyt nagyon is kicsinyre szorították. Számos helyen zavargások és lázongások is ütötték föl a fejüket, jeléül annak, hogy ebben az osztozkodásban a zsellérek húzták a rövidebbet. De még ha meg is kapták korábbi használati arányuknak megfelelő részesedésüket, akkor is kedvezőtlenebb helyzetbe jutottak, mert korábbi használati joguk több és

biztosabb létalapot jelentett egy-egy zsellércsalád számára, mint a megkapott törpebirtok.

Még mostohábban ment végbe a *szegődményes parasztok* váltsága. Az ilyen telepes községek parasztsága uradalmi földön lakott, s tulajdonképen csak hosszú bérlet volt földhasználati viszonya. Tehát úgy rendelkezett a törvény, hogy akiknek régi joguk van a földhasználatra, amely kétségtelenül több, mint a bérlet, azok maguk megválthatják magukat, ellenben a többiek egyszerű bérlők, s az ilyeneket a földesúr kiteheti a földről. Nem egy esetben ki is telepítették az ilyeneket a földbirtokosok. A többiek, akik megválthatták magukat, évi használati bérük hússzorosát fizették váltságul, éspedig saját maguk, hosszabb törlesztéssel. A törlesztések azonban sokhelyt megakadtak, s ilyenkor mindig újabb haladékot kaptak, azonban a hátralékukból nagyon keveset engedtek el. Van olyan község, ahol még ma is fizetik a váltságot.

Egyáltalán nem érintette viszont a fölszabadulás a *szegődményes uradalmi cselédséget.* Ezeket változatlan állapotban hagyta a jobbágyság fölszabadulása és a későbbi idők sem sokat könnyítettek sorsukon. Úgyannyira, hogy mai helyzetük, ahogy például Illyés Gyula könyvéből kitetszik, nem sokkal különbözik száz év előtti állapotuktól.

Az egész megváltási eljárásnak az lett a következménye, hogy a *magyar termelőterület 30%-a bizonyult parasztföldnek, viszont 70%-a megmaradt a nemesi birtokosság kezén.* Ez az arány már akkor mérhetetlenül roszszabb volt, mint a nyugati társadalmakban, s oka közelebbről a fölszabadítás szűkmarkúságában, távolabbról pedig a parasztság korábbi alárendeltségében keresendő.

Mégis az 1860-as évekkel a szabad parasztság korszaka kezdődött, de a földbirtokviszonyok nagyon kismértékben változtak a parasztság javára. Született egy *telepítési törvény,* amely arra lett volna hivatva, hogy a rohamosan szaporodó földtelen és földéhes parasztságot földhöz juttassa, azonban *ezt a szerepét nagyon kis mértékben töltötte be.* Mindössze néhány új község telepítése következett csak be és valamivel több hozzátelepítés, azonban a jelentkezők óriási tömegéhez képest ez éppen csak csepp volt a tengerben. Valamivel nagyobb mértékben változtatott a földbirtok-viszonyokon a törvény önkéntelen következményeképp megindult *parcellázás.* De ez a folyamat sem hatalmasodott el, mert ugyanakkor lépett életbe a *hitbizományi törvény is,* amely a *nemesi birtok jelentékeny részét védetté tette minden földarabolás ellen.* Hogy milyen hatalmas gátja volt a magyar parasztság boldogulásának az aránytalan birtokmegoszlás, azt legjobban a kivándorlás hatalmas méretei mutatják. S megállapítható, hogy a kivándorlás éppen azokból a telepes községekből indult meg, amelyeknek nem sikerült megváltani magukat.

1895-re mégis annyit javult a helyzet, hogy most már a földterület 40%-a volt a parasztság kezén, s a nemesi birtokosság részesedése 60%-ra esett vissza. Ugyanakkor azonban nem az önálló középparaszt-gazdaságok szaporodtak, hanem a *törpebirtokok*, amelyeken nem tudott megélni egy-egy parasztcsalád.

Az *1921-es földreform* volt a következő fordulat a birtokviszonyok alakulásában. Azonban ez a reform is nagyobb változásnak ígérkezett, mint amilyen valóban lett belőle. A parasztság akkori nagy politikai jelentősége révén úgy látszott, hogy gyökerésen megváltoztathatók a birtokviszonyok, azonban ez távolról sem következett be. *Mindössze egymillió hold föld jutott a parasztság kezére a csonkaország 16 millió holdjából*, s ezzel a végrehajtás után 55%-ra emelkedett a parasztbirtokok aránya az ország területében. A következő időkben *egy telepítési törvény és egy hitbizományi reform* szólt bele a birtokviszonyok alakulásába. A telepítési törvény roppant lassú és kismértékű változást jelent, viszont a hitbizományi törvény éppen megkötni igyekszik a jelenlegi birtokállapotot. Annyira jelentéktelen volt mindeddig e két törvény hatása, hogy az 1935-ös összeírás alig mutat más viszonyokat, mint amilyenek 1926-ban voltak.

Ilyen történeti alakulás után ma olyképen oszlik meg az ország 16 millió holdnyi termőterülete, hogy a *100 kat. holdon fölüli közép és nagybirtokokra esik 6.9 millió hold, az 50–100 holdas nagy parasztbirtokokra 1 millió, a 10–50 holdas középparasztbirtokokra 3.5 millió és a 0–10 holdas kis parasztbirtokokra 3 millió hold.* Ez a birtokmegoszlás a következő társadalmi tagozódást jelenti: A számban jelentéktelen közép- és nagybirtokosság mellett mintegy 600 ezer önálló gazda, illetve dolgozó családtag a kisgazdák rétege, beleszámítva a törpebirtokosokat is, e mellett azonban egyformán 800–800 ezer dolgozó az uradalmi cselédek és a napszámos munkások rétege. Végeredményben tehát a vékony gazdaréteg mellett hatalmas tömeg a *földetlen mezőgazdasági munkás: 3 milliót meghaladó lélek.*

*

A magyar parasztság sorsának alakulásában csak az egyik tényező a földbirtoknak, a mezőgazdasági tőkének a megoszlása. Másik jelentékeny elem magának a *mezőgazdasági termelésnek a technikai fölkészültsége és előrehaladása.*

A nagybirtok termelésében már a múlt század közepén fejlettebb volt a termelés technikája, azonban azóta még nagyobb mértékben elhagyta a paraszti termelést, bár az is kimozdult egykori állapotából. Ma mindenesetre az a helyzet, hogy *a nagybirtok termelése 25–30%-kal haladja meg*

a paraszti gazdaságok terméseredményeit. E termelési különbség azonban nem egyszerűen a birtoknagyságnak a következménye. A nagybirtok tőkeerős és erősen kapitalizált üzem, amely gépekben és termelési eljárásokban képes volt átvenni a kor termelési újításait. Így tehát nem az a csudálatos, hogy a nagybirtok sikeresebben termel, mint a kisgazdaság, hanem az, hogy csak akkora az előnye a kisbirtok-termeléssel szemben, mint amekkora.

A kisbirtok paraszti gazdálkodása a fölszabadulás idejében hagyományos jobbágygazdálkodás volt, s e részben sokáig a fölszabadulás után is ilyennek maradt. Nevezetesen az úrbéri terhek megszűnése és a parasztság jogi fölszabadulása ezeken a juttatásokon kívül semmi mást nem adott a volt jobbágyságnak. Sőt a megváltás a régi jobbágygazdálkodás bevált rendjét is fölborította, tehát inkább nehezítette a paraszti gazdálkodást, mintsem könnyítette volna. S mindezeken kívül *semmi társadalmi mozgalom és nevelőhatás nem segítette a paraszti gazdálkodás előrehaladását.* Így történt, hogy ma is az ország legnagyobb részében elmaradt és hagyományosan nehézkes a paraszti termelés. Csak azokon a területeken fejlődött magasabb szintre a kisbirtok termelése, ahol a parasztság már a fölszabadulás előtt erőteljesebb fejlődést ért el. Ilyen helyeken, mint *az Alföld néhány helyén, továbbá a Kisalföldön és a Dunántúl északi és nyugati részén, ma már olyan fejlett a paraszti gazdálkodás, hogy sokhelyt eléri a nagybirtok termelési szintjét.*

Végeredményben tehát a vitatott kisüzem-nagyüzem kérdésben távolról sem az üzem nagyságán fordul meg a termelési kultúra szintje és a termelés eredményessége, hanem azokon a társadalmi körülményeken, amelyek a különböző birtoknagyságokban fennállanak. Ilyenformán a paraszti gazdálkodás elmaradottsága éppen nem a kisüzem következménye, hanem a magyar parasztság történeti hátramaradottságáé. Így fut össze a parasztság sorsának minden kérdése, a földbirtokviszonyoké is, meg a termelési színvonalé is a társadalom alakulásának problémájában. Az e vonalon jelentkező kérdésekről Veres Péter előadása nyújt áttekintést.

Erdei Ferenc előadásához elsőnek *Veres* Péter szólt hozzá:

Veres Péter hozzászólása

A közöttünk hirtelenében létrejött munkamegosztás szerint Erdei Ferenc a földről beszélt, én pedig a *népről* szólok néhány szót, mert a föld

és a nép úgy összetartoznak, hogy egyikről a másik nélkül beszélni sem lehet.

Előbb azonban még paraszti barátaimhoz volna néhány szavam. Egyik felszólaló itt az előbb az idegen szavak használata ellen tiltakozott, és általában arról beszélnek, hogy a vita túlmagasan, a néptől idegen nyelven folyik. Erre kénytelen vagyok egy pár rövid megjegyzést tenni. Mi úgy-e megtanultuk az elemi iskolában – úgy ahogy – a $2 \times 2 = 4$-t, de lépten-nyomon meggyőződhetünk róla, hogy milyen kevés ez a paraszti életben is. Ha magunk akarunk felmérni egy-egy darab földet, nem tudjuk ellenőrizni, hogy a mérnökök jól mérték-e, ha nem ismerjük, hogyan lehet a számokat magasabb hatványra emelni. Ha kutat ásatunk, a részeges kútásó becsaphat bennünket, ha nem tanuljuk meg a 3.14-gyel szorozni a kört. Nem tudjuk megállapítani, hogy 10 m^3, vagy csak 6 m^3 föld jött-e ki belőle.

Ha erről beszélünk – s ma már arról beszélünk – hogy érettek és méltók vagyunk a közösség dolgaiban való teljesjogú részvételre, akkor bizony meg kell tanulnunk a társadalomtudomány, közgazdaságtan, de még a szellemi tudományok, irodalom, történelem fogalmait is, mert az elvont gondolkodásban való jártasság nélkül a közösségi életben nem lehetünk egyenrangú tényezők. Éppúgy nem értjük meg a népi közösség vezetőit, mint ahogy grófjaink, papjaink nyelvét eddig nem értettük.

Rátérve a tárgyra, a magyar élet sarokpontja legrégibb időtől kezdve a *föld és a nép* viszonya volt. Mert hiszen a föld a néppel egy egység. Már pedig itt, ahogy tudjuk, s ahogy Erdei Ferenc itt előttem újra bebizonyította, az a helyzet, hogy a parasztság nagyobbik részének ősidők óta vagy nem volt földje, vagy kevés volt a földje, és ez így maradt a jobbágy felszabadítás után is egészen máig. Ahogyan tudjuk a történelemből, a magyar nép időnként nagy, nehéz és szívós harcot folytatott a földért. De hiába, mert ma is 3–4 milliónyi szegény paraszt, uradalmi cseléd, napszámos és törpebirtokos kínlódik földnélkül, illetőleg más földjén.

Ez a szegény paraszti tömeg a magyar nép törzse, színmagyar nép, ez a legszaporább réteg, ez végzi a munka legnehezebb, legrosszabb és legkeservesebb részét. Ennek a rétegnek a sorsa, jövője a magyar élet sarokpontja. Beszélhetünk akármennyit a magyar mezőgazdasági termelés átszervezéséről, beszélhetünk a gépesítésről, korszerű gazdálkodásról, szakoktatásról, az értékesítés megszervezéséről, a kisüzemi, vagy nagyüzemi termelés előnyeiről és hátrányairól, de sohase feledkezzünk el róla, hogy *mit jelent ez az ország föld nélküli millióira.* Bármiféle reformot hozzon vagy javasoljon bárki, ha az a reform nem hoz ennek a nagy rétegnek a sorsában döntő változást, ha nem emeli ki a mai nyomorúságból, akkor nem érte el a célját, s a magyar bajok tovább mérgesednek. Ez a 3–4 mil-

lió paraszti lélek ma hiányosan táplálkozik, hiányosan öltözködik és majdnem sehogyan sem lakik. Ennél nagyobb és sürgősebb ügy nincs a magyarság életében. Úgy kell végre értenie mindenkinek, hogy *az állam s az ország a népért van és csak a népben élhet tovább.* Már pedig ez a nép így nem élhet, nem bírja, nem is bírhatja tovább. Rongyos, szegény, tudatlan és szervezetlen.

Aki hát a földkérdésről, vagy a föld és a nép viszonyáról beszél, mindig arra gondoljon, hogy mit jelent ez vagy az a javaslat, terv, szándék a földnélküli milliókra. Lehet bármilyen ötletes a terv, lehet bármilyen jóakaratú a szándék, de ha ez a réteg nem látja hasznát, vagy éppen ennek a rétegnek a rovására megy, akkor nem szabad érte küzdeni, sőt minden erővel meg kell akadályozni a megvalósulását. Ezen a földön a magyar népnek úgy kell megélni, hogy egyik réteg ne éljen a másik rovására. De még dolgozó réteg se részesüljön előnyben a legszegényebb és legnagyobb többség felett.

Ha a szellemi és politikai zürzavarban, ami a föld kérdése körül keletkezett, ezt a sarokpontot nem veszítjük szem elől és minden más kérdést ehhez viszonyítunk és minden tervet, javaslatot ebbe a sorrendbe illesztünk be, akkor nem jutunk abba az értelmi zürzavarba, ami ma a föld és a nép iránt őszinte jószándékból viselkedő értelmiségi fiataloknak kedvét szegi. Mert többtermelés, jobb értékesítés, szakoktatás, gépesítés, világverseny és minden szakmai igazság előtt ott van a legfőbb igazság, hogy *ebből a földből mindnyájunknak meg kell élni,* és az ezeresztendős bajokból csak közös erővel, az óriási rétegek lemondásával és nélkülözésével lehet kilábolni.

Veres Péter után *Darvas* József felszólalása következett. Darvas az alábbiakban fejtette ki álláspontját a magyar földkérdésben.

Darvas József hozzászólása

A háború még javában tart, sőt egyre keményebben, kegyetlenebbül dúl, senki sem tudja, hogy mikor s hogyan lesz vége, de politikusok és szakemberek már világszerte terveket készítenek a háború utáni problémák elrendezésére.

Dr. *Surányi-Unger* Tivadar egyetemi tanárnak, a gazdasági kérdések egyik legkiválóbb magyar szakértőjének nemrégiben megjelent egy komoly és alapos tanulmánya *mezőgazdaságunk háború utáni problémáiról.* Erőteljesen fejlődő iparunk mellett is *még mindig agrárország lévén,* me-

zőgazdaságunk jövője az, ami legmélyebben érint bennünket: a háború utáni gazdasági problémák legkomolyabbjai ezen a téren tevődnek fel számunkra. Látnunk kell, hogy merre menjünk.

Surányi-Unger Tivadar cikkéből mindenekelőtt az tűnik ki, hogy a háború utáni idő nem merőben új kérdéseket érlel mezőgazdaságunk számára, hanem olyanokat elevenít fel s tesz még parancsolóbbakká, amelyek már a háború kitörése előtt is itt voltak s megoldást követeltek, és csak a rendkívüli háborús viszonyok altatták el, időlegesen. Egyetlen szóval is meg lehet jelölni ezeket: *a búza.* Ez persze inkább csak jelkép, mert általában mezőgazdasági termelésünk túlnyomóan külterjes állapotát értjük rajta. Tarthatatlansága viszont éppen a búza tragédiájában mutatkozott meg legjobban.

Sose kellemes a rosszra emlékezni, de nem mindig haszontalan. Emlékezzünk hát az 1930–31–32-es esztendőkre: a hatpengős búzaárra s a tönkrement vagy legalábbis súlyosan eladósodott parasztok ezreire. A bolettára, ami valójában azt jelentette, hogy legjelentősebb exportunkat, *búzakivitelünket csak ráfizetéssel tudtuk fenntartani.* Ez a szörnyű helyzet ugyan az általános világgazdasági válság nemcsak bennünket sújtó jelensége volt, de a mi külön tragédiánk is megmutatkozott benne: ekkor derült ki igazán, hogy külterjes és korszerűtlenné vált termelési módszereink semmiképpen *nem versenyképesek a végletekig gépesített s szinte gyárszerű kanadai, délamerikai, ausztráliai és orosz búzatermeléssel.* Nálunk a termelési költség is több volt – még parasztságunk végletekig leszorított életnívója mellett is – mint amennyiért ezek az államok Európába szállítva s tisztes haszonnal, adni tudták a búzát. Ekkor döbbentünk rá először igazán mezőgazdasági termelésünk tarthatatlan voltára s ekkor kezdett fényleni sokakban, megoldásként *„Kertmagyarország"* képe. Ez a kép kissé ködös volt és romantikus: több volt benne a költői ábránd, mint a rideg valósággal számoló szakszerűség, de a tervezgetők határozottan jó irányba tették meg az első, tétova lépéseket. Az álomkép mögé nyilván hamarosan felrajzolódtak volna egy komoly, szakszerű terv vonalai, az új háború azonban egyszerre elsöpörte az egész kérdést. A tengerentúli behozatal megszűnt, a szükségletek megnövekedtek: szinte egyik napról a másikra történelmi anakronizmusnak tünt búza-válságról beszélni.

A háború azonban csak elodázta a kérdést, amely háború végeztével, a nemzetgazdasági viszonyok normalizálódásával *még az eddiginél is parancsolóbb formában fog jelentkezni.* Surányi-Unger adatai a háború után piacot kereső tengerentúli búzafeleslegekről, az ukrajnai termelési lehetőségekről, meghökkentő távlatokat mutatnak. Az ő számításai szerint csak a tengerentúli felesleg 600 millió métermázsa lesz, ami éppen négyszerese az egész világ évi átlagos búzabehozatalának! S ha ehhez még

hozzávesszük azt, hogy a hadiipar átállításával szükségszerűen a mezőgazdaság további gépesítése következik mindenütt, s hogy az évelő búza, meg a száznapos, sőt hatvannapos búza immár nem csupán laboratóriumi kísérlet, a termelés fejlődésének valóban szédítő lehetőségeit látjuk.

Hogyan tudunk mi megállani külterjes termelésünkkel, alacsony termelési átlagárainkkal ebben a versenyben? Gépesítsünk mi is! – lenne a legkézenfekvőbb válasz, aminthogy sokan el is intézik ennyivel a kérdést. A dolog azonban nem ilyen egyszerű. Először is itt van *földbirtok-megoszlásunk egészségtelen helyzete.* Amíg ugyanis az egyik oldalon földreformot kell sürgetnünk, a másik oldalon a földbirtok túlságos elaprózódása sújtja mezőgazdaságunkat. *A mammutbirtok és a parcella két véglete között őrlődünk.* – Szántóföld területünk nagy része ma már pár holdas parcellákra porlott törpebirtok. A gépesítés pedig a parcellán elképzelhetetlen. A gépszövetkezetekkel, vagy más hasonló üzemi formával ugyan meg lehetne ezt is oldani – de az egész kérdésnek nem csupán üzemszervezési, hanem szociális oldala is van, ami így nemcsak nem oldódna meg, hanem súlyosodna.

Tudott dolog az, hogy mezőgazdaságunk erősen túlnépesedett. Abban, hogy mezőgazdaságunk hosszú esztendőkön keresztül megrekedt a teljesen korszerűtlenné vált keretek között, sok egyéb ok mellett ez a túlzsúfoltság is szerepet játszott. Még a legegyszerűbb technikai újításokról is le kellett mondanunk, hogy mezőgazdasági népességünket, úgy ahogy foglalkoztatni tudjuk. Csak a legközkeletűbb példát mondjuk: a háború előtti években meg kellett tiltanunk az aratógépek használatát, hogy mezőgazdasági munkásaink kenyér nélkül ne maradjanak. Ami persze csak látszólag volt szociális intézkedés, mert helyes életrendben a gépnek nemcsak az lenne a szerepe, hogy olcsóbban s többet tudjunk termelni, hanem az is, hogy az embert felszabadítsa a természet rabszolgaságából, s munkáját könnyebbé tegye... De ennek a fejtegetése most messze vinne. Térjünk csak vissza oda, hogy *ha a háború után mi is egyszerűen csak a gépesítés versenyéhez akarnánk folyamodni, mezőgazdasági népességünk óriási tömegeit tennénk munkanélkülivé.*

A kérdéseket nagyon egyszerűen látók persze erre is meg tudnak felelni. *Iparosítani kell* – mondják. A mezőgazdaságban felszabaduló tömegeket az iparban kell foglalkoztatni! Ez végeredményben igaz is, csak éppen ez sem olyan egyszerű, mint ahogyan kimondják. Az iparosításhoz mindenekelőtt nyersanyag szükséges, egy kis ország pedig, amelynek nincsenek dominiumai és nincsenek gyarmatai, egészséges ipart csak az ország határain belül termelt nyersanyagokra építhet. Mi tehát elsősorban mezőgazdasági iparunkat fejleszthetnénk tovább – de vajjon az egyoldalú gabona-

termelés bármilyen fokú gépesítés mellett is, *tudna-e elegendő nyersanyagot* adni ehhez az iparosításhoz?

Ezek a problémák arra kényszerítenek, hogy mezőgazdaságunk jövő fejlődését mégis csak *a mezőgazdasági termelés átállításának a vonalán keressük*. Mik azok a termelési ágak, s mik azok az üzemformák, amelyekkel meg tudunk állani a nemzetközi versenyben, és amelyek a szociális kérdések semmiképen sem másodrangú szempontját is korszerűen szolgálhatják? Így jutunk el újra *„Kertmagyarország"*-hoz –, de immár a komoly tervek sürgető parancsával.

Éghajlati és talajviszonyaink – tudományos megállapítások szerint – olyanok, hogy *kertészkedésben s gyümölcstermelésben minőség tekintetében egyetlen európai ország sem veheti fel velünk a versenyt*. Piacunk lehet egész Európa. A kertészkedés és gyümölcstermelés különben is minőségi munka, s aránytalanul több embert tud foglalkoztatni, mint akár a külterjes, akár a gépesített szemtermelés. Sőt: a konzervgyárak, gyümölcsfeldolgozók révén ipari fejlődésünk távlatait is megvigasztalóbban látjuk. Statisztikai kimutatások szerint mezőgazdasági népességünk munka-kapacitását a külterjes művelés mellett csak részben tudtuk kihasználni: évenként több millió munkanap ment veszendőbe. A kertészkedés s a gyümölcstermelés, a vidéken felépülő mezőgazdasági iparral együtt ezt a „pazarlást" is megszüntetné. S még egy szempont. A társadalompolitikai és szociális szempontból végre mégis csak megoldást követelő földreform kérdését egyesek minduntalan *szembeállították a gazdasági, termelési kérdésekkel*, azzal érvelvén, hogy a föld elaprózódása az egész nemzeti gazdálkodás szempontjából káros. Eltekintve attól, hogy az ilyen egyoldalú érvelés sosem állhat meg, mert a nemzetgazdaság és a nemzeti társadalom érdeke sosem lehet ellentétes, most még ez az álokoskodás is elveszti látszólag igaz érveit. A kertészkedés és gyümölcstermelés ugyanis nemcsak eltűri, de egyenesen *előnyben részesíti a kisüzemi formát*.

Mindezzel persze nem azt akarom mondani, hogy ezek után teljesen mondjunk le a szemtermelésről. Búzát külföldről importálnunk értelmetlen dolog lenne. Kukorica, árpa, zab is kell, sőt több kell, mint eddig, mert a minőségi állattenyésztés megint egyik olyan művelési ág, amit fejlesztenünk érdemes. Dánia csodálatos állattenyésztését külföldről importált takarmánnyal fejlesztette ki és tartotta fenn. Nekünk ebben nem kell a dánokat követnünk, – viszont azt se engedhetjük, hogy másutt, mondjuk Dániában rendezzenek be remek tehenészeteket a minálunk termelt takarmányokkal. Szóval: ne csak nyersanyagokat termeljünk, s viszont csak olyanokat termeljünk, amit itthon, magyar munkával, készárukká alakíthatunk át...

A gépesítésnek természetesen nem vagyunk ellene: sőt egyenesen azt

mondjuk, hogy a termelés ilyen átállítása után, *amit csak lehet, gépesítenünk kell a mezőgazdaságban.* Az ember végre ne rabszolgája legyen a gépnek s a gép se az ember ellenfele, hanem munkájának, életének könnyítője legyen. *A paraszti életformát végre meg kell szabadítani azoktól a korszerűtlen kötöttségektől,* amelyek rengeteg testi szenvedést és kulturális elmaradottságot rónak erre a társadalmi rétegre. S a többtermelésnek továbbra is egyik főszempontnak kell lenni a szemtermelésnél is, mert a *belső fogyasztás a tömegek igényének fokozódásával emelkedni fog* – nekünk pedig már nincsenek óriási szűz területeink, amelyeket újonnan be lehetne állítani a termelésbe.

Mindehhez pedig hozzátesszük még azt, hogy a mezőgazdasági népesség szakképzése, általános kulturális felemelése s a termelés és értékesítés terén a szövetkezetek megszervezése: mind olyan kérdések, amelyek nem maradhatnak ki a mezőgazdaságunk háború utáni fejlődését irányító tervből. Ezen a terven pedig, az álmodozások s elvi megállapítások után máris dolgozniok kell a szakembereknek!

Dobi István ezeket mondta:

Mint mezőgazdasági munkásember szólok hozzá a kérdéshez.

Veres Péter azt mondta, hogy az a helyes földbirtokpolitika és a magyar élet megteremtésének sarkpontja, ha hatáskörükbe belevonjuk magát a népet, illetőleg a dolgozó agrárréteget, azt a három-négy millió parasztot is, akikről a múltban, mint három millió koldusról emlékeztek meg. Én meg azt mondom, hogy egyenesen a nemzet életével való hazardirozás lenne, ha 12 millió magyarból három-négy milliónak az életéről nem gondoskodnánk, sorsával nem gondolnánk. Még pedig túlmenően azon, ahogy eddig törődtünk és gondoskodtunk.

Ennek a rétegnek nem igen hallatszik messzire a szava. Mert nincs szervezete, nincs sajtója, amelynek segítségével feltárhatná problémáit, orvoslást kereshetne fájó sebeire. Pedig a mi problémáink nem éppen mai keletűek. Nem a mai kor válságából adódnak. Megvannak ezek, amióta csak mezőgazdasági munkás él és dolgozik ebben az országban. Tudjuk, a századok során mennyit fejlődött a kultúra és technika. Sajnos, ez a fejlődés szinte semmivel sem vitte előbbre az agrár munkásság életét és helyzetét. Lakás- és munkaviszonyaink, szinte máig is a régiek. Ha rólunk van szó, még ma is az a vita, hogy napfelkeltekor kint legyünk-e a mezőn, vagy csak akkor induljunk el hazulról. Betegség, szülés, temetés esetére biztosításunk nincs. Nincs családi segélyünk sem. Öregségi biztosítás hát az ugyan van, mint köztudomású, de aki ismeri, bizonyára nem veszi rossz néven, ha úgy jellemzem, mint az öregségi biztosítás karikaturáját. En-

nek a társadalmi rétegnek parlamenti képviselete sincs. Csuda-e hát, ha ilyen elesettek vagyunk. Mintha csak nem is az Isten rendeletéből születtünk volna erre a világra, hanem mintha úgy tolakodtunk volna ide.

Pedig hasznos tagjai vagyunk mind a nemzetnek, mind a társadalomnak. A mi két kezünk munkája révén kerül a kenyér a társadalom minden rétegének asztalára. Mi adjuk a nemzetnek a legtöbb s talán nem túlzok, ha azt mondom, legmegbízhatóbb katonát.

Miért vagyunk hát a nemzet mostohája? Miért nem lehetne tulajdonunk egy darabka föld, miért ne lehetne minden mezőgazdasági munkásnak családi háza?

Felvetődött itt a kérdés: tud-e egy úton haladni a kisgazdatársadalom és a mezőgazdasági munkásság? Érdekellentéteink kétségtelenül vannak, ezek azonban szerintem nem olyan túlzottan kihangsúlyozottak. A két réteg haladó elemei már rá is léptek arra az útra, amely mindkettőjük boldogulásához vezet. Le kell ülnünk az asztalhoz és érdekeinket a magasabb érdekeknek kell alárendelnünk. Ha a közös érdekeket tartjuk szem előtt, rögtön megszűnnek az úgy vélt ellentétek. Én a magam részéről azt mondom, hogy a társadalmi kiegyenlítődésre feltétlenül szükségünk van. Ezt nemzeti érdekből hangsúlyozom. A kiegyenlítődést azonban a magam részéről nem a fentlévőknek a leráncigálásával, hanem az alullévőknek a felemelésével képzelem el. Úgy, hogy módot és lehetőséget adunk az agrár dolgozó népnek az általános műveltség megszerzésére, illetőleg fokozására.

A dolgozó parasztság felemelkedésének útját pedig a demokráciában és a szocializmusban látom. Ezt nem annak a hatása alatt teszem, amit itt egy hét alatt hallottam és nem is a világpolitika hatása alatt, hanem azért, mert a szabadságot, mint olyat, nagyon jól el tudom képzelni az életben. A szocializmust azért jelölöm meg, mert a szociális igazságok kiterjesztése – minden kétséget kizáróan – belsőséges lehetőséget ad minden dolgozó embernek, megszüntet minden kiváltságot, amit eddig egyesek élveztek és a munkát teszi a becsületes élet alapjává.

Denke Gergely gazdász, (Budapest-Dömsöd) a következőkre hívta fel a konferencia figyelmét:

Dobi István mintha helyettem is szólott volna, ugyanazt a szorongást érzem én is, ami az ő szavaiból is kicsendült. Sokat beszéltünk itt munkásságról, értelmiségről, különböző osztályokról és bár ma délelőtt hangzott el előadás a földkérdésről, mégis úgy érzem, hogy a *többmillió parasztságról,* annak jelen és jövő sorsáról érdemlegesen keveset beszéltünk. Ezt a hiányt szeretném én itt most némileg pótolni azzal, hogy a magyar

mezőgazdaságnak és így a magyar parasztságnak néhány kérdését röviden a konferencia elé tárjam.

Ha a társadalmi rendszerváltozás szociális irányban fog történni, akkor az magával hozza a földbirtok egészségesebb elosztását és a magyar mezőgazdaság termelésrendjének megváltozását. Vizsgáljuk meg a magyar mezőgazdaság jelenlegi arcát. A magyar mezőgazdasági vezetés és a szakoktatás egyaránt *idegen kézben* van. A magyar mezőgazdasági vezetőképzés úgyszólván teljességgel a nagybirtok, tehát *a kapitalista nagyüzem gazdasági élettörvényeihez* igazodik. Jellemző esetet hozok fel. A gazdasági felügyelő először 4 évet hallgat a mezőgazdasági akadémián, illetve főiskolán, majd utána nagybirtokon gyakornokoskodik 4–5 évig. Mind a főiskolán, mind a nagybirtokon érdemlegesen csupán a nagyüzemi gazdálkodással, vezetéssel foglalkozik. Miután 9 évig tanulmányozta, sőt gyakorolta a nagyüzem irányítását, vidékre kerülvén, kisbirtokok, tehát kisüzemek gazdasági életének irányítását veszi kezébe. Ha tekintetbe vesszük, hogy a nagybirtok és a kisbirtok üzemi élete gyökeresen más, akkor meg tudjuk érteni, hogy *ez* mit jelent.

Tudjuk azt is Somogyi Imre kitűnő könyve és néhányak megjelent írásai alapján, hogy az eddigi hivatalos magyar mezőgazdasági tudomány mennyire nem volt magyar és mennyire törekedett *a magyar mezőgazdaság sajátosságainak elszíntelenítésére.* Somogyi Imrén kívül szakemberekre vár a feladat, hogy a magyar nép szokástörvényekben rögződött népi mezőgazdaság-tudományát valóban „magas" mezőgazdaságtudománnyá fejlesszék.

Most az volna a kérdés – és ezt azokhoz intézem, akik a jövendő magyar életben valamilyen vezetőszerepet fognak betölteni, mert hiszem, hogy vannak itt ilyenek – hogy a mezőgazdasági élet mai vezetőit hogyan akarják „átmenteni" abba a jövendő Magyarországba. Át kell, hogy mentsék őket, mert nem lehet helyükbe hirtelen új embereket állítani, de az a nagy kérdés, hogy ezt miként fogják megvalósítani. De nem ez a fő kérdés. Karácsony Sándor, a középfokú mezőgazdasági szakoktatás megindulása idején kimondta: nem az a baj, hogy nincs megfelelő mezőgazdasági tudásunk, hanem az, hogy a magyar ember élete haladtában utána hajította a gyeplőt a lovaknak. Mit jelent ez? A magyar nép *elvesztette életének biztonságát.* Nem lát célt az életében. Aki tehát ezen segíteni akar, annak legelőször az életbiztonság érzetét kell megteremtenie. Hogy lássa a magyar nép, hogy van célja, értelme az életének.

Finnországot hozom fel példának. Mindannyian bizonyságot tesznek arról, hogy a finn csodának a záloga nem a fegyverekben és nem abban volt, hogy ők jól ismerik a terepet, jó katonák, hanem abban, hogy a finn nép itt is igyekezett Isten akaratához igazodni. Ezért győzött! Jól tudjuk,

milyen nagy harcot vívott annakidején ez a kis ország a hatalmas Oroszországgal. És hogy megmaradt, azt – a legfelsőbb vezetőktől kezdve az utolsó közkatonáig – mindenki csodának, de Isten csodájának tartja Finnországban.

Tudjuk, milyen magas műveltség van Finnországban, azonban azt is meg kell látnunk, hogy a finn ember élete azért értékes, mert naponként le tud borulni Isten előtt. A finnek hétköznapi életének alapja az evangélium.

Aki itt a magyar életben építeni akar, tudja meg, hogy nálunk is csak ez a megoldás segít. A magyar nép életének biztonságát akkor adhatjuk meg, ha visszaadjuk lelke nyugalmát, ez pedig csak akkor lehetséges, ha Istenhez vezetjük vissza.

A földkérdéshez hozzászólva *Kiss* István kifejtette, hogy ez üzemi kérdés is. Figyelembe kell ezen kívül venni, hogy mai területen háromszor annyi embernek kell megélnie és élelmiszert találnia, mint ezelőtt száz évvel. Termésátlagainkban pedig ma ott vagyunk, ahol a nyugati államok ezelőtt 70 évvel voltak. A többtermelés útja pedig csak az az út, amit a komáromvármegyei talajjavító és termelési körzetek csinálnak, ahol kisgazdák földjein jelentős *terméstöbbleteket* értek el már eddig is, pedig még az ilyen irányú munka csak a kezdet kezdetén áll.

Szombaton a kora délutáni órákban kezdődött meg a konferencia zárógyűlése. Az általános vitát dr. *Püski* Sándor bevezető előadása nyitotta meg.

Püski Sándor bevezető előadása

AZ ÁLTALÁNOS VITÁHOZ

A tábor szervezése idején azt ígértük, hogy itt tisztázzuk a népi mozgalom társadalompolitikai és közgazdasági alapelveit. S azt is ígértük, hogy megkeressük azokat a szervezési formákat és módokat, amelyek útján ezeket az alapelveket társadalmunk közvéleményévé tehetjük. Tekintsük át tehát ma, az utolsó napon, az egész heti tárgyalások eredményét és beszéljünk arról, mit tegyünk.

Azt hiszem, a tábor általános véleményét közlöm akkor, mikor megállapítom, hogy a megbeszélések alaphangját Erdei Ferenc és Jócsik Lajos előadásai szerencsésen ütötték meg, s azt erősítették az őstörténetünkről, a magyar nevelésről, a néprajzról és népzenéről tartott előadások és a legtöbb hozzászólás. Mindenekelőtt *béke, minden más hatalomtól független, demokratikus, s ezzel együtt magyar Magyarország, társadalmi szabadság a kívánságunk,* hogy a magyarság népi erői végre megnyilvánulhassanak. Keressük meg azután a szocialista közösségi alapelven felépíthető társadalomszervezetnek és gazdasági termelési rendnek Magyarország természeti és társadalmi adottságaira és a magyarság érzés- és ösztönvilágára való alkalmazhatóságát.

Nagy hatást tett ránk Németh László előadása is. Általánosíthatjuk ezt a megállapítást is akkor, ha tisztázzuk a hozzászólásokból kiderülő különösen két súlyos félreértést. Az egyiket Nagy István terjesztette. Szerinte Németh László a halálfélelmet szuggerálta belénk. Nem hiszem, hogy a hallgatók egyeteme ennyire félreérthette volna N. L. előadásának alaphangját. Ebből csak annyi a valóság, hogy *figyelmeztetett bennünket és különösen a várható politikai átalakulás vezetőit az előfordulható komoly veszedelmekre.* S nagyon ártalmas lesz az a politika, amely ezeket a veszedelmeket számításon kívül hagyja.

A másik félreértés több hozzászólásból derült ki. Nem igaz az, hogy Németh László a mai félművelt és szolgalelkű kispolgári élet- és gondolkodásmódot akarja az új társadalom alapszínévé tenni. Csak azt mondta egyrészt, hogy *vegyük számításba a kispolgári réteg mai duzzadását,* másrészt, hogy *váljunk mindnyájan értelmiségiekké,* illetőleg megállapítja, hogy ez a folyamat már meg is indult, a paraszti és ipari termelés eredményessége is megköveteli és ez szerinte, – és szeretném hinni, mindnyá-

junk szerint is –, *egyik* alapfeltétele az osztálynélküli társadalom megvalósításának.

Ezzel az ú. n. „harmadik oldal" dolgát is tisztán láthatja az, aki tisztán akar látni.

Szó sincs arról, hogy valaki közülünk a világalakulástól független magyar útról álmodozzék, és még sajnos abban sem hihetünk, hogy a magyarság mai politikai helyzetében a mai jobb- és a mai baloldal külső feltételektől függő küzdelmében a magyar nép egyeteme és vele együtt mi ma komolyan beleavatkozhassunk. Egyszerűen csak arról van szó, hogy bizonyos írók és értelmiségiek szellemileg és fizikailag képtelenek a mai „oldalakkal" való együttműködésre, pártkeretektől függetlenül azonban *a magyarság öntudatosítása, nevelése és művelése és egyáltalán a magyar nép szellemi érdeklődésének és igényének a felkeltése dolgában alapvető politikai jellegű munkát végezhetnek.* Hiszen a legelfogultabb politikusnak is be kellene látnia, hogy a magyarság legalább komoly részének öntudatosítása, nevelése és művelése nélkül a legszebben elgondolt társadalmi és gazdasági rend sem valósulhat meg Magyarországon, vagy ha megvalósulhat, nem mi valósíthatjuk meg, hanem megint idegenek idegenül, és a magyarság benne elsorvad, mint ahogy a jómódban élő tüdőbajos embert sem mentheti meg a módja a sorvadástól. Meg kell mondanom, az egész heti megbeszélésekből és hozzászólásokból is az derült ki, hogy az öntudatosodás és művelődés – különösen a magyarságtudat dolgában, de általánosan társadalomtudományi tekintetben is – ráfér nemcsak a parasztságunkra és értelmiségünkre, hanem a szervezett munkásságunkra is.

S nem késtünk el ezzel a munkával. Ha most nélkülünk döntenek is a történelmi erők, ezeknek az erőknek a hatása nem tart vég nélkül. Nekünk erre az időre is gondolnunk kell. Ezen a címen halogatják mindig a kényelmes emberek a tennivalókat.

Meg is adhatjuk ezzel a tábor résztvevőinek további feladatát. Azok, akik a mai politikai keretekben szolgáltak, vagy a jövőben tudnak szolgálni a fenti célok megvalósításáért, tegyék ezt továbbra is, figyelembe véve Németh László aggodalmait. Azoktól, akik erre nem képesek, elvárjuk, hogy egyrészről ne háborítsák emezek munkáját (ez a követelmény természetesen a pártkeretekben szolgálókkal szemben is fennáll), másrészről a magyarság öntudatosításában és művelésében rájuk váró munkát végezzék. Mód erre van száz és száz, mindenesetre elsősorban a saját környezetükben.

Ha valaki csak betekint az eddigi nevelési és népművelési politikánkba, észreveheti, hogy az nagyon kis eredményt ért el. Közel száz év óta van általánosan kötelező és ingyenes népoktatásunk, évenként rengeteg em-

ber kerül ki a közép- és felsőiskolákból, és mégis népünk éppen hogy csak írni-olvasni tud, szellemileg tájékozatlan, a saját államával és kisebb közösségeivel legjobb esetben szembenáll, de általában inkább háttal annak, érdeklődés nélkül, tanult embereink pedig – még az egyetemet végzettek és a társadalmi életünk vezetői is – nagy részben félműveltek. Nem tudták népünkben a szellemi érdeklődést, a tanulási igényt felkelteni.

Iskolai nevelésünk csődjének okát Karácsony Sándor már megmutatta: *idegen eszközökkel, idegenül dolgozik.* Iskolánkívüli népművelésünk eredménytelensége is köztudomású: részben ugyanazon ok, részben a szervezési mód következtében. Népünk az előtte közömbös vagy vele szembenálló igazgatási szervektől nem hajlandó még tanulni sem. Eddigi olvasmányai pedig – „A becsület áldozata, vagy az eladott feleség", „A várkastély titka" stb. – a maga grófnőivel, méregkeverőivel és tetszhalottaival igazán nem voltak alkalmasak szellemi érdeklődésüknek a felkeltésére. De ebből a szempontból ezekkel egy megítélés alá esnek a hozzá eljutott multszázadbeli irodalmi művek is éppúgy, mint polgáraink mai olvasmányai: Herczeg Ferenc, Somogyvári Gyula, Harsányi Zsolt, stb. regényei. Igaz, Petőfiék is eljutottak a néphez, de 50–80 évvel később, mint kellett volna, akkor, amikor már társadalmi életünk túlhaladt az akkori közösségi izgalmakon.

A népi irodalom adja az első szellemi izgalmat népünknek. Ez olyan tény, amelyet gúnyolódó ellenségei is kénytelenek elismerni. Művészeti szempontból, ahová csak eljutott, általános a hatás. Társadalomtudományi szempontból még lehetnek zavarok, ellentmondások az egyes művekben (nem is szükséges, hogy szentírásként fogadják annak minden sorát), de e héten megállapíthattuk, hogy *a társadalomtudományi kérdések tisztázása is jó úton halad.* Szinte már csak arról van szó, hogyan juttassuk el ezeket az írásokat, tanításokat, művészi alkotásokat minden városba és faluba, népünk minden közösségébe és mit adjunk mellé segítségül működedvelési játékokban, népdalban, népzenében, képzőművészetben, hogy teljessé tegyük a hatást.

Itt megemlítem, hogy *Erdei* Ferenc, *Jócsik* Lajos és *László* Gyula társadalomtudományi előadásait a közeli hónapokban, a részletekre is kiterjedően kiadjuk olcsó kiadásban, s ezzel olyan népkönyvtár sorozatot indítunk meg, amellyel nagyon megerősíthetjük eddigi munkánkat. Kiss István tegnapi előadásának bővített anyagát is ebbe a sorozatba szántuk. A felmerült elvi ellentétek miatt azonban, Kiss Istvántól is szabadkezet kapva úgy döntöttünk, hogy ezt a kötetet nem adjuk ki.

A *Régi magyarság* könyveinek kiadására indított propagandánk, különösen Féja Géza cikkei, komoly hatást váltottak ki. Néhány kötet meg is jelent különböző kiadóknál és most is több van tervbe véve. Nálunk az

első kötet, *Bornemisza* Péter: *Ördögi kísértetek* című könyve, az anyag nehéz hozzáférhetősége miatt csak ősszel jelenhetik meg. Az erre a célra befolyt és eddig letétként kezelt 1500 pengő és a beszedendő tavalyi megajánlások felhasználásával évenként kb. 2 kötetet meg tudunk jelentetni.

Szellemi törekvéseink támogatására *műkedvelési szolgálatot* indítunk meg. Összegyűjtjük a műkedvelők által előadható kis- és nagyobb színdarabokat, népi játékokat. Reméljük, hamarosan elkészül és kiadhatjuk *Balla* Péter nagy népdalgyűjteményét és népzenei tanulmányait, s népi lemezeket is adhatunk ki. Mindezek és az irodalmi részek segítségével az egész őszre és télre állandó műkedvelési műsort adhatunk – egyszerűbb alapvetés után haladva a legmagasabb irodalmi anyag közlése és nagy színdarabok előadása felé – s ezzel is segítjük a szellemi ébredést.

Hajlék címen építészeti könyvsorozatot indítunk. *Csaba* Rezső szerkesztésében. Népi és általános építészetünk kérdéseit vitatják meg benne íróink és szakembereink.

A *képzőművészetet és filmet* is figyelemmel kísérjük s reméljük, hogy egy év múlva itt is komoly eredményeket jelenthetünk.

A szervezési és terjesztési részt illetően a *diósgyőri vasgyári munkások* jóvoltából az idén kitapasztalhattuk a legegyszerűbb és legeredményesebb módot. Kisebb és nagyobb közösségekben egy-két ember áldozatos munkája lehetővé teszi a helyi könyvbarátok és olvasók összetartását, együttes kezelését. Nem számítva az anyagi könnyebbséget, amit az jelent, hogy a részletek beszedését a helyi szervező intézi és biztosítja, a közvetlen közösségi szempont is sokkal jobban megvalósítható így, mert szükségessé válik könyvbarátok összejárása, tanácskozása, könyvek megbeszélése, egymásközti elosztása stb., tehát erőteljes közösségi élet alakul ki közöttük.

Az ősz folyamán *falusi irodalmi- és könyvnapot* akarunk rendezni. Ennek részleteiről könyvbarátainkat idejében tudósítjuk.

Az előadást élénk vita követte, melyben többen vettek részt. Elsőnek *Szabédi* László író szólalt fel.

Szabédi László hozzászólása

Én a konferenciát semmire sem akarom rávenni. Csak arra akarom felhívni a figyelmüket, hogy milyen tanulságos volna megcsinálni a konferencia szociológiáját. Bevallom, hiszen nem szégyen, először vagyok konferencián. Meglepett a résztvevők sajátságos magatartása. Ha két

egymással homlokegyenest ellenkező nézeteket valló előadó, vagy hozzászóló egyforma ügyességgel és formásan adta elő a mondanivalóját, a konferencia résztvevői ugyanazzal az élénk tetszéssel fogadták mind a kettőnek a szavait. (Közbeszólás: Nem mindenki!) Hallom a közbeszólást: nem mindenki. Ez igaz, vannak részrehajló csoportok, amelyek csak az egyiknek, vagy csak a másiknak tapsolnak. De hogyan? Ezek a csoportok valami szóbűvöletnek az áldozatai. Az egyik például azonnal kapcsol, mihelyt felcsendül ez a szó *anyag;* a másik akkor tapsol tüntetően, ha ezt a szót hallja: *szellem.* De azzal már egyáltalán nem törődik egyik csoport sem, hogy mi van a szó előtt és mi következik a szó után, hogy egyáltalán van-e értelme a felszólalásnak. Mi ennek az oka? Azt hiszem, hogy az ok a konferencia tárgyában rejlik.

A rendezőség bizonyára azért kért fel szakavatott előadókat, hogy azok megvilágítsák a világ s a világban a magyarság állapotát, hogy bizonyos tájékozódást nyujtsanak a hallgatóknak a most folyó világtörténelmi események megértésében. A hozzászólók nem mindnyájan maradtak meg a tárgyilagos tájékoztatás medrében. Így a konferencia résztvevőiben bizonyos *fogalomzavar* keletkezett. A szociológus előadókról kiderült, hogy a történelmi materialista módszer hívei, bár természetesen vannak más módszerű szociológiai iskolák is. A történelmi materializmussal viszont szorosan eljegyezte magát az európai szocialista mozgalmak egyike, a marxizmus és nálunk szocializmuson főleg, sőt majdnem kizárólag marxizmus értendő. Mivel pedig itt az előadók történetesen történelmi materialisták s ugyancsak azok a felszólaló szocialisták is, sokak előtt – hogy karikirozzam a dolgot – a fogalmak annyira összezavarodtak, hogy, például, *azt hiszik, hogy szociológus szocialistát jelent.* (Közbeszólás: Nem vagyunk olyan ostobák!)

Mondtam, hogy karikirozni akarom a helyzetet. Ha nem így állana a dolog, akkor nem történhetett volna meg az, ami ma délelőtt történt. Egy fiatal budapesti munkás egy 20 pontból álló nyilatkozatot terjesztett a konferencia elé, elfogadás végett.* Nem óhajtom a 20 pontot érdemben vitatni. Lehet, hogy mind a 20-at aláírom, lehet, hogy egyetlen betűjét sem írom alá. Én azt a módot találom jellegzetesnek, ahogyan ez a fiatalember eljárt. Azt mondotta: „Én szocialista vagyok. Egy egyetemi hallgató, többek nevében is kijelentette itt, hogy ő szocialista. Elismerem, ha bebizonyítják. Bizonyítsák be azzal, hogy hozzájárulnak ehhez a 20 ponthoz, amelyet én, a szocialista előterjesztek".

Mármost ki hát a szocialista, tisztelt konferencia? A felszólaló fiatal munkás kétségtelenül annak tartja magát. De az-e valóban? Figyelmezzen

* *A pontokat lásd a 357. oldalon.*

a konferencia arra, hogy ő mindenkit hajlandó elfogadni szocialistának, aki az ő 20 pontját aláírja. Nos, az ő szocialista volta szintén abban merül ki, hogy szemrebbenés nélkül, habozás nélkül aláír. Mit? Mindent, amit a *pártvezetőség* előír. Ő szocialistának tartja magát, de a konferencia lássa be, hogy az ő szocialista volta egyszerűen abban áll, hogy tagja a szociáldemokrata pártnak, hogy mindig kész a szociáldemokrata párt vezetőségének határozatait követni, másoknak követésre ajánlani. Fiatal kora lehetetlenné is teszi, hogy a dogmatikus hűségen kívül egyéb tárgyi alapjai is lehessenek szocialista voltának.

Az idő előrehaladottsága miatt beérem azzal, hogy erre a fogalomzavarra figyelmeztettem nyomatékosan a konferencia résztvevőit. Nem hiszem, hogy felesleges lett volna felhívni a figyelmüket ezekre a szempontokra.

[...]

Andók István ezt mondta:

Meghívást kaptam a „Magyar Élet" táborába. Az előkészületek idején Püski Sándorral szinte mindennap érintkezésben voltam és izgultam a sikerért. Áldott alkalomnak tartottam a szárszói napokat arra, hogy itt végre összejöhetnek azok, akik a népből jöttek, a népért írnak és élnek. A mélyből jött magyarok nyújtanak most itt egymásnak kezet: ismerjétek meg, egyazon test és lélek itt mindnyájunké. Egy az elindító első sejt, egy az életünk, a sorsunk, közös a millió verejték és sok-sok társadalmi és politikai gátlás, egyforma a multunk, közösek a jobbágy ősapák. Ma is megvannak az évszázados jobbágyi problémák, az aljmagyari mellőzöttségek és félrelököttségek. A bennszülött magyarság hamisítatlan őslényege kiütött rajtunk: ma is az ajtók mögött állunk, ma is a sarokba parancsoltatunk.

A segítés hozott össze bennünket. Népi írók és olvasók, hivők és rajongók akarjuk itt munkálni a magyarérdekű holnapi Magyarországot. Amikor mi az iskola padjaiban ültünk, még javában folyt itt a szellemi ködfejlesztés. A nemzeti elposványosulás korának nevezhetnők azt az időt. Azóta csak kicsit javult a helyzet. Jöttek a népi írók, vagy ha úgy jobban tetszik: a nép írói: Kodolányi, Veres Péter, Németh László, Sinka és a többiek. Minden ízükben magyar szellemiséget hoztak. Hamisítatlant, ősit: magyart. Nehezen nyíltak meg a megértés kapui, de mindjobban szélesebbre tárul már az ajtó.

Ezt az ajtót teljesen megnyitni jöttünk mi most ide. A Magyar Élet kiadóvállalat vállára vette a munkát: nyilvánosságot adni a nép íróinak! Néhány év óta csaknem minden jelentős népi írónak kiadta munkáját.

Szép terve van a jövőre is. Nekünk, akiknek most itt a magyarabb Magyarország megteremtése a legszebb álmunk, legnagyobb feladatunk kell legyen: *segíteni a „Magyar Élet"-et ebben a munkájában.* Ez a konferencia nem oszolhat addig széjjel, amíg mindenki komoly ígéretet nem tesz arra, hogy a népi írók szellemi termékeinek terjesztésében részt vesz. Kötelesség ez ma, nagyobb, mint bármikor a történelem folyamán. A „Magyar Élet" minden résztvevőt megkeres és munkára hív: senki ne akadjon, aki nem áll csatasorba!

Bözödi György felszólalása

Kedves Barátaim!

Most, amikor megbeszélésünk vége felé közeledik, néhány szót én is szeretnék szólni még. Szándékosan vártam mostanáig, mert azt reméltem, hogy az előadásokban és hozzászólásokban felvetődnek azok a kérdések, amelyekre feleletet akartam kapni, de úgy látom, hogy erre már hiába várok. Az idő rövidsége nem engedi meg, hogy részletesebben kifejtsem, mi mindenre nem kaptam kielégítő választ és nem kaptak, azt hiszem, a táborozás többi erdélyi résztvevői sem. Az erdélyi kérdésekről, a sajátságos erdélyi viszonyokról van szó. Mi itt végighallgattunk egy sereg kitűnő előadást, ezek azonban annyira általánosságokban, annyira eszmei síkon mozogtak, hogy a mi gyakorlati erdélyi kérdéseinkre alig találhattunk bennük feleletet. Mert *Erdélyben lényegesen mások a viszonyok,* mint a Királyhágón innen, elég csak néhány dologra utalnom, így a székelység sajátságos helyzetére és ügyeire, a nagybirtok kérdésére, melynek megoldása éppen az erdélyi magyarság legnagyobb tömbjének, a székelységnek helyzetét érintené a legkevésbbé, mert túlkevés itt a nagybirtok ahhoz, hogy birtokreform lényeges javulást okozhatna a nép életében. Így most nem tudom, hogy az itt hallott sok kitűnő gondolatból és elvből mit vihetek haza tulajdonképen, aminek otthon gyakorlati hasznát vehetjük. Mondom, mivel elvi kérdésekről volt szó, így ezek a regionális kérdések nem is kerülhettek elő.

Nem is akarok most ezekről beszélni. De szólanom kell egy másik kérdésről, a jelenlévő erdélyi barátaim egyenes megbízásából és ez a *nemzetiségi kérdés.* A táborozás alatt egyik erdélyi felszólaló egyízben már szóvátette ezt, de sajnálatosan továbbra is kikapcsolódott a megbeszélésekből. Nevezetesen a *szocializmus alapján* szeretném szóvátenni a nemzetiségi kérdést. Mindnyájan megegyeztünk ugyanis abban, hogy „szocialisták vagyunk", és ez természetesen a nemzetiségi kérdésben is már eleve bizonyos állásfoglalást jelent. De nyomban hozzátettük azt is,

hogy szocialisták vagyunk, – de *magyar módra*. Tehát nem fenntartás nélkül fogadtuk el a szocializmust, mint eszmét, hanem a magyar viszonyokhoz alkalmazva. Ellenben egyáltalában nem tisztáztuk, *mit jelent* ez a „szocializmus magyar módra". Pedig itt van a kérdések lényege, és itt kaphattunk volna választ a nemzetiségi kérdés gyakorlati vonatkozásaira is. Azért tartom nagyon lényegesnek ezt a fogalomtisztázást és azért teszem szóvá itt az utolsó percekben – habár nincs már lehetőség arra, hogy behatóbban foglalkozzunk vele, vagy éppen tisztázzuk, – mert szükség, hogy ezen gondolkozzunk.

Ha ugyanis a szocializmust, mint tant, fenntartás nélkül fogadtuk volna el, akkor a nemzetiségi kérdésben sem volna módunk további vitára, hiszen a szocializmusnak megvan erre is a maga kész megoldása. Csakhogy a mi dolgunk nem olyan egyszerű. A szocializmus elvének érvényesülése feltételezi, hogy a szocializmus ne egy országban és ne kettőben valósuljon meg, hanem legalább is egy nagyobb földrajzi egységen. De mi történnék akkor, ha mi szocialisták lennénk és szocialista módon bánnánk nemzetiségeinkkel Erdélyben, de például a szomszédos Románia nem lenne szocialista és nem kezelné hasonló magaslatról az ottani magyarság ügyét? Ez esetben a szocializmus valóban azt az előnyt jelentené-e számunkra, magyarok számára, amit várunk tőle? És lehetne-e ez „szocializmus magyar módra"? *Nem éppen önmagunknak okoznánk-e kárt vele,* mint már a szocializmus nélkül is annyiszor? A kérdés talán furcsának hangzik, de nem tudhatjuk, hogy milyen helyzeteket teremthet a háború vége, és ha nem is éppen román, de esetleg más vonatkozásban előkerülhet a nemzetiségi kérdésnek ez a módja. Ezen túlmenőleg pedig, a szocializmus tana, mely nem ismer nemzeti vagy éppen nemzetiségi különbséget, általános középeurópai érvényesülése esetén nem jelentené-e a magyarság állásainak feladását, szerepének és jelentőségének csökkenését? A magyarság nemzetiségi viszonylatban *az egyenlőség révén nem fölfelé emelkednék, hanem lefelé zuhanna,* talán éppen mai nemzetiségeink mögé. Ez pedig a mi szocializmusunknak, véleményem szerint, nem lehet a célja. De akkor mi a „szocializmusnak magyar módra" értelme és mi a célja a nemzetiségi kérdésben.

Azt hiszem, félreértések vannak a magyar módra értelmezett szocializmus körül, ezért állhatnak elő ilyen kérdések. Félreérthették a hallgatók is, de félreérthették azok is, akik mondották, annál is inkább, mert nem fogalmazták meg szabatosan az értelmét. Könnyen megeshetett ez, hiszen itt szocialistának vallották magukat olyanok is, akik mostanig egyáltalában nem rokonszenveztek a szocialista eszmékkel, de olyanok is, akik bizonyos irányban messzibb mentek a szocializmusnál.

Ezért lett volna szükség a fenti kérdések tisztázására, és ha itt már nem lehet, remélem, hogy a következő táborozáson majd alkalom nyílik rá.

Juhász Géza a következőkben foglalta össze mondanivalóit a konferencián nyert benyomásairól:

Juhász Géza felszólalása

Úgy érzem, Andók István felszólalásával jutott el a konferencia oda, hogy arról beszéljünk, amiért itt vagyunk. Emlékezzünk vissza a múlt évi találkozónkra. Akkor napról-napra jobban nőtt az örömünk, mindinkább összeforrt a tábor. Most pedig, az utolsó órákban szónok szónok után áll föl zavartan, tétován, s még olyan kitűnő elme is, mint Bözödi György, azt állítja, nem kapott választ azokra a kérdésekre, amelyeket a tábor munkaterve fölvetett. Ha még ő sem, képzelhető, a kevésbé tájékozottak milyen elégedetlenül állnak itt.

De miért jöttünk össze tulajdonkép? Vegyük tudomásul végre: *nem politikai gyűlés vagyunk*. Ha azok volnánk, nyugodtan mondhatom, már is teljes köztünk az egység. Délelőtt Palotás Mihály testvérünk előterjesztett itt egy követeléssorozatot, s a konferenciának az a tagja, akit a tábor legtávolabb érez a szocialistáktól, sietett kijelenteni, hogy minden pontjával egyetért. Egyetértek vele én is s az egész tábor; mégis folyton izzóbb szenvedéllyel kiáltanak át az egyik oldal képviselői a másik felé. S főleg: egyre kielégületlenebbül.

Először is: nem igaz, hogy itt semmit sem kaptunk. Minden fontos társadalmi osztályunk helyzetéről, feladatáról nagy összefoglaló előadásokat hallottunk, s rengeteg részletismerettel gazdagodtunk. Már az, hogy a szembenállók egyforma szabadsággal kifejthették fölfogásukat, követeléseiket, olyan cselekedet, amelyik *történelmi jelentőségűvé avatja ezt a szárszói hetet*.

S bármily kibékíthetetlennek rémlenek az ellentétek: lélekben egy tábor ez. Hogy is lehetne más? A népi írók nevelték valamennyi tagját; közös meggyőződés, azonos célok, remények hoztak össze bennünket. Ha mégis forrt az izgalom, sose felejtsük el, ami az imént itt lejátszódott, a szemeink előtt. Két testvérünk cáfolta heves fölindulással egymást, s amin összekaptak, még a megfogalmazásában is szinte szószerint azonos volt. Magáért ezért az egy pillanatért érdemes volt eljönnünk Szárszóra. Szimbolikus pillanat, ne felejtsék el soha. A ránkkövetkező hónapokban, években sokszor lesz még alkalmunk ingerült ellenfeleket látni. Jól figyeljenek oda: nem ugyanazt mondja-e mindkettő; esetleg, mint itt az

előbb, még a szavaikban sem lesz különbség. Ilyenkor lépjenek közbe, mint ahogy most közbekiáltották: „Ezt mondta a másik is!"

Mit bizonyít ez? A két ellentétes oldal közt, a szakadék alján, ott hömpölyög az egységes magyar életakarat. Harmadik oldal? Én is úgy hiszem és vallom: ez a magyar oldal. Lélekben mindnyájan odatartozunk. Elsősorban az írók maguk. Az író, míg meg nem valósul az új, dolgozik érte, ragyogó képeket fest róla. De mihelyt megvalósult, ha csakugyan író, azonnal ellenzékbe kerül vele; ahogy bírálta a régit, ugyanúgy kell bírálnia az újat is, kikerülhetetlenül. Minden rendszer egyoldalú, az író pedig a millióarcú életet ábrázolja, a teljes embert szolgálja. Kellemetlen ez a szolgálat a rendszernek, mégis magát ítéli szellemi elsorvadásra, ha lemond róla.

Németh László előadása után olyasféléket hallottunk, hogy a harmadik oldal: a halálos kilátástalanság oldala. Veres Péter megmondta világosan: akármelyik győz a kettő közül, a harmadikat a legyőzötthöz számítja, szemben tudja magával. E szerint a harmadik oldal: a föltétlenül bukásra ítélt, a halálraszánt. Nem csüggesztő, bénító az, aki ebbe a csoportba toboroz hívőket, híveket?

Ne felejtsük: a magyar irodalom remekei csaknem egy szálig halálszorongásból születtek. S furcsa fajta vagyunk: a pusztulás rémének fölidézése szokott fölrázni bennünket; Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Ady a példa rá.

A mi táborunk dolga itt: *az irodalom szolgálata,* amire Andók István hívott föl. Világnézetileg állhatunk szemben egymással, politikailag harcolhatunk egymás ellen: *kulturális téren együtt kell működnünk tovább is,* mint ahogy a tábortűznél egyazon lélek zeng nótáinkban.

Ami a jövőt illeti? Ne aggódjunk. Veres Péter írja, hogy a mi fajtánk mindig a legnehezebb helyen áll. Nem idegen fajták összeesküvése szorítja oda: maga keresi a legsúlyosabb feladatot. Arra való. Új és világító, vigasztaló megfogalmazása ez az Ady tételének: nekünk Mohács kell. Lehet a sorsunk egyénileg akármi, a fajtánkat annál kevésbbé kell féltenünk, minél keményebb próbát, minél szörnyűbb megpróbáltatást tartogat számunkra a történelem. Mi bizonyosan kibírjuk.

Palotás Mihály kifogásolta, hogy a konferencia mindeddig nem jutott el konkrét határozatokig. Ő maga fölvázolt néhány változtatást, amit szükségesnek tart az új Magyarország megteremtéséhez.*

* *A pontokat lásd a 357. oldalon.*

Ravasz János gimnáziumi tanár (Budapest) a következőket mondta:

Az értelmiség, a szó legjobb követelményszerű értelmében, sokoldalú fogékonyságot jelent. Ezért nem tud az értelmiség lemondani pl. a *vallásról* sem. A sokoldalú fogékonyság a politikai cselekvő akaratra gátlóan hat. Ezért nem tud pl. reálpolitikailag állást foglalni Németh László, aki a mai Magyarország legsokoldalúbban fogékony embere, az első, de jellegzetes, vagy inkább ideális értelmisége. Ismerjük el azonban, hogy ezekre a sokoldalúan fogékony emberekre szükség van és lesz. Nemcsak művészekre, tudósokra, hanem minden, a szó mélyebb értelmében szellemi munkásra kell itt gondolni.

Hogy ki hogyan foglal állást, az úgyis csak a most következő időben fog eldőlni. Ez az idő tudniillik kétségenkívül a szenvedések és a tettek kora lesz. Az értelmiség, ha az is akar maradni, legyen fogékony új irányban is; hogy t. i. *a történelmet nemcsak írni és olvasni, hanem csinálni is kell.*

Kováts Árpád ref. segédlelkész (Budapest) ezt mondta:

Az ország különböző részeiről jöttünk ide, különböző rétegekből, hogy magunkfajta gondolkodású emberekkel találkozzunk, öntudatunkban megerősödjünk. Azt szerettük volna itt meglátni, hogy nem vagyunk egyedül, hogy nemcsak én vagyok, hanem mi vagyunk. S mi történt itt? Rájöttünk, hogy mennyi minden különbség van köztünk. Itt mindenki úgy beszélt, hogy: mi. S ez alatt azt értette, hogy: én és néhányan az itt-lévők közül és egy nagy csoport, amelyik *nincs itt,* az mondja azt, amit ő mondott.

Hogyan megyünk most haza? Hogyan mondhatjuk el otthon, hogy akik a Magyar Élet táborban voltunk, nem beszélhetünk úgy a táborról, hogy: mi...? A különbségek meglátása, a valóság meglátása. Jó, hogy megismertük egymást, de ne riasszanak meg a különbségek. *A különbségek ellenére, azokat vállalva is egységre juthatunk.* Ha ismerjük a különbségeket és ezek ellenére vállaljuk egymással a közösséget, ez az egység nem látszat, hanem valóságos egység lesz.

Miért vártunk egymástól olyat, ami nincs meg bennünk? Mert nem ismerjük és nem ismertük egymást. Nem én vagyok az egyetlen például, aki ebben a táborban beszélt először öntudatos szocialista munkással. Hogy akarunk együttműködni, ha nem ismerjük egymást és nincsen meg bennünk a kölcsönös bizalom egymás iránt? Beszéltünk itt összefogásról, sok szó esett arról is, hogy végre már ne csak beszéljünk, hanem tegyünk is. Javaslatot teszek, hogy tegyük meg az első lépést: *Ismerjük meg egy-*

mást. Ne sajnáljuk a fáradságot, használjuk ki az alkalmakat, keressük egymást! Ez az első lépés az együttműködésre. *Keresse fel az értelmiségi ifjúság a szakszervezetekben a munkásságot, keresse a munkásság az értelmiséggel a találkozást.* Hívják meg egymást összejöveteleikre, rendezzenek közös konferenciákat, a sport is igen jó alkalom a találkozásra. Ismerjük meg egymást, hogy ne az egymásról alkotott képeket szeressük, vagy gyűlöljük, hanem szeressük egymást úgy, ahogy vagyunk, hibáinkkal, tévedéseinkkel, gyengeségeinkkel együtt. Úgy szeressük egymást, hogy tudatosan vállaljuk a már megismert különbségek ellenére is az egységet.

Most *Féja* Géza író jelentkezett szólásra és a következőket mondotta:

Féja Géza fölszólalása

Nem tartozom a táborozás előadói közé, nem is vettem részt az előadások legtöbbjén, csupán az utolsó nap felszólalásait hallgattam végig. Nem is tehetek mást, mint, hogy az utolsó napon hangzottakhoz hozzászólok, ezt is jelenlevő barátaim kérésére teszem.

Meglepődtem, midőn ma délelőtt egy ifjú bizonyos pontokat olvasott fel s azt követelte, hogy a konferencia csatlakozzék az ő pontjaihoz. Eddig még rendben volna a dolog, bár nem tartozik a konferencia feladatai közé, hogy programmokat fogadjon el, hiszen magasabb szellemi célok jegyében jött össze, de senkit sem érhet gáncs, ha jószándékúan félreérti e találkozás jellegét. Annál elítélendőbbnek tartom azonban mindazt, amit a szóban forgó ifjú a maga pontjaihoz hozzáfűzött. Kijelentette ugyanis, hogy csupán az tekinthető haladó embernek, demokratának, szocialistának és máseffélének, aki az ő pontjait elfogadja. Ez a magatartás a terrorizmus és a diktatúra előszele, éppen ezért tiltakozom ellene, mert meggyőződésem szerint sem diktátorra, de még diktátortojásokra sincsen szükségünk. Igen átlátszó hamisjátéknak tartom azt, hogy egy kis csoport állandóan a demokráciát és a szocializmust hangsúlyozza, ugyanakkor azonban a maga kisebbségi véleményét rá szeretné erőszakolni a többségre olyan módon, hogy eleve megbélyegzi azokat, akik az ő kisebbségi véleményét nem fogadják el s nem tartják egyedül üdvözítő hitvallásnak. Ismétlem, nem becsülöm túl az efféle kísérleteket, de elkövetőik és megbízóik lelkivilágára s erkölcsi értékére igen élénk fényt vetnek.

Veres Péter azt mondotta, hogy az eljövendő új Magyarországban semmit sem szabad cselekednünk a nép nélkül. Ezt a tételt magam is teljes egészében elfogadom, mert ez a valódi demokrácia alaptétele s hozzáteszem: senkinek sincsen joga ma a nép nevében pontokat,

programmokat és egyedül üdvözítő hitvallásokat hirdetni, hanem bízzuk ezt a magyar népre, mondja majd meg ő, hogy mit akar és miként akarja. *Van egy hagyományos magyar demokrácia, mely nem valósult még meg, de elvei és eszméi megtalálhatók a közösség sorsáról eszmélkedő legjobbjaink hagyatékában.* Ez a hagyományos magyar demokrácia az önkormányzat elvére épül, *minden nagy politikai gondolkodónk az önkormányzatot vallotta a magyar életforma alapelvének. De a magyar nép is, ha a történelem folyamán szabad lélekzetvételhez jutott és dönthetett életformája felett, minden esetben az önkormányzatot választotta.* A magyar szabadságeszme elsősorban az önkormányzat elvével azonosítható, mert az önkormányzat az egésznek, a közösségnek a szabadságát, a „közigazság" győzelmét jelenti.

Az önkormányzat szabályozza, hitem szerint, leghelyesebben a hatalmi kérdést, ugyanis nem egyének, hanem testületek kezébe adja a hatalmat. Az egyén a testület szűrőjén keresztül, a testület életén belül és a testület ellenőrzésével végzi feladatát, tehát a reája bízott hatalmat nem fordíthatja a közösség ellen. Így van helyesen, mert a *korlátlan hatalom mindig megrontja* az egyént, s néhány kivételtől eltekintve általában szörnyeteggé torzítja. Ezért ítélem el ismételten azt a törpe kisebbséget, mely itt is szellemi terrorizmus és hatalmaskodás útján látszólag nemes emberi célokat kívánt szolgálni, de valójában szégyenteljes visszaélést követett el az igazi, a történelmi mélységű magyar demokrácia gondolata ellen.

Ezek után a mai nap folyamán fölvetődött lényeges kérdésekkel kívánok foglalkozni. Többízben szóba került az értelmiség és a nép viszonya. Nem egyszer vallottam s most is legrégibb meggyőződésemet hangoztatom, midőn kijelentem, hogy az értelmiség feladata a közösségnek, a népnek szolgálata, nem pedig a hatalmaskodás. Vállalnunk kell a magyar jogos történelmi céljait és az érette való áldozatokat is. Ha majdan megtörténik a magyar nép történelmi előrenyomulása, nemcsak legjobb erőinkkel, hanem végtelen emberi megértéssel is kell ezt a történelmi vállalkozást szolgálnunk. Messzireható áldásos következményeit kell majd szemlélnünk, nem pedig esetleges pillanatnyi tévedéseit s ilyen esetleges pillanatnyi tévedésekért nem szabad majd a vállalkozás ellen fordulnunk, tehát apró okok alapján nem szabad ürügyet keresnünk a népi előretörés akadályozására. Az értelmiség játssza a világító értelem szerepét a haladás útján, s ne vállalkozzék időszerűtlenné vált, mulandó történelmi tényező védelmére.

A másik kérdés, mely sok ízben fölvetődött ma: *a nemzetiségek ügye.* Számos felszólaló a nemzetiségek egyenjogúságát hangoztatta, teljesen egyetértek velük, igazságot mondottak, de senki sem említette az igazság másik felét, mely így szól: tekintsenek a nemzetiségek minket is egyen-

rangú feleknek és ne tápláljanak, ne támogassanak imperialista szándékokat és terveket velünk szemben. Hiába állunk mi ugyanis az átszellemült igazság fényében, ha a másik fél fegyvert szegez reánk, ha mégis így cselekszünk, csupán biztos célpontok leszünk és naiv áldozatok. *A magyarságnak az önkormányzat mellett másik ősi politikai élménye a föderatív hajlam*, a történelem folyamán éppen elégszer tett bizonyságot erről a hajlamáról. Ez a hajlam mélyen él a magyar nép lelkében is, tehát reális történelmi erő, melyre építhetünk. A föderáció gondolatát azonban a történelem folyamán nem egy ízben azok utasították vissza, akikkel meg akartuk valósítani. Mi föderatív jobbot nyújtottunk s imperialista ököl volt a válasz. Természetesen sohase adhatjuk fel föderatív hajlamainkat, hanem szüntelenül dolgoznunk kell méltó emberi érvényesülésük érdekében, de készen kell lennünk mindig arra az eshetőségre is, hogy tiszta szándékunk visszautasításra talál. Nagyon vigyázzunk, hogy ebben az esetben ne álljunk puszta kézzel s ne legyünk reánk fenekedő imperialista hajlamok martaléka.

A harmadik kérdés, amelyről szólni szeretnék, a *földkérdés*. Igen sajnálom, hogy az előadó távolléte miatt, hirtelen másoknak kellett vállalniok ezt a kérdést, ennek tulajdoníthatjuk azt, hogy ez a lényeges magyar sorskérdés nem kapott olyan előadásokat, aminőket fontossága alapján minden bizonnyal megérdemelne. Erdei Ferenc igen vázlatosan ismertette a parasztság történetét a XIX-ik században, holott ez a kérdés elsőrangú fontosságú és tökéletes ismerete nélkül bizonnyal eltévedünk éppen a helyes megoldás terén. Rámutatott ugyan arra, hogy a jobbágyfelszabadítás alkalmával a magyar népnek földdel való kielégítése félbenmaradt. Ez a tény csakugyan végzetes volt, de a végzetnek csak egyik forrása. Nem kevésbé végzetesnek kell tekintenünk azt a politikát, mely a jobbágyközösség felbomlása után nem teremtett megfelelő és korszerű új közösségi szervezetet a magyar népnek. A kiegyezés kora végzetesen individualizálta, egyénekre tagolta a parasztságot s ezzel nemcsak megillető politikai szerepének érvényesítését tette lehetetlenné, hanem később az egyre tökéletesebben szervezkedő kapitalizmus korában a kiszolgáltatottság tragikus szerepébe juttatta a földmíves népet. Ezekről a folyamatokról bővebben kellett volna szólanunk, mert intő jel rejlik bennük az eljövendő földbirtokreform számára is. *A földhözjuttatás mellett gondoskodnunk kell a magyar nép tökéletes közösségi szervezeteiről, meg kell indulnia a szabad társuláson alapuló szövetkezetek nagyvonalú megvalósításának, mert csakis ezáltal, tehát megfelelő gazdasági szervezettség alapján fejtheti ki a parasztság jogos politikai szerepét.* A földkérdés nemcsak szociális kérdés, hanem elsőrangú politikai kérdés is, ne feledkezzünk meg erről az oldalról sem, mert különben félmunkát végzünk.

Mindezek az elvek az ú. n. *„magyar vonal"* hitvallását teszik. Szóba került a „magyar vonal" is és sokan teljesen félremagyarázták ennek a szellemi és társadalompolitikai irányzatnak a lényét és jellegét. Úgy beszéltek róla, mintha képviselői valami egzotikumot szeretnének megvalósítani tekintet nélkül az általános emberi haladásra. Ez a gyanúsítás természetesen szervezett rosszakarat műve. Mi az egyetemes emberi fejlődés vonalán kívánunk haladni s mindig azt vallottuk, hogy itt Kelet-Közép-Európában a magyarságnak kell képviselnie az egyetemes emberi haladás legmagasabbrendű eszméit és legőszintébb, legtökéletesebb megvalósítását. De mindenesetre emberi lényünk legtökéletesebb kifejtésével, emberi mondanivalónk legtisztább valóraváltásával kell az egyetemes emberi fejlődést szolgálnunk annál is inkább, mert mással nem is szolgálhatjuk, hacsak nem akarunk silány utánzókká süllyedni. Abban a magyar demokráciában, melynek alapelveit kifejtettem, bennfoglaltatik a tökéletes emberi s társadalmi együttműködésnek, tehát a szocializmusnak a gondolata is. *Semmiféle nagy emberi átalakulás nem követelheti lelkünk és szellemünk gyáva kiürítését, emberi jellegünk feladását, népegyéniségünk hitvány megtagadását.* Együtt akarunk haladni a többi európai nemzettel, főként azokkal, akiket mellénk helyezett a sors, de a mellérendeltség viszonya alapján, nem akarunk senkinek sem szellemi rabszolgájává süllyedni, mert a szellemi rabszolgaság után a gazdasági és társadalmi rabszolgaság következik. A magyar öncélúság a magyarság sajátos emberi értékeinek szabad érvényesítését, tehát az emberiség legigazabb szolgálatát jelenti. Ez a szolgálat magas emberi rang, melyről semmiféle körülmények között nem mondhatunk le.

Az egyetemes emberi fejlődés irányvonalának mentén a saját életformánkat akarjuk megvalósítani s ez a jogos kívánságunk az emberi szabadságeszmének elsőrangú követelménye. Egy kis nemzet külpolitikájának mindig a tényleges történelmi helyzethez kell alkalmazkodnia, de életformája csakis a saját belső mélységeihez, a saját szellemi magasságához alkalmazkodhatik, mert különben a kis nemzet elveszíti emberi létjogosultságát. A magyar vonalat tehát nem a józan valószerűség, hanem az idegenvezetők hitvány kis csoportjai ellen irányítjuk.

A magyar életformát magyaroknak kell megteremteniök. Erre a szerepre nem elegendő az értelmiség, hanem csakis valamennyi dolgozó rétegünk szövetkezése útján az egyetemes magyarság legjobbjai tudják elvégezni. Rá kell itt térnem a zsidókérdésre is. Amikor itt volt az ideje, a kendőzés nélküli igazmondást érvényesítettem saját osztályommal, az értelmiséggel szemben. Vallottam, hogy az értelmiségnek komoly tisztítótűzre van szüksége. Helytelenítettem azoknak a rétegeknek magatartását, melyek nem állottak a magyar nép mellé s ha az utóbbiak és a nép között vitássá

vált a helyzet, mindig a nép igaza mellé állottam. Sokszor elmondottam. hogy saját helyzetemet és szerepemet szívesen feláldozom a népi előrenyomulás kedvéért, ha az utóbbinak az érdekei így kívánják. *Ma is ezt vallom de figyelmeztetem a konferenciát arra, hogy jöhet olyan történelmi helyzet, midőn demokratikus és másefféle jelszavak cégére alatt majd a zsidóság kezd új harcot a magyar értelmiség ellen, hogy a szellemi vezetőszerepet ismét a kezébe kaparintsa.* Ehhez az idegen tervhez és szándékhoz semmi köze sincsen a magyar népnek és amennyiben egyesek népi jelszavak cégére alatt próbálkoznak efféle tervvel, akkor ezek az elemek megcsúfolják a népi gondolatot. Mi ehhez a becstelen játékhoz nem adjuk oda magunkat soha és semmiféle körülmények között. Történelmi csínyeket el lehet követni, lehet, hogy ideig-óráig sikerük is van, de biztosan elkövetkezik a bűnhödések órája!

Sajnálom, hogy a mai napon eléggé kevés kézzelfogható kérdés merült fel. Beszélnünk kellett volna arról, hogy mik a kötelességeink és tennivalóink a nép felvilágosítása körül? Miként kapcsolódjék be mindenki, aki teheti, a népfőiskoláknak és a hasonló intézményeknek munkájába. A magyar nép nevelése és helyes felvilágosítása egyre égetőbb kötelességünk s elvont politikai eszmék hosszas taglalása helyett sokkal gyümölcsözőbb, ha ilyen valószerű kérdésekre térünk át és megjelöljük a feladatokat. Sok parasztifjút látok ezen a konferencián és sokan jelentek meg a vidéki értelmiség köréből is, egyéves munkatervvel kellett volna felruháznunk őket. *Nem az ideológiai marakodások és szőrszálhasogatások visznek előre, hanem a nép előkészítése, a nép bekapcsolása a magyar szellem vérkeringésébe.* Azok járnak az igaz úton, akik ezt a munkát végezik, tehát gondoskodnak arról, hogy a nép biztosan eljövendő történelmi szerepét be is tudja tölteni. A lelki és szellemi segítség-adás kötelességének idejét éljük, igyekezzék mindenki jól felhasználni ezt az időt *a magyar nép fölemelkedéséért és igazi felszabadulásáért, tehát azért a célért, melyért egyedül érdemes élni és ha kell, halni ezen a földön.*

A konferencia záróelőadását *Veres* Péter tartotta meg, nagy hatással.

Veres Péter záróelőadása

A konferencia általános tanulsága, hogy a közös szellemi munka, bár erős fegyelmet követel, de nagy feszültséget is teremt a lélekben. Előadók és hallgatók kölcsönösen hatnak egymásra, és az egyik nívós előadás szinte már hívja, követeli, hogy a másik is az legyen. De mint minden izgalom, ez is azzal jár, hogy néha többet mondunk, mint kellene, s néha még azzal is, hogy erő helyett erölködést látunk. Viseljük el ezt is a közös munka többi bajaival együtt.

A konferencia tárgyi részét tekintve a legfőbb tanulság, hogy a valóban tudományos kérdések körül a népi eszme emberei egyetértenek. Társadalomtudomány, közgazdaság, nevelés, népzene, néphagyomány mindmind egységes magyarság-élményt adtak. Apró részletkérdések, aggodalmak inkább csak a még jobb és teljesebb tisztázás érdekében vetődtek fel. És mégis, ugye, ha a lényegre tekintünk, az eddig egységesnek hitt népi csoportosulásban *mintha hasadás keletkezett volna.*

Őszintén mondjuk meg: *úgy van.* De hozzáteszem: mindig is így volt. Így volt a Márciusi Front idején is, és körülbelül így lesz a jövőben is. Okait megpróbálom röviden megvilágítani, de előbb még hadd mondjak pár szót az írói szolgálat és a hatalom viszonyáról.

Amint tudjuk, az író nem a tényleges politikai hatalom után futkos, hanem csak a lelkeket szeretné formálni hite és akarata irányában. Így a társadalmi szerepe nem is a tényleges harc, hanem csak *a szolgálat.* Ez több is, kevesebb is, mint a politikus munkája, de az író csak ezt csinálhatja, mert a képességei erre utalják.

Nos, ennek a szolgálatnak ma, itt az a parancsa, hogy az ébredező parasztságot, a magyar valóságban is tájékozódni akaró munkásságot, és szerte az országban szétszórtan élő, felelős népi értelmiséget társadalomtudományi, közgazdaságtani és magyarságtudományi tájékozottsághoz segítse, mert akit az ár elragad, jó, ha már tud egy kicsikét úszni.

E népi értelmiség iránt különös kötelességünk az őszinte szó, mert írói elhagyatottságunkban ők állottak mellettünk, s ők tették lehetővé, hogy nem jutottunk az áruló stréberek vagy lézengő sajtófiúk útjára.

Nyugodjanak hát meg, és ne gyanúsítsanak bennünket azzal, hogy valamiféle külső körülmények hatása alatt cserbenhagyhatnánk a ma-

gyar népet és a magyar ügyet. Hiszen *nekünk azután igazán nincs egyebünk, mint ez a nép és e népben megszerzett becsületünk.* Mi, népből való magyar írók, hiába futnánk a világ bármely tájára, mi otthont, nem emberi, hanem írói otthont, életünk értelmét csak itt találhatjuk meg. S ha mégsem hisznek a magyar hűségünkben vagy a jó eszünkben, nem tehetünk egyebet, mint a szolgálat érdekében elviseljük ezt a gyanút is, mint ahogy elviseltük és elviseljük némely szocialisták gyanakvását is. Mert, sajnos, nemcsak itt alakul „harmadik oldal", hanem ott is, és egyáltalán mindenütt a világon, ahol emberi közösségek vannak.

Térjünk hát a tárgyra és beszéljünk könyörtelen őszinteséggel. Amint a történelemből és a mai helyzetből látjuk, *kétféle népiesség van.* Az egyik: szeretem a magyar népet, ha azt akarja, amit én, vagy legalább is belenyugszik abba, amit én akarok. Ez a tekintélyuralmi, ha úgy tetszik, fasiszta népiesség. A másik: szeretem a népet, mert szeretem benne magamat, a magyar embert és ennek nincsen semmi feltétele, se világnézeti, se felekezeti, se politikai, se gazdasági feltétele. Ez a demokrata népiesség. Ha van egyáltalán osztálytartalom nélküli nacionalizmus, aminek eddig kevés jelét láttuk, ez lehetne az. Ennek a népi nacionalizmusnak az lehetne a parancsa: *ha valóban a népet szereted és nem csupán a benne levő uralmi lehetőséget, akkor a szolgálatára tedd fel az életedet, még akkor is, ha nem ért meg a nép, sőt még akkor is, ha megkövez érte.*

Igen ám, de a szolgálat csak szó, a hogyanon múlik minden. Hogyan szolgálja a felelős népi értelmiségi ember a népet hogyanok, módszerek nélkül, amikor a többieknek, a nép ellenségeinek és a nép barátjainak mindegyiknek határozott hogyanjaik vannak? Világosnak látszik, hogy álljon a nép barátai közé, s ha vannak valóban magasabb szempontjai: érvényesítse ottan. Ott is szükség van rá. S ha ő valóban az igazság és az őszinte szolgálat embere, ott is nagy munka vár rá, mert sokkal nehezebb a barátainkkal szemben érvényesíteni a belső igazságot, mint az ellenfeleinkkel szemben.

Legyünk azonban igazságosak: a kérdés nem ilyen egyszerű. Mert ez az értelmiség, amely itt van s amely szerte az országban szomjazza, hogy mit visznek neki erről a konferenciáról, nem az első értelemben vett tekintélyuralmi népiesség híve. Volt ugyan, s még mindig van benne valamelyes idegen eredetű vagy indítású „völkisch" népiség, s azután van benne néprajzi ízű érdeklődés is, de ez mindinkább eltűnőben van, s marad a meztelen szorongás önmagukért és a magyarságért.

Nagy István is szólott már róla, s magánbeszélgetésekben én is, hogy *a parasztság, munkásság és értelmiség elnyomottsági érzése más-más eredetű.* A parasztság és munkásság elnyomottsági érzése inkább *osztálysérelmekből,* az értelmiségi inkább *faji vagy nemzeti sérelmekből* táplálko-

zik. Természetes, hogy a magyar munkásság, de különösen a parasztság is érzi az idegen nyomást, de mert ez a sokat emlegetett gyarmati maharadzsákon keresztül érvényesül, inkább szociális elnyomásnak érzi még azt is, ami valóban idegen nemzeti nyomás. Világos példa erre, hogy a világháború előtti függetlenségi harcok idején, nemcsak az idegennek mondott ipari munkásság, de a fajmagyar földmunkásság is csak a szociális elnyomatást látta, s Ausztria felé közömbösebb volt.

Ugyanilyen természetes, hogy, bár az értelmiségnek is vannak apró osztálysérelmei, karriergondok, megélhetési gondok, a hivatalokban való lemaradás, társadalmi hátraszorítottság, de mert úgy érzi, hogy ezek egy igazi magyar vezetésű társadalomban megoldódnának, ő csak a nemzeti vagy faji kérdést látja. És ez az a nagy tévedés, ami lehetetlenné teszi a teljes azonosulást.

Ez a tévedés azonban nem valami ideológia hazugsága, hanem a történelmi magyar valóságból, a gyarmati sorsból eredő – ahogy mondtam: – faji elnyomottsági pszichózis.

Ez a két sérelmi érzés: a nemzeti és osztályelnyomottsági érzés néha találkozik egymással, szinte az összeforradásig, azután pedig megint elválik. Ilyen pillanatok voltak a Rákóczi szabadságharc és a 48-as forradalom első idejében. A szétválások okairól itt most nincs időm beszélni, elég maga a tény, hogy ez így volt. Fontosabb ennél az, hogy most megint ilyen összeforradási érzés van kifejlődőben. Ez a konferencia is ezt szolgálná, s a felvetődő aggályok és a forró izgalom a közös nagy kérdések körül szintén ezt mutatják.

Mármost e kétféle elnyomottsági érzés közül melyik a nagyobb jelentőségű, és melyikre kínálkozik elsősorban történelmi megoldás?

Nyilvánvalóan *az osztályelnyomottsági érzés,* mert ez a két nagy dolgozó rétegé, a munkásságé és a parasztságé, s ezek a magyar nép nagy többségét jelentik. És ez a sajátos magyar viszonyok mellett még a birtokos parasztságra is érvényes. Ha gazdaságilag nem is, de társadalmilag alacsonyabbrendűnek érzi magát, minden mai parasztrajongás ellenére is.

De más szempontból is ez a döntő, mert – s ezt jól jegyezzük meg – ez inkább az erőnktől függ. A nagy nemzetek erőivel szemben a kicsi vagy kisebb nemzet nem tehet egyebet, mint meglevő erőit, gazdasági, szellemi, lelki erőit kifejleszti. Ezt mutatja a sokat emlegetett finn példa is. Egy egészséges, jólszervezett népnek elveszhet egyidőre a függetlensége is, de ha megvan a belső összetartó ereje, az egységes nemzeti érzés, akkor maga a nép nem vész el.

A harmadik a tömeglélektani szempont. Ha a munkások és parasztok tömegei, akárcsak szervezett, művelt, céltudatos vezetők irányítása mellett is azt mondják, hogy az ő kérdéseik az elsők, akkor a népi értelmiség

őszinte és tiszta szándékú aggodalmait menekülésnek, mellébeszélésnek, még jó, ha nem ellenséges megtévesztő kísérletnek nézik. Amint látjuk, ilyen jelek vannak.

Ezek a munkások és parasztok azt mondják: ami a ti nemzeti aggodalmaitokat illeti, azok a mieink is, de ti nem akarjátok vállalni a mi mindennapi gondjaink elsőbbségét, vagy pedig nem akartok küzdeni érte. S ha az értelmiség a magyar kultúra, a magyar szellem, ízlés, a magyar jelleg megőrzéséért emel szót, azt kérdezik vissza: *Mi a garancia arra, hogy majd a saját fajtánkból való vezetőréteg másképen bánik velünk, mint az idegen? Semmi más, mint a demokrácia: a megszervezett magyar nép.* (Lásd a sokat emlegetett finn példát!) S továbbmenve: mi a garancia arra, hogy a megszervezett magyar nép kezéből se idegen, se magyar vezetőréteg ki ne vehesse az anyagi és szellemi javakat? A szocializmus, a jól szervezett termelés és elosztás.

Ez hát a helyzet. Itt áll a két tábor az összeforradás vágyával, s az összeforradás a hátságondolatok és aggályok miatt, nem tud megtörténni.

Mit tegyünk, mit tehetünk hát mi, írók és értelmiségiek? Mi, írók úgyahogy, több kevesebb sikerrel elvégeztük a kötelességünket: legjobb tudásunk szerint tájékoztattuk a jelenlevőket a magyar közösség régi és mai bajairól.

Először mit tehet az író? Szolgálja továbbra is a népet és az igazságot, ami egy. Szolgálja, ki hol áll, azzal a képességgel, ami megadatott neki. A népi író, ha szocialista, ezt mondja a szocialistáknak a nemzet dolgairól:

Ha a dolgozóké az állam, akkor sok, ma „polgári"-nak nevezett dolog előtérbe lép. A legelső mindjárt a produktivitás, a többtermelés, mert ezen alapul az egész közösség élete, jövője, jobbléte. Amíg a munkás bérharc után él, addig ez a birtokonbelüliek dolga, s ezeket nem kell félteni. A munkás dolga csak az, hogy mentől kevesebb munkáért mentől több bért és jogot csikarjon ki. Az se baj, ha belebukik a rend, sőt az kell éppen.

A másik a közösség külpolitikája, helyesebben más népekhez való viszonya. Akármilyen szoros szövetségben álljon a szocialista ország más országokkal, mégis sajátos érdeke, hogy az egyenlőjogú népek versenyében – amely egyenjogúság egyébként is csak elvi, formai lehet, mert hiszen állandó mozgásban levő erőtényezőkről van szó – le ne maradjon.

A harmadik a közösség belső szellemi és erkölcsi egyensúlya. Nagyon természetes, hogy a közösség vezetői azt szeretnék, ha az ország és a nép érdekeit a tömegek belátásból védelmeznék, hogy olyan erkölcsi és védelmi rendet, fegyelmet fogadjanak el, amely magától működik, egyszóval, hogy a „szükségszerűséget szabadságnak érezzék".

Negyedik, hogy a nemzet emberállománya fennmaradjon és szaporod-

jon. Az egyke és a születésszabályozás a mai társadalomban a szorongatott parasztnak és munkásnak néha már csak egyetlen fegyvere, hogy az életét vagy megszokott életnívóját fenntarthassa. Ha azonban az ország az övé, a kérdés más távlatot nyer. A közvetlen táplálkozási kérdések megoldása után a biológiai és eugenetikai problémák kerülnek előre: *a több, szebb, jobb ember utáni vágy*. Ugyancsak az is fontos közüggyé válik, hogy a nemzetet alkotó törzsek, népi-faji csoportok természetüknek, vérmérsékletüknek, ősi szokásaiknak és sajátos szellemi igényeiknek megfelelő szabadságban élhessenek, mert csak így tudják teljes erejüket a termelésbe és a közösség minden dolgába belevinni.

Ötödik, hogy a birtokos, de dolgozó és termelő parasztság szintén hasznos és munkás része a közösségnek nemcsak számánál fogva, hanem azért is, mert a termelőeszközök jórészét, földet, szerszámot, igaerőt birtokolja. Sőt, ami még ennél is fontosabb, ez a birtokos parasztréteg birtokolja az ebben az országban kialakult, tehát érvényes termelési kultúrát, a földismeretet, a munkafegyelmet, munkaritmust, egyszóval a természettel való viszony egész bonyolult értékrendszerét. Ezt elvenni sem lehet tőle, mert ezt nem olyan könnyű odaadni másoknak, mint a földet és a gépet.

Hatodik, hogy a „szellemi munkás", az értelmiségi ember, aki a változás idejében nem sokat nyom, az építésben nagyon fontossá válik, mert értelmi vezetés nélkül a legalacsonyabbrendű munka sem megy. Úgy kell tehát vele bánni, hogy se a túlbuzgósággal, se a szabotálással – mindegyikre hajlamos – ne zavarhassa a közösség életét.

Hetedik, hogy a nép hagyományos kultúrája, ízlése, észjárása szabadon fejlődjön, mert ez nem a költők és tudósok bogara, hanem a közösség jóérzésének, megelégedettségi érzésének alapfeltétele. Ez a jóérzés meg a termelő munka eredményességéhez nélkülözhetetlen. Hogy durva, de egyszerű hasoniattal fejezzem ki: dolgozni és termelni úgy is lehet, ha az ember a hallgatag, mord felelősségérzésben él, vagy még úgyis, ha csak a parancsnak engedelmeskedik, de hogy az ember igazán jól érezze magát, hogy a munkában szívós, leleményes, vidám és elégedett legyen, nagyon jó, ha néha nótára gyújthat. Ezt, persze, csak jelképesen értem: a lényeg az, hogy a lélek a munkában is szabad és szárnyaló legyen. Ehhez az kell, hogy a saját nyelvén és saját zenei anyanyelvén, saját vérmérsékletével összevágó ritmussal fejezhesse ki magát. Még világosabban: hogy ne érezze alacsonyabbrendűnek más népeknél a saját ösztönös kultúráját, mert ebből lelkibetegség lesz.

És így tovább egész sereg kérdés más távlatot és más hangsúlyt kap, ha a szocialista munkásság és parasztság maga rendezi sorsát.

Ezt mondja a szocialista író a szocialistáknak. De mit tegyen az a népi

értelmiségi ember, ha nem író? Kövesse legjobb lelkiismeretét! Sok út van. A munkások azt mondják: csatlakozzatok hozzánk. Ennek lelki és tárgyi akadályai vannak. Jó, akkor szervezkedjetek külön, és segítsetek nekünk. De én még ennél is tovább megyek. Egész csomó értelmiségi ember, falusi pap, tanító, orvos stb. még ezt sem teheti. Azoknak is van út. Szolgálják a népet minden előzetes feltétel nélkül. Ne nézzék, milyen pártú, milyen vallású, hanem adjanak át neki annyi tudást és emberséget, amennyit át tudnak venni. A nagy egészben semmi sem vész el, így az ő munkájuk sem tűnik el nyomtalanul. Különb emberek, parasztok és munkások nevelődnek körülöttük. A világtörténelem nagy erőivel szembe úgysem fordulhatunk, mert akkor megsemmisülhetnénk. Azt kell tennünk, amit minden életrevaló nép tett a történelem folyamán: *alkalmazkodni, hogy megmaradhassunk*. Ez minden más eszmei vagy világnézeti igazság előtt áll: *Megmaradni*. Ahogy lehet. S hogy lehet? Úgy, ahogy a nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő.

Csak egyet szeretnék még ehhez hozzátenni. Arra gondoljanak, amit előbb is mondtam, hogy *a nép ellenségei soha se legyenek*. Még akkor se, ha megkövezik őket. Aki a népet szolgálni akarja, nincs más útja, mint vele menni és vele lenni minden bajában, még akkor is, ha a történelem erői, vagy az indulat rossz útra sodorták volna. Mert az értelmiségi emberre éppen ott és akkor van legnagyobb szükség, ahol és amikor a nép bajba került.

Tudom, hogy erre azt mondják: nem jobb volna előre meggyőzni. Erre már sokszor megadta a választ a történelem is s ma én is. Ha a népet a történelem valamilyen útra elindította, akkor azt már sem apró, sem nagy érvekkel megállítani nem lehet. Ha a mai népi értelmiség valóban az örök magyar jelleg megőrzője akar lenni, mint ahogy ezt Németh László megjelölte, akkor én úgy hiszem, *nincs más útja*. S hiszem, hogy a magyarság érdekében lesz ereje a szenvedésre is. Az aggodalmakat elhazudni nem lehet, hát legalább ellenségek ne legyenek, mert az nem csak az ők ügye lenne, hanem az örök magyarságé.

A hallgatóság: n. n., Sebestyén László, Bözödi György, Veres Péter, Darvas József, Majláth Jolán, Erdei Ferenc, Kiss István és Nagy István

Szabó Pál, Nagy Ferenc és Kovács Béla

Dr. Kiss Sándor bibliaköre. A padon: Szabó Pál, Kodolányi János és Nagy István

Jobbról: Muharay Elemér, Sinka István és Bakó József

Veres Péter, Futó Dezső és Kovács Imre

Nagy István. Mellette balra Fitos Vilmos, Győrffy Sándor; jobboldalt, félig takarva Vatai László

Balla Péter:

NÉPDAL – NÉPZENE, MAGYAR MŰZENE

A népdal önmagában teljes népművészet. A magyar nép nem érzi szükségét annak, hogy egyszólamúan dalolt dallamaihoz bármit is hozzátegyen. Nálunk nincs többszólamú népéneklés, mint Németországban s egyebütt. Népünk nem is kívánja, hogy dallamait harmóniákkal támogassák. A dudán előadott népi dallamokhoz ugyan járul valamiféle kíséret, sőt falusi cigánybandák és „magyar bandák" is harmonizált alakban játsszák parasztmulatságokon a népi dallamokat, de a kérdés lényegét ez egyáltalán nem érinti, mert fiatalok és öregek, ha együtt vannak is, bizony csak kíséret nélkül éneklik a dallamot, amelynek így virul ki tökéletes szépsége. A népi éneklő és hallgató közönség még azoknak az előbb említett harmonizálásoknak sem érzi a hiányát, amelyeket már többször hallhatott. Amikor azt mondjuk, hogy a népdal önmagában teljes, egyszólamú művészet, akkor azt gondoljuk, hogy a népdal legszebb úgy, ahogy a nép dalolja, minden kíséret nélkül. Éppen úgy, ahogy a katolikus egyház gregorián dallamai is akkor hatnak a maguk eredeti tökéletességében, ha minden kíséret nélkül halljuk őket. Az újabb egyházzenei mozgalom egyik célja éppen az is volt, hogy a gregorián zenét a maga ősi egyszerűségében és éppen ezért szépségében helyreállítsa.

Úgy látszik, mintha a népdalfeldolgozásra semmi szükség nem volna, pedig ezt mély társadalmi és művészi szükségességek keltették életre. Ha a népdal hangversenyteremben szólal meg, tanult, művelt előadó ajkáról, sokat veszít eredeti szépségéből, mert elveszti eredeti környezetét, pedig ez is fontos, hiszen a népdalok jó része alkalmakhoz, a népi társadalmi rétegekhez és népszokásokhoz van kötve. A szociális hivatását betöltő népdalt a hely és az alkalom atmoszférája minden legművészibb harmonizálásnál tökéletesebben kíséri. Vannak dalok, amiket csak férfiak danolnak, ha együtt vannak, csak leányok, csak gyermekek vagy pásztorok, esetleg csak juhászok vagy kanászok. Vannak lakodalmi, halottsirató, pünkösdi és egyéb, szorosan alkalmakhoz kötött dallamok.

Tanult énekes előadásában elvész a népdal igen értékes és talán egyik leglényegesebb eleme: a népi előadásmód. A paraszténekes más hangvétellel dalol, mint a tanult énekes, ilyen módon más a hangszín és egészen más jelentősége van a fortének, pianónak, crescendónak és decrescendónak, mint a tanult énekes előadásában. A parlando-rubato, a szö-

veg szavainak teljesen szabad éneklése a népi dalokban mindig pillanatnyilag születik meg. Állandó rögtönzéseivel élettel teljes, amit csak az a tanult énekes tudhat utánozni is, aki ezt a stílust nagyon jól ismeri. Nem kisebb probléma a melódiai díszítmények kérdése, ezek gyakran igen bonyolultak mind ritmusban, mind hangerőben. Megszólaltatásukat már a mai parasztifjúság is elhagyja – részben éppen nehézségük miatt, pedig a díszítőanyag a régi dallamoknak konstruktív része, amely sajátos kifejeződést és csodálatos bájt ad a dallamnak. Ezek a díszítések egészen mások, mint amit a tanult énekes technikája meg tud oldani.

Legrégibb hagyományunk a nyelv és ennek édestestvére, a népzene. A népi dallam együtt él a népdalszöveggel. Ez egészen mély kapcsolatban van a dallammal, és vele egyidejű megszólaltatása szintén igen nehéz feladat. A népnyelv még ma is őriz sok olyan, benne megrekedt nyelvjárási sajátosságot, tájszót és hangzásbeli, fonetikai jellegzetességet, ami a városi nyelvből már eltűnt, és nincs is közérthető jelünk az érzékeltetésére. Érthető ilyenformán, hogy a népdalszöveg hűséges megszólaltatása alig sikerülhet a városi énekesnek.

Balla Péter. Az asztal mellett a Püski család

Nem nagyon túlozunk, ha azt mondjuk, hogy a tanult énekes előadásában megmásul a népdal. A népdalfeldolgozást az a szükségesség hozta létre, hogy az elveszett környezetet és a népi előadás sajátosságait pótolja, s mintegy olyan útra terelje az előadót, amelyen a népdal sajátosan művészi tolmácsolásához eljuthat. Azonkívül a népdalfeldolgozás művészi szükségesség, a feldolgozó zeneszerző személyes élményét vallja meg benne. Minden népdalfeldolgozás tehát nemcsak annyit ér, amennyire a feldolgozó ismeri a népdal légkörét, hanem annyit, amilyen súlyú a szerző egyénisége, s amennyit abból a népdalfeldolgozásba ad. Ebből a szempontból tehát igaz az a paradoxon, hogy annál jobb minden népdalfeldolgozás, minél több benne a zeneszerzői alkotás, a hiteles népzenei anyagon kívül. Ez a hozzátétel azonban nem jelentheti az eszközök (harmóniák, hangszerek stb.) sokféleségét vagy túlzsúfoltságát. Hiszen amint egy nagy festő egy-két vonalas rajza bizonyos esetekben nagyobbra tartott, mert többet mond, némely több méteres falfestménynél, a kíséretben is egy-két igaz hang többet mondhat a nem odavaló akkordzuhatagnál, tömött polifóniánál vagy rikító hangszerelési effektusoknál.

Ha tehát a népdalfeldolgozást művészi alkotásnak, s mint ahogy az is: individuális megoldásnak tekintjük, akkor kétségkívül hiányzik belőle a népművészetre oly jellemző kollektivitás. Sőt annál inkább hiányzik, minél zseniálisabb, minél egyénibb hangú a feldolgozás. És ez így is van rendjén. Az a mű, amely művészek tolmácsolására gondol, beilleszkedett a mi magasabb rendűnek tekintett műveltségünk individualisztikus mivoltába. Kultúrpolitikai szándékai nem arra irányulnak, hogy kultúránk e lényeges alapelemét változtassák meg, hanem hogy egész arculatát megmagyarosítsák és ősi idők, más társadalmi osztályok veszendőbe menő értékeit nemzeti közkinccsé tegyék.

Közelebb áll tehát a magyar közösségi gondolathoz a népdal minden kíséret nélküli előadása. Tartani lehetne attól, hogy a városi zeneértő közönségre az ilyen előadás talán nem gyakorolna olyan hatást, mint ahogy megérdemlené. A közelmúltban történt is egypár félénk, óvatos, majd bátrabb kísérlet az énekkarok műsorának ilyen irányú gazdagítására. Mondhatjuk, hogy a hallgatóság ugyanakkora lelkesedéssel fogadta ezt a kezdeményezést, mint a többi, már bevált műsorszámot. Bár a megszólaltatás – az énekesek és a vezetők más irányú műveltsége miatt – nem tudta kellően felszínre hozni a népdalban rejlő jellegzetességeket, a közönség ugyanúgy élvezte ezt is, mint a többi előadott művet. Sok önfeledt tapsoló észre sem vette, hogy ezúttal egyszólamú népdalelőadást hallott, hiszen ez is szinte ugyanolyan új neki, mint a népdalfeldolgozások.

Tanítani is lehetne az énekeseket, hogy mentől inkább népi módon énekeljenek. Természetesen itt is felvetődik az a kifogás, hogy az így meg-

tanított ének sem egészen olyan, mintha a nép énekelte volna. Amit ugyanis az egyéni előadásra mondottunk, igaz az együttes előadásra is. Van azonban mégis egy nagy különbség. A kórus semlegesítő hatása. Egy kis énekkart az különböztet meg például egy szólókvartettől, hogy abban egy-egy szólamot több énekes énekel, és a hang egyéni színe elvész, mert az együttesben énekelt szólam semlegesíti az egyéni hangzást. Ebben a semlegességben mindig van valami közös erő. Ha elérhetetlen cél is az, hogy városi énekesekből népi énekesek váljanak, a karéneklésnek ezt a kollektív oldalát is meg kéne fogni. Ebből olyan énekkari stílus alakulhatna ki, ami tényleg tükrözhetné a népdal együtténeklésének nagyszerűségét.

Még sokan emlékezhetnek az első világháborús „menetszázadok" dalaira, hiszen a legtöbb városi ember akkor hallhatott először népi előadású népdalt. Az akkor bennünk támadt érzelmek és az azóta kialakuló emlékek létrejöttében minden bizonnyal része volt a népzene közvetlen hatásának is. Milyen felemelően hat az is, ha egy nagy tömeg énekli nemzeti himnuszát! Nem hallani kíséretet, de ahogy a dallam a tömeg ajkán megszólal, nemcsak nagyszerű élmény, hanem gyönyörű művészi teljesítmény is egyúttal. Mentől inkább énekelnek tehát énekkaraink népdalt, annál inkább egyengetik az egyszólamú népdaléneklés útját. Ennek a mozgalomnak a messzi célja talán az lehetne, hogy valamikor nemcsak a kórus, hanem vele együtt a közönség is énekelné a népdalt. Lassanként ránevelődnék a közönség, hogy úgy tudjon népdalt énekelni, mint magának az énekkarnak a tagjai. Így megszülethetne a hanyatló népi daloló közösség helyébe egy új kollektívum: az éneklő magyarság. Dehát addig még hosszú az út, és addig még sokszor kellene kórusainknak ilyen egyszólamú dalokat énekelni.

E nagyszerű célhoz vezető utat elsősorban két dologgal lehet járhatóvá tenni. Egyrészt az előadott dalokat úgy kell összeválogatni, hogy minél gazdagabb olyan anyag kerüljön a hallgatók elé, amely méltóan képviselheti a magyar nép dalát. Tudni kell azt, hogy az eddigi, számottevő dallamközlések nem népszerűsítő, népművelő vagy didaktikai célra készültek, hanem népzenénk egy-egy kérdésének tudományos megvilágítására. Ez azonban nem elég a népzene népi társadalmi szerepének a felismerésére. Az előadásra kerülő dalokat csak az tudja kiválasztani, aki mind a falu, mind a város zenei légkörét és szemléletét kellően ismeri. Másrészt az így összeválogatott dallam- és szöveganyagot csak olyanok tudják megszólaltatni, akiknek minél több és minél közvetlenebb népzenei élményük volt. Keresni kell tehát az alkalmat az ilyen élmények szerzésére. Nem könnyű kérdés a kiválasztott és megtanult anyag helyes adagolása sem. Kik és mikor énekeljenek népdalt? A nép példáját követve énekelhetné-

nek csak férfi-, csak nő- vagy gyermekegyüttesek, vagy ezekből különbözőképpen összeállított csoportok. A népdal megismerésére és megismertetésére minden alkalmat meg kellene ragadni, amikor ilyen irányú érdeklődésű előadó és hallgatóközönség van együtt.

Bízunk abban, hogy az ilyen törekvéseknek is meg lesz a sikere, ez – ismételjük – a népdalfeldolgozásokat nem fogja feleslegessé tenni, csak új, eddig járatlan utat tör. Ez az út azután nemcsak a művészet, hanem a közösség útja is lesz, ahol a magyar népzenében az egész magyar társadalom együtt lehet.

Balla Péter egykorú kézirata.

Egy csónakban: Szabédi László, Majláth Jolán, Püski Sándor, Jócsik Lajos, Nagy István, Palotás Mihály, Erdei Ferenc és Somogyi Imre

A munkás-, paraszt- és értelmiségi ifjúság követelései:

Az ifjúsági ankét mozgalom programja

[...]

Az ifjúság és a nemzet sorsa egy. A magyar ifjúság nem élhet emberi életet, nem lehet boldog, csak ha az egész ország dolgozó népe az. Ezért:

V. Általános követeléseink

1. A nagybirtokrendszer megszüntetése.
2. A kulcsiparok, bankok és biztosítóintézetek nacionalizálása.
3. Általános, titkos, nőkre is kiterjedő választójog.
4. A községek önkormányzata.
5. Korlátlan sajtó- és szólásszabadság, szervezkedési és gyülekezési jog minden társadalmi osztályban és foglalkozási ágban.
6. A nemzetiségek teljes egyenjogúsága.

VI. Az ország függetlenségének biztosítására

7. A magyar ipar fejlesztése és védelme.
8. A termelés és készletek adatainak nyilvánossága.
9. A magyar termeléshez és fogyasztáshoz szükséges cikkek kivitelének tilalma.
10. Az élelmiszeradagok felemelése.
11. A fenti követelések megvalósítására a haladó értelmiség, munkásság és parasztság összefogásával országos és helyi bizottságok választása.

Minden nemzet jövőjének egyetlen biztosítéka egységes, művelt, szabadságszerető ifjúsága. Ezért programunk valóra váltása nemcsak ifjúsági feladat, hanem mindenkié, aki független, szabad, demokratikusan fejlődő és boldog Magyarországot akar.

De megtanultuk, hogy célkitűzéseinkből valóság csak akkor lesz, ha elsősorban magunk harcolunk érte.

Ezért szólítunk egységes sorba minden haladó gondolkodású fiatalt.

A programtervezet idézett részét a szárszói konferencián Palotás Mihály ifjúmunkás olvasta fel. A teljes szöveg megjelent: A fényes szelek nemzedéke. Népi kollégiumok 1939–1949. Akadémiai Kiadó 1978. 253–255. old.

A konferencia egykorú sajtóvisszhangja

A résztvevők a konferenciát követően

A konferencia sajtóvisszhangja két időszakra bontható. Első ízben közvetlenül utána olvashatunk róla a különböző lapokban; ezek a cikkek még inkább csak a szemtanúk összefoglaló értékelései. A látványosabb, esetenként vihart kavaró viták a „Szárszó" című, 1943 karácsonyán megjelent jegyzőkönyvi beszámoló nyomán bontakoztak ki; mintha a széles közvélemény, a hazai politikai világ csupán ekkor fogta volna fel, hogy mi is történt Szárszón, egy vallási mozgalom eldugott kis üdülőtelepén.

Sajtószemlénk elejére Dancs Józsefnek a Kis Újság *számára készült beszámolója illenék. A cikk elkészült ugyan, de végül is nem jelent meg, szerzője azonban 1978-ban megjelent visszaemlékezésében jegyzetei alapján rekonstruálta a legfontosabb részeit: olyanokat kérdezett meg a tanácskozás végeztével, akik „végighallgatták az előadásokat, de nem szóltak hozzá egyetlen szót sem"; írása így mintegy az ottani felszólalások sorát folytatja:*

Szabó Pál író:

– Hallgatónak jöttem el Szárszóra. Elvégre nemcsak szónokokra, hanem fülelőkre is szükség van. No, nem igaz? Komolyra fordítva a szót, jól sikerült ez a táborozás, tanulhat belőle az ország. A szóáradatot világéletemben utáltam, de itt, ebben az áradásban volt sodrás is. Ez volt a jó és pássz.

Gál Gyula budapesti kárpitossegéd:

– Nagy István erdélyi íróval beszélgettem tegnap este. Ő mondta, hogy viszonylag kevés munkás van ebben a gyülekezetben. Én viszont azon a véleményen vagyok, hogy amit itt hallottunk, azt tovább lehet adni. Ha minden magamfajta melós húsz embernek adja tovább ezeket a bátor

hangú előadásokat, akkor Szárszó visszhangja azokhoz is elér, akik nem tudtak ide eljönni.

Nagy Ferenc országgyűlési képviselő, a Kisgazdapárt főtitkára:

– A Parlamentben sem uralkodik olyan parlamentarizmus, mint amilyen ezen a tanácskozáson megnyilvánult. De még ennél is fontosabbnak tartom, hogy a szárszói konferencián kitűzték az előadók és felszólalók népünk számára a követendő utat. Bátor hangú megnyilatkozások követték egymást... mit is tehetne ezekhez hozzá a szónokokkal egyetértő politikus?

Csörgei István kalászos gazda, Mány:

– Nekem Erdei Ferenc előadása tetszett. Viszont hiányolom, hogy a kalászos gazdák képviseletében nem szólalt fel senki. El kellett volna mondani, hogy negyvenezren vagyunk, erős serege a korszerűbb és eredményesebb gazdálkodásnak. Erről feltétlenül szólni kellett volna.

Kovács Béla, a Parasztszövetség főtitkára:

– Gratulálok Püski Sándornak, a konferencia főrendezőjének. Ez a tanácskozás bekerül a magyar történelembe. Jogosan, hiszen bátrabban és világosabban nem fogalmazhatta volna meg a gyülekezet az elkövetkező hónapok és évek politikai programját, mint ahogy itt megfogalmazták. Külön gratulálok Jócsik Lajos előadásához, aki közgazdasági keresztmetszetét adta a magyar múltnak és jelennek. Majd pedig azt mutatta meg, hogy szomszédainkkal együtt kell gazdálkodni, ha a jövőben boldogulni akarunk.

Sinka István költő:

– Mit mondjon az ember? Itt mindent elmondtak, és ha szólnék, csak szópocsékolásba keverednék.

Zsirai Sándor gazdálkodó, Szárszó:

– Bátor emberek ezek az írók, vagy pedig a csendőrök voltak gyávák. Ha én olyanokat mondtam volna, amilyenek itt elhangzottak, már a csendőrőrsön csücsülnék. Sajnálom, hogy későn jöttem és valamennyi előadást nem hallgathattam végig.

Borbély Ambrus egyetemi hallgató, Budapest:

– Nagyszerű előadásokat hallgattam és jegyzeteltem végig. Véleményem szerint ezeket az előadókat meg kellene hívni az egyetemekre, egy-egy téma, illetve probléma ismertetésére. Ha olyan emberek tartanának nekünk útmutató beszédet az egyetemen, mint Veres Péter, Erdei Ferenc, Darvas József és Jócsik Lajos, bizonyos, hogy nem tátonganának üresen az előadótermek.

Kaszás Imre teológus, Kolozsvár:

– Ez volt az első személyes találkozásom a népi írókkal és nagy örömömre szolgál, hogy tájékoztatást és egyben útmutatást is kaptunk az or-

ság dolgairól. Én hiszem és vallom, hogy Szárszón országgyűlés volt, ahol nemcsak a karok és rendek, hanem a sehova nem tartozók is elmondták, amit el kellett mondaniok. [...]

Dancs József: Utak és állomások. Kossuth Könyvkiadó 1978. 182–184. old.

SZÁRSZÓ, 1943. – Előre kell bocsátanom, hogy nincsen módomban egészen tárgyilagos beszámolót írni az idei balatonszárszói tanácskozásokról, mégpedig két oknál fogva. Először: én is tartottam előadást a táborban, tehát magam nem lehetek bírálója annak, aminek aktív szereplője voltam. Másodszor: az egyhetes tanácskozásnak egész anyaga, a felszólalásokkal együtt, nyomtatásban is meg fog jelenni, s csak akkor lehet majd tárgyilagos mérlegre tenni az előadások és hozzászólások lényegét, akkor lehet majd ítélni, megróni, kiemelni vagy elmarasztalni. Egyetlen dolog marad hát: a résztvevő egyéni élménye, az emlékezés, amely azt mutatja meg, hogyan láttam én ott a kérdéseket.

Az egyhetes tanácskozást nem láttam esetlegesnek, véletlennek. Ezt nemcsak az a tény bizonyíthatná, hogy a jelenlévő írók legtöbbje számos előkészítő megbeszélést folytatott, hanem az is, hogy ott pontosan azok a kérdések vetődtek fel, amelyek jelenleg a legégetőbbek, s ezért legnagyobb időszerűséggel bírnak a magyar megmaradás szempontjából. A vitahetet Erdei Ferenc nagyméretű előadása nyitotta meg a magyar társadalom fejlődéséről és jövő lehetőségeiről. Hol állunk és hová tartunk? A vita szenvedélyesen lángolt fel az előadás után. Veres Péter felszólalásaiban derekas munkát végzett, hogy tárgyilagos mederben tartsa a kérdést. A tudományos vitamodorra beidegződött fülnek szokatlan volt a hozzászólások szenvedélye társadalmi helyzetünk megtárgyalásában. De éppen ebben a szenvedélyben lehetett mérni az idei tanácskozás időszerűségét. Voltak jelen, mégpedig számosan, olyanok, akik tegnap még szilárdnak hitt elképzeléseik rombadőltét féltették vagy érezték, s személyes hevületük, csalódásaik fájdalma vagy tévedéseik gyalázata égett, sistergett a hozzászólásokban. Hiában óvott Kodolányi megnyitójában a szavak könnyű árfolyamától, a szenvedélyek elég gyorsan pergették a nyelveket, nehéz volt, talán lehetetlen is, reális irányba terelni a vitatkozókat. Nagy nehezen történt, Németh László második előadása kellett hozzá, hogy a megoldásra nézve alternatívák kerekedjenek a hallgatóság elé közvetlen jövőnk és kibontakozásunk kérdésében. Németh László ugyanis kiállott az úgynevezett „harmadik oldal" mellé, amelynek szociológiai jellegét és szerepét Erdei is fejtegette. Ma azok készülnek harmadik, ma-

gyar oldalra, akik tegnap még második, tehát nem teljesen magyarérdekű megoldásokban hittek. Némethnek igaza volt abban, hogy becsületes magyar író nem lehet más, mint magyar, nyelvében, kultúrájában, féltéseivel. Erdeinek, Veresnek, Nagy Istvánnak és Darvasnak igaza volt abban, hogy nem burkolhatják magukat a magyar jellegbe, akik addig nem hirdették a harmadik oldal érvényét, amikor ehhez bátorság és becsület kellett. A harmadik oldal érvénye tehát így állapítható meg: érvényes mindig, minden körülmények között, de nem jelenthet menekülési lehetőséget mindig és mindenkinek.

Magam azokról a veszélyekről próbáltam beszélni, amelyek kívülről s elsőfokon a gazdasági élet területén, aztán a társadalomban érhetnek bennünket. Más ítélkezzen felettem. Magam szándékára csak annyit, hogy külső szemléletet alkalmaztam a magyar sors múltjára és holnapjára, hogy így Erdei belső szemléletét kiegészítsem. Nagy István felvetette, hogy evvel kellett volna kezdeni a tanácskozást, de ez a rendezés dolga lett volna már, s nekünk volt annyi szabadságunk, hogy előre senki számon nem kérte, miről fogunk beszélni.

László Gyula magyar őstörténeti kérdésekről beszélt olyan tudományos magatartással, amelynek lesz még szava ezen a területen. Balla Péter magyar népzenei kérdéseket tanított, miután az egész tábort magyar éneklésre kapatta.

Karácsony Sándor a magyar nevelésről tartott két előadást. Úgy éreztem, hogy a tábort jobban érdekelte előadó modora, mint a kitűzött kérdés. Azt hiszem, a hallgatók legszívesebben jó mondásaira és magyar ízeire emlékeznek vissza, a felvetett problémákat boldogan feledték. Előadását ideológiai következtetésekkel zárta. Szólt amellett, hogy a népi írók Krisztushoz térjenek vissza, az örök élet forrásához.

Püski Sándor összefoglalva a tanácskozás anyagát, ígérte, hogy kiadói vállalkozását a felmerült kérdések terjesztésére akarja fordítani. Az úgynevezett népi mozgalom, tagadhatatlan, magasabb fejlődési szint előtt áll, a problémák objektiválódtak, értek, a megérzések és hangulatok eszmékké forrtak, és a szocializmus jegyében egységesülnek. Ezt mérte Balatonszárszó 1943-ban. Ez volt legnagyobb eredménye.

Az esti tábortüzeknél kedves, harmonikus hangulatok kerekedtek a szépírók és Balla Péter, Muhoray Elemér munkája folytán. Novellákat Asztalos István, Nagy István, Kádár Lajos olvastak fel, verseket Sinka István, Bakó József; Balla Bartóknak, Kodálynak ministrált, Muhoray Elemér a játékok területén segített neki. Egybevéve, nem éreztem vigasztalannak a magyar jövőt Balatonszárszón. Az embernek nem volt ugyan biztonságérzete, jobban mondva nem érezte az egységet az egybegyűltek

gondolkozásában, de jövőnk irányait egységesen látta mindenki. S talán érezte kötelességét is jövőnk előtt.

Jócsik Lajos

Sorsunk, 1943. szeptember.

IFJÚSÁGI PARLAMENT A BALATON PARTJÁN

Szelíd békés színeivel, nagy nyugalmával türelmesen viseli el a nyaralók ostromát ez a pompás tó. Szürkés, kékes, smaragdzöld fátyolos vize alig borzolódik, párába vesző túlsó partjai csak sejttetik, hogy ott is van élet, a hegyek kontúrja elmosódik, a falvakat fehéren vibráló, bágyadt foltok jelzik, csak a strandokon érezni az ember nyomait: bömböl a gépzene, felelőtlen jókedvvel hancúroznak a fiatalok, mintha a nagyvilágban minden rendben volna. Felhők úsznak át az égen, vitorlások tétlenkednek az ájult csendben s néha egy-egy hajó fehér, karcsú teste vet embermagasságú hullámokat a mozdulatlan tóban. A falu álmosan húzódik meg az emelkedő parton. Felső része még a régi jobbágytelepülés emlékeit őrzi: hosszú, keskeny udvar egymás mögött sorakozó házakkal és nagy rendetlenséggel. A kocsik és az autók sűrű porfelhőkbe burkolják az utcákat s ember és állat, bennszülött és nyaraló egyformán fuldoklik. Minden házban van kiadó szoba. A főutcán polgári formák váltják fel a régi építkezést, az oszlopos tornác a kontyos nádtető és az elnyúlt település tradicionális elemeit. Az alsó részen villák épültek: a két falu a kispolgári nosztalgia furcsa keveréke és sem az őslakók, sem a nyaraló vendégek igényeit nem elégíti ki. Mindegyik mást vár, mást akar s mégis ez lett belőle.

„SÖDÖGE"

Nem kell megijedni ettől a szótól, helyesen így írják: S.D.G., s egy igen komoly és nagyjelentőségű munkát végző ifjúsági egyesület nevének a rövidítése. Soli Deo Gloria. A protestáns felekezetek ebbe az egyesületbe gyűjtik össze fiataljaikat és nevelik szépre, jóra, nemesre, vagyis olyanra, amilyennek az embernek általában lennie kellene. Az egyesületet az ifjak következetesen „Södögé"-nek nevezik s itt Balatonszárszón ötszáz személyes tábora van. A szépen gondozott, fásított táborban kőházak, barakkok és sátrak fogadják be mindazokat, akik a S.D.G. munkáját méltányolják s a meghirdetett konferenciákra jelentkeznek. Minden évben augusztus utolsó hetében a legizgalmasabb és legaktívabb kérdéseket beszélik meg: most a magyar társadalom boncolása folyik. A hallgatóság az ország minden táját és minden társadalmi osztályát képviseli. Erdé-

Püski Gábor Magyar Élet könyveket árul

lyiek, felvidékiek, alföldiek és dunántúliak, fiúk és lányok, értelmiségiek, parasztok és munkások ülnek vegyesen a szabadban félköralakúan elhelyezett padokon és szorgalmasan jegyezgetik, igen sűrűn megtapsolják vagy szenvedélyesen megvitatják azt, amit hallanak. Persze a kedvenceik vannak itt, a népi írók, akik az utóbi években mindjobban és mind zártabban összetömörültek s az ifjúság számára, tanáraik közvetítésével az egyetlen lehetséges utat és megoldást jelentik.

A SZÁNDÉK

Az írók tiszteletreméltó buzgalommal iparkodnak a koponyákban rendet teremteni. Nagy körültekintéssel vázolják a helyzetet, ismertetik a multat, bátran értékelik az eseményeket s mindent elkövetnek, hogy a helyes utat megjelöljék. Némelyikük hangjából ugyan tartózkodás vagy riadtság érezhető ki, előadásuk bizonytalan, nagy általánosságokban beszélnek, s inkább hangulati elemekkel, nemes indulattal igyekeznek kedvező atmoszférát teremteni, mint az adottságok és a lehetőségek tárgyilagos mérlegelésével, a történelmi konzekvenciák levonásával. Mások nyugodtan, magabiztosan, szinte fölényesen kezelik témájukat. Látni, érezni, hogy őket nem érte s nem érheti meglepetés, mert munkálkodásuknak megingathatatlan világnézeti bázisa van. Két előadás érdemel meg minden elismerést és dícséretet. Az egyiket *Erdei* Ferenc, a neves fiatal szociológus tartotta a magyar társadalom kialakulásáról. Szigorúan a szo-

ciológia szempontjaitól vezettetve mint egy gazdagon ömlő folyó sodorta magával hallgatóságát s ellenállhatatlanul formálódott ki fegyelmezett és pontosan fogalmazott gondolataiból a mai nem éppen szerencsés felépítésű társadalmunk. Mögéje *Jócsik* Lajos adta meg a statisztikai hátteret, amikor a magyar gazdasági élet fejlődését vázolta. A két előadás lenyűgözte az ifjakat, nem is igen tudtak hozzászólni: tudomásul vették, hogy minden úgy volt és úgy van, ahogy azt Erdei és Jócsik elmondotta, s már-már kialakult valami egységféle, sokatigérő vitatkozási alap, amikor váratlanul jelentkező hangulati elemek felborították a toleranciára hajlamos társaság egyensúlyát.

A HARMADIK OLDAL

Az előadók nagyon vigyáztak a fogalmazásra. Szabatosan, pontosan, tudományos tényekre támaszkodva érveltek s nem kalandoztak el olyan területre, ahol kényes, a napi politikára utaló kérdések is felvetődhettek volna. Előadásuk és a hozzászólások a magyar politika nagy erővonalait sejttették ugyan, egy-egy indulatosabb mondat meg is mozgatta és hirtelen szembeállította a világnézetileg tagolt hallgatóságot, de azután amilyen hirtelen támadt, olyan gyorsan el is ült a vihar s csendben figyeltek tovább. A nagy vihart *Németh* László hozta. Előadásán a tőle megszokott pesszimista hang és a kisebbségi érzet vonult végig. Gyarmati példákkal igazolta a magyarság bennszülött voltát, fájdalmasan ecsetelte a magyar történelem esését, a színvonal süllyedését, majd arról beszélt, hogy ő a *harmadik oldal* híve. Kérdő tekintetekre nem is volt szüksége, mert azonnal megmagyarázta, hogy mi is az a harmadik oldal? A franciaországi radikálisok egy része sem jobbra, sem balra nem kötelezte el magát, hanem háttal a köztársasági elnöknek elindult előre s ez a harmadik út, politikai programmja meg a harmadik oldal. Így mondta, nem tudom így van-e, de, hogy átültette magyar honba, kispolgári szocializmus lett belőle, afféle családiházas, kertes nosztalgia és a hallgatóság bizonyos csoportjainál igen nagy sikere volt. Szorongó félelmük megszűnt, aggodalmuk eloszlott és megkönnyebbülten felsóhajtottak: nincs semmi baj, a harmadik oldal minden kérdést megold. Legalább is az ő kérdéseiket... Azonban nem oldott meg semmit, ellenben egyszerre megváltozott a tábor képe. A lappangó ellentétek felszínre kerültek, a társadalmi erővonalak markánsan kirajzolódtak, a politika hadállásai kialakultak s a pillanatnyi nyugalmat a leghevesebb küzdelem váltotta fel. A fegyelmezett szocialisták felmentve érezték magukat passzivitásukból a harmadik oldal erőltetésével, elszántan védték igazukat, a jobboldal meg átváltott a kényelmesebb harmadik oldalra, az oldalak így újból szembekerültek,

csak – arcvonalrövidítés történt. Az *„egyik"* oldal és a *„harmadik"* egyesült a *„másik"* oldal ellen. Amikor Németh László elhagyta Balatonszárszót, ez volt a helyzet. [...]

NAGY ISTVÁN – KIS ISTVÁN

A felszólalók nem elégedtek meg a harmadik oldal ismertetésével, konkrétumokat követeltek. A harmadik oldalt a történelem homokjának nevezték, amelybe az eltévedt írók és politikusok dugják be a fejüket, amikor nagy baj van. Legtisztábban *Nagy* István, a meggyőződéséért és elveiért sokat szenvedett neves erdélyi író képviselte a reálpolitikát az illuzionistákkal szemben. Minden előadáshoz hozzászólt s fegyelmezetten, világosan, a közösség érdekeihez igazodva bizonyítgatta, hogy adódhatnak időnként olyan történelmi szituációk, amikor csak két megoldás van s megfelelő tájékozódás hiányában a nép ösztönösen is megérezheti, hogy melyiket kell választani. Nem kétséges, hogy a magyar nép a demokráciát, a szabadságot és a függetlenséget választja. Ezek az eszmék hatják át történelmét, ezek élnek a legerősebben vágyaiban s jövőnk, boldogulá-

A parton... Jobbról a második Dobi István

Lévay Endre és Veres Péter

sunk ezeknek az eszméknek az érvényesülésétől függ. A hallgatóság Nagy István megállapításait helyeselte és megerősítette. Különvéleményt *Kis* István egyetemi tanársegéd jelentett be. [...]

MI VAN EGY HONFOGLALÁSKORI SÍRBAN?

A világnézeti kérdések megvitatásához semmi köze a honfoglaláskorabeli magyar sírjának, de mégis oázisként hatott *László* Gyula kolozsvári intézeti tanár előadása őseinkről. Szerényen, halkan, nagyon rokon-

szenvesen és még nagyobb felkészültséggel ismertette a honfoglaló magyarságot. Előadását egy táblának előléptetett ping-pong asztalon ügyes rajzaival demonstrálta. Láthattuk Erdély megszállását, az ember küzdelmét a természettel, nevezetesen az erdővel, majd a honfoglalók temetkezését mutatta be. Soha nem gondoltam volna, hogy a sírok elhelyezéséből és tartalmából olyan szépen rekonstruálható a honfoglaló magyarság politikai és társadalmi berendezkedése, mindennapos élete, anyagi és szellemi kultúrája. László Gyula előadását nagy élvezettel hallgattuk: azt hiszem, lélekben *akkor* egyek voltunk. Annak a nagyszerű időnek a feleleventtése, amikor hazát talált és országot alapított a magyarság, mindenkiben tetemre hívta a magyart s azt a gondolatot érlelgette, hogy mégis csak meg kell egyeznünk, mert népünknek *ma* ez az érdeke. A hangulati egységet a tábortüzek elmélyítették. Népdalok, népi játékok és a népi írók, *Asztalos* István, *Bözödi* György, *Bakó* József, *Szabó* Pál, *Darvas* József, *Sinka* István és a többiek mélyből fakadó versei és elbeszélései a tábortüzek mélázó esti csendjében megérttették, hogy a magyarság egy és örök s minden időben úgy kell szolgálni, ahogy lehet. S amikor elbúcsúztam a tábortól, arra gondoltam, hogy nagy tévedései és tévelygései ellenére mégis csak rokonszenvesebb ez az ifjúság, amelyik keresi a kibontakozás útját, viaskodik önmagával s a magyarság és az emberiség nagy problémáival, mint azok, akik gondtalanul és felelőtlenül süttetik magukat a parton és nem törődnek semmivel.

Kovács Imre

Híd, 1943. október 1.

AMI KIDERÜLT EGY NÉPI KONFERENCIÁN

ÍRTA: NAGY ISTVÁN

[...] Egy-egy ilyen konferencia parlamenti vitához hasonlítható, aminek a keretében szóbakerülnek az ország összes nagy kérdései, anélkül, persze, hogy a megoldás módozataira nézve egyetértésre jutnának.

A tavaly-nyári balatonszárszói konferencia az „elvi kérdések tisztázását", az idén pedig a tisztázott elvi kérdések alapján a „magyar társadalom feladatait" próbálta körvonalazni. Hogy milyen sikerrel, azt eleve meghatározta az a körülmény, hogy a tavalyi elvi tisztázódás felszínre dobta ugyan a „magyar népi társadalom" osztálytagozódásának a kérdését, de a munkáskérdés szocialista előadójának minden érvelésére sem tudott a konferencia diákokból, tanárokból és tanítókból, meg papokból álló többsége szabadulni attól a korábban kialakult téves felfogásától,

mely szerint a magyar társadalom belső ellentétei elsősorban faji ellentétekből származnak. E többség hite szerint a hazai kapitalizmus idegenek, elsősorban zsidók és svábok hatalmi képződménye, a nagybirtokrendszer meg ennek függvénye. A magyar nép tehát szerintük, mint elnyomott fajta, „kisebbségként" áll szemben az idegenek uralmával. A magyar népen belül levő ellentéteket pedig csupán az idegenektől szított előítéleteknek tulajdonítják az alapvető társadalmi rétegek között. Szabó Dezső s utóbb Németh László ezeket a rétegeket a parasztságban, az ipari munkásságban valamint az értelmiségi dolgozókban jelölte meg. Korábban egy új és magyar középosztály teremtésének a szükségét vallották, Veres Péter hatása alatt azonban elvetették ezt a gondolatot. Németh László a „mindenképpen pusztulásra ítélt középosztály" helyett az értelmiségiek, a „minőség forradalmát" hirdette meg.

A tavaly-nyári konferencián odamódosította ezt a felfogását, hogy a minőség-forradalmat nem csupán az iskolázottak rendjével képzeli el, hanem a munkásság és parasztság soraiból önképzés útján feltört értelmiségiekre is számít. Hogy a minőség forradalmát a szocialisták előtt is elfogadhatóvá tegye, kimutatta, hogy ma már a munkásosztály többsége az értelmiség közé számítható. Úgymond, az ipari termelésben egy „új munkásosztály" nevelődött fel: mérnökök, hivatalnokok, tanítók, tanárok, gyári orvosok, mindenféle szakmunkások, akik a racionalizálás következtében mindinkább szaporodnak, míg a szakképzetlen gyárimunkások száma ezekhez viszonyítva folyton apad... Az értelmiségi munkásosztály helyzete azonban semmivel sem függetlenebb, mint a régi munkásosztályé.

A munkásosztályban végbemenő átalakulási folyamat jelenvalóságát a konferencia munkáselőadója nem tagadta, sőt üdvözölte Németh László meglátását. Felvilágosította, hogy megfigyelésével tulajdonképpen a szocialista közgazdaságtan megállapításait támasztja alá, mely már a kapitalizmus ifjúkorában kimutatta, hogy az ipari termelés mind több olyan adminisztratív elemet termel ki, amely ugyan közvetlen nem vesz részt az értéktermelő munkában, de bérfizetéses helyzeténél fogva a munkásosztályhoz számítható. Ezért ha felfogásbeli különbség el nem választaná, együtt kellene hogy küzdjön a kétkezi dolgozókkal a munkásosztály felszabadulásáért...

Ez volt a tavalyi konferencia befejezésekor az utóhangulat. Azonban Németh László rá néhány hónapra egyik folyóiratunkban az „új munkásosztályról" szóló elméletét ismét elővette, sőt továbbfejlesztette, s levonta belőle világnézeti és politikai konklúzióját is. Megállapította, hogy erre az új munkásosztályra nem az elproletarizálódás kísérő jelensége a jellemző, hanem az elkispolgáriasulás. Más szóval, a számbelileg

mindinkább előtérbe nyomuló új munkásosztályban már nincs jelen az a társadalmi feszültség, amit a régi munkásosztály s a marxizmus hirdet; következésképpen Németh László arra célzott, hogy a marxi osztályharcos ideológia sincs hatással erre az új munkásosztályra, vagyis a marxi szocializmus talaját, időszerűségét veszítette. Ugyanilyen joggal persze azt is állíthatta volna, hogy a nehézkedés törvényei is időszerűtlenné váltak, mivel arról az iskolázatlan nagy tömegeknek s köztük a kispolgároknak szintén nincs tudomása. Németh László „a múlt század derekán gyökeredző szocializmust", hogy az ő szavával éljünk, meggyanusította azzal, hogy az nem vesz tudomást erről az új értelmiségi munkásosztályról s annak kispolgári rétegeződéséről, vagy ha mégis tudomásul veszi, azt csak megvetéssel gyakorolja. Következésképpen ettől a szocializmustól az új munkásosztály félti a kultúrát, a nemzet hagyományait, a minőséget s a Clunyi reformban keresi szocializmusának eredőjét. Mindezek után a tavalyi balatonszárszói konferencia végső megfogalmazását úgy határozta meg, túltéve magát a parasztság osztálytagozódásán, hogy a magyar társadalomban a parasztság természetszemlélete, a munkásság közösségi öntudata, az értelmiség nemzeti hagyomány- és kultúramegőrző szerepe egymást kiegészítik s alapját képezhetik az egységes magyar társadalomnak.

Hogy a munkásság „közösségi öntudata" miért nem lehet egyben értelmiségi, tehát kultúramegőrző s nemzeti hagyományápoló is és hogy miért kell az értelmiséget s a munkásság közösségi tudatát egymással szemben álló fogalmakként kezelni, arra Németh László nem adott választ. Pedig a közösségi öntudat vagy magában foglalja a kultúrát is s akkor nincs miért róla külön beszélni, vagy ha nem foglalja magában, akkor nem közösségi öntudat. Ezek az ellentmondások s a semmivel sem bizonyított állítások váltották ki e sorok írójából, hogy az idei és a tavalyi konferencia között élesen szembeforduljon Németh Lászlóval, tényekkel bizonyítva, hogy külön új munkásosztályként a szocialista mozgalom tényleg nem vette tudomásul az értelmiségi és kispolgári helyzetű dolgozók szaporodását, de gazdasági függőségüknél fogva mindig is a bérmunkássághoz tartozónak számította s a lehetőségekhez képest igyekezett szocialista szervezeteibe mozgósítani; megvetéssel pedig legfeljebb csak olyan esetekben beszélt róla, amikor ez a dolgozó réteg ellenségesen fordult szembe a szocialista munkásság, vagyis az egyetemes haladás törekvéseivel. Veres Péter hasonló szellemben bírálta a Németh László új munkásosztályról szóló elméletét, az „Államépítő szocializmus vagy bérharcos szocializmus" című cikkében.

A tavalyi konferenciát követő viták tehát azt bizonyítják, hogy a multévi konferencia elvi síkon voltaképpen semmit sem tisztázott, ellenben

észrevétette s ez javára írható, a tisztázásra váró kérdések helyes sorrendjének a szempontjait, nevezetesen a társadalmi osztályok viszonyának a kérdését. A népi mozgalom eddig éppen ezt a kérdést kerülte meg valami konok makacssággal. Ezért aztán az idei konferencia a gyakorlati kérdések tekintetében semmit sem végezhetett. Ismét az elvi kérdések tolakodtak előtérbe, annál is inkább, mivel ezúttal kb. harminc munkás s vagy ötven paraszt s köztük nem egy kiforrott szocialista vegyült az ötszázfőnyi értelmiségi pályán mozgó könyvbarát közé. Ezek magukkal hozták az ipari és paraszti munkásélet megoldást sürgető követeléseiket. Ismertették szocialista és kisgazda pártjuk politikai törekvését, állásfoglalást sürgettek a demokrácia, a béke, a szabadság, a nemzetiségi kérdések ügyében. Szóvátették a pártjaik között kialakuló demokratikus összefogás szükségességét s az értelmiségiek ehhez való kívánatos csatlakozását.

A sokat vitatott nép, amelynek nevében a népi mozgalom és irodalom annyi szót vesztegetett, ezúttal tehát élő valóságában a maga politikai iskolázottságával lepte meg s hozta zavarba a Magyar Út és a Magyar Élet című folyóiratok munkatársait. Kiderült, hogyha a nép saját népdalait már nagyrészt el is feledte, azért a magához való világnézetet megtalálja s ebben a tekintetben bizony egészen más nótát fúj, mint a romantikus elméleteket gyártó népi értelmiség. Más szóval, az elvi kérdések a dolgozó osztályok követeléseihez való csatlakozás vagy elzárkózás tekintetében maradtak a tavalyi konferencián is tisztázatlanok. Most aztán, hogy a vita elölről kezdődött, nem egy munkás- és paraszt-meghívott fakadt ki türelmetlenül a sok szóbeszéd ellen. Itt vagyunk – mondta az egyik kisgazda –, mi ezt és ezt akarjuk, mondják meg, akarják-e az urak vagy sem?

Az urak akarták volna, de a szocialista munkásoktól pl. elvárták volna, hogy előbb kergessék el régi vezetőiket, mert azok zsidók, Hajlandóaknak mutatkoztak egyesek még a legradikálisabb szocialistákkal is szövetkezni, csak garantálják nekik, hogy nem keleti vagy nyugati mintára akarják nyélbeütni a magyar szocializmust. A Magyar Út hasábjain hirdetett „harmadik út" nevében egyszerűen azt kívánták, hogy a munkások és a parasztok csatlakozzanak hozzájuk. Vagyis hogy a magyar értelmiségnek a munkásság és a parasztság előjogokat biztosítson a vezetés körül. Mivel a munkások és parasztok kitartottak amellett, hogy az ő szervezeteiknek kívülállók nem szabhatnak föltételeket, az előadások közötti szünetekben a turulista ifjúsági vezérek bátorkodtak feltételezni, hogy a munkások nem a saját véleményüket, hanem a „szocdem zsidó párttitkárok feladott leckéit mondják fel". Pedig hát a munkások véleménye a demokrácia, illetve a munkásság és parasztság összefogásának a kérdésében egyenesen következett az időközben elhangzott előadások tanulságaiból.

Ilyen előadás volt az Erdei Ferenc értekezése a magyar társadalomtudomány és a magyar társadalom fejlődéséről. Értelmiségi hallgatóságának nem kis meghökkenésére a történelmi materialista szellemű társadalomtudomány módszerei mellett foglalt állást. A magyar társadalom fejlődésének történeti mozgásirányát ismertetve leszegezte mint tényt, hogy az idegen elnyomatás a Habsburg-uralom alatt valóban visszavetette a magyar társadalom fejlődését; tényként feltárta az idegenek szerepét és kiváltságait az ország iparosítása s a kapitalista világgazdaságba való bekapcsolása körül, érzékeltette ennek a jelenben is érzékenyen ható elemeit, de kiemelte ugyanakkor, hogy a jobbágyfelszabadításkor keletkező új társadalmi osztály, a munkásság az, amelyik a társadalmi fejlődésben jogtalan és kiszolgáltatott maradt. Sem a liberálizmus, sem az első világháborút követő ellenforradalom nem adott nekik módot, hogy az ország irányításába, vagyis saját sorsuknak az intézésébe döntően beleszólhassanak. Bár a belészólásra a munkásság társadalmi súlyánál s érdekeinek a felismerésével elég érettnek tekinthető. Erdei Ferenc szerint azonban a parasztság nélkül vagy annak éppen ellenére se nem elég erős, se nem eléggé felkészült. Együtt viszont olyan erőt jelentenek, amivel bízvást hozzáfoghatnak, hogy a 48 óta esedékes népi demokráciát megvalósítsák, ami végeredményben is a szocializmust kell hogy előkészítse, mert enélkül a magyar társadalom egészséges továbbfejlődése elképzelhetetlen. A továbbfejlődés kérdése pedig a dolgozó osztályok teljes felemelkedésének a kérdése.

Hasonló következtetésre jutott Jócsik Lajos is, amikor a magyarság helyzetét a középeurópai, illetve a Dunamedence népeinek gazdasági helyzetéből és egymásrautaltságából kiindulva vizsgálta meg. A magyarság gazdasági és politikai függésének végső feloldódását ő is a kollektív gazdasági rendben, vagyis a szocializmusban jelölte meg. Úgy László Gyula régészeti tanár kutatásai alapján meg azt állapította meg, hogy az ország területének kultúrterületté alakításában az azon ma élő népek mindegyike hozzájárult a munkájával. A munka alapján tehát joguk van az élethez.

Ezek az előadások lehettek volna a konferencia elvi tisztázódását s a gyakorlati teendőket előmozdító megnyilatkozásai. A jelenlevő szocialista munkások szerint bizonyos tekintetben az előadásokban a kelleténél több hangsúly is esett a szocializmusra, holott a közvetlenebb s égetőbb kérdésekben, mint a béke s a háborúból való átmeneti politikai feladatokban kellene inkább egységes magatartást kialakítani. S valóban igazuk volt, mert a turulista értelmiségiek kapva-kaptak a szocializmus ürügyével azon, hogy kitérjenek a közvetlen politikai állásfoglalás elől. Általában majd mindenki szocialistának mondotta magát ezen a konferencián, de néhány diákvezértől és írótól eltekintve, egyszerre felbolydultak s csupa

tiltakozás, csupa ellenvetés volt a többségeket kitevő értelmiségi tábor, ha a munkások szóbahozták, hogy a szocialista mozgalmak demokratikus törekvéseit vegyék mérlegelés tárgyává! Németh László előadásában kifejtett harmadik út elmélete ismét összekuszálta az értelmiségiek előtt az előbbi előadások világos okfejtéseit. Már-már megértésre hajló érzelmeiket a munkásság pártja és mozgalma ellen ingerelte, nem különben a munkásmozgalmakon kívül felfejlődő demokratikus erők ellen is. Meggyanusítva azokat azzal, hogy „idegenvezetők", a velük tartó magyar írók pedig politikai Aladárok, akik épp ezért titokban szintén a harmadik úthoz szítanak. A harmadik út Németh László szerint a „bennszülöttek" szocializmusát jelentené. De, hogy az a harmadik út mily módon járható, hogy a bennszülöttek mily módon biztosíthatnák a maguk számára az előjogokat, arra Németh László sem politikai, sem elég világos gazdasági programot nem adott, ellenben sejteni hagyta, hogy a harmadik út hívei erőtlenek céljaik megvalósítására.

A szocialista munkások egyik felszólalója nemzeti öngyilkosságra való felhívásnak nevezte Németh László előadását. Mert hogyan akarja a magyarság számára a felszabadulást, hogyan akarja az „idegenvezetők" kezéből a bennszülöttek kezébe adni saját sorsa gyeplőjét, ha nem számol a reális politikai és társadalmi erők mozgalmával, ha nem igyekszik azok támogatásával a helyes irányba befolyásolni politikájukat? És ha erre nem hajlandó, akkor miért nem alakít pártot olyan programmal, amelyből világosan kitünne, hogy az képviseli az igaz magyar haladást, az ország békéjét, függetlenségét, népeinek szabadságát? De sem az egyiket, sem a másikat nem vállalja, ehelyett az ellenséges passzivitást sugallja s ezzel becsempészi a konferenciára a nemzeti halál hangulatát...

A felszólaló joggal feltehette volna még azt a kérdést is, hogy tulajdonképpen kinek kedvez a harmadik út? Nyilván azoknak az erőknek, amelyeknek épp a magyar tömegek tétlensége kívánatos, hogy zavartalanul átmenthessék előjogaikat, hatalmi kiváltságaikat a jövőbe is, mint ahogy átmentették 1848-ban, majd a kiegyezéskor s később az ellenforradalomkor. És valóban, a konferencia utolsó napjain ez a szándék ütközött ki a Magyar Út szerkesztőjének felszólalásában, meg dr. Kiss István, *az állam természetrajzáról* tartott előadásában, amikor az államok fejlődésében az egyház uralmának a szükségszerűségét hangoztatta. Vezetőkről és vezetettekről beszélt, amiből, ha nyíltan nem is mondta ki, de kikövetkeztethető volt, hogy az állam ezután is csak azok kezére bízható, akik már belétanultak a vezetésbe, mert a tömeg már belétörődött a vezetettségbe.

Ezután az előadás után a konferencia már a teljes világnézeti zürzavar képét mutatta. Mindenki aggodalomteljesen mérlegelte az ország jövőjét,

de a teendőktől visszarettent. A szocialista munkások egyike, hivatkozva a konferencia eredeti céljaira, a gyakorlati feladatok kijelölésére, tizenegy pontból álló indítványt olvasott fel: tizenegy olyan politikai és gazdasági, meg kulturális követelést, ami az elhangzott előadások természetéből önként következett s amely pontosan fedte az ország tömegeinek békére, demokráciára és függetlenségre sóvárgó vágyait. A munkások már korábban is kifejtették, hogy nem kívánnak csatlakozást pártjukhoz, vagy a szocializmushoz, hanem csupán az ország helyzetéből fakadó követelmények mellett való küzdelmet várnak mindenkitől, aki valóban egy boldogabb Magyarországot óhajt teremteni. A tizenegy pont előterjesztője ehhez csupán annyit fűzött hozzá, hogy ő, mint szocialista az előterjesztett követelésekért küzd, azok tehát, akik a konferencián még a radikális szocialistákkal is összefognának, bizonyítsák ezt azzal, hogy szintén küzdenek az előterjesztett követelések teljesítéséért... A konferencia ugyan megtapsolta az indítványtevőt, de a felhívás egyébként süket fülekre talált. A magukat szocialistáknak valló harmadik utasok még csak hozzá sem szóltak a tizenegy ponthoz. Féja Géza szép követeléseknek nevezte azokat, de ugyanakkor rendreutasította a tizenegy pontot előterjesztő munkást, hogy ne diktálja másokra az akaratát.

A konferencia elnöksége, amely pedig a magyar társadalom gyakorlati feladatainak a megtárgyalására hívott meg hatszáz könyvbarátot, a tizenegy pont szavazás alá bocsátását azzal hárította el, hogy a konferencia nem hivatott határozatokat hozni. A népdal kérdéséről tartott előadás után azonban megfeledkezni látszott erről. Mikor javaslat érkezett be, hagyta, hogy egyhangúlag megszavazzák, hogy a rádiónál mindenki tiltakozzék a népdalok mellőzése miatt. Ez volt tehát az egyetlen közös határozat, ami az idei balatonszárszói népi konferencián elhangzott. Az előadások javarésze s a hozzászólások többsége felvilágosító erejükön túl, csupán egyének állásfoglalása volt a béke, a demokrácia, a függetlenség s a nemzetiségekkel való egyenlőség s a szocializmus kérdése mellett. Ilyen volt dr. Püski Sándor előadásának bevezető része is. A Magyar Élet Könyvkiadóvállalat tulajdonosa, szemben a Magyar Élet c. folyóirat szerkesztőivel, a munkásság és parasztság követelései mellett foglalt állást. Veres Péter összefoglaló előadása szintén komoly és őszinte megnyilatkozás volt azok mellett az elvek mellett, amelyekkel szemben a harmadik út képviselői mindenképpen tiltakoztak s mindenképpen a magyarságra nézve való káros voltukat szerette volna bizonyítani.

A konferencia előadásai és gyorsírókkal jegyzett hozzászólásai könyvalakban jelennek meg s így dokumentálni fogják, hogy a népi írók az ország legválságosabb napjaiban mennyiben bizonyultak népük lelkiismeretének s intették népüket fennmaradása érdekében. Természetesen kivá-

natos lett volna, ha a konferencia felismeri, hogy egyetlen feladata a magyar társadalom gyakorlati kérdéseiben az, hogy egységesen állást foglaljon azok mellett a társadalmi és politikai törekvések mellett, amelyek ma a munkásság és a parasztság pártjainak összefogási kísérletében arra irányul, hogy az ország dolgozó tömegei számára végre biztosítsa a nagy kérdések megoldásához szükséges végrehajtó hatalom eszközei felett döntő befolyását.

Hogy a konferencia ilyen állásfoglalásra képtelennek bizonyult, az magyarázható azzal a bénító szellemi zürzavarral, amit részben maga a népi irodalom. részben a haladás kerékkötői évtizedek óta tudatosan vagy öntudatlanul kifejlesztettek. Magyarázható továbbá azzal a vallásos neveléssel is, mely a Karácsony Sándor konferencia bezáró előadásából tünt ki, vagyis az értelmiségi ifjúságot teljesen érzelmi beállítódottságuvá gyúrta és beidegeztette vele, hogy végső fokon úgyis minden hiába, ha nem vagyunk tökéletesen egyek Krisztussal. És melyik gyarló ember meri ezt elmondani magáról. És ha nem meri ezt hinni, hogy érezzen hát bátorságot arra, hogy közösségi célkitűzések mellett teljes odaadással kiálljon, különösen, ha még egyet sem ért azokkal. Az önbizalomnak a hiánya mellett nyilvánvaló volt Balatonszárszón az idén is, meg tavaly is, hogy a magyar értelmiség nagyrésze csak annyiban népbarát, annyiban cselekvő, amennyiben maga szeretne azok helyébe kerülni, akik ma irányítják a nép sorsát, vagyis uralkodó osztály szeretne lenni, bármennyire is kendőzi ezt az értelmiségieknek követelt népnevelői szerep hangoztatásával. Ez a be nem vallott vágya riasztotta eddig vissza attól, hogy társadalmát az osztályok tagozódása szerint vizsgálja s a nagy többséget kitevő dolgozó osztályok küzdelme mellett kösse le magát.

Balatonszárszón azonban nem térhetett ki a tények meghallgatása és tudomásulvétele elől. Nem egy közülük bátran levonta abból a maga számára a tanulságot s keresi a kapcsolatot a dolgozó osztályok mozgalmaival. Hacsak ennyi értelme lett volna is a balatonszárszói konferenciának, akkor is érdemes volt azon a szocialistáknak résztvenni és hatni. A történelmi idők nagy változásainak az előjeleit láthatjuk abban is, hogy egy ilyen konferencia, amely az egyházak fölött is nem egyszer súlyos bírálatot mondott, vendégjogot kapott a református egyház ifjúsági táborában. A konferencián résztvevő írók többsége azonban azzal a meggyőződéssel távozott, hogy több ilyenszerű konferenciának nincs sok értelme. Ezután a cselekvés kell, hogy eldöntse az elvek helyes vagy helytelen voltát.

Mérték. Munkásírók kiadása. Budapest 1943. 43–54. old.

1943–1944 fordulóján a politikai események és részben Szárszó nyomán a viták tovább folytak. Ebben új színfoltként jelentkezett Kállai Gyula (Révai József könyvének hazai kiadásaként) „Népiség, demokrácia, szocializmus" és a szélsőjobboldali Milotay István „Népi válság – népi Magyarország" című könyve. Miközben Kállai a népi írók s főleg a balszárny aktív politikai fellépését sürgeti, Milotay a népi irodalom teljes kudarcának hangsúlyozásával próbálja a népi írók amúgyis megoszlott táborát tovább forgácsolni. Ebben a helyzetben Darvas József, Erdei Ferenc és Kovács Imre a népi baloldal megerősítése mellett száll sikra s ezt sürgeti az alább közölt cikk is.

HELYES ÚT

ÍRTA: ILLYÉS GYULA

Ha valamikor események megzavarhattak embereket, az elmúlt öt év eseményei ilyenek voltak. Azok számára, akiknek nem volt valami biztos belső iránytűjük, a helyes út, a jó irány szinte félévenként más oldalról igérkezett. Semmi csodálni való abban, hogy oly sokan eltévedtek.

Nem csodálhatjuk, hogy a népi írók addig oly egységesnek látszó tábora is megbomlott s a hajdani fegyvertársak közül annyian eltávolodtak a közös útról. Az idő nekik is éppúgy délibábot játszott, mint annyi másnak. Mindenki azt az irányt követte, amit ő jónak vélt. Nincs jogunk feltételezni, hogy nem jó szándékkal cselekedtek. De helyes utat mégsem követhettek valamennyien. Hogy mi a helyes út, azt az idő fogja megmutatni.

Nem akarunk elébevágni az idő ítéletének, amidőn azt mondjuk, hogy a sokféle útkeresők között egy kis csoport mégis volt, amely nem tért le az útról. Nem tért le a maga útjáról.

Nem igaz – amit ma oly szívesen emlegetnek sokan –, hogy a népi irodalom zsákutcába jutott. A népi írók közt a kezdettől fogva volt egy kis csoport, amely akkor is külön tömörülés volt már, amikor még az egész tábor látszólag együtt haladt. Az a csoport volt ez, amely elsősorban a teljesen birtoktalan parasztság, a földmíves bérmunkásság, az uradalmi cselédség ügye mellé kötötte le magát. A nagy közös táborban, ahol akkor még együtt voltak a módosabb parasztság, sőt a nemesi eredetű középbirtokosok képviselői is, ez a csoport már akkor tudatosan és határozottan a parasztság legszegényebb rétegét akarta képviselni.

Ez a csoport gyülekezett később a SZABAD SZÓ köré. Ez teremtett végre közvetlen kapcsolatot a dolgozó nép szélesebb rétegeivel. Ez adott

új értelmezést a népi író szónak azzal, hogy sorait a dolgozó parasztok fiaival bővítette, azokkal együtt írta s tartotta fenn a SZABAD SZÓT. Ez a csoport volt az, amely a politika leggyorsabb s legváltozatosabb fordulatai közt sem tévedt el, hanem egyenes utat követett.

Bevallhatjuk, a dolga elég egyszerű volt. Útját világosan látta. Nem kellett mást tennie, mint minden zavaros vagy válságos pillanatban megkérdeznie: mit kíván most annak a rétegnek az érdeke, amelynek hűséget fogadtunk? A válasz mindig félreérthetetlen volt.

Mint ahogy a történelem mindig félreérthetetlenül felel azoknak, akik tudják mit akarnak. Akik a valóságot figyelik.

Követni ezt az utat: az persze már nehezebb volt. Talán ezután még nehezebb lesz. De mégis azt kell mondanunk, ez már a könnyebb fele a dolognak. Aki a mai események közt utat lát – biztos és egyenes utat – az a legnagyobbat már megszerezte. Az öntudatot.

A hajdani népi mozgalom magva tehát ma is ép, ma is halad. S ahogy valamikor ez indította el az egész tábort egy határozott irányba, most is ez mutat irányt a tétovázóknak és bizonytalankodóknak. Nyílt szívvel várja a társakat. Mert nem a maga útját mutatja. Hanem a népét, a dolgozókét, amely ma épp oly egyenesirányú, mint a történelem bármely idejében.

Szabad Szó, 1944. február 6.

Sajtóvita a könyv megjelenése után

IRODALMI NAPLÓ

KÖNYV SZÁRSZÓRÓL

Már második nyárvége volt az idén, amikor a *Magyar Élet* könyvkiadó táborozásra hívta össze *Szárszóra* íróit és olvasóit, hogy ott hatnapos konferencián megbeszéljék a *legfontosabb magyar sorskérdéseket.*

Szokatlanul nagy táborozás volt. Hatszáznál többen gyűltek össze Balatonszárszón. Az írók nagyobbik része az úgy nevezett népi írókból regrutálodott; az olvasók, a hatszázan, egyetemi hallgatók, parasztok, ipari munkások, tanárok, tanítók, mindenfajta felekezetek papjai, orvosok és más olyan fiatalabb magyarok voltak, akiknek lelke vívódik a magyar jövő kérdéseivel. A problémák, amelyeket megvitattak, *a magyar föld, a gazdasági élet, a társadalmi és állami fejlődés, művelődés és politika meg-*

oldásra váró kérdései. A hat napon keresztül pedig szinte vezérfonalként vonult végig az előadásokon és hozzászólásokon a parasztság, ipari munkásság és a polgárság összefogásának nagy kérdése.

NAGY FELADATOK MEGOLDÁSA

előtt állunk. A háború vége – akármilyen legyen is az – új világrendet fog hozni, amely új világrend *Európa más tájain már sokkal jobban foglalkoztatja az írókat, politikusokat, a gazdasági szakembereket, mint nálunk.* A szárszói megbeszélések nagy jelentősége, hogy központjukban ezek a kérdések állottak és szinte érthetetlen, hogy csak olyan kis visszhangjuk támadt, mint amilyen volt.

Most aztán a *Magyar Élet* könyvkiadóvállalat kiadta a szárszói konferencia anyagát és az érdeklődő olvasónak módjában van megismerni a kérdéseket, amelyek a Balatonszárszóra eljutott hatszáz fiatal magyart foglalkoztatták és amelyek az ország jobbjainak vajúdó problémái. [...]

A HOZZÁSZÓLÁSOK

a könyv tanusága szerint legalább olyan érdekesek voltak, mint maguk az előadások. Írók, parasztok, ipari munkások, fiatal értelmiségiek vettek részt a vitában, amely részleteiben nem hozhatott egységes állásfoglalást, hiszen maguknak az előadóknak se egységes a világszemlélete. [...]

Veres Péter bölcsessége, *Asztalos* István és *Nagy* István higgadtsága, *Féja* Géza lendülete, *Juhász* Géza lelkessége és a névtelen parasztok, ipari munkások *tiszta jövőbelátása* emelkedett lelkiségről tanuskodott, amely a Szárszón összegyűlt különböző világnézetű emberek vitáját abban summázta, hogy *a magyarság független hazában akar élni és meg akarja és meg is fogja valósítani azt a szociális átalakulást, amellyel megteremti jövő életét.*

Veres Péter záróelőadásából idézzük: „Azt kell tennünk, amit minden életre való nép tesz a történelem folyamán: *alkalmazkodni, hogy megmaradhassunk.* Ez minden más eszmei vagy világnézeti igazság előtt áll: *Megmaradni.* Ahogy lehet. Hogy lehet? Úgy, ahogyan a nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő."

Nem elég egy beszámolót elolvasni a szárszói táborról írt könyvről. Akit érdekel, annak *magát a könyvet kell elolvasnia,* amelyről kifogásul meg kell állapítanunk, hogy kicsit nehezen áttekinthető. Csak egy, a végére nyomtatott tartalomjegyzék is jó szolgálatot tett volna a könnyebb áttekintés érdekében.

Simándi Béla.

Kis Újság, 1944. január 1.

A szárszói tanácskozás elleni pergőtüzet a szélsőjobboldal reprezentatív hetilapja, az Oláh György szerkesztette Egyedül Vagyunk *nyitotta meg.*

MI TÖRTÉNT A SZÁRSZÓI KONFERENCIÁN?

A KONFERENCIA JEGYZŐKÖNYVEI FELTÁRJÁK, MEDDIG MERÉSZKEDETT OTT A BALOLDAL

A Magyar Élet Könyvbarátainak Tábora címmel többszáz fiatalember találkozott az elmúlt augusztusban Balatonszárszón. Az egy hétig tartó táborozásról, ahol az úgynevezett népi írók sok kiválósága és egy csomó baloldali intellektuel is megjelent egyszerre, *a legkülönbözőbb furcsa mende-mondák keltek szárnyra akkor.* Éppen a legnagyobb légköri nyomás idején, az olasz összeomlás után, Mussolini fogságának és a nyári szovjetoffenzíva kibontakozásának napjaiban ült össze ez a konferencia. Hogy mi történt ott s mit tárgyalhattak, *azt csak most állapíthatjuk meg végre a sok furcsa szóbeszéd után,* amikor a konferencia rendezői az előadások és viták anyagát könyvalakban is kiadták „Szárszó" címmel.

Jól tudjuk ma egy ilyen őszinteségekkel tele hosszú megbeszélés gyorsírói jegyzetei csak erősen *megszűrve kerülhetnek a nyilvánosság elé.* Sok jellemző felszólalásról kivonatot is alig kaptunk. Sőt egy úgylátszik igen jelentős szélsőbaloldali felszólalás teljes egészében hiányzik a könyvből s csak a válaszokból, amelyek minduntalan kitérnek rá sejtjük, hogy milyen különös dolgok lehettek benne. Mindezek ellenére úgy érezzük, már ez a kétszázharminc oldalnyi, gondosan átszűrt, olykor bizonyára erősen megszelidített gyorsírói jegyzet is *hűen adja vissza a megdöbbentő valóságot, hogy min vitatkoztak tulajdonképpen Szárszón?*

A bevezetés szerint hatszázan vettek részt az egyhetes konferencián, köztük *„A Parasztszövetség és a szervezett munkásság képviselői nagy számban"* (tehát szociáldemokraták szép számmal!). De ott volt számos lelkész, tanító, tanár, ujságíró, orvos, mérnök. Tehát a fiatalság széles rétegeiben szétáramlottak a Szárszón elhangzott különös igék. Többnyire szabad ég alatt tárgyaltak, az előadásokhoz bárki hozzászólhatott. Vacsora után tábortűz és szép, régi magyar dalok éneklése, népi játékok és táncjelenetek gyönyörködtették a résztvevőket.

Már a jegyzőkönyvek első átlapozásánál megállapíthatjuk azonban, hogy a hétnapos megbeszéléseken, ahol legalább negyven-ötven órán át vitáztak a magyarság sok, nagy égető kérdéseiről, *egyetlen szót sem szóltak,* legalább is a kétszázharmincoldalas jegyzőkönyvben nyoma sincs annak, hogy **egyetlen szót szóltak volna:**

1. a bolsevista világveszélyről, annak ránknehezedő roppant nyomásáról. Éppen akkor érződött a legjobban Európa fölött az a roppant légköri nyomás, amely az ilyen nagy tatárhordák minden megmozdulását megelőzi. Szövetségeseink és katonáink a nyári offenzíva legválságosabb óráit élték és a konferencián egy-két egész halvány észrevétel kivételével senki sem kongatta meg a vészharangot, senki sem hirdette a lelkeknek a bolsevizmus elleni nagy mozgósítását. Helyette, amint majd látni fogjuk, egy hangos és erős tábor, nyíltan foglalt állást a történelmi materializmusnak egyedül üdvözítő volta mellett. De nem szóltak a konferencia résztvevői egyetlen szót sem

2. a fegyveres honvédelemről, a katonai szellemről, a magyarság harci kiállásáról. Mintha nem egy nagy világháború ötödik évének küszöbén volnánk, ahol minden nép sorsa felett elsősorban a fegyvereserő dönt, mintha katonáink egyáltalán nem hoztak volna, az elmúlt évben, a bolsevizmussal szemben hatalmas véráldozatokat, mintha fiaink nem állanának kint az orosz mezőkön, mintha egyáltalán nem kéne felkészülnünk keleti határaink fegyveres védelmére, úgy tárgyaltak a konferencia vitázói. Lét és nemlét kérdése ma nekünk a honvédelem, az arra való lelki felkészülés minden más eszmei és elvi kérdést megelőz és egy ilyen hosszú, nagy, átfogó tanácskozás jegyzőkönyveiben egyetlen betűt sem találunk róla.

3. a vak is látta már augusztusban, hogy az egymilliónyi zsidóság [...], amely úgy rátelepszik a magyar ideg- és öntudat gócpontjaira, mennyire többet jelent, mint egy hét, vagy nyolcszázalékos nemzeti kisebbség. Azt is éreznie kellett minden józan, fiatal, magyar elménck, hogy egy ilyen kisebbség megtorlásra való készülődése, az elszenvedett sérelmek után, igazán nem közömbös a nemzet létére és fennmaradására. Minden józan magyar elménck tudnia kell, mit jelent egy ilyen, ha kell a gazdanépek katasztrófáján át is csak a saját megmaradásáért dolgozó kisebbség új megmozdulása. És a szárszói konferencián mégis szinte hőstettszámba ment, amikor Németh László, Féja Géza, Gombos Gyula és talán még ketten, vagy hárman, csak egy, vagy két fejezetben őszintébben merték érinteni ezt a kérdést. A felszólalók kilencvenszázaléka egyszerűen úgy kezelte a zsidóproblémát, mint a középosztály egyik elfogult magánügyét, tudomást sem

akarván venni arról, hogy a nagy élethalálküzdelem, amelyben a mi sorsunk is eldől, egyben a világzsidóság fennmaradásának és hegemóniájának egyik legfélelmetesebb történelmi erőfeszítése.

ERDEI HITET TESZ A MARXISTA „ÁTALAKULÁS" MELLETT

A konferenciát tulajdonképpen Kodolányi János bevezető előadása nyitotta meg. Az előadásban, amely a nagy szavak csődjéről szólt költőhöz méltó módon, egy kis keserű kétkedésen túl semmiféle politikai hang nem csendült meg. Annál megdöbbentőbb *Erdei* Ferenc másnap reggel tartott előadása a „magyar társadalomról". Erdei – és *tulajdonképpen ez volt a konferencia első nyilt politikai hitvallása* – mindjárt bevezetőben hitet tett *a történelmi materializmus mellett.* Hangoztatta, hogy ez a szemlélet sikeresen tulajdonképpen nem támadható meg. Marxista alapon vizsgálta aztán a modern magyar társadalom fejlődését, a rendi idők óta.

Furcsa és megdöbbentő az, amit a gyorsirási jegyzetek szerint Erdei az októberi forradalomról és az egész Károlyi-féle országgyalázatról elmond. Erdeinek tulajdonképpen csak az a kifogása ez ellen a gyalázat ellen, hogy: *„Arra pedig a legkevesebb volt az ereje, hogy a háború előtti történeti örökséget, szóval a nemzeti társadalom szerkezetét gyökeresen felszámolta volna".* Elvont és szigorúan elméleti megállapításokkal, *de a legszélsőbb marxizmus szelleme mellett foglal ő állást.* Azt állítja, hogy itt már a tartós polgári társadalom nem épülhet, *a polgári termelési politika és a földbirtokreform nem képes megoldani az alapvető gazdasági kérdéseket.* Ha ő egy polgári demokratikus fejlődésről beszél, azt a fejlődésnek csak *átmeneti* korszakának tartja. „E szükséges és kikerülhetetlen *átmeneti alakuláson túl a kifejlődés útja nyilvánvalóan tovább mutat".* Nyiltan kimondja, hogy a munkásság, parasztság, értelmiség összefogása jelszóval meghirdetett mozgalomban nem a parasztság, *de a marxizmus képviselné a legnagyobb erőt.*

Erdei szól először a konferencia felszólalói közül fölényes hangon a Németh László és az ugynevezett népi írók politikai irányáról, a jobboldallal és baloldallal szemben kialakult „harmadik oldal"-ról. Óvatosan tompított hangját viszontválaszában egészen fölerősíti feléjük, amikor kategórikusan jelenti ki:

„Miután előadásom szemlélete a történelmi materializmust képviseli, merjük-e vállalni ezt a gondolkozási irányt és az ebből következő politikai következményeket. Ha e kérdésre egy szóval kell felelnem, akkor az a válaszom, hogy: *igen.*" És itt mindjárt keményen odamond Németh

Lászlóéknak, akik nem hajlandók ezzel a marxista baloldallal tartani: *„Vagy haladnak helyes politikai alakulással, vagy ellene fordulnak, számukra harmadik út nincs."* Az értelmiség nem lehet más, mint ezzel a baloldallal való együtthaladás, hiszen az átalakulás akkor is bekövetkezik, ha ők nincsenek benne. Legfeljebb rosszabb lesz, mert kimaradnak belőle „mindazok az emberi, népi, helyi szempontok, amelyeket az értelmiség olyan szorongással félt."

NÉMETH LÁSZLÓ KÜZDELME A MARXISTÁKKAL*

Erdei előadása után valóságos hőstettnek látszik a másnapi megbeszélés főelőadójának, Németh Lászlónak remek, irodalmi formába öntött fejtegetése. Legérdekesebb és legbátrabb előadásának az a része volt, amelyben a szűntelen a szabadságról szónoklók felé hangoztatta, hogy a szabadság csak valóban a magyarság felszabadulása lehet. Itt riasztásul mindjárt felidézte egy olyan szocialista állam visszataszító képét, ahol a szabad parasztságot *kolchoszokba* terelik, a kisiparosságnak nagy, *közös műhelyekben kell dolgoznia*, az értelmiség is a legszorosabb felügyelet alá kerül, *„s ebben az államban az ellenőrzöttek a magyarok és az ellenőrzők busmanok vagy tibetiek."* Jobb-e egy ilyen állam a legsötétebb jobbágyságnál, ha formailag szocialista is? Ő az első aki a konferenciát *a zsidókérdés eshetőségeire figyelmezteti.* Azt mondta, ő négy év óta csaknem teljesen hallgatott erről a kérdésről, de nagyon rossz füle van annak, aki nem hallja, hogy a szemérmes és kultúratisztelő zsidóság mellett az utóbbi négy-öt évben megerősödött egy nagyon önhitt, kritikátlan indulatoktól fűtött zsidóság és *„Shylocknak éppen a szív kell."*

Még bátrabb azonban, amikor ebben az Erdeiktől támasztott légkörben a maga, sajnos, sokszor túlságosan is finom és irodalmi hangján, a marxisták alaptételeivel fordul szembe, kimutatja, hogy az európai társadalom nem úgy fejlődött, ahogy Marxék a múlt században gondolták. Őszerintük *a kapitalista fejlődés végén néhány óriási tőkés áll majd, nincstelen proletárok millióival szemben.* Éppen fordítva történt, *a klasszikus értelemben vett proletárság viszonylag apadóban van, ugyanakkor hihetetlenül elszaporodott azoknak a kisembereknek a száma, akiket a közhelyes szocialista gondolkodás mély lenézéssel egyszerűen kispolgároknak nevez,*

** A hetilap meg nem nevezett cikkírója itt Németh László érveléséhez kapcsolódik. Elhallgatja azt, hogy Németh László szembenállt a jobboldallal, olyannyira, hogy – mint kijelentette – a konferencia baloldali képviselőinek „szurkol", s a tőlük eltérő véleményét valójában a háború utánra készülők belső vitájának tekinti. Németh afelől sem hagyott kétséget, hogy a németek vereségét befejezett tényként kezeli, nem úgy, mint a rá hivatkozó lap, amely még ekkor is a német győzelem mámorában közölte írásait.*

mint a földes parasztság, szabadiparosság, kereskedők, közüzemi alkalmazottak. Arányszámokkal bizonyítja, hogy gazdasági életünk, magára hagyatva is, *proletariátus kiküszöbölése felé halad. Iszonyú rombolás volna ezt a folyamatot megállítani és ezt a növekvő réteget, csakhogy klasszikus, polgárokhoz hasonlítassanak, elméletekhez gyorsítani [helyesen: nyomorítani]* (például a kisparasztokat búzagyárakba terelni). Élesen kikel az ellen az álláspont ellen, hogy az *értelmiségi* ember nem *munkás*. Az értelmiségi munkába ma, akár az orvost, mérnököt nézünk, méterkilogrammokban kifejezve is, mind több fizikai munka vegyül. Viszont a fizikai munkás munkájába is mind több értelmi elem jut bele. Kimutatja, hogy sokszor éppen *az értelmiség a legnehezebb viszonyok között élő munkásréteg*. Társadalomrendező politikai ideálját *szövetkezeti szocializmusnak* nevezi.

Természetes aztán, hogy a Németh László előadását *Nagy István* – miközben felmagasztalja Erdei marxista fejtegetéseit – *egyszerűen vigasztalannak nevezi*. Veres Péter válaszának pontosan az a végkövetkeztetése, ami Erdeinek, hogy *aki nincs velük, az ellenük van*. A *„harmadik oldalhoz" való tartozás egyszerű félreállás a történelmi fejlődéssel szemben*. Egyik hozzászóló még *a sárgaszalagos munkaszolgálatosokat* is szóvá teszi. [...] Felszólalók egész sora ismétli azt, hogy a *magyarság* és *szocializmus elválaszthatatlanul* egyet jelent. Sokat beszélnek egy bizonyos *magyar szocializmusról*. Csak az a baj, hogy míg ez a magyar szocializmus a különböző felszólalóknál mind más és más színt és értelmet kap, addig *a marxisták mindig ugyanazokat a zárt dogmákat ismétlik*. Akad, aki reménytelen kísérletet tesz, hogy a baloldali radikalizmus szüntelen visszatérő szólamai *„a szabad, demokratikus Magyarország"* jelszavának folytonos hangoztatása közben a zsidókérdés jelentőségét is belevigye a vitába, mint például Asztalos István, de az ilyen kísérleteket természetesen elsodorja az ár.

Jellemző az egész konferenciára, amit *Szabédi László felpanaszol:*

„Ha két egymással homlokegyenest ellenkező nézeteket valló előadó vagy hozzászóló egyforma ügyességgel és formásan adta elő a mondanivalóját, a konferencia résztvevői ugyanazzal az élénk tetszéssel fogadták mind a kettőnek szavait." Ő leplezi le aztán teljes nyiltsággal: *„A szociológus előadókról kiderült, hogy a történelmi materialista módszer hívei, bár természetesen vannak más módszerű szociológiai iskolák is. A történelmi materializmussal viszont szorosan eljegyezte magát az európai szocialista mozgalmak egyike, a marxizmus és nálunk szocializmuson főleg, sőt majdnem kizárólag marxizmus értendő."*

A SZERVEZETT KISEBBSÉG TERRORJA

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a felszólalók többsége marxista volt. Ha az olyan igazán szakszerű előadásokat figyelembe vesszük, aminő például *László* Gyulának a honfoglaló magyarság életéről szóló régészeti tanulmánya, vagy *Kiss* Istvánnak az állam életéről szóló nagyszabású társadalomtudománya, papírforma szerint a többség nem tartozott a baloldali radikalizmus táborába. *Az ilyen konferenciáknak azonban a végső irányát és hatását mégiscsak az erős, zárt kisebbség szokta megadni, amelyik hajszálnyira ugyanazokat a dogmákat ismétli és legjobban tudja, mit akar.*

Gombos Gyula, *Bözödi* György, de főleg *Féja* Géza éles intelmekkel tele felszólalásából érezzük legjobban, hogy milyen veszélyeket jelentett a vége felé már Németh Lászlóék lelkes csoportjával szemben *ennek a zárt, szervezett kisebbségnek a visszhangja.* Féja a legélesebben emeli fel hangját: *„ezért ítélem el ismételten ezt a törpe kisebbséget, amely itt is a szellemi terrorizmus és hatalmaskodás útján látszólag nemes emberi célokat kívánt szolgálni, de valójában szégyenteljes visszaélést követett el az igazi, a történelmi mélységű magyar demokrácia gondolata ellen.*" Ugyancsak tőle hallottuk: *„figyelmeztetem a konferenciát arra, hogy jöhet olyan történelmi helyzet, midőn demokratikus és másefféle jelszavak cégére alatt majd a zsidóság kezd új harcot a magyar értelmiség ellen, hogy a szellemi vezetőszerepet ismét a kezébe kaparintsa.*"

KÉT REJTÉLY

Vannak természetesen a most közzétett jegyzőkönyvekben rejtélyek is. Így például minduntalan olvasunk Kovács Imrének egy bizonyos, a nacionalista gondolkodású résztvevőkben *sok vihart támasztott felszólalásáról,* viszont a kötet egyetlen betűt nem közöl belőle, hová tűnt el? Miért nem bírta meg a nyomdafestéket?

De olvasunk éppen Szabédi László felszólalásában egy ifjúmunkásról, aki *húsz pontból álló szocialista nyilatkozatot* terjesztett a konferencia elé, *kijelentvén, hogy ő szocialista* és ha a konferencia is komolyan szocialista, *akkor írja alá!* Jó lett volna ezt a nyilatkozatot szintén közzétenni, *hogy teljesebb legyen a képünk, azokról az eszmei eltévelyedésekről, amely a honi zsidóságnak és kapcsolt részeinek nagy örömére úgy uralkodott ezen a konferencián.*

Nem azokat a fiatalokat tesszük felelőssé mindazért, ami Szárszón történt, hanem a rendezőket, akik szólásszabadság címén engedték, hogy *amikor a nemzet élethalálharcban áll a bolsevizmussal, éppen a szélső marxista kisebbség mételyezze a fiatal lelkeket.*

Egyedül Vagyunk, 1944. január 28.

A Párizsban megjelent kommunista Magyar Szemle *az* Egyedül Vagyunk *cikkére reagál: pozitívumként emeli ki azt, amiért a jobboldal lapja vádolja a konferenciát:*

A SZÁRSZÓI KONFERENCIA

Az „Egyedül Vagyunk" január végi száma „Mi történt a szárszói konferencián" címmel egy oldalas cikkben foglalkozik ismételten az elmúlt augusztusban megszervezett ifjúsági találkozó ügyével; ez úgylátszik még sokáig fogja nyugtalanítani minden oldalon a kedélyeket, hiszen a táborozás megrendezői csak mostanában jelentették meg az előadások és viták anyagát könyvalakban.

Imrédyék lapja ebből az alkalomból intéz durva támadást főleg néhány felszólaló, no meg a rendezőség ellen is, akik a „szólásszabadság címén engedték, hogy amikor a nemzet élet-halál harcban áll a bolsevizmussal, éppen a szélső marxista kisebbség mételyezze a fiatal lelkeket..." [...]

A cikk írója felrója a konferencia résztvevőinek, hogy a hétnapos megbeszéléseken, ahol legalább negyven-ötven órán át vitáztak a magyarság sok, nagy égető kérdéséről, egyetlen szót sem szóltak, legalábbis a kétszáz harmincoldalas jegyzőkönyvben nyoma sincs annak, hogy egyetlen szót szóltak volna „1/ a bolsevista világveszélyről, annak ránknehezedő roppant nyomásáról ...Ép akkor érződött legjobban Európa felett az a roppant légköri nyomás, amely az ilyen nagy tatárhordák minden megmozdulását megelőzi..." „2/ a fegyveres honvédelemről, a katonai szellemről, a magyarság harci kiállásáról..."

Ezt a tényt mi magunk is rendkívül jellemzőnek véljük. Csalhatatlan jelét látjuk benne annak, hogy a magyar ifjúság nem csak közönyös, de ellenséges a vezető körök vészes, az orránál tovább nem látó háborús kalandorpolitikájával szemben. [...]

Magyar Szemle, Párizs, 1944. március 7.

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRÁCIA ÚJ HELYZETÉRŐL ÉS SZÖVETSÉGESEIRŐL

[...]

TALÁLKOZÁS EGY NÉPI CSOPORTTAL

[...] A szövetség a szociáldemokrácia számára: az ú. n. népi mozgalmak egyik szárnya volt.

Ez a szárny néhány névvel jelezhető. Erdei Ferenc egy falukutató csoport szellemi vezetőségét jelenti; ő maga képzett szövetkezeti szakember és saját útjain erős képzettséget szerzett szociológus. A magyar falu társadalomrajzának egyik legjobb neveként tartották számon néhány könyve miatt. Kovács Imre még markánsabb név és irány. Ő annak az elgondolásnak hirdetője, hogy a magyar parasztéletforma jutott teljes válságba, a válság tünetei a kivándorlás és szektázás, a megoldás a közös üzemforma, egy-egy falu egységes gazdálkodása (nem mondja ki a kolchosz nevét). Veres Pétert a szociáldemokrácia épúgy számontartotta évek óta, mint a népi mozgalmak; önéletrajza és környezetéről szóló ortodox marxista társadalomrajzai méltán tették híressé. Inkább az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy mind a hárman protestánsok. Viszont ezen túl tény az, hogy mind a hárman a protestantizmusból kisarjadzott fiatal szociális és népi megmozdulások kapcsolódásait vonták személyükkel eszméik mellé. Az elmúlt nyár egyik legérdekesebb eseményén: a szárszói konferencián.

A SZÁRSZÓI VALLOMÁS

A szárszói konferenciát egyik fiatal, a protestáns és népi mozgalmak iránt igen erősen érdeklődő könyvkiadó (Magyar Élet) vezetője rendezte a Soli Deo Gloria szövetséggel együttesen. A cél: a magyar élet vezérlő eszméinek és mai főproblémáinak – adottságainak és ellentéteinek – megbeszélése volt. Az előadások többségében meglepő erővel bontakozott ki, hogy majdnem mindegyik előadó a történelmi materializmus alapján áll. Veres Péternél és Kovács Imrénél ez nem meglepetés; viszont az volt Erdei Ferencnél és Jócsik Lajosnál és meglepetés volt különösen az, hogy elhatározóan szegezték le magukat a történelmi materializmus nyilt bevallása mellett. Velük és bennük a népi mozgalom érkezett az anyagelvű világnézetig mint alapig s meglepő volt, hogy a hozzászólók többsége és a hallgatóság milyen hajlékonysággal követte őket e vélemény útján, Féja Géza, Kodolányi János és Németh László felszólalásai ellenére. A szárszói konferencia eseményeit és eredményeit általában úgy foglalhatjuk össze, hogy ezen Erdei, Jócsik, Kovács és Veres irányításával megtörtént a népi mozgalmak protestáns keretszervezetekből elindult több fiatal ágazatának a történelmi materializmusig, mint alapig való eljutása. Szerintük a magyarság és a magyar társadalom sorsa, jövőjének kibontakozása csak a történelmi materializmus alapján képzelhető el. Marxizmust nyíltan kevesen emlegettek. Inkább csak az ellentétes felfogású felszólalók. Szociáldemokráciát már inkább. A marxizmus másik ágazatát szintén nem. Viszont az értekezleten elég sok szervezett munkás is részt vett s ők szolgáltatták a többségi felfogásként

kibontakozott vélemény mellett a hő hangulatot, a tapsokat s a természetfölötti elismerő felfogás ellen az ellentmondást. [...]

AZ ESÉLYEK

Viszont a szociáldemokrácia számára minden politikai szövetségnél különb nyereség lenne éppen ezeknek a csoportoknak a szövetsége. Fiatalok; szervezetekkel és orgánumokkal rendelkeznek; jó kapcsolódásokkal; esetleg a magyar protestáns agrártömegek egyik legjobban harcálló rétegét jelenthetik.

A szövetség lehetősége és kilátásai igen mozgékony tevékenységre ösztönzik a szociáldemokrácia fiatal vezérkarát, különösen azokat, akik a népi írókkal személyes kapcsolatban is állanak. Vezetőik közül egyesek azt tartják, hogy a szociáldemokrácia magyarországi érvényesülésének azonnali és elhatározó kilátásai vannak a teljes győzelemre; ezek feleslegesnek ítélik a népi mozgalmakból indultak fiatal szárnyával való alkudozást, megnyerésüket vagy elutasításukat. De azok, akik arra gondolnak, hogy a magyarországi szociáldemokráciának nem ilyen azonnali és elhatározó felülkerekedés lesz az osztályrésze, hanem a küzdelem hosszú távjára kell berendezkednie, azok szívósan mozgatják ennek az összeköttetésnek ügyét. Éppen a fiatalabb szárny. Milyen különös és érdekes, hogy hosszú elszigetelődés után a magyarországi szociáldemokrácia politikai és mozgalmi szövetséglehetőségek középpontjába került. [...]

Népünk, 1944. február 18.

Szárszó sajtóvitája csak töredékesen láthat napvilágot, legfőként mert több – még élő – cikkíró elzárkózott akkori álláspontja közzétételétől, másrészt mert a mai olvasó számára szinte érthetetlen okból olyan mellékkörülményből kavarodott széles medrűvé duzzadt polémia, hogy mit mondott Kovács Imre egy elkezdett, de csupán néhány mondatig jutott, majd félbeszakadt felszólalásában.

A vitának ez a része azonban olyan lényegi–világnézeti szembenállásokat is tükröz, hogy jellemzésül Kovács Imre válaszcikkét fontosnak tartjuk közölni.

KOVÁCS IMRE VÁLASZA A „NEMZETI UJSÁG"-NAK

Nem szoktam semmiféle támadásra válaszolni, most mégis kénytelen vagyok foglalkozni a *Nemzeti Ujság február 25-i* számában megjelent közleménnyel. „Mi volt a vihartkeltő Szárszó-szátyárkodás?" címén átveszi a *Magyar Út* című hetilap egyik velem foglalkozó s valótlanságoktól és rágalmaktól hemzsegő írását. Ebben az írásban a szárszói szereplésemmel kapcsolatban, amikor is paraszt-, munkás- és értelmiségi ifjak előtt *Németh* László némely tévedését akartam helyreigazítani, a következő valótlan kijelentést adják a számba:

„Valaki tegnap este emlegette a kereszténységet és a hitében megújult magyarságról beszélt. De, kérem, ma már mi az egyház? Cégér. Semmivel sem különb, mint akármelyik kocsmacégér, mire ilyesfélék vannak kiírva: Vendéglő a Zöld Disznóhoz."

Azután azt írja le ez a heti újság, hogy engem az elnöklő tanár leintett, Veres Péter pedig odakiáltotta: „Ne szamárkodj, Imre!" [...]

A *Nemzeti Ujság* [...] átveszi a rágalmakat, anélkül, hogy meggyőződött volna az igazságról, úgy igyekszik engem beállítani, mint az Egyház ellenségét és velem együtt a *Magyar Nemzet* katolikus munkatársait is aposztrofálja. Szándékosan nem küldök helyreigazító nyilatkozatot a *Nemzeti Ujság*-nak, mert tisztában vagyok a helyreigazító nyilatkozatok sorsával. Rendszerint a papírkosárba kerülnek, az olvasók elhiszik azt, amit a lap ír. Nem is magamnak kell megcáfolni azt, amit rólam írt a *Magyar Út*, és amit felelőtlenül átvett a *Nemzeti Ujság*, *Veres* Péterre hivatkozhatom, akit koronatanúként idéz mindkét sajtóorgánum ebben a kérdésben. Mindegyik Veres Péterre támaszkodik, amikor engem rágalmaz. Nos, Veres Péter *február 17-én*, tehát nyolc nappal a *Nemzeti Ujság* támadása előtt, a következő levelet intézte Farkas Ferenchez, a *Szabad Szó* szerkesztőségének címén:

„Kedves Barátom!

Talán láttad a „Magyar Út" Szárszóról szóló multheti számát. Ebben van egy cikk, amely Imréről szól és amelyben rosszhiszemű állítások is vannak. Ilyen, hogy a cégér hasonlat valójában nem az Egyházra, hanem a politikai pártok kereszténységére vonatkozott. S aztán engem is ízléstelenül próbált szembeállítani. Mi valóban helytelenítettük az Imre némely gesztusát s ezt meg is mondottuk neki, de én egyáltalán nem használtam azt a fölényeskedő kiszólást, hogy: Ne szamárkodj, Imre! Ellenkezőleg. Átkiáltottam neki: Ne játsz te is Németh Lászlót, ne sértődj meg: foly-

tasd! Mármost ezek igen kicsi dolgok, de nem tudom, Imre hogyan veszi őket. Azt sem, hogy hol van most? A „Szabad Szó"-ba nem tartom célszerűnek bevinni az ügyet, viszont az Imre előzetes beleegyezése nélkül máshol nem beszélhetünk róla. Úgy hiszem, hogy csak a „Magyar Út"-ban lehetne beadni párszoros nyilatkozatot, ha máskép nem megy, a sajtótörvényre hivatkozva. Persze, előbb tudni kellene az Imre véleményét, hogy törődik-e egyáltalán ezekkel vagy sem. Én már nagyon utálom a polémiákat: írjon mindenki, amit akar, de itt az ő dolgáról van szó.

Barátsággal:
Veres Péter
Balmazújváros."

Ime a koronatanu nyilatkozata. Úgylátszik, ő sem tartotta olyan lényegesnek, hogy a *Magyar Ut*-at helyreigazítsuk, mert bizonyára megszokta a becsületünk körül folyó felelőtlen garázdálkodást. A *Nemzeti Ujság*-gal azonban olyan visszhanghoz jutott ez a kis írás, hogy a leghatározottabban meg kell cáfolnom minden egyes sorát s egyéni becsületem védelmében úgy a *Magyar Út*, mint a *Nemzeti Ujság* ellen rágalmazás és becsületsértés miatt ügyvédem útján a feljelentést megtettem.

Magyar Nemzet, 1944. február 27.

Fontos mozzanata a sajtóvitának, hogy az azt elindító Magyar Út *főszerkesztője, Gombos Gyula, 1944. március 19-én, éppen a népi mozgalom egysége érdekében, visszavonta a félremagyarázásra okot adó cikket:* „A mai nappal arra a meggyőződésre jutottam, hogy ügyünknek csak ártalmára van minden vita, ellentét, s minden pörösködés; »Amiről csak hatszáz ember tud« című cikkünk megjelenése óta eltelt négy hét távlatában úgy látom, jelentéktelen kérdés, hogy a cikk egyes kitételei annakidején úgy hangzottak-e el vagy sem s hogy egyáltalán elhangzottak-e: éppen ezért a Magyar Út 7. számában megjelent »Amiről csak hatszáz ember tud« című cikket minden állításával együtt teljes terjedelmében visszavonom."

A református lapok cikkei időrendben beékelődnének ugyan a többi lapok írásai közé, de mivel közöttük szorosabb tartalmi összefüggés is van, célszerűnek látszik egy csokorban közölni ezeket. Ez viszont azt a látszatot keltheti, mintha ebben a körben lett volna a legtarkább a nézetek különbözősége, ezért e cikkek indítékai és a mögöttük húzódó összefüggések némi magyarázatra szorulnak.

Az már az SDG-t ismertető fejezetben megmutatkozott, hogy a Szövetség az 1930-as években is milyen messze tudott eljutni a társadalmi progresszió vállalásában és képviseletében, sőt még az ebben részt vevők között is helyenként képes volt az élenjáró szerepre, nemhogy az egyházon belüli hivatalos álláspontokhoz képest. Alaphelyzete most, a háború alatt is ez volt, ezt az egymással összefüggő három konferencia is bizonyítja. Az 1943-as tanácskozást a megelőzőkkel együtt a sajátjának tekintette. Költségei fedezésére hozzájárulást kért és kapott a kultuszminisztertől, egyetemista résztvevői számára a kari dékánoktól. Csendes, szívós munkáját, hogy telepén, vallási feladatának is eleget téve szurkolhat és cselekedhet a népi mozgalom, sőt más baloldali szervezetek, mozgalmak mellett és javára, most hirtelen felfedték és ország-világ elé tárták. Az SDG vezetőit ez meglepte, a református sajtó támadásai pedig valóságos hideg zuhanyként érték. Az újabban feltárt adatok szerint ez a szövetségi elnök Soos Gézának személyesen is rosszul jött, mert ő a horthysta külügyi apparátus németellenes, a kiugráson dolgozó csoportjának volt vezető tagja. Ez is magyarázza, hogy a Szövetség két legfőbb vezetője, Soos Géza s a konferencián végig elnöklő Bognár István alelnök védekezésbe szorult, s a Szövetségnek a támadók által hiányolt vallásos tevékenységét hangsúlyozták. Bognár cikkéből ez egészen világosan kiderül. Ami Bognárnak Püskivel szembeni elmarasztalásait illeti a könyv arányai miatt, az feltételezhetően mentegetőzés csupán. A Szárszó-könyv megjelentetésének éppen az volt a célja, hogy a jelenvolt írók nagyobb részének a háború utáni jövőt, az új történelmi és politikai igazságot szolgáló nézeteit képviselje elsősorban. Ezáltal is válhatott a szárszói táborozás még inkább történelmi eseménnyé.

Bognár István cikkének mégis nyilvánvaló értéke, hogy helyenként reálisan látta a konferencia problémafelvetéseit. 1944-ben mindenesetre feltűnést kelthetett ez a nyilatkozata: „Ki kell mondanunk tehát, hogy mi nem tagadjuk a történelmi materializmus igazságait, de nem vagyunk a történelmi idealizmus hívei sem maradék nélkül."

EGYIK NÉPI IRÓ SEM IGAZSÁG

AHOGYAN A „MAGYAR ÉLET" SZÁRSZÓT ELKÉPZELI – KARÁCSONY SÁNDOR ELŐADÁSA A SÜLLYESZTŐBEN – FELVONULTAK A PÁRTOK – TEGYÜK MÉRLEGRE A NÉPI IRODALMAT

„Szárszó" címen könyv jelent meg, amely a nyáron lezajlott *Magyar Élet* konferencia előadásait és vitaanyagát *igyekszik* egybefoglalni. Mindjárt előljáróban el kell mondani, hogy nekünk S. D. G.-nak *súlyos kifogásaink* vannak a könyvvel szemben, mert *nem tartalmaz semmit* két olyan előadásból, amely szerintünk a *legnagyobb hatású* volt, amely a nehéz, gyötrő társadalmi kérdésekkel vívódó konferenciázókat igyekezett *magasabb horizont felé,* a lélek világába ragadni. Nem tartalmaz egy pár igen jelentős felszólalást sem, amelyek ugyancsak a társadalmi szemléletet *egy oldalra eltolni igyekvők vitájának* vetett gátat.

A konferencia igen nagy port vert fel, amely még ma sem ült el. Támadásnak és elismerésnek egyaránt ki van téve a *Soli Deo Gloria* mozgalom, amiért ilyen összetételű tömeget *vendégül fogadott* balatonszárszói telepén.

KIKHEZ SZÓL KRISZTUS EVANGÉLIUMA

Nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk ma is, hogy bennünket *tiszta szándékok vezetnek.* Nem tudunk különbséget tenni ember és ember, magyar és magyar között, úgy ahogy *a politikai pártállás, vagy világnézeti harcok* felparcellázták a magyar társadalmat, mert *Krisztus evangéliuma* mindenkihez szólhat. Szervezeteink nem igazodhatnak a világ berendezéséhez. *Társadalmi és emberi nyomoruságokat csak egyféleképpen lehet megoldani* s ebből ember ki nem rekeszthet senkit. Mindez azonban arra is kötelez, hogy *tiszta lelkiismerettel* mondjuk el véleményünket a résztvevőkről s megnyilatkozásaikról.

A BALSZÁRNY

Kétségkivül a *népi írók* megjelenése vonzott ide annyi embert. Több mint *hatszázan* vettek részt. A népi írók ott voltak majdnem *teljes számban.* Ezen a konferencián azután nyilvánvaló lett, hogy ez az írói csoport, amelyiknél jobban senki és semmi sem mozgatta meg az utóbbi évtizedekben a magyar szellemi életet, – ma már *nem egységes,* amit maguk is kinyilatkoztattak. Az elkülönülés igen nagy, a kiéleződött *társadalmi különbségek* szétszaggatták csoportjukat. Vannak, akik a napi politikai

élet szerint a népi írók *balszárnyának* mondják magukat. A magukat balszárnynak nevezők egyben magukat a *konstruktív szárnynak* is mondják. Úgy érzik, hogy tőlük a nép cselekedeteket vár. Természetesen mindig *politikai cselekvést* értenek. Ami mindenki előtt nyilvánvaló, a *történelmi materializmus alapján* állanak és ennek szocializmusa szerint akarnak *gyakorlati politikát* folytatni. A különbség még e kicsi körben is nagy, mert *az ipari munkás* származású népi írók élesebben és határozottabban fogalmazzák meg tételeiket, miután a *mai berendezkedésekben* számtalan példát találnak a szocializmus különféle válfajára. *Paraszti* származásúak már bizonytalanabbak, mert a magyar parasztság viszonyaihoz alkalmazható *gyakorlati szocialista* berendezkedést igen nehéz találni a *világpolitika* piacán. Itt nagyon sok az elképzelés, a tételek ad absurdum vétele. Ezt különösen érezték a konferencián résztvevő parasztelemek.

A népi írók második csoportja a majdnem kizárólag *irodalmi érdeklődésű* csoport, szociológiával kevesebbet foglalkoznak, így a *napi politika* sem érdekli őket közelebbről. Azt lehet mondani, majdnem csupán *irodalmi* ambíciójuk van.

A „PRÓFÉTÁK"

A harmadik csoport az újabb magyar *prófétai irodalom* nagy alakjait jelenti. Ellentétben, harcban állanak az úgynevezett balszárnnyal, tagadván a *történelmi materializmus* tételeit. Az *értelmiségi ifjúság* őket vallja vezérüknek, bár meg kell vallani, anélkül, hogy túlnyomó része elmélyedne munkájukban. Ez különben a konferencián minduntalan meglátszott.

Szép számmal jelentek meg szervezett *ipari munkások*, régi, kipróbált harcosok és fiatalok is. Egészen őszintén, nyílt sisakkal álltak ki, felszólalóik mind bátran megvallották *szervezett munkás* voltukat. A más táborba tartozók számára meglepő volt *szociológiai felkészültségük* és a küzdelemre való vállalkozásuk.

A konferenciások között nagyobb csoportja volt a *nem szervezett munkásoknak* is. Mérnök vezetőjükkel jöttek öreg cserkészcsapatként. A népi írók műveit *szemináriumszerűen* olvasgatják. Az iránt való tisztelet és a magyarság nagy kérdéseiben való tisztánlátás vágya hozta őket a konferenciára. Fel sem szólaltak, csak figyeltek. Valamennyi munkástestvérnek igen jól esett az a testvéri hangnem, amelyben a jobb meggyőződésű, evangéliumi nevelésű ifjúsággal érintkezhettek.

A PARASZTSÁG

A parasztságnak majd minden rétege megjelent. Nincstelen, kisgazda, középbirtokos. Felszólalásaikban, beszélgetéseikben *nyugodt, várakozó álláspontot* foglaltak el. Nyilvánvaló lett itt is, hogy ennek a népességnek a kérdése a legnagyobb és legkomplikáltabb. Az ipari munkásság szocializmusa egyszerűnek látja a kérdést, úgy hogy mindenben csatlakoznak hozzájuk. Mindenben és mindenkivel szemben józan mérsékletet tanúsítottak.

Ott volt az *értelmiségi ifjúság* minden fajtája. Legagresszívebb az a rétege, amelyik teleszívta magát mindenféle *szociológiai tanulmánnyal* és igen *zavaros elképzelései* vannak a jövendő magyar társadalom kialakulásáról. *Történelmi materializmus* álláspontján vannak. *Magasabbrendű elképzelésük nincs.* Meglepte őket is a féktelen érvényesülési vágy.

KARRIERVADÁSZOK

Legbátortalanabb és készületlenebb volt az értelmiségi ifjúságnak az a nem kis számú csoportja, amelyik minden fenntartás nélkül ment eddig a *szélső jobboldali* jelszavak után. A megváltozott viszonyok valósággal *alélttá* tették. Formális nevelésük csődje rajtuk látszik meg leginkább. Nem állanak a *való élet* talaján, nincsenek kapcsolataik más társadalmi osztályok fiaival, a munkás vagy paraszt ifjúsággal. Általában *a munkásság nem hisz az egyetemi ifjúságnak.* Az egyetemi ifjúsági egyesületek vezetőit csak *karriervadászoknak* tartják.

Az *erdélyi* egyetemi és főiskolai ifjúság küldöttei már sokkal életszerűbben viselkedtek. Elárulták azt, hogy a megszállás húsz esztendeje alatt magyar és magyar között *társadalmi különbséget nem ismertek,* konferenciákon, megbeszéléseiken az értelmiségi, a munkás és paraszt-ifjúság együttesen vett részt. Az erdélyi Keresztyén Ifjúsági Egyesület ma is így végzi munkáját.

MINDENKINEK ÜZEN AZ EVANGÉLIUM

A *Soli Deo Gloria* mozgalom ifjúsága ezt a táborozást is igazi *konferenciázásnak* tekintette. Reggelenként *bibliakörbe* gyűjtötte a konferencián megjelent református testvéreit, a tábortűznél az utolsó szó az *evangélium* üzenete volt, majd mikor a tábor már elcsendesedett, *imaórára* hivogatta a háládatos lelkeket. Ennek az ifjúságnak igen nagy *tapasztalatot* jelentett ez a konferencia. Igyekezett testvéri légkört teremteni és meglepődve tapasztalhatta, hogy az általa eddig nem ismert *munkás testvérek*

milyen érdeklődéssel és odaadással tudnak részt venni minden beszélgetésben. De ugyanakkor éreznie kellett igen nagy *fogyatékosságát*, amely az előbb már említett, sokszor csak formálissá lett nevelésnek a csődjét jelenti. Éreznie kellett, hogy milyen *kevés szóval* tud érintkezni azokkal a testvérekkel, akik foglalkozásuknál fogva is mereven az élet realitásait ismerik csak el. Mondanunk sem kell, hogy *szociológiailag* teljesen kiképzetlen. S az a legnagyobb tapasztalat, ami már nem új az evangéliumi ifjúság körében, hogy *ő nem vezetőszerepre* készül a magyar társadalomban, hanem *szolgáló* szerepre. A vezetőember, a vezetőréteg fogalmát a mai értelmezésben és használatban törölni kell szótárunkból.

AMI „SZÁRSZÓBÓL" KIMARADT

[...]

FELADATUNK

Mi nem figyelhetjük *„csak a nagy összefüggéseket"*, mi nem nagyolhatjuk el munkánkat, hanem el kell végeznünk azt az *aprólékos nevelőmunkát*, amelyet a magyarság élete megkíván. Erre a munkára pedig nem képes az, aki a társadalmi életben *pozícióra, uralkodásra* tör. Látásunk szerint ez az *evangéliumi ifjúság* feladata. Dicsőséget, grandiózus társadalmi szervezést, a termelés átszervezését esetleg nem mindig jelenti, de jelentheti a társadalom *meggyógyulását*. Ki kell mondanunk tehát, hogy *mi nem tagadjuk* a történelmi materializmus igazságait, de nem vagyunk a *történelmi idealizmus* hivei sem maradék nélkül, hanem valljuk, hogy e világ fölött *Isten uralkodik*, aki sokszor kifürkészhetetlen módon avatkozhatik bele a *történelembe*, társadalma életébe. Tisztában kell lennünk azzal, hogy ezt a munkát *szocialista* testvéreink sokszor csak pepecselő munkának tarthatják. Nem haragudhatunk meg érte, mert aki nem érezte meg *a lélek belső erejét*, az nem szólhat a láthatatlan összefüggésekről, a lélek kormányzó erejéről, a szeretet impériumáról.

A MÉRLEG

Még csak annyit, hogy sok fiatalember számára *kiábrándulást* jelentett a szárszói konferencia. Kiábrándulást a népi írók *személyes imádatából*. Bizony *egyik népi író sem az igazság*. A magyar élet igazsága rajtuk *túl* mutat. Eszközi voltukat viszont senki sem tagadhatja. Áldott eszközök lehetnek ők a *jövendő építésében*. Tudnunk kell azt is, hogy az a mozgalom, amelyet az újabb népi irodalom és nyomában kelt érdeklődés indított el, a jövendő magyar életnek még csak a *kezdetei*. Ennek a jövendő

magyar műveltségnek *bennetek* kell elmélyülni, kiteljesedni. Még csak a *rajongóknál* tartunk, még a magyar műveltségi anyag *nem nevelő értékű*, nem közkincs, nem átszármaztatható. Lehet, hogy ennek tudósai, művészei, politikusai belőletek, a *most növekvő ifjúságból* nevelődnek.

Bognár István.

Református Diákmozgalom, 1944. január.

A következő cikknek külön története is van. A Református Jövő *akkori főszerkesztőjének is elkerülhette a figyelmét ennek az írásnak helyenként igen támadó hangja. Soos Géza szövetségi elnököt ez a cikk lephette meg a legjobban, mert azonnal levelet írt a főszerkesztőnek, és jóvátételt kért. Az alábbiakban közöljük a cikk egyes részeit, majd a lap korrigáló írását Fónyad Dezső tollából.*

MI TÖRTÉNT SZÁRSZÓN?

IRODALOM HELYETT POLITIKA – AMIKOR A REFORMÁTUS DIÁKTÁBORBAN A TÖRTÉNELMI „MATERIALIZMUST" MAGASZTALJÁK

„LÉLEK NÉLKÜL SZÁRSZÓ: NEM SZÁRSZÓ!"

[...] *Az összejövetel célja* – megvallhatjuk – *valóban nemes és elismerésre méltó volt. Találkozást akart létrehozni a paraszt-, a munkás és értelmiségi ifjúság között.*

A táborozás rendezői úgy vélték, hogy a népi irodalom lehet az a közös pont, amely körül létrejöhet ez a kívánatos egység és találkozás.

Már a nyáron itt-ott egyházi és egyházon kívüli körben hallani lehetett azonban, a konferencia zavaró tényeiről. Egy-egy nyilatkozat különös színben mutatta meg ezt a nyári irodalmi táborozást, amely végül is politikába, pontosan szólva: baloldali, szocialista politikába olvadt fel irodalom helyett. [...]

A szárszói diáktábor tulajdonosa, a *Soli Deo Gloria Diákszövetség* most közölt nyilatkozatában sem látja olyan lelkesítőnek a szárszói konferenciát, amelynek pedig létrejövésében jelentős szerepe volt, sem a konferencia előadás és megbeszéléssorozatát kiadó könyvet. Ellenkezőleg! Vád számba is beillő tényeket hoz fel.

Nem vagyunk és nem lehetünk az előítélet emberei. Véleményünket a

Magyar Élet kiadó e könyvéről magának a könyvnek ismeretében tudjuk megadni. Nos, a könyv legszorgosabb áttanulmányozása is csak a nyilatkozó diákszövetségnek ad igazat.

Nem csak nekik, nekünk is *súlyos, sőt legsúlyosabb kifogásaink vannak e kiadvánnyal és e kiadvány alapján magával a konferenciával szemben is.* Sőt, talán ebből a kifogásból némi rész magára a táborát átadó szövetségre is esik, hogy a most *utólag emelt kifogásai* nem mint *előzetes aggodalom és bölcs óvatosság jelentkezett.*

Valóban különös, hogy Karácsony Sándor két előadása kimaradt a könyvből s az egyik ezzel az indoklással: *„Karácsony Sándor előadását töredékes gyorsírói jegyzetekből, sajnos, nem tudjuk rekonstruálni, a szerzőtől pedig nem kaptuk meg a kért kéziratot."* Ami így önmagában még talán elfogadható volna, ha nem láthatnánk az egész könyvön egy bizonyos *politikai célzatot végig vonulni.* Különösen a felszólalásoknál látszik, hogy a könyvnek összeállítója nem kívánta véka alá rejteni felfogását és szándékát.

[...] Az egyik előadó még odáig is elment, hogy kijelentette erről a hamis marxista elvről *[a történelmi materializmusról van szó]: „Nagy általánosságban és bizonyos elvontságban ez a szemlélet sikeresen nem támadható."*

Éppen a marxista irányzat jelenléte mutatta meg azt is Szárszón, hogy a magyar népi irodalom annyira nem egységes, hogy reménység sincsen közeli egységére.

Előadásokban és hozzászólásokban számtalan olyan veszedelmes és hamis gondolat van, amely ellen külön-külön is érdemes volna szólni. Elégedjünk meg *Veres Péter,* akinek egyesek úgy látszik a népi irodalomban a „Péter pápa" szerepét szánják, nézetének idézetével:

„A munkás dolga csak az, hogy mentől kevesebb munkáért, mentől több bért és jogot csikarjon ki. Az se baj, ha belebukik a rend, sőt az kell éppen." Hamisítatlan marxista, forradalmi, destruktív hang ha csizmát hordó, s bajszos egyén is mondja. Szárszóról hallani ilyesféle programmot több, mint különös.

A szárszói táborozás születhetett jóindulatból. Végeredményben a baloldali politikai erők jelenléte következtében egy eredménytelen kísérletté torzult. [...]

Kovács István dr.

Református Jövő, 1944. február 2.

FÓNYAD DEZSŐ:

VIHAR SZÁRSZÓ FÖLÖTT...

„ELKÉPZELHETETLEN MINDEN MEGÚJULÁS, HA AZ IDŐK MÉHÉBEN VAJÚDÓ GYERMEKET ABORTUSSAL PRÓBÁLJUK ELKERGETNI"

[...] Most, hogy megjelent *„Szárszó"* címen a nyári gyűlés előadási anyagának egy része, úgy látszik kitört a vihar. Az *Egyedül vagyunk*, a *Református Diákmozgalom* és más lapok mellé felsorakozott a *Református Jövő* is.

Éppen ezért azt gondolom, hogy ebben a felkavarodott vitában nem árt, ha más szempontokat is megvilágítunk, mint azokat, amelyek vagy pártállásból vagy aggodalomból születtek, s jutottak szóhoz a nyilvánosság előtt.

SZÁRSZÓ: SZELLEMI ÉS LELKI GYUJTÓPONT

A Soli Deo Gloria szövetséget kezdettől fogva azok a nagy szellemi örökségek, szabadságelvek vezették, amelyeket a magyar kálvinizmus századokon keresztül a legnagyobb üldözések idején is megőrzött. Ezek között nem éppen a legkisebb: *a szellem szabadsága.* A gondolatok nagy vérkeringésének akadálytalan, szabad forgalma.

Elképzelhetetlen minden reformáció, minden szellemi ébredés és megújulás, ha emberi beavatkozással próbáljuk az idők méhében vajudó gyermeket abortussal elkergetni.

Az eszmék, gondolatok, világnézetek elé hiába állítunk sorompókat, hasztalan emelünk védőgátakat, azok a bennük rejlő belső erők nyomása folytán a szellemi világ hajszálerein szétáradnak a társadalmak és népek testébe.

Balatonszárszó szellemi és lelki gyujtópont volt. Olyan darázsfészkekbe nyult bele ott egy fiatal nemzedék meztelen, csupasz kézzel, olyan kérdésekkel nézett farkasszemet, amiktől hivatalosak és félelmekkel bélelt maradiak visszariadtak.

Szárszó fiatal népe sokkal jobban és erősebben hitt a maga igazságaiban, hitének absolut erejében, magyarságának kétségbe nem vonható szeretetében, hogy bátran megengedte az ellenvélemények, a más felfogások szabad hangoztatásának kockázatát.

Minden párviadalt vállalt, akár az Ady-kérdésre gondolunk, akár a csonka határokon átnyúló mozdulatokra, vagy éppen nemzetközi ifjúsági

fórumokra. Nem félt a destrukció vádjától, de a sovinizmus szemrehányásaitól sem, tudott szabad, bátor, őszinte és egyenes lenni felfelé és lefelé.

Átlépett a társadalmi válaszfalak drótsövényein, leült még a Sarlósokkal, marxistákkal is, hogy megismerje őket, mintahogy félretéve százados elfogultságokat, könnyen átlépett a felekezeti ellentétek konok, sötét falain is, testvéri jobbot nyujtva a magyar katolicizmus fiataljainak. [...]

A SZÁRSZÓI TALÁLKOZÓ ÉRTÉKELÉSE

Természetesen ezen a ponton mutatkoznak a legnagyobb eltérések. Mégpedig aszerint, hogy ki mit várt tőle. Szerintünk, ha a szárszói gyűlésnek semmiféle gyakorlati haszna nem lett volna, akkor is történelmi szerepe volt: *tisztán látunk!* Igen hálásak lehetünk azért, hogy ez a konferencia megszületett: *választóvizére szükség volt.* Úgy tekinthetjük, mint jó előhívót, hogy a holnap arcát tisztábban láthassuk. Mert valahogy érthetetlen józan ember számára az a rémlátás, ami úgy látszik elfogott egyeseket. A valóság talán mégis csak az volna:

ha a marxizmus halott, akkor felesleges az aggodalmaskodás, ha pedig valami Marx redivivust, valami megelevenedett és új hódító körútra induló történelmi matérializmus arcát látják felbukkanni a szárszói előadások többségében, akkor ezt józanul tudomásul kell venni, hogy a magunk missziójában, keresztyén magyar programjában számot vessünk olyan erőkkel, amelyekkel adott esetben mérkőznünk is kell, mégpedig saját fegyvereinkkel. [...]

Ebből pedig az következik, hogy *az Evangélium senki számára sem lehet puha párna, amelyen nagyot nyujtózkodik abban a reményben, hogy a keresztyén Magyarország megvalósulásához jelszavak is elegendők.*

NEM TÁNCLÉPÉS PROBLÉMA

Ennél sokkal többről van szó, arról, hogy az új és régi pogányság, a harcos ateizmus készül elveszített területei visszahódítására, fegyverkezik a teljes hatalom átvételére és harcol eszméinek hirdetésével, múltból jól ismert céljaiért. Hogy ezt nem titokban míveli, hanem nyíltan, az a keresztyén gondolat szolgáinak küzdelmét jelentős mértékben megkönnyíti.

A kérdés csupán az, hogy igazságainkban nem bízunk, vagy önmagunk prófétikus ereje roppant meg annyira, hogy az ellenvélemény, a régi ellenfél megjelenésére azokat hibáztatjuk, akik a történelmi materializmus szellemét egyenes küzdelemre megidézték.

Azt gondolom, hogy az egész kérdés számunkra nem tánclépés-probléma: jobb-bal, jobb-bal, hanem ennél sokkal mélyebb felszólítás és figyelmeztetés, amelyből nyilván láthatjuk, hogy milyen erők nyujtották ki kezüket

a mi ifjúságunkért és a magyar népi irányzat igaz törekvései mögött milyen erők kívánják mintázni a holnap arcát.

Arról pedig egészen elfeledkeztek a cikkírók, hogy a konferencia népe minden napon bibliakörökbe gyűlt össze, és a vezetők szerint ez sem mult el nyomtalanul, tehát nem seperte el mindenkiben a keresztyén és magyar szemléletet a nyilvános viták hulláma. Még ha így lenne is, ki tudja mikor kel ki az elhintett mag? A lélek és gondolat magvai a mélyben csiráznak és lassan hajtanak ki.

Az Evangélium az egész magyar életre egyetlen gyógyító orvosság, de sebeket gyógyítani csak akkor lehet, ha a sebeket feltárjuk. Erős keresztyénség, élőhitű nép sohasem fél ellenvéleményektől és támadásoktól, mert ennél többet is vállalt és kibírt a történelemben: a martíriumot.

A szárszói vihar igen jó szolgálatot tett: illuziók ködét verte szét sokféle irányban. Nincs szükségünk illuziókra egyetlen vonatkozásban sem, legkevésbé önmagunk felé. A szárszói vihar jókor jött, még nem késő... Szorosabban markoljuk meg saját fegyvereinket!

Református Jövő, 1944. február 9.

A Békepárt az 1943. őszén felszínre került irányzatokról

Az előzőekben igyekeztünk bemutatni a korabeli magyar belpolitikai élet szinte minden fontosabb szereplőjének véleményét, állásfoglalását a Szárszón is felszínre került problémákkal, irányzatokkal kapcsolatban. Az idézett lapok egy részének Szárszó „ürügyén" megírt cikkei azonban általánosabb kérdéseket is felvetnek. S ez nem véletlen. A szárszói táborozást követő sajtóvita közel fél éve alatt ugyanis jelentős változások zajlottak le a hadszíntéren és a nemzetközi politikában.

1943 végén a teheráni konferencián a szövetségesek egy sor fontos megállapodást kötöttek a következő évek akcióiról, így a második front megnyitásáról. Határozataik között szerepelt továbbá az az elv is, amely szerint a háborút közösen, szoros szövetségben vívják a teljes győzelemig. Ez a magyar uralkodó osztályok számára is világossá tette, hogy lépéseik tervezésében számolni kell a Szovjetunióval s reális lehetőségként azzal is, hogy a Vörös Hadsereg rövidesen Magyarország határán is megjelenhet. A Kállay-kormány azonban nem vonta le a szükséges tanulságokat. Továbbra is hitt abban, hogy a „kivárás" politikájával „elodázhatja a krízist".

A megváltozott külpolitikai és hadi helyzet 1943 végén–1944 elején számvetésre késztette a magyar politikai irányzatokat is: sokak számára világossá vált, hogy az 1943 nyarán–őszén remélt „békés kibontakozás" útja 1944 elején már járhatatlan, mások még mindig tápláltak illúziókat Kállay „hintapolitikája" iránt.

A Szárszó után kirobbant sajtóvita ilyenformán a magyar belpolitika kiútkereséseit is jól tükrözi. Ugyancsak a Békepártnak 1944 januárjában neves közéleti személyiségeknek elküldött „Memorandum"-a, ha áttételesen is, bírálja a Szárszón megfogalmazott egyes álláspontokat, véleményeket.

[...]

A reakció sohasem volt annyira ráutalva a nemzet egészének támogatására, mint éppen most, háború idején. Huszonöt éves politikájának minden bűne most készül megbosszulni magát. Számára ezért nem is lehet nagyobb fenyegetés a dolgozó osztályok demokratikus egységfrontjánál. Ezt a veszélyt nagyobbnak tartja minden külső viharnál, mivel ez a demokratikus egységfront belülről fenyegeti elsöpréssel, s ez számára koncepciója csődjét, a végleges bukást, a feltámadás nélküli halált jelentené. [...]

A béke és a demokrácia kivívásának alapvető feltétele: a munkásság, parasztság és polgárság szoros harci szövetsége. Ez a koalíció politikai kifejezése annak a ténynek, hogy az ország valamennyi termelő osztályát közösen sújtja a reakció rendszere: a béke és a demokrácia hiánya. Ezeknek az osztályoknak összefogása a független, szabad és demokratikus Magyarországért támadás és tiltakozás a reakció nemzeti egysége ellen, amely a különböző néposztályokat közvetlen és távolabbi érdekeik feláldozásával akarja szolgálatába fogni, s felismerése annak, hogy a három nagy társadalmi osztály, amely együttesen magát a nemzetet jelenti, csak közös harccal érheti el a haladó és önálló ország megteremtését. [...]

A magyar demokratikus pártok magatartása a legfontosabb sorskérdések között foglal helyet. A Kállay-kormány teljes elszigetelődése idején a demokratikus pártok tartják kezükben a helyzet kulcsát, magatartásukkal áll vagy bukik a nemzet ügye. [...]

A háború végső kibontakozása halálos komolysággal és egyszerűséggel állította minden európai nép elé a döntő kérdést: Hitlerrel, vagy ellene! A Hitlert támogató Kállay-kormány nyilvánvaló katasztrófapolitikája a magyar demokratikus pártokat is válaszút elé állítja: a reakció ellen vagy mellette. Harmadik út nincs! A nemzet a jobb jövendő

reményének csökkenésével, egyes tagjai pedig minden nap mérhetetlen szenvedésekkel fizetnek a demokratikus front minden ingadozásáért.

A kormány különböző manőverekkel kísérletezik az ellenzék megnyerésére vagy leszerelésére. Gyakran próbálkozik azzal, hogy az ellenzéket nyílt vagy leplezett imperialista jelszavak segítségével kapcsolja politikájához. Mert nagy sikere a reakciónak, ha a demokratikus front vezetői a tömegek harci jelszavai helyett a kormány jelszavait hangoztatják [...] nagy sikere a reakciónak, ha a demokratikus ellenzék háború utáni tervek készítésével tölti idejét, s ezzel mintegy elismeri a hitlerista háború elsőbbségét és érinthetetlenségét, és szabad kezet ad folytatására.

Nagy sikere a reakciónak, ha a demokratikus oldalról tudomásul veszik azt a feudalizmus szellemét lehelő állapotot, hogy nálunk a politika néhány száz úr előjoga és magánügye. Tudomásul veszik ténylegesen azzal, hogy a demokratikus pártok néhány vezetője maga hajtja végre az egyébként helyes, de a tömegek bevonása nélkül erőtlen és súlytalan akciót.

S a reakciónak sikeréhez hozzájárul még az is, hogy a kormány közigazgatási intézkedésekkel és terrorral ugyszólván ellenállás nélkül szaggathatja szét a demokratikus vezetőket és tömegeket összekötő kapcsokat. [...]

Ez az út a magyar demokrácia megsemmisítéséhez és nemzeti katasztrófához vezet.

Van azonban másik út is, és ez a felszabadulás és győzelem felé vezet. Ez az út a kemény és bátor harc útja: *„Teljes és félreérthetetlen szakítás a reakcióval és jelszavaival, s megalkuvást nem ismerő, elszánt küzdelem a Kállay–Imrédy-klikk ellen* – ez az alapfeltétele a demokratikus front sikereinek. [...]

Ha az ellenzék szakít a reakcióval s a tömegekkel csinál politikát, meg fog változni harcmodora is. A mai védekező és kitérő harcmodor helyett támadó szellemre és erőteljesebb harci kedvre annál inkább is szükség van, mivel országunk elmaradottsága nemcsak a reakció diktatórikus uralmának a tényében, hanem demokratikus küzdelmünk korszerűtlenségében és fejletlenségében is megnyilatkozik. Küzdelmünk európai viszonylatban fejletlen és hátramaradott – eszmei tisztázottság és következetesség, harcmodor és szervezettség tekintetében. A nemzeti szabadságharc Európának úgyszólván valamennyi államában magasabb fokot ér el, és jelentősebb eredményekkel dicsekedhet, mint nálunk. Mozgalmunkat fel kell emelni a kor színvonalára, s olyan harci stílust kell kiformálnunk, amely barátot és ellenséget egyformán meggyőz őszinteségünkről és elszántságunkról. [...]

BÉKÉT, SZABADSÁGOT!

Ez a két szó fejezi ki legteljesebben a magyar nép igazi követeléseit. Ez a két szó foglalja össze legtömörebben a magyar és demokratikus politika programját. Ezért írtuk ezt a két szót pártunk zászlajára.

Most, amikor útjára bocsátjuk emlékiratunkat, úgy véljük, nem lesz szükségtelen néhány szót szólni arról a célról, amit emlékiratunkkal elérni szándékozunk [...]

Emlékiratunkat nem címeztük semmiféle hatalmassághoz sem: nem is nekik szánjuk. Mert hiába nézünk körül a mai Magyarország hatalmon levő urai között: nem látjuk sehol azokat, akik a magyar nép érdekeit képviselnék, s akik bírnák is az ország bizalmát.

De látjuk a munkásság, parasztság és értelmiség soraiban a magyar nép hűséges és igazi fiainak növekvő seregét, azt a névtelen tábort, amelynek katonái cím és rang nélkül, a mindennapok áldozatos harcaival bizonyítják, hogy ők ennek a nemzetnek hivatott vezetői, akik rászolgáltak népünk bizalmára. Hozzájuk szólunk! Emlékiratunkat nekik szánjuk fegyverül, hogy még következetesebben, még keményebben, még vértezettebben vívják harcukat a magyar néppel a magyar népért. [...]

Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1935–1945. Kossuth Könyvkiadó 1964. 440–448. old.

„Szárszóiak" az ellenállásban

1944. március 19-én Hitler parancsára a Wehrmacht megszállta Magyarországot. A demokratikus pártokat feloszlatták, a demokratikus szellemű újságokat betiltották. Ily módon egy időre megszűnt a szárszói konferenciával foglalkozó vita.

Eddigi ismereteink szerint csupán egy alkalommal került elő a téma a jobboldali sajtó hasábjain, Milotay István vezércikkében, amelyben a Györffy-kollégium autonómiájának felfüggesztését kommentálja: „A magyar paraszti Cambridge... Erdei Ferenc befolyása alatt állott." Fokozatosan „felerősödött benne a magyarországi népfront befolyása". A kollégisták eljártak „az ifjúmunkások közé, építgették, kalapálták a fiatalok népfrontját... Ütötték a vasat a paraszt–proletár osztályszemlélet mellett... Nem titok, hogy ennek az esztendőnek az elején néhány különös jelenséget fedeztek fel az ifjúság köreiben. Ma már bizonyos, hogy a földalatti baloldali szervezkedés központja a Györffy Kollégium volt." A kollégisták teljesen „a forradalmat hirdető népi írók és publicisták" hatása alá kerültek, „megbízható szövetséges társuknak tartották a nemzetközi szociáldemokrata párt zsidó vezéreit" és az vált céljukká, hogy „az ipari proletariátus forradalma mellé a parasztság forradalmát szállítsák". Ennek érdekében „tüzes trónra akarták ültetni az egész korhadt dzsentri-szolgabíró világot, mint vad németellenesek, egy új paraszt–proletár neo-kurucság" szószólóiként „az ősmagyar és jaj de huncut a német vonalon és a finn népi demokrácia jegyében, amelyet bizonyos kálvinista színekkel átfestettek, elnézést és mélabús rokonszenvet találtak bizonyos egyházi tényezők részéről, magukhoz tudták szédíteni a fiatal papság némely süvölvény prédikátorait, derék, ártatlan növendék jegyzőket és tanítókat, ugyanilyen középiskolai tanárokat, hogy aztán a szárszói és egyéb konferenciákon... Leninék és Buharinék tanaival mérgezhessék őket... Mindezt persze azzal a feltétellel, hogy az úri Magyarországnak el kell buknia a német érdekből,

német rablláncon vívott küzdelmében." (Új Magyarság, *1944. április 28.–május 4.*)

Előkerült még a szárszói konferencia a Györffy-kollégium ifjúságának az autonómia felfüggesztésével kapcsolatos memorandumában is.

A kollégium ifjúsága kereste mindazoknak a barátságát, akik vállalták a nép ügyét. A kollégium több tagja részt vett a szárszói konferencián. Itt a kollégium igazgatója hitet tett amellett, hogy az ifjúságnak nemcsak szavakkal, hanem cselekedeteivel, magatartásával is vállalnia kell népét. Erdei Ferenc előadásához kapcsolódva vázolta az egyetemi ifjúság történetét és helyzetét, hitet tett amellett, hogy az ifjúságnak a parasztság és munkásság ügye mellé kell állnia. A Pártfogó Testület elnöksége politikai demonstrációnak minősítette ezt a megnyilatkozást. Különösen kifogásolták, hogy a *parasztság* mellett a *munkásság*-ról is szólott az igazgató. Az ifjúság azonosította magát felszólalásával.

A Györffy Kollégium ifjúságának magatartását az a törekvés határozta meg, hogy minden körülmények között hű akar maradni a néphez. Nem nagy szavakat, könyvből tanult mondatokat jelent ez a kollégium fiatalsága számára, hanem valóságos hűséget, amely a családhoz, a rokonsághoz, a faluhoz: az ismert és valóságos néphez kapcsolódik. Az ifjúság hálával gondol a Pártfogó Testület tagjaira. Becsüli őket, mert a jobbak közé tartoztak: tudták, hogy kötelességük van népükkel szemben. De, ha egyszer mégis úgy történne, hogy az ő útjuk kettéválik, akkor a népből jött ifjúságnak a hovatartozása nem lehet kétséges.

Közli: Fényes szelek nemzedéke. Akadémiai Kiadó 1978. 300–305. old.

Természetesen a „szárszóiak részvétele az ellenállási mozgalomban a német megszállás időszakában" témának a teljes feldolgozása egy külön kötet anyaga lehetne. Mi ezúttal a konferencia résztvevői többségét kitevő fiatalság szerepét kívánjuk illusztrálni. Úgy érezzük mégis, egy vázlatos áttekintés a téma egészéről ebben a könyvben is nélkülözhetetlen.

Tekintsük át először a konferencia előadóinak szerepét.

Erdei Ferenc *a Nemzeti Parasztpárt egyik képviselőjeként részt vett a Magyar Front munkájában. A Magyar Front megbízásából Makó felszabadulása után öccsével együtt átment a fronton. Révai Józseffel és Balogh Istvánnal megindítja a* Dél-Magyarország *című lapot Szegeden. Decemberben ő lesz az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere. (Tevékenységéről beszámol öccse, Erdei Sándor, az „Emberül élni – Egy életút mérföldkövei" című, a Gondolat Könyvkiadónál 1974-ben megjelent kötet előszavában, valamint a* História *1982/2–3. számában.)*

Veres Péter*t többször is behívták munkaszolgálatra, innen ismételten megszökött. Bujkálva, rejtőzve érte meg a felszabadulást. 1945-ben Debrecenben a Nemzeti Parasztpárt elnökévé választották, majd az Ideiglenes Nemzetgyűlés őt választotta meg a földreform végrehajtását irányító Országos Földbirtokrendező Tanács elnökévé. (E korszakkal foglalkozó emlékiratát „Az ország útján" címmel adta ki a Szépirodalmi Kiadó 1965-ben.)*

Darvas József *illegalitásba ment. Előbb Kemenesmagasiban, majd Tiszaladányban rejtőzködött. Amikor a Lakatos-kormány a kiugrás lehetőségeit kereste, enyhült a rendőrségi harapófogó, feljött Budapestre, és bekapcsolódott a Magyar Front munkájába. A nyilas hatalomátvétel után újra illegalitásba ment. Budapest felszabadulása után tagja az első népfront-jellegű napilap, a* Szabadság *szerkesztő bizottságának, Kállai Gyulával és Zilahy Lajossal együtt. A Nemzeti Parasztpárt alelnöke, a* Szabad Szó *főszerkesztője. (Életének erről a korszakáról beszámol a „Város az ingoványon" című, még 1945-ben megjelent könyvében, továbbá a „Léleknek kenyere" című, 1982-ben megjelent posztumusz kötete több írásában.)*

Nagy István *Észak-Erdélyben az illegális kommunista szervezkedés, a népfrontmozgalom tekintélyes vezetője. Balogh Edgárral együtt nagy szerepe van abban, hogy olyan erős magyar–román egységfront jön létre, minden számottevő Hitler-ellenes erő szövetségeként, hogy a Kárpát-medencében egyedülállóan ki tudják vívni Kolozsvár nyílt várossá nyilvánítását; a német csapatok ezért harc nélkül adják fel a várost. A felszabadulás után a* Világosság *című kommunista újság főszerkesztője, nemzetgyűlési képviselő, egyetemi tanár, akadémikus, a Román Munkáspárt kolozsvári bizottságának tagja. („Erdélyi úton" címmel 1945-ben jelent meg beszámolója, riportkönyve a háború éveiről. „Szemben az árral" címmel a Kriterion Könyvkiadónól megjelent önéletrajzi regénye ismertetést ad a szárszói konferenciákról, részvételéről a népfrontküzdelmekben. Más oldalról világítja meg szerepét Balogh Edgár „Szolgálatban" címmel, 1978-ban kiadott emlékirata, kiegészítve, korrigálva, értelmezve Nagy István helyzetelemzéseit. Megemlíthetjük még Asztalos István: „Írók a hadak útján" című, részben ide vonatkozó önéletrajzát.)*

Dobi István *a Földmunkás Szakosztály vezetőjeként szervezte az 1944. februári vésztői konferenciát. A német megszállás után részt vett az illegális mozgalom megbeszélésein. Behívták katonának. A felszabadulás után a Kisgazdapárt balszárnyának a vezetője. (Emlékiratai 1962-ben jelentek meg „Vallomás és történelem" címmel.)*

Kovács Imre *előbb Jobbágyiban rejtőzködött, majd a Magyar Front, később pedig a Magyar Nemzeti Felszabadító Bizottság egyik vezetője-*

ként, Kállai Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Tildy Zoltán és Szakasits Árpád mellett részt vett a magyar népfront szervezésében. 1944 decemberében Vámosmikolán, a Görgey-zászlóalj segítségével átment a fronton, de mindmáig tisztázatlan okból, valószínűleg egy félreértés folytán, kémgyanús elemként kezelték; egy időre fogságba került. Szabadulása után a Nemzeti Parasztpárt alelnökévé, majd főtitkárává választották. (Az ellenállási mozgalomban játszott szerepéről „Magyarország megszállása" című életrajzi kötetében ír részletesen.)

Németh László *a német megszállás évében Felsőgödön és Szilasbalhásson rejtőzködött, majd Illyés Gyulával bujkált a Dunántúlon. Ekkor egyetlen folyóiratban sem publikált. A felszabadulás után Békésre, majd Hódmezővásárhelyre költözött. (Erről vall „Homályból homályba" című kötetében, valamint az „Utolsó széttekintés" című posztumusz kötetben.)*

Püski Sándor *igyekezett megőrizni a legalitást. Ezt arra használta fel, hogy – mint erről Balogh Edgár megemlékezik önéletrajzában – „Móricz Zsigmond ébresztése" címmel antológiát szerkesszen, anyagilag támogassa az üldözött és bujkáló magyar írókat.* „1944. július végén Püski Sándor felhívott Budapestre – *írja Balogh Edgár.* – Jelezte, hogy fel akarja újítani a »Magyarország felfedezése« c. sorozatot, a Székelyföldet Bözödi Györgytől, Kárpátalját tőlem várja... Püskinél Darvas József fogadott, ő volt az új sorozat kiszemelt szerkesztője. A könyvkiadó Szerb utcai csöpp helyiségében tárgyaltunk, a szokott parázs vita Sinka Istvánnal, beállított Erdei Ferenc is."

Nagy István emlékirataiban szintén megemlékezik a Magyar Élet kiadó szerepéről, különösen 1944 nyarán, amikor ismételten lehetőség nyílt bizonyos szabadabb mozgásra: „Ami Budapesten történt, a Püski Sándor lakására összehívott íróértekezleten, annak nincs írásbeli nyoma. A résztvevők nagy része meghalt azóta: Erdei Ferenc, Darvas József, Szabó Pál, Veres Péter. Rajtuk kívül olyanok is jelen voltak, akiknek a részvétele a Magyar Frontnak a széles nemzeti összefogás irányába való kiteljesedése felé mutatott. Püski Sándor, tekintettel az új helyzetre, csakis a nemzeti ellenállás sodrába beállt írók műveinek kiadását vette tervbe, azon kívül javaslatot kért tőlünk haladó román és szlovák írók alkotásainak lefordíttatására. Mire én meglehetősen felindulva, helybehagytam terveit, tegye, ha a cenzúra engedélyezi. – De ez most nem elég! – Majd egy olyan közös írói kiáltványra terjesztettem elő indítványt, amelyre a megdöbbent írók szinte egyhangúlag azt válaszolták: nem juttathatjuk akasztófára az egész jelenkori magyar irodalmat... – Lehet, hogy nekik volt igazuk." *Sajnos, azóta Nagy István is meghalt, további kutatások feladata lesz az 1944. nyári–őszi íróösszejövetelek, ellenállási próbálkozások rekonstruálása.*

Ugyancsak további feladat a szárszói konferencia mártírjai *életének, utolsó éveiknek, hónapjaiknak a felderítése. Szimbolikus, hogy közülük ketten az ifjúsági népfrontmozgalomban legaktívabban és legeredményesebben részt vevő kommunista fiatalok közül kerültek ki, egy-egy mártír pedig az SDG és a Diákegységmozgalom vezetői közül.*

Béri Kovács Győző *fiatal szocialista költő, tanító. Három verseskötete jelent meg. Közöljük cikkét, amely a szárszói konferencia megnyitása napján jelent meg a* Szabad Szóban. *Sipos Gyula visszaemlékezése szerint az ifjúsági ankét mozgalomban részt vevő Györffy-kollégisták őt tekintették a szocialista fiatalok legmarkánsabb képviselőjének. „A magyar haladó ifjúsági mozgalmak történetének válogatott bibliográfiája" – b. k. gy. szignóval – három további, a* Népszavában *megjelent cikkéről tesz említést. Több adatot nem találtunk róla a felszabadulás utáni irodalomban. Egykorú harcostársától, a vele együtt letartóztatott és elítélt Rozsnyainé Pápa Ilonától tudjuk, hogy részt vett az 1942-es szárszói konferencián, majd az illegális ifjúsági mozgalom egyik vezetőjeként tartóztatták le 1943 szeptemberében. 9 évi börtönre ítélték, és a német megszállás után Németországba hurcolták, ahol lágerben halt meg.*

Cserta Lajos *bőrmunkás. Róla még kevesebbet tudunk, pedig a kor mozgalmaiban részt vett Györffy-kollégisták és Püski Sándor emlékezete szerint is a legális mozgalomban ő volt a legtevékenyebb, legeredményesebben dolgozó ifjúmunkás. Nagy szerepe volt az első, Kálvin téri ifjúsági konferencia vitáiban. Tudjuk róla, hogy ő szervezte meg azt a találkozót a tejcsarnokban, amelyről Németh László írását közöljük kötetünkben. A* Magyar Útban *ő és a bőrös szakszervezet ifijei közül többen is írtak cikkeket. Ő volt annak a József Attila-emlékbizottságnak a titkára (tagjai között volt Kállai Gyula, Kovács Imre, Marosán György), amely célul tűzte ki a költő hamvainak Budapestre szállítását, az ünnepélyes temetés megrendezését, a költő emlékének ápolását. Ő volt a bőrös szakszervezetben a „Bánk bán" előadás szervezője. Tudjuk, hogy behívták katonának, munkaszolgálatos századba osztották; eltűnt a háború vérzivatarában.*

Bognár István *az SDG alelnöke, a szárszói tanácskozás elnöke. 1944 őszén bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba, lakását illegális találkozókra, szervezkedésekre bocsátotta rendelkezésre, kapcsolatot tartott a Kiska-alakulatokkal és egyéb ellenállási szervezetekkel. 1944. január 17-én, miközben egy illegális találkozóra sietett, egy véletlen golyó halálra sebezte.*

Villy Antal *állatorvostan-hallgató a diákegység-mozgalom balszárnyának markáns egyénisége volt. Mint falujában népszerű, az ellenállási mozgalomban részt vevő fiatalt őt választották meg Dunaszekcsőn a felszabadulás után a Nemzeti Bizottság elnökévé. Amikor azonban a német had-*

sereg egy rövid időre visszafoglalta a falut, fogságba vetették őt; fogolyként halt mártirhalált.

Ismereteink szerint a szárszói konferencia résztvevőinek többsége bekapcsolódott a népfrontmozgalomba. A jobboldali sajtó rágalomhadjáratához közülük senki nem csatlakozott; ellenkezőleg: különösen a jegyzőkönyv megjelenése után többségében szószólói, hírvivői lettek a szárszói népfronteszmének. 1944. március 19-ig gyakran vitázva egymással, a német megszállás után viszont egységesen, közös fronton. Számosan közülük, mindenekelőtt a baloldali népi írók bekapcsolódtak és részt vettek a Magyar Front munkájában.

A baloldal és a „harmadik oldal" többsége félretették lényegi ellentéteiket, és közösen vettek részt a fasiszta megszállók és a nyilasok elleni nemzeti szabadságharcban, a független, szabad és demokratikus Magyarországért folyó küzdelemben.

A MAGYAR FRONT KIÁLTVÁNYA

[...] Érezzük azt a súlyos felelősséget, melyet országunk sorsáért, nemzetünk megtartásáért a történelem s a szabad Európa színe előtt minden magyarnak viselni kell. Éppen ezért mi, e galádul elárult és idegenek prédájának vetett ország föld alá kényszerült demokratikus pártjai

új szabadságharcot, új népháborút hirdetünk.
Megteremtjük a magyar szabadságharc széles harci egységét,
a Magyar Frontot

A Magyar Front programja: a német hódítók és cinkosaik kiverése, béke a szövetségesekkel, s a minden ízében demokratikus, szabad Magyarország alapjainak lerakása. [...]

Munkások! Harcba hív benneteket a Magyar Front. Az országban ti képviseltek a legjelentősebb és legöntudatosabb szervezett erőt. Szociáldemokrata és kommunista munkások már hosszú évek óta küzdenek szóval, tettel, röpirattal a Hitler-fasizmus ellen. Ma már minden munkásnak vállalnia kell a harcot. Megbújni nem lehet. A bomba, a behívó, a Gestapo a meghunyászkodókat is utoléri.

Munkások! Ti gyártjátok a hadianyagot, bányásszátok a szenet, vezetitek és fűtitek a mozdonyokat s hajókat. Kezetekben tartjátok a fasiszták, a hazaárulók sorsát! Ne termeljetek a németeknek! Ne menjetek a hadiüzemekbe! Dolgozzatok lassan, hiszen nem magatoknak, hanem Hitler-banditáknak dolgoztok. Rongáljatok és szabotáljatok!

Gazdák és falusi szegények! Titeket is harcba hív a Magyar Front. Ne szolgáltassátok be terményeiteket – juttassátok el közvetlenül a magyar fogyasztókhoz. Ha nem lehet, rejtsétek el vagy semmisítsétek meg. Inkább senkié, mint a németé! Rejtsétek el a szökevényeket és a politikai üldözötteket! Harcoljatok a földért, a békéért, kenyérért, a szabad emberi életért.

Polgárok! Rátok is számít a Magyar Front! Szakítanotok kell a hazaáruló fasiszta reakcióval, és a nemzeti ellenállás útját kell járnotok, a francia, a dán, a lengyel polgárság példája szerint. Használjátok ki a németek ellen a termelésben, a kereskedelemben, adminisztrációban elfoglalt helyeteket!

Értelmiségiek! Ne legyetek bűntársai, cinkosai ennek a tiszavirágéletű rendszernek. Ti vagytok a nemzet szellemi vezetői. Maradjatok az élen a szabadságunkért folytatott harcban is!

A történelmi egyházak magatartása minden bizonnyal olyan lesz az idegen megszállás e szomorú és végzetes idejében, hogy a magyar nép mindig emlékezni fog: papja nem hagyta magára és nem tartotta előbbrevalónak saját megmentését, mint a Krisztus tanításainak bátor képviseletét és gyülekezete sorsát.

Honvédek! Fordítsátok fegyvereiteket a német hódítók ellen! Menjetek át a Vörös Hadsereghez! Ne vérezzetek német érdekekért! Rövidítsétek meg rabságunkat!

KI A NÉMET MEGSZÁLLÓKKAL!
PUSZTULJANAK A HAZAÁRULÓK!
ÉLJEN A KÜLÖNBÉKE!
ÉLJEN A MAGYAR FRONT!
ÉLJEN A SZABAD, FÜGGETLEN, DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG!

Békepárt,
Független Kisgazda-,
Földmunkás és Polgári Agrárpárt,
Kettős Kereszt Szövetség
(legitimisták),
Szociáldemokrata Párt

Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 507–510. old.

Balyó Mária:

ÉLETRAJZI JEGYZETEIM

[...]

Az emlékezetes második szárszói konferencia döntően alakította tovább világnézetemet és ezzel együtt sorsomat is. Hamarosan összekerültem a táboron részt vevő ifjúmunkásokkal: Kató Pistával, Palotás Misivel, Balázs Bélával, s még több mással, s megismerkedtem a Györffy-kollégistákkal is. Ez a konferencia s ezek az ismeretségek – természetesen a régi, magammal hozott alapokon határoztak meg ezután.

[1943.] Szeptemberben feljöttem az egyetemre. Bölcsészetre iratkoztam be. [...]

Hamarosan a [*Györffy*-] kollégium legbelsőbb köréhez tartoztam, a fiúkkal együtt eljártam a Vasas-székházban tartott ankétokra, matinékra, megbeszélésekre; velük együtt dolgoztam a Parasztszövetség Főiskolás Szakosztályának szervezésén, majd ennek titkára lettem, eljártunk az összes egyetemista körökbe, vitatkoztunk, szerveztünk, ahol lehetett.

Fejlődésem legnagyobb lendületében talált az 1944-es német megszállás. Az első pillanatok zavartsága, ziláltsága után egyöntetűen elhatároztuk a kollégium feloszlását, az exponáltabbak, Gyenes, Sipos s mások vidékre mentek, mi „fehérebbek" itt maradtunk, megpróbáltunk tájékozódni. Hosszú várakozás után végre kapcsolatot kaptunk a Békepárt ifjúsági mozgalma felé. Engem Hegedűs András kapcsolt be összekötő szereppel Kende István, aki a mozgalom részéről volt összekötő felénk, s maga közé, aki a sejtszervezést lefelé megindította. Munkánk nehezen haladt előre. [...] Végre augusztus közepén igenlő utasítás jött a már régen eltervezett röpirat kiadására. Szervezését már régebben elkezdtük, úgyhogy augusztus végére le tudtuk húzni, és ki tudtuk adni a négyoldalas röpcédulát. Ebben bejelentettük a Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma megalakulását [...] harcra szólítottunk fel minden egyetemistát és középiskolást a fasizmus és a német elnyomás ellen. [...] A postázás szépen haladt, az utolsó csoportot azonban időhiány miatt nem tudtam már a különböző postaládákba bedobni. S ez lett a vesztem. [...] a Gestapo házkutatást tartott. Lebuktam. [...] A Gestapo először a Fő utcai börtönbe vitt át. Bár a röpcédulákat megtalálták, kereken megtagadtam minden választ. „Nem tudom, nem ismerem!" A szokásos kezelés után másnap átvittek a csillaghegyi csendőrnyomozóhoz. [...] Októ-

ber végén volt a tárgyalásunk, ahol mindannyian meglehetősen enyhe büntetést – én másfél évet – kaptunk. A Conti utcai börtönbe szállítottak át, azonban innen rövid idő múlva elvittek a komáromi Csillagerődbe, majd ki Németországba. A ravensbrücki koncentrációs láger volt az első állomás. [...]

A fényes szelek nemzedéke. Népi kollégiumok 1939–1949. Akadémiai Kiadó 1978. 329–330. old.

A NEMZETI ELLENÁLLÁS DIÁKMOZGALMÁNAK FELHÍVÁSA

Történelmünkben soha elő nem fordult veszedelem fenyegeti hazánkat. A hitleri Németország és a magyar hazaárulók magukkal akarják rántani egész nemzetünket a pusztulásba. Ebből a súlyos helyzetből csak a magyar nép szabadságharca mentheti meg országunkat. Ezért az együttes erőfeszítésért dolgozik a

NEMZETI ELLENÁLLÁS DIÁKMOZGALMA.

Munkánkhoz segítségül hívunk minden becsületes magyar egyetemistát és diákot. Kérjük valamennyiőjüket, hogy ragadjanak meg minden alkalmat arra, hogy mozgalmunkat erősítsék, folyóiratunkat, felhívásainkat terjesszék, a bennük foglalt felszólításainkat a lehetőséghez képest teljesítsék.

Felhívunk minden egyetemi hallgatót és diákot, hogy ne legyenek tagjai olyan egyesületnek, amelyik a német megszállás után alakult, vagy kiszolgálja a hazaáruló rendszert, mert aki ilyen egyesület tagja, az önként csatlakozik a hazaárulókhoz.

Minden eszközzel segítsük a szabadságharcosokat, akik állandó életveszedelmek között küzdenek népünk jövőjéért.

Ne higyjünk a hazug propagandának, mert ha harcolunk szabadságunkért, magunk is helyet kapunk Európa szabad népei között.

A hazaárulókat és spicliket közösítsük ki magunk közül, és büntessük meg őket.

KÉSZÜLJÜNK A FEGYVERES ELLENÁLLÁSRA, MERT NEM ELÉG SZORONGVA VÁRNI A KÜLSŐ TÉNYEZŐK DÖNTÉSÉT.

Elítéljük a gyáva megbújást, a közömbösséget, az opportunista haszonlesést, itt az ideje a felelősségvállalásnak, a harcnak.

„Mert a világ siet, s most kerül dűlőre,
érdemesek vagyunk életre s jövőre?" (Ady)

A Nemzeti Ellenállás
Diákmozgalma.

A fényes szelek nemzedéke. 318–319. old.

13. SZ. RENDŐRSÉGI HELYZETJELENTÉS

CSILLAGHEGY, 1944. SZEPTEMBER

1944. augusztus 30-án kelt helyzetjelentésem óta a nyomozó csoport 60 főt vett őrizetbe. Közöttük van a Békepárt egyik sajtósa, egy új stenciles sokszorosítóval és a sokszorosításhoz szükséges anyagokkal, a „Szabad Diákfront" sajtósa ugyancsak egy stenciles sokszorosítóval és kb. 500 db röpirattal. [...]

1944. szeptember 14-én 105 fő van a nyomozó csoport őrizetében. [...] Ugyancsak az előző helyzetjelentésemben már jelentett Balyó Mária egyetemi hallgatónővel kapcsolatos ügyben megállapítást nyert, hogy a „Szabad Diákfront" című illegális sajtóterméket a Győrffy-kollégiumba tartozott Szűcs Ferenc (szökésben) és Hegedűs András (őrizetben) gépészmérnök szakos egyetemi hallgatók készítették. A sokszorosítógépet használt állapotban a Turán sportcipő üzletben, a sokszorosításhoz szükséges anyagokat pedig különböző üzletekben vásárolták, saját pénzükön. Eddig kb. 1600 példányt állítottak elő, s abból Balyó Mária 900 db-ot szétküldött, kizárólag egyetemi hallgatók részére, Budapestre és vidékre. Kb. 550 db őrizetbe került, a többit pedig, mert lehúzásuk rosszul sikerült, megsemmisítették. Őrizetbe került a sokszorosító és a címtár, melynek anyagát Szűcs Ferenc és Hegedűs András gyűjtötték össze.

Hegedűs András előadása szerint a „Szabad Diákfront" c. röpiratot egyedül készítették ugyan, de a Békepárttal a kapcsolatuk megvolt. A békepárti kapcsolatot nekik Gyenes Antal, Győrffy-kollégiumbeli közgazdász szakos egyetemi hallgató hozta, aki jeles-jelszavas utcai találkán összekapcsolta egy ismeretlen nevű intellektuelnek kinéző egyénnel. Később ezzel az egyénnel ugyancsak jeles-jelszavas találkán Hegedűs András Balyó Máriát is összekapcsolta. A kapcsolatok kiépítése ellenére az ismeretlen egyénnek a „Szabad Diákfront" című illegális sajtótermék előállítására befolyása nem volt.

Ezek az adatok megegyezően bizonyítják, hogy a Győrffy-kollégium-

ban lakó egyetemi hallgatók legnagyobb része kapcsolt része a kommunista mozgalomnak. [...]

A fényes szelek nemzedéke. 321–322. old.

Szabad Élet Diákmozgalom

Fitos Vilmos:

A SZABAD ÉLET DIÁKMOZGALOM

[...] 1944 májusában a Magyar Ifjúság Nagybizottságához tartozó egyetemi és főiskolai szervezetek aláírásával, az egész magyar egyetemi és főiskolai ifjúság nevében egy, a német megszállás ellen tiltakozó plakátot akartunk kihozni, kiragasztva egyidejűleg az ország egyetemi és főiskolai városaiban. A plakátragasztó csoportok mindenütt szervezetten várták a plakátok megérkezését, de valami kiszivárgott a tervből, és a rendőrség lecsapott a nyomdára. [...]

A plakátakció tanulságait levonva, a Györffy-kollégisták (Kardos László) tanácsára elhatároztuk, hogy a diákegység szervezeteknek és a Magyar Ifjúság Nagybizottságához tartozó más haladó diákszervezeteknek (a Turul baloldali népi ellenzéke, a Széchenyi Szövetség, a különféle protestáns diákszervezetek: Soli Deo Gloria, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület stb. legöntudatosabb antifasiszta csoportjainak) a közreműködésével az egész ország területére kiterjedő harcos, illegális ellenállási szervezetet hozunk létre. A Szabad Élet Diákmozgalom nevű ellenállási szervezkedés 1944 nyarán indult meg az illegalitás szabályai szerint sejtrendszerben.

A szervezet kiépítését és irányítását az először 1944 júliusában összeült központi sejt végezte. A központi sejt tagja rajtam kívül Kiss Sándor, Kristó Nagy István, Majsai Emil, Szávuly Lajos, dr. Takácsy Miklós, Zimányi Tibor és Vatai László volt. A sejtet és a szervezkedést mindvégig én vezettem, helyettesem Kiss Sándor volt.

Október közepéig sikerült sejtrendszerben Budapesten kb. 250, vidéken megközelítőleg 100 diákot beszervezni. Ezek a diákok, megtagadva az egyre általánosabb katonai bevonulási parancsot, illegalitásba húzódtak. Budapesten nagyobb részüket sikerült a Görgei-zászlóaljba és az egyetemi Kiska-zászlóaljba (későbbi nevén Táncsics-zászlóaljba) beszervezni.

A SZÉD-nek volt:

– Iratbeszerző csoportja dr. Takácsy Miklós és Kristó Nagy István vezetésével;

– Katonai csoportja Majsai Emil és Nyeste Zoltán vezetésével. A katonai csoport összekötője a Görgei-zászlóaljjal Dolinszky János és a Táncsics-zászlóaljjal Imre Lajos volt;

– Sajtócsoportja dr. Vatai László és október közepétől B. Rácz István vezetésével.

A SZÉD-ből november elején Zimányi Tibor vezetésével kivált egy csoport, amely azután Demokrata Diákfront néven külön ellenállási szervezetet alkotott. Zimányi azonban ezután is vezette a SZÉD és a Demokrata Diákfront most már közös akciócsoportját és továbbra is részt vett a SZÉD vezető sejtjének összejövetelein.

A SZÉD illegális lapja a *Szabad Élet* volt, amelyből három szám jelent meg.

A SZÉD ellenállási tevékenysége kiterjedt a vidéki egyetemi városokra is. A Magyar Ifjúság Nagybizottságához tartozó baloldali, antifasiszta egyetemi és főiskolai hallgatók több vidéki városban megszervezték helyi ellenállási csoportjaikat. Különösen Kolozsvárott, Szegeden, Pécsett és Sopronban alakultak erősebb ellenállási gócok. A szovjet csapatok előrenyomulásával a kapcsolat Kolozsvárral és Szegeddel hamarosan megszakadt, Pécsel és Sopronnal azonban mindvégig megmaradt. A budapesti központ és a pécsi csoport között az összekötő Villy Antal volt, ő később mártírhalált halt.

Kerestem a kapcsolatot a Kommunista Párttal. Ezért szeptember elején Püski Sándor lakásán találkoztam Balogh Edgárral. Balogh Edgár közölte, hogy pillanatnyilag neki sincs kapcsolata a párttal. Azt javasolta, hogy a SZÉD vegye fel a kapcsolatot a Magyar Fronttal. A Magyar Front irányítását a Kommunista Párt végzi. A SZÉD vezetői közül Kiss Sándor és Vatai László Bereczky Albert útján felvette a kapcsolatot Tildy Zoltánnal. Ezt követően Kiss Sándorral látogatást tettünk Tildy Zoltánnál a Vörösmarty utcai iskolában, ahová Tildyék visszahúzódtak.

November elején a kommunista párt és a KISZ kezdeményezésére, a Magyar Front támogatásával létrejött a Magyar Diákok Szabadságfrontja. A SZÉD részt vett az ellenállási diákfront, majd a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja megalakításában, a Györffy-kollégiummal teljes egyetértésben, velük mindenben együttműködve.

A sajtócsoport több röpcédulát készített, többek között Budapest kiürítése, illetve az egyetemek kitelepítése ellen. Egyik-másik röpcédula 10 000-nél nagyobb példányszámban készült. A sokszorosított röpiratok

között megjelent Kiss Sándornak is egy írása „Igaz szó az igaz magyarokhoz" címmel.

Az akciócsoport tettei közül kiemelkedik az egyetem kitelepítése elleni tiltakozásul: robbantás a Műegyetem aulájában, és a Prónay-különítmény Szentkirály utcai laktanyája elleni kézigránátos akció.

A SZÉD tagjai közül többen az életüket is feláldozták és többeket bebörtönöztek.

A Magyar Diákok Szabadságfrontja kiáltványa (kelt 1944. november 7-én, megszövegezte Kardos László, a Györffy-kollégium igazgatója) szerint: „...Az egyetemeken a diákegységmozgalom keretében indult meg a harc az ifjúság széles tömegeiben a demokratikus elvek győzelméért s a nép, a parasztság és a munkásság ügyének feltétel nélküli vállalásáért."

A diákellenállásban sokan vettek részt olyanok, akik a szárszói konferencián is jelen voltak és vitatkoztak. De ott találjuk őket a felszabadulás után is, amikor a romokból új világot kellett építeni. Derekas munkát végeztek az új ifjúsági szervezetek megteremtésében is: az egész magyar értelmiségi fiatalságot a „radikalizmus útján a demokráciára" szervezték.

Kézirat.

A Magyar Ifjúság Szabadságfrontja

1944. október második felében a Kommunista Ifjúsági Szövetség létrehozásával az antifasiszta ifjúsági mozgalom szervezése felgyorsult. A kommunista fiatalok kezdeményezik a diák- és más haladó ifjúsági csoportok összefogását és a közös szervezet létrehozását, amelynek eredményeként létrejön a különböző antifasiszta ifjúsági csoportok közös szervezete, a Magyar Diákok Szabadságfrontja, később ennek kiszélesítésével a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja.

A következőkben a KISZ megalakulását bejelentő röplapból idézzük a témánk szempontjából legfontosabb bekezdéseket:

[...] Harcunk megvívásában számítunk valamennyi magyar szabadságszerető ifjúmunkásra, tekintet nélkül pártállásra, múltjára. Egyet követelünk tőle: bátran és elszántan harcoljon velünk, mert sorainkban ingadozásnak, tétovázásnak helye nincsen.

Célunk azonban nemcsak a munkásifjúság célja. A Kommunista Párt vezetése alatt együtt harcolunk az egész munkássággal, és a magyar szabadságharcos pártok és mozgalmak harci csoportjának, a Magyar Frontnak vezetése mellett együtt az egész magyar nemzettel.

Az ifjúmunkásság ezért közös munkára, együttes harcra hívja fel a magyar szabadságharcos ifjúság valamennyi rétegét, várjuk harci társaink sorába a fiatal értelmiséget és a diákságot! Harcba szólítjuk a katolikus és protestáns ifjúsági szervezeteket! Hívó szóval fordulunk a parasztifjúsághoz! Testvéri jobbot nyújtunk mindnyájuknak, meg kell teremtenünk *az egész magyar ifjúság harci frontját*. Minden ifjú, aki kész harcbaszállni a szabad Magyarországért, szövetségesünk. Az árulók és mindazok, akik még ma is a harc elodázását kívánják, ellenségeink!

Várunk tehát sorainkba minden ifjúmunkást, várunk harcunk közösségébe minden magyar ifjút. Ismételten és nyomatékosan felhívunk minden ifjúsági szervezetet: ha élni akarnak, ha ifjaink életét meg akarják menteni, s valóban egy békében újjászülető szabad Magyarországot kívánnak, fogadják el a szabadságharcos munkásifjúság kinyújtott jobbját! Itt az utolsó perc: cselekednünk kell!

Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 581–582. old.

Gyenes Antal visszaemlékezése

[...]

Ebben az időben [*1943 őszén*] Fehér Lajos volt a felső kapcsolatom, és békepárti propagandamunkát végeztem. A munka abból állt, hogy összegyűjtöttük a baloldali vagy legalábbis annak ismert parasztok, paraszti vezetők címét, és postán küldtük el nekik a Békepárt illegális sajtótermékeit. Egyidőben sajtós is voltam. Én sokszorosítottam az egyetlen magyar sajtóterméket, a békepárti röpcédulát, amely a zsidók elhurcolása ellen tiltakozott.

1944 nyarán letartóztatták, majd elítélték a diákfront vezetőjét, Hegedűs Andrást. Ekkor engem az ifjúsági vonalra helyeztek vissza azzal a megbízatással, hogy szervezzem újjá a Hegedűs lebukása után dezorganizált diákvonalat. A felső kapcsolatom Orbán László, majd később Kende István lett.

A diákvonalat sikerült újra megszervezni és megindítani az akciócsoportok munkáját. Úgy emlékszem, hogy 4–5 akciócsoport tartozott hozzám: 4 akciócsoport vezetőjének a nevére emlékszem: Gyenge Zoltán,

Szűcs Ferenc, Kovács Gyula és Tőkés Ottó. Szalai Béla szintén ehhez a vonalhoz tartozott, de csoporton kívül végezte a munkáját: beépített ember volt az Antibolsevista Ifjúsági Táborban.

Kezdetben propagandamunkát végeztünk. 1944 őszétől pedig valamennyi akciócsoport fegyveres, trikettős és kézigránátos akcióban is részt vett. Főként német katonai autókat semmisítettünk meg, s nyilasházakat kézigránátoztunk [...]

Kapcsolatban voltam a Diákok Háza (Hársfa utcai kollégium) fiataljaival, akiket még az SDG-ből ismertem, Kiss Sándorral és Vatai Lászlóval. Kissék igyekeztek aktívan kivenni a részüket az antifasiszta mozgalomból. Amikor 1944 nyarán Hegedűs András és Balyó Mária lebukott, Kiss Sándorék gyorsan kiadták a Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma lapját Szabad Élet címen [...]

1944. november elején, hosszas tárgyalások után létrehoztuk a Magyar Diákok Szabadságfrontját. Részt vettek benne a Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma, amelyet még Hegedűs András szervezett meg, s amelyet ebben az időben én képviseltem, s amelyben a Györffy-kollégisták is dolgoztak, a Szabad Élet Diákmozgalom (Kiss Sándorék), a Demokrata Diákfront, a Parasztfőiskolások Közössége, a Technikusok Demokrata Frontja, a Demokrata Ifjúság, a Protestáns és Katolikus Egyházak Demokrata Ifjúsága. Körülbelül egyhétre rá megalakítottuk a Magyar Ifjúság Szabadságfrontját. Ebbe a következő szervezetek tartoztak: a Magyar Diákok Szabadságfrontja, a Kommunista Ifjúmunkás (később Ifjúsági) Szövetség, a Nemzeti Parasztpárt Ifjúsága, a Katolikus és Protestáns Egyházak Ifjúsági Csoportjai.

A polgári ifjúsági szervezetekkel való vitában és a közös platform kidolgozásában igen aktívan vett részt Kardos László. Ő fogalmazta a Magyar Diákok Szabadságfrontja november 7-i kiáltványát is.

Az ifjúsági vonalra közvetlenül a KMP újjáalakulása előtt kerültem. Jól emlékszem, hogy – még Fehér Lajoshoz tartoztam – egy megbeszélt találkozóra nem Fehér Lajos jött ki, hanem feltehetően az ő felső kapcsolata, Donáth Ferenc, s mint rendkívüli eseményt, személyesen közölte velem a párt újjáalakulását. [...]

A fényes szelek nemzedéke. 332-335. old.

A MAGYAR DIÁKSÁG SZABADSÁGFRONTJA KIÁLTVÁNYA

A Vörös Hadsereg Budapest alatt döntő küzdelmet vív, hogy felszabadítsa a fővárost a német és a vele együtt harcba kényszerített magyar hadsereg reménytelen védelme alól. Magyarország sorsa eldőlt. Budapest felszabadítása már csak megpecsételi ezt a sorsot. A csak utóvédharcokra alkalmas német és magyar erőket felmorzsolja a szovjet hadsereg fölénye és lendülete, amely egyben megnyitja az utakat a nemzetiszocialista Németország testébe is. Németország „végső győzelembe" vetett hitét már csak azok a göbbelsi szavak jellemzik, amelyek „tisztességes és nemzeti függetlenségüket biztosító" békét kérnek a fasiszta Németország számára.

Illúziói ebben a helyzetben csak őrülteknek és gazembereknek lehetnek. [...]

A magyar nép sorsának e kritikus óráiban a magyar demokrata ifjúság illúziótól mentesen, de annál elszántabban áll a szabadságharcosoknak a sorába, hogy megtegye, ami még tőle telhető.

Szerepének és vállalkozásának objektív értelmét és értékét az az elrabolt negyedszázad nyújtja, amelyet vele együtt az egész magyar fiatal értelmiség számon kér a magyar társadalomtól és annak mindenkori vezetőitől. [...]

A magyar társadalom fejlődésének ebben a korszakában a magyar értelmiségi fiatalság ugyanis már kiépítette a maga szocialista és demokrata bázisait, amely részleteiben tekintve mind olyan megoldás volt, amilyet az előbb vázolt társadalmi fejlődés éppen lehetővé tett.

A restaurációs kor elején még Ady–Móricz–Szabó Dezső sugalmazták a 18-as idők radikalizmusát az ifjúság felé s nem is kis sikerrel. A konszolidációs kor végén meg már olyan mozgalmak bontakoztak ki, mint a Szegedi Fiatalok és még inkább a Márciusi Front. Ezek politikai igényű írói csoportosulások voltak, publicisztikai és tudományos művekkel teremtettek közvéleményt a magyar demokráciának. A magyar parasztság demokratizálása volt problémáik központja, falukutató munkáik és folyóirataik ezt az utat egyengették. A fiatal szocialista értelmiség ezekben az években még nagyobb számban egzisztáló folyóiratai útján harcolt a munkásdemokráciáért. Ezeknek a mozgalmaknak a nyomán erősödött meg az a haladó fiatal értelmiségi kör, amelyet az ún. népi írók munkássága jellemzett leginkább. Irodalmias nevelő és szervező mozgalmaikban határozottan megjelennek a két hatalmas osztálynak, a parasztságnak és a munkásságnak a problémái – politikai programként is. A második világháború kezdetén jelentkezik és megerősödik a paraszt-

ság saját harcos politikai értelmisége, a Györffy-kollégium és a Szabad Szó írói köre. Ugyanakkor erős szervezkedés indul meg a demokrácia jegyében a paraszt-, munkás-, értelmiségi ifjúság összefogására. Az egyetemeken a Diákegység-mozgalom keretében indul meg a harc az ifjúság széles tömegeiben a demokratikus elvek győzelméért s a nép, a parasztság és a munkásság ügyének feltétel nélküli vállalásáért.

A hazai fasizmus erősödése és az európai háború fenyegetése megszervezett más demokratikus csoportokat az értelmiségi ifjúságban, mind a polgári fiatalság körében, mind pedig az egyházi ifjúsági mozgalmakban is. A gazdátlan népnevelésnek is pl. ez a népi mozgalom szabott irányt a népfőiskolákon keresztül.

A radikális fiatal magyar értelmiségnek ez az állománya állott szemben a magyarság legválságosabb időszakában az értelmiségi fiatalság közömbös és ellenséges tömegeivel. Nem nagy erő, mégis egyedül alkalmas ahhoz, hogy az egész magyar értelmiségi fiatalságot megszervezze a radikalizmus útján a demokráciára.

Ezért jelentett súlyos csapást 1944. március 19-e az egész értelmiségi fiatalságra, mert fejlődésének és kibontakozásának lehetőségeit a kíméletlenül jelentkező terror éppen gyökereiben támadta meg.

Az ország német megszállását a rendszer urai – mint vallják – nem tudták megakadályozni, sőt a német hatalmi célokat még hatékonyabban kényszerültek szolgálni.

A diákságot szétszórták, munkatáborokba kényszerítették, terror- és propaganda-szervezeteikkel megfélemlítették. Haladó egyesületeiket, intézményeiket, kollégiumaikat bezárták, vezetőiket, diákokat és diáklányokat bebörtönözték és embertelen kínzásokkal sanyargatták.

1944. október 15-e mindezt betetőzte. A rendszer nem tudta megmenteni az országot az oktalan és embertelen vérontástól, és a döntő pillanatban a hadsereg tisztikara elárulta a népet, és jogtalanul átjátszotta a hatalmat Szálasiék terroristáinak és a németeknek.

A diákságra a legszomorúbb jövő vár. Iskoláit, egyesületeit, intézményeit bezárták. Magát pedig részint munkára hurcolják, részint elvéreztetik egy reménytelen küzdelem utolsó heteiben, úgyszólván már a német határok védelmében.

Magyarország helyzete most kendőzetlenül áll minden magyar előtt. A restaurációs negyedszázad minden politikai garnitúrája leszerepelt. Amint a tények mutatták, a környező utódállamok sokkal fiatalabb politikai vezetősége is magasan felette állt a sokat dícsért évszázados gyakorlatú magyar politikai képességeknek, mert azok eredményes harcot tudtak folytatni demokratikus jövőjükért a fasiszta, nemzetiszocialista imperializmussal szemben, egységet teremtve a nép és az uralkodó réteg

között. A rendszer bukása törvényszerű volt, nem tudta és nem akarta megszervezni népünket a demokrácia érdekében, és így nem tudta és nem akarta megvédeni a német fasiszta törekvésekkel szemben sem. A sokat elodázott döntő pillanatban a német és a nemzetiszocialista erőszak kiragadta kezéből a vezetést.

Hasonlóképpen leszerepeltek a vezető értelmiségi középrétegek is. A legsúlyosabb időkben saját hazug propagandájuktól megrémülve megszöktek, elmenekültek a felszabadító Vörös Hadsereg elől, magára hagyták a népet, amely így az anarchia határán próbált megkapaszkodni társadalmi és vezetői gyakorlat nélkül.

Hadseregünket már csak a terror és a félelem tartja össze. Senki sem akar harcolni, és az első alkalmat várja minden magyar katona, hogy megszabaduljon reménytelen helyzetéből.

A németek oldalán már csak Szálasiék őrült és becstelen bandája áll.

A háború gazdaságilag egészen tönkretett bennünket, népállományunk legjavát embertelenül elvéreztette.

A német pusztító visszavonulás következtében hajlék, kenyér és tüzelő nélkül maradt népünk a legborzalmasabb télnek néz elébe.

Mindennek tetejébe nem várhatunk a felszabadító Vörös Hadseregtől sem valami méltányos elbánást, mert tehetetlen magatartásunkat megmagyarázhatjuk ugyan, de megértetni akkor sem tudjuk.

Itt már csak egyet lehet tenni, és ezt kell tenni: menteni, ami menthető: Budapestet és Dunántúlt a végpusztulástól.

A küzdelemnek e döntő periódusa teremtette meg a magyarság felszabadításáért folyó harc eredményességéért a magyar értelmiségi fiatalság szocialista és demokrata egységfrontját a

MAGYAR DIÁKOK SZABADSÁG-FRONTJÁT!

Ide csatlakozásukat jelentették be:

1. NEMZETI ELLENÁLLÁS DIÁKMOZGALMA,
2. SZABAD ÉLET DIÁKMOZGALOM,
3. DEMOKRATA DIÁKFRONT,
4. PARASZTFŐISKOLÁSOK KÖZÖSSÉGE,
5. TECHNIKUSOK DEMOKRATA FRONTJA,
6. DEMOKRATA IFJÚSÁG és a
7. PROT. és KAT. EGYHÁZAK DEMOKRATA IFJÚSÁGA.

A MAGYAR DIÁKOK SZABADSÁG-FRONTJA CSATLAKOZOTT A MAGYAR FRONTHOZ.

Most könyörtelen és végső harcra hívja fel az egész magyar értelmiségi ifjúságot
a német megszállók ellen az ország felszabadulásáért,
a békéért,
és az ország demokratikus átalakításáért.
Minden diák ragadjon fegyvert, s az első magyar márciusi fiatalokhoz méltóan siessen az ország és a nép megmentésére.
Mert a világ siet s most kerül dülőre,
Érdemesek vagyunk életre, jövőre.

MAGYAR DIÁKOK SZABADSÁG-FRONTJA.

1944. november 7-én.

A fényes szelek nemzedéke. 337--340. old.

A résztvevők felszabadulás utáni visszaemlékezései

Válogatás

Kató István:

A SZÁRSZÓI IFJÚSÁGI TALÁLKOZÓRÓL

[...] Mi, kommunista ifjak, ekkor főként a szakszervezetek ifjúsági csoportjaiban tevékenykedtünk, mert 1942 második felében az úgynevezett leventetörvénnyel szétzúzták az OIB-t és a szociáldemokrata párt ifjúsági csoportjait. A rendőrségi üldözés, a titkos besúgók széles hálózata miatt nem fedhettük fel nyíltan kommunista mivoltunkat, baloldali szociáldemokratákként kellett fellépnünk és küzdenünk a kommunista célkitűzésekért. Megértettük már a függetlenségi mozgalom szükségességét, és a Hitler-ellenes frontba igyekeztünk bevonni a szocialista céloktól távol álló dolgozó fiatalokat is. Itt-ott már volt némi kapcsolatunk vallásos ifjúsági szervezetekkel. Szívvel-lélekkel küzdöttünk a párt politikájáért, de mégis nehéz volt önmagunkban legyőzni a bizalmatlanságot a vallásos és nacionalista beállítottságú ifjakkal szemben, és gondolkodásukhoz, szokásaikhoz alkalmazkodva dolgozni közöttük.

Ilyen helyzetben került sor a szárszói ifjúsági megbeszélésre. [...]

A kommunisták résztvettek a szárszói ifjúsági megbeszélés előkészítésében, hogy lehetőségük legyen a nyilvánosság előtt a nemzeti összefogás hirdetésére, megküzdjenek az értelmiségi ifjúság számos helytelen, a németellenes harcot gátló nézetével, és ezt az alkalmat is felhasználják a tervezett ifjúsági ankét előkészítésére. Meghívták a találkozóra a demokratikus ellenzéki pártokat is. A szociáldemokrata párt megtagadta a részvételt, sajtójában is az értekezlet ellen írt. A kisgazdapárt néhány megfigyelőt küldött vezetői közül, a parasztpárt egyes vezetői, mint baloldali népi írók, igen tevékenyen dolgoztak a kommunistákkal együtt a megbeszélés demokratikus jellegének biztosításán.

Mintegy hatszáz ifjú gyűlt össze 1943 augusztusában a szép Szárszón,

a Balaton partján, ahová József Attila halálának tragikus emlékei fűződnek. Tarka világnézetű tábora volt ez az értelmiségi ifjúságnak, többnyire főiskolások, fiatal tanítók, tanárok, papok, a különböző ifjúsági szervezetek vezetői és népfőiskolások jöttek el. Ott voltak a Győrffy István Diákkollégium paraszt származású egyetemistái is. Akadt a résztvevők között egy kisebb, nem szocialista munkáscsoport is, az Ózdi Vasgyár cserkészcsapata, és megjelent néhány szakszervezetből, a vasasoktól, segédmunkásoktól, fásoktól egy-két kommunista ifjúmunkás – a szociáldemokrata vezetők akarata ellenére. [...]

Kommunista ifjak mintegy hatan-nyolcan lehettünk a táborozáson. Még júniusban feloszlott a kommunista párt, és ezért tevékenységünk nem volt eléggé összehangolva a konferencián, mégis befolyásolni tudtuk a baloldali népi írókkal együttműködve az egész vitát. Többízben felszólaltunk a tábor nyilvánossága előtt, és a független, demokratikus Magyarország megteremtésének, a munkásság, parasztság és értelmiség összefogásának szükségességét hirdettük. A Győrffy-kollégium egyik kommunista diákja arra hívta fel a többi értelmiségi ifjút, hogy ne csak együttérző szavakkal, de „reálpolitikailag is teljes mellel" álljanak a munkásság és parasztság ügye mellé. Még nagyobb aktivitással dolgoztunk az ifjú társak szűkebb csoportjaiban, ahol a tábor szószékénél is szabadabb volt a szó, bátrabban vitába szállhattunk az ellenérvekkel. Arra törekedtünk, hogy megtaláljuk a konferencia résztvevői közül a legbecsületesebb hazafiakat. Velük még külön, kettesben-hármasban, sokszor a késő éjszakai órákig beszélgettünk a Balaton partján, amikor a tábor lakói már nyugovóra tértek.

A tábor a harmadik-negyedik napon élesen kétfelé vált. Az ifjak egy része a baloldal felé hajlott, mind világosabban ismerte fel a német imperializmus és fasizmus veszélyét és a cselekvő összefogás szükségességét. Jól jellemzi ezt a hangulatváltozást az egyik református teológus felszólalása, aki azt mondotta, hogy még egy évvel ezelőtt hasonló megbeszélésen az volt a sértő, ha azt mondották valakire, hogy liberális, most pedig, ha azt mondják, hogy fasiszta.

Mi, kommunista ifjak, bár nem ismertük egymást, de azonos nézeteink, aktivitásunk alapján hamarosan egymásra találtunk, és anélkül, hogy teljesen felfedtük volna magunkat, külön megbeszélést tartottunk, amelyen megállapodtunk a további tennivalókban. A külön megbeszélésen résztvettek a vasas és a segédmunkás szakszervezetekből és a Győrffy-diákkollégiumból ottlevő ifjak. Elhatároztuk, hogy megpróbáljuk a konferenciát a végeláthatatlan viták áradatából a reálisabb tettek felé terelni. Az egyik vasas ifjúmunkás vállalta, hogy előterjeszti az említett ifjúsági programot húsz pontban összefoglalva, és kéri a konferenciát;

ne csak együttérzően nyilatkozzék a munkásság és parasztság ügye mellett, hanem harcoljon is érte, és követelje a munkás- és parasztifjúsággal együtt a demokratikus program megvalósítását.

A felolvasott programot az ifjak egy része rokonérzéssel fogadta, több felszólaló elismerte, hogy minden pontjával egyetért, mégis idegenkedtek attól, hogy ilyen programmal azonosítsák magukat. A baloldali fordulat lehetősége riadalmat okozott a tábor jobboldalán, és megindult ellene a támadás. [...]

Mégsem volt meddő a baloldali népi írók és az ifjú kommunisták fáradozása a szárszói konferencián. Sok értelmiségi ifjú akkor hallotta először a kommunisták álláspontját a haza sorskérdéseiben, sokan először találkoztak a munkásosztállyal, ifjúmunkás képviselőin keresztül. Még nem tudtak teljesen megszabadulni előítéleteiktől, nem tudták teljesen elfogadni a kommunisták hazafias felhívásait, de gondolkodóba estek a „harmadik oldal" politikaellenes álláspontjának reménytelenségén, felismerték a hazánkat egyre súlyosabban fenyegető katasztrófát, és ráeszméltek a németellenes, demokratikus nemzeti összefogás szükségességére és lehetőségére. [...]

Hősi harcok emlékei. Szikra 1955. 193–197. old.

Erdei Ferenc:

EMLÉKEZÉS SZÁRSZÓRA

Huszonöt éve a balatonszárszói találkozónak, s érdemes emlékezni rá, mert nem kis dolog történt akkor. A népies értelmiségi tábor szervezte, de résztvettek azon az értelmiség minden rétegéből, s ott voltak a munkásmozgalom képviselői és nem utolsósorban munkások és parasztok is. Huszonöt év távlatából most már világosan ítélhetjük annak a demonstrációnak a történelmi jelentőségét. Én kettőben látom ezt.

Egyik: akkor jutott kifejezésre széles társadalmi fórum nyilvánossága előtt, hogy a háború előtt, s a Horthy-rendszer sorsa nálunk és a hitleri fasizmus sorsa Európában meg van pecsételve; a többi nemzetekkel együtt hazánk is készüljön fel a felszabadulásra. Az a döntő ebben, hogy a felszabadulás vágya és tudata ekkor terjedt ki olyan rétegekre is, amelyek korábban bizalmatlanul vagy legalábbis tartózkodóan nézték a munkásmozgalom ilyen megítélését és harci törekvéseit.

A másik pedig az, hogy a népfrontpolitika, a demokratikus út kivívása, amit a kommunisták hirdettek, s amihez szűkebb értelmiségi körök

csatlakoztak, kiszélesült, s korábban tartózkodó rétegek is csatlakoztak hozzá.

Ottani előadásomnak akkor azért volt olyan nagy visszhangja, mert éppen ezeket mondtam ki. Szószerint a következőket: „... felszabadulás az értelmüket vesztett történeti kötöttségek, a nemzeti társadalom sokféle hagyományos és ma már csak érdekeket védő kötöttségek alól. Ez az átalakulás, mint politikai program, ma a demokrácia teljes megvalósításának a követelményében áll elő". Majd tovább: „...vitathatatlanul elsősorban a munkásság, másodsorban a parasztság képviseli azt a társadalmi erőt, amelyik a további alakulást meg fogja határozni. Ebben a fejlődésben a munkásság képviseli a nagyobb erőt. Ennek a rétegnek van olyan szervezete, programja és politikai iskolája, amely társadalmunk gyökeres átalakítását sikerrel megkísérelheti. Ezen az úton a munkásság önkéntelenül is, de politikai céltudatossággal is keresi a parasztsággal és az értelmiség szabadabb elemeivel való szövetkezést, mert ezek a rétegek mind az alakulás kiharcolásának, mind pedig az új társadalmi szervezet felépítésének elengedhetetlen és nélkülözhetetlen elemei."

Mai fülnek kissé furcsa fogalmazások ezek, de teljesen egyértelműek, s az a lényegük, hogy Szárszón így hangzottak el 1943-ban. Még pontosabban: nemcsak elhangzottak, hanem a konferencia állásfoglalásává is váltak.

De most visszatekintve nemcsak a Szárszói Konferenciának van történelmi távlata, hanem annak is, ami utána történt. Úgy sejtettük mindazt, ahogyan ténylegesen bekövetkezett? Szigorúan fogva a dolgot, csak magamról beszélhetek: részben igen, részben nem.

Hogy a demokratikus átalakulás útja nyílik meg, s abban társadalmi erők harca bontakozik ki a hatalomért, a szocializmusért, az pontosan úgy következett be, ahogyan sejtettem. Ebben a vonatkozásban a szándékok, a vágyak és az előrelátás egybeesett a történelem bekövetkezett valóságával. Az is ugyanilyen egybeesés, hogy a néphatalom megvalósult és a szocialista átszervezés került napirendre.

Az emberek megítélésében is nagyrészt egyezik az akkori sejtés és a bekövetkezett valóság. Hogy Kovács Imre és Nagy Ferenc akarták a demokratikus átalakulást, de a szocializmust nem, az szinte magától értetődőnek tűnt számomra. Hogy Veres Péter és Dobi István azért akarták a demokratikus utat, hogy azon a szocializmushoz jussunk el, az hasonlóképpen bizonyos volt a megítélésemben.

Egy valami azonban tökéletesen hiányzott az én gondolkozásomból, gondolom, a többiekéből is: olyasmiknek a sejtése, ami később a „személyi kultusz" címet kapta. Hogy a néphatalom és a szocializmus kivívása olyan dogmatizmus, voluntarizmus és személyi önkény torzulásait

ölthesse, amint az bekövetkezett, arra nem voltak érzékszerveink, azért is lettünk olyan vakok és bénák vele szemben. Ez persze sem nem mentség, sem nem elmarasztalás, csak kegyetlen valóság. Ez történelmi lecke.

Az is történelmi távlatba került azóta, hogy nemzeti létünk nagy történelmi kérdéseit hogyan oldotta meg a szocializmus, ez akkor központi kérdése volt a szárszói tanácskozásainknak. Sokak számára, akik ott voltak, nem úgy, ahogy remélték, de én azt hiszem, hogy lényegében úgy, ahogy reálisan várhattuk. Ebben is volt törés, de ebben is helyreigazított a történelem. Amit arról huszonöt év után a Népfront IV. Kongresszusán mondtam, azt egyenes folytatásnak éreztem a Szárszón mondottakhoz képest.

Mindez szubjektív megítélés és éppen nem elfogulatlan. Más szubjektív megítélések ezt kiegészítik és kiigazítják. De objektív történeti valóság az, hogy Szárszón a történelmi jövőt láttuk előre, s ami még fontosabb: akartuk is. Ez a történelmi jelentősége.

Kortárs, 1968. augusztus

Veres Péter:

SZÁRSZÓ – RÉSZLETEK

[...] [*1943-ban Szárszón*] nem ügyeskedő stréberek, szónoki sikerekre pályázó s azzal is megelégedő bankett-politikusok beszéltek. A határozottan forradalmi koncepció volt az egyik (Nagy István, Darvas József, Erdei Ferenc, Jócsik Lajos, Veres Péter – Illyés Gyula nem volt jelen), amelyiknek a patriotizmusa, népi-nemzeti elkötelezettsége – ideértem a magamét is – nem volt halványabb, még csak alárendeltebb sem, mint a másik részé, amelynek a koncepciója valamilyen meg nem fogalmazott, de becsületesen vallott nemzeti reformizmus, általános értelmű népi-nemzeti politika, amelyben azonban a vesztes háború után hatalomra kerülőktől való félelem is ott lappangott. (Némelyekben nem is nagyon lappangott.)

Vagyis: amit itt harmadik útnak neveztek, az nem volt azonos a nyugati polgári harmadik úttal, mert a mienknek a legbelső célja, vágya, kívánsága nem a polgárság mint osztály és nem is a szó hagyományosan értelmezett polgári rend védelme, hanem a magyarságnak mint nemzetnek, s azon belül különösen a parasztságnak mint a nemzet legnagyobb és legerősebb osztályának a védelme és szolgálata volt.

Amint már a legelején szóltam róla, alig tudom elképzelni, ki volt, mi

volt az a sovány fiatal parasztember, aki az én nevemet viselte, de ha kisebb-nagyobb hozzászólásaimat s különösen az ide iktatott záróbeszédet elolvasom, megnyugszom: olyan nem volt, amelyet szégyellnem kellene. Gőzben éltünk, a történelemcsinálás gőzében, megszállottságában, de ha lehet ilyet mondani, az én gőzöm a józanság és a realizmus volt, amint ezt a záróbeszéd tanúsítja.

Az különösen megnyugtató, hogy a politikai vezérkedés gesztióitól hangban, viselkedésben, magatartásban és logikában tartózkodni tudtam.

Nekünk hát a népi mozgalomban jelenlevő szocialistáknak, íróknak és értelmiségieknek az volna a feladatunk, hogy ezt a két erőt összehozzuk, szövetség, sőt szimbiózis legyen belőle a történelemben.

*

Mi lehetett az én szárszói „politikám"? Nem kifundáltan, csak mintegy ösztönszerűen arra törekedtem, hogy ez a szerencsétlen kuruc-labanc nemzet végre eljusson az igazi önmagához, vagyis ahhoz, hogy a történelmi viszonyulásokat ne csak külső hatalmi viszonyok és „orientációk" alapján, hanem a saját jól felismert és a sorrendi fontosságban mindenek fölé helyezett önfenntartási érdekeiből nézze.

*

Az én gondolkodásom lényege: Micsoda gyámoltalan lelkiállapot egy nemzet életében! milyen létbizonytalanság! Hát ne hagyjuk magunkat! Az erdélyi és a szepességi szászok nyolcszáz éve, a szlovákok, románok ezer vagy még több esztendeje ülnek itt közöttünk, velünk-mellettünk... De mi végre már ne birodalomban, hegemóniában, kultúrfölényben, hanem népben-nemzetben gondolkozzunk. És persze realitásokban, „másnak is élni kell-demokráciában..."

*

Miért voltam én a harcos lélek, a balos forradalmár ennyire tapintatos, egyeztető? Politikai eklekticizmus? Nem. Inkább politikai evidencia. Helyes sorrendiség. Mindenekfelett való a népfrontos együttműködés: hatni az ország rémült, kétségbeesett tömegeire, a „két pogány közt egy hazáért" pszichózis feloldására. Hitből vagy alkalmazkodásból, de balra nézz, magyar! Hitler megbukik, de bukjon is meg! Azonban mennél kevesebb becsületes és értelmes magyar ember, beleértve a nemzeti értelmiséget, a java középosztályt, polgárságot, vagy akár nemesi embereket, bukjon vele!

*

Mi akart itt lenni? A valóságos, tehát nem egymással versengő politikai pártok taktikázó (holnap majd rajtad a sor!) szövetkezése, hanem valóságos *„népi népfront"*. Mi, szocialista forradalmárok, a kommunisták jelenlevő emberei is, azért voltunk szerények és tapintatosak, úgyszólván ösztönösek (magamról ezt biztosan tudom, tanúsítják a felszólalásaim is), a politikusok között lehettek taktikázók is, de a jelenlevők többsége (bizonyság erre, hogy később se lettek politikusokká) többet akart egy taktikából éppen szükséges politikai szövetkezésnél. [...]

Magvető Könyvkiadó 1971. 144., 146–151. és 154–158. old.

Darvas József:

SZÁRSZÓ, 1943

Emlékező beszéd a 30. évfordulón

Azért jöttünk ma itt össze – többen, bár sajnos, mégis kevesen, az egykori résztvevők közül is –, hogy megemlékezzünk az 1943-as szárszói „értelmiségi, paraszt, munkás találkozó", és tanácskozás 30. évfordulójáról. Rám hárult az a nem könnyű – s kiderülhet: nem is hálás – feladat, hogy beszéljek erről a mai szemmel nézve is fontos, s egyben izgalmas tanulságokat őrző eseményről; – emlékezve és emlékeztetve.

Nem könnyű a feladat, mondom: – s ebben az esetben ez nem szónoki fogás. Igyekszem majd elkerülni a személyességet, – bár ez valószínűleg nem mindig sikerül –, érezvén, hogy akarom, nem akarom, nem csupán a magam nevében beszélek. Olyanok nevében, illetve olyanok helyett is, akik már, ha akarnák se vitatkozhatnának velem. Nem korrigálhatnák a szavaimat. Ha a sors másképpen rendeli, ma itt nem nekem kellene szólani, aki – elnézést a színpadi hasonlatért – epizódista, (ha talán nem is jelentéktelen epizódista) voltam annak idején a többnapos tanácskozáson. Hanem a „főszereplők" valamelyikének; – *Erdei Ferencnek*, vagy *Veres Péternek*. Ám, ők már nincsenek, – elmentek örökre.

Vagy *Nagy Istvánnak* talán, aki még él, Kolozsvárt, s aki a legdinamikusabb, legszenvedélyesebb vitázó volt; – legbátrabb és legkövetkezetesebb képviselője a szocialista, kommunista álláspontnak? Remek életrajzi köteteinek valamelyikében, reméljük, megírja még Szárszót is. A nehéz betegséggel küszködő *Németh Lászlónak?* Akinek ott elhangzott felszólalásával –, de még inkább az azt alibiként felhasználók „harmadik utas", nacionalista nézeteivel – az imént felsoroltak, velem együtt – ma

is így látom: jogosan és helyesen – vitatkoztak. Ám akinek némely óvásait igazolták a későbbi évek...

Sorolhatnám a neveket; – meghaltakat, élőket. *Szabó Páltól, Dobi Istvántól, Asztalos Istvántól, Szabédi Lászlótól, Kodolányi Jánostól, Sinka Istvántól Féja Gézán,* a találkozót megszervező *Püski Sándoron* át a nyugaton élő *Kovács Imréig, Nagy Ferencig, Gombos Gyuláig;* – a „névteleneket" vagy akkor még névteleneket nem is említve. Mennyi érték. Mennyi ellentmondás. Mennyi veszteség. S a történelemnek egyéni sorsokban is kifejeződő milyen változásai, vad, szeszélyes kanyarjai.

•

Az egykorú beszámolók szerint hatszázan vettek részt az 1943-as találkozón. Aki él, mindenki őriz magában valamilyen képet, – de ez alighanem mind retusált kép. Árnyalta az idő távolsága, a történelmi tapasztalás, s néha persze az önkritikus szembenézés, vagy éppen az önigazolás szándéka. S aki csak hallott róla? Abban még zavarosabb lehet a kép. Igaz, annak idején, 1943 legvégén, vagy 1944 legelején, Szárszó címen megjelent – némely részletében elég kivonatosan – a tanácskozás jegyzőkönyve. De a korból kiragadva, az akkori helyzetet s összefüggéseket elhanyagolva, vagy nem ismerve, sokféle torzításnak lehet a forrása. Volt is már; – különösen a „személyi kultusz" éveiben. Akkor, tudjuk a felszabadulás előtti évek progresszív mozgalmainak hivatalos értékelését az eluralkodó szektásság, vagy a pillanatnyi – olykor machiavellista – taktika határozta meg. Az „utolsó csatlós", a „fasiszta nemzet" koncepciója ezt így diktálta. Akkoriban a népi mozgalomnak is inkább csak a negatívumairól esett szó. Még Révai József is, aki 1938-ban írott tanulmányában – fő következtetéseiben máig időálló elemzés ez – a szövetségeseknek kijáró megbecsüléssel, értéssel bírálta a „népieseket", elismerve a mozgalom alapvetően progresszív jelentőségét, az 1950-es előszavában már a retrográd vonásokat hangsúlyozta. Érthető, ha mindez beárnyékolta Szárszót is. Viszont ellenhatásaként meg kialakult – s itthon ma is él – egy legenda: ott, Szárszón készült az igazi népi Magyarország, – de aztán végzetesen elsikkadt...

Jó lenne végre megmutatni az igazi jelentőségét – erényeivel, ellentmondásaival, tanulságaival. Néhány évvel ezelőtt azt reméltük, hogy Veres Péter elvégzi ezt, – de könyve, tragikus módon, befejezetlen maradt.

Ez a megemlékezés már jellegénél, s terjedelménél fogva se vállalkozhatik arra, hogy a számvetést a teljesség igényével elvégezze. De néhány vonással talán hozzájárulhat a tisztázáshoz.

Darvas József Szárszón, a 30. évfordulón

Mi is volt hát Szárszó?

Először – kissé rendhagyó módon – hadd idézzek részleteket a korabeli, különböző színezetű jobboldali lapokból. Tudva természetesen, s elismerve, hogy az ellenség minősítése is szubjektív; torzít, s ma elismerésnek számító vonásokat felnagyít. A cikkek, amelyekből idézek, a „Szárszó" című, előbb említett kötet megjelenése kapcsán íródtak.

Az úgynevezett „keresztény-nemzeti" jobboldal lapja, a „Nemzeti Újság" 1944. február 13-i számában, *„Miről szónokoltak Szárszón?"* című cikkében ezt írta: „Hivatalosan a Magyar Élet Könyvbarátainak Társasága fáradozott azon, hogy az értelmiségi, paraszt- és munkásifjúságot összehozza. A könyvbarátok a népi irodalom szolgálatának szellemében kezdték meg munkájukat évekkel ezelőtt. Amint azonban most tartott értekezletükből kiderült, nem annyira az írókat, és az irodalmat

Ünnepi ebéd a 30. évfordulón: Horváth Lajos és a Püski család

kívánták szolgálni, mint inkább egy politikai fordulat előkészítését." „... a népi magyarság, és a mély magyarság szolgálatának nevében összegyűltek a marxizmus ideológusainak hatására feltűnő módon hajoltak el a baloldali forradalmiság frázisvilága felé." „Amit Erdei Ferenc szociológiai módszerekkel, a történelmi materializmus tanaira támaszkodva kifejtett, lényegében ugyanazt fejtette ki Jócsik Lajos felvidéki író is..." „Szerinte ahhoz, hogy a Közép-Duna medence függő helyzetéből szabadulhasson, egy egészen új rendre lesz szükség." A cikkíró idézte Nagy István felszólalásának egy passzusát; „... a kapitalista gazdálkodást fel kell hogy váltsa a népek szükségletére termelő forma. Vagyis, a kapitalista termelési rend helyébe a szocialista termelési rendnek kell lépnie..." S ez idézet után, a Tanácsköztársaság egyik plakátjára utalva föltette a szónoki kérdést: „Ki ne ismerne rá ezekből a fejtegetésekből arra a plakátra, amely szerint szociális termelésből fakad a jólét?" A cikk végső summája: „...egyes fiatalemberek már az egész konferenciát szerették volna befogni a kommunizmus népi szekerébe".

Egyetlen idézet a *„Magyar Élet"* című folyóiratból (1944. II.): „A hallgatóság most nem a lélek s a szellem felől, hanem a politikai lehetőségek megoldása felől várta a megoldások megmutatását... Így vált a tábor ter-

O. Nagy László, Erdei Sándor és Sebestyén László

méketlen parlamentesdivé; Veres Péter, Nagy István, Darvas József, és maga Erdei Ferenc is a politika nevében szólottak... Nem volt ez más, mint az értelmiségnek politikai táborba csalogatása..." (A folyóirat különben csak a címében volt azonos Püski Sándor könyvkiadó vállalatával.)

A fasiszta *„Egyedül vagyunk"* 1944. január 28-i számában ilyen alcímek alatt fúj riadót: „Mi történt a szárszói konferencián?" „A konferencia jegyzőkönyvei feltárják, meddig merészkedett ott a baloldal?" „Erdei hitet tesz a marxista átalakulás mellett." „Németh László küzdelme a marxistákkal." Felpanaszolja, hogy a felszólalók „...egyetlen szót sem szóltak a bolsevista világveszélyről." „Helyette... egy erős és hangos tábor nyíltan állást foglalt a történelmi materializmus egyedül üdvözítő volta mellett..." Nem szóltak viszont „a fegyveres honvédelemről", „a zsidó veszedelemről, arról, mi szerint „...a vak is látta már augusztusban, hogy az egymilliónyi zsidóság hangja, önérzete mennyire megnőtt Sztálingrád óta." Sőt: „... a felszólalók kilencven százaléka egyszerűen úgy kezelte a zsidóproblémát, mint a középosztály elfogult magánügyét."

Jellemző különben, és tanulságos is, hogy e cikkek, álszent módon, ám

nem ügyetlen taktikával, különböző módon, de egységesen a védelmükbe vették a „harmadik oldalt". Amelynek egyes képviselőit pedig nemrégiben még ádázan támadták, sőt denunciálták. A „Magyar Élet" így írt: „Ezen a konferencián az a harmadik oldal járt végeredményben a legrosszabbul, amely a napi politika csábításai és labirintusai közepette a gerincességet és a szellemi világosságot őrizte." Az „Egyedül vagyunk" pedig így: „Sokat beszélnek egy bizonyos magyar szocializmusról. Csak az a baj, hogy míg ez a magyar szocializmus a különböző felszólalóknál mind mind más és más színt és értelmet kap, addig a marxisták mindig ugyanazokat a zárt dogmákat ismétlik... A baloldali radikalizmus szüntelenül visszatérő jelszava a független, demokratikus Magyarország." (E „védelem" kapcsán nem lehet nem idézni Révai József 1938-ban írt szavait, egyes népiesek „magyar szocializmusáról": „A népiesek gondolkodásának ez a felemássága, ez a „középúton lebegés" vezet arra, hogy a fasiszta, vagy reakciós jobboldal hol mint „baloldali demokratákat" támadja őket, hol pedig számít rájuk.")

Nos, ezekből az egykorú idézetekből, – a számukat még bőven szaporítani lehetne – úgy tűnhetik, mintha Szárszó a népi baloldal, sőt a marxisták, a kommunisták elsodró győzelmét, politikai frontáttörését hozta volna, egy baloldali népi egység plattformján.

•

Belülről nézve azonban sokkal bonyolultabb és ellentmondásosabb volt mindez. Előre megmondom: a szárszói találkozót én, mai szemmel is, nagy jelentőségű, s egészében véve progresszív megmozdulásnak tartom. Történelmi tettnek, – amelyre ezzel a hangsúllyal kell emlékeznünk. De hamisítás lenne elhallgatni ellentmondásait; retrográd vonásait. Ezzel csak a még ma is sokakban élő fenntartásoknak, ellenérzéseknek adnánk tápot. S ami még fontosabb: nem vonhatnánk le helyesen a mai tanulságait.

Veres Péter a *„Szárszó"*-ban így említi a tanácskozást: „az első igazi népfront találkozó". Lehetne vitatkozni, hogy ez pontos megfogalmazás-e? Nem csak, hogy valóban ez volt-e az első? Hanem, ami ennél fontosabb: összetételét tekintve csakugyan egy lehetséges, és történelmileg időszerű népfront-összefogás teljességét tükrözte-e? Hiszen – hogy csak az íróknál, vagy szélesebben az értelmiségnél maradjunk – a szellemi progressziónak is fontos irányzatai hiányoztak innen. Például az „urbánusok"; a fasisztaellenes polgári progresszió, vagy a már Hitler-ellenes összefogás irányába orientálódó Szekfű Gyula hívei... Abba most ne menjünk bele, hogy akik hiányoztak, miért hiányoztak: túl messzire ve-

Debreczeni József, Havas Gábor, Balla Péter és Kulifay Albert. A kép bal szélén Töltési Imre és Juhász Sándor

zetne. De: én, a kérdéseimmel együtt is, a lényeget tekintve, el tudom fogadni Veres Péter meghatározását – népfrontjellegű tanácskozás volt ez.

A „tábort" – ez volt akkor a neve – a Püski Sándor által alapított „Magyar Élet" könyvkiadó égisze alatt rendezték, a Soli Deo Gloria református ifjúsági egyesület üdülő telepén. A „Magyar Élet" a népi írók kiadója volt. A „Márciusi Front" már évekkel előbb felbomlott; csoportjai másmás irányba tájékozódtak. Püski megpróbálta az akkor már lehetetlent: kiadáspolitikájával összefogni lehetőleg az egész népi „szekértábort". Erdélyi Józseftől és Sinka Istvántól, Németh Lászlón, s Féja Gézán keresztül Veres Péterig, Kovács Imréig, kiadott mindenkit. Vállalta még a kommunista Nagy Istvánt, s az akkori „munkásírók" egy csoportját is. Az olvasók, hívők tízezreit szervezte a népi irodalom köré. De az, ami a népi irodalom hívei szemében egységnek tűnt így, látszategység volt csupán – ahogy közeledtünk a háború vége felé, a helyzet, s a tennivalók megítélésében egyre inkább élesedtek az ellentétek. S ez ki is robbant Szárszón.

De mindjárt hozzá is teszem: nem csak a népi irodalom s hívei különböző irányzatai vitatkoztak itt. A hatszáz résztvevő többsége értelmiségi – jórészt fiatal értelmiségi – volt; s hányféle szellemi-világnézeti batyuval,

hittel, tévhittel, rokonszenvvel, ellenszenvekkel megrakottan! Éledező lelkiismeretű, romantikus népbarátok a régi középosztályból. Parasztfőiskolások, köztük a Győrffy-kollégisták, akik akkor tájékozódtak egyre határozottabban a baloldali népi radikalizmus, majd a marxizmus felé, vagy – néhányan – már az illegális kommunista párt tagjai. Más – népinacionalista színezetű – diákszervezetek képviselői. Fiatal papok, tanítók, tanárok, orvosok. A Soli Deo Glória „Kabai Márton körének" a szervezett munkássággal érintkezést kereső tagjai. Aztán: a „Kalot" (katolikus legényegyletek) népfőiskolás parasztfiataljai. Aranykalászos gazdák. A Szabad Szó – a baloldali népi írók lapja – köré tömörülő radikális kisparasztok. Szociáldemokrata, és kommunista munkások. Kisgazdapárti paraszt-politikusok. A Parasztszövetség földmunkás-tagozatának – ahol már eléggé erős volt a kommunista párt befolyása – vezetői, s szegényparasztjai. A katolikus „Hivatásszervezet" egy-két vezetője.

Micsoda kavargás – a szó mindenféle értelmében!

•

A kifelé irodalmi tanácskozásnak hirdetett konferencia társadalmi-politikai vitafórummá, a nemzeti sorskérdések vitafórumává lett szinte a legelső pillanattól kezdve. Hiszen a jelenlevők legtöbbjében ez a kérdés feszült: mi lesz holnap? mi a háború után? Mit kell tenni? Azt ugyanis, hogy a háború a végéhez közeledik, s Hitlerék már nem nyerhetik meg, a résztvevők többsége – akik így, vagy úgy németellenesek, ha nem is mind fasisztaellenesek voltak – sejtette, érezte. De... de... ki győz? Ki győzzön? S mi lesz azután? Mi legyen?!

Kodolányi János íróilag szép, ám rezignált bevezetője után (a „szóinfláció" ellen beszélt) előadások hangzottak el. Erdei Ferencé *„A magyar társadalom"*-ról, Jócsik Lajosé *„A közép-Duna-medence közgazdaságáról"*. László Gyuláé *„Régészeti néprajz és magyar őstörténelem"* címmel, Dömötör Sándoré *„Hagyományaink életé"*-ről, dr. Kiss Istváné – ő a *„Hivatásszervezet"* aspektusából beszélt – *„Az állam életé"*-ről. Mások is még; – de én a legfontosabbakat és a valamilyen módon legjellemzőbbeket emeltem ki.

Erdei előadásának – aki a magyar társadalom 1867-től eltelt időszakának marxista elemzését adta – fölkavaró hatása volt. Elemzésének ez volt a summázata: „Amit a szociológia mondhat, az nem egyéb, minthogy fejlődésileg tökéletesen érett és indokolt annak a gyökeres polgári átalakulásnak a megvalósulása, amely sem a múlt háború végén (1918-ban), sem pedig a szabadságharcban (1848–49-ben) nem sikerült.

Tehát: felszabadulás az értelmüket vesztett történelmi kötöttségek alól.

Ez az átalakulás, mint politikai program, ma a demokrácia teljes megvalósításának a követelményében áll elő. Azt is tényként kell azonban számításba vennünk, hogy a tényleges társadalmi helyzet olyan, amelyben tartós polgári társadalom már nem épülhet, éppen úgy, vagy talán még kevésbé, mint 1918-ban. Sem a földbirtokreform, sem a polgári-termelési politika már nem képes megoldani az alapvető gazdasági kérdéseket...

... E szükséges kikerülhetetlen átmeneti alakuláson túl a kifejlődés útja tovább mutat... Vitathatatlanul elsősorban a munkásság, másodsorban a parasztság képviseli azt a társadalmi erőt, amelyik a további alakulást meg fogja határozni. Ebben a fejlődésben kétségtelenül a munkásság képviseli a nagyobb erőt. Ennek a rétegnek van olyan szervezete, programja és politikai iskolája, amely társadalmunk gyökeres átalakítását sikerrel megkísérelheti. Úgyhogy, annak távolabbi perspektívájában a szocialista társadalom elképzelése merül fel."

Azért idéztem ilyen bőven Erdei előadásából, mert – a vele egybecsengő Jócsik-előadással együtt – ez lett az ötnapos vita katalizátora.

A vita rendkívül szenvedélyes, némely pontján katartikus erejű lett. Különösen, amikor Németh László is elmondta már nagy erejű, felkavaró hozzászólását a „magyarság gyarmati sorsáról". A népi baloldal, a velük rokonszenvezők, s a marxisták – a legkülönbözőbb színezetű érveléssel – az Erdei által felvázolt, s lényegében az illegális kommunista párt által kialakított népfront-koncepció körül sorakoztak fel. Vitatkozva Németh Lászlóval, a „harmadik utas" elképzelések híveivel, de az ettől jobbrább álló „népi nacionalisták"-kal is.

•

Tudatosan, vagy félig-meddig ösztönösen tettük, akik ezt tettük? Ki így, ki úgy; – de a népfront gondolata benne volt (olykor csak benne sejlett) az érvelésünkben. A fogalmat magát nem is használtuk –, de a tartalmát, több-kevesebb következetességgel, igen. Széles népi-nemzeti összefogás, elsősorban a munkásság, parasztság, értelmiség összefogásával, a nemzeti katasztrófa megelőzéséért, a független, szabad, demokratikus Magyarországért, egy igazi népi-nemzeti, forradalmi átalakulásért. S az érvelésünk – az akkor jelenlevők is tanúsíthatják – nem volt hatástalan.

De mégsem szeretném ezt a hatást túlértékelni, s különösen nem abszolutizálni. A szavunk, sokaknál, erős ellenállásba, bizalmatlan gyanakvásba ütközött.

Sok minden kavargott-keveredett ebben. A legtöbbször őszinte társadalmi radikalizmussal, romantikus népbarátsággal, népmentő indulattal keveredő nacionalista elfogultság. (Talán ez volt a legerősebb.) A huszonöt éves kommunistaellenes, szovjetellenes propaganda hatása. A szabó-

dezsői faji mítosz. A bukott polgári forradalmakkal megoldatlanul maradt nemzetiségi kérdés – tehát egy igaz, létező kérdés – hamis mitizálása, örök „gyarmati sorssá" minősítése. Az Ady-megfogalmazta „farkas esz meg, medve esz meg" hamis történelmi aktualizálása; – a kurucos németellenesség keveredése a szláv veszedelem hamis teóriájával. Az antiszemitizmus. Az idegenkedés a munkásosztálytól – az állítólag „lejárt, túlhaladott" marxizmustól. A bukott Tanácsköztársaság miatti csalódottság; – annak valóságosan elkövetett hibái, és a rászórt rágalmak. És sorolhatnám még.

Aki ma, és mai szemmel olvassa el a „Szárszó" című kötetet, ezt mondhatja: eszmék, és téveszmék micsoda zsibvására volt az! S kérdezheti: hogyan hittétek, hogy ilyen közegben lehet népfrontos politikát csinálni?!

Szerintem: így kérdezni *történetietlen* lenne, s ami ebben benne foglaltatik: igazságtalan.

Szárszó csak tükörképe volt az akkori országnak; a haladó erők útkeresésének, s a történelmi elkésettségnek; – s ebben az országban kellett népfrontpolitikát csinálni, függetlenségi mozgalmat, ellenállási mozgalmat szervezni.

„Gőzben éltünk, a történelemcsinálás gőzében, megszállottságában" – mondta Veres Péter, a „Szárszó" meg nem írt fejezeteihez készített jegyzeteiben. Igaz. De a történelmet nem csak, sőt elsősorban nem mi csináltuk. Nem csupán ott Szárszón – szélesebb értelemben sem.

Nagy István, itt Szárszón, szép, szenvedélyes, és okos vitafelszólalásában így beszélt:

„Nincs és nem lehet harmadik oldal, csak két oldal van, amely között választani kell. Ez a két oldal a haladás és a haladásellenes erők mögött felsorakozva vívja ma harcát a világban. A magyarságnak azt kell néznie, hogy a gazdasági és társadalmi követelmények terén melyik oldal választja a dolgozó nép szociális felszabadítását, melyik áll a nemzetek egyenjogúsága és függetlensége alapján, melyik akarja a népek megbékélését az igazság és a szabadság alapján."

Igaza volt? Igaza.

De az országban – a világról most nem is beszélek – mennyi minden kuszálta e frontok világos kialakulását, főleg a „második oldal" megerősödését. A Kállay Miklós-féle „hintapolitikának" – ne tagadjuk, – voltak reálisnak tűnő esélyei. Ma már tudjuk: volt egy ideiglenes megállapodása a nyugati hatalmakkal, lényegében szovjetellenes éllel. Ezt akkor, hallgatólagosan, támogatta a Szociáldemokrata Párt vezetősége és a Kisgazdapárt is, a többi ellenzéki polgári pártokkal együtt. S ez széles körökben erősítette a „kivárás" illúzióját. Mondjuk meg: még a progresszív

polgári – ha tetszik: urbánus – körökben is. Hogy talán így ki lehet maradni a végső, nagy kataklizmából. S még sorolhatnám a többi tényezőket; – nem is említve Trianon bonyolult problematikáját...

•

A kommunista párt illúziókat oszlató, s a történelmileg legtisztább nemzeti politikát megfogalmazó szava, az illegalitás és a súlyos üldöztetés közepette csak kevesekhez jutott el. Voltak népfrontpolitikájának ígéretes szakaszai. A bírálva orientáló együttműködése a Márciusi Fronttal, s ebben a „Gondolat" folyóirat munkája. A Történelmi Emlékbizottság; az 1942. március 15-i tüntetés; a széles sodrással kibontakozó, majd brutálisan szétzúzott függetlenségi mozgalom. A Magyar Front megalakítása, s a német megszállás után szervezett fegyveres ellenállás. Tudjuk: mindez kevés volt a tragédia elkerüléséhez. De, ha a felszabadulás után mégis voltak itt erők, amelyek elindíthatták a kibontakozást – s nem csak kommunisták –, akkor ez jórészt a párt népfrontpolitikájának volt az érdeme.

S hogy voltak, lehettek erők, része volt ebben Szárszónak is: sokan az itteni viták hatására, vagy, ha nem voltak itt, az innen kisugárzó indíttatás hatására vettek részt március 19-e után az ellenállásban, vettek részt a felszabadulás után a földosztásban, a kommunista, vagy a parasztpártban, a forradalmi demokratikus átalakulás különböző frontjain. Olyanok is, nem kevesen, akik az 1943-as táboron még vitatkoztak velünk...

Nem lehettek volna még többen, ha nem áll velünk szemben, egyes képviselőivel, a „harmadik utas", vagy amögé húzódó nacionalista indulat, néha agresszivitás? (Nem a Németh Lászlóé, mert ő, még tévedéseiben is, a nemzeti szolgálat etikus tisztaságát sugározta.) Többen lehettek volna; – ám ez az ítélet is, csak úgy, és csak akkor igazságos, ha Szárszót, ebben a vonatkozásban is, beillesztjük az imént vázolt nagy összefüggésbe. Mert enélkül ma egyszerűbb ugyan, de igaztalanabb is a mérlegkészítés.

Ám, hogy teljesebb legyen a mérleg, utolsóként hadd szóljak még valamiről. Vajon mi, akik a felszabadulás után felelős posztokra kerültünk, e vitáknak csak a negatív tanulságait őriztük-e, vagy tettünk valamit azért, hogy az értelmiségnek ez a része is megtalálja a helyét az új rendben?

Egy ankétra szeretnék emlékeztetni, amely 1945-ben zajlott a Szabad Nép hasábjain, s amely *Révai Józsefnek Szekfű Gyula* útjáról írott cikkével indult, „Új szellemi front" összefoglaló címmel. Magam is részt vettem e vitában, s szót ejtettem „mentőtanúként" a népi-nemzeti értelmi-

ségnek erről a rétegéről. De inkább Erdei Ferenc cikkéből idézek, aki – fönntartva a Szárszón mondottakat – ezeket írta: „Pedig nem kétséges: ez a része az a magyar értelmiségnek, amely távolabbra nézve fejlődőképesebb, s komoly előzményei vannak ahhoz, hogy a paraszt-munkás-értelmiségi szövetség őszinte és megbízható tagja legyen. De most súlyos felelősség alatt áll, mélységes bizalmatlanság veszi körül, szinte vesztegzár alatt van. Pedig nagyon sok olyan magyar értelmiségiről van itt szó, akik nem csak hasznosak lehetnek a demokratikus újjáépítésben, hanem nélkülözhetetlenek is... Tehát ennek az értelmiségnek is elébe kell menni és rásegíteni őket a demokratikus átalakulás útjára."

Felelősségteljes, tiszta hang; okos, és szép emberi mozdulat.

De – s ezt már csak az élő mondja, mert csak ő mondhatja, a maga felelősségéről – a fordulat éve után ez a mozdulat elbizonytalanodott, elakadt. Igaz, akkor már gyanúba került a szárszói népi baloldal jó része is, s elkezdődtek a törvénytelenségek. Ám ez csak magyarázat. Elég-e mentségnek?...

•

Mindez már: történelem – az egykori viták, ellentétek jórészt feloldódtak. S nem hiszem, hogy ezt az mondatja velem, amit egy kissé átalakított József Attila-verssorral így fejezhetnék ki: „a harcokat, mit vívtunk, békévé oldja az emlékezés."

Az ellentéteket az azóta eltelt 30 év tapasztalatai, katarzisai oldották fel, a párt 1956 utáni népfrontos szellemű politikája alapján.

Talán mondanom sem kell: ha itt mégis beszéltem az egykori vitákról, ellentétekről, nem a rekrimináció szándékával tettem. S főleg nem a bántásával, azokkal szemben, akikkel ma együtt dolgozunk az egész magyarság ügyét szolgáló szocializmus megvalósításáért. Annak se lenne sok értelme, ha azt vitatnánk: a történelem kit igazolt? A történelem személyeket egyszer s mindenkorra soha – csak eszméket igazol. Végzi a maga dolgát, általunk, vagy nélkülünk; esetleg ellenünk. S ugyan, akik akkor többé-kevésbé helyesen képviseltünk egy eszmét, elmondhatjuk-e, hogy később nem tévedtünk, nem vétettünk? S többen azok közül, akik akkor tévedtek, nem képviseltek-e fontos, a jövőnek is gondot, feladatot adó részigazságokat; és főként nem őriztek-e olyan etikai, szellemi értékeket, amelyek mára beépültek a szocialista nemzet-tudatba? Nem változtak-e maguk is nagyon sokat – éppen a reálisan létező szocializmus hatására?

Az elmúltakról a mának s a jövőnek szóló tanulságokért érdemes, kell beszélni – s ez őszinteséget követel. Én erre törekedtem.

Tanulságok?

Egyet-kettőt hadd próbáljak – a magam számára is – megfogalmazni.

Az egyik:

Szocialista nemzet nem épülhet reális nemzeti önismeret nélkül. Ehhez elengedhetetlen a leszámolás – akár a legkegyetlenebb – az illúziókkal. De: a szigorú nemzeti önvizsgálat nem azonos a dezilluzionizmussal. S fordítva: a szocialista nemzeti öntudat nem nyer, csak veszít azon, ha a történelmünket, visszafelé, korrigáljuk, megszépítjük. A Rákosi-rendszer bűnös volt abban, hogy – amikor machiavellista politikája úgy kívánta – a felszínes, jelszavas nacionalizmussal is kacérkodott; máskor meg a nemzeti ellenállás tényeit is eltagadta, vagy „célszerűen" leszűkítette. A nemzeti bűntudat sugalmazásával próbálván fedezni a saját hibáit, bűneit. Ennek viszont nem lehet ellensúlyozása az a ma itt-ott tapasztalható, különös revízió, mely – képletesen szólva – már a Kállay Miklós-féle hintapolitikát is ellenállássá avatja; feladván a történelmi tények megítélésében a marxista osztályszempontot.

A másik:

A felszabadulás előtti évek egyik súlyos tragédiája volt a szellemi progresszió szétszakadozottsága, belső meghasonlottsága. Ez az, amit többé nem engedhetünk meg – ami ellen küzdenünk kell, teljes emberi felelősségünkkel. Vitáink lehetnek – vannak is –, de ezek a kiküzdendő egységet kell hogy szolgálják. Nemzeti sorskérdéseink ma is vannak, nem is kicsik, ha mások is, mint a felszabadulás előtt voltak: s ezekről szólani, ezeket nemzeti sorskérdésekként említeni, velük nemzeti sorskérdésekként foglalkozni: nem nacionalizmus, hanem történelmi, lenini feladat. Mi annak idején hittel hittük, hogy a nemzeti sorskérdéseket a szocializmus automatikusan megoldja. A legsúlyosabbak, a legnagyobbak meg is oldódtak – ha nem is automatikusan. A történelmi tapasztalás megtanította, hogy a még meglevők, s az újak, csak munkával, küzdéssel oldhatók fel; – ám csakis a marxizmus–leninizmus alapján; engedményt nem téve sem a nacionalizmusnak, sem a nemzeti nihilizmusnak. Amit viszont példaként őriznünk kell a szárszói szellemből: az étosznak az a forrósága, amit a legtisztábban Erdei Ferenc és Veres Péter képviseltek akkor.

•

Emlékező beszédem végére értem. Kérem, hogy mielőtt az emléktáblát lelepleznénk, egyperces csönddel emlékezzünk azokra, akik 30 évvel ezelőtt itt voltak, de már örökre elmentek, s csak az emlékük lehet velünk.

Élet és Irodalom, 1973. szeptember 8.

Tartalom

ELŐSZÓ (Kállai Gyula) 5

SZÁRSZÓ, 1943. BEVEZETŐ TANULMÁNY (Pintér István) 9

A SZERKESZTŐK ELŐSZAVA 36

MUNKÁS-, PARASZT- ÉS ÉRTELMISÉGI FIATALOK TALÁLKOZÓJA, 1942. FEBRUÁR 15–22. 39

Az előkészületek 39

Havas–Ohati Nagy–Sebestyén: A 43-as szárszói találkozó előzményeihez *(Valóság, 1973/8.)* 39
Koós Béla visszaemlékezése *(Társadalmi Szemle, 1982/3.)* 41
Orbán László: Ankét a magyar ifjúság feladatairól *(Népszava, 1941. december 25.)* 43

A végleges meghívó és program 45

A konferencia 47

Tudósítás a konferenciáról *(SDG Körlevél)* 47
Darvas József: Az értelmiségről *(SDG Körlevél)* 49
Naptár *(SDG Körlevél)* 51
Számadásunk. Nagy István záróbeszéde *(SDG Körlevél)* 52

Tudósítások a konferenciáról 54

Németh László: Találkozó a tejcsarnokban *(Híd, 1942. március 3.)* ... 54
Ahol mindnyájan egyek voltunk *(Tiszántúl, 1942. február 18.)* 58
Dékány Kálmán: Parasztság, munkásság, értelmiség *(Magyar Út, 1942. február 26.)* 60
Kialakul az ifjúság szabadságfrontja! *(Szabad Nép, 1942. április)* 62
Közös cselekvést! *(Népszava, 1942. március 1.)* 63
Havas–Ohati Nagy–Sebestyén: A 43-as szárszói találkozó előzményeihez *(Valóság, 1973/8.)* 64

A SOLI DEO GLORIA SZÖVETSÉG 67

A Szövetség története és szellemisége 67

Dr. Fónyad Dezső: Bevezetés a diákmisszós munkába *(Budapest, 1936.)* 67
Barcza Gedeon: A Márciusi Front *(Református Diákmozgalom, 1937. augusztus)* 69
Kiss Sándor kéziratából *(1947.)* 71
Pro memoria Bognár Istvánról 71
Az SDG 1946. évi közgyűlésének jegyzőkönyvéből 72
Erdei Sándor visszaemlékezése *(História, 1983/2. szám)* 74

A balatonszárszói telep 74

Dr. Fónyad Dezső: Bevezetés a diákmissziós munkába *(Budapest, 1936.)* 75
Kulifay Albert: A szárszói telep *(Kézirat)* 75
Beszámoló az 1934. évi táborról *(Református Diákmozgalom, 1934. szeptember)* 77
Az 1935. augusztus 17–20-i szárszói tábor programja 78
Az 1936. augusztus 14–17-i szárszói tábor programja 78
Erdei Ferenc: „Faluvezetők" Balatonszárszón *(Magyar Út, 1938. szeptember 1.)* 78
Veres Péter: Mit tesz, helyesebben mit tehet az ember, ha magyar *(Református Diákmozgalom, 1941. szeptember)* 81
Veres Péter írja az SDG konferenciáról *(Református Diákmozgalom, 1942. január)* 84

Az SDG Kabay Márton Köre 85

Havas–Ohati Nagy–Sebestyén: A 43-as szárszói találkozó előzményeihez *(Valóság, 1973/8.)* 85
A Kabay Kör 1942. évi Körleveleiből 87
A népi írók váradi estje *(Erdélyi Néplap, 1942. június 10.)* 89
Somogyi Imre a népi írók váradi estjén *(Nagyvárad, 1942. június 11.)* 89

SZÁRSZÓ – 1942 91

Előadások 91

Nagy István: Népiesség – munkásság *(Erdélyi úton, Szikra 1945.)* ... 93
Darvas József: Hűség a néphez *(Magyar Élet, 1941. június)* 98
Németh László visszaemlékezése *(Homályból homályba. Budapest, 1977)* 100

Tudósítások a konferenciáról 104

Kovács Endre: A népi megújhodás jegyében folyik a balatoni írókonferencia *(Érsekújvár és vidéke, 1942. július 4.)* 104
Juhász Géza: Mit adott Balatonszárszó? *(Tiszántúl, 1942. július 8.)* 107
Darvas József: Egy nyaralótelep két arca *(Kis Újság, 1942. július 7.)* .. 109
Balogh István: Többet jelentett számomra ez a szárszói hét; Egyik

ifjú új erdélyi testvérünk írja...; Kovács Sándor: Hit nélkül nincs megújulás; Gondolatok a szárszói népi konferenciáról; Zilahi József: Hogyan rendezzük jövőre a konferenciát? *(Református Diákmozgalom, 1942. augusztus)* 112
„Nyelvek csodája" a népi magyar írók balatonszárszói találkozóján *(Református Élet, 1942. július 18.)* 117
Parasztok, munkások, értelmiségiek *(Tiszántúl, 1942. július 25.)* 118

A MAGYAR ÉLET KIADÓ 121

Püski Sándor: A Magyar Élet könyvkiadó és a népi mozgalom *(Kézirat)* 121

UTAK SZÁRSZÓ FELÉ 135

A Diákegységmozgalom 135

Fitos Vilmos: Diákegységmozgalom *(Kézirat)* 135

A Györffy-kollégisták 137

A népi kollégiumokról. Interjú Darvas Józseffel *(Léleknek kenyere. Budapest, 1982)* 137

A népfőiskolai konferencia 140

Veres Péter: Népfőiskola *(A válság éveiből. Budapest, 1945.)* 140
A népfőiskolai vezetők értekezlete *(Kis Újság, 1942. december 8.)* 141

A diósgyőri önképzőkör 143

Korán Imre: A népi írók kapcsolata a Diósgyőri Vasgyár munkásaival *(Kézirat)* 143

KEZDEMÉNYEZÉSEK ÉS ERŐFESZÍTÉSEK A HALADÓ ERŐK TÖMÖRÍTÉSÉRE 147

Kállai Gyula: A megvádolt irodalom kérdésében *(Népszava, 1943. április 11.)* 147
A KMP 1943. áprilisi programja 151

A Parasztszövetség Földmunkás Szakosztálya 154

Fehér Lajos: Így történt – Részletek *(Budapest 1979.)* 154
Dobi István: Nyilt levél országunk mezőgazdasági munkásságához *(Szabad Szó, 1943. május 30.)* 155
Az 1944. februári rendőrségi jelentés 157
Dancs József: A szárszói találkozó *(Utak és állomások. Budapest 1978.)* 158
Dobi István: Vallomás és történelem – Részletek *(Budapest 1962.)* ... 159

Az ifjúsági ankét 159

Kende István: Az ifjúsági ankét terve *(Negyvennyolctól negyvennyolcig. Budapest 1948.)* 159

Szakasits Árpád: Ifjúság *(Népszava, 1943. július 25.)* 161
Kiss Ernő: Jog és szabadság *(Szabad Szó, 1943. július 11.)* 162
Béri Kovács Győző: Ifjúsági találkozó *(Szabad Szó, 1943. augusztus 22.)* 164

SZÁRSZÓ – 1943 167

„Magyarok!" A Békepárt 1943. júliusi röplapja 167
Kovács Imre: A szabadság dicsérete *(Szabad Szó, 1943. augusztus 22.)* 170

A jegyzőkönyv 173

Balogh Edgár: Levél Balatonszárszóra 182
Kodolányi János bevezető előadása 184
Erdei Ferenc előadása: A magyar társadalom 188
Nagy István hozzászólása 210
Palotás Mihály hozzászólása 211
Szemán Mihály hozzászólása 211
Veres Péter a Hivatásszervezetről 212
Németh László előadása 214
Veres Péter hozzászólása 226
Nagy István hozzászólása 228
Veres Péter újabb felszólalása 231
Kató István hozzászólása 231
Villy Antal hozzászólása 231
Kardos László hozzászólása 232
Fitos Vilmos hozzászólása 235
Asztalos István felszólalása 235
Darvas József hozzászólása 237
Urfy Sándor hozzászólása 240
Somogyi Imre hozzászólása 241
Nagy István hozzászólása 245
Erdei Ferenc vitazáró beszéde 246
Jócsik Lajos előadása: A Középdunamedence közgazdasága 249
Nagy István hozzászólása 272
László Gyula előadása: Régészeti néprajz és magyar őstörténelem 274
Dömötör Sándor előadása: Hagyományaink élete 296
Muharay Elemér előadása: Népi kultúra, közösségi kultúra 309
Erdei Ferenc előadása: A magyar földkérdés 314
Veres Péter hozzászólása 317
Darvas József hozzászólása 319
Dobi István hozzászólása 323
Denke Gergely hozzászólása 324
Püski Sándor bevezető előadása az általános vitához 327
Szabédi László hozzászólása 330
Andók István hozzászólása 332
Bözödi György felszólalása 333

Juhász Géza felszólalása 335
Ravasz János hozzászólása 337
Kováts Árpád hozzászólása 337
Féja Géza fölszólalása 338
Veres Péter záróelőadása 343

A kimaradt előadások 352

Balla Péter: Népdal – Népzene, magyar műzene 352
Az ifjúsági ankét mozgalom programja (11 pont) 357

A KONFERENCIA EGYKORÚ SAJTÓVISSZHANGJA 359

A résztvevők a konferenciát követően 359

Dancs József: A szárszói találkozó *(Utak és állomások. Budapest 1978.)* 359
Jócsik Lajos: Szárszó, 1943 *(Sorsunk, 1943. szeptember)* 361
Kovács Imre: Ifjúsági parlament a Balaton partján *(Híd, 1943. október 1.)* 363
Nagy István: Ami kiderült egy népi konferencián *(Mérték. Budapest 1943.)* 368
Illyés Gyula: Helyes út *(Szabad Szó, 1944. február 6.)* 376

Sajtóvita a könyv megjelenése után 377

Simándi Béla: Könyv Szárszóról *(Kis Újság, 1944. január 1.)* 377
Mi történt a szárszói konferencián? *(Egyedül Vagyunk, 1944. január 28.)* 379
A szárszói konferencia *(Magyar Szemle, Párizs, 1944. március 7.)* ... 385
A magyarországi szociáldemokrácia új helyzetéről és szövetségeseiről *(Népünk, 1944. február 18.)* 385
Kovács Imre válasza a „Nemzeti Újság"-nak *(Magyar Nemzet, 1944. február 27.)* 388

Vita a református sajtóban 390

Bognár István: Egyik népi író sem igazság *(Református Diákmozgalom, 1944. január)* 391
Dr. Kovács István: Mi történt Szárszón? *(Református Jövő, 1944. február 2.)* 395
Fónyad Dezső: Vihar Szárszó fölött... *(Református Jövő, 1944. február 9.)* 397

A Békepárt az 1943 őszén felszínre került irányzatokról 399

A Békepárt 1944. januári „Memorandum"-a 400

„SZÁRSZÓIAK" AZ ELLENÁLLÁSBAN 403

A Györffy-kollégium memorandumából *(1944)* 404
A Magyar Front kiáltványa (1944. június) 408

A Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma 410

Balyó Mária: Életrajzi jegyzeteim *(A fényes szelek nemzedéke. Budapest 1978.)* 410
A Nemzeti Ellenállás Diákmozgalmának Felhívása 411
13. számú rendőrségi helyzetjelentés 412

Szabad Élet Diákmozgalom 413

Fitos Vilmos: A Szabad Élet Diákmozgalom *(Kézirat)* 413

A Magyar Ifjúság Szabadságfrontja 415

A Kommunista Ifjúsági Szövetség röplapja (1944. október) 415
Gyenes Antal visszaemlékezése *(A fényes szelek nemzedéke. Budapest 1978.)* 416
A Magyar Diákság Szabadságfrontja Kiáltványa *(A fényes szelek nemzedéke. Budapest 1978.)* 418

A RÉSZTVEVŐK FELSZABADULÁS UTÁNI VISSZAEMLÉKEZÉSEI – VÁLOGATÁS 423

Kató István: A szárszói ifjúsági találkozóról *(Hősi harcok emlékei. Szikra 1955.)* 423
Erdei Ferenc: Emlékezés Szárszóra *(Kortárs, 1968. augusztus)* 425
Veres Péter: Szárszó – Részletek *(Budapest 1971.)* 427
Darvas József: Szárszó, 1943 *(Élet és Irodalom, 1973. szeptember 8.)* . 429

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
83.1056/1 Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető Vágó Sándorné vezérigazgató
Képszerkesztő Fábri Magda
A borító, a kötésterv és a tipográfia Kun Gábor munkája
Műszaki vezető Bereczki Gábor
Terjedelme 28 (A/5) ív